

SIMON ATTILA

TELEPESEK
ÉS TELEPES FALVAK
DÉL-SZLOVÁKIÁBAN
A KÉT VILÁGHÁBORÚ
KÖZÖTT

Simon Attila

Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között

NOSTRA TEMPORA, 15.

Sorozatszerkesztő
Tóth Károly

FÓRUM KISEBBSÉGGUTATÓ INTÉZET
Somorja-Šamorín

SIMON ATTILA

**Telepesek és telepés falvak
Dél-Szlovákiában
a két világháború között**

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Somorja, 2009

Lektorálta
Popély Árpád
Szarka László

Realizované s finančnou podporou Ministerstva kultúry SR –
program Kultúra národnostných menšín 2008

S FINANČNOU PODPOROU
MINISTERSTVA KULTÚRY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

A kötet megjelenését a
Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma –
Nemzeti Kisebbségek programja 2008 támogatta

© Simon Attila, 2008
© Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008
ISBN 978-80-89249-27-5

TARTALOM

Előszó	7
1. A téma szakirodalmi forrásai	11
1.1. Levéltári források	11
1.2. A korabeli szakirodalom	13
1.3. A második világháború utáni feldolgozások	16
1.4. A kolonizáció a jelenkor szakirodalmában	17
2. A földbirtokreform helye és szerepe az első Csehszlovák Köztársaság politikájában	23
2.1. Csehszlovákia politikai rendszere	23
2.2. A földbirtokreform törvénybe iktatása	30
2.3. A földreform szlovákiai sajátosságai és eredményei	41
2.4. A földreform a szlovákiai magyarok szempontjából	48
3. Dél-Szlovákia szláv kolonizációjának elképzelései és tervei	63
3.1. A kolonizáció gondolatának előzményei az államfordulat előtti időben	63
3.2. A kolonizáció alapelveinek megfogalmazása az Állami Földhivatal és a Csehszlovák Nemzeti Tanács testületeiben	66
3.3. Dél-Szlovákia szláv betelepítésének konkrét tervezetei	72
4. Dél-Szlovákia szláv kolonizációjának első évei (1921–1923)	81
4.1. Az állami telepítések kezdetei	82
4.2. Katonai szempontok a telepítések során	90
4.3. A magánkolonizáció a húszas évek első felében	100
4.4. A telepítések nehézségei	107
5. Az állami telepítések aranykora	113
5.1. Állami telepítések a Telepítési Hivatal megalapítása után	113
5.2. A magánkolonizáció második szakasza	121
6. Gazdálkodás és élet a kolóniákon.	125
6.1 A kolonisták letelepítése	125
6.2. A kolonizáció gazdasági-pénzügyi háttere	136
6.3 A telepések gazdálkodása	138
6.4 A világgazdasági válság hatása a telepítésekre	142
6.5. Nemzetnevelés és kultúra a kolóniákon	146

7. A telepítések a politika kereszttüzében	153
7.1. A telepítések bírálata a szlovák politika részéről	153
7.2. A magyar pártok és a telepítések.....	156
8. A telepítések végső mérlege.	165
8.1. A kolonizáció számszerű eredményei.....	165
8.2. Gazdasági vagy etnikai motívumok – néhány szó a telepítések okairól.....	169
8.3. A kolonizáció területi megoszlása. A kolóniák mint a nemzeti terjeszkedés eszközei.....	172
9. Telepesek a történelem viharában.....	187
9.1. A telepesek ügye az 1938-as csehszlovák válság idején.....	188
9.2. A telepesek elűzése a bécsi döntéssel Magyarországhoz csatolt területekről	195
9.3. A visszacsatolt területeket elhagyó telepesek további sorsa	214
10. Epilógus	219
Források és irodalom	221
Mellékletek	
A kolonizációs területen tervezett, illetve a már megvalósult kolóniák áttekintő jegyzéke (1926)	229
A szlovákia területén létrehozott kolóniák jegyzéke.....	233
A kötetben szereplő fontosabb személyiségek rövid életrajza.....	247
Képek	253
Mutatók	
Személynévmutató	259
Helynévmutató	265

ELŐSZÓ

A két világháború közötti időszakban még szinte teljesen magyar, ma inkább már vegyes (magyar–szlovák) lakosságú Dél-Szlovákia térsége évtizedeken keresztül mostohagyereke volt mind a (cseh)szlovák, mind a magyar nemzeti historiográfiának. Ennek és a szlovákiai magyar történetírás objektív okokra visszavezethető súlytalanságának is köszönhető, hogy a régió történetének szisztematikus feltárása csupán napjainkban indult meg. Az eddigi kutatások során a hangsúlyok a térség politikai történeti megközelítésére estek, különösképp a szlovákiai magyarok második világháború utáni jogfosztásának a feltárására. Az ezzel foglalkozó szakirodalom a Szlovák Nemzeti Tanács és Edvard Beneš köztársasági elnök rendeletei alapján végrehajtott magyarellenos intézkedéseket (reszlovakizálás, lakosságcsere, csehországi deportálások, állampolgárság megvonása stb.) a dél-szlovákiai régió erőszakos etnikai átformálásaként értelmezi – teljes mértékben jogosan. A jelenkori szlovákiai magyar történetírás úttörőin, Vadkerty Katalinon és Popély Gyulán kívül azonban arra kevesen figyeltek fel, hogy a régió etnikai arányainak megváltoztatásának szándéka nem volt teljesen újkeletű a csehszlovák állam történetében. Kísérlet – noha mértékében, erőszakosságában és eredményeiben az 1945 utáni lakosságcserevel, deportálásokkal és reszlovakizációval össze nem hasonlítható – már az első Csehszlovák Köztársaság idején, az 1920-as években lezajlott földbirtokreform idején történt rá. Az ekkor lezajlott telepítési akció során szlovák, morva és cseh családok ezreit kívánták a magyar államhatár mellé telepíteni.

A máig el nem végzett gazdaság- és társadalomtörténeti alap kutatások hiányában az első csehszlovák földbirtokreform és az ennek keretén belül végrehajtott telepítések történetének és következményeinek feltárása gyerekcipőben jár csupán. Az első köztársaság eseményei, így a kolonizáció emléke mára jórészt már kiveszett az itt élő lakosság kollektív emlékezetéből. Az 1920-as években létrehozott telepés községek máig megtalálhatók, s nemritkán az egykori telepések utódai lakják, ám a körülöttük élő magyar lakosság alig tud róluk valamit. Sokáig így voltam ezzel magam is, noha a húszas években szülőfalumtól, Bátkától légvonalban nem egészen 10 kilométerre négy telepés falut is létrehoztak. A mára két önálló községgé (Bottovo, Slávikovo) összeolvadt telepék közel egy évszázaddal létrehozásuk után is szlovák nyelvszigetként élkelődnek a gömöri magyarság tömbjébe, a környező falvak lakossága pedig ma is alig tud róluk valamit. A telepés falvak döntő többsége ugyanis mindig külön és zárt világot alkotott. A telepéseknek a környező magyar falvakkal csak minimális volt a kapcsolatuk, s baráti és rokoni kapcsolatok csak a legritkább esetben szövődtek a helyi magyarok és a kolonisták között. Ennélfogva a gömöri (csallóközi, bodroközi) magyar ember kapcsolathálójába a telepések nem kerültek be, a magyarok és a telepések egymás mellett éltek, de egymásról alig tudomást véve.

Monográfiámban ezt a „hallgatást” kívánom megtörni, s a két világháború közötti telepítésekéről kívánok minél teljesebb képet adni. Azt a folyamatot kívánom feltárni, amely során a korabeli cseh és szlovák politika nemzetpolitikai törekvései szolgálatába

állította a földreformot, s a telepítések által megpróbálta Dél-Szlovákia akkor még homogén magyar nyelvterületét megbontani.

Munkámban sorra veszem a telepítésekkel kapcsolatos korabeli elképzeléseket és terveket, majd felvázolom magának a telepítéseknek a folyamatát, a földreform meghirdetésétől a telepések megérkezésén és letelepedésén keresztül a telepés gazdálkodásáig. Ebből a szempontból a jelen munka annak a doktori disszertációnak a szerves folytatását jelenti, amelyet *Kolonizáció Dél-Szlovákiában a két világháború között* címmel a Pécsi Tudományegyetem multidiszciplináris doktori iskolájában 2005-ben védtem meg. Természetesen az idő és az újraolvasás mára még nyilvánvalóbbá tették azokat a hiányosságokat és hibákat, amelyek az akkori dolgozatot jellemezték. Így a most megjelenő munka nem csupán kiegészítése a 2005-ös disszertációnak, hanem számos tekintetben újragondolása is. Az utóbbi években folytatott kutatásaimnak köszönhetően a jelen munka adatai frissebbek és pontosabbak, következtetései kiérleltebbek, stílusa talán gördülékenyebb. Jórészt megmaradt azonban az eredeti dolgozat szerkezeti felépítése és gondolati struktúrája, amely a feltárt forrásokra támaszkodva arra a határozott nézetre épül, mely szerint a földreform és a telepítések a korabeli csehszlovák nemzetállami törekvések fontos elemét képezték. Ennek és szakmai habitusomnak köszönhetően a témát elsősorban nem gazdaság-, illetve társadalomtörténeti szemszögből közelítem meg, hanem politikatörténeti alapokra helyezve.

A pár évvel ezelőtti disszertációs munka egyik hiányosságát (bár ez a téma szándékos szűkítésének volt az eredménye) az jelentette, hogy a telepítések két világháború közötti történetét nem követte végig, hanem a kolonizációs folyamat 1920-as évek végére eső lezárásakor megállt. Ezáltal azok az események, amelyek az 1938-as első bécsi döntés következtében a telepések életében bekövetkeztek, kimaradtak a dolgozathoz. Már akkor is éreztem azonban, hogy e nélkül a történet lezáratlan és féloldalas. Munkám utolsó nagy fejezetét éppen ezért a telepések 1938-as sorsának a bemutatása képezi, mintegy bizonyítva azt, hogy a durva nemzetpolitikai eszközök alkalmazása nem köthető kizárólagosan egyik rendszerhez vagy nemzethez, hanem a korabeli politika bevált eszközének számított.

A telepések története természetesen 1945 után is folytatódott, mint ahogyan ma is zajlik. Számos kolónián visszájára fordultak a nemzetpolitikai szándékok: nem a helyi lakosság váltott nyelvet, hanem a telepések utódai voltak kénytelenek alkalmazkodni a környezetükhöz. Ma is vannak azonban olyan kolóniák, amelyek máig megtartották szláv jellegüket. Az első köztársaság idején alapított kolóniák második világháború utáni sorsát jelentős mértékben meghatározó interetnikus folyamatoknak a felvázolás azonban már egy teljesen új kutatás témája kell, hogy legyen. Szintén további kutatások feladatának tartom a földbirtokreform Dél-Szlovákiára gyakorolt hatásának, dél-szlovákiai eredményeinek a feltárását, amely a jelen munka kereteit meghaladta. Munkámban a földreformmal csak olyan mértékben foglalkoztam, amit elengedhetetlennek tartottam a telepítések megértéséhez.

Egy többéves kutatás elengedhetetlen feltétele a megfelelő intézményi háttér. Ebből a szempontból szerencsésnek mondhatom magam, hiszen a Fórum Kisebbségkutató Intézet nem csupán az oly fontos anyagi és logisztikai feltételeket biztosította kutatásaimhoz, hanem a szakmai és emberi bizalom, illetve a kutatói önállóság oly fokát is, amelynek következtében munkámat nem nyűgne, hanem izgató szellemi kihívásnak éreztem. A magyarországi levéltárakban és könyvtárakban végzett kutatómunkámnak

nélkülözhetetlen támaszaiként az MTA HTMHT ösztöndíjprogramját és a Domus Hungarica Scientiarum et Artium ösztöndíjait is kötelességem megemlíteni.

Végül szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik szakmai tanácsaikkal segítettek munkám megszületését. Elsősorban könyvem lektorainak, Szarka Lászlónak és Popély Árpádnak, valamint a Fórum Kisebbségkutató Intézetben szervezett szakmai vita további résztvevőinek (Vadkerty Katalinnak, Bárdi Nándornak, Gaucsík Istvánnak, Popély Gyulának és a megjegyzéseit más alkalommal közlő Roman Holecnek) akik számos hasznos észrevétellel segítettek munkámat. Nem szeretnék megfeledkezni PhD-munkám témavezetőjének, Majdán Jánosnak és a Pécsi Egyetem Multidiszciplináris Doktori Iskolája vezetőjének, Ormos Máriának a segítségéről sem. Köszönet mindannyiuknak. Köszönöm Kusy Ferenc segítségét is, aki a könyv térképeinek elkészítésében játszott nélkülözhetetlen szerepet. A legfőbb köszönet azonban családom tagjait illeti, akik nem kis toleranciáról tettek tanúbizonyságot az elmúlt évek során, amikor elnézték nekem, hogy a kelletténél is többet ültem az íróasztalnál.

Mostanra, mikor ennek az előszónak az utolsó sorait írom, már számos dél-szlovákiai kolóniát bejártam régi telepés házak, emlékek után kutatva. Elmentem arra a négy gömöri telepre is, amely szülőfalumtól csak néhány kilométerre található, de ahol egész gyerekkoromban egyszer sem jártam. Sőt, mire ez a könyv megjelenik, már új helyen lakom, s otthonom – az élet furcsa fíntoraként – az egyik csallóközi telepen, Balázsfa-Kolónián található. A morva telepések egykori jelenlétére azonban egy-két átépített, de alapjaiban még a kolonisták otthonaira épülő házon kívül más már nem nagyon emlékeztet. A kolóniáról – a helyiek ma is így nevezik a falunak ezt a részét – nemcsak az ide érkező morva telepések örökösei vesztek ki, de nyelvük is. A könyvem azonban az ő történetüket is őrzi.

Balázsfa-Kolónia, 2008. július

1. A TÉMA SZAKIRODALMA ÉS FORRÁSAI

1.1 LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Munkám a téma feltáratlanságának felismerésétől motiválva mintegy öt éves kutató-munka eredményeként született meg. Mint utólag kiderült, témaválasztásom szerencsésnek bizonyult, hiszen bár a telepítések szakirodalma máig soványnak mondható, levéltári forrásai azonban a magányos kutató erejét meghaladó mennyiségben találhatók meg az egykori Csehszlovákia levéltáraiban.

A levéltári források közül a kutatásaim szempontjából legfontosabbnak a telepítéseket és a földbirtokreformot lebonyolító intézmények központi szerveinek iratanyagai bizonyultak, amelyek a pozsonyi és prágai levéltárakban lelhetők fel. A pozsonyi székhelyű Telepítési Hivatalnak (Kolonizačný referát) a Szlovák Nemzeti Levéltárban fellelhető mintegy 22 folyóméternyi anyagot tartalmazó fondja¹ a hivatal 1925-ös megalapításától kezdve követi végig a kolonizáció folyamatát. A fond gerincét elsősorban a gazdasági, pénzügyi iratanyag alkotja, de értékes statisztikai adatsorok, összegzések is fellelhetők benne. Szintén a Szlovák Nemzeti Levéltárban található meg az Állami Földhivatal (Štátny pozemkový úrad) Szlovákiával kapcsolatos iratanyaga is.² Ez az óriási mennyiségű, közel 500 folyóméternyi anyag a földreform általános agendáján kívül az egyes nagybirtokokra lebontva tartalmazza a földreform végrehajtásának iratait. Gyakorlati használhatóságának viszont bizonyos korlátokat szab az anyag csupán részbeni rendezettsége.

A közvetlenül nem a földreformra vonatkozó fondok közül a pozsonyi nemzeti levéltárban a témához használható forrásokat találni még Szlovák Liga,³ a Mezőgazdasági Minisztérium Kirendeltsége,⁴ a Szlovákiai Teljhatalmú Minisztérium elnöksége,⁵ és az önálló szlovák állam Gazdasági Minisztériuma⁶ fondjaiban.

A téma szempontjából az egyik legfontosabb anyagot az Állami Földhivatalnak a prágai Nemzeti Levéltárban található anyaga rejti, amely különösen a földreform általános kérdéseivel, a földreform filozófiájával és annak nemzetiségi vonatkozásaival kapcsola-

-
- 1 Slovenský národný archív Bratislava, fond Kolonizačný referát Štátneho pozemkového úradu v Bratislave, 1921–1938 (a továbbiakban: SNA, f. KR).
 - 2 Slovenský národný archív, fond Štátny pozemkový úrad v Prahe, 1919–1938 (a továbbiakban: SNA, f. ŠPU Praha).
 - 3 Slovenský národný archív, fond Slovenská Liga (a továbbiakban: SNA, f. SL).
 - 4 Slovenský národný archív, fond Expozitúra ministerstva zemédelstva (a továbbiakban: SNA, f. EMZ).
 - 5 Slovenský národný archív, Minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska, 1918–1927. Presidium. (a továbbiakban: SNA, f. MPS pres.).
 - 6 Slovenský národný archív, fond Ministerstvo hospodárstva, 1938–1945 (a továbbiakban: SNA, f. MH).

tosan kutatható hasznosan.⁷ Szintén a prágai nemzeti levéltárban lelhető fel a Csehszlovák Nemzeti Tanács iratait tartalmazó fond, amely a telepítések etnikai célkitűzéseivel kapcsolatban rejt értékes anyagokat.⁸ A legionárius telepítésekkel kapcsolatban hasznos forrásanyag kutatható a prágai Központi Katonai Levéltár fondjaiban, elsősorban a Nemzetvédelmi Minisztérium⁹ és a Köztársasági Elnök Katonai Hivatalának¹⁰ fondjaiban. A földreform törvényeinek elfogadásával és bizottsági előkészítésével kapcsolatban a prágai Parlamenti Levéltár rendelkezik viszonylag gyér, de mégis figyelemre méltó forrásokkal.¹¹ A kolonisták és kolóniák első bécsi döntés utáni sorsával kapcsolatban hasznosan kutatható a prágai Külügyminisztérium irattára is.¹² Itt kell megjegyezni, hogy a földreformmal kapcsolatos parlamenti viták és hozzászólások (a bizottsági munka és az interpellációk egy részét kivéve) hozzáférhetők a prágai parlament honlapján található Közös cseh–szlovák digitális könyvtár szolgáltatásán is, ami jelentősen megkönnyíti a téma ilyen irányú feldolgozását.¹³ A kolonizáció helyi vonatkozásaihoz szinte valamennyi Dél-Szlovákiát érintő regionális levéltárban találni korlátozott mértékben forrásanyagokat, amelyek elsősorban a kolonisták gazdálkodásával és a telepeken létesített iskolák kérdésével kapcsolatosak.

A magyarországi levéltárak közül a Magyar Országos Levéltár K szekciójába tartozó Felvidéki földbirtok-rendezési ügyek kormánybiztosának¹⁴ és a Külügyminisztérium különböző osztályainak iratanyagaiban¹⁵ található a témával kapcsolatos forrásdokumentumok.

A levéltári iratanyag mellett nélkülözhetetlen forrása a témának a korabeli sajtó, különösen az Állami Földhivatal (ÁFH) *Pozemková reforma* (Földreform) című közlönye, amely a reformmal kapcsolatos információk, rendeletek megjelentetésén kívül hosszabb értékelő dolgozatokat is közölt.

Az első köztársaság rendkívül gazdag sajtójából még hosszú évek kutatásai után is csupán a szemezgetés szintjén tudtam meríteni. Ebben nagy segítségemre volt a korabeli szlovákiai sajtó szakbibliográfiája,¹⁶ amely ugyan nem mentes a pontatlanságoktól, de így is rendkívüli módon megkönnyítette a témával kapcsolatos írások felkutatását. Hiányossága viszont a bibliográfiának az, hogy csupán a szlovák nyelvű sajtóval kapcsolatos adatokat tartalmazza, a magyar nyelvű lapokat nem dolgozta fel. A Csehszlovákiában megjelenő magyar nyelvű lapok közül a *Prágai Magyar Hírlap* (PMH)¹⁷ és a *Ba-*

9 Vojenský ústřední archiv – Praha, fond Ministerstvo národní obrany, presidium (a továbbiakban: VÚA – Praha, f. MNO pres.).

10 Vojenský ústřední archiv – Praha, fond Vojenská kancelária prezidenta republiky (a továbbiakban: VÚA – Praha, f. VKPR).

11 Archiv národního shromáždění, fond Revoluční národní shromáždění (a továbbiakban: ANS, f. RNS).

12 Archiv Ministerstva zahraničních věcí – Praha. (a továbbiakban: AMZV).

13 Digitální knihovna, NS RČS, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly. www.psp.cz

14 MOL, K 200, FFÜK.

15 MOL, K 64, a Politikai osztály rezervált iratai; Békeelőkészítő osztály; stb.

16 Bibliográfia článkov zo slovenských novín a časopisov 1918–1945. Odbor 24. Poľnohospodárstvo. Zv. 1. Poľnohospodárstvo na Slovensku 1918–1928. Diel 1a. Poľnohospodárstvo všeobecne. *Pozemková reforma*. Martin, Matica Slovenská, 1982.

17 A *Prágai Magyar Hírlap* 1922 júniusától 1938 őszéig, a Szlovákia magyarok által lakott területeinek visszacsatolásáig jelent meg. A kétségkívül legszínvonalasabb szlovákiai magyar napilap az ellenzéki magyar politika központi sajtóorgánuma volt, noha a lap irányvonalaért állandó harc folyt a két nagy magyar párt között.

rázda,¹⁸ a szlovák és cseh lapok közül pedig az Agrárpárt *Venkov*¹⁹ című lapja, a Milan Hodžához közel álló *Slovenský týždenník*²⁰ és a Szlovák Néppárt lapja, a *Slovák*²¹ egyes évfolyamainak az áttanulmányozása volt a leginkább hasznos, de egyéb napi és heti lapok egyes számaiban is használható anyagokra leltem.

1.2. A KORABELI SZAKIRODALOM

A munkám során felhasznált szakirodalom pontos jegyzékét a könyv végén közlöm ugyan, mégis fontosnak érzem, hogy szóljak a kolonizáció szakirodalmáról. Mivel a telepítések a földbirtokreform szerves részét képezték, a téma irodalma sem választható el a földreform szakirodalmától, amelynek első vonulatát azok az 1920-as és 30-as években, tehát a reform folyamatával párhuzamosan megjelenő ismertető jellegű írások, tanulmányok alkotják, amelyek leginkább az állami propaganda eszköztárába sorolhatók. A korabeli kiadványok döntő többsége párt- vagy osztályszempontok alapján támadja vagy éppen védi a földreformot és annak végrehajtását, miközben a telepítésekkel keveset foglalkozik. Jelentősége leginkább azoknak a kiadványoknak van, amelyek a reformot levezénylő Állami Földhivatal (ÁFH) berkeiben készültek. Ezek a kolonizáció hivatalos eredményeinek felsorolására, az Állami Földhivatal feladatainak és tevékenységének bemutatására, a különféle hitellehetőségek felmutatására szolgáltak. Érintettségük és a reform végrehajtása iránti elfogult elkötelezettségük ellenére ezek a munkák mégis értékes adatokat szolgáltatnak a mai kutatók számára. Különösen Jan Voženíleknek, az ÁFH második elnökének a dolgozatai érdemelnek figyelmet, aki az 1924-ban kiadott *Pozemková reforma v Československé Republice* [Földreform a Csehszlovák Köztársaságban] című írásában a földreform alapelveit foglalta össze, a *Predbežné výsledky Československé pozemkové reformy* [A csehszlovák földreform előzetes eredményei] című kiadványában pedig a földreform eredményeit közli.²² A ma kutatója számára hasznosan forgatható kiadványok közé sorolható a *Dvacet let československého zemědělství* [A csehszlovák mezőgazdaság húsz éve] című munka, amely a Mezőgazdasági Minisztérium reprezentatív kiadványaként jelent meg 1938-ban.²³

A korabeli – többségében brossúraszerű – földreformmal foglalkozó irodalmat többnyire a nacionalista szempontrendszer és földreform feltétel nélküli támogatása jellem-

18 A *Barázda* az Országos Magyar Kisgazda- és Földműves Párt sajtóorgánusaként 1920 áprilisától 1940-ig jelent meg Komáromban.

19 A *Venkov* az Agrárpárt hivatalos közlönyének számított. 1906-tól jelent meg, s jelentős hatást gyakorolt a cseh közvéleményre.

20 A *Slovenský týždenník* című lapot 1903-tól adta ki Budapesten Milan Hodža, aki a népszerű lapban hozta nyilvánosságra politikai programját. A lap 1919-től 1938-ig Pozsonyban jelent meg.

21 A *Slovák* című lap 1918 decemberétől jelent meg, eleinte hetilapként, később napilapként. A lap Hlinka Szlovák Néppártjának a sajtóorgánusaként 1945-ig az egyik legnépszerűbb szlovák sajtóterméknek számított.

22 Voženílek, Jan: *Pozemková reforma v Československé Republice*. Praha, 1924; uő: *Predbežné výsledky Československé pozemkové reformy. Země Slovenská a Podkarpatoruská*. Praha, 1932.

23 *Dvacet let československého zemědělství*. Praha, Ministerstvo zemědělství, 1938.

zi. A ritka kivételek egyikeként szemléletével és minőségével is kiemelkedik közülük a reformmal polemizáló kevés dolgozatok egyike, a cseh Josef Pekař *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy* [A földreform tévedései és veszélyei] című könyvecskéje.²⁴ A földbirtokreform végrehajtásának első szakaszában kiadott dolgozatában a neves történész azzal a cseh szakirodalomban és közvéleményben meghonosodott nézettel száll szembe, miszerint a földreform a fehérhegyi csatáért és az azt követő germanizációért való történelmi igazságtétel eszköze. A szerző tárgyilagos módon bizonyítja be, hogy a fehérhegyi csata után elkobzott birtokok nagy részét a közhiedelemmel ellentétben cseh nemések kapták meg, s így a reform vesztesei is elsősorban ők lesznek. Könyvében Pekař élesen bírálja a földhivatalt, főleg annak „példa nélküli hatalmát”, a reformot pedig „*rejtett konfiskációnak*” nevezi. A földreform gazdasági hatását negatívan ítéli meg, amely szerinte a várható nemzetpolitikai hozadékokat is semlegesíteni fogja.

A korabeli cseh történeti irodalomban sajátos helyet foglal el Ferdinand Peroutka grandiózus munkája, a *Budování státu* [Az állam építése].²⁵ Peroutka, aki a harmincas években írt munkájában a Csehszlovákia megalapításáról és az első köztársaság időszakáról szóló szakirodalom alpművét alkotta meg, sajátos szemszögből nézi a földreformot. Egyrészt a cseh történetírásban szokatlan nyíltsággal leplezi le annak nemzeti céltudatosságát, főleg németellenes élet, másrészt viszont a győztes pozíciójából szemlélve a reform ekképpen való végrehajtását a nemzeti forradalom jogos és természetes elemének minősíti: „*A földreform végrehajtásának sajátos vonása volt az, hogy a cseh vagy szlovák jelentkező sokkal könnyebben juthatott földhöz, mint a német. [...] Azok a megfigyelők, akik a történelmet nem ismerték, úgy vélhették, hogy a csehszlovák földreform által súlyos sérelem éri a német lakosságot. Ha azonban a reformot az előző század folyamatába illesztjük, s az egyoldalú lépésekre adott egyoldalú reakcióként értékeljük, akkor inkább az igazságot helyreállító lépésnek látjuk...*”²⁶ Bár a nemzetek közötti reváns helyeslésében nem tudunk egyetérteni a szerzővel, Peroutka művét mégis olyan munkaként kell számon tartanunk, amelyet a földreform értékelése során sem lehet megkerülni.

A földreform a kezdetektől fogva a csehországi német propaganda célkeresztjébe került, amely a priori negatív álláspontra helyezkedett azzal kapcsolatban. A földreformmal szembeforduló és azzal polemizáló német nyelvű irodalom szakmailag legmegalapozottabb alkotásai Camillo Worliczek munkái,²⁷ aki több könyvben is támadta a földreform nemzeti szempontú végrehajtását, s tárta fel a csehszlovák politikai pártok szerepét a reform során. A *Die Tschechoslowakische Bodenreform* [A csehszlovák földreform] című munkájában rámutat arra, hogy a földreform törvényeit a csehországi németek közreműködése nélkül hozták meg, miközben éles kritika alá veszi a németeket és magyarokat hátrányba hozó kiutalási törvényt is. Worliczek a földreform egyedüli következményének a német és magyar földtulajdon cseh és szlovák kézbe való átjuttatását tartja.

24 Pekař, Josef: *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Praha, Vesmír, 1923.

25 Peroutka, Ferdinand: *Budování státu*. I–II; III–IV. Praha, Academia, 2003.

26 Uo. I. 550–551. p.

27 Worliczek, Camillo: *Grundlagen, Grundgedanken und Kritik der tschechoslowakischen Bodenreform*. Reichenberg, Gebrüder Stiepel, 1925; uő: *Die Tschechoslowakische Bodenreform*. Tübingen, H. Laupp, 1926.

A földreformmal foglalkozó korabeli magyar nyelvű szakirodalom korántsem olyan gazdag, mint a német. A reformmal járó szociális és gazdasági következményekre valamint a csehszlovákiai magyarság ezzel együtt járó térvésztesére a szlovenszói magyar falvak életét feltérképező Sarló mozgalom tagjai figyeltek fel először, bár néhány részprobléma felvázolásától messzebb nem jutottak. Említést érdemlő dolgozatok születtek viszont Hantos László tollából,²⁸ s a kiváló szlovákiai magyar publicista, Jócsik Lajos is jó érzékkel tapintott rá a telepítéseknek a magyar kisebbség életére gyakorolt hatására.²⁹ Nem közvetlenül a földreformmal foglalkozott, de a szlovákiai magyarság demográfijáról és térbeli elhelyezkedéséről írt tanulmányában a „magyarság testébe” telepített szlovák és cseh kolonistákkal is foglalkozik Révay István a *Demográfia tükrében* című tanulmánya.³⁰ A korabeli magyar nyelvű szakirodalomból kiemelkedik a Szepesség szülöttjének, Machnyik Andornak *Csallóköz* címmel a régió mezőgazdaságáról a harmincas évek közepén írt kitűnő monográfiája,³¹ amely elsősorban gazdasági szempontú elemzését adja a témának. Könyvében Machnyik az 1930-as évek csallóközi mezőgazdaságáról ad átfogó képet, s közben éles kritika alá veti a földreform és ezen belül a kolonizáció folyamatát is. Machnyik munkája rávilágít arra, hogy a földreform egyáltalán nem oldotta meg a helyi magyar mezőgazdasági cselédség és zsellérek helyzetét, hanem a nagybirtokok felszámolása és a helyükön létrehozott telepés gazdaságok által még tovább súlyosbította azt. Érvelésének erősségét a felhasznált statisztikai adatok mennyisége adja, ám a kellő időbeli távlat hiányában megfogalmazott ítéletei nem minden esetben állták ki az idő próbáját.

A szlovákiai magyarság korabeli politikai életében inkább csak csak marginálisan jelenlevő, de a kormányzat által hathatósan támogatott aktivista, sőt szervilis magatartás példája a Surányi Géza–Várad Aladár szerzőpáros *Magyar múlt és jelen* című könyve.³² A munka látszólag a Szlovákiába került magyar nemzetiség helyzetét kívánja áttekinteni, valójában azonban inkább a történelmi Magyarország nemzetiségi politikájának bírálatát tartalmazza. Surányi és Várad a csehszlovák földreformot a köztársaság egyik legnagyobb vívmányának tartja, miközben a magyar nagybirtokot „árulás, hitszegés, erőszakos foglalás” eredményének nevezi. A könyv pozitívuma, hogy a korabeli magyar nyelvű munkák közül talán egyedüliként ismerteti a földreform végrehajtásának módját, majd közli a földreform részeredményeit is, sőt kitér a szlovákiai magyarságnak a földreformból való részesedésére is (bár adataik nem egészen meghízhatóak). A könyv földreformmal foglalkozó fejezetében a szerzőpáros reagál a kolonizációt érő magyar bírálatokra is. Jellemző módon ismét csak a múltba visszanyúlva jegyzi meg, hogy a történelem folyamán a telepítésekre „*precedenst mi (magyarok – S. A.) teremtettünk rá*”. A tör-

28 Lásd pl. Hantos László: A szlovákiai magyar mezőgazdaság helyzete. *Magyar Gazdák Szemléje*, 1938. szeptember, 395–404. p.

29 Jócsik Lajos: *Idegen igában*. Budapest, Atheneum, 1940.

30 Révay István: A demográfia tükrében. In Borsody István (szerk.): *Magyarok Csehszlovákiában 1918–1938*. Budapest, 1938, 23–35. p.

31 Machnyik Andor: *Csallóköz*. Pozsony, Kalligram, 1993. [A munka eredeti kiadása 1935-ben Komáromban jelent meg.]

32 Surányi Géza–Várad Aladár: *Magyar múlt és jelen. Különös tekintettel a magyar kisebbség helyzetére a Csehszlovák Köztársaságban*. Bratislava, Pocisk, J., 1928.

ténelmi Magyarországon lebonyolított telepítésekkel szemben a csehszlovák kolonizációt azonban nem tartják nemzeti célzatúnak, hiszen mint írják, „*még a kolonizációs telepítettek között is vannak magyarok*”.³³

1.3. A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁNI FELDOLGOZÁSOK

A második világháború után a földreformról írt munkákban már a történeti megközelítés kerül előtérbe, noha az ötvenes évek sematizmusa és egyoldalúsága az ekkor született művekre erősen rányomja bélyegét. Jiří Koťátko 1949-ban kiadott *Pozemková reforma v Československu* [Földreform Csehszlovákiában]³⁴ című könyve a kommunisták vezényletével éppen megkezdett kollektivizációba áthajló újabb földreform történelmi összefüggéseit vizsgálja, új tudományos ismeretekkel azonban nem gazdagítja a szakirodalmat. A földreform osztályszempontú megközelítése jellemzi Milan Otáhalnak a földbirtokreform törvénykezését kísérő politikai harcokról írott munkáját. A *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR* [Harc a csehszlovákiai földreformmért]³⁵ című munka azonban így is értékes adalékkal gazdagította a földreform és a politikai pártok közötti összefüggéseket vizsgáló szakirodalmat. Könyvében Otáhal elsősorban a földbirtokreform elfogadását és a törvényalkotást végigkísérő pártharcokra helyezi a hangsúlyt. A reform pozitív hatását ugyan elismeri, annak burzsoá jellege miatt mégis felemásan értékeli azt. A szerző foglalkozik a földreform nemzeti jellegével is. A reform alapvető sajátosságának azonban nem a nemzetiségi szempontot, hanem – a korra jellemző módon – „*nemzetiségre való tekintet nélkül a proletariátus és a burzsoázia harcát*” tartja. Otáhal munkájában inkább csak a cseh országrészekre fókuszál, s ennél fogva a kolonizáció, amely Csehszágban korántsem játszott a szlovákiaihoz hasonló szerepet, kívül marad figyelmén.

A földreform törvényeinek megalkotása és az e körüli politikai csatározások a későbbiekben is magukra vonták a cseh és szlovák történetírás figyelmét. Vlastislav Lacina és Vladimír Zuberec munkái azonban Otáhal könyvéhez képest már nem jelentenek nagyobb előrelépést, noha a szlovák politikai erőknél a földreform törvényeihez való hozzáállását illetően Zuberec új információkat is közöl.³⁶

A szocializmus évtizedeiben írt szlovák munkák ugyan keveset foglalkoznak a kolonizáció folyamatával, de nem takargatják annak nacionalista jegyeit. Ebbe a csoportba sorolható a *Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918–1945* [Szlovákia gazdasági fejlődésének az áttekintése 1918–1945]³⁷ című összefoglaló gazdaságtörténeti munka is, amely a szlovák mezőgazdaság szociális és gazdasági szempontú vizs-

33 Uo. A szerzők közlése szerint az 1928-ig a kolonista birtokot kapott 1187 családból 4 volt magyar.

34 Koťátko, Jiří: *Pozemková reforma v Československu*. Praha, Min. inf. a osv., 1949.

35 Otáhal, Milan: *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*. Praha, ČSAV, 1963.

36 Vö. Lacina, Vlastislav: Boj o uzákonění pozemkové reformy v letech 1918 a 1919. In *Sborník k dejinám 19. a 20. stol.* 1978, 123–144. p.; Zuberec, Vladimír: Úloha slovenských politických strán a skupín v politickom boji o spôsob a uskutočnenie prvej pozemkovej reformy v Československu. *Agrikultúra*, 1968. 7. sz. 55–70. p.

37 Faltus, Jozef–Průcha, Václav: *Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918–1945*. Bratislava, Vydav. pol. literatúry, 1967.

gálata mellett elemzi a földreform kérdéskörét is, s nem kerül meg annak a politikai és a nemzeti háttérét sem. A Faltus–Průcha szerzőpáros a reformot ugyan jelentős beavatkozásnak ítéli meg a földtulajdonlás szerkezetébe, hangsúlyozza azonban a földbirtok-reform „*burzsoá korlátait*”. A munka a szlovák lakosság észak–déli irányú migrációját, vagyis a kolonizációt a földbirtokreform szerves részeként, sőt elkerülhetetlen velejáró-jaként értékeli, miközben a szlovák historiográfiában a mai napig sem meghaladott nyílt-sággal szól a reform nemzeti célkitűzéseiről, nem tagadva annak nemzeti hangsúlyait. A munka végső minősítése szerint a „*maradékbirtokok a kolonizációval együtt a magyarrá vált járások reszlovakizációjának egyik eszköze voltak*”.³⁸ Az idézett részekből is kiviláglik azonban, hogy a szerzők sem tudtak megszabadulni a szlovák történetírás néhány sémájától, így az eredetileg szlovák jellegű, de később elmagyarosodott dél mítoszától sem. Nemcsak tisztában voltak tehát a telepítések nemzeti szándékaival, hanem helyeselték is azokat. Ezért csalódottan állapították meg, hogy „*a földreform végrehajtása a nagy reményekkel várt reszlovakizáció szempontjából is gyenge eredményeket hozott, ugyanis az ennek legfőbb eszközeinek tekintett kolonizáció iránt az adott körülmények közepette kicsi volt az érdeklődés*”.³⁹

A téma marxista megközelítésének tipikus példája Pavol Martuliak *Vývoj poľnohospodárstva na Slovensku v dvadsiatych rokoch* [A szlovák mezőgazdaság fejlődése a húszas években]⁴⁰ című tanulmánya, amelyben a szerző nagy teret szentel a földreform kérdéskörének is, ám telepítési politika mélyebb elemzésére ő sem vállalkozik. Martuliak a csehszlovák földreform elindítását elsősorban az oroszországi forradalom hatására felerősödő forradalmi közhangulat eredményének tartja. Az elfogadott törvényekkel, a reform végrehajtásával és eredményeivel azonban elégedetlen, amiért elsősorban az agrárburzsoáziával „lepaktáló” jobboldali beállítottságú szociáldemokráciát okolja. A kolonizáció kapcsán – amely a szerző szerint a „*magyar nemzetiségű zsellérek és földművesek ellen irányult*” – pedig egyenesen „*soviniszta politika*” gyakorlásával vádolja meg az földhivatalt, miközben a folyamat haszonélvezőinek a csehszlovák nemzetiségű kulákok rétegét nevezi meg.

1.4. A KOLONIZÁCIÓ A JELENKOR SZAKIRODALMÁBAN

A rendszerváltás a cseh és szlovák történetírás reneszánszával járt együtt. Az utóbbi években a földreformmal kapcsolatban is számos olyan résztanulmány született, amely más megvilágításba helyezi annak folyamatát és eredményeit. Ezekben a hangsúly az osztályszempontú megközelítésről, a földreformnak a társadalom modernizációjában betöltött szerepére helyeződött át, és a reform eredményei helyett a reform jellege került az érdeklődés fókuszába. A csehszlovák állam kettéválásával a két ország történe-

38 Uo. 138. és 154. p.

39 Uo. 160. p.

40 Martuliak, Pavol: Vývoj poľnohospodárstva na Slovensku v dvadsiatych rokoch. In *Bibliografica článkov zo slovenských novín a časopisov 1918–1945. Odbor 24. Poľnohospodárstvo. Zv. 1. Poľnohospodárstvo na Slovensku 1918–1928. Diel 1a. Poľnohospodárstvo všeobecne. Pozemková reforma*. Martin, Matica Slovenská, 1982, 37–128. p.

szeinek érdeklődése is kissé eltérő irányba fordult. A cseheknél meghatározó szemponttá vált a szudétanémet-kérdésről folytatott polémia, amely ugyan a második világháború utáni eseményekre fókuszál, de figyel az első csehszlovák köztársaság időszakára is. Ennek kapcsán került az előtérbe a földreform nemzeti jellegéről folytatott vita, amelynek legfontosabb hozadéka a cseh és a német álláspontok valamiféle közeledése: a cseh történetírás egyre inkább elfogadja a reform háttérében húzódó nemzeti szándékok jelenlétét, míg a német történetírók a korábbinál határozottabban különbséget tesznek a reform nemzeti célú szándékai és eredményei között.⁴¹

A cseh történetírás természetesen továbbra is a földreform gazdasági és szociális hangsúlyait tartja meghatározónak,⁴² abban azonban ők is megegyeznek, hogy a folyamat része volt az 1918-ban lezajlott nemzeti forradalomnak. A kiváló cseh történész, Jan Rychlík *Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu* [A csehszlovák földreform szociális és nemzetiségi vonatkozásai a nemzetközi kontextus szempontjából]⁴³ című tanulmányában azt állapítja meg, miszerint a földreformnak nem volt „határozott nacionális jellege”. Ezt a vélekedését azzal támasztja alá, hogy a törvények nem tettek különbséget az igénylők nemzetisége között. Elfeledkezik azonban arról, hogy a reform jellegét elsősorban nem a törvények, hanem a nacionalista szempontok által vezérelt földhivatal határozta meg. Igaz, a későbbiekben maga is különbséget lát a reform csehországi és szlovákiai végrehajtása között. S míg az előbbinél nem érzi a nacionális jelleget, addig Szlovákiával kapcsolatban elismeri, hogy „a kormány Dél-Szlovákiában céltudatos szlovák és bizonyos mértékben cseh kolonizációt folytatott, amelynek célja a kompakt magyar településterület szétzúzása volt”.⁴⁴

Zdeněk Kárník Csehország két világháború közötti történetéről írt háromkötetes monográfiájában⁴⁵ meglehetősen nagy terjedelmet szentel a földreformnak, különösen annak nemzeti vonatkozásainak, ám a telepítések kiesnek figyelmének látóköréből. Kárník a reformot a Csehszlovákia megalakulásával járó nemzeti és szociális átalakulás szerves részének tekinti. A földreform pozitív eredményei közé a nagybirtok hegemoniájának felszámolását és a falun élők szociális helyzetének javulását sorolja, miközben negatívan minősíti, hogy a magas kiutalási árak miatt sok igénylő eladósodott, valamint azt is, hogy a reform túlságosan megerősítette az Agrárpárt pozícióját. Kárník elismeri, hogy a reform propagandájában elsőrendű szerepet játszottak a nacionális motívumok,

41 A német álláspontok változására lásd Seibt, Ferdinand: *Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*. Praha, Academia, 1996; Puttkamer, Joachim von: Die tschechoslowakische Bodenreform von 1919: soziale Umgestaltung als Fundament der Republik. *Bohemia*, 2005 (2007), 46, 315–342. p.

42 Jó példa erre Jaromír Balcar tanulmánya, amely szerint a földreform során a nemzeti kérdés semmiféle szerepet nem játszott. Vö. Balcar, Jaromír: Instrument im Volkstumskampf? Die Anfänge der Bodenreform in der Tschechoslowakei 1919/20. *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 46, 1998. 3. sz. 391–428. p.

43 Rychlík, Jan: Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu. In *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*. Red. Frolec, Ivo. Uherské Hradiště, Slováké múzeum, 1994, 43–50. p.

44 Uo. 48. p.

45 Kárník, Zdeněk: *České země v éře první republiky (1918–1938). Díl I. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Praha, Libri, 2003.

a földreform csehországi végrehajtása szempontjából azonban ezeket nem tartja meghatározónak.

Az eddig említett munkákhoz képest a téma újszerű megközelítést jelent Karel Sommer *Průběh a výsledky pozemkové reformy v pohraničí českých zemí* [A földreform lefolyása és eredményei a cseh határszélen]⁴⁶ című tanulmánya. Sommer, aki kizárólag a cseh–német viszony szempontjából vizsgálja a reformot, a két nemzeti történetírás vitájának felvázolásából indul ki. A korabeli sajtót, a parlamenti felszólalásokat és a cseh és német érdekszervezetek levéltári anyagait kutatva a cseh historiográfiában meglepő nyíltsággal leplezi le a német határszélen folyó földreform és kolonizáció nacionalista céljait. A határszéli területeken végrehajtott reformot a nacionalista konfrontáció eszközének minősíti, amely azonban szerinte nem hozta meg a várt eredményt. Sommer a reform nemzeti szempontú végrehajtása miatt a németeket is felelőssé teszi, mivel azok nem vettek részt a törvények kidolgozásában és végrehajtásában. A szerző jól látja ugyan, hogy a földreformmal kapcsolatban elfogadott törvények az adott hatalmi viszonyokat tükrözték vissza, tévesen véli azonban azt, hogy a törvények meghozásából és végrehajtásából a németek saját hibájukból rekesztették ki magukat. Végső értékelésével azonban egyet lehet érteni: „a földreform a cseheknek a német nyelvterületre való benyomulása szempontjából csupán minimális eredményt hozott. Kielezte a németek és csehek közötti viszonyt, s egyáltalán nem okozott pozitív változást a németeknek a csehszlovák államisággal szembeni magatartásában.”⁴⁷ Sommer tanulmányának értékét számunkra az adja, hogy noha a szlovákiai helyzettel és a magyarokkal nem foglalkozik, olyan szempontrendszerrel vonultat fel, amelyet Dél-Szlovákia kolonizációjának vizsgálata szempontjából is érdemes figyelembe venni.

A szlovák történetírás nagy, ám bizonyos szempontból meglehetősen behatárolt utat tett meg a rendszerváltás óta. A figyelmének középpontjába ugyanis olykor egyoldalúan az önálló szlovák államiság korábbi gyökereinek feltárása, az első csehszlovák köztársaság szlovák nemzeti törekvéseinek a hangsúlyozása került. Így amíg a cseh történetírás a cseh–német viszony függvényében vizsgálja a földreform témáját, addig jelenkori a szlovák szerzők figyelmét leginkább a földreform szlovákiai sajátosságai, a reform végrehajtásába is beszűrődő cseh–szlovák kompetenciaküzdelmek kötik le. Kutatásaik középpontjában tehát nem a földreform komplex értékelése áll, hanem az, hogy a reform mennyire felelt meg a szlovák szempontoknak, s milyen szerepet töltött be a szlovák államjogi törekvések rendszerében. Különösen nagy figyelmet szentelnek Milan Hodža tevékenységének, aki a korabeli szlovák politikai reprezentációból a legnagyobb befolyással bírt a földreform alakítására. Natália Krajčovičová, Samuel Cambel és Pavol Martuliak munkái azért is megkülönböztetett figyelmet érdemelnek, mivel – a cseh szerzőktől eltérően – ők a reform szlovákiai végrehajtásának vizsgálata során óhatatlanul is szem-

46 Sommer, Karel: *Průběh a výsledky pozemkové reformy v pohraničí českých zemí*. In *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*. Red. Sommer, Karel. Olomouc, Tilia, 2003, 36–106. p.

47 Uo. 105. p.

besültek a kolonizáció problémáival is.⁴⁸ Ezek a munkák a földreformot különösen fontosnak minősítik Szlovákia demokratizálásának folyamatában („*gazdasági, szociális, nemzeti és állampolitikai szempontból*”⁴⁹), és megegyeznek abban, hogy a reform eredményei, figyelembe véve az idézett szempontokat, elmaradtak a várakozásoktól. Ennek okait pedig részben a földreform centralizált, Prága-központú irányításában látják – feltehetően helyesen –, Samuel Cambel pedig kategorikusan ki is jelenti, hogy „*a földreform, amely úgy-ahogy megfelelt a Csehszlovák Köztársaság nyugati részeit jellemző viszonyoknak, Csehszlovákiának a Morva folyótól keletre eső részeinek a biztonsága szempontjából elégtelennek, sőt károsnak bizonyult*”. Cambel a későbbiekben azt is elárulja, hogy elégedetlensége elsősorban abból fakad, hogy a reform következtelen végrehajtás következtében túl sok birtok maradt magyar kézen, noha a „*néhai magyar nemesség és utódaik pedig a müncheni és bécsi tragédia hátterében álló Csehszlovákia-ellenes magyar irredenta gerincét alkották*”.⁵⁰

A jelenkori szlovák historiográfiában csupán egy-két olyan munkával találkozni, amely érdemben is foglalkozik a kolonizációval. A korábbi időszakhoz képest megváltozott hangsúlyok jellemzik Pavol Martuliak kolonizációval foglalkozó rövid tanulmányát.⁵¹ Míg ugyanis a rendszerváltás előtt a telepítések sovínisza szándékait emelte ki, addig újabb munkájában a dél-szlovákiai térség alacsonyabb népsűrűségével magyarázza kolonizációt. Tanulmányában ugyan röviden felvázolja a kolonizáció folyamatának csomópontjait és eredményeit, nem foglalkozik azonban annak nemzeti szempontjaival. Korábbi véleményének megváltozását jelzi, hogy a telepítési folyamat végső értékelésében csalódottan mondja ki, hogy a bécsi döntés utáni események „*rövid idő alatt megsemmisítették ezt a nemes alkotást*”.⁵²

Martuliak rövid tanulmányát hosszában és alaposságában is meghaladja a Szlovák nemzeti levéltár munkatársának Eva Vrabcovának a *Kolonizácia južného Slovenska a Podkarpatskej Rusi v Československej pozemkovej reforme* [Dél-Szlovákia Kárpátalja kolonizálása a Csehszlovák földreform során] című tanulmánya.⁵³ Vrabcová dolgozatát elsősorban a Dél-Szlovákiában létrehozott kolóniák leltárszerű számbavétele jellemzi, miközben röviden felvázolja a telepítési akció folyamatának fontosabb csomópontjait is. Az eddig felsorolt munkák némelyikétől eltérően saját levéltári kutatómunkára alapozott tanulmány egyik nagy hibája az ÁFH adatainak kritika nélküli felhasználása. Ennek következtében a szerző által összeállított listáról számos, a magánkolonizáció során lét-

48 Lásd pld. az alábbi munkákat: Krajčovičová, Natália: Realizácia pozemkovej reformy na Slovensku v rokoch 1923–1927. *Historický časopis*, 38, 1990. 6. sz. 787–805. p.; uő: Predpoklady realizácie pozemkovej reformy na Slovensku v medzivojnovom období. In Frolec: i. m. 13–20. p.; Cambel, Samuel: Výsledky prvej československej pozemkovej reformy na Slovensku a ich dopad v ďalšom vývoji. In Frolec: i. m. 51–59. p.; Martuliak, Pavol: Kolonizácia akcia pri I. pozemkovej reforme na Slovensku. In Frolec: i. m. 81–85. p.

49 Krajčovičová, Natália: Realizácia pozemkovej... i. m. 787. p.

50 Cambel, Samuel: Výsledky prvej... i. m. 52. p.

51 Martuliak, Pavol: Kolonizácia akcia... i. m. 85. p.

52 Uo.

53 Vrabcová, Eva: Kolonizácia južného Slovenska a Podkarpatskej Rusi v Československej pozemkovej reforme. *Slovenská Archivistika*, 37, 2002. 1–2. sz. 57–74., 55–80. p.

rejött település hiányzik. Vitára azonban mégsem ez, hanem sokkal inkább Vrabcová értékelése ad okot. A szerző ugyanis Martuliakhoz hasonlóan leginkább a déli területek ritkábban lakott jellegével magyarázza a telepítések hátterét, amelyeknek kizárólag gazdasági, szociális, népesedési és politikai célkitűzéseket tulajdonít. A telepítések a nemzeti szándékairól viszont nem szól. Hiányosságai ellenére Vrabcová munkáját mégis a szlovák történetírásnak a kolonizáció kutatásával kapcsolatos eddigi legfontosabb eredményének tarthatjuk.

A magyar nyelvű historiográfia hozadéka a témában meglehetősen szerény. A csehszlovák földreformmal elsőként a kelet-európai földreformokat bemutató dolgozatában Dolmányos István foglalkozott. A kor lenyomatát magán viselő munka azonban csupán a csehszlovák szakirodalomból átvett ismereteket ismétli.⁵⁴ Addig feltáratlan problémákat vet vizsgálat alá viszont munkáiban Tilkovszky Lóránt, aki *A csehszlovák földreform magyar revíziója az első bécsi döntéssel átcsatolt területen (1938–1945)*⁵⁵ című tanulmányával a telepések első bécsi döntés utáni sorát illetően több szempontból máig meg nem haladott ismeretekkel gazdagítja a téma szakirodalmát.

Hogy a szlovákiai magyar szakirodalom kevés teret szentelt a témának, annak leginkább a szlovákiai magyar történetírás általános helyzete az oka. A megfelelő szakmai műhelyek és az egyetemi képzés hiánya, valamint a magyar kisebbség általános helyzete miatt számottevő magyar tudományosság e téren nem alakulhatott ki Szlovákiában. A kolonizáció témájával a kiváló gazdaságtörténész, Vadkerty Katalin kezdett elsőként foglalkozni. Ő a már említett Machnyik-könyv 1993-as kiadását egy saját levéltári kutatásokra alapozott és a Csallóköz kolonizációját nagy vonalakban bemutató tanulmánnyal egészítette ki.⁵⁶ A dolgozat terjedelme mélyebb értékelést nem tett ugyan lehetővé, hozadéka mégis az, hogy Vadkerty elsőként vázolta fel a kolonizáció etnikai alapvetéseit.

A szlovákiai magyarság két világháború közötti történetének talán legaprólékosabb ismerője, Popély Gyula, az *Ellenszélben* című kötetében⁵⁷ szentel egy fejezetet a jelen témának Földreform és nemzeti terjeszkedés címmel. Popély Vadkertyvel egybehangzóan a nemzeti terjeszkedés eszközeként tartja a kolonizációt, levéltári források helyett azonban inkább csak a korabeli sajtóra támaszkodva mond ítéletet a telepítések fölött.

Popély Árpád, aki munkáiban elsősorban a szlovákiai magyarok második világháború utáni sorsával foglalkozik a doktori disszertációjában⁵⁸, illetve több tanulmányában⁵⁹,

54 Dolmányos István: A kelet-európai földreformok néhány problémája (1917–1939). IV. Csehszlovákia. *Agrártörténeti Szemle*, 7, 1963. 3. sz. 3487–364. p.

55 Tilkovszky Lóránt: A csehszlovák földreform magyar revíziója az első bécsi döntéssel átcsatolt területen (1938 – 1945). *Agrártörténeti Szemle*, 8, 1964. 1–2. sz. 113–142. p. Tilkovszky munkái közül lásd még: *Južné Slovensko v rokoch 1938–1945*. SAV, Bratislava, 1972.

56 Vadkerty Katalin: Utószó. In Machnyik: i. m. 203–213. p.

57 Popély Gyula: *Ellenszélben. A felvidéki magyar kisebbség első éve a Csehszlovák Köztársaságban (1918–1925)*. Pozsony, Kalligram, 1995.

58 Popély Árpád: *A nemzeti terjeszkedés szolgálatában. A felvidéki magyar nyelvterület etnikai összetételének átalakulása 1944–1949*. PhD-disszertáció, Budapest, ELTE, 2002.

59 Ezek közül a téma szempontjából a legfontosabb Popély Árpád: A kolonizáció területi vonatkozásai és etnikai következményei. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 5, 2003. 2. sz. 83–102. p.

a telepítéseknek Dél-Szlovákia etnikai struktúrájára gyakorolt hatásával is foglalkozik, miközben a kolonizációnak a magyar nyelvterületre gyakorolt következményei tekintetében számos új információt közöl.

Végül, de nem utolsósorban az általam az utóbbi években megjelentetett – elsősorban a kolonizáció nemzeti szempontjait érintő – tanulmányok teszik teljessé a telepítésekkel foglalkozó irodalom felsorolását.⁶⁰

60 Lásd a legfontosabbakat, Simon Attila: Etnické aspekty kolonizácie na južnom Slovensku v období prvej republiky. *Slovanský prehľad. Review for Central and Southeastern European History*, 92, 2006. 1. sz. 11–24. p.; uő: Földreform és kolonizáció mint a csehszlovák nemzetállam kiépítésének eszköze. In Ablonczy Balázs–Fedinec Csilla (szerk.): *Folyamatok a változásban*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2005, 161–178. p.; uő: K niektorým aspektom kolonizácie južného Slovenska v období prvej republiky. *Historický časopis*, 55, 2007. 2. sz. 289–308. p.; uő: Legionárius telepítések Dél-Szlovákiában a két háború közötti időszakban. *Századok*, 137, 2004. 6. sz. 1361–1380. p.

2. A FÖLDBIRTOKREFORM HELYE ÉS SZEREPE AZ ELSŐ CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG POLITIKÁJÁBAN

2.1. CSEHSZLOVÁKIA POLITIKAI RENDSZERE

Az első világháború és az azt lezáró békeszerződések éles határvonalat jelentenek Európa történelmében. Az, hogy a háború utáni Európa szemmel láthatólag más lett, mint amilyen a 20. század elején volt, csupán részben tulajdonítható az államhatárok átrajzolásának. Az igazi különbséget a hatalom és a tömegek viszonyában, az emberek gondolkodásában bekövetkező változás jelentette, amely évszázados berögződéseket és kötelekeket szakított szét. A tömegek bevonása a politikába egyszerre jelentett pozitív elmozdulást a szélesebb alapokon nyugvó demokráciák felé, a másik oldalon azonban a populizmusra épülő diktatúráknak is utat nyitott. A politikai közélet demokratizálása mellett a változás másik fontos elemét (különösen a közép-kelet-európai térségben) azok az átfogó szociálpolitikai intézkedések jelentették, amelyek közül korabeli visszhangját és máig ható jelentőségét tekintve a legfontosabbnak az agrárkérdés rendezése mutatkozott. Az első világháborút követő években ugyanis az öreg kontinens több mint 20 országában hajtottak végre földbirtokreformot, amelyek valamilyen módon Európa területének nagy részét érintették, s százmilliók életében hoztak változást.

Noha a régiókban (értsd alatta Kelet-Közép-Európát) végrehajtott földbirtokreformok nemzeti szempontrendszerűk⁶¹ és végrehajtásuk „forgatókönyve” (a földreformot általában kerettörvény formájában hirdették meg, amelyet később követtek a reform végrehajtását szabályozó rendelkezések, majd magának a reformnak a végrehajtása) tekintetében több szempontból is hasonlóságot mutattak, az egyes országokban lezajlott földbirtokreformok között az azok által érintett földtulajdon nagyságát, a reform radikálisát stb. tekintve mégis nem kis különbségek is felfedezhetők.

Az első csehszlovák földbirtokreform, amely 1920-ban kezdődött, s amelynek végrehajtása végighúzódtott az első köztársaság⁶² teljes időszakán, az európai országokban végrehajtott reformok közül az egyik legradikálisabb beavatkozás volt a földtulajdonlás

61 A kelet-közép-európai földreformok nemzeti szempontjainak összehasonlítását lásd Müller, Uwe: Landreformen und Wirtschaftsnationalismus in Ostmitteleuropa. In: Jajesniak-Quast, D.–Lorenz, T.–Müller, U.–Stoklosa, K. (Hrsg.): *Soziale Konflikte und nationale Grenzen in Ostmitteleuropa. Festschrift für Helga Schultz zum 65. Geburtstag*. Berlin, 2006, 171–188. p.

62 A csehszlovák állam történetében az ország 1918. október 28-ai kikiáltásától az 1938-as müncheni döntésig, illetve a centralista államot lebontó szlovák autonomista törekvések győzelméig tartó korszakot nevezzük az első köztársaság időszakának.

évszázados állapotába. Ennek a radikalizmusnak az okait pedig elsősorban Csehszlovákia megalakulásának körülményeiben s az új állam létrejöttét követően kibontakozott csehszlovák nemzeti forradalmi átalakulás logikájában látjuk.

A neves cseh történész, Zdeněk Kárník Csehszlovákia megalakítása kapcsán négy egymással szembenálló és versengő nemzeti forгатókönyvet sorol fel: a cseh, a német, a szlovák és a magyar elképzeléseket, amelyek ugyan nem egyforma súllyal játszottak szerepet az új állam megkonstruálásában, ám amelyek olykor élesen szemben álltak egymással. A térség átrendezésének a módja, illetve azok a feltételrendszerek, amelyek közepette a csehszlovák állam megalakult, egyértelműen a cseh törekvések győzelmét eredményezték, s így a csehszlovák állam jellegét is elsősorban a cseh politikai elit akaratára határozta meg.⁶³ Ez egyben azzal is járt, hogy a Csehszlovák Köztársaság az állam határain belül rekedt németek és magyarok akarata ellenére, illetve a szlovák politika autonomista vonalának igényeit figyelmen kívül hagyva alakult meg és formálódott. Jórészt ennek is köszönhető, hogy 1918–1920 között a filozófus köztársasági elnök, Tomáš Garrigue Masaryk által vizionált közép-európai Svájc helyett, egy olyan nemzetállami ambíciókat tápláló Csehszlovák Köztársaság valósult meg, amely számos elentmondást hordozott magában.

1918. október 28-át, illetve 30-át követően⁶⁴ megkezdődhetett az új állam politikai és jogi alapjainak lerakása, amelyet a csehszlovák állam első törvénye által az állam legfőbb szervének nyilvánító Csehszlovák Nemzeti Bizottság (CSNB) vezényelt le. A törvényhozói és végrehajtói hatalom az első napokban a CSNB öttagú elnökségének⁶⁵ kezében volt, amely szinte diktátori jogkört gyakorolt. A CSNB 1918. november 13-án elfogadta a mindössze öt nap alatt elkészült ideiglenes alkotmányt,⁶⁶ amely a törvényhozó hatalmat az egykamarás nemzetgyűlés kezébe helyezte. Az ideiglenes alkotmány szerint ez a forradalminak is nevezett törvényhozás addig gyakorolta a hatalmát, amíg az általa elfogadott végleges alkotmány szerint végrehajtott választások alapján az új nemzetgyűlés össze nem ült. Mivel az ideiglenes nemzetgyűlésbe kizárólag csehek és szlovákok kaptak meghívót, már ekkor eldőlt, hogy az új állam alkotmányát a nemzeti kisebbségek képviselői nélkül fogják elfogadni. Ez ugyan már eleve gyengítette az alkotmány erejét, ám a csehszlovák fejlődés irányát nézve logikus lépés volt, hiszen „a már elkezdett forradalom megvalósításához, vagyis az alkotmány megalkotásához azokat meghívni, akik ellen irányul, képtelenség és elképzelhetetlen volt”.⁶⁷ A november 14-én

63 Kárník, Zdeněk: *České země v éře první republiky (1918–1938). Díl I...* i. m. 76–77. p.

64 A Csehszlovák Nemzeti Bizottság prágai bejelentését a Szlovák Nemzeti Tanács október 30-ai deklarációja egészítette ki, amelyben a szlovák politikai reprezentáció a csehekkel való közös állam mellett tette le voksát.

65 A CSNB elnökségében 4 cseh és 1 szlovák politikus kapott helyet: Jiří Stříbrný, Antonín Švehla, František Soukup, Alois Rašín és Vavro Šrobár.

66 Antonín Švehla, az Agrárpárt vezetője november 2-án bevallotta, hogy mivel nem számítottak Csehszlovákia ilyen gyors megalakulására, nem volt kidolgozva megfelelő alkotmánytervezetük sem: „Elárulhatom, hogy volt ugyan több alkotmánytervezetünk is, de azt senki nem mondta meg nekünk, hogy forradalom lesz, s szétromboljuk Ausztriát. Ha ezt tudjuk, talán kidolgozunk egy alkotmányt.” Idézi Galandauer, Jan: *Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, perspektivy.* Praha, Svoboda, 1988, 104. p.

67 Hahn, Fred: *Bylo Československo 1918–1938 národní nebo národnostní stát? Střední Evropa*, 10, 1994. 42. sz. 30. p.

összeült nemzetgyűlés a cseh pártok által az 1911-es ausztriai választásokon szerzett mandátumszámok alapján kooptált képviselőkkel állt, akikhez a szlovák képviselők kezdetben 40, majd később 54 fősre kibővített parlamenti csoportja csatlakozott. A 270 fős nemzetgyűlés így tulajdonképpen a CSNB kibővített testületévé vált, miközben egyáltalán nem tükrözte sem a köztársaság aktuális politikai erőviszonyait, sem nemzetiösszetételét. A nemzetgyűlés összetétele így nemcsak a nemzeti kisebbségek részéről váltott ki jogos bírálatot, hanem a legerősebbnek számító szlovák politikai tömörülés, Hlinka Szlovák Néppártja (HSLŠ) részéről is. A csehszlovák érdekeknek a szlovák szempontokat könnyedén alárendelő s magyarellenességéről politikai pályafutása meglehetősen késői végéig többször tanúbizonyságot adó volt rózsahegy orvos, Vavro Šrobár által kiválasztott szlovák képviselőcsoportban ugyanis túlreprezentáltak voltak az evangélikusok és a csehszlovakisták,⁶⁸ sőt néhány cseh nemzetiségű személy (például a köztársasági elnök lánya, Alice Masaryková és az akkor még párton kívüli Edvard Beneš) is helyt kapott benne. Az ideiglenes nemzetgyűlés nevezte ki a CSNB és az emigráció képviselői között lezajlott egyeztetés során kijelölt kormányt Karel Kramář miniszterelnökkel az élen, valamint köztársasági elnökké választotta az ekkor még mindig külföldön tartózkodó T. G. Masarykot.

A Csehszlovákiához került észak-magyarországi területek igazgatásáról a forradalmi nemzetgyűlés 1918. december 10-én elfogadott 64/1918. sz. törvénye gondoskodott, amelynek 14. paragrafusa kimondta, hogy a csehszlovák kormány tejhatalommal ruházhatja fel valamely tagját, hogy az a volt magyarországi területek irányítását átvegye.⁶⁹ A kormány a törvény alapján egy nappal később, december 11-én Vavro Šrobárt „Szlovákia teljhatalmú miniszterévé” nevezte ki, aki 1918. december 12-étől először Zsolnán rendezkedett be, majd február elején a közben Szlovákia fővárosává nyilvánított Pozsonyba helyezte át székhelyét. A valóságos diktátorként fellépő Šrobár mellett még 14 további kormány megbízott alkotta a minisztérium végrehajtó apparátusát. A kezdetben tényleges hatalommal rendelkező referensek jogkörét azonban később fokozatosan megnyirbálták, s hivatalaik fokozatosan a prágai minisztériumok Szlovákiába kihelyezett ügyosztályaivá degradálódtak.⁷⁰

Az új állam vezetésének legfontosabb feladata az államszervezet kiépítése s a prágai elképzeléseknek megfelelő államhatárok biztosítása volt. Mindezt rendkívül nehéz körülmények, a kisebbségi lakosság egyértelmű elutasítása és a szomszédos országok ellenséges magatartása közepette kellett végrehajtania. A megfelelő államhatárok elérése érdekében a csehszlovák vezetés a diplomácia és a nemzetközi propaganda válogatott fogásai mellett az erőszakos katonai megoldásoktól sem riadt vissza.⁷¹ Ennek

68 A csehszlovakisták elfogadták az egységes csehszlovák nemzet koncepcióját, és a centralista állammodell kiépítését támogatták. Ezzel szemben a Hlinka katolikus néppárti irányvonala a szlovák nemzet önállóságát hangsúlyozta, és Szlovákia autonómiáját követelte.

69 *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Ročník 1918. Státní tiskárna, Praha, 55–56. p.

70 Ebben kétségtelenül közrejátszik, hogy a magyar revíziós törekvésektől való félelem és a felvidéki lakosság (beleértve a szlovákok egy részét is) Csehszlovákiával szembeni bizalmatlansága miatt a csehszlovák döntéshozók a centralizáció erősítésében látták a helyzet megoldását.

71 1919 tavaszán a csehszlovák kormányzat törekvése egy, a Mátra és a Bükk gerincén, esetleg annak déli lejtőin húzódó csehszlovák–magyar államhatár volt, amelyet egy a Magyar Tanácsköztársaság ellen indított katonai agresszió során meg is próbáltak elérni – sikertelenül.

és a nagyhatalmi szándékoknak is köszönhető, hogy – bár a Beneš vezette csehszlovák diplomácia a maximalista elképzeléseit nem tudta megvalósítani – az új állam határai közé több mint hárommillió német és mintegy egymillió magyar került.

A köztársaság vezetése az új állam alapjainak lerakását és belső viszonyainak konszolidálását a német, illetve magyar lakosság politikai, gazdasági és társadalmi pozícióinak jelentős meggyengítése árán vélte biztosíthatónak. Erre egyrészt a kisebbségek részvállalása nélkül működő forradalmi nemzetgyűlés törvényhozó tevékenysége, illetve a győztes jogán eljáró végrehajtó hatalomnak az olykor a törvényességet mellőző tevékenysége adott módot. Szlovákiában mindez az állami szféra (beleértve a hivatalokat, a vasutakat, a postaügyet) és az oktatás nacionalizálását, a német és a magyar nyelv használatának olykor erőszakos visszaszorítását is magával hozta. A hatalom tömegesen utasította ki az ország területéről a magyar nyelvű és érzelmű középosztály tagjait (tanítókat, hivatalnokokat), több, elsősorban vegyes lakosságú térségben és városban tiltották meg erőszakos eszközökkel a magyar nyelv használatát, s számolták fel a magyar nyelvű oktatást. A „nyilvános tér” birtokbavételét szolgálta az utcanévtáblák lecserélése (amely során a helyi lakosság akaratára egyáltalán nem voltak tekintettel), illetve a magyar nemzeti kultúrát és történelmet szimbolizáló szobrok és emlékművek erőszakos eltávolítása. A hatalom kisebbségellenes intézkedései különösen a Magyar Tanácsköztársaság idején váltak durvává, amikor Szlovákia egész területén statáriumot, majd június 5-én katonai diktatúrát vezettek be, amely során többek között magyar közéleti személyiségek egész sorát internálták.

Mindezeknek az eszközöknek a hatalom részéről való alkalmazása miatt a köztársaság megalakulásától az alkotmány 1920 tavaszán történő elfogadásáig, illetve az első parlamenti választásokig tartó időszakot joggal nevezhetjük a csehszlovák nemzeti diktatúra időszakának.⁷² A nemzeti diktatúra időszakában hozott állami intézkedések alapvető célja az volt, hogy a köztársaság alkotmányos útra való helyezése előtt olyan alapvető változásokat idézzenek elő, amelyek a későbbi parlamentarizmus keretei között is visszafordíthatatlanná teszik a cseh-szlovák többség hatalmi fölényét. Mindezt a magyarok és németek nehezen megélhető sérelemként, a többségi lakosság viszont a nemzeti forradalom jogos és igazolható elemeként érezte, ami az első köztársaság teljes időszakára nézve meghatározta a két félnek az államfordulat eseményeihez fűződő viszonyát.

Mivel az 1919-ben és 1920 elején meghozott intézkedések révén sikerült megteremteni a csehszlovák többség gazdasági és politikai hatalmának törvényi háttérét, s közben végérvényesnek tűnő döntések születtek a csehszlovák állam határaitól, lehetővé vált, hogy a köztársaság dezintegrációjának veszélye nélkül hozzákezdjenek a parlamen-

72 Bár a szlovák szakirodalomban a csehszlovák állam első másfél évének nemzeti forradalmi diktatúráként való minősítése hiányzik, egyes cseh szerzőknél egyre határozottabban megjelenik. Jó példa erre Zdeněk Kárníknak az első köztársasággal foglalkozó háromkötetes munkájának első kötete (Lásd Kárník: *České země*, i. m.). Sajátos módon viszont Kárník azon a véleményen van, hogy a nemzeti kisebbségekre kényszerített diktatórikus modell nem befolyásolta a demokrácia kiteljesedését. Magunk ezzel a véleménnyel nem tudunk azonosulni. Vö. Kárník, Zdeněk: Volby na jaře 1920. Československo na ceste od národní rovoluční diktatury k parlamentní demokracii. In *Acta contemporanea. K pětadesátinám Viléma Prečana*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998, 95–131. p.

ti demokrácia kiépítéséhez. A parlamentarizmus kiépítésének legfontosabb eleme az alkotmány elfogadása volt, amelyre 1920. február 29-én került sor. Az alkotmány nyugati mintájú parlamenti demokráciaként határozta meg a Csehszlovák Köztársaságot. Következésképpen elválasztotta egymástól a hatalmi ágakat, általános és titkos választójogot vezetett be, biztosította az alapvető polgári és szabadságjogokat. Emellett azonban – legalábbis a preambulumban – nemzetállamként határozta meg Csehszlovákiát. Az alkotmány hatodik fejezete, amely a „*Nemzeti, vallásfelekezeti és faji kisebbségek védelme*” címet viselte, „csaknem teljes egészében megismételte a csehszlovák kormány által 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ben aláírt nemzetközi kisebbségvédelmi szerződés 7. cikkelyének rendelkezéseit: deklarálta a köztársaság valamennyi állampolgára jogi és törvény előtti, valamint faji, nyelvi és vallási egyenlőségét”.⁷³ Az új alkotmány alapján 1920 áprilisában megtarhatták az első parlamenti választásokat a kétkamarás nemzetgyűlésbe. A választások felgyorsították a csehszlovákiai pártstruktúra kialakulását, amely ugyan ekkor még nem véglegesült, de alapvető jegyeit már elnyerte. A politikai élet vezető erejét a csehszlovák nemzet ideáját és a nemzetállami törekvéseket támogató országos pártok jelentették. A legbefolyásosabb párt a köztársaság létrehozásában is vezető szerepet játszó Csehszlovák Vidék Köztársasági Pártja (a továbbiakban: Agrárpárt) és a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt volt. A szociáldemokraták, akik a köztársaság megalakulásának az idején a legnagyobb utcai támogatással rendelkeztek, a mögöttük álló szavazóbázis erejét nem tudták teljes mértékben kiaknázni. Megnyerték ugyan az 1920-as választásokat, de belső vitáik végül a párton belüli forradalmi irányzat kiválásához és Csehszlovákia Kommunista Pártjának (CSKP) megalakulásához vezettek. Az Agrárpárt viszont, amely már a forradalmi nemzetgyűlésben is a legnagyobb befolyással bíró párt volt, ezt a pozícióját az első parlamenti választások után is meg tudta tartani. Kevesebb szavazatot kapott ugyan, mint a szociáldemokraták, de részben Antonín Švehla pártelnök rendkívül ügyes politizálásának, részben pedig annak köszönhetően, hogy a falusi lakosság a párt nevét összekapcsolta a földreformmal, továbbra is az ország vezető pártja maradt, amit a következő parlamenti választások is megerősítettek. A két nagy párt országos pártként működött, hiszen mindketten integrálni tudták a hasonló szellemiségű szlovákiai politikai erőket is. A cseh és szlovák szociáldemokrácia már 1918 decemberében egyesült. Különálló pártként csupán a Magyar és Német Szociáldemokrata Párt maradt meg, amely az első választásokon külön listával indult. A kommunista párt megalakulását követően azonban szavazóbázisát fokozatosan elveszítette, s végül a húszas évek közepén a magyar szociáldemokrácia is beolvadt az országos szociáldemokrata pártba. Az Agrárpárt kezdettől fogva sikeresen karolta fel a szlovák politikának azt az evangélikus vonalát, amely már a háború előtt is a csehek felé orientálódott, s amelyhez többek között Vavro Šrobár és Milan Hodža is tartozott. A szlovák agráriusok, akik már a forradalmi nemzetgyűlésben is az Agrárpárt politikáját támogatták, 1919 szeptemberében ugyan saját pártot hoztak létre Nemzeti Köztársasági Parasztpárt néven, 1922-ben azonban egyesültek a cseh Agrárpárttal. Az Agrárpárt ettől kezdve országos szinten is a legjobban szervezett és legerősebb pártnak számított.

73 Popély Gyula: i. m. 63. p.

A szociáldemokraták mellett a parlamenti baloldalt a jobboldali pártokkal is jó együttműködést kialakító és a mandátumai tényleges számától mindig nagyobb súllyal bíró Csehszlovák Nemzeti Szocialista Párt (később a Csehszlovák Szocialista párt nevet viselte) alkotta, amelybe később Edvard Beneš is belépett. A jobboldalt az Agrárpárt mellett a főleg a katolikus lakosságú morva vidéken népszerű Csehszlovák Néppárt, az erősen nemzeti színezetű retorikát használó cseh Nemzeti Demokrata Párt, valamint a nem túl befolyásos Iparosok Pártja képezte.

A két világháború közötti időszakban végig ellenzéki pártnak számított Csehszlovákia Kommunista Pártja. A CSKP nemcsak osztályszempontok alapján állt az eddig felsorolt pártokkal szemben, de – elutasítva a nemzetállami modellt – a köztársaságban élő nemzetiségek önrendelkezési jogát támogatta. Korántsem véletlen tehát, hogy a kisebbségek ügyét felkaroló CSKP egyes magyar járásokban kb. kétszer annyi szavazatot szerzett, mint az északi területeken.⁷⁴

A csehszlovakizmus ideológiájának éles elutasítása állította szembe a „csehszlovák” pártokkal Hlinka Szlovák Néppártját.⁷⁵ A HSLS mellett az attól mérsékeltebb Szlovák Nemzeti Párt (SZNP) számított még jelentősebb szlovák politikai erőnek. Noha a néppártnál jóval kisebb szavazóbázissal rendelkező SZNP a Csehszlovákia megalakulása utáni időkben egyfajta össznemzeti párt szerepére törekedett, befolyása a Csehszlovák Köztársaság politikájára minimális volt.

A Csehszlovák Köztársaság politikai pártjai között igazi választóvonal nem a jobb- és a baloldal, illetve a centralista és autonomista erők között húzódott, hanem az „államalkotó cseh és szlovák pártok”, illetve a nemzeti kisebbségek pártjai között, akik az első választások során a parlamenti mandátumok 28,2%-át szerezték meg.⁷⁶ A német kisebbség pártstruktúrája a cseh pártstruktúrával volt azonos, vagyis szinte minden cseh pártnak megvolt a maga német megfelelője. Az pedig, hogy a német pártok mind a radikális ellenzék, mind a kormánnyal együttműködő aktivista táborban ott voltak, hozzájárult a német politika érdekérvényesítő erejéhez. A szlovákiai magyar kisebbség 1919-20-ban létrejövő pártjai közül számottevő politikai erőnek az Országos Keresztényszocialista Párt (OKSZP) és az Országos Magyar Kiszgazda és Földműves Párt⁷⁷ (a továbbiakban: Kiszgazdapárt) bizonyult.⁷⁸ E pártok politikai magatartásáról a későbbiekben még szólnunk, meg kell azonban jegyezni, hogy mindkét párt következetes ellenzéki magatartást tanúsítva a trianoni békeszerződés békés revízióját, a magyar területeknek az anyaországhoz való visszatérését tartotta legfőbb céljának.

74 Az 1925-ös parlamenti választásokon a CSKP a szlovákiai szavazatok 13,88%-át kapta. Ezzel szemben a Zselízi járásban 31,97%-ot, a Vágsellyeiben 27,53%-ot, a Komáromiban 29,7%-ot a Királyhalmeciben pedig 37,32%-ot szerzett. A választási eredményeket közli Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918–1938*. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Intézet–Lilium Aurum Kiadó, 2002, 129. p.

75 A párt 1925-ben változtatta meg nevét az addigi Szlovák Néppárt elnevezésről a Hlinka Szlovák Néppártja (Hlinkova slovenská ľudová strana) megnevezésre.

76 Kárnik: *České země...* i. m. 126. p.

77 A párt 1925-től Magyar Nemzeti Párt (MNP) néven szerepelt.

78 A magyar pártokkal kapcsolatban bővebben lásd Popély Gyula: i. m.; Angyal: *Érdekvédelem*, i. m.

A csehszlovák parlamenti demokrácia sajátosságai közé tartozott többek között a pártok meghatározó szerepe és az arányos választási rendszer következtében kialakult erős koalíciós kényszer. 1926-ig az ország kormányzását felvállaló koalíciók össznemzeti alapon szerveződtek, tehát kizárólag a „csehszlovák” politikai erők kaptak bennük helyet, függetlenül attól, bal-, ill. jobboldali pártokról volt-e szó. 1926 októberében a szociáldemokráciának a kormányból való kiválását követően alakult meg az ún. úri koalíció, amely a polgári pártokat tömörítette, s amelyben a köztársaság történetében először a német kisebbség aktivista erői (a Bund der Landwirte és a Német Keresztényszocialista Néppárt) is helyet kaptak. A német pártok jelenléte a kormányban elsősorban abból a felismeréséből fakadt, hogy a német gazdasági pozíciók megőrzése politikai együttműködést is feltételez, egyben azonban jelezte azt a változást is, amely a német lakosság többségének a csehszlovák köztársaság realitásához való viszonyában bekövetkezett.

A csehszlovák parlamentarizmus egyik jellegzetessége és a demokrácia szempontjából negatív jelensége az ún. „ötök” intézménye volt. Ez az alkotmányos kereteken kívüli intézmény az öt nagy párt meghatározó személyiségének állandó értekezletét jelentette, amely 1920 végén és 1921 elején jött létre az akkor kibontakozó belpolitikai válság és a Masaryk elnök betegsége miatt kialakult bizonytalan politikai helyzetben.⁷⁹ Az „ötök” intézménye valójában a kollektív politikai vezér szerepét töltötte be, akarata minden fontos döntésre rányomta bélyegét, tárgyalásairól sokszor kész törvények kerültek ki, amelyre a parlamentnek már csak rá kellett bólintania.⁸⁰ Mivel tagjai a legfontosabb pártok vezéralakjai voltak, a kormányban pedig sokszor csupán második vonalbeli politikusok ültek, az ötök hatalma nemcsak a parlament, de a kormány szerepét is beárnyékolta. Az ötök 1926-ig, az össznemzeti koalíció felbomlásáig tartó működése a csehszlovák politika egyik legellentmondásosabban megítélt eleme, amelyről Ferdinand Peroutka is azt mondja, hogy működése ellentétben volt ugyan a véleménynyilvánítás szabadságával, de mégis szükségyszerűnek tűnt.⁸¹

Az 1920-ban megtartott parlamenti választásoktól a Csehszlovák Köztársaság 1938-ig többpárti parlamenti demokráciaként működött, amelyet a többpártrendszer, a demokratikus politikai viszonyok, a kisebbségi jogok és a kisebbségek legális politikai érdekképviseletének biztosítása jellemezett. Jogos viszont Szarka László megállapítása, miszerint *„a csehszlovák demokráciának kezdetektől fogva korlátokat szabott az a többségi félelem, amely a mozaikország belső kohéziójának hiányából, a szlovákok és ruszinok, s hozzájuk kötődve a magyar kisebbség autonómiatörekvéseiből, a németek ugyan csak különleges jogállást követelő magatartásából és a konfliktusos szomszédságból*

79 Az „ötök” eredeti felállítását az agrárpárti Antonín Švehla, a szociáldemokrata Rudolf Bechyně, a nemzeti szocialista Jiří Stříbrný, a néppárti Jan Šrámek és a nemzeti demokrata Alois Rašín alkották.

80 Rudolf Bechyně így jellemezte az „ötök” parlamenti szerepét és a csehszlovák pártok összefogásának szükségességét: *„Mi a képviselőház vezéri szerepét az ötök létrehozásával megoldottuk. A mi államunk nem támaszkodhat semmi más történelmi vagy új erőre, csak az államalkotó nemzetre. Köztársaságunk alapvetően demokratikus. Parlamentünk az egyedül hivatott arra, hogy a köztársaságot irányítsa és megtartsa. Ezért fontos, hogy a csehszlovák parlamenti pártok szövetsége szigorú és szilárd legyen.”* Idézi Peroutka: i. m. III–IV. 494. p.

81 Uo.

származott”.⁸² Ám a nemzeti kisebbségek imént felsorolt törekvései sem lehettek jogos forrásai azoknak a nemzetállami törekvéseknek, amelyek a csehszlovák állam két világháború közötti történetét meghatározták, s amelyek még tovább növelték a kisebbségi törekvések legitimitását. Érvényes ez a földreformra és a kolonizációra is, amelynek végrehajtása ugyan csak az első parlamenti választások után kezdődött meg, szellemisége azonban a nemzeti diktatúra időszakát idézte.

2.2. A FÖLDBIRTOKREFORM TÖRVÉNYBE IKTATÁSA

A Csehszlovák Köztársaság a Monarchiától egy alapvetően a nagybirtokra alapozott mezőgazdaságot örökölt, amely az 1848-ban és főleg a kiegyezés után bekövetkezett változásoknak köszönhetően megindult a kapitalista fejlődés útján, s maga a termőföld is piaci áruvá vált.⁸³ Ez a fejlődés azonban korántsem volt töretlen, s számos visszahúzó erő akadályozta. Ilyennek tekinthetjük a földbirtok-tulajdonlás aránytalan, a latifundiумok túlsúlyát biztosító eloszlását, amely mind a cseh országrészekre, mind pedig Szlovákiára és Kárpátaljára is jellemző volt. Az 1895-ös birtokösszeírást Szlovákia és Kárpátalja területére átszámítva az 1000 hold fölötti nagybirtok – amely csupán a gazdaságok 0,1%-át tette ki – jelentette az összes földterület 36,1%-át, miközben az üzemek 51,8%-át alkotó 5 holdig terjedő törpebirtokra csupán az összes mezőgazdasági terület 5,7%-a esett.⁸⁴ A Szlovákia későbbi területét érintő legnagyobb földtulajdonosok a Pálffyok, Andrásyok, Coburgok, illetve az esztergomi érsekség voltak.

A mezőgazdaság további – a cseh országrészekre és Szlovákiára is egyaránt jellemző – gondját jelentette a kötött forgalmú birtokok magas aránya. Ez a parasztság földhöz jutását megnehezítő intézmény a szlovákiai földterület 30%-át érintette, igaz, leginkább a erdőket és legelőket, míg a szántókat, kerteket, szőlőterületet illetően csupán annak 3%-a tartozott ide.⁸⁵

A frissen megalakult Csehszlovák Köztársaság törvényhozásának prioritásait egy új állam kiépítésének szükségletei, illetve az államfordulat által kiváltott szociális és nemzeti mozgalmaknak a politikára gyakorolt hatásai határozták meg. 1918 novemberében Csehszlovákia egész területén szociális zavargások törtek ki, amelynek okait a régi államszervezet felbomlását kísérő politikai nyugtalanság mellett háborús veszteségek, az egész kontinensen végigsöprő spanyolnátha, az akut élelmiszerhiány és a feketepecsét árak következtében kialakult helyzetben lehet keresni. A történelmi Magyar-

82 Szarka László: A (cseh)szlovákiai magyarság nyolc évtizede 1918–1998. Történeti vázlat. In *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998. I.* Budapest, Ister, 1998, 20. p.

83 Vö. Kövér György: Piacgazdaság – polgárosodás – demokrácia. A mai magyar átalakulás történelmi perspektívából. In uő: *A felhalmozás íve.* Budapest, Új Mandátum, 2002, 18. p. A magyarországi emzőgazdaság dualizmus kori fejlődésével kapcsolatban lásd még Kaposi Zoltán: *Magyarország gazdaságtörténete 1700–2000.* Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2002.

84 Vö. Polányi Imre: *A szlovák társadalom és polgári nemzeti mozgalom a századfordulón (1895–1905).* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987, 66. p.

85 Uo. 73. p.

ország ekkor még bizonytalan hovatartozású északi vármegyéiben a magyar közigazgatás és rendfenntartás összeomlását több régióban antiszemita felhangoktól sem mentes fosztogatások, gyújtogatások kísérték. Ezek egyik célpontja épp a nagybirtokok intézménye volt, amelynek felosztását követelő jelszavak is felbukkantak.⁸⁶ Ez az alulról jött nyomás is közrejátszott abban, hogy noha a földkérdés rendezése az állam működése szempontjából nem tartozott a legsürgősebb teendők közé, a földbirtokreform szinte a köztársaság keletkezésével egy időben napirendre került, s a Csehszlovák Nemzeti Bizottság már 1918. november 9-én (az ideiglenes alkotmány és több más fontos törvény megszavazása előtt) törvényt fogadott el a nagybirtokok zárolásáról.⁸⁷ A következő hónapokban pedig szinte futószalagon fogadták el a földbirtokreform végrehajtását lehetővé tevő újabb és újabb törvényeket, amelyek jelentős befolyással bírtak az új állam gazdasági, társadalmi és politikai szerkezetére is.

Ennek a sietségnek az okát csak részben lehet a tömegek kétségkívül létező szociális elégedetlenségével magyarázni, hiszen más ágazatok esetében ilyen radikális intézkedések nem történtek. Sőt a párizsi békekonferencián tartózkodó Beneš Prágába küldött üzeneteiben arra intette a hazai politikusokat, hogy tartózkodjanak minden olyan intézkedéstől, amit a frissen megalakult és a nemzetközi közvélemény előtt a demokrácia közép-európai szigetként reklámozott államban a hagyományos polgári értékrend – például a magántulajdon szentsége – elleni támadásként lehetne értelmezni.⁸⁸ Feltételezhető tehát, hogy a földreform törvényeinek gyors és radikális tartalmú megalkotásában a szociális motívumok mellett egy annál erősebb ösztönző erő is jelen volt, amelyet az államfordulat nemzeti céljaiban vélünk felfedezni. Olyan célkitűzésről volt ugyanis szó, amelyben a szó etnikai értelmében vett csehszlovák társadalom döntő többsége egyet tudott érteni, s amely mögé, legalábbis a verbalitás szintjén, az összes cseh és szlovák politikai erő felsorakozott. Ezt az egyetértést jelentős mértékben megkönnyítette, hogy a földbirtoktulajdon nagy részét a kezében tartó arisztokráciát sem a cseh, sem pedig a szlovák közgondolkodás nem tartotta a nemzet testéhez tartozónak. Így a szociális kérdés összekapcsolódott a nemzeti célkitűzésekkel, a hatalom számára pedig egyenesen jól jött, hogy az orosz forradalom eseményeinek hatására radikalizálódott tömegek indulatait, a „nemzetidegen arisztokrácia” ellen lehetett fordítani.⁸⁹

86 A teljhatalmú szlovák kormány 1918. dec. 17-i ülésén Ivanka kormánybiztos többek között arról számol be V. Šrobárnak, hogy a nép „*önhatalmúlag nekilátott a föld felosztásának, kivágja az erdőket, mivel a termőföldet és az erdőt is saját tulajdonának tekinti.*” Lásd Šrobár, Vavro: *Oslobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918–1920. Sväzok prvý*, Praha, Čin, 1928. 423. p. Az egyes településeken lezajlott zavargásokról lásd még Medvecký, Karol Anton: *Slovenský prevrat. I–IV*. Trnava, Spolok sv. Vojtecha, 1931.

87 Mivel ez a törvény Szlovákia területén nem volt hatályos, ide vonatkozóan a Szlovákiai Teljhatalmú Minisztérium által 1919 januárjában kibocsátott 4/1919. és 11/1919. számú rendeletek intézkedtek, amelyek megtiltották a földtulajdon mindennemű átruházását.

88 Vö. Čerešňák, Bedřich: Ke klíčovým aspektum hodnocení první pozemkové reformy v Československé republice. In Frolec: i. m. 39. p.

89 Nyilvánvalóan nem véletlen, hogy a földreformmal is gyakran kapcsolatba hozott fehérhegyi csata emlékére 1918. november 3-án megrendezett nagygyűlést követően került sor az első nyílt nacionalista megmozdulásra Csehszlovákiában. A szónokok által feltűztelt tömeg le döntötte a prágai óváros téren álló Szűz Mária-oszlopot, amelyet a régi rendszer jelképének tekintettek. Vö: Peroutka: i. m. I–II. 117–118. p.

1. táblázat. A későbbi Szlovákia területén földet birtoklók és bérlők nemzetiségi megoszlása az 1910-es adatok szerint

Birtokosok	Együtt	%				
		szlovákok	magyarok	ukránok	németek	egyéb
1000 kh fölött	232	1,7	84,8	–	13,8	0,4
100–1000 kh	2 382	22,3	54,3	2,1	10,5	10,9
100–1000 kh (bérlők)	921	5,3	64,4	–	27,0	1,3
50–100 kh	6 115	48,8	42,6	0,9	5,9	0,8
10–50 kh	173 878	63,1	23,9	7,0	3,9	2,2
5–10 kh	151 630	65,9	20,9	7,5	3,4	2,4
5 kh alatt	171 089	71,2	19,4	4,3	4,1	1,0

Forrás: Hapák, Pavel (zost.): *Dejiny Slovenska IV.* Bratislava, Veda, 1986, 132. p.

A földbirtoktulajdon nemzetiségi megoszlásával függ össze, hogy a földbirtokreformra irányuló cseh-szlovák szándékok nem voltak teljesen új keletűek, s bizonyos elemeik már az első világháború előtt is felbukkantak a különböző cseh és szlovák mozgalmak programjaiban. A 19. század végétől megerősödő kelet-közép-európai nemzeti mozgalmak amúgy is kiemelt figyelmet szenteltek a földkérdésnek, s alapvető célkitűzésként foglalkoztak a földbirtokviszonyok megreformálásával. Különösen erős volt a nemzeti és gazdasági célkitűzések összekapcsolása azoknál a nemzeteknél, amelyeknél a hagyományos feudális úri rétegek gyengén voltak képviselve, illetve nem kapcsolódtak be a nemzeti mozgalmak munkájába.

A földkérdés Csehországban is bizonyos mértékig nemzeti kérdés volt, hiszen a csehországi földtulajdon döntő része német, illetve elnémetesedett cseh birtokosok kezében volt. Az 1903-ban a csehországi és morvaországi agrárburzsoázia képviselőjében létrejött Cseh Agrárpárt, olyan törvényi változásokat követelt a Monarchia osztrák részében, amely lehetővé tette volna mezőgazdaság kapitalizálódását. Ennek útjában első sorban a nagybirtok szabad adásvételét akadályozó hitbizomány állt. A mozgalom jelszava – a „Venkov jedna rodina”⁹⁰ – az általában német nyelvű városok és a cseh nemzet bázisaként felfogott falu szembeállítását által már nemzeti momentumokat is hordozott, s a cseh társadalom összefogását célozta meg. A cseh köztudatban a termőföld mindig is a nemzeti reneszánsz forrása volt, s a falu volt az a hely, ahonnan a korábban német jellegű városok fokozatos elszlávósítása kiindult.⁹¹ Az első világháború idején a reform szükségességének az érzése még inkább felerősödött, hiszen a háborús konjunktúra növelte az igényt a föld birtoklása után. A cseh politikai erők pedig jó érzékeléssel ismerték fel, hogy a földkérdés a nemzeti célokért folytatott harc egyik mozgatórugója lehet. 1917 decemberében az osztrák parlamentben ülő cseh képviselők egy csoportja a latifundiumok felosztásáról nyújtott be törvényjavaslatot, s mint az egyik kezde-

90 Szabad magyar fordításban: A vidék egyetlen családot alkot.

91 Vö. Galandauer: i. m. 203. p.

ményező, az agrárpárti František Udržal egy későbbi visszaemlékezése alkalmából elismerte, a fő motivációt az jelentette, hogy a csehországi nagybirtokosok rétege teljesen nemzetidegen volt a csehektől.⁹²

Noha abban a szinte teljes cseh politikai paletta egyetértett, hogy az „idegen” birtokosok földjeit a cseh nemzet kezébe kell juttatni, az első konkrétabb tervezetek azzal kapcsolatban, hogy a háborút követően mi legyen a termőfölddel, csupán 1918-ban jelentek meg. A Jan Auerhan által a sajtóban is közzétett elképzelés a nagybirtok felparcellázását s teljesen új települések létrehozását tartalmazta. Javasolta továbbá azt is, hogy a felparcellázott nagybirtokok mindegyikén hozzanak létre egy, a nemzet tulajdonában lévő mintagazdaságot, amely példaként szolgálhatna a parasztság számára.⁹³

A szlovák politika kereteit a 20. század elején még mindig az a Szlovák Nemzeti Párt adta, amely képtelen volt megfelelő szintű programmal reagálni a magyarországi társadalom (benne az északi vármegyék) problémáira. Igaz, Pavel Blaho, Ferdiš Juriga, legfőképpen pedig a magyar politikai életben kiterjedt kapcsolatokkal rendelkező Milan Hodža személyében ekkorra már színre léptek azok, akik a szlovák politikai agrárizmus megalakítóinak számítottak, s akik új elemeket hoztak a szlovák politikába.⁹⁴ Az általuk kialakított szlovák politikai agrárizmus, a korabeli magyar nemzetállami törekvésekre reagálva, számos ponton a gazdasági nacionalizmus programját képviselte, s elsődleges feladatának a nemzeti mozgalom gazdasági alapjainak lerakását tartotta.⁹⁵ Blaho és Hodža kiterjedt cseh kapcsolatokkal is rendelkezett, s egyben a két nemzet közös programját egyengető Československá jednota [Csehszláv Egység]⁹⁶ vezéregyéniségei közé tartozott. Megfelelően szervezett tömegbázis, illetve konkrét gazdasági program hiányában azonban ők sem tudtak a csehországi elképzelésekhez hasonló terveket felmutatni, s leginkább csak a szlovák szövetkezeti mozgalom kiépítésére helyezték a hangsúlyt. Így a földbirtokreform kérdése sem kerülhetett még ekkor figyelmük középpontjába.

Mindezeknek a monarchiabeli előzményeknek is köszönhető, hogy a földbirtokstruktúra megváltoztatásának szükségességében már a köztársaság megalakításáért folyó diplomáciai aktivitások időszakában is nemzeti egyetértés alakult ki. Ennek jeleként már a csehszlovák állam berendezkedésének alapelveit felvázoló washingtoni nyilatkozat is kimondta, hogy „a nagybirtokok ki lesznek sajátítva a hazai kolonizáció részére, a nemesi előjogok el lesznek törölve”.⁹⁷

92 *Slovenský denník*, 1922. márc. 25.

93 Galandauer: i. m. 204. p.

94 A szlovák politika gazdasági aktivitásait illetően lásd Roman Holec értékelését a Szlovákia 20. századi történetét összefoglaló többkötetes munka első részében. Kováč, Dušan et. al.: *Slovensko v 20. storočí. Na začiatku storočia 1901–1914*. Bratislava, Veda, 2004. 103–116. p.

95 Vö. Holec, Roman: Slovenský agrarizmus ako súčasť česko-slovenských vzťahov pred znikom ČSR. In *K úloze a významu agrárneho hnutí v československých dejinách*. Ed. Šouša, Jiří et. al. Praha, Karolinum, 2001, 100. p.

96 A szervezetet 1896-ban alakították meg Prágában.

97 Idézi Peroutka: i. m. I–II. 47. p.

1. kép. A fiatal Milan Hodža

Csehszlovákia létrejötte után az ideiglenes nemzetgyűlésben a reform ügyét a két legjelentősebb párt, a szociáldemokraták és az Agrárpárt karolták fel. Ez utóbbiakhoz tartozó képviselők egy csoportja alig egy hónappal a köztársaság megalakulása után, már 1918. december 3-án javaslatot terjesztett a törvényhozás elé, amelyben egy a földreformot előkészítő parlamenti bizottság létrehozását vetették fel. Előterjesztésükben már megtalálhatók az Agrárpártnak a földreformmal kapcsolatos legfontosabb célkitűzései: a nagybirtok kisajátítása és magántulajdonban való felparcellázása.⁹⁸ A javaslat alapján 1919. január 16-án megalakult a Belső Kolonizáció Parlamenti Bizottsága, amely azonban nem teljesítette a hozzá fűzött reményeket. Mindössze négy alkalommal ülésezett, s munkájának semmiféle eredménye nem volt.⁹⁹ Ennek okát elsősorban a kel-

98 Digitální knihovna, NS RČS 1918–1920, 1918. 12. 3. Tisk. 137.

99 ANS, f. RNS, k. 14.

lő politikai akarat hiányában kell látnunk, hiszen nem csupán a két nagy párt elképzelése tért el egymásétól, hanem az egyes pártokon belül is éles vita folyt a reform jellegéről.¹⁰⁰

A földreform megvalósításának a szándéka a Kramář-kormány 1919. január 9-én meghirdetett programjába is bekerült, miközben a program vitájában a cseh pártok között a reform tárgyában meglévő ellentétek már nyíltan a felszínre törtek. A vitának a sarokpontjait három fontos kérdés jelentette: milyen nagyságú birtokra vonatkozzanak a törvények, kapjanak-e a kisajátított birtokok tulajdonosai kárpótlást, mi legyen a kisajátított földdel.¹⁰¹ A Csehszlovák Szociáldemokrata Párt, amely bár a forradalmi nemzeti gyűlésben az agráriusoktól kevesebb mandátummal rendelkezett, de az utcán a legerősebbnek számított, 1918 decemberében megtartott kongresszusán fogalmazta meg a földreformmal kapcsolatos elképzeléseit. Az itt elfogadott határozat szerint a szociáldemokraták a 100 ha fölötti birtokok kárpótlás melletti kisajátítását javasolták. Elleneztek azonban a föld felparcellázását, s a mezőgazdasági munkásság érdekeire, valamint a lakosság élelmiszerellátására hivatkozva a nagyüzemi gazdálkodás fenntartását javasolták. Igaz, ebben a kérdésben a párton belül sem volt egység: a František Modráček képviselő vezette csoportosulás a kistermelők szövetkezeteinek létrehozásában látta a megoldást, a pártelnök, Rudolf Bechyně köré csoportosuló viszont állami birtokok létrehozását javasolták.¹⁰² Mindkét javaslatra érvényes azonban az, hogy olyan alternatívát képviseltek, amely nem volt alkalmas arra, hogy vele jelentősebb számú falusi tömeget állítsanak a párt programja mögé.

Az Agrárpárt, amely már a kezdetektől fogva felismerte a földbirtokreformban rejtőző lehetőségeket, már a kezdetektől fogva nagy hangsúlyt helyezett a tömegek mozgósítására. Mivel ő a földtulajdon felparcellázását hirdette, hogy saját elképzelésének támogatókat szerezzen, a földet igénylők szervezeteinek, az ún. Domovináknak a szervezésébe kezdett. Mozgósító kampányaik közül kiemelkedik az a kérdőíves felmérés is, amelyet 1919 januárjában hirdettek meg, s amely kitűnő politikai húzásnak bizonyult, hiszen mintegy negyedmillióan kapcsolódtak be az akcióba.¹⁰³ Az Agrárpárt volt az, amely hamarabb felismerte a földbirtokreformban rejlő nemzeti lehetőségeket is. Karel Prášek földművelésügyi miniszter a kormányprogram vitájában ennek jeleként már a föld felparcellázásának nemzeti szempontjait emelte ki, miközben kommunizmussal vádolta meg a szociáldemokrata elképzeléseket.¹⁰⁴

100 Az Agrárpárt berkeiben a Prášek földművelésügyi miniszter köré csoportosuló s a reformot halasztani kívánó nagybirtokos szárny és a Švehla pártelnök köré tömörülők között folyt küzdelem. Ez végül a radikálisabb reformot követelők javára dőlt el.

101 A földreform kapcsán kibontakozó politikai vitáról részletesen ír Lacina: i. m.

102 Vö. Otáhal: i. m. 106. p.

103 Vö. Růžicka, Jan: Úloha Domovin v agrárním hnutí na počátku jejich existence. In *Sborník k dejinám 19. a 20. století*. Praha, 1993, 225–247. p.

104 „A termőföld csehszlovák kolonisták általi kolonizációja nagy szociális, de egyben nemzeti és állami jelentőséggel fog bírni. Ezért és más okokból is a föld felparcellázása és önálló gazdaságok megteremtése mellett állunk, amelyek államunk jövőbeli nyugodt fejlődésének garanciái lesznek. Határozottan ellenzünk mindenféle agrárkommunista elképzelést, s egyértelműen a magántulajdon mellett vagyunk.” Digitální knihovna, NS RČS 1918–1920. Stenoprotololy, 16. ülés. 1919. 1. 14.

A földbirtokreform jellegéről folytatott vita 1919 márciusában újabb fordulatot vett, ami részben a cseh országrészekben június közepére kiírt községi választások közelségének, részben a szociáldemokrata párton belüli elégedetlenségnek tudható be. A szociáldemokraták – a reform elodázásával vádolva meg az Agrárpártot – nagyszabású offenzívát indítottak. Március 12-én egy öt pontból álló ultimátumot nyújtottak át koalíciós partnerüknek, amelynek első pontjában azt követelték, hogy a nemzetgyűlés 14 napon belül fogadjon el törvényt a nagybirtok állam általi kisajátításáról. Az ultimátum a csehszlovák kormánykoalíció első nagy válságát eredményezte, és a kormány – még a képviselők nagy része előtt is – titokban tartott lemondásához vezetett. Masaryk elnök azonban ezt nem fogadta el, s a köztársaság érdekeire hivatkozva megegyezésre bírta a két nagy pártot.¹⁰⁵ A megegyezés alapján egy három személyből álló ad hoc bizottságot hoztak létre, majd miután a hármak nem jutottak eredményre, megalakították a Földreform Parlamenti Bizottságát. A kezdetben 32 tagú, majd 24 fősre csökkentett bizottságban a meghatározó szerepet a két nagy párt képviselői játszották, a többi parlamenti párt az ő véleményükhöz idomult.

A földreform törvénye ügyében szociáldemokrata ultimátum miatt felgyorsult egyeztetések, amelyek a Földreform Parlamenti Bizottságában és a parlamenti klubok elnökeinek tanácskozásán folytak, végül eredményre vezettek. Megállapodás született egy kerettörvény elfogadásáról, amely amellet, hogy a földreform alapelveit rögzítette, jelezni kívánta a közvélemény felé, hogy a kormány komolyan gondolja a földreformot. Ezek után 1919. április 16-án a parlament gyakorlatilag vita nélkül fogadta el a csehszlovák földbirtokreform fundamentumát jelentő 215/1919. sz., ún. lefoglalási törvényt.¹⁰⁶ A törvény paragrafusai értelmében lefoglalás alá került minden olyan birtok, amely „*meghaladta a 150 hektárnyi mezőgazdasági területet (szántók, rétek, kertek, szőlők, komlós-kertek) vagy 250 hektárnyi területet általában*”.¹⁰⁷ Noha a viszonylag alacsonyan megszabott birtokhatár látszólag a szociáldemokrácia győzelmét jelentette, a reform szempontjából meghatározó az volt, hogy a törvénybe a kisajátítás fogalma mégsem került be. Helyette a törvény a sokkal határozatlanabb jelentéstartalmú „lefoglalás” fogalmát vezette be, amely inkább az agrárpártiak elképzeléseinek felelt meg. Így a törvény nem jelentette a hatálya eső birtokok azonnali kisajátítását, csupán kimondta az állam jogát arra. A lefoglalt birtok a törvényben megjelölt Állami Földhivatal (ÁFH) általi átvételig az eredeti tulajdonos kezelésében maradt, bár annak jogai korlátozva voltak. A törvény filozófiáját legjobban a Csehszlovák Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának 1921-es végzése magyarázza meg, amely szerint „*a nagybirtokoknak a lefoglalási törvény által végrehajtott lefoglalása semmiképpen sem jelent kisajátítást. A lefoglalás által az eddigi tulajdonosok nem veszítik el tulajdonjogukat, s az nem száll át az Állami Földhivatal által képviselt államra, s a lefoglalás után is az eredeti személy marad a tulajdonos. A lefoglalás csupán valamiféle közjogi korlátozás alá helyezi az érintett tulajdonost, aki ezek*

105 Peroutka: i. m. I–II, 501. p.

106 Az eddigi magyar szakirodalom eléggé következetlenül fordította le a földreformmal kapcsolatos kifejezéseket. Popély Gyula például a 215/1919. sz. törvénnyel kapcsolatban a kisajátítási törvény kifejezést használja, noha ez a megnevezés ellentétben áll a törvény szellemével. Vö. Popély Gyula: i. m. 159. p.

107 *Sbírka zákonů a nařízení států Československého*. 1919. Praha, Státní tiskárna, 289–290. p.

*után már nem rendelkezhet szabadon a lefoglalás alá eső birtok fölött.*¹⁰⁸ A magántulajdont szentségének tett engedményként a tulajdonosok a lefoglalt birtokból 150 (250) ha-t területet automatikusan visszaigényelhettek, sőt kivételesen akár 500 ha nagyságú földterületet is megtarthattak (11. paragrafus), a többiért pedig kárpótlás járt nekik. Kárpótlás nélkül sajátították viszont ki „az ellenséges országok állampolgárainak és a volt Habsburg–Lotaringiai-uralkodóháznak a birtokait”.¹⁰⁹

A földreform jellegéről folytatott vitában – mint általában az első köztársaság politikai kereteinek kialakításában – a meghatározó szerepet a cseh politikai erők játszották, a szlovák politika csupán asszisztált nekik. Az egységes parlamenti klubot alkotó szlovák politikai képviselőket ekkorra már három jól elkülöníthető irányzat formálódott ki: a Hlinka vezette katolikus Szlovák Néppárt, a Csehszlovák Szociáldemokrata Párt keretén belül működő szociáldemokrata irányzat és a cseh Agrárpárt mögé felsorakozó agrárius irányzat. Közülük a néppártiak csupán az egyházi nagybirtokot illetően aktivizálódtak, a másik két csoportosulás pedig a hozzájuk legközelebb álló cseh párt elképzeléseit támogatta. Valamiféle külön szlovák álláspont egyedül a reform hatálya alá eső nagybirtokhatár meghatározásának vitájában nyilvánult meg, amely során a szlovák képviselők azt a véleményt képviselték, hogy Szlovákia természeti viszonyai miatt – az erdők és legelők magas aránya volt a hivatkozási alap – minél nagyobb birtokok kialakítására kell törekedni.¹¹⁰ Valószínűsíthető azonban, hogy ebbe az a szándék is belejátszhatott, hogy gazdaságilag minél erősebb szlovák birtokos réteg jöjjön létre, amire a Juriga képviselő által javasolt 500 holdas határ lehetőséget adott volna. A szlovák parlamenti klub véleményének kialakításában a legerősebb csoportosulást alkotó Hodža által vezetett agráriusok véleménye volt a meghatározó. Hodžák felismerték a földkérdés megoldásában rejlő politikai lehetőségeket, s a cseh Agrárpárt mintájára a téma napirenden tartásával akartak minél nagyobb választóbázist maguk mögött kialakítani, előkészítve így egy szlovákiai agrárpárt megalakítását. A Hodža szöcsövének számító *Slovenský Týždenník* című lapban 1919. január 31-én jelent meg az első felhívás, amely a szlovák földművesek egységes szervezetének létrehozását szorgalmazta. Az 1919. április 13-án Turócszentmártonban megalakult Slovenská roľnícka jednota [Szlovák Földműves Szövetkezet] programjának középpontjában a földreform kérdése állt, s fő célját Hodža szavaival élve az alkotta „*hogy kormányunknak javaslatokat adjunk arra nézve, hogyan jutassuk vissza a termőföldet a szlovák nép kezébe*”.¹¹¹ Míg a Szlovák Földműves Szövetkezetbe elsősorban a falusi gazdákat toborozták, addig a szintén Hodža kezdeményezésére létrejött Slovenská domovina [Szlovák Szülőföld] nevű szervezet a zseléleket és a mezőgazdasági munkásokat szólította meg. A szervezet fórumaként meg-

108 Idézi Slezák: i. m. 6. p.

109 A Habsburgok vagyonának kárpótlás nélküli elkobzását a békeszerződések is jóváhagyták, az idegen államok állampolgárainak vagyonával viszont a Csehszlovákia által aláírt békeszerződés miatt azt nem lehetett megtenni, így ebben a kérdésben az érintett államokkal folytatott tárgyalások döntöttek. A magyar állampolgárok esetében viszonylag kedvezően az 1930-ban aláírt szerződés rendezte a kérdést. Vö. Rychlík, Jan: *Sociální a národnostní*. I. m. 47. p.

110 „*Mi az 500 kataszteri hold alá semmiképpen sem megyünk. Inkább ne is vonatkozzon a törvény Szlovákiára*” – jelentette ki Juriga képviselő a bizottsági vita során. ANS, f. RNS, k. 14, Výbor pro pozemkovou reformu. 2. ülés, 1919. március 28. Vö. Zuberec: i. m. 55–71. p.

111 *Slovenský Týždenník*, 17, 5. sz. (1919. jan. 31.)

alakított hasonló nevű napilapban a szervezet fő céljaként a termőföld nacionalizálását jelölték meg, miközben sajátos párhuzamot vontak a Krisztus általa templomból kiűzött kufárok és a szlovák termőföldről (sic!) elűzendő magyar betolakodók között.¹¹² Nyilvánvaló, hogy Hodžák az ilyen nyilatkozatokkal a szlovák falusi társadalomban az idegének, elsősorban a zsidókkal szemben fellelhető ellenérzésekre és előítéletekre építve próbáltak szavazóbázist kialakítani maguknak.

A lefoglalási törvény – amely a földreform filozófiáját rögzítette – elfogadása ugyan egy időre elcsendesítette a kormánykoalíció belüli vitákat, a földkérdés miatt kialakult társadalmi feszültséget azonban nem számolta fel, hiszen még nem tette lehetővé a reform tényleges megkezdését. Ehhez néhány további törvény – elsősorban a kiutalási, kárpótlási és hiteltörvény – elfogadására volt szükség. A kiutalási törvény bizottsági előkészítése 1919 nyarán kezdődött meg. Ez a törvény rendkívül fontos szerepet töltött be a reform során, hiszen meghatározta, hogy ki és milyen nagyságú földet kaphat a lefoglalás alá került birtokokból. Az 1920. január 30-án elfogadott 81/1920. sz. törvény ismét az Agrárpárt álláspontjának győzelmét jelentette, hiszen az egyéneknek való kiutalást részesítette előnyben, s csak korlátozott mértékben engedélyezte a szövetkezetek birtokszerzését. A törvény azonban – sokak elvárása ellenére – direkt módon nem írta elő, hogy kiknek jár földkiutalás, csupán az igényjogosultak kategóriáit nevezte meg.¹¹³ A törvény rendelkezése szerint a lefoglalt és átvett földtulajdont a földhivatal elsősorban „kisbirtokosoknak, zselléreknek, kisiparúzóknak, mező- és erdőgazdasági alkalmazottaknak és földbirtok nélküli személyeknek, és pedig különösen legionistáknak, kik a háborúban a hazáért elesetek vagy háborús szolgálat következtében elhunytak, hadirokkantaknak és oly katonák hátramaradtjainak, kik a hadiszolgálat következtében elesetek vagy meghaltak...” osztja szét.¹¹⁴ A törvény szerint az igényjogosultság egyik feltétele a csehszlovák állampolgárság volt (3. paragrafus), amely a korabeli viszonyok közepette több tízezer magyar nemzetiségű lakos földigényét akadályozta meg. Érintette azonban a külföldről hazatelepülő cseheket és szlovákokat, a külföldi légiók tagjainak egy részét is. Ezért érdekükben egy olyan – nemzeti szempontból protekcionista – kitétel került a törvénybe, miszerint ez alól a megkötés alól kivételt kapnak azok, akik két éven belül megszerzik a csehszlovák állampolgárságot. A törvény szerint a később felállítandó Állami Földhivatal határozta meg, hogy a kiutalás magántulajdonba kerül-e vagy bérletbe, de a gyakorlat azt mutatta, hogy elsősorban magántulajdonba utalták a gazdaságokat.

112 „A mi, a Tátrától a Dunáig húzódó Szlovákiánk egy gyönyörű palota, ám a szlovák nép csak a pincében lakik, miközben a szalonokat még mindig idegenek, magyarok és németek, arisztokraták és zsidók, azok, akik a mi népünk munkájából gazdagodtak meg, lakják. Ezek a betolakodók megszenstelenítették a szentélyünket. Ezért ugyanaz a sors vár rájuk, amint a Szentírás tanúság szerint Krisztus cselekedett az istentelen kufárokkal, amikor felforgatta teli asztalaikat, és korbáccsal kergette őket ki az Úr házából.” *Slovenská domovina*, 1, 4. sz. (1919. október 5.)

113 Azt, hogy a kiutalási törvény nem tartalmazta a cseh és szlovák nemzetiségű igénylők elsőbbségét vagy kizárólagosságát, számos bíráló tárgya volt. Jellemző azonban Laube képviselőnek a földreform végrehajtására alakult szlovákiai tanácsadó testület előtti kijelentése, amely szerint az, hogy a törvény nem tesz különbséget az igénylők nemzetisége között, csupán „formalitás”. NA ČR, f. SPU-VŠ, k. 167, F VII/16

114 Pálesch Ervin (szerk.): *Cseh-szlovák Törvények és Rendeletek gyűjteménye*. 1920. évfolyam. Prešov (Eperjes), Molnár Jenő könyvkereskedő kiadása, é. n. 125. p.

A törvény alapvető célját az önellátó földműves gazdaságok létrehozásának szándéka jelentette. Ezt egyrészt a már létező törpebirtokok kiegészítésével, vagyis kis kiutalással, másrészt teljesen új parasztgazdaságok létrehozásával lehetett elérni. A parlament földreform bizottságában, amely a kiutalási törvény alapelveit már 1919 nyarától tárgyalta, nagy vitát váltott ki az újonnan létrehozandó parasztgazdaságok nagysága. Többen az egy család megélhetéséhez még elegendőnek tűnő 5 ha mellett kardoskodtak. Mások azonban, éppen a nemzetiségi vidékekre telepítendő kolonisták érdekei miatt, ennél nagyobb, biztos megélhetést nyújtó birtoknagyság mellett érveltek.¹¹⁵ Végül a törvény, az egyéni elbírálás lehetőségét meghagyva, 6–10, esetleg 15 ha-ban szabta meg a létrehozandó parasztgazdaságok nagyságát (16. paragrafus). A kiutalás harmadik alapvető formáját a 30 ha-t meghaladó ún. maradékbirtokok létrehozása jelentette, amelyek megalkotását ugyan gazdasági okokkal indokolták, ám már ekkor látszott, hogy a maradékbirtokok elsősorban nemzetpolitikai feladatot fognak ellátni, s a korrupció melegágyaivá teszik a kiutalásukról döntő földhivatalt. Ezt a vélekedést alátámasztja az is, hogy a Földreform Parlamenti Bizottságában már a törvény előkészítése során megfogalmazódott az a vélemény, miszerint a maradékbirtokok kiutalása során a földhivatal ne azt vegye majd figyelembe, hogy a jelentkező szakmailag megfelelő-e, hanem azt, hogy nemzetiségileg mennyire megbízható.¹¹⁶

A földreform alaptörvényei közé még az ún. kárpótlási törvény és a hiteltörvény tartozott, amelyek közül az első a magántulajdon elvének megsértése miatt a reformot ért kritikákat volt hivatott semlegesíteni. Az 1920 áprilisában elfogadott 329/1920. sz. törvény az 1913 és 1915 közötti átlagárak alapján határozta meg a lefoglalt birtokok tulajdonosainak nyújtandó kárpótlást.¹¹⁷ A birtok átvételének időpontja és a birtok nagysága szerint azonban a kárpótlás összege akár további 40%-kal is csökkenhetett volt.¹¹⁸ A 166/1920. sz. hiteltörvény a nincstelenek és a törpebirtokosok földhöz jutását kívánta lehetővé tenni.¹¹⁹ A törvény által felkínált hitelkonstrukciók lehetővé tették, hogy a kiutaláshoz jutók a kiutalt föld árának 90%-áig, a rajta lévő épületek 50%-áig, új épületek esetén pedig a költségek 90%-áig terjedő, az állam által garantált kamatú hosszú lejáratú hitelekhez jussanak (2. paragrafus). A kiutalási törvény kedvezményezettjeiként megjelölt legionáriusok, hadirokkantak stb. ezen kívül még további hitelekhez is hozzájuthattak a számukra létrehozandó különleges alapokból, amelyek létrehozásáról külön törvények és rendeletek intézkedtek.

Mint utóbb kiderült, a földreform és ezen belül a kolonizáció végrehajtása szempontjából rendkívüli jelentőséggel bírt az Állami Földhivatal (ÁFH) megalkotásáról intézkedő 330/1919. sz. törvény.¹²⁰ Az eredeti elképzelések még azzal számoltak, hogy a földre-

115 Vö. ANS, f. RNS, k. 15, Výbor pro pozemkovou reformu, 36. ülés, 1919. november 27.

116 Uo. 39. ülés, 1919. december 12.

117 Vö. *Sbírka zákonů a nařízení států Československého*. Ročník 1920. Státní tiskárna, Praha, 777–486. p.

118 Voženílek: *Pozemková reforma*: i. m. 26. p.

119 Vö. *Sbírka zákonů a nařízení států Československého*. Ročník 1920. Státní tiskárna, Praha, 373–376. p.

120 *Sbírka zákonů a nařízení států Československého*. Ročník 1919. Státní tiskárna, Praha, 439–440. p.

formot a szaktárca fogja levezényelni. Az Agrárpártiak túlságosan nagy befolyásától tartó szociáldemokraták azonban egy külön földhivatal létrehozását javasolták. Ezt az ötletet végül az agrárpárti politikusok egy része is felkarolta, mivel a párton belüli rivalizálás egyik eszközeként a nagybirtokosok érdekeit védő Prášek földművelődésügyi miniszter kezéből ők is ki akarták venni a reform ellenőrzését. Így a 330/1919. sz. törvény értelmében a földreform végrehajtásával kapcsolatos mindennemű teendő az ÁFH hatáskörébe került, amelynek elnökét és két helyettesét a köztársaság elnöke nevezte ki. A kormánynak alárendelt hivatalt szinte korlátlan hatalommal ruházta fel a törvény: az ÁFH vette át a törvény hatálya alá eső birtokokat, jelölte ki azok új tulajdonosait, sőt felügyelte a kiutalásban részesülők gazdálkodását. Mivel a földhivatal döntött a reform tempójáról, valamint tetszés szerint megnövelhette a birtokosnak meghagyott birtok nagyságát is, tevékenysége döntően rányomta bélyegét a földreform eredményeire. Az ÁFH ellenőrzése a parlament által választott felügyelőbizottság feladata volt. A törvény szerint ezt a 12 tagú testületet háromévenként kellett volna újraválasztani, erre azonban az ÁFH egész működése alatt egyszer sem került sor. Ennek nyilvánvaló oka az volt, hogy a forradalmi nemzetgyűlés által megválasztott, többségében csehszlovákista érzelmű és kizárólag cseh és szlovák képviselőkből álló tanácsba nem akartak sem németeket, sem magyarokat beengedni, sőt az autonomista szlovák erők befolyását sem kívánták benne növelni. A törvény 11. paragrafusa szerint a felügyelőbizottság döntött a földreform ütemtervéről és arról, mely birtokok kapnak kivételt a lefoglalás alól. Mint azt még látni fogjuk, a bizottság beleszólhatott és bele is szólt más fontos kérdésekbe is. Igaz, a felügyelőbizottság tevételes munkát inkább csak a reform első éveiben fejtett ki (1920-ban és 1923-ban 20 alkalommal ült össze, 1924-ben 32 alkalommal), míg a húszas évek végétől már csak formális volt a tevékenysége (1929-től kezdődően már csak évi 4-5 alkalommal ülésezett).¹²¹ A földhivatal befolyását más törvények kitételei is tovább erősítették. Ezek közül az egyik legfontosabb a kiutalási törvény 20. paragrafusa volt, amely lehetővé tette, hogy az ÁFH akár 500 ha-tól nagyobb birtokokat is a tulajdonos kezében hagyjon,¹²² s ezzel a földhivatal és az érintett birtokosok közötti titkos alkuk lehetőségét teremtette meg.

Az ÁFH létrehozása a szociáldemokraták számítása ellenére nemhogy csökkentette volna az Agrárpártnak a földreformra gyakorolt befolyását, hanem inkább erősítette azt. A földhivatal végig agrárpárti ellenőrzés alatt állt, vezetői, valamint hivatalnokainak nagy része ebből a pártból került ki, amivel a párt vissza is élt. Ez a gyakorlat a későbbiekben nemcsak Hlinka Szlovák Néppártjának az állandó kritikáját váltotta ki, de Masaryk elnök is többször sürgette a hivatal depolitizálását és átszervezését.¹²³

A földbirtokreform fentebb tárgyalt alaptörvényeit még további számos törvény és rendelet egészítette ki, amelyek nagy része 1919 áprilisa és 1921 nyara között született meg. A reform gyakorlati végrehajtása során azonban a későbbiekben is felmerültek olyan momentumok, amelyek a fennálló törvények megváltoztatását, esetleg új rendeletek kiadását igényelték. A reform alapfilozófiáját azonban kétségtelenül a forradal-

121 *Pozemková reforma*, 16, 1935. 3. sz. Závěrečná zpráva správního výboru Státního pozemkového úřadu. 26. p.

122 *Sbírka zákonů a nařízení států Československého*. Ročník 1920. Praha, Státní tiskárna, 139. p.

123 Vö. Slezák: i. m. 6. p.

mi nemzetgyűlés által meghozott döntések alakították ki. Létrejöttüket a „feladat súlyához” illő nemzeti egyetértés kísérte, amely azonban a reform végrehajtása során már megbomlott. A közös nemzeti célok érdekében ezek a törvények még a Csehszlovák Köztársaság egyik alapelvét, a magántulajdon szentségét is megkerülték. Ennek a radikalizmusnak az okait azonban már a kortárs Peroutka is sokkal inkább nemzeti, mint gazdasági-szociális motívumokra vezette vissza, így a földreform nem feltétlenül a fennálló gazdasági és szociális problémák orvoslását, hanem egyfajta nemzeti revánsot szolgált a német és magyar birtokosokkal szemben. Ezt a véleményt erősítik a lefoglalási törvényt előterjesztő Modráček képviselőnek a kiutalási törvény elfogadásakor elhangzott szavai, amelyek egyfajta nemzeti elégtételként értelmezik a törvény jelentőségét.¹²⁴

A nemzeti célok elérését leginkább a földhivatal szinte ellenőrizhetetlen hatalma és széles körű jogosítványai segítették elő, amelynek Peroutka szavai szerint *„feladata abban állt, hogy a németek kevesebb földet kapjanak, mint a csehek”*.¹²⁵ Így a földreform törvényei látszólagos pártatlanságuk ellenére a reform nemzeti szempontú végrehajtását szolgálták, s a csehszlovák nemzetállam kiépítésének egyik legfontosabb eszközévé váltak.

2.3. A FÖLDREFORM SZLOVÁKIAI SAJÁTÓSÁGAI ÉS EREDMÉNYEI

Noha könyvünknek nem feladata a földreform értékelése, a kolonizáció folyamatának és végeredményének megértése szempontjából mégis szükségesnek látjuk, hogy röviden foglalkozzunk a reform végrehajtásával és eredményeivel. Annál is inkább, mivel a dolgozatunk témáját alkotó kolonizáció sem szervezetileg, sem lebonyolítását tekintve nem választható el a földreform egyéb szegmenseitől, hanem annak szerves részét képezi.

Noha a földreform alaptörvényeit már 1920 közepére elfogadta a csehszlovák nemzetgyűlés, a reform tényleges végrehajtása csupán 1921 elején indulhatott meg. Megkezdését a végrehajtáshoz szükséges rendeletek megalkotásának késlekedése, valamint a földhivatal szervezeti hálózatának kiépítésében mutatkozó gondok is késleltették. Különösen így volt ez Szlovákia esetében, ahol további gondot jelentettek a bürokráciának és a jogrendszernek a cseh országrészekről eltérő öröksége és az ezek unfikációja során mutatkozó nehézségek. Nagyon lassan haladt Szlovákiában a lefoglalási törvény hatálya alá eső földbirtokok összeírása, amit egy 1920 januárjában kiadott kormányrendelet írt elő. A rendelet szerint azokat a tulajdonosokat, akik a kijelölt 1920. május 18-i határidőig nem nyújtották be a birtokukra vonatkozó kérdőívet, illetve hibásan töltötték ki, akár 50 ezer csehszlovák korona büntetéssel vagy egyhavi börtönbüntetéssel is lehetett sújtani. Szlovákiában sokan mégis késve nyújtották be a kitöltött

124 „Azt mondják, hogy fehérhegyi csata utáni konfiskációktól már közel 300 esztendő eltelt, s ennyi idő alatt minden sebnek be kellett gyógyulnia. Ám az egész nemzetet elkövetett vétkek és jogtalanságok sohasem évülnek el. Ilyen esetben nem a polgári törvények érvényesek, hanem egy magasabb erkölcsi parancs, amely a nemzetet esett sérelmek megtorlását követeli tőlünk. A történelemnek is megvan a maga igazsága, és a cseh nép a földreformban, amelyet most hajtunk végre, ezt a történelmi igazságtételt látja.” Digitální knihovna, NS RČS 1920–1925. Stenoprotololy, 46. ülés, 1920. április 16.

125 Peroutka: i. m. I–II. 551., 556. p.

kérdőíveket, melynek következtében a Csehszlovákia egész területén kirótt 948 büntetésből 584 Szlovákiára esett.¹²⁶

A cseh országrészekhez képest Szlovákia viszonylatában meglehetősen vontatott volt az ÁFH szervezeti kiépítése, melynek részben a két országrész közötti kompetenciaviták voltak az okai. A köztársaság egész politikai felépítményeinek mintájára a cseh politika a földreform végrehajtására hivatott földhivatal szervezetét is erősen centralizált modell szerint képzelte el és hozta létre: a szlovákiai földreformot érintő legfontosabb döntések is az ÁFH prágai központjában, illetve annak felügyelőbizottságában születtek. Ezekben a szervekben pedig a szlovák politika súlytalanul volt képviselve (a 12 tagból három volt szlovák), s ezzel arányosan kis befolyással bírt. A centralista szerkezet következményeként Szlovákiában önálló jogkörrel felruházott földhivatal helyett csupán egyetlen, Szlovákia egész területére kiterjedő körzeti földhivatal¹²⁷ létrehozásával számoltak, amelynek központja Rózsahegy lett volna. A körzeti hivatalok feladata a kormányrendeletek által pontosan kijelölt körzetekre vonatkozott. A körzeti hivatalok hajtották végre az adott térségben a földreform teendőit, végezték a birtokok átvételét, döntöttek a kiutalásokról, felügyelték a gazdálkodást a kiutalt birtokokon, s ellenőrizték a kiutalási biztosok munkáját. A szlovák politikusok egy része – s nem csupán a Hlinka mögött álló autonómisták – azonban nem volt elégedtek azzal, hogy az ÁFH a prágai központnak alárendelt körzeti hivatalokat épít ki Szlovákiában. A Hodža által vezetett Szlovák Nemzeti Parasztpárt vezetőinek 1920 nyarán tartott országos fórumán olyan döntés születet, amely szerint az ÁFH szlovákiai körzeti hivatalát teljes döntési jogkörrel kell felruházni, s további körzeti hivatalokat is létre kell hozni.¹²⁸ Hodža ebben az ügyben az ÁFH elnökével, Karel Viškovskýval is több ízben tárgyalt, de jórészt eredménytelenül,¹²⁹ s ebben az a cseh aggály is közrejátszott, hogy a szlovákok egyedül nem birkóznának meg a magyar földbirtokosok ellenállásával.

Hodžáéktól sokkal élesebben fogalmaztak a HSLŠ képviselői és vezetői, akik egy teljesen önálló szlovákiai földhivatal létrehozását sürgették. Noha az ÁFH felügyelőtanácsában a pártot képviselő Ferdiš Juriga igyekezett napirenden tartani ezt a kérdést,¹³⁰ végül a cseh álláspont győzedelmeskedett, s Szlovákiában önálló földhivatal helyett csupán körzeti földhivatalokat hoztak létre: eleinte egyet, Pozsonyban (amelyet innen Trencsénteplicre, később Trencsénbe helyeztek át), majd később további kettőt, Zólyomban, illetve Eperjesen. Sokáig elhúzódott a trencsénteplici körzeti földhivatal mellett működő Tanácsadó Testület létrehozása is, amelynek a szlovákiai földreform s ezen belül a kolonizáció fő irányait és hangsúlyait kellett meghatároznia. Ez a testület végül

126 Krajčovičová, Natália: Kritika a prejavy odporu voči realizácii pozemkovej reformy v prvej polovici dvadsiatich rokov. *Historický časopis*, 37, 1989. 6. sz. 822. p.

127 A körzeti földhivatalok a prágai ÁFH alárendelt testületei voltak, amelyeket működését az 451/1920. sz., illetve az ezt kiegészítő 225/1921. sz. kormányrendelet szabályozta. Lásd Sbírka zákonů a nařízení státu Československého. Ročník 1920. Praha, Státní tiskárna, 1136–1137. p.; ročník 1921. 1031–1032. p.

128 Vö. *Slovenská vlast*, 2, 36. sz. (1920. szeptember 10.)

129 E vita mögött természetesen a cseh centralizáció és a szlovák emancipációs törekvések közötti ellentét állt. Az ÁFH decentralizációjának végrehajtása semmiképpen sem illett volna bele a korabeli cseh politika irányvonalába.

130 Vö. NA ČR, f. SPU-VŠ, k. 132, Správní výbor SPU, 37. ülés, 1921. május 4.

1921 tavaszán alakult meg. Elnökévé az ÁFH trencsénteplici körzeti hivatalának elnökét, Josef Baart választották, tagjai között több jelentős politikus is helyet foglalt. A testület tagjai a következők voltak: Metod Bella pozsonyi főispán, Ivan Markovič parlamenti képviselő, Pavel Blaho, a Mezőgazdasági Tanács elnöke, Milan Hodža, Andrej Kubal, Igor Hrušovský és Július Klimko parlamenti képviselők, Jan Petrovič szerkesztő, Ignác Gessay a Szlovák Liga és az amerikai szlovákok képviselőjében, Ignác Diera mezőgazdasági szakértőként, Jiří Pachta a nagybirtokok hivatalnokainak, Július Reisz¹³¹ a földbérlet, Vinco Michalus pedig a mezőgazdasági munkások képviselőjében.¹³² A tanácsadó testületbe – a korábbi elképzelésekkel szemben¹³³ – a nemzeti kisebbségek képviselői nem kerültek be. A tagok kiválasztását elsősorban a politikai szempontok motiválták, ám a testület részben épp a politikai szempontok túlsúlya miatt sohasem tudta igazából betölteni szerepét. Mivel a lényegi döntések Prágában születtek meg, a testület tevékenysége egyre inkább formálissá vált, végül a be is szüntette működését.

A Hlinka Szlovák Néppártjának a földreformhoz való hozzáállása alapvetően problematikus volt. Támogatta ugyan a földreformot, s elsősorban a középparaszti gazdaságok megerősítését, ám mivel a párt vezetésében komoly pozíciói voltak a klérusnak, a Néppárt minden erejével védelmezni kívánta a katolikus egyház vagyonát. A többségében falusi választóbázisa miatt viszont a párt nyilvánosan nem fordulhatott szembe a földreform célkitűzéseivel. Gyakorlati lépéseit ezért az jellemezte, hogy miközben a nyilvánosság felé a reform támogatását kommunikálták, a háttérben mindent megtettek – összességében sikerrel –, hogy a Szlovákiában nem elenyésző méretű egyházi vagyont kivonják annak hatásköre alól. A néppártiak földreform elleni támadásának fókuszában az ÁFH és apparátusának a személyi összetétele állt, melyhez az adott alapot, hogy az ÁFH és a körzeti földhivatalok munkatársai szinte kizárólag csak a csehek kerültek ki. Az első Csehszlovák Köztársaságban ez nem számított egyedi jelenségnek, a közigazgatás és államigazgatás szinte minden szintjén hasonló volt a helyzet. Ezt támasztják alá Jan Rychlík vizsgálatai, amelyek szerint a húszas években a csehszlovák állam központi hivatalaiban a szlovákok aránya alig több mint egy százalékot tett ki.¹³⁴ A Hlinka-pártiak kritikája azonban mégsem állta meg teljesen a helyét, hiszen a szlovák társadalomból ekkor még hiányzott a megfelelő számú és megfelelően képzett hivatalnokok és értelmiségiek rétege. Ez pedig jórészt a dualizmus kori magyar nemzetiségi és oktatáspolitikai öröksége volt. A reform végrehajtását egyéb tényezők is lassították, így a földbirtokreform által hátrányosan érintett rétegek, a nagybirtokosok és a nagybirtokok alkalmazottainak tiltakozása. Ők memorandumok és tiltakozó gyűlések tucatjaival próbálták, ha nem is megakadályozni, de legalább lassítani, illetve felpuhítani a földbirtokreform végrehajtását.¹³⁵

131 A Reisz Gyulaként is ismert jogász a Zsidó Párt egyik megalapítója, éveken keresztül elnöke, 1929-től egy cikluson át nemzetgyűlési képviselője volt.

132 Vö: *Pozemková reforma*, 2, 1921. 5. sz.

133 NA ČR, f. SPU-Vš, k. 132, Správní výbor SPU, 3. ülés, 1919. október 7.

134 Rychlík, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914–1945*. Bratislava, AEP, 1997, 86 p.

135 A reformmal szembeni kritikáról és tiltakozásokról lásd *Krajčovičová, Natália*: Kritika a prejavu. i. m.

A politikai huzavonáknak és kompetenciavitáknak, valamint a szervezeti háttér gyengeségének is köszönhető, hogy a földreform szlovákiai végrehajtása nemcsak megkésve indult, de lassan is vett tempót. A földbirtoktulajdon reorganizálása magához a reformhoz csupán lazán kapcsolódó kiutalási akciókkal indult, amelyek célja a legszegényebb rétegek föld utáni éhségének gyors lecsillapítása, s ezáltal a szociális feszültségek csökkentése volt. Ilyennek számított a föld kényszerbérletbe adása, a hosszú távú bérletek kivásárlása, illetve az építési telkek kiutalása. Ezek hatása azonban minimális volt, hiszen Szlovákiában a hosszú távú bérletek kivásárlása által összesen 7497, ház-helyek kiutalása által pedig 2922 ha került új tulajdonosok kezébe.¹³⁶

A földreform Szlovákia területére vonatkozó első egyéves tervét csupán 1921 elején dolgozták ki, s az ÁFH felügyelőbizottságának 1921. február 22-i, 34. ülésén fogadták el. Ez a tervezet a lefoglalásra kerülő birtokok nagyságához képest meglehetősen szerény célokat tartalmazott, s mindössze mintegy 34 ezer ha termőföld felparcellázását irányozta elő. Mint Natália Krajčovičová szlovák történész megjegyzi, az átvételre kerülő birtokok kijelölésénél elsősorban nemzetpolitikai szempontok játszottak a fő szerepet, hiszen csupa magyar és német tulajdonos birtokról volt szó.¹³⁷

A fentebb már említett nehézségek miatt a földreform végrehajtása Szlovákiában a későbbiekben is meglehetősen vontatottan haladt, hiszen a lefoglalásra kijelölt 1,4 millió ha földterületből még 1923 végén is csak alig több mint 50 ezer ha került az összesen 38 ezer új tulajdonos kezébe.¹³⁸ A várt eredmények elmaradása tette szükségessé a földhivatal szervezeti felépítésének átalakítását, amelynek egyik elemeként létrehozták a zólyomi és eperjesi körzeti földhivatalt, de új alapokra helyezték a kiutalási biztosok munkáját is. A kiutalási biztosok a földreform végrehajtó szerveinek legalsó fokát képezték. Nem rendelkeztek döntési jogkörrel, hanem a körzeti hivatalok meghosszabbított kezeinek szerepét töltötték be. Ők végezték a nagybirtokok lefoglalása és birtokok kiutalása kapcsán a helyi szinten felmerülő teendőket, többek között ők tettek javaslatot az adott földbirtok felosztásának módjára, így arra is, hogy a lefoglalás alá eső birtokok közül melyek megfelelők telepítési célokra. A kiutalási biztosok kezdetben nem rendelkeztek állandó székhellyel, hanem a földreform menetrendjéhez alkalmazkodva, egyik helyről a másikra települve végezték feladatukat. Ez a megoldás azonban nem bizonyult eléggé hatékonynak, így 1924 elejétől állandó székhelyet jelöltek ki számukra, s ez lehetővé tette, hogy végigkövethessék egy-egy adott térség földbirtokreformjának teljes folyamatát. A 17 szlovákiai kiutalási hivatalból a magyarok által lakott déli területeket leginkább a II. pozsonyi (ide tartozott a Dunaszerdahelyi, a Somorjai és a Galántai járás), az érsekújvári (az Ógyallai, Komáromi, Párkányi és Érsekújvári járás) az aranyosmaróti (a Lévai és Verebélyi járás), az ipolysági (a Korponai és Zselízi járás), a losonci (a Losonci, Rimaszombati, Kékkői és Feledi járással), a jolsvai (a Rozsnyói és Tornaaljai járás) és a tőketerebesi (a Királyhelmecei, Nagykaposi, Nagymihályi és Gálszécsi járás) hivatalok hatáskörét érintette.¹³⁹ A kiutalási biztosi hivataloknak általában két-há-

136 *Pozemková reforma*, 16, 1935. 3. sz. Závěrečná zpráva správního výboru Státního pozemkového úřadu. 40. p.

137 Krajčovičová, Natália: Začiatky pozemkovej reformy na Slovensku v dvadsiatych rokoch. *Historický časopis*, 32, 1984. 4. sz. 589. p.

138 Krajčovičová, Natália: Realizácia pozemkovej: i. m. 791. p.

139 Vö. *Pozemková reforma*, 4, 1923. 12. sz.

rom földmérő és agronómus, valamint ugyanennyi segéderő volt a személyzete, élén pedig a kiutalási biztos állt.

A kiutalási biztosok munkája akkor kezdődött, amikor az ÁFH a lefoglalás hatálya alá eső adott birtokról eldöntötte, hogy az átvételre kerül. Ekkor a kiutalási biztos elkészítette a birtok átvételének tervét, amelyben meghatározta, hogy a birtok miként lesz felosztva. A hagyományos kiutalások esetében ezt a birtok kiutalási körzetének meghatározása követte, amely általában azokat a községeket jelentette, amelyek kataszterében az adott birtok volt, esetleg a szomszédos községeket. A nagybirtok kolonizációja esetén azonban a kiutalási körzet nem volt meghatározva, hiszen lakóhelytől függetlenül mindenki jelentkezhetett. A kiutalási biztos következő feladata a körzeti és helyi tanácsadó testületek létrehozása volt. Ezek a testületek, amelyekbe az igénylők érdekvédelmi szervezetei (a Hodžáék által létrehozott földműves-szövetkezetek és Domovinák), a nagybirtok hivatalnokai, a legionárius szervezetek, a környező települések nevezhettek tagokat, a kiutalási biztos tanácsadó testületeként működtek, döntési jogkörük azonban nem volt. A kiutalási törvény idevágó paragrafusa egyébként sem tette kötelezővé ezek létrehozását, amit a törvény egyik megfogalmazója azzal indokolt, hogy így el lehet kerülni azt, hogy a nemzetiségi területek lakossága beleszóljon a földkiutalások menetébe.¹⁴⁰ Ezt a joghézagot kihasználva a kisebbségek által lakott vidékeken általában nem is hozták létre ezeket testületeket.

A tanácsadó testületek létrehozása után a kiutalási biztos felhívást tett közzé, amely legkevesebb nyolcnapos határidőt szabott meg a kiutalásra jelentkezőknek, hogy földigényüket benyújtsák. Miután a körzeti földhivatalokban megtörtént a kiutalásban részesülők kiválasztása, a kiutalási biztos készítette el a kiutalási javaslatot, amely már tartalmazta, hogy az egyes igénylők milyen nagyságú és minőségű földet kapnak. Erről a jelentkezőket is értesítették, s miután ők ezt elfogadták, hozta meg a végleges döntést az ÁFH. A kiutalási biztos feladata a továbbiakban a kiutalandó birtokok bonitációjának elvégzése, a kiutalási ár kiszámítása, a kiutalások pontos formájának meghatározása volt, amelyet a kiutalások grafikus tervének elkészítése követett. Végül a kiutalási biztos jelölte ki a kiutalt birtok határait, s jelenlétében vehették át az új tulajdonosok a nekik juttatott földterületet.

A húszas évek közepén felgyorsult a reform végrehajtása, miközben a kis kiutalások mellett megkezdődött a maradékbirtokok kiutalása is. Az ÁFH közlése adatai szerint 1922-ben csupán 3, 1923-ban már 17 maradékbirtok került kiutalásra, a következő években pedig tovább emelkedett ez a szám. A maradékbirtokok kiutalása azonban nem a reform lassú végrehajtása miatti elégedetlenség ellen hatott, hanem inkább növelte azt, hiszen ezek kiutalása során minden másnál jobban érvényesültek a pártpolitikai szempontok, illetve volt tapasztalható a korrupció.

A földreform szlovákiai végrehajtása végül az 1925–1927 között érte el a csúcspontját, míg a húszas évek végén már lecsengőben volt, a nagy világgazdasági válság pedig véglegesen mellékvágányra terelte. Noha a reform végrehajtásának munkálatai (pl. a bekövetkezett változások telekkönyvi rögzítése) még a harmincas években is javában folytak, az ÁFH 1933-ban bejelentette a földreform befejezését, egy 1935. január 25-i kormányrendelettel pedig magát az Állami Földhivatalt is felszámolták, feladatait pedig

140 ANS, f. RNS, k. 14, Výbor pro pozemkovou reformu, 39. ülés, 1919. december 12.

a Földművelődésügyi Minisztériumra ruházták át. Igaz, az ÁFH felügyelőbizottsága zárójelentésében további földosztást látott szükségesnek, melyet elsősorban a földigénylők egyre növekvő számával indokolt.¹⁴¹

A földreform véglegesnek szánt mérlege szerint¹⁴² 1937. december 31-ig Szlovákiában összesen 957 nagybirtok, vagyis 1 407 361 ha földterület (Szlovákia összterületének 28,7%-a) került lefoglalásra, amelyből 507 176 ha volt a mezőgazdasági terület. A lefoglalt területből 562 078 ha-t (ebből 178 190 ha mezőgazdasági területet) visszakaptak az eredeti tulajdonosok, 690 525 ha (ebből 323 196 ha mezőgazdasági terület) új tulajdonosok kezébe került, 160 403 ha (ebből 6054 ha mezőgazdasági területe) pedig továbbra is lefoglalás alatt maradt. A kiutalt terület 42,1 %-a, vagyis 290 453 ha terület kis kiutalás¹⁴³ formájában került az összesen 187 453 birtokoshoz. A mezőgazdasági jellegű területek esetében azonban a kis kiutalások aránya elérte a 76,6 %-t. Maradék birtokot összesen 611 esetben hoztak létre, amely során az összesen 564 tulajdonos kezébe 74 654 ha (ebből 60 002 ha mezőgazdasági terület) került. Az összes kiutalt területnek 47,1%-a, 325 418 ha egyéb nagyobb objektum formájában került kiutalásba, többnyire állami tulajdonba. Ez ebbe a csoportba sorolt területek döntő többsége az állam, illetve hadsereg birtokába kerülő erdő vagy más mezőgazdasági művelésre nem alkalmas terület volt.

A Szlovákiában összesen lefoglalt terület 54,3%-a (758 549 ha) volt erdőbirtok, amelynek reformja során a mezőgazdasági területtől eltérő hangsúlyok érvényesültek, hiszen az erdők esetében a kiutalások címzettjei elsősorban nem magánszemélyek, hanem az állam és különböző társulások voltak. Különösen a határ menti erdőbirtokok esetében érvényesült erőteljesen az a stratégiai-katonai szempont, hogy ezek az erdők lehetőleg állami tulajdonba kerüljenek. Így összességében a kiutalásra került erdőbirtok valamivel több mint 49%-a állami tulajdonba került.

A földbirtokreform végrehajtásának záróaktusát a kiutalt birtokok telekkönyvezése jelentette. Ez azonban, mint már utaltunk volt rá, rendkívül vontatottan haladt, így nem hogy a reform befejezésének bejelentéséig, de az első köztársaság széteséséig sem sikerült lezárni ezt a folyamatot. 1938. január 1-jéig ugyanis csupán a kiutalások 74,7%-a, illetve a reform során új tulajdonosok kezébe került föld 36,8%-a lett telekkönyvezve, s ez az arány 1938 őszéig sem sokat változott.

A földbirtokreform jellegénél fogva valamennyi Csehszlovákiában földtulajdonnal bíró tulajdonost, így a külföldi állampolgárokat is érintette. Egy 1924-es adat szerint a reform során lefoglalásra került földtulajdonnak 21,44%-a volt külföldi tulajdonosok kezében, közülük a legnagyobb területet – 316 ezer ha-t épp a magyarországi birtokosok birtokolták.¹⁴⁴ A lefoglalási törvény nem tett különbséget hazai és külföldi állampolgár között, így az idegen állampolgárok tulajdonában lévő nagybirtokokra szintén a lefoglalás

141 *Pozemková reforma*, 16, 1935. 3. sz. Závěrečná zpráva správního výboru Státního pozemkového úřadu. 37. p.

142 Lásd Pavel, Antonín: Československá pozemková reforma. *Pozemková reforma*, 19, 1938. 3. sz. 38–39. p., ill. Pour, Bohuslav: Výsledky pozemkové reformy v krajině Slovenskej za 20 rokov štátnej samostatnosti. *Pozemková reforma*, 19, 1938. 4. sz. 51–63. p.

143 A kis kiutalás alatt minden 30 ha alatti kiutalás értendő, tehát a már meglévő parasztgazdaságok kiegészítése és az új oszthatatlan parasztbirtokok is ide tartoznak.

144 Rychlík: Sociální a národnostní... I. m. 46. p.

várt. Mivel azonban a trianoni békeszerződés védte a magyar állampolgároknak az új államhatárokon kívül maradt földtulajdonát, ezeknek a birtokoknak a lefoglalása konfliktusok és vagyoni perek forrásává vált. A földtulajdonukban károsult személyek ugyanis számtalan esetben indítottak kártérítési pert a csehszlovák (hasonlóképpen a román és a délszláv) állam ellen. A román és délszláv optánsperekkel összekapcsolt nemzetközi ügyet végül egy 1930-ban aláírt szerződés zárta le, amelyben Csehszlovákia kötelezte magát, hogy a magyarországi birtokosok területeinek egy részét kivonja a lefoglalás hatálya alól, a lefoglalt területekért pedig mégis kártérítést fizet. Ezért fordulhatott elő, hogy – mint azt Jan Rychlík is megjegyezte¹⁴⁵ – a magyarországi állampolgársággal rendelkező birtokosok esetenként kevésbé jártak rosszul, mint a csehszlovák állampolgárságú magyar birtokosok.

A végrehajtása során felbukkanó minden következetlensége ellenére a földreform kétségtől az egyik legnagyobb hatású eseménye volt a Csehszlovákia megalakulását követő időszaknak. A köztársaság településeinek mintegy négyötödén végrehajtva kb. háromnegyed millió családot, vagyis közel 4 millió személyt érintett közvetlenül. Az ország földvagyonának újraelosztása révén pozitívan járult hozzá a társadalmi különbségek mérsékléséhez, s családok százezrei számára hozott nagyobb gazdasági és szociális biztonságot. A reform következtében csökkent a két szélsőség, vagyis a két hektár alatti törpebirtok által birtokolt földterület (igaz, csak kevésel) s a 500 ha fölötti nagybirtokok aránya. Ezzel párhuzamosan növekedett a kisbirtokok és ennél dinamikusabban a kapitalista jellegű középbirtokok aránya.¹⁴⁶ A reform javított tehát a szegény- és kisparaszság szociális helyzetén, és elérte legfőbb célját: a kapitalista jellegű középbirtok megerősítését, s nem mellékesen fontos elemét képezte kor társadalmi modernizációjának.

Az előnyök mellett a reform számos negatív következménnyel is járt. Különösen így volt ez Szlovákiában, ahol az intenzív és a szaktudáson alapuló mezőgazdasági termelés elsősorban a földbirtokreform által sújtott nagybirtokokhoz kötődött. A nagybirtokok felosztása azonban nemcsak a mezőgazdasági termelés színvonalát vetette vissza, de rendkívül hátrányosan érintette a nagybirtokokhoz kötődő alkalmazottak tízezreit, akik megélhetés nélkül maradtak.

A földbirtokreform igazi negatívumát annak politikai és nemzetpolitikai következményei jelentették. Mivel az ÁFH az Agrárpárt befolyása alatt állt, s a párt ügyes retorikával kisajátította magának a reform ügyét, jelentősen megnőtt befolyása a falusi lakosság körében. A protekcionista módon végrehajtott reform, különösen a maradékirtokok kiutalása pedig tovább növelte az Agrárpárt érdekszférájába tartozó agrárvállalkozók vagyonát, s ezzel a párt pénzügyi hátterét és társadalmi befolyását is.

145 Uo. 47. p.

146 Vö. Vadkerty Katalin: A Csehszlovák Köztársaság gazdaságtörténete (1918–1938). In *Fejezetek a csehszlovákiai magyarság történetéből*. Pozsony, Kalligram, 1993, 188 p.

2. táblázat. A szlovákiai mezőgazdasági üzemek megoszlása 1921-ben és 1930-ban

Az üzemek nagysága ha-ban	Az üzemek száma %-ban		Mezőgazdasági terület %-ban	
	1921	1930	1921	1930
2 ha-ig	40,8	36,6	5,3	5,2
2-5	26,9	28,1	13,2	14,0
5-10	19,3	21,2	19,8	22,0
10-50	11,6	12,5	26,4	28,5
50-100	0,5	0,6	4,3	4,3
100 ha fölött	0,9	1,0	31,0	26,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Svetoň, Ján: *Vývoj obyvateľstva na Slovensku*. Bratislava, Epocha, 1969, 168–169. p.

2.4. A FÖLDREFORM A SZLOVÁKIAI MAGYAROK SZEMPONTJÁBÓL

Hogy a földreform milyen hatást gyakorolt az ország nemzetiségeire, ma még lezáratlan kérdés. A korabeli és a jelenlegi német nyelvű szakirodalom viszonylag nagy teret szentel annak, milyen veszteség érte a szudétánémeteket a földreform által. Míg azonban korábban egyértelműen a német térvessztés hangsúlyozása dominált, újabban már a német szerzők is megengedik, hogy a valóságos cseh térnyerés, illetve a német vesztség a korábban feltételezetténél kisebb volt.¹⁴⁷ Ebben számos egyéb mellett közrejátszhattak a német nyelvterület természeti viszonyai, a német politika érdekérvényesítő ereje és más okok is.

A korabeli német reakció azonban végig rendkívül éles volt a földreformmal szemben. Különösen az agráriusok (Bund der Landwirte) jártak elől a földreform kritikájában, bár ebben a kérdésben a köztársaság első éveiben egységes álláspontot képviselt az összes német párt. Ennek jeleként a nemzetgyűlés német anyanyelvű képviselőit tömörítő Német Parlamenti Szövetség egy nyolctagú földreformbizottságot is létrehozott, amely koordinálta a reform elleni német fellépést.¹⁴⁸ A csehországi német politikának a földreformmal kapcsolatos alapvetését Wolfgang Zierhut agrárpárti képviselő az 1922. novemberi költségvetési vitában fejtette ki kategorikusan: „A csehszlovákiai német nép soha nem ismeri el az Állami Földhivatal jogellenes, a németeket hátrányosan érintő intézkedéseit és rendeleteit. A földreform törvényeit, amelyeket a forradalmi csehszlovák nemzetgyűlés szavazott meg, az erőszak szülte, s ezért a német nép ezeket elutasítja.”¹⁴⁹ A német képviselők által a témában benyújtott interpellációk visszatérő eleme volt az, hogy a földreform törvényeit a kisebbségek közreműködése nélkül fogadták el,

147 Vö. Seibt: i. m. 265–266. p.; Puttkamer: i. m.

148 A német pártok földreformmal szembeni kritikájával kapcsolatban lásd bővebben: Sommer: i. m.

149 Digitální knihovna, NS RČS, 1920–1925, Poslanecká snemovna – stenoprotokoly, 170. ülés, 1922. november 11.

s hogy az ÁFH-ban s annak felügyelőbizottságában kizárólag csehek és szlovákok kaptak helyet. Miként azt is az illetékesek szemére vetették, hogy a földhivatal közlönye csak cseh nyelven jelenik meg.¹⁵⁰ A német pártok egységes földreformelleni fellépése a húszas évek közepéig tartott. Amikor azonban 1926-ban a német pártok egy része belépett a kormányba, azoknak a földreformmal kapcsolatos retorikájában is változás következett be.

A szlovákiai magyarokat illetően még keveset tudunk mind a reform eredményeiről, mind annak fogadtatásáról. A földbirtokreform jelentőségét különösen felértékelte az, hogy a magyarság döntő többsége Szlovákia déli, mezőgazdasági szempontból legértékesebb sík területein élt. Ennek is köszönhető, hogy míg országos viszonylatban a lakosságnak csupán 39,6%-a dolgozott a mezőgazdaságban, addig a magyarok között ez az arány 61,2% volt.¹⁵¹ Ennél csupán az orosz nemzetiségű lakosság dolgozott nagyobb arányban a mezőgazdaságban (83%), míg a csehszlovák népességnek csupán 41%-a, a németeknek pedig 27%-a élt a mezőgazdaságból. A magyar lakosság szempontjából rendkívül kedvezőtlen volt a mezőgazdaságban dolgozók szociális rétegződése is, hiszen míg a mezőgazdaságban dolgozó csehszlovák lakosságnak csupán 30,1%-a, a németeknek pedig 26,4%-a volt mezőgazdasági munkás vagy napszámos, addig a mezőgazdaságban dolgozó magyarok között ezek aránya elérte a 41,6%-ot. Ez pedig azt eredményezte, hogy a nagybirtokok felosztása sokkal kedvezőtlenebbül hatott a magyarokra, mint a többi többségi nemzetre, illetve a németekre.

3. táblázat. Csehszlovákia lakosságának ágazati hovatartozása az 1921-es népszámlálás szerint

Nemzetiség	A felsorolt nemzetiségek ágazati hovatartozása %-ban						
	mezőgazdaság	ipar	kereskedelem	közlekedés	állami alkalmazás és szabad foglalkozás	hadsereg	egyéb
Csehszlovák	41,0	33,1	5,1	5,1	4,3	1,4	10,0
Német	27,3	43,6	7,1	5,1	4,6	0,8	11,5
Magyar	61,2	16,1	3,7	2,9	4,6	0,7	10,8
Orosz	83,0	4,8	0,5	1,3	1,6	0,7	8,1
Lengyel	21,2	55,2	2,0	8,6	2,1	0,2	10,7

Forrás: Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. Československá statistika, svazek, 23. Praha, 1927.

150 Digitální knihovna, NS RČS, 1920–1925, Tisky k těsnopiseckým zprávám o schůzích Národního shromáždění republiky Československé. Tisk č. III/4592.

151 Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. Československá statistika, svazek 23. Praha, 1927.

4. táblázat. A mezőgazdaságban dolgozók szociális megoszlása az 1921-es népszámlálás szerint

Nemzetiség	A mezőgazdaságban dolgozók szociális rétegződése		
	önálló gazdálkodó	tisztviselő	mezőgazdasági munkás, napszámos
Csehszlovák	69,5	0,4	30,1
Német	73,0	0,6	26,4
Magyar	57,8	0,6	41,6
Orosz	82,4	0,03	17,6
Lengyel	68,7	0,4	30,9

Forrás: Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. Československá statistika, svazek 23. Praha, 1927.

A szlovákiai magyar politika részéről a földbirtokreform kapcsán sem a németekhez hasonló egységes fellépés, sem pedig ahhoz hasonló határozott ellenvélemény nem volt megfigyelhető. Pedig erre minden okuk meg lehetett volna, hiszen az ÁFH Dél-Szlovákiában a kezdetektől fogva a szlovákiai magyarokra nézve rendkívül sérelmes módon hajtotta véget a földreformot. Ennek köszönhető, hogy bár a földreform keretén belüli ún. kis kiutalások már országsszerte megkezdődtek, Dél-Szlovákiában 1921-ben szinte semmi sem történt ezen a téren. Az első év programjába besorolt birtokok közül csak azok a nagybirtokok voltak magyar nyelvterületen, amelyeket telepítési célokra szántak, a hagyományos kis kiutalások céljára lefoglalt birtokok mind északabbra voltak találhatóak. Ez azonban tökéletes összhangban volt azokkal az elképzelésekkel, amelyeket Jan Voženík a földhivatal felügyelőtanácsának 40. ülésén is előterjesztett, s amelyek szerint a déli határok mentén a reform első szakaszában leginkább csak államosításra szánt erdőbirtokokat sorolnak be, a nagybirtokok felparcellázását pedig csak akkor kezdik el, ha a telepítések által itt is kialakul egy, az állam szempontjából megbízható réteg.¹⁵²

Ennek ellenére a szlovákiai magyar pártpolitika a németektől kisebb vehemenciával kapcsolódott be a földreformmal és a telepítésekkel kapcsolatos vitákba, s a későbbiekben is visszafogottabb álláspontot képviselt.¹⁵³ Míg a német képviselők már az első

152 NA ČR, f. SPU-Vš, k. 132, Správní výbor SPU, 40. ülés, 1921. június 14.

153 Az önálló szlovákiai magyar politizálás már eleve meglehetősen óvatosan és a csehszlovákiai eseményekhez képest bizonyos fáziskéséssel indult. Ennek okai jórészt még feltáratlanok, az okok között azonban kétségtelenül ott van a külön politizálás hagyományának hiánya, hiszen Erdéllyel ellentétben a felvidéki területek Trianon előtt sohasem különültek el Magyarországtól központi területeitől. Talán ennek is köszönhető, hogy a szlovén nyelvű magyar pártpolitika végig a budapesti kormányzat közvetlen irányítása alatt maradt: a magyar pártok vezetőit Budapesten jelölték ki s jórészt ott dolgozták ki a pártpolitikai stratégiákat is. A békeszerződés aláírásának elhúzódnása, a magyarországi belpolitikai helyzet, valamint az, hogy 1920 közepéig a budapesti kormányzat a szlovákiai magyar pártot támogatása helyett inkább a „Felvidék” visszafoglalásának katonai tervezeteit szövegette, mind hozzájárultak a szlovákiai magyar pártok viszonylag megkésett aktivitásához. A budapesti kormányzat felvidéki politikájával kapcsolatban lásd Angyal, *Érdevédelem...* i. m.

parlamentari ciklusban is számtalan interpellációt intéztek a földreform és a telepítések ügyében a kormányhoz, addig magyar politika jóval kevesebb aktivitást mutatott fel ezen a téren. A német és a magyar reakciók intenzitása közötti különbség még a földhivatal illetékesei számára is észlelhető volt, s ezt az ÁFH egyik korifeusa, Antonín Pavel a Csehszlovák Nemzeti Tanács egyik ülésén konstatálta is.¹⁵⁴ Ennek egyik oka minden bizonnyal a magyar pártpolitika érdekérvényesítő erejének viszonylagos gyengeségében rejlett, érdemes azonban elgondolkodni azon is, hogy milyen szerepet játszott ebben a Szlovákiában maradt magyar arisztokrácia, illetve általában a nagybirtokos réteg, amely csupán az ÁFH-val való külön megegyezéstől remélhette birtokai egy részének megmenntését. Hogy a magyar nagybirtok megpróbált „jóban lenni” az Állami Földhivatallal, az nyilvánvaló, máig nem tisztázott azonban, hogy ez milyen mértékű volt, s ennek mi volt az ára. Mindenesetre sokatmondó az a tény, hogy az aktivista politika felé forduló Lelley Jenő 1929-ben írt dolgozatában is azt javasolja, hogy a magyar arisztokráciát úgy lehetne megnyerni a csehszlovák kormány politikájának, ha a földbirtokreform során kedvezményeket kapnának.¹⁵⁵

A szlovákiai magyar politikának a kormány telepítési politikájához és tágabb értelemben véve a földreformhoz való viszonyát egyaránt befolyásolták a nemzeti és az osztályszempontok. Alapvetően azonban – bár más-más okokból – az agrárpárti aktivista erőket kivéve a teljes magyar politikai képviselet, a jobboldali ellenzéki pártok, a magyar szociáldemokraták, illetve a kommunisták is, felsorakozott a földreform végrehajtása ellen. Ez utóbbiak sokáig nem nagyon tudtak mit kezdeni a földkérdéssel, az 1924-ben megtartott második kongresszusukon viszont már radikális baloldali pozícióból támadták azt. Fő követelésük a nagybirtok kárpótlás nélküli kisajátítása és a kisajátított földnek a dolgozó parasztság közötti térítésmentes szétosztása volt.¹⁵⁶ Ebből a szempontból talán meglepőnek tűnik, hogy a szociáldemokraták és a kommunisták élesebb kritikával illették a földbirtokreformot, mint az Országos Keresztényszocialista Párt, amely – úgy tűnik – csupán megkésve fedezte csak fel a téma jelentőségét, s az abban rejlő politikai lehetőségeket.

Az ellenzéki magyar pártok meglehetősen lassan alakították ki a földbirtokreformmal kapcsolatos álláspontjukat. A kezdetektől érezték ugyan, hogy a földbirtokreform gazdasági hátterük meggyengülését fogja maga után vonni, a többségében falusi választóbázisuk miatt azzal nyíltan szembefordulni mégsem mertek, hiszen a földbirtokstruktúra reformja a világháborút követő időszakban olyan alapvető szociális és gazdasági programnak számított, amelynek szükségességét ekkor egyetlen politikai erő sem vonhatta kétségbe. Sőt a magát az őslakosok (magyarok, németek, szlovákok) pártjaként hirdető Országos Keresztényszocialista Párt (OKP) első megnyilvánulásaiban egyértel-

154 „A magyarok ellenállása minimális a földreformmal szemben, a németek azonban politikai pártjaikon keresztül állandó agitációt folytatnak ellene.” NA ČR, f. NRČ, k. 413.

155 Vö. Simon Attila: Lelley Jenő aktivista kísérlete a húszas évek végén. In Simon Attila (szerk.): *Acta Historica Danubiensia*. I. 2007, 43. p.

156 Martuliak, Pavol: Pozemková reforma v politike dominantných politických strán na Slovensku v období 1. ČSR (s tažiskom v 20. rokoch). In *Ludáci a komunisti: Súperi? Spojenci? Protivníci?* Red. Šuchová, Xénia. Prešov, 2006, 73. p.

műen a földreform mellé állt. Az OKP 1919-ben és 1920-ban megfogalmazott programjai a földreform feltételek nélküli támogatását tükrözték, noha ekkor még viszonylag kevés teret szenteltek a témának.¹⁵⁷ A pártnak a földbirtokreformmal kapcsolatos politikájában bekövetkezett váltást egyrészt a párt magyar jellegének egyre nyíltabb vállalása és a közben elkezdődött kolonizáció válthatta ki. A párt lapjában, a *Népkaratban* 1922-ben a földreformmal kapcsolatban közzétett állásfoglalás, már jelzi a változást.¹⁵⁸ Az OKP egyik vezető személyisége, Knapp Vince által szignált írás nem önmagával a földbirtokreform szükségességével szállt vitába, hanem a reform végrehajtása során tapasztalt hiányosságokkal. Knapp, ha óvatosan is, de bírálja az előző évben megkezdett telepítéspolitikát és azt, hogy eközben a magyar falvak cselédjei és napszámosai föld nélkül maradnak. A szerző szerint a párt nem a telepítések ellen van, hanem az ellen, hogy a telepesek egy része vagyonos ember, miközben magyar, szlovák, német nincstelenek nem kapnak földet. 1923-tól azonban már radikálisabb megfogalmazásokat is találni a párt iratanyagában. Az 1923. novemberi vezetőségi ülésen Lelley Jenő pártelnök addig szokatlan nyíltsággal a földreform fő céljaként az elnemzetlenítést emelte ki, s úgy ítélte meg, hogy a reform „*csupán korteseszköz egy népszerűtlen párt kezében*”.¹⁵⁹

A kezdetektől fogva jellemzőbb volt a radikálisabb hangvétel az Országos Magyar Kisgazda és Földmíves Párt állásfoglalásaira, amelyeket a pártsajtóban és népgyűléseken fejtettek ki. A párt 1920 áprilisától megjelenő lapjában, a *Barázdában* gyakori téma volt földreform, amelyet Szent-Ivány József pártelnök a Szlovákiai Országos Gazdaegyesület találkozóján is gazdaságilag kártékonynak minősített. A kisgazdák az OKP-től eltérően nem csupán a reform végrehajtásának módját kárhoztatták, hanem annak egész filozófiáját. Szent-Ivány szerint ugyanis nemcsak a reform végrehajtása csúszott félre, hanem a földreform törvényei is.¹⁶⁰ Mindemellett azonban – főleg a népgyűléseken – a kisgazdák sem határolódtak el a földreformtól, sőt sok esetben annak szükségességét hangsúlyozták.¹⁶¹ Választóik társadalmi összetételének ismeretében azonban ez kettősség érthető és logikus lépésnek minősíthető.

157 Vö: Angyal Béla (szerk.): *Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez 1919–1936*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Kiadó, 2004, 13. sz. dokumentum: A Keresztény Szocialista Párt programja, 1919; 25. sz. dokumentum: Az Országos Keresztényszocialista Párt elnökségi ülése és pártkonferenciája, 1920.

158 Uo. 43. sz. dokumentum: A földbirtokreformról. 1922, 210–212 p.

159 Lelley természetesen a Köztársasági Agrárpártra céloz. Vö. uo. 50. sz. dokumentum: Dr. Lelley Jenő pártelnök beszéde a pártvezetőség ülésén a Keresztényszocialista Párt jövő feladatairól. 247 p.

2. kép. A földreform mint téma gyakran került az újságok címlapjára

A földbirtok reformról.

Írta: Knapp Vince.

Erről a törvényről beszélnek most leginkább az emberek, ezt emlegeti a földmunkás, a törpe gazda, a kisiparos, ettől várták ezrek a szebb jövőt, a jobb sorsot, mert hát a hosszú évszázadokon keresztül minden embernek az volt a fő célja, hogy megszeresse mindazt, ami könnyebb megélhetést biztosít számunkra s ez nem más, mint a hajlék, ahol nyugodtabb álomra hajthatjuk fejünket, s a darabka föld, mely meghozza a betevő falatot.

A városi munkás, akinek élete a gyárhoz van végleg kapcsolódva, arra törekszik, hogy szorgalmas munkájának díjazása ne csak a megállapított napi bér, hanem ezen kívül a nyereségrészesedés révén jobban mondva részese is akar lenni az őt foglalkoztató üzemnek s az így megtakarított pénzből akarja magának biztosítani a megélhetést arra a korra, amikor munkaképtelenné válik.

Ehhez hasonló szociális célt akart szolgálni a földbirtokreform is, mely hivatva lett volna a faluk becsületes munkás népét, törpe gazdait és az arra szorult kisiparosokat egy-egy parcella révén jobb megélhetésbe juttatni. Amde ma már mindenki látja, hogy ez a hozsannával üdvözölt törvény nem azok részére készült, akiknek jog szerint a legnagyobb közük volna hozzá, hanem csak a kiváltságosak részére, mert a bábák, akik ezen törvény megszületésénél jelen voltak, nem voltak eléggé megáldva szociális érzékkel, mert lelkük mérlegében elsősorban a szovinizmus lett a súlyadó ezernyi jogos föld igénylő rovására.

Az eddigi tények beszélnek: Azon községek lakói, melyeknek határában a földbirtok parcellázása elrendeltetett, igényeiket benyújtották a földbirtokhivatalhoz. Az igények jogosoknak ismertettek el, de a földek árának fizetési módjait körül oly nehézségek támadtak, hogy az igénylők képtelenek voltak a feltételeket teljesíteni. Erre aztán megjöttek a telepesek, mert nekik meg volt adva a mód a fizetésre s a falu reménykedő népe — a törpe gazda, aki a reform révén neki jutott 5–6 hold révén életképpé tehetné volna gazdaságát — az uradalom cselédjé, akinek már ősei is ott tarták napszám-

ban a földet — a falusi iparos, aki agyonnyomott ipara mellett nagyon is rá van szorulva a földművelésre — mind mind szomorúan tapasztalják, hogy reményeik füstbe mentek s a törpe gazda kénytelen tovább is az év egy részét családtagjaival napszámban tölteni, a munkanélkül maradt cseléd és időszi munkás a veszített kenyeret másfelé keresni, a földművelésre szorult falusi kisiparos pedig tovább vergődni márjól-holnapra.

Nem vagyunk semmiféle telepítés ellen, talán azért, hogy fajtánkat félténnyel az elmenetlenedéstől, mert hiszen ezen jogtalanság ellen felemelt tiltakozó szavunk mindazok mellett szól, akikkel hasonló jogtalanság megesezt, légyen az magyar, szlovák vagy német testvéreink. Mi csak leszögezzük azt a tényt, hogy a földbirtokreform a mai formájában a legkevésbé van hivatva arra, hogy a szociális értelemben vett jogos kívánságokat kielégítse és megnyugvást szerezzen éppen a nincstelenek ezrei között, mert hogy az eddigi telepesek egy nagyobb része nem egészen nincstelen, kitűnik a „Slovanská Politika” egyik multikori számának egy cikkéből, mely a telepesekről szólva megemlíti, hogy: „a telepesek legtöbbje házát, földjét, barmait pénzre téve, váltotta meg a földreform révén neki jutott kis birtokot.”

Ezek után egészen természetesen felmerül a kérdés: hol itt az igazság?

Bizonyos, hogy a nincstelen azért nincstelen, mert keserves keresményéből sohasem rakhatott annyit a ládáiokba, hogy most azt egy gesztussal előkaparva kifizethetné az őt megillető parcellának az árát. Mindez pedig azt mutatja, hogy az egész reform rossz, — ezt tudják azok is, akik megcsináltak s mivel módosítást mégsem eszközölnek rajta, — világosan kitűnik, hogy nem népeink jólétét, hanem egészen más célokat szolgál.

Azért vettük fel pártunk gazdasági programjába a küzdelmet a földreform mai formája ellen és a humánusabb mellett, mert — itt említi meg — nem igaz az, amit ellenségeink rólunk költenek, hogy azért vagyunk ellenségei a földreformnak, mert pártoljuk a nagybirtokosokat — ellenkezőleg — igenis kívánjuk a reform megvalósítását, de teljesen más módokat mellett, mint amint az eddig történt.

A mód megvan s ez az egyetlen, melynek igénybevételével minden arra jogosult, hozzá juthatna a földhöz.

Noha a két ellenzéki párt nyíltan nem lépett fel a földreform ellen, ellenfeleik később azzal vádolták őket, politikájukkal ők maguk okozták, hogy a magyar lakosság nem jutott elegendő földhöz. Ez a kritika azonban nem állja meg a helyét, mivel ha helyi szinten előfordult is, hogy az ellenzéki magyar pártok retorikája egyeseket elriasztott attól, hogy kiutalásért jelentkezzenek, a szlovákiai magyarok elsősorban az ÁFH kisebbséglelkes gyakorlata miatt nem jutottak elegendő kiutaláshoz.

A földbirtokreform szükségességét tükrözi az 1920 december 4-én megalakult magyar szociáldemokrata párt (Cseh-szlovák Köztársaság Magyar Szociáldemokrata Munkáspártja) első állásfoglalása is,¹⁶² amely a párt egyik alapvető céljaként nevezte meg nagybirtokok felszámolását. Azonban a szociáldemokrata vezetők már ekkor észlelték annak lehetőségét, hogy a földreformnak nemzeti célkitűzései is lehetnek. A pártnak a következő időkből a földbirtokreformmal kapcsolatos megnyilvánulásaiban az a sajátos kettősség figyelhető meg, hogy miközben bíralták annak végrehajtását, keményen támadták a magyar kisgazdákat, különösen Szent-Ivány Józsefet, akit a földbirtokreformot akadályozó reakció vezéralakjának neveztek.¹⁶³

Amíg az ellenzéki magyar pártok nem tudták teljes mértékben kihasználni a reform tényét saját politikájuk mellett, addig a kormányzat mindent megtett, hogy a földreform révén szavazókat szerezzen a szlovákiai magyarok között, s az ellenzéki magyar pártok szavazóbázisát épp a földosztás ígéretével próbálja megosztani és meggyengíteni. A feltehetően Milan Hodža mezőgazdasági miniszter körében született ötlet szerint 1923 elején Köztársasági Magyar Kisgazdák és Földművesek Szövetsége néven Csánki Aladár vezetésével új magyar párt alakult. A korabeli szóhasználat szerint aktivistának nevezett párt a magyar földműveseket igyekezett megnyerni a kormány számára, s programjának egyik központi eleme a földreform népszerűsítése volt, miközben az elégedetlen és kisemmizett magyar mezőgazdasági munkásságot és parasztságot a földszerzés lehetőségének felvillantásával akarta megnyerni. Eközben nem is igyekezett titkolni, hogy földet csak az kaphat, aki a „helyes oldalon” áll: „*A szemforgató jelszuitizmussal szemben jó lesz leszögezni az álláspontunkat: a Köztársaság földjéhez csak köztársasági földműveseknek van jussuk. Ennek az elvnek a földtörvény végrehajtásánál érvényt akarunk és érvényt fogunk szerezni. Senki sem bolond, hogy a más disznáját hizlalja. Akik Horthy szekere elé fogatják magukat és az ördöggel cimboráskodnak: ne számítsanak a Köztársaság javaira.*”¹⁶⁴ Ennek szellemében a párt a „*Szervezzedj, légy köztársasági, hogy hoppon ne maradj!*”¹⁶⁵ jelszóval igyekezett magához

160 Vö. *Barázda*, 1921. február 5.

161 Vö. *PMH*, 1923. június 20., A magyar kisgazdapárt gyűlése Ipolypásztón és Ipolyszalkán.

162 *Munkásújság*, 1920. december 12.

163 Vö. *Munkásújság*, 1921. május 1.

164 Idézi Korpás Árpád: A két világháború közti (cseh)szlovákiai agrárpárti magyar mozgalom sajgója és politikai koncepciója a földreform kezdete idején (vázlat). In *Somorjai disputa (1.) Az élő szlovákiai magyar írásbeliség c. szimpózium előadásai*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2003, 184. p.

165 *Népújság*, 1923. április 27.

csalogatni a választókat. Mint azonban a gútai példa¹⁶⁶ mutatja, ez ugyan helyi-közzel és ideig-óráig sikerült is nekik, ám az átlátszó ígérek és a Hodža iránti szervilizmus hosszú távon nem volt kifizetődő.

3. kép. Csomor István, a Hodža mögé felsorakozó magyarok vezetője

A húszas évek közepétől, ha lassan is, de Szlovákiában is felgyorsult a földreform végrehajtása, ám a szlovákiai magyar lakosság továbbra is elégedetlen volt, hiszen nekik továbbra is meglehetősen kevés föld jutott. Miközben a helyi magyar lakosság hiába

166 Mint az Angyal Béla kutatásaiból kiderült, Gútán a Csánki-párt közbenjárására a földreform előnyeiből addig nem részesülő helyi gazdák megkapták bérletbe az esztergomi érsekségnek a csehszlovák állam által már korábban kisajátított több ezer holdas birtokát. Ez Gútát az aktivista magyar párt legjelentősebb bázisává tette egész Szlovákiában. Vö. Angyal: *Érdekvédelem...* I. m. 97 p.

igényelt földet, a Csallóköztől a Bodroghöz a volt nagybirtokok legértékesebb részeiből egymás után hozták létre a maradékbirtokokat. A földbirtokreform bírálói már a törvények megszületésekor jól látták, hogy a maradékbirtokok kiutalása a korrupció melegágyává válhat, ami részben be is következett. A lefoglalásra kerülő nagybirtokok legértékesebb részeit magában foglaló maradékbirtokok kiutalásáról kezdetben az ÁFH elnöksége, később pedig a kormányt alkotó politikai pártok legbefolyásosabb tagjaiból álló nem hivatalos testület, az ún. ötök döntöttek. A maradékbirtokok kiutalása így jól átlátható politikai alkudozások tárgyává vált. Az a törvénykezés során hangoztatott szándék pedig, miszerint a maradékbirtokokat leginkább a volt nagybirtokok felosztásával hátrányos helyzetbe kerülő intézők és bérlők kapnák, csak a kiutalások mintegy 20%-ában valósult meg, leginkább olyankor, ha cseh, illetve szlovák nemzetiségű bérlőkről vagy hivatalnokokról volt szó.¹⁶⁷ Ennek okát az Állami Földhivatal felügyelőbizottságának 96. ülésén Dérer képviselő azzal indokolta, hogy „Szlovákiában mások a viszonyok, mint a többi országrészben, mivel azok, akiknek a törvény elsőbbséget biztosít – hivatalnokok, bérlők –, többnyire magyarok és zsidók, akiknek az állam érdekei miatt nem szabad maradékbirtokot adni”.¹⁶⁸ Ennek tudható be az, hogy mint az egy Jaross Andor által közölt statisztikából kiviláglik (noha ő csak 517 maradékbirtokról tud) a szlovákiai maradékbirtokok 47,4%-át ún. egyéb mezőgazdasági foglalkozásúak kapták, akik alatt leginkább a semmiféle mezőgazdasági szaktudással nem rendelkező politikai kegyelteteket kell érteni. Ezt a gyakorlatot a magyar kisebbség politikai érdekképviselője is gyakran szóvá tette, főleg a kiscgazdák *Barázda* című lapja adott gyakran hírt a Földhivatal részéről magyar lakosság kárára elkövetett lépésekről. A *Barázda* 1924. június 11-i számában Hogyan játsszák ki a magyart a földreformnál címmel közölt írást Pálffy Miklós Komárom megyei birtokainak a sorsáról,¹⁶⁹ amelyből kiderült, hogy a felosztott nagybirtokot nem a helyi lakosság, hanem a cseh Légióbank kapta meg potom áron.

A magyar politikusok a földbirtokreform részrehajló végrehajtását a prágai parlamentben is gyakran szóvá tették. A Lelley Jenő és 22 magyar, ill. német képviselőtársa által 1925. augusztusában benyújtott interpellációban a földosztás kortescélokra való felhasználásával és a magyar ajkú lakosság mellőzésével vádolták meg az ÁFH-t.¹⁷⁰ Az interpelláció arra is választ kért a kormánytól, hogy a magyar vidékek lakosságának miért csupán bérletbe utalnak ki földeket, nem pedig magántulajdonba.

Az ÁFH természetesen minden lehetséges fórumon igyekezett tagadni a földreform nemzeti szempontú végrehajtásának vádját. A földhivatal elnöke, Jan Voženík 1925-ben a *Reggel* című kormánytámogató lapban is leközlött írásában a földreform törvényének nemzeti semlegességét, illetve a köztársaság lakosságának törvény előtti egyenjogúságát hangsúlyozva igyekezett bizonyítani az ÁFH elleni vádak tarthatatlanságát, miközben azt állította, hogy a magyar kisebbség arányosan részesedett a reformból.

167 Vö. Jaross Andor: Csehszlovák maradékbirtokok a köztársaság magyar etnikumában. *Magyar Kisebbség*, 11, 1932. október 16. (19–20. sz.) 596. p.

168 NA ČR, SPU-Vš, k. 132, Správní výbor SPU, 96. ülés, 1924. szeptember 11.

169 *Barázda*, 1924. június 11.

170 Digitální knihovna, NS RČS, 1920–1925, Tisky k těsnopiseckým zprávám o schůzích Národního shromáždění republiky Československé. Tisk č. XIII/5338.

A német és magyar nagybirtokosok és politikai erők a földreform elleni harcukban az európai fórumokat is igyekeztek felhasználni, s a húszas években több ízben intéztek beadványt különböző nemzetközi szervezetekhez.¹⁷¹ Az 1921-ben megalakult Csehszlovákiai Magyar Népszövetségi Liga (CSMNL) több, a földreform és a telepítések ügyét is érintő beadvánnyal fordult a Népszövetségi Ligák Világszövetségéhez és magához a Népszövetséghez is. Az egyik ilyen 1922-ban nyújtották be Népszövetséghez.¹⁷² A 18 oldalas memorandum külön témakörökre lebontva sorolja fel a szlovákiai magyar kisebbséget ért sérelmeket. A gazdasági sérelmek között jelentős teret szentelnek a földbirtokreform által a magyarságot ért hátrányoknak, a magyarság mellőzésének a földkiutalások során, és a kolonizációnak is. 1924-ben a CSMNL a csehországi németekkel együtt közös petícióban informálta a Népszövetségi Tanácsot a földreform kisebbségtelenes intézkedéseiről.¹⁷³ A beadvány megszövegezői a sérelmek felsorolása mellett arra kérték a Népszövetségi Tanácsot, hogy helyszíni szakértői vizsgálat útján állapítsa meg, hogy a földreform végrehajtása ellentétes-e a Csehszlovákia által is aláírt kisebbségvédelmi szerződéssel.

A csehszlovák kormány a beadványokra írt válaszaiban tételesen tagadta az ellene felhozott vádakát, miközben arra hivatkozott, hogy a föld igénylői között nem tesznek nemzetiségi szempontból különbséget, s így arról sem rendelkeznek megbízható adatokkal, hogy a németek és a magyarok milyen arányban részesedtek a kiutalásokból. Ez azonban nem volt igaz, hiszen az ÁFH pontos kimutatást vezetett a földreform nemzetiségi vonatkozásairól,¹⁷⁴ s ezek az adatok a földhivatal iratanyagában a mai napig fellelhetők.

Ilyen előzmények után nem csoda, ha a földreform végső mérlege meglehetősen kedvezőtlen volt a magyar kisebbség számára, és a Csehszlovákiában élő nemzetek közül épp a magyar volt az, amely a leginkább negatív mérleggel zárta a reformot. Ennek természetesen objektív okai is voltak, hiszen a történelmi Magyarországtól örökölt birtokstruktúra s Szlovákia természeti viszonyai következtében a szlovákiai nagy- és közép-birtokosok döntő többsége magyar volt, a földbirtokreform hatálya alá eső birtokok többsége pedig a magyarok által lakott Dél-Szlovákiában volt. Így míg országos viszonylatban (Szlovákia területét értve alatta) a mezőgazdasági területek 20,46%-át foglalták le a földreform céljaira, addig a magyarok által lakott 20 déli járásban¹⁷⁵ ez az arány el-

171 A nagybirtokosok által a nemzetközi szervezeteknek küldött panaszokkal kapcsolatban lásd Krajčovičová Natália: Hranice prvej ČSR a pozemková reforma. *Historické štúdie*, (43) 2004, 223–233. p.

172 A Csehszlovákiai Magyar Népszövetség Memoranduma a Népszövetséghez. Teleki László Intézet. Kéziratár.

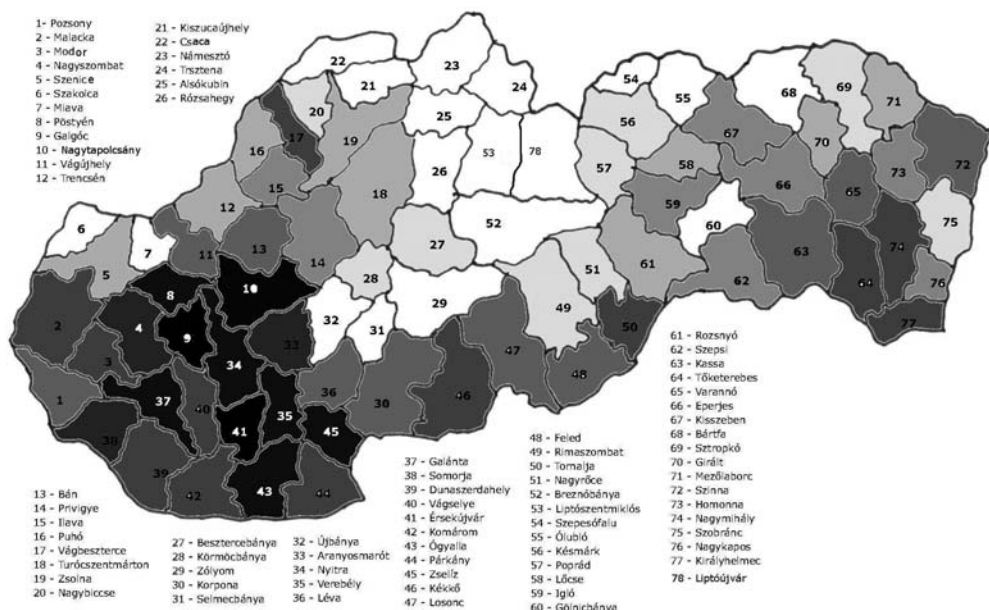
173 Popély Gyula: i. m. 127 p.

174 Hogy a csehszlovák kormánysszervek kétszínű játékot folytattak az a levél is bizonyítja, amelyben a külügyminisztérium arra kéri utasítja az ÁFH-t, hogy készítsen pontos kimutatást a földreform nemzetiségi vonatkozásairól, kifelé azonban tagadja le, hogy ilyen adatokkal rendelkezik. Vö. NA ČR, SPU-VŠ, k. 85, č. 5793/1924. Csehszlovákiai Népszövetségi Liga.

175 A Somorjai, Dunaszerdahelyi, Galántai, Vágsellyei, Érsekújvári, Verebélyi, Zselízi, Lévai, Komáromi, Ógyallai, Párkányi, Korponai, Kékkői, Losonci, Feledi, Tornaljai, Rozsnyói, Szepsi, Királyhelmeci és Nagykaposi járásról van szó.

érte a 28,62%-ot, sőt néhány – szinte teljes egészében magyarok által lakott – régióban (például az Ógyallai, a Párkányi vagy a Zselízi járásban) a lefoglalt mezőgazdasági földek aránya a 35%-ot is meghaladta.

1. térkép. A földreform során az egyes járások termőföldjéből lefoglalásra került terület (a sötétebb színnel jelölt járásokban a termőföld nagyobb, a világosabb színnel jelölt járásokban a termőföld kisebb százalékát foglalták le)

Az igaz veszteség azonban a lefoglalt földek kiutalása során érte a magyar kisebbséget. Az eddigi szakirodalom leginkább a Magyar Statisztikai Társaság Államtudományi Intézete által 1938-ban kibocsátott *A felvidéki magyarság húsz éve* című kiadványban közölt adatokra támaszkodott,¹⁷⁶ s ezek az adatok lényegében megegyeztek az első bécsi döntést követően Jaross Andor által a budapesti minisztertanács elé terjesztett jelentés¹⁷⁷ adataival. Eszerint a Felvidéken (vagyis Szlovákiában és Kárpátalján) a kiutalásban részesülők mindössze 6,2%-a, vagyis 11 502 magyar nemzetiségű személy jutott összesen 24 364 ha földhöz. Ha viszont csupán a magyarlakta járásokat vizsgáljuk, akkor a két országrész 23 déli járásában kiosztott 138 159 ha területből 8943 magyar ju-

176 *A felvidéki magyarság húsz éve*. Budapest, A Magyar Statisztikai Társaság Államtudományi Intézete, 1938.

177 MOL, K 200, FM 1939, 3766/o. Minisztertanács előterjesztés a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeken végrehajtott földbirtokrendezéssel kapcsolatos kérdések szabályozása tárgyában.

tott összesen 17,612 ha földhöz, vagyis csupán az itt kiutalt földek 12,74%-a jutott nekik.¹⁷⁸

A fentieket némileg meghaladó eredményre jutott a kiváló gazdasági szakember, Hantos László, akinek az adatai szerint a magyar etnikum területén kiosztott 130 280 ha földből a magyar nemzetiségű igénylők 26 863 ha hektárhoz jutottak, ami azt jelenti, hogy a magyar többségű területeken kiosztott földek 20,63%-át kapták meg.¹⁷⁹

Az eddig ismertetett adatok ugyan jól érzékeltetik a földreform nemzeti elfogultságát, ám egymással való ellentmondásaik és forrásaik ellenőrizhetetlensége miatt pontosabb következtetések levonására nem alkalmasak. Ezért a magyarság valós részesedésének megállapításához a legilletékesebbnek, vagyis a prágai Állami Földhivatalnak az adatait kell segítségül hívnunk. Mint már jeleztük, ezeket sohasem hozták nyilvánosságra, jóllehet a hivatal folyamatos statisztikát vezetett a reform nemzeti vonatkozásairól, így nyilván tartotta a juttatottak nemzetiségi hovatartozását is. S bár a különböző levéltári forrásokban fellelt adatsorok ebben az esetben is ellentmondásosak, azokból mégis rekonstruálni lehet a magyarság részesedését.

A legaprólékosabb adatokat egy 1932-ben készült kimutatás szolgáltatja, amely szerint 1931. december 31-ig a földbirtokreform során a kiutalások valamennyi formáját figyelembe véve a szlovákiai magyarok 34 106 ha területhez jutottak, amelyből 27 540 ha esett Szlovákiára és 6566 ha Kárpátaljára.¹⁸⁰ A kimutatás szerint a juttatások Szlovákiában összesen 17 858 magyart érintettek, akik közül 17 756 kis kiutalásként jutott a 17 622 ha földhöz, míg a maradékbirtokban vagy egyéb nagyobb objektumban részesülő magyarok száma 102 volt, akik összesen 9918 ha földhöz jutottak. A Szlovákiában magyar kézbe került földből 3229 ha bérletként került az új tulajdonosokhoz, 24 311 ha pedig magántulajdonba.

Amint látható, az ÁFH kimutatásai alapján a magyarság a magyarországi forrásokban jelzettektől valamivel nagyobb arányban jutott a reform során földhöz. Részesedése azonban így is feltűnően alacsony volt. Ezt a negatív mérleget tovább rontja a már ismertetett adatok elemzése. Ebből többek között kiderül, hogy a magyarok a Szlovákia területén magántulajdonukba került 24 311 hektár 46%-át (a szlovákiai átlag 31% körül mozgott), vagyis 11 232 ha-t a kiutalási törvény 7. paragrafusa alapján ún. rövidített eljárással szerezték meg, ami magasabb vételárat jelentett, mintha hagyományos kiutalással kapták volna azt.

178 Nagyságrendileg hasonló adatokat közöl a témával több munkájába is foglalkozó Jócsik Lajos, aki szerint a „*magyar parasztok Szlovákiában 18 496 Kárpátalján 970 hektárt kaptak, tehát összesen 19 466 hektárt. Ezt a földet összesen 11 036 magyar igénylő között osztották ki. Egy igénylőre nem jutott még 2 hektár sem. A magyar parasztok nem kapták meg a magyar birtokosoktól elvett területnek 1 százalékát sem.*” Jócsik Lajos: A felvidéki föld sorsa. In *A Közép-Dunamedence Közgazdasága*. Budapest, Magyar Élet, 1944, 299–300. p.

179 Hantos László: A szlovákiai magyar mezőgazdaság helyzete. *Magyar Gazdák Szemléje*, 1938, 9. sz. 203. p.

180 NA ČR, SPU-Vš, k. 118. Přidel půdy zabrané menšinovým národnostem. Maďarská menšina.

A kis kiutalások nagyságát tekintve is meglehetősen kedvező a magyarság mérlege, hiszen míg szlovákiai viszonylatban egy igénylőre 1,54 ha esett, addig a magyar igénylők átlagban csupán 0,99 ha földhöz jutottak.

5. táblázat. A magyarság részesedése a földbirtokreformból 1931. december 31-ig

Kiskiutalások									Maradékbirtokok és egyéb nagyobb gazdaságok						Összesen	
	a hosszú távú bérletek felvásárlása		hagyományos kiskiutalás		rövidített eljárás		bérlet		hagyományos kiutalás		rövidített eljárás		bérlet			
	az esetek száma	ha	az esetek száma	ha	az esetek száma	ha	az esetek száma	ha	az esetek száma	ha	az esetek száma	ha	az esetek száma	ha	az esetek száma	ha
Szlovákia	1 437	1 006	8 789	9 669	4 145	4 075	3 379	2 872	30	2 404	68	7 157	4	357	17 858	27 540
Kárpátalja	34	19	1 347	1 230	2 058	1 688	1 643	1 609	6	463	7	974	8	583	5 103	6 566
Összesen	1 471	1 025	10 136	10 899	6 209	5 763	5 023	4 481	36	2 867	75	8 131	12	940	22 961	34 106

Forrás: NA ČR, f. SPU-VŠ, k. 118. Přidel půdy zabrané menšinovým národnostem. Maďarská menšina.

Hogy teljes képet kapjunk a szlovákiai magyaroknak a földbirtokreformból való részesedésére az alábbiakban az első bécsi döntéssel Magyarországhoz csatolt területeket érintő adatokat is közöljük. Az 1938 novemberében Magyarországhoz került mintegy 12 ezer négyzetkilométernyi terület döntő többségében magyarok által volt lakott. Ezen a területen a reform során 158 894 ha került szétosztásra.¹⁸¹ Ebből állami kezelésbe került a kiutalt földek 10,5%-a, közületekhez (községek, úrbéressek, egyházak) 6,5%-a, maradékbirtokosokhoz 20,8%-a, helyi szlovák igénylőkhöz 25,02%-a, telepésekhez 18,21%-a, az itt élő magyarok pedig csak a kiutalások 19,02%-át kapták. Ez pedig, figyelembe véve azt, hogy a bécsi döntés által visszacsatolt területek lakosságának mintegy 80%-a magyar volt szintén jól tanúsítja a földreform végrehajtásának nacionalista szempontjait.

Dél-Szlovákia járásaiban magas, az országos átlagtól nagyobb mértékű volt a maradékbirtokok kiutalása is, hiszen a 611 maradékbirtok 74 654 ha összterületéből 324 birtok 41 245,59 ha területe esett az első bécsi döntés által visszacsatolt területekre, miközben ebből a magyarok részesedése ismét csak elenyésző volt: csupán az aktivista pártok vonzáskörébe tartozó személyek jutottak hozzá néhány maradékbirtokhoz.

181 A Szlovákia és Kárpátalja területéből a bécsi döntéssel visszacsatolt területeken lezajlott reform eredményeivel kapcsolatban lásd MOL, Békeelőkészítő osztály, 39. doboz, XIX-J-1-a-IV-50, A felvidéki területeken az 1938 évi bécsi döntést megelőzően végrehajtott csehszlovák földreform.

6. táblázat. A maradékbirtokok járások szerinti megoszlása az 1938-ban visszacsatolt területeken

Járás	A maradékbirtokok száma	A maradékbirtokok összterülete ha-ban
Somorja	14	1 368,36
Dunaszerdahely	55	5 344,99
Galánta	56	8 948,61
Vágsellye	11	852,04
Érsekújvár	25	2 550,97
Aranyosmarót	3	322,94
Verebély	7	635,30
Komárom	25	6 820,97
Ógyalla	9	1 680,44
Zseliz	4	1 160,89
Léva	10	1 803,21
Ipolyság	26	2 711,06
Kékkő	9	1 095,50
Losonc	19	1 915,08
Rimaszombat	2	176,76
Feled	13	1 463,11
Tornalja	8	312,30
Szepsi	2	360,84
Kassa	3	465,91
Királyhelmece	15	1 198,80
Töketerebes	1	57,51
Összesen	324	41 245,59

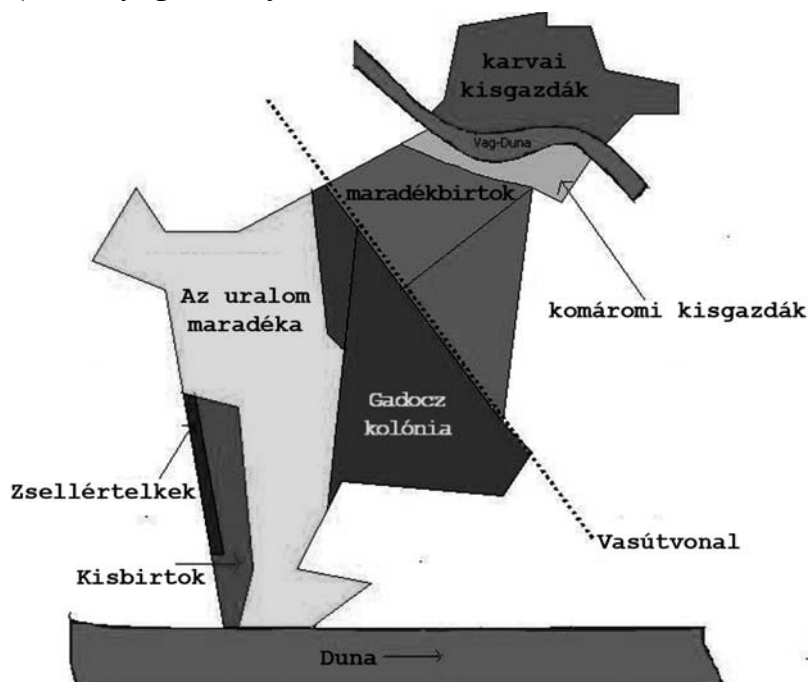
Forrás: SNA, f. ŠPU Praha, k. 3290. Seznam zbytkových statků na území obs. Maďarskom v zemi Slovenskej.

A földbirtokreformnak a szlovákiai magyarok számára rendkívül kedvezőtlen mérlegét a földreformot irányító politika nacionalista szándékainak vagyunk kénytelenek tulajdonítani. Az így végrehajtott földbirtokreform súlyos gazdasági és ezáltal politikai károkat okozott a szlovákiai magyar társadalomnak. A szlovákiai magyarság egyrészt jelentős vagyoni kárt szenvedett, hiszen a lefoglalások nem csupán földtulajdonát érintették, de az azon található agráripart is (szesz- és sörfőzdeket, cukorgyárakat, fűrészmalomokat, malomokat stb.). Ami azonban ennél is sérelmesebb volt: magyarság csupán töredékét kapta annak, amely a lakosságán belüli részaránya alapján megillette volna. Különösen a déli területeken nagy számban élő mezőgazdasági munkások és cselédek jártak rosszúl, akik a nagybirtokok felszámolásával addigi megélhetőségüket elveszítették, meg-

felelő anyagi eszközök hiányában és a földhivatal diszkriminatív politikájának következtében viszont nem jutottak földkiutaláshoz. Hantos László kimutatása szerint 7116 mezőgazdaságból élő magyar család, vagyis mintegy 35 ezer fő maradt kenyérkereset nélkül, miközben a magyar törpebirtokosok, mezőgazdasági cselédek és napszámosok helyett az addig homogén magyar nyelvterületre letelepített kolonisták és maradékbirtokosok kezébe került a kiutalt földek jelentős része.

Az így végrehajtott földreformnak messze ható társadalmi és politikai következményei voltak Dél-Szlovákiára és a magyar kisebbségre nézve. A reform jelentős mértékben csökkentette a szlovákiai magyarok gazdasági erejét, s hátrányos helyzetbe hozta őket a többi nemzetiséggel, különösen a csehekkel és szlovákokkal szemben. Ezáltal csökkent a magyarság politikai érdekérvényesítő szerepe, kulturális, társadalmi befolyása, csökkentek a lehetőségei is. Másrészt a nagybirtok felosztásával és idegeneknek való szétparcellálásával magyar családok ezrei maradtak megélhetés nélkül, és voltak kénytelenek a közeli városokban, főleg Pozsonyban, Komáromban stb. egzisztenciát keresni maguknak. Így ezek a csallóközi, mátyusföldi stb. nincstelenek a városok periferiáján kialakuló nyomornegyedek és telepek lakói lettek, ahol a korábbi lakóhelyükhöz képest sokkal inkább kiszolgáltatottabbá váltak az államnak és a többségi nemzet irányából érkező hatásoknak, s gyorsabban elindultak az asszimiláció útján. Pártpolitikai szempontból pedig épp a földreform által kisemmizett rétegek (földmunkások, agrárproletárok) jelentették a legbiztosabb bázisát a Dél-Szlovákiában rendkívül népszerű kommunista pártnak, amely jól ráérezett arra, hogy a földreform kritikája lehetővé teszi a nemzeti és szociális momentumok összekapcsolását.

2. térkép. Darányi Ignác őrújfalui birtokának felosztása

Forrás: Machnyik: i. m. 74. p.

3. DÉL-SZLOVÁKIA SZLÁV KOLONIZÁCIÓJÁNAK ELKÉPZELÉSEI ÉS TERVEI

3.1. A KOLONIZÁCIÓ GONDOLATÁNAK ELŐZMÉNYEI AZ ÁLLAMFORDULAT ELŐTTI IDŐBEN

A viszonylag ritkán lakott területek államilag szervezett betelepítése, idegen szóval kolonizálása végigkísérte az európai történelmet. Már a Római Birodalom kolonizációs tevékenységére is jellemző volt azonban, hogy a telepítések hátterében – a nyilvánvaló szociális, gazdasági és népesedése motívumok mellett – mindig valamiféle politikai (a 19–20. századot illetően nemzetpolitikai) megfontolások húzódtak. Az ilyen szándékoknak az egyik legkirívóbb példája az 1886-ban Poroszországban elfogadott a „népesség erősítését” szolgáló törvény volt, amely nyomán megindult az addig lengyel többségű poseni és kelet-pomerániai területek kolonizációja és gyors elnémetesítése.

A nemzetpolitikai szándékú telepítések gyakorlata az újkori magyar állam történetében sem volt ismeretlen. A magyar országgyűlés által 1894-ben elfogadott és főleg az erdélyi viszonyokra szabott 1894. évi V., ún. telepítési törvény alapfilozófiája szerint az állami telepítéssel olyan formában igyekeztek megerősíteni a középparaszti réteget, hogy a nemzetiségi lakossághoz tartozókat magyar vidéken, a magyarokat pedig a vegyesen lakott vidékeken jutatták volna földhöz. A törvényjavaslat vitájában felszólalók nem is takargatták, hogy olyan törvényről van szó, „*amely a telepítés és parcellázás kérdéseit nemzeti szempontból behatóan szabályozza*”.¹⁸² Feilitzsch Artúr a havasi román lakossággal kapcsolatban ekképp határozta meg a telepítések célját: „*A telepítés [...] három fő szempontból indokolt, és pedig először a gyér lakosságú vidék benépesítése és ezzel szoros összefüggésben a túlnépes vidékek lakosságának apasztása, másodszor a parlagon heverő vagy nem kellően művelt földrészeket művelése és belterjesebb gazdálkodás alá vonása, harmadszor a nemzetiségi vidékeken, tehát nemzeti érdekből az uralkodó nemzetnek, vagyis nálunk a magyar fajnak megerősítése szempontjából.*” Ám a hangzatos szándékok megvalósulásából pénz és kellő számú telepítésre alkalmas jelentkező hiányában szinte semmi sem lett.

Az első világháború végén fellángoló nacionalizmus és Kelet-Közép-Európa politikai átrendezéseinek ismeretében nem meglepő tehát, hogy a két világháború között a térségünkben lezajlott földbirtokreformok szinte állandó kísérőjelensége volt a nemzeti szempontú telepítéspolitika. Nemzetpolitikai, nemzetépítő célzatú telepítések zajlottak többek között Lengyelországban, a Romániához csatolt Erdélyben és Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban is. Erdélyben a földreform során 111 telepet hoztak létre a magyarok (részben né-

¹⁸² Kemény G. Gábor: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a Dualizmus korában. III. 1900–1903.* Budapest, Tanönyvkiadó, 1964, 342–343. p.

metek) által lakott területeken, ahová mintegy 5 ezer román családot telepítettek. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban pedig szerb telepeseket ültettek a nemzetiségek által lakott határ menti területekre: Koszovóba, a Vajdaságba, Lendva vidékére. A délszláv ál-lamban a telepítések során a Magyarországgal határos, s elsősorban magyarok, kisebb mértékben pedig németek, szlovákok, románok által lakott északi területekre mintegy 20 ezer délszláv családot, vagyis megközelítőleg 100 ezer főt telepítettek le.¹⁸³

A felső-magyarországi megyékben élő szlovák etnikum telepítések útján való megerősítésének a gondolata első ízben a cseh és szlovák gazdasági együttműködés legfőbb motorjaként számon tartott Csehszláv Egység köreiben bukkant fel. A szervezet, melynek tagjai többségében szlovakofil csehek voltak, leginkább a szlovák etnikai területek megsegítését tartotta céljának, s főleg a cseh és szlovák gazdasági együttműködés terén hozott új elemet a két nemzet kapcsolatába. Így szorgalmazta azt, hogy a cseh bankok a várható haszon mellett nemzeti célokat is szem előtt tartva vállaljanak szerepet a szlovák régió életében. A Csehszláv Egység nemzetgazdasági bizottságának megalapítását javasoló Rudolf Pilát már 1905-ben Szlovákia (sic!) paraszti és kézműves kolonizációjára szólította fel a cseheket, s nagyjából ugyanebben az időben javasolta ugyan- ezt az ismert publicista, Karel Kálal is, de a szlovák Pavol Blaho is több ízben szorgalmazta a csehek itteni földvásárlását. Ezek mögött a javaslatok mögött nem kis szerepet játszottak a nemzetpolitikai szándékok, hiszen azt maguk a szlovák agráriusok is érezték, hogy minél több föld lesz felső-magyarországi térségben cseh kézben, annál több hasznuk lesz ebből a szlovákoknak.¹⁸⁴ A Csehszláv Egység nemzetgazdasági, majd az 1912-ben megalakult mezőgazdasági bizottsága többek között azt is javasolta, hogy cseh tőke vásárolja fel a Magyarország északi részein eladásra kerülő nagybirtokokat, ám ez az akció sikertelenül végződött.¹⁸⁵ Annyi eredménye azonban volt, hogy a cseh agrárizmus felfigyelt arra, hogy a felső-magyarországi területek alkalmasak lehetnek cseh betelepítésre, s a kérdéssel az Agrárpárt *Venkov* című lapja is foglalkozott: „*Itt, Szlovákiában a nagybirtokok a pénzügyi válság következtében olcsón eladók, és felparcellázásuk nemcsak biztos és garantált nyereséget hozna a bankoknak, de egy cseh kolonizáció kezdetét is jelenthetné, amely által a csehek nemzeti szempontból is segítenének a szlovákoknak. [...] Alapos kolonizációs politikával igazán érdemes tetteket lehetne véghez vinni Szlovákiában.*”¹⁸⁶ Sőt, mint azt Roman Holec kifejti, azzal, hogy Antonín Švehla, a cseh Agrárpárt vezetője 1917-ben a cseh államjogi programot a szlovák területek irányába is kiterjesztette, az a szándék is közrejátszhatott, hogy ezzel pártja potenciális választóbázisát szerette volna növelni.¹⁸⁷

183 A Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban lezajlott telepítési akciók közül leginkább a Lendva környéki délszláv kolonizáció van feldolgozva. Lásd Kovács Attila: *Földreform és kolonizáció a Lendva-vidéken a két világháború között*. Lendva, Magyar Nemzetiségi Múvelődési Intézet, 2004.

184 Vö. Holec, Roman: *Slovenský agrarizmus*. I. m. 107. p.

185 Vö. Szarka László: *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867–1918*. Pozsony, Kalligram, 1995, 95. p.

186 Idézi Holec, Roman: *Agrárne hnutie na Slovensku v kontexte česko-slovenských vzťahov do vzniku ČSR. Československá historická ročenka*, 4, 1999. 76. p.

187 Vö. Holec, Roman: *Slovenský agrarizmus*. I. m. 107. p.

A korabeli cseh kolonizációs szándékokban a csehek civilizációs küldetésének a szlovák értelmiség köreiben is meggyökerező toposz¹⁸⁸ is felfedezhető. Így felbukkan annak a már említett Milan Hodžának az érvrendszerében is, aki a földreform és a kolonizáció célkitűzésének egyik első megfogalmazójának tekinthető. Hodža a *Slovenský Týždenník* című lapban megjelentetett írásában a szlovák nemzeti mozgalom újszerű programját fejtette ki, amelyben a nemzeti követeléseket összekapcsolta a gazdasági célokkal. Cikkeiben rendszeresen foglalkozott a mezőgazdaság kérdésével, a parasztság földhétséggel, a hitbizományi és egyházi birtokok problémájával, az önsegélyező szövetkezetek alapításával, de a földkérdés és a nemzetiségi kérdés összekapcsolásával is. Hodža a 20. század első éveiben figyelt fel a poroszországi gyakorlatra, ahol törvényi segítséggel vették el a földet a lengyelektől, és játszották át azt német kézre. Ekkoriban ezt a jelenséget olyan veszélyforrásként értelmezte, amely a magyar államhatalom részéről – lásd az 1894-es telepítési törvényt – a szlovákokat is fenyegette.

Az első világháború előestéjén azonban Hodža már a szlovák nemzeti terjeszkedés eszközét látta a földkérdésben. Írásaiban többször felbukkant az a gondolat, hogy a szlovák nemzet fundamentuma a szlovák földműves, ezért minél több földet kell a kezébe juttatni. Követendő példaként a románok tevékenységét hozta fel, akik Erdélyben bankjaik segítségével vásárolták fel a magyar birtokosoktól a földet, s szerinte erre a szlovákoknak is törekedniük kell, hiszen – mint kifejti – Pozsonytól Kassáig a déli völgyekben még mindig nem került ki a föld az „idegen” földesúri kezekből.¹⁸⁹ Ezt a gondolatmenetet folytatva 1918-ban, de még a fordulat előtt a következőképpen fogalmazta meg a programját: *„A szlovák föld több mint harmadát kell kiszabadítani az arra nem hivatottak kezéből, és átadni a bámulatosan dolgozó szlovák földműveseknek, akiknek a szakmai fejlődéséről az elkövetkezendő időkben mindenképpen gondoskodni fogunk.”*¹⁹⁰

Hodžának és a szlovák agrárizmusnak az 1918 előtti programját, benne a földbirtokviszonyok átalakítására vonatkozó terveit, természetesen egy kisebbségben lévő és az egyenjogúságáért harcoló nemzeti közösség védelmi reakciójaként kell értelmeznünk. Hodža a szláv gazdasági befolyást szerette volna megerősíteni Magyarországon északi megyéiben, megfelelő gazdasági háttérrel teremtve így a szlovák politikai erők eredményesebb fellépéséhez. Szándékaikat elsősorban a grünwaldi értelemben vett Felvidék kialakulásának a félelme éltette, melyet a korabeli demográfiai statisztikák is alátámasztottak. Az érintett térség gazdasági fejletlenségéből származó nagyfokú kivándorlás, a más országrészekbe irányuló belső migráció, az urbanizáció és a magyarosító iskolapolitika

188 A cseh közvélemény kezdettől fogva a szegény rokon szerepét szánta a szlovák országrésznek, s sokszor nem titkolt felsőbbrendűséggel viszonyult az itteni viszonyokhoz. Erre utalnak a következő sorok is: „Sőt a szlovákok határozott érdekeit szolgálja az is, hogy Szlovákiába jelentősebb számú haladó cseh földműves telepedjen, akik példát és irányt mutatnának környezetük számára, s így nagy mértékben hozzájárulnának a földművelés modern módszereinek elterjedéséhez.” *Venkov*, 14. sz. (1919. febr. 19.)

189 Vö. *Slovenský Týždenník*, 1909. aug. 20.

190 Hodža, Milan: *Články, reči, štúdie. Zv. III.* Praha, Novina, 1931, 415. p.

által felgyorsult asszimiláció¹⁹¹ ugyanis a szlovákok számára kedvezőtlen demográfiai fejlődést eredményezett.¹⁹² Ez nemcsak a felső-magyarországi megyékben – elsősorban a városokban – lakó szlovákság etnikai erejének meggyengüléséhez, hanem a gazdasági és politikai életben betöltött pozícióvesztéséhez is vezetett. Ez pedig hosszú távon nemcsak a szlovák nemzeti politika súlyát veszélyeztette, hanem az évszázados etnikai struktúra felbomlását is felgyorsította volna.

Reális politikai hatalom hiányában a szlovák politika Csehszlovákia megalakulása előtt nem is gondolhatott konkrét telepítési tervek megfogalmazására. Ilyenre csupán 1919 elején, a Csehszlovák Köztársaság nemzetállami terveinek megkonstruálása során kerülhetett sor.

3.2. A KOLONIZÁCIÓ ALAPELVEINEK MEGFOGALMAZÁSA AZ ÁLLAMI FÖLDHIVATAL ÉS A CSEHSZLOVÁK NEMZETI TANÁCS TESTÜLETEIBEN

A Csehszlovákia megalakulása után a földbirtokreform tervei kapcsán kibontakozott politikai és társadalmi diskurzusban a telepítések témája még alig vagy csupán marginálisan kapott helyet. Ennek okait részben a cseh politikának a téma iránt tanúsított viszonylag kis érdeklődésével lehet magyarázni, másrészt pedig azzal, hogy a telepítések alapfilozófiájával a kizárólag cseh és szlovák képviselőkkel felálló nemzetgyűlésben minden frakció egyetértett, így erről nagyobb vita nem bontakozott ki.

A kolonizációnak mint a földbirtokreform egyik szegmensének a felbukkanása a kiutalási törvény kapcsán kibontakozó diskurzusban érhető először tetten. Az ide sorolható megnyilatkozások többsége ugyan még csak a telepítéspolitika általános elveit érintette, felbukkantak azonban már a magyarok területének benépesítésének konkrét elképzelései is. Jan Voženílek, aki ekkor az Agrárpártnak a mezőgazdasággal foglalkozó egyik meghatározó szakpolitikusa volt, majd a húszas évek közepétől az ÁFH második elnöke lett, 1919 folyamán *A nagybirtokok belső kolonizáció céljaira való felosztásáról a Csehszlovák Köztársaságban* címmel adta ki a földreform feladatairól szóló elképzeléseit.¹⁹³ A füzetnyi terjedelmű dolgozatában a földreformot a nemzeten elkövetett évszázados sérelmek megtorlásának nevezte, miközben a reform egyik céljaként az új telepes birtokok létrehozását jelölte meg. Elképzelését ugyan csupán nagy vonalakban fogalmazta meg, ám külön hangsúlyozta a jövőbeli telepesek kiválasztásának fontosságát. Úgy vélte, hogy a telepesek kiválasztásánál elsősorban a mezőgazdasági szakértelemnek kell meghatározó szerepet játszania, de felhívta a figyelmet a legionáriusok érdemeire, is akiket – szerinte – a felparcellázott nagybirtokokra való letelepítésük által is jutalmazni kell.¹⁹⁴

191 A szlovák történetírás alapkoncepciójával szemben úgy véljük, hogy a szlovákság korabeli asszimilációja elsősorban gazdasági és migrációs okokra vezethető vissza, nem pedig a – létező, de hatékonyan nem működő – magyarosító oktatáspolitikára, noha kétségtelenül ennek is szerepe volt benne. Ezzel a véleményünkkel természetesen nem akarjuk mentesíteni a felelősség alól a korabeli magyar nemzetiségi politikát.

192 A szlovák régió korabeli fejlődéséhez lásd Szarka László: *Szlovák nemzeti...* I. m.

193 Voženílek, Jan: *O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonisace v Československé republice*. Praha, Česká agrární společnost, 1919.

194 Uo. 50. p.

A földreform törvényeivel kapcsolatos viták és megbeszélések adtak lehetőséget arra, hogy a szlovák politika is megfogalmazza a telepítésekkel kapcsolatos terveit. Ezeket a terveket leginkább Milan Hodža nevéhez lehet kötni, aki, mint már utaltunk rá, meghatározó szerepet töltött be a földreformmal kapcsolatos szlovák elképzelések kialakításában. Ő tolmácsolta a szlovák képviselők véleményét a parlamenti klubok vezetőinek 1919. február 27–28-i ülésén is, ahol a földreform alapelveiről folyt az egyeztetés. Hodža a vitában kifejtette, hogy a szlovák parasztság a rajta esett sérelmek megtorlását várja el a csehszlovák államtól. Javaslatára szerint ezt úgy lehet megoldani, ha a Duna menti hatalmas grófi birtokok felosztásra kerülnek, s ebből nemcsak az ott lakó magyarok részesülnek, hanem a szlovák parasztság, a legionáriusok, a repatriánsok is: *„Nálunk (Szlovákiában – S. A) a nagybirtok nemcsak a földművesek, hanem a nemzet és az állam ellensége is. A Duna mentén a Csallóköztől és Galántától Komáromig és még tovább az államhatáraink mentén nagyszámú magyar földműves él. Nekik hagyjuk, és adjuk meg azt, ami őket megilleti. De éppen azon a területen hatalmas grófi birtokok kerülnek el. Ott nem ritka a tízezer, sőt ötvenezer holdas grófi birtok sem. Ezen a területen kell felvirágoznia a szlovák parasztságnak. Az ott található termőföldeknek az egész országban nincs párja. Ezt a területet osszuk szét a mi szlovák földműveseinknek, akiknek fönt északon nincs elegendő földjük; adjuk a mi hős katonáinknak és legionáriusainknak, akik vérükkel szolgálták meg ezt; adjuk a magyar Alföldön élő szlovák testvéreinknek, ha hazatérnek szabad hazájukba.”*¹⁹⁵ Hodža a csehszlovák állam stabilizálásának szempontjából is óriási jelentőséget tulajdonított a földbirtokreformnak és a telepítéseknek, hiszen mint kifejtette, *„a Csehszlovák Köztársaság nem támaszkodhat a magyar nemességre, de a független földművesek százezreire annál inkább”*.

A cseh és szlovák politika a földreform és a telepítések szükségességének megfogalmazása során gyakran hivatkozott a történelmi igazságtételre. A cseh közbeszédben például általánossá vált az, hogy a reformot az 1620-as fehérhegyi csatában elszenvedett vereség és az utána bekövetkezett germanizáció revánsaként értelmezték. Ezt a motívumot egyaránt használta a sajtó, de a hivatalos kormánypolitika is. Annak ellenére, hogy a kor egyik meghatározó cseh történésze racionális érvekkel forgatta ki a reváns logikáját,¹⁹⁶ az annyira gyökeret vert a cseh köztudatban, hogy a földreform és végrehajtása során számos helyen, főleg a Szudéta-vidéken, emeltek erre utaló emlékoszlopot, emlékművet.¹⁹⁷

Szlovákiában, ahol ez az érv nem állhatta meg a helyét, a reform nemzeti motívumát a termékeny Duna menti területekről a terméketlen hegyekbe szorított szlovák földművesek mítosza jelentette, amelyet legtisztább formában ismét csak Hodža fogalmazott meg: *„Amit a királyi despotizmus és önkényuralom népüktől elvett, azt most a demokrácia és köztársaság visszaadja. A földművelő szlovákságnak, amelyet az Árpádok, az Anjouk és Habsburgok emberöltőkön keresztül a Kárpátok bércei közé űztek, a Duna*

195 Slovenské pozemkovo-politické požiadavky pred československým snemom. *Slovenský Týždeník*, 1919. március 7.

196 Lásd. Pekař: i. m.

197 A földreform emlékművein gyakran olvashatók a revánsra utaló feliratok: „Fehérhegy 1620 – megtorolva!”, „Szabad nemzet szabad földön Fehérhegy után 300 évvel!” NA ČR, f. SPU-VŠ, k. 116.

menti, arisztokrata kézben lévő föld lesz az új hazája. A hegyvidéki észak az állattenyésztés és az ipar központja lesz, míg a mezőgazdasági termelés súlypontja Szlovákia déli részére a Duna partjára helyeződik át. Egyetlen lendülettel mezőgazdasági és nemzeti problémáinkat is megoldjuk. Ezáltal a szlovák dél a mezőgazdasági termelésünk aranybányája lesz, miközben az eddig elmagyarosodott területen biztosítjuk a csehszlovák elem meghatározó és állandó fölényét."¹⁹⁸ Mint az idézet is mutatja, Hodža nemcsak a hegyekbe űzött szlovákság mítoszát fogalmazta meg, hanem az arisztokrata magyarokat és a plebejus szlovákságot szembeállítva egymással demagóg módon kapcsolta össze a nemzeti és szociális problémákat.

Mint már korábban utaltunk rá, a csehszlovák nemzetgyűlés 1920. április 16-án nagyobb viták nélkül fogadta el a kiutalási törvényt, amelynek II. fejezete tárgyalta az elsősorban a telepítések céljait szolgáló ún. oszthatatlan parasztgazdaságok létrehozását.¹⁹⁹ Az oszthatatlan parasztbirtokra a törvény szerint különféle jogi megkötések vonatkoztak, amelyek közül a legfontosabb a birtok oszthatatlansága (még öröklés esetén is), illetve az volt, hogy eladni és megterhelni csak a földhivatal engedélyével lehetett őket. Az ÁFH ezen kívül további jogosítványokkal is rendelkezett az ilyen birtokokra nézve, így nem megfelelő gazdálkodás esetére az oszthatatlan parasztbirtok kényszer-összevásárlásának a jogát is fenntartotta magának. Noha az érintett törvénycikkelyek nem tartalmaztak nemzeti szempontú rendelkezéseket, az oszthatatlan parasztbirtokokra vonatkozó megkötéseket, amelyeket a telekkönyvbe is bejegyezték, elsősorban a nemzetiségi vidékekre tervezett telepítések sikerének érdekében hozták. Így próbálták ugyanis megakadályozni, hogy a telepes birtokok idővel felaprózódjanak, és elveszítsék gazdasági erejüket, valamint azt, hogy adásvétel útján nem kívánatos tulajdonosok (magyarok, németek) kezébe kerüljenek.

A kiutalás törvény 1920 tavaszán bekövetkezett elfogadása ugyan megteremtette a törvényi háttérrel a földreform keretén belül lebonyolítandó kolonizációhoz, arról, hogy ennek milyen célkitűzések mentén, milyen módszerek alkalmazása mellett és hogyan kellene lezajlani, kevés elképzelése volt a földhivatal apparátusának és a politikának is. Ez a következő időszakban sem változott, így amikor 1921 nyarán, amikor megkezdődtek a telepítések, annak pontos programja még mindig nem készült el. Sőt a fellelhető levéltári források ismeretében azt kell mondanunk, hogy a kolonizáció kezdeti éveiben sem az ÁFH, sem a más szervek nem rendelkeztek olyan központilag kidolgozott tervekkel, amelyek a telepítések végleges menetét meghatározták volna. Így kész tervek helyett a telepítések kezdeti szakaszát azok a viták és elképzelések határozták meg, amelyek részben az ÁFH különböző testületeiben, illetve a földreformban érdekelt társadalmi szervezetekben zajlottak, s amelyek leginkább a telepítéspolitika ideológiai és nemzeti politika háttérét igyekeztek megalapozni.

A kolonizáció alapelveinek meghatározásában az egyik legfontosabb szerepet a földhivatal felügyelőtanácsa játszotta. Ez a testület fontos letéteményese volt annak, hogy a földreform nemzeti jellege lehetőleg minél erősebben érvényesüljön. A 12 tagú testület 1921. június 14-i ülésén foglalkozott a telepítések ügyével. Mivel ez az időpont egy-

198 Venkov, 14, 53. sz. 1919. márc. 2.

199 Pálesch Ervin (szerk.): *Cseh-szlovák Törvények és Rendeletek Gyűjteménye*. 1920. évfolyam. Prešov (Eperjes), Molnár Jenő könyvkereskedő kiadása, é. n. 133–139. p.

beesik a kolonizáció megkezdésével, az ekkor meghozott döntések jelentős mértékben meghatározták annak végrehajtását. A testület előtt Jan Voženílek korábban már említett felszólalásában kifejtette, hogy a határ menti nagybirtok „megbízható jelentkezők” kezébe való juttatását kolonisták letelepítésével kívánja elérni.²⁰⁰ Beszámolójában kifejtette, hogy az ÁFH a kolonizáció megszervezésébe más szervezeteket is be kíván vonni: elsősorban a külföldön élő csehek és szlovákok szervezeteit, a Csehszlovák Legiónáriusok Irodáját (CSLI), a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot (CSNT) és egyéb szervezeteket. A beszámoló szerint a telepítések legnagyobb nehézségeit a megfelelő lakóépületek hiánya, a jelentkezők gyenge anyagi háttere és az ezzel összhangban nem lévő magas igényei, valamint a helyi lakosság reakciója fogják jelenteni.

A Voženílek beszámolója kapcsán kibontakozott vitában Ľudovít Medvecký szlovák képviselő is felszólalt, aki azt a véleményét fejtette ki, mely szerint a hegyvidéki szlovák lakosság nem szívesen települ síkságra. Emiatt javasolta, hogy hangsúlyt kell helyezni azoknak a vezéregyenységeknek a megnyerésére, akiket aztán mások is követnének. Ugyanezt a célt szolgálta az a javaslata is, mely szerint a telepítések első szakaszában lehetőleg minél jobb körülményeket kell biztosítani a kolonistáknak, hogy azok másokat is áttelepülésre csábítsanak.²⁰¹

A telepítések problémája ugyan nem gyakran, de a felügyelőtanács további ülésein is felmerült. Az októberi megbeszélésen Josef Baar, aki az ÁFH trencsénteplinci körzeti hivatalának volt a vezetője, a megalakítandó kolóniák és az ottani nagybirtokok alkalmazottainak problémájára hívta fel a figyelmet. Véleménye szerint a nagybirtokok béreseit nem lehet teljes mértékben kihagyni a földosztásból, nekik minimális mértékben, de kénytelenek lesznek földet juttatni, s így a kolóniákon egy kisszámú magyar kisebbség fog kialakulni. Ez azonban Baar szerint nem jelenthet gondot, mert őket a csehszlovák többség gyorsan „abszorbeálni fogja”.²⁰²

A földreform nemzeti szempontú végrehajtásának és a nemzetiségi területeken való szláv telepítéspolitikának az egyik legelkötelezettebb támogatója a Csehszlovák Nemzeti Tanács volt.²⁰³ Ennek a nemzeti társadalmi szervezetnek a személyes átfedések révén valamennyi jelentősebb cseh és szlovák párt vezetésével szoros kapcsolata volt, de szoros összeköttetésben volt a köztársasági elnök környezetével és a legfontosabb kormánysszervekkel is. A CSNT ugyan elsősorban a határ menti cseh területeket viszonyai foglalkozott, szlovák tagozata révén azonban a dél-szlovákiai régióknak is figyelmet szentelt. A Csehszlovák Nemzeti Tanács nemzetgazdasági bizottsága 1920. március 20-án tartott megbeszélésén foglalkozott első alkalommal a földreform kérdésével. A ta-

200 NA ČR, f. SPU-Vš, k. 132, Správní výbor SPU, 40. ülés, 1921. június 14.

201 Uo.

202 Uo. 42. ülés, 1921. október 15.

203 A Csehszlovák Nemzeti Tanács az 1900-ban alakult Cseh Nemzeti Tanács munkáját folytatva olyan nemzeti szervezet volt, amelynek munkájában az összes cseh és szlovák politikai párt, valamint a jelentősebb társadalmi szervezetek képviseltették magukat. A CSNT elsősorban a nemzetpolitikai kérdésekben igyekezett fellépni, s a külföldön élő csehek és szlovák helyzetének figyelemmel kísérése mellett különösen fontosnak érezte a Csehszlovákia határszélén, a német, illetve magyar többségű területeken élő cseh és szlovák lakosság érdekeinek védelmét, illetve ezeknek a területeknek a nacionalizálást.

nácskozáson az ÁFH elnöke, Karel Viškovský is felszólalt, aki hangsúlyozta, hogy a földhivatal tiszteletben fogja tartani a nemzeti érdekeket és a CSNT javaslatait.²⁰⁴ A tanácskozás alkalmat szolgáltatott arra is, hogy létrehozzák a CSNT földreformmal és a telepítésekkel foglalkozó bizottságát, melynek feladata a „köztársaság nemzetiségileg vegyesen lakott területein végrehajtandó földreformmal kapcsolatos nemzeti program” irányítása volt.²⁰⁵ A bizottság, hogy biztosítsa a csehszlovák nemzeti érdekek érvényesülését a reform során, azonnal intenzív munkába kezdett, s kiterjedt helyi hálózatán keresztül nagy figyelemmel kísérte a földreform végrehajtását. Hogy az illetékesek részére pontos adatok álljanak rendelkezésre a reform nemzeti vonatkozásairól, egy, a földkiutalások nemzeti szempontú nyilvántartását végző szakosztályt is létrehoztak. Később elérték, hogy az ezt a feladatot végző személyt az ÁFH vegye állományba. Ezáltal a CSNT fontos információkhoz juthatott a földreformmal kapcsolatban, s érdekeit jobban tudta érvényesíteni az ÁFH döntéshozói között. A földhivatal és a CSNT kapcsolatát az is erősítette, hogy mindkét szervezet élén az Agrárpárt befolyásos személyiségei álltak, s az ÁFH vezető munkatársai rendszeresen részt vettek a nemzeti tanács földreformmal kapcsolatos munkájában. A CSNT földreformmal és telepítésekkel foglalkozó bizottsága megalakulásától 1922 végéig több tucat tanácskozást tartott, s az ezeken megfogalmazott javaslatok gyakran beépültek az ÁFH gyakorlatába.

Még a kolonizáció megkezdése előtt, 1921. április 10-re a morvaországi Přerovba hívta össze a CSNT azt a bizalmas tanácskozást, amelynek fő témája Morvaország és Szilézia cseh kolonizációja volt, ám az itt megfogalmazott javaslatok dél-szlovákiai vonatkozással is bírtak. A megbeszélés kezdeményezője nem más, mint František Staněk miniszter, az Agrárpárt egyik vezető politikusa volt, s a találkozó jelentőségét mutatja, hogy arra a CSNT vezetőin kívül a csehszlovák politikai szinte egész élvonala – pl. Ivan Dérer és Vavro Šrobár, akik korábban Szlovákia teljhatalmú miniszterei voltak; Ferdiš Juriga képviselő, az ÁFH felügyelőtanácsának Hlinka-párti tagja; Karel Prášek a köztársaság első földművelésügyi minisztere, Jan Voženilek – meghívót kapott.²⁰⁶ A tanácskozás résztvevői nyolcpontos rezolúciót fogadtak el, amely radikális nemzeti nézőpontból bírálta a földreform addigi lefolyását, s fogalmazta meg a résztvevők követeléséit. A rezolúció aláírói nemzeti szempontból hiányosnak és elégtelennek nyilvánították a földreform törvényeit, s azok átdolgozását javasolták. Követelésük második pontjában olyan törvények megalkotását követelték, amelyek jobban szem előtt tartanák a telepítések érdekeit, s az addigiaknál is nagyobb előnyöket nyújtanak a legionáriusok számára. A rezolúció negyedik pontja a határ menti erdők államosítását követelte, mégpedig abból a célból, hogy ezekre a területekre cseh és szlovák telepesek költözhessenek. Ebben látták ugyanis a biztosítékát annak, hogy ellenőrzés alá vonhassák „az elnémetesedett és elmagyarosodott vidékeket, amelyek lakossága az államra veszélyes irredentákhoz húz...”²⁰⁷ A rezolúció hetedik pontjában pedig a következő két évre szóló kolonizációs terv kidolgozását javasolták.

204 Vö. Sommer: i. m. 59. p.

205 NA ČR, f. NRČ, k. 413, č. 237.

206 Uo.

207 Uo.

A CSNT nemzetgazdasági bizottságában fogalmazták meg a szlovákiai földreformmal kapcsolatban azt az elképzelést is, amely szerint az ottani földreform során háromféle eljárást kell tanúsítani:

1. szlovák etnikai területen a földbirtokok intenzív felparcellázását;
2. vegyes lakosságú területeken részben parcellázást, részben pedig a kolonizációt;
3. magyar nyelvterületen pedig intenzív kolonizációt, amely szempontjából elsősorban a Csallóköz és Komárom megye a célterület.²⁰⁸

S hogy ez a tervzet nem csupán marginális elképzelés volt, mi sem bizonyítja jobban, hogy a bizottság egy következő ülésén Jan Voženílek megerősítette azt, hogy a magyar nyelvterületen nem szándékoznak felparcellázni a földet. Megfogalmazása szerint Dél-Szlovákiában az a cél, hogy „a nagybirtokok megbízható cseh egyének kezébe kerüljenek”. Ennek megvalósítását pedig úgy képzelte el, hogy az ÁFH „nyomást fog gyakorolni a nagybirtokosokra, hogy birtokukat a kijelölt személyeknek az előre megállapított áron eladják”.²⁰⁹ Voženílek szerint ez azért járható út, mivel a nagybirtokosok szorult helyzetben vannak, s a magas vagyondézsmá miatt szükségük van a készpénzre.

Szintén Jan Voženílek nevéhez fűződik az a dolgozat, amely a földhivatal közlönyében jelent meg, s amelynek témáját a Szlovákia délnyugati régiójában található cukorgyári birtokok reformja s ezeknek a birtokoknak a kolonizáció általi betelepítése képezi.²¹⁰ Noha a tanulmányban a szerző csupán a cukorgyári birtokokkal foglalkozik, ám konklúziói általános érvényűek, s közben a szlovákiai kolonizációs politika néhány fontos szempontját is megfogalmazza. Voženílek hét cukorgyár vonzáskörzetét vizsgálta, melyből kettő (Diószeg és Oroszka) magyar nyelvterületen, kettő (Nagysurány, Szered) vegyesen lakott vidéken, három (Magyarfalu, Nagyszombat, Nagytapolcsány) pedig szlovák vidéken volt található. A tanulmány bevezető részében a szerző a földreform szociális céljai mellett fontos nemzeti és politikai szempontokról is említést tesz: „A déli határok biztosítása szükségessé teszi a föld tulajdonának – s nemcsak a felparcellázásra szánt föld, hanem lehetőleg az összes földterület – átruházását nemzeti és állami szempontból megbízható tulajdonosok kezébe. És ez nem csak a határok katonai biztonsága szempontjából fontos, amint állampolitikai szempontból a reformot szokás indokolni. Fontos ez azoknak a szlovákoknak a tízezrei szempontjából, akik nemzetiségi szigeteket és szigetekskéket alkotnak (legyenek akár a nagybirtokok alkalmazottai vagy kistermelők, kézművesek Dél-Szlovákia tanyáin vagy városkaiban), s akik mint az államhoz hű elem, biztonságot igényelnek. Az ő gazdasági és szociális biztonságuknak a megteremtése elképzelhetetlen a dél-szlovákiai nagybirtokok átruházása nélkül...”²¹¹ Voženílek a módszereket is megnevezi: egyformán hasznos és célszerű eszköznek tartja a „megbízható telepések kolonizációját, a maradék birtokok kialakítását vagy az erre alkalmas területek állami tulajdonba vételét”.

Voženílek a cukorgyári birtokok példáján keresztül a szlovákiai nagybirtokokat – tulajdonképpen a CSNT nemzetgazdasági bizottságában megfogalmazott elveket alkal-

208 Uo.

209 Uo.

210 Voženílek, Jan: Studie k pozemkové reformě na cukrovarských statcích na jižním Slovensku. *Pozemková reforma*, 6, 1925. 10., 11., 12. sz.

211 Uo. 10. sz. 131. p.

mazva – három csoportra osztotta. Szlovák vidéken – a viszonylag kevés föld és sok igénylő miatt – a helyi igények teljes mértékű kielégítését javasolta, telepítéseket itt nem tartott szükségesnek. A nemzetiségileg vegyesen lakott vidékeken elsősorban a szlovák igénylőket kívánta kis kiutalások útján kielégíteni, míg magyar igénylőknek csupán minimális nagyságú földet, azt is inkább csak bérletbe adott volna. Így ugyanis a szlovák maradékbirtokosok gazdasági ellenőrzést gyakorolhatnának a tőlük földet bérlő magyar kisparasztnak fölött. A vegyes nemzetiségű vidéken kisebb mértékű telepítéseket javasolt, amelyek célja a már létező szlovák nyelvszigeteket összekapcsolása lett volna.²¹² Magyar nyelvterületen viszont nem javasolta, hogy a helyi lakosság – amely szerint jómódú – földet kapjon. Itt inkább nagy területű maradékbirtokokat kívánt létrehozni, amelyeket az állam venne birtokba, s amelyek állami domíniumként a későbbi telepítések alapjaként szolgálnának. Voženilek a magyar nyelvterületen leginkább csupán azokon a helyszíneken tartotta ésszerűnek a telepítéseket, ahol az a már meglévő szlovák lakosság megerősítését vagy a létező szlovák nyelvszigetek összekapcsolását szolgálta.

Az ismertetett írás már csak azért is kivételes figyelmet érdemel, mert szerzője a földbirtokreform lebonyolításának egyik kulcsszereplője volt. Így nem meglepő az, hogy a kolonizáció végrehajtása során a tanulmányban megjelölt alapelvek számos elemét ültették át a gyakorlatba. Különösen a telepes csoportok térbeli elhelyezésénél érezhető erősen Voženilek hatása. Érdemes felfigyelnünk arra is, hogy ezeket a nacionalista szempontokat takargatni nem is akaró gondolatokat az Állami Földhivatal későbbi elnöke vetette papírra, aki hivatalából kifolyólag számos alkalommal tagadta a földreform és a kolonizáció nemzeti motívumait. Így ha az előbbieken ismertetett elképzelések ugyan nem tekinthetők a telepítések hivatalos ideológiájának, ennek ellenére jelentőségük nem elhanyagolható, hiszen jól mutatják azt, hogy a csehszlovák politika és földhivatal irányítói korántsem szociális problémaként tekintettek a kolonizációra, hanem sokkal inkább a nemzetállami elképzelések fontos elemeként.

3.3. DÉL-SZLOVÁKIA SZLÁV BETELEPÍTÉSÉNEK KONKRÉT TERVEZETEI

Mint ahogy már jeleztük a kolonizációval kapcsolatban, komplex tervezet, amely kijelölte volna a telepítési területet, meghatározta volna a telepítések menetrendjét és egyes szakaszait, számba vette volna az alkalmazott eszközöket, és meghatározta volna az akció végső célját, eddig nem került elő. Mindezek ellenére a kolonizáció iratanyagát őrző levéltári fondok, valamint a korabeli sajtó számos olyan elemzést tartalmaznak, amelyekben a földreform és a telepítések végrehajtásában érdekelt szakemberek Dél-Szlovákia szláv betelepítésének alapvetéseit felvázolják. A következőkben ezeket a terveket vesszük számba.

Az egyik ilyen elaborátum az ÁFH trencsényi körzeti hivatalából került ki, és a körzeti hivatal felügyelete alá tartozó délnyugat-szlovákiai járások (Dunaszerdahely, Somorja, Párkány, Ógyalla, Érsekújvár, Szenc, Galánta, Pozsony, Komárom, Vágsellye) betelepítésének a lehetőségeit vizsgálja.²¹³ Noha ez a tervezet lokális jellegű, a benne felvázolt megoldások azonban nem csupán az ÁFH trencsényi körzeti hivatalának szándékait dokumentálják, hanem a kolonizáció általános elveit és az ÁFH szándékait is tükrözik.

212 Uo. 11. sz. 145–146. p.

213 SNA, f. ŠPU Praha, k. 3216.

Mivel az érintett területen a tervezet szerint 346 ezer fő él, amelyből csupán 40 ezer csehszlovák és mintegy 20 ezer a magát magyarnak valló szlovák, a többi pedig jórészt magyar, az elaborátum arra keresi a választ, hogyan lehetne ezeket az etnikai viszonyokat a földbirtokreform által megváltoztatni. Az eszközt pedig a telepítésekben találják meg: terveik szerint az itt rendelkezésre álló 97 ezer ha szántóterületből ugyanis csupán annak nem egész 20%-át, 17 ezer ha-t kívánának a helyi lakosságnak felparcellázni, míg a maradék 80 ezer ha-t szlovák telepéseknek juttatnák. Ez 10-12 ha nagyságú telepés birtokok esetén is mintegy 7 ezer család ideköltöztetését tenné lehetővé. Az elaborátum ezenfelül mintegy 17 ezer ha összterületen maradékbirtokok létrehozásával is számol, amely által a nagybirtokosok helyett egy új, immár szláv középbirtokosi réteget lehetne megteremteni. Így a kolonizáció befejeztével – folytatja a tervezet szerzője – a már ott élő csehekkel és az „elmagyarosodott, de visszaszlovákosítható” szlovákokkal együtt kb. 100 ezer szláv lakos állna szemben 286 ezer magyarral, ami sokkal jobb helyzetet teremtené a korábbi állapotnál. Az elaborátum végső konklúziója az, hogy „a kis telepések következetesen végrehajtott kolonizációja a maradékbirtokok létrehozásával és a Duna mentén folytatott ipari és kereskedelmi vállalkozásokkal együtt a köztársaság dél-szlovákiai határszélének sokoldalú és hosszú távú birtoklását eredményezi”.²¹⁴ Ezt pedig elsőrendű állami feladatnak nevezi a tervezet szerzője.

A kolonizáció várható mértéke meghatározásnak a szándéka vezette a következő dolgozat²¹⁵ szerzőjét, Jiří Brandejst, aki a Mezőgazdasági Minisztérium pozsonyi kirendeltségének a munkatársaként kapcsolódott be a telepítések irányításába. Az 1924-ben megjelent tanulmánya három kérdéskörre összpontosítva vizsgálja a telepítések kérdéskörét: mennyi a kolonizációra alkalmas terület, hol kell kolóniákat létesíteni, illetve mennyi kolonistát lehet letelepíteni.

Brandejst a telepítési terület kijelölésében két szempont, a gazdasági és nemzetpolitikai érvényesítést tartotta fontosnak. Eszerint telepítési területként csak azok a járásek jöhetnek számításba, amelyekben a szántók aránya meghaladja az összes mezőgazdasági terület legalább 50%-át, a magyar nemzetiségű lakosság aránya pedig a járás összlakosságának 20%-át. Brandejst azt a 16 járást sorolja a „vitathatatlan telepítési területbe”, amely mindkét feltételnek megfelel: a Somorjai, Galántai, Vágselyei, Dunaszerdahelyi, Ógyallai, Párkányi, Érsekújvári, Komáromi, Ipolysági, Lévai, Nyitrai, Verebélyi, Gálszécsi, Nagykaposi, Nagymihályi és Királyhelmeci járást. További 16 járást, amely csak az egyik vagy a másik feltételnek felel meg, a „kétséges kolonizációs terület” megnevezéssel illet. Ezek közül leginkább azt a 8 járást javasolja betelepítésre, amely a nyugat- és kelet szlovákiai „vitathatatlan kolonizációs területet” összeköti, s amelyek által összefüggővé lehet tenni a telepítési területet. Ez a 8 járás a következő: az Ipolypásztói, a Losonci, a Feledi, a Tornaljai, a Rozsnyói, a Szepsi, a Kassai és a Kismihályi.²¹⁶ A szerző számításai szerint az így kijelölt – 24 járásra kiterjedő – telepítési területen összesen 111 769 ha felparcellázásra alkalmas szántó található, amely-

214 Uo.

215 Brandejst, Jiří: Kolonizační problém Slovenska. *Československý zemědělec*, (VI.) 1924. 2. sz. 13–25. p.

216 Brandejst az 1923. január 1-jén életbe lépett közigazgatási felosztás előtti járásokat vette alapul.

ből a közhasznú építkezésekre szánt kb. 13 ezer hektár leszámítása után közel 100 000 ha maradna telepes gazdaságok létesítésére. Brandejs szerint erre a 100 ezer hektárra telepesenként 5 és 25 ha közötti birtokot alapul véve legkevesebb 4 ezer, optimális esetben azonban 20 ezer szláv családot lehetne letelepíteni. Ezáltal a felépítendő több mint 100 új és modern telepes községben a családok 6 fős átlagát figyelembe véve akár 120 ezer személy is élhetne, ami alapjaiban változtathatná meg az érintett térségek etnikai viszonyait.²¹⁷ Ennyi ember letelepítése persze nem egyszerű feladat, amit maga a szerző is lát, ezért a telepítések megvalósulására szükséges időt mintegy 20 esztendőben nevezi meg.

Brandejs mérnök kolonizálási terveit jóval felülmúlták azok az elgondolások, amelyeket 1924-ben évben Ivan Daxner hozott nyilvánosságra a *Vnúťorná kolonizácia na Slovensku* [Belső telepítések Szlovákiában]²¹⁸ című dolgozatában. Daxner Hodža mellett a szlovákiai kolonizáció másik központi alakja volt, aki a több telepes falut is létrehozó Szlovákiai Telepítési Szövetkezet elnökeként jól ismerte a kolonizáció gyakorlatát. Őt a telepítések során felmerülő konkrét problémák, és a várt sikerek elmaradása vezette arra, hogy 1924 folyamán egy hosszabb tanulmányban fejtsse ki a kolonizációval kapcsolatos véleményét és konkrét elképzeléseit. Daxner azonban Hodžától és Voženílektől eltérően nem állt meg a telepítési politika motívumainak megfogalmazásánál, hanem a telepítések első tapasztalatait is felhasználva komplex kolonizációs tervet dolgozott ki.

Az 50 oldalas dolgozat bevezető részében a szerző történelmi analógiák által igyekszik bizonyítani a kolonizáció szükségességét, amelyet abban lát, hogy általa a köztársasághoz hű paraszti réteg hozható létre. Daxner Hodžát túllícitálva abból indul ki, hogy a szlovák föld 80%-a idegen kezekben van, és mivel a földkérdés egyben hatalmi kérdés is, a szlovák mezőgazdasági proletariátus kezébe földet kell adni. A földreformot forradalomként értékeli, s kifejti, hogy „a politikai felszabadulás által ugyan nemzetünk (a szlovákok – S. A) hatalmi pozícióba került államunkban, de a gazdasági hatalmat is meg kell szerezni, mert máskülönben nem tarthatjuk meg a politikai szabadságot sem”.²¹⁹ A továbbiakban Daxner a telepítések addigi eredményeit vizsgálja meg, s arra a megállapításra jut, hogy azok – legyen szó állami, magán- vagy szövetkezeti irányítású kolonizációról – csalódást okoztak. Ezt követően felvázolja azokat az alapelveket, amelyek által szerinte eredményessé lehetne tenni a telepítéseket.

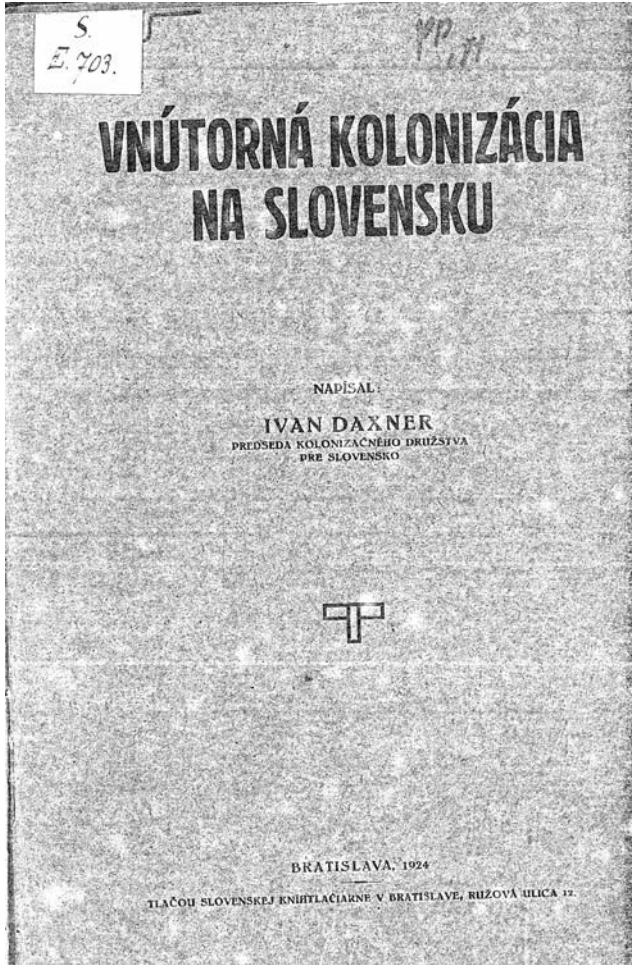
A sikeres kolonizáció első fontos alapfeltételének a kolonizálandó nagybirtokok kiválasztását tartja. Daxner szerint csak olyan birtokok jöhetnek szóba, amelyek a birtoknagyság, a föld minősége, a rajta termeszthető kultúrák, a vízellátottság, közlekedési feltételek szempontjából is teljesítik a feltételeket. Különösen a közutak fontosságára hívja fel a figyelmet, amelyeket nem csupán gazdasági szempontból tart fontosnak, hanem a kolóniák és a szlovák nyelvterület közötti kapcsolatok fenntartásában is. A telepeseknek juttatandó birtok kapcsán Daxner a 12-15 holdas (kb. 7-8 hektáros) kiutalásokat tartja az ideálisnak, mivel ez a birtoknagyság már biztos megélhetést kínál, másrészt az ilyen nagyságú birtokot segéderő nélkül is meg tudja művelni a család. A megfelelő birtoknagyság előnye, hogy azon olyan prosperáló gazdálkodás folyhat, amely lehetővé teszi, hogy a telepesek idővel a gyengébben gazdálkodó helyiektől (vagyis magyaroktól) is

217 Uo.

218 Daxner, Ivan: *Vnúťorná kolonizácia na Slovensku*. Bratislava, 1924.

219 Uo. 7. p.

4. kép. Daxner könyve a kolonizációról

felvásárolják a földeket, s ezáltal „a kevésbé szívós és termékeny” magyarokat kiszorítják. Daxner ebben a folyamatban fontos szerepet szán a megfelelő örökösödési törvényeknek, amelyeket szerinte úgy kellene átalakítani, hogy csupán a legidősebb fiú örökösödését garantálnák. Az idősebb fiú által kifizetett fiatalabbak pedig fel tudnák vásárolni a magyarok kezében lévő gazdaságokat.²²⁰

Daxner nagy figyelmet szentel a kialakítandó telepes községek szerkezetének, amelyet szerinte a lefoglalt birtok sajátságaihoz kell alakítani. Ettől függően három község típus létrehozását tartja szükségsszerűnek:

220 Daxner részben nyitott kapukat döngtet, hiszen a kiutalási törvény parasztbirtokokra vonatkozó paragrafusai szerint a parasztbirtok öröklés esetén is oszthatatlan. A hagyományos magyar öröklési renddel szemben a csehországi gyakorlat bevezetését azonban a szlovákság idegenkedéssel fogadta.

– A síkságokon lévő nagyjából szabályos alakú birtokokon a zárt falutípust javasolja. Ennek előnyét abban látja, hogy a házak egy csoportban helyezkednek el, ami lehetővé teszi, hogy intenzív közösségi élet alakuljon ki, hátránya viszont, hogy a telekrészek sokszor távol helyezkednek el a falutól.

– A hosszúkas alakú birtokon a szalagtelkes falutípust javasolja, amelyben a házak lineárisan, egy sorban helyezkednek el.

– A szórt típusú települést elsősorban a dombvidéken javasolja. Ennél a falutípusnál a házak egymástól távol, elszigetelten helyezkednek el.

Daxner mindhárom típusnak látja az előnyeit és hátrányait, a legfontosabbnak azonban azt tartja, hogy a telepéseket úgy kell megválogatni, hogy az élettapasztalataiknak megfelelő településre kerüljenek. A Nyitra és Pozsony megyei, illetve a morva kolonisták számára a zárt falutípust, a honti szlovákok vagy az alföldi repatriánsok számára a szalagtelkes típust, míg a hegyvidékiek és az Amerikából hazatérők számára a szórt típust tartja a megfelelőnek.

A tanulmány további részeiben Daxner a telepes falvak létrehozásának gyakorlati kérdéseivel, a telepítések irányításával, az állam és a kolonizációs szervezetek szerepével, az eredményes kolonizáció feltételeivel foglalkozik. Szisztematikus, átgondolt telepítési politikát követel, amely során 5-6 kolóniából álló telepes falu-csoportokat javasol létrehozni. Így egyszerre olyan nagy számú szlovák kerülhet a magyarok közé, akik a kolonizált területen ha nem is többséget, de jelentős kisebbséget alkotnának.²²¹ Példaként erre az általa irányított Szlovák Telepítési Szövetkezet Komárom környéki telepítési terveit hozza fel, amely három nagy településcsoport létrehozását tervezte, amelynek végső eredményeként *„Komárom közvetlen közelében 18 szlovák és csupán 8 magyar község lett volna”*.²²²

Daxner a kialakítandó telepes községek gazdasági életképességét a sikeres kolonizáció egyik legfontosabb elemének tartja, s minimálisan 500 ha nagyságú kolóniák létrehozását javasolja. A megfelelő nagyságú és megfelelően együttműködő telepes falvakat tartja alkalmasnak arra, hogy gazdaságilag a környező magyar falvak fölé kerekedjenek. Elképzelése szerint minden telepesfalu-csoport saját gazdasági szövetkezeteket alapítana, amelyek a települések termelését irányítanák és ellenőriznék. Minden ilyen szövetkezet egy-egy nagyobb maradékirtokon működne, ahol a közös tejfeldolgozó üzem, szeszgyár, malom, esetleg zöldségfeldolgozó, gépállomás stb. épülne ki.

Daxner dolgozatában kitér a telepítések kulturális, oktatási szempontjaira is. Nélkülözhetetlennek tartja, hogy minden kolónián község-ház, iskola, tanítói lakás, kisdedővő, szegényház, templom és temető épüljön. Különösen a kisdedővőt tartja meghatározónak, hiszen azáltal, hogy a gyerekek *„szlovák dalokat tanulnak játék közben, a szlovák-ságot és a köztársasághoz való hűséget dicsőítő verseket szavalnak, még azelőtt jó csehszlovákká és hazafiakká válnak, hogy iskolába lépnének. Ily módon egy generáció alatt erőszak nélkül elszlovákosítható és államhatárunk megbízható bástyájává alakítható bármely magyar község.”*²²³

221 Uo. 32. p.

222 Uo. 33. p.

223 Uo. 13. p.

résztvevője volt a kolonizációnak, másrészt az, hogy dolgozatát a telepítések megkezdése után három évvel, hasznosítható tapasztalatok birtokában írta meg. E nagyszabású – már-már megalomániás – tervezet azonban részben hibás számításokra épült, s már a kortársak szerint sem volt megvalósítható.

Munkánk szempontjából kétségtávolan izgalmas kérdés, vajon a kolonizáció fentebb már ismertetett elképzelései mellett léteztek-e olyan tervezetek, amelyek pontosan kijelölték a telepítési területet, megjelölték a telepítések helyét és időpontját, valamint a letelepítendő családok számát. Noha ilyen anyag a mai napig nem került elő a levéltárakból, létezését nem zárhatjuk ki, hiszen a létrehozott kolóniák térbeli elhelyezése tudatos tervezésre utal. Feltételezésünket megerősíti az az elaborátum is, amely 1926 elejére datálható, s amely a Přehledný seznam projektovaných kolonií včetně kolonií již hotových v území kolonisačním [A telepítési területen tervezett és már elkészült kolóniák jegyzéke] címet viseli.²²⁵ A dokumentum a Szlovákia és Kárpátalja déli területein már elkészült és a még tervezett kolóniák jegyzékét tartalmazza, s összesen 121 kolónia nevet sorolja fel. Ebből 115 Szlovákia, 6 pedig Kárpátalja területén található. Hiányoznak azonban a dokumentumból a Hont, Nógrád és Gömör térségében kialakított és tervezett kolóniák. A jegyzék érdekessége, hogy a kolóniákat földrajzi elhelyezkedésük alapján 27 telepésfalucsoportba sorolja, amelyből 26 Szlovákia területén, egy pedig Kárpátalján található. A dokumentum minden egyes telepésfalucsoportok esetében jellemzi azok sajátosságait: a termőföld minőségét, a közlekedési és piaci adottságokat, esetenként a telepésfalucsoport nemzeti jelentőségét is. Így a jegyzék jó képet ad azokról a nemzetpolitikai szándékokról is, amelyek az egyes kolóniák kijelölését vezették. S bár a jegyzék – Nógrád és Gömör kimaradása miatt – hiányos, mégis lehetővé teszi, hogy hozzávetőleges képet kapjunk az ÁFH által eltervezett kolóniák számáról. Ha ugyanis a jegyzékben szereplő 115 már létrehozott és/vagy tervezett kolóniához a hiányzó térségben valójában megvalósult kb. 30 kisebb-nagyobb telepet is hozzászámítjuk, akkor a központilag tervezett kolóniák számát 150 körülire becsülhetjük. A tervezet hitelességét erősíti, hogy a Szlovákia területére tervezett 115 kolóniából több mint a fele, mintegy 65, a tervezett 26 településcsoportból pedig 25 teljes mértékben vagy részben megvalósult.

Noha az eddig ismertetett elképzelések különböző mélységűek, és Dél-Szlovákia más és más mértékű kolonizációját tételezik fel, szemléletük nem tér el egymástól. A tervezeteket olvasva egyértelművé válik, hogy a telepítéseket nem gazdasági megfontolások vezették, noha erre is találhatók utalások, hanem sokkal inkább a Csehszlovákiához került homogén magyar térségek elszlávosítása, etnikai jellegének megváltoztatása. Csak ezáltal vélték ugyanis biztosítottnak a trianoni határok megtartását.

Az eddigiekben ismertetett telepítési tervek alapján elmondható, hogy a csehszlovák földreform irányítói mintegy 150 kolonista telep létrehozásával számoltak, amelyek 5-8 telepenként egy-egy telepésfalucsoportot alkottak volna, lehetőleg úgy, hogy a szlovák nyelvterületet észak–déli irányban a magyar államhatár felé kiszélesítsék, illetve a magyar nyelvterületen belül már meglévő szlovák nyelvterületeket összekapcsolják.

225 SNA, f. KR, k. 39. Přehledný seznam projektovaných kolonií včetně kolonií již hotových v území kolonisačním. Lásd az 1. sz. mellékletet.

A letelepítendő családok számát lehetetlen pontosan rekonstruálni, hiszen az egyes tervezetek ebből a szempontból meglehetősen eltérő adatokat tartalmaznak, s az elképzelések 4 ezer család letelepítésétől 100 ezer család letelepítésig terjednek. Ez utóbbi számot azonban inkább csak a túlfűtött fantázia szüleményének kell tekintenünk, így véleményünk szerint a tervezett 150 kolóniát alapul véve minimálisan 4 ezer, maximálisan 8-10 ezer család kolonizálásával számolhattak. Ez pedig a korabeli családmodell mellett akár 60 ezer személy letelepedését is jelenhette volna, amely már jelentős etnikai változásokat eredményezhetett volna Dél-Szlovákia egyes régióiban.

4. DÉL-SZLOVÁKIA SZLÁV KOLONIZÁCIÓJÁNAK ELSŐ ÉVEI (1921–1923)

Az előző részben azt próbáltuk felvázolni, milyen elképzelések és tervek határozták meg a kolonizáció elindulását, a következőkben pedig arra próbálunk választ adni, hogy a fentiekben felvázolt elképzelések hogyan valósultak meg, s meghozták-e a várt eredményeket.

A földbirtokreform keretén belül lezajlott telepítési akció a reform egyéb szegmenseihez képest kissé megkésve, csupán 1921-ben vette kezdetét, és a húszas évek végére gyakorlatilag le is zárult. A harmincas években központilag szervezett telepítés már nem folyt, s bár magánkezdeményezésre történt kisebb mértékű telepítésekre ebből az időszakból is akad példa, ez már nem befolyásolta a kolonizáció végső mérlegét.

A húszas években lebonyolított kolonizációt két szakaszra lehet bontani. Az 1921–1923 közötti három év a telepítések kezdetét, az 1924-től 1929-ig tartó időszak pedig a kolonizáció virágkorát jelenti, amikor a dél-szlovákiai kolóniák többségét létrehozták.

Azt, hogy a telepítések némileg megkésve és meglehetősen nehezen vették kezdetüket, számos tényezővel lehet magyarázni. Az egyik ilyen magának az Állami Földhivatalnak a tevékenysége volt. Az ÁFH ugyanis ha nem is túl látványosan, de jól láthatóan szándékosan késleltette a telepítések elindítását. Ennek okát a telepítések viszonylagos magas költségeiben, másrészt a földhivatal szervezetének kiépítetlenségében lehet keresni. A kolonizáció végrehajtása – erről a későbbiekben még lesz szó – pedig amúgy is időigényes feladat volt.

Amíg az anyagi és szervezési gondok hátráltatták a telepítések megkezdését, a közvélemény és elsősorban a különböző nemzeti szervezetek türelmetlenül sürgették azt. A magyarok által lakott területek kolonizációjára felszólító felhívások már 1919 őszén megjelentek a szlovák lapokban. Ezek elsősorban a demobilizált legionáriusok és az Amerikából hazatérő reemigránsok figyelmét hívták fel a lehetőségekre.²²⁶ A cseh sajtóban is olyan írások jelentek meg, amelyek cseh és morva gazdákat a Dél-Szlovákiában való letelepedésre biztatták.²²⁷ A telepítések tényleges megkezdése azonban továbbra is késett. Elindítását csupán a földreform Szlovákiára vonatkozó 1921 elején elfogadott első egyéves terve tette lehetővé, amely több olyan objektum lefoglalását is tartalmazta, amelyre kolonistákat kívántak telepíteni. Az ÁFH hivatalos közlönyében közzétett tervek szerint a földreform első, 1923 végéig tartó szakaszában 32 nagybirtok területén 28 kolónia létrehozását tervezték, amelyek összterülete elérte volna a 14 ezer ha-t, s amelyeken kb. 1000 család települt volna le.²²⁸ Ezt a tervezetet azonban hamarosan

226 Lásd *Slovenská domovina*, 1919. szeptember 1.; *Slovenský denník*, 1919. augusztus 27.

227 *Venkov*, 1919. február 19.

228 *Pozemková reforma*, 3, 1922. 11–12. sz. 171–172. p. Dnešní stav kolonizační akce na Slovensku.

korrigálták, s a kolonizáció felgyorsítása mellett döntve csupán az 1922-es évre 30 kat. hold, vagyis több mint 17 ezer ha kolonizációját tűzték ki célul.²²⁹

4.1. AZ ÁLLAMI TELEPÍTÉSEK KEZDETEI

Mindezek után 1921 nyarán megkezdődhetett a kolonizáció 1923 végéig tartó első szakasza, amely során a telepítések irányítását az ÁFH trencsénteplinci körzeti hivatala koordinálta. Ez a hivatal jelölte ki a telepítések helyét, és választotta ki a telepeseket. Az első kolóniák helyének kijelölése sokszor minden előzetes terv nélkül, meglehetősen esetlegesen történt. A trencsénteplinci körzeti földhivatal mellett működő tanácsadó testület alapelveként mindössze azt szögezte le, hogy a telepítések céljaira olyan birtokokat kell kijelölni, amelyek a szlovák nyelvterületből kinyúlva összefüggő sávot alkotnának a déli államhatár felé.²³⁰ Így kolóniák létrehozásának a célja a magyar nyelvterület észak–dél irányú felszabdálása lett volna. A közvélemény és a különféle nemzeti szervezetek (például a Szlovák Liga vagy a CSNT) nyomása miatti sietség azonban rányomta bélyegét a kolonizáció kezdeti szakaszára. Az első kolóniák helyének kijelölésénél sok esetben más okok is közrejátszottak, s a telepítések elsősorban azokon a lefoglalás alá került nagybirtokokon kezdődtek meg, amelyek tulajdonosaival az ÁFH soron kívül meg tudott egyezni, s a tulajdonosok különféle „ellenszolgáltatás”²³¹ ellenében birtokuk egy részét telepítési célokra felajánlották. Ennek az eljárásnak az oka elsősorban a telepítési folyamat felgyorsítása volt, mivel a hagyományos lefoglalási és kiutalási eljárás túlságosan körülményesnek és lassúnak tűnt. A sietségnek és a földhivatal olykor haszonelvű egyezkedéseinek köszönhetően a kolóniák helyét nemegyszer előnytelenül, a tervezettnél rosszabb minőségű, intenzív gazdálkodásra alkalmatlan helyen jelölték ki. Ez pedig a telepesek csalódásához, kezdeti lelkesedésének megcsappanásához vezetett.

A földhivatal stratégiai és nemzetpolitikai okokból elsősorban a csallóközi telepítéseket szorgalmazta, amit egy 1923-ban kelt jelentésében azzal indokolt, hogy „*a Duna északi partvidéke, vagyis a Csallóköz a legtermékenyebb és az említett [nemzetiségi – S. A.] szempontból a legveszélyeztetettebb terület*”.²³² Ezért az ÁFH szerint a Dunának mint a köztársaság számára oly fontos gazdasági útvonalnak és a Dunán kiépítendő ki-kötő biztosításának az érdekében a határ teljes szakaszát „*megbízható államalkotó elemmel kell benépesíteni, amely a haza iránti szeretetből és hálából, amiért jobb egzisztenciát adott a kezébe, az állam elszánt védelmezője lesz*”. A színmagyar Csallóköz iránt mutatott nagyfokú érdeklődésnek is köszönhető tehát, hogy a telepítések éppen ebben a régióban, a Somorjai járásban kezdődtek meg.

229 Vö. *Slovenský denník*, 1922. jan. 18.

230 NA ČR, f. SPU-VŠ, k. 249, č. 0997/24 pres. Zpráva o meziministerské poradě.

231 Ezen elsősorban azt kell érteni, hogy az ÁFH engedélyt adott arra, hogy a tulajdonos birtokának egy részét szabad kéz alatt, tehát számára előnyösebb anyagi feltételek mellett adhatta el.

232 SNA, f. MPS, k. 114, 3635/23, Kolonizácia na Slovensku. Zpráva o kolonizaci na Slovensku a návrhy na její úpravu.

Az első csallóközi kolóniát a birtokrész egykori tulajdonosának lányáról, Apponyi Anáról elnevezett Annamajorban alapították 1921-ben, s mivel a kolónia létrehozása és működése több szempontból is példaértékű volt, viszonylag hosszabban kívánunk vele foglalkozni.²³³

Annamajor a földreform megkezdésekor a Wiener-Welten család mintegy 3,5 ezer hektáros gombai birtokához tartozott. A földreform során lefoglalt birtokból a tulajdonos 518 ha-t kapott vissza, 338 ha új maradékbirtokosok kezére került, 1774 hektárra viszont telepéseket ültettek (Annamajor, Erzsébetmajor, Fakópuszta, illetve a Vörösmajor részeként kolonizált Németsók). Kisebb parcellázással a volt zsellérek, illetve az intéző 222 ha területhez jutottak, a maradék mintegy 230 ha nagyságú terület pedig az ÁFH kezelésében maradt, amely egyfajta rejtett államosításnak felelt meg.²³⁴

A telepítések megkezdése előtt Annamajor négy gazdasági épületből, valamint egy pajtából és fészerből állt, ahol négy bérescsalád és egy gazdatiszt lakott. A majorság kolonizálására 1921 tavaszán jelentek meg az ÁFH, valamint a kolonizálásban szintén részt vevő Csehszlovák Legionáriusok Irodájának a felhívásai, ám sokáig kevés eredménnyel, hiszen az északi régiók szlovák lakossága meglehetősen nehezen szánta rá magát, hogy új otthonba költözzön. Az intenzív kampánynak köszönhetően végül mégis akadtak érdeklődők: 5 legionárius mellett néhány békéscsabai és kiskőrösi szlovák család mutatott érdeklődést a majorban való letelepedés iránt. Az érdeklődők képviselőjüket a helyszín megtekintésére küldték, s miután az a volt nagybirtok intézőjétől is kedvező információkat kapott a helyi viszonyokról, megkezdődhetett a major benépesítése. Ennek első lépéseként az ÁFH a helyszínre invitálta a kolonizálás iránt érdeklődőket. Az 1921. június 29-én az Annamajorban megtartott gyűlés alkalmat adott arra, hogy a telepések megismerjék jövőbeli otthonukat, s a tisztázzák a földhivatallal letelepedésük körülményeit. Ezt követően az első családok végül 1921 júliusában érkeztek meg a kolóniára, majd 1922 elejéig folyamatosan 36 (más források szerint 35) család telepedett le a 389 ha nagyságú területen. A húszas években azonban néhány család elköltözött, viszont újak is jöttek, így a telepes családok száma 39-re emelkedett.

Az Annamajorban letelepedett családok jól példázzák a kolonizációban részt vevők nemzetiségi, vallási, foglalkozási sokszínűségét. Az első telepések között 28 szlovák és 8 morva család volt. A szlovákok közül 15 család Szlovákia különböző térségéből jött (leginkább Zsolna és Miava környékéről), míg 13 család külföldről (Magyarországról, illetve Bulgáriából) érkezett. A telepések között 5 legionárius (3 morva és 2 szlovák) volt. Vallási szempontból 16 család volt katolikus, 12 evangélikus, 4 baptista és 3 pedig csehszlovák vallású.²³⁵ A nemzetiségi, földrajzi és vallási szempontból is rendkívül vegyes összetétel ellenére az annamajori telepések viszonylag gyorsan összetartó közösséget alkottak, s még az 1921-es év végén vezetőt választottak maguk közül, Štefan Lovci Bulgáriából áttelepült szlovák legionárius személyében, akit az 1922 májusában a somorjai járási hivatal vezetője és a járási főjegyző jelenlétében megtartott választás

233 Annamajor kolonizálásával kapcsolatban kitűnő forrásnak bizonyult a község emlékkönyve: *Pamätná kniha obce Miloslavov*. Obecný úrad Miloslavov.

234 Machnyik: i. m. 76. p.

235 Uo. 42. p.

is megerősített tisztségében. Őt később Juraj Stanek váltotta a telep élén, akinek a vezetésével a kolónia irányítását 1926-ban a megye egy hatfős bizottságra bízta.

Az annamajori telepesek nehéz körülmények között kezdték új életüket, hiszen az első telet a major istállójában és falazott csűrjében az állatokkal egy tető alatt töltötték. Csupán a kőművesmesterségben járatos Juraj Stanek tudott magának még a tél beállta előtt új házat építeni. A többi család 1922 tavaszán kezdett házépítésbe, amelynek alapanyagául a telep melletti agyag szolgált. A telepesek már 1921. december 11-én megtartott gyűlésükön eldöntötték, hogy a kolóniát a tragikusan elhunyt szlovák politikusról, Milan Rastislav Štefánikról nevezik el. Mivel azonban a kórószegmajori telepesek a Štefánikovo nevet már korábban lefoglalták maguknak, ezért az annamajoriak a szlovák politikus keresztnévéről alkották meg a Miloslavova településnevet. (1933-ban az ÁFH a kolónia nevét hivatalosan Miloslavovra változtatta.) Az átlagosan 9-10 ha nagyságú kiutalásban részesülő telepesek már az említett decemberi gyűlésen elhatározták, hogy birtokaik kiegészítését kérik az ÁFH-tól. Ezért azzal a kérelemmel fordultak a hivatalhoz, hogy a szintén a Wiener-Welten család kezében lévő közeli Erzsébetmajort is osszák fel közöttük. Noha Erzsébetmajor felosztására 1925-ben tényleg sor került, abból mégsem az annamajoriak, hanem cseh és szlovák telepesek újabb rajai részesültek.²³⁶ Az annamajoriaknak végül mégis sikerült „kiegészíteni” birtokaikat, mégpedig úgy, hogy elérték az ÁFH-nál a közeli Strasszer-birtok Majorháza nevű gazdaságának felparcellázását, amelynek 120 hektárnyi területét 1928 folyamán osztották fel közöttük.

Miloslavov kolónia gyorsan fejlődött: a volt gazdatiszti lakásában már 1922-től szlovák iskola működött, amely 1928-ban a jubileumi iskolaépítések keretén belül új épületet kapott. Élénk volt a kolónia közösségi élete is, a községben 1923-tól a Szlovák Liga is helyi szervezetet működtetett, 1925-ben pedig tűzoltóegylet alakult, amely (a csupán formális tevékenységet kimutató Liga alapszervezettel ellentétben) rendszeresen szervezett műsoros esteket is. Fontos esemény volt a kolónia és főleg az itt élő lelkes baptista közösség életében a baptista imaház felépítése és felavatása, amelyre 1926-ban került sor. A kolónián három könyvtár működött: a községi, mintegy 500 kötettel; az iskolai, 300 kötettel és a baptista ifjak könyvtára 50 kötettel. Annamajor kolónia a húszas évek végére prosperáló településé fejlődött, amelyben minden feltétel adott volt ahhoz, hogy közigazgatásilag is önálló községgé váljon. Erre – noha a húszas évek végétől napirenden volt a kérdés – végül csupán 1936-ban került sor, amikor Annamajor és Erzsébetmajor összevonása által Miloslavov néven önálló községgé vált.

Néhány héttel Annamajor után a közeli Pálffy-birtokon fekvő Vörösmajor is kolonizálásra került. Az ide érkező első telepes családok az Árva megyei Usztye falucskából, valamint Báni és a Nagybicsei járásból érkeztek, később azonban morva telepesek is letelepedtek itt.²³⁷ A major új lakói a kolóniát az árvai származású neves költőről, Pavol Országh Hviezdoslavról Hviezdoslavovnak nevezték el. Az első időszakban ide érkező 23 család nehéz viszonyok közé került, hiszen az első telet a majorsági istállókból átalakított szükség-lakásokban vészelték át. A következő években a Vörösmajorhoz közeli Németsók majorba, amely a reform előtt a Wiener-Welten családé volt, illetve Pongrácz Frigyes nagyszar-

236 A két telep lakosai között ez némi feszültséget okozott, amely a következő években, főleg attól kezdve, hogy felmrült a két kolónia egyesítésének a lehetősége, gyakran megnyilvánult.

237 *Hviezdoslavov. Pozoruhodnosti*. Komárno, Komárňanské tlačiarne a vydavateľstvo, 1996, 3–4. p.

vai birtokához tartozó Józsefmajorba is telepesek érkeztek, s e kolóniákat hamarosan Vörösmajorhoz csatolták. Így húszas években új telepés családok érkezése által folyamatosan növekvő Hviezdoslavov a maga összesen 69 családjával a legnagyobb telepek egyike lett. A kolónia jelentőségét mutatta, hogy 1922. április 24-én itt nyitotta meg kapuit a Csallóköz első szlovák nyelvű iskolája, amelynek egyik fő patrónusa Pavel Blaho agrárpárti szlovák képviselő volt.²³⁸ Az 1936-ban önálló községgé vált Hviezdoslavovban Miloslavovhoz hasonlóan élénk gazdasági és kulturális élet folyt: helyei szervezete működött itt az Agrárpárt ifjúsági csoportjának és a Sokol tornaegyletnek is.

1921-ben a Duna mentén még két kolónia megalapítására került sor. A Komáromtól északkeletre található Újpusztamajorba elsősorban Zólyom és Liptó térségéből érkezett összesen 41 család. A Madar, Kurtakeszi és Komárom-szentpéter határába tartozó kolóniát később a Matica slovenská egyik alapítójáról, Pavol Mudroň szlovák politikusról Mudroňovónak nevezték el. A Pálffy Miklós birtokához tartozó Újpusztához közeli Szilospusztára is 1921 szeptemberében érkezett az első 58 telepés család, akik többsége Szlovákia északi megyéiből származott, de voltak közöttük morvák is. A következő évben a valamivel több mint 1000 ha nagyságú kolóniára újabb telepesek érkeztek, így a telepés családok száma 86-ra nőtt. Az első telet a volt majorsági épületekben áttelelő családok 1923-ra építették fel házaikat, s ugyanezen év szeptemberében a volt intéző házában a szlovák nyelvű iskola is megnyitotta kapuit.²³⁹ Szilospusztá az első kolóniák közé tartozott, amelyeknek sikerült önállósulnia. Az 1926-ban önálló községé váló településen, amely Szlovákia első teljhatalmú miniszterének, Vavro Šrobárnak a nevét vette fel, a régió legjelentősebb kolóniájává s egyben a Szlovák Liga és a Matica Slovenská egyik fontos dél-szlovákiai bázisává vált.

Az, hogy a Duna menti telepítésekkel egy időben Gömörben is megkezdődött a kolonizáció, a Csehszlovákia és Lengyelország között néhány árvai és szepességi településért folytatott határvitának köszönhető. Lengyelország Közép-Európának az első világháborút követő újrarendezése során a történelmi magyar–lengyel határhoz képest két térségben délebbre akarta tolni a lengyel–csehszlovák határvonalat. A lengyelek a volt Trstenái és Námesztói szolgabírói járásra, illetve a Szepesség északnyugati területeire tartottak igényt. Az új lengyel–csehszlovák határvonalról hosszas diplomáciai egyeztetések, sőt fegyveres konfliktusok után 1920 júliusában született meg az előzetes döntés, amely alapján több szlovákok által lakott település is Lengyelországhoz került.²⁴⁰ Mivel az érintett települések lakosságának egy része Szlovákiában akart maradni, a csehszlovák kormányservek a kolonizációt is fel kívánták használni arra, hogy az árvai repatriánsoknak új lakóhelyet találjanak. Így a Lengyelországhoz került falvakból Szlovákia területére költözni kívánók ügyében a Belügyminisztérium pár nappal a határok kijelölését követően, 1920. július 30-án levéllel fordult az ÁFH-hoz, s a készülő földreform kapcsán a jelentkezők Dél-Szlovákiába való áttelepítését javasolta. A belügy által megfogalmazott elvek szerint – jelentősen túlbecsülve a jelentkezők számát – teljes falvakat kívántak áttelepíteni, mégpedig úgy, hogy egy-egy falu lakossága együtt maradjon. A ja-

238 Uo. 5. p.

239 Šrobárová. *Pozoruhodnosti*. Komárno, Komárňanské tlačiarne a vydavateľstvo, 1996, 4–5. p.

240 A két ország között véglegesített határvonal alapján 25, korábban a Magyar Királysághoz tartozó település került Lengyelországhoz.

vaslat felvetette azt is, hogy a Csallóközben vagy más déli vidéken újból létrehoznák a Lengyelországhoz került falvakat, vagyis újból megalapítanák Hladovka vagy épp Nedec községeket.²⁴¹ A probléma megoldásának céljából Szlovákia Teljhatalmú Minisztériumának keretén belül már 1920 augusztusában egy telepítési bizottságot hoztak létre. Ez a bizottság viszont már azt javasolta, hogy az árvai és szepesi optánsokat nem Csallóközben, hanem a gömöri Koburg-birtokokon kell letelepíteni.²⁴² Az, hogy a Csallóköz helyett végül Gömörre²⁴³ esett a választás, valószínűleg gyakorlati okokból történt, így látták ugyanis biztosítva az akció minél gyorsabb lebonyolítását. Ennek háttérében az ÁFH és a Koburg-birtokok intézője közötti egyezség állt, amely szerint a Koburgok több mint 3 ezer holdat ingyen átengedtek a földhivatalnak telepítési célokra, cserében viszont kb. ugyanilyen nagyságú területet szabad kéz alatt kiárushattak, ami számukra előnyösebb volt, mintha az egész nagybirtok lefoglalás alá került volna. Ez a megoldás az ÁFH számára annál inkább is megfelelt, mivel a szabad kéz alatt eladható birtokok szlovák vidéken, a telepítésre átadott birtokrész pedig közvetlenül a magyar határ mellett magyar nyelvterületen terültek el.²⁴⁴ Így 1921-ben a Koburgok Rimaszécs melletti birtokán végül négy kolónia kialakítását kezdték meg, amelyből egyre legionáriusokat telepítettek (Gernyőpuszta), a másik három kolóniát (Leánymező, Kacagó és Csobánka) pedig túlnyomórészt a Lengyelországból áttelepült árvai repatriánsokkal népesítették be. Az árvaiak képviselői 1921. május 13-án a helyszínen is megtekintették a letelepítésükre kijelölt birtokokat.²⁴⁵ Az utazáshoz a vasút a járási székhelyig, a közeli Feled állomásig külön vasúti kocsit biztosított számukra, s a menetjegyért is csak az ár felét kellett fizetniük. Noha a volt majorsági épületeket rossz állapotban találták, s azokban még a lefoglalt nagybirtok béresei laktak, a jövődöbéli telepesek mégis elégedetten távoztak a látogatásról. Már előre jelezték azonban azt, hogy nemcsak szlovák iskolára, hanem egy szlovák nyelvű papra is igényt fognak tartani. Kolonizálásuk azonban csak az aratás utáni időszakban, 1921 őszén kezdődött meg, s ettől kezdve a három kolónia kb. 900 ha-nyi területére 72 árvai családot telepítettek le.

A csallóközi és gömöri telepítések mellett 1921-ben két barsi kolónia, Setétkút és Kisfajkúrt, valamint egy mátyusföldi telep (Taksony) megalapítására is sor került. Az elsőre 17 lipitói szlovák és egy cseh család települt, akik kolóniájukat Jesenské névre keresztelték át. A nyelvhatáron lévő s már akkor is szlovák többségű Fajkúrt község melletti Kisfajkúrtmajorba szintén 1921-ben érkeztek az első telepesek. A kolóniára fokozatosan letelepedő 62 család jórésze Árvából származott, de néhány Nyitrabánya környéki német család is telepes birtokhoz jutott a községben.

241 NA ČR, SPU-VŠ, k. 249, č. 20468/20

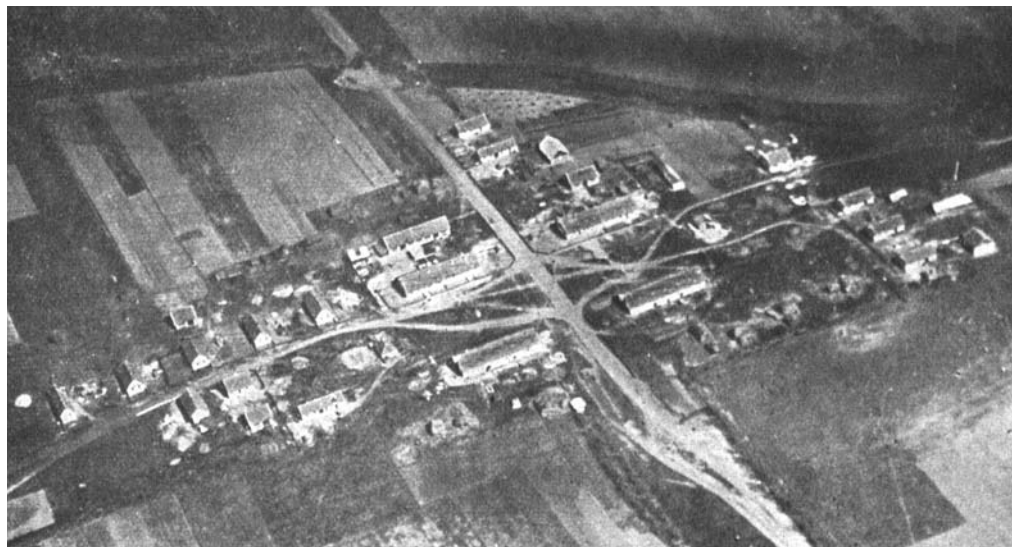
242 NA ČR, SPU-VŠ, k. 249, F-XVI/7, Repatriace z Ruska a z Poľska.

243 A gömöri telepítésekről lásd bővebben Simon Attila: Cseh és szlovák kolonisták betelepítése Dél-Gömör falvaiba a két háború közötti időszakban. *Gömörország*, 2004. 1. sz. 40–45. p.

244 Vö. *Pozemková reforma*, 2, 1921. március, 3. sz.

245 *Slovenský denník*, 1921. június. 7.

6. kép. Korabeli légi felvétel a kiépülőben lévő kacagópusztai kolónia centrumáról

A szintén ebben az évben Taksony község mellett létrehozott kolónia a mátyusföldi magyar nyelvterület szláv betelepítésének kezdetét jelentette. A településhez tartozó Kóroszegmajor, valamint Feketepusztá mellé 1921 őszén 40 (más források szerint 39) telepes család érkezett 12 Zsolnához közeli Vág menti szlovák településről. Az egységesen római katolikus telepesek számára az ÁFH szabályos négyzet alaprajzú települést jelölt ki úgy, hogy a falu közepén kapott helyet az iskola, illetve a harangtorony.²⁴⁶ A telep megalakításától kezdve a Štefánikovo nevet viselte.

Az 1921-ben alapított tizenegy kolónia kiépítése után az ÁFH telepítési lendülete némileg alábbhagyott, hiszen 1922-ben mindössze két, 1923-ban pedig hét új kolónia alapítására került sor, noha közben folytatódott az 1921-ben létrehozott telepek bővítése is. Az 1922-ben a Komáromtól északra alapított Újgyalla kolónia a kisebb telepek közé tartozott. A szlovák családok (akik egy része romániai reemigráns volt) a 17. században katolikus szlovák családokkal egyszer már kolonizált község mellett fekvő két gazdasági udvarban, Rókalyukmajorban és Kővágómajorban telepedtek le.

Komárom környékének betelepítését szolgálta az Ekel, illetve Megyerics község kataszteréből kihasított margitmajori kolónia létrehozása is. Az 1922-ben alapított telep-re, amely később a Štúrová elnevezést kapta, eredetileg 19 szlovák család érkezett, később azonban további telepes birtokok kiosztásával 39-re nőtt a kolonisták száma. A telepesek egy része Észak-Szlovákiából származott (Csacáról, Hibbéről), más részük viszont a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságból áttelepült reemigráns volt.

246 A kolónia történetével kapcsolatban lásd Pukkai, Ladislav: *Dejiny Javorinky. Mestská časť Galanta*. Galanta, 2006.

7. kép. Margítmajori telepesek az 1920-as években

Komárom Daxner által vizionált körbekerítése 1923-ban a Darányi Ignác örsújfalusi birtokán létrehozott gadócpusztai kolónia létrehozásával folytatódott, amelyen 22 telepesek kaptak birtokot. Az itt létrehozott kolónia ugyan viszonylag kis méretű volt, de közvetlenül Komárom közelében, a várost Gútával összekötő vasútvonal mellett, rendkívül kedvező helyen létesült.

Ugyanebben az évben kezdődött meg a Szencet déli irányból körbeölelő kolóniacsoport kiépítése, amelynek első két láncszemét a szigetmajori és az alsómajori kolónia létrehozása jelentette. A Pálffy Béla birtokaiból kihasított Szigetmajorba eredetileg húsz család érkezett, a húszas évek végére azonban a közeli Mahoholánkapusztai kolonizálásával ez a létszám 42-re emelkedett. A szigetmajori telep egyike volt azon kolóniáknak, ahol a volt nagybirtok magyar nemzetiségű alkalmazottai (összesen 14 család) is földhöz jutottak, igaz, ők csupán 3 ha alatti juttatásban részesültek. A kolóniát a húszas évek végén a neves szlovák nemzetémbresztőről, Jozef Hurbanról Hurbanova Vesnek (Hurbanfalvának) keresztelték el.

Ugyanebben az évben alapították Szenc közvetlen szomszédságában Alsómajori kolóniát, amelynek 360 hektáros területén az első évben 26 család telepedett meg. Az eredetileg Esterházy Mihály cseklései birtokából kihasított telepet a 1926-ban a királyfai Pálffy-birtokból kiegészítették,²⁴⁷ így a húszas évek végén már 64 morva és szlovák család élt a kolónián.

Az 1923-as évben a Felső-Csallóközben egyetlen kolónia alapítására került sor a Kis-Dunához közeli Viténypusztai központtal. A Tonkháza kataszterébe tartozó telepre az első hullámban 38 család érkezett. Miután 1925-ben a kolóniához a közeli Rónyai és

247 Vrabcová: i. m. 60. p.

Csörgepusztákat is hozzácsatolták, további családok telepedtek ide, s a húszas évek végén már 61 család élt itt. A kolónia a későbbiekben a Bellova Ves nevet vette fel.

Az 1923-as telepítések fontos momentuma volt, hogy Duna menti területek és Gömör kolonizálása után Szlovákia délkeleti csücskében, a Tisza és a Latorca vidékén lévő színmagyar területen is megkezdődtek a telepítések. Az itt létrehozott kolóniák elsősorban a Kárpátalja felé vezető vasútvonal biztosítását látták el, így ide jelentős számban telepítettek legionáriusokat.²⁴⁸ A legionárius telepek rendszerébe tartozott a ma Ukrajnához tartozó Tizasalamon mellett létrehozott Cífratanya-kolónia. Az 1923-ban a keleti végeken létrehozott kolóniák sorát a Nagykapos közvetlen határában, a premontreiek és a Hadik-Barkóczy család birtokán kialakított telep zárta, amelyre 17 család költözött.

Az telepítések első első szakasza ugyan 1923 végén lezárult, ám az első három évben létrehozott 19 kolónia kiépítése a következő években is folytatódott: a telepesek nagy része csupán ekkor épített magának új otthonot, s a kolóniák többségére további telepes családok is érkeztek.

7. táblázat. A kolonizáció első szakaszában Szlovákia korabeli területén létrehozott állami kolóniák (A telepesek számára és a kolóniák területére vonatkozó adatok a 1923-as állapotokat tükrözik, így nem tekinthetők véglegesnek)

	A kolónia szlovák neve	Magyar megnevezés	Alapítási év	A telepes családok száma	A kolónia összterülete ha-ban	Az egy telepesre eső átlag	A kiutalási ár K€/ha-ban
1.	Hviezdoslavov	Vörösmajor	1921	25	244,53	9,46	2 777
2.	Miloslavov	Annamajor	1921	39	362,88	9,00	2 265
3.	Šrobárová	Szilospusztá	1921	89	855,52	7,23	3 363
4.	Mudroňovo	Újpusztá	1921	36	400,78	9,38	2 214
5.	Jesenské	Setétkút	1921	20	349,11	15,77	2 923
6.	Fajkúrt Malý	Kisfajkúrt	1921	56	438,44	7,42	2 449
7.	Gerňov	Gernyőpusztá	1921	35	447,11	11,77	1 545
8.	Dievčenské pole	Leánymező	1921	21	264,05	9,63	3 272
9.	Kacagov	Kacagó	1921	35	477,06	12,28	3 331
10.	Čobánka	Csobánka	1921	15	229,48	12,28	3 632
11.	Štefánikovo	Kórószegmajor	1921	39	287,39	7,25	4 927
12.	Štúrová	Margitmajor	1922	19	211,58	10,71	2 492
13.	Ďala Nová	Újgyalla	1922	9	117,42	10,53	2 803
14.	Kapušany Velké	Nagykapos	1923	17	192,44	11,32	3 812
15.	Stráž	Cífratanya	1923	23	264,11	8,96	3 274
16.	Dolný majer	Alsómajor	1923	26	353,91	13,61	2 780
17.	Hurbanova ves	Szigetmajor	1923	20	237,65	11,88	2 104
18.	Bellova ves	Viténypusztá	1923	38	295,74	7,78	2 130
19.	Hadovce	Gadócpusztá	1923	23	290,65	12,63	2 752
	Összesen / átlag			585	6 319,85	10,80	2 886,58

Forrás: Voženílek, Jan: *Pozemková reforma...* I. m. 151. p.; SNA, f. MPS, k. 114, 3635/23, Menoslov kolónií na Slovensku založených do 1. VII. 1923.

248 A legionáriusok letelepítéséről lásd a következő fejezetet.

4.2. KATONAI SZEMPONTOK A TELEPÍTÉSEK SORÁN

A csehszlovák állam telepítéspolitikájában a kezdetektől fogva meghatározó szerepet játszottak a katonai-határbiztosítási szempontok, amelynek leginkább a kolóniák helyének kijelölésével, illetve az ún. legionáriusok kolonistaként való letelepítésével adtak hangsúlyt.

A legionáriusok az első világháború idején az antant kötelékében harcoló cseh-szlovák katonai egységek tagjai voltak. Noha a francia idegenlégió keretén belül már 1914 során létrejött egy cseh zászlóalj, a cseh-szlovák légiók megszervezése valójában csak 1917-ban kezdődött. A Franciaországban, Olaszországban és Oroszországban megszerzett csapatok közül az oroszországi légiók szerepe volt a jelentős, amelynek létszáma elérte az 50 ezret is. A legionáriusok fontos eszközei voltak a Csehszlovákia létrejöttéért folytatott küzdelemnek, hiszen a Beneš és Masaryk által irányított emigráció kezdeti diplomáciai sikertelenségeit éppen általuk lehetett ellensúlyozni. Különösen így volt ez 1918 tavaszán, amikor a véletlenek összecsapása folytán éppen ezek a légiók váltak a bolsevik ellenes polgárháborús küzdelmek elindítóivá.²⁴⁹ Az olaszországi és franciaországi légiók viszont csupán hazatértük után, épp a felső-magyarországi megyék megszállásában kaptak jelentősebb szerepet. Ők képezték a gerincét a Dél-Szlovákiába 1919 első napjaiban bevonuló csehszlovák csapatoknak, de ugyanígy az 1919 derekán a Tanácsköztársaság vörös hadserege ellen harcoló egységeknek is. Szerepük folytán a légiók részei lettek a Csehszlovákia megalakulása köré fonódó legendáknak, a legionáriusok pedig az igazi csehszlovák hazafiak prototípusaivá váltak. Erre a szerepre igyekeztek is rászolgálni, s a következő hónapokban és években nem hiányozhattak egyetlen olyan nemzeti vetületű incidensnél sem, amely a németek által lakott cseh határszélen vagy Szlovákia különböző helyszínein robbant ki.²⁵⁰

Az oroszországi légiók feloszlását követően a hazatérő legionáriusok demobilizálása komoly próbatétel elé állította a csehszlovák kormányserveket. Az 1919 júliusában elfogadott 462. számú törvény kritériumai alapján 88 683 személy számított legionáriusnak, akik közül 1918 és 1920 között 83 283-an tértek haza Csehszlovákiába.²⁵¹ A hazatérő legionáriusok között azonban nem sikerült egységet teremteni, így több szervezetük is létrejött. A *Zváz československých legionářů* [Csehszlovák Legionáriusok Szövetsége] a baloldali, sokszor bolsevik érzelmű, a *Jednota československých legionářů* [Csehszlovák Legionáriusok Egysége] a politikai paletta centrumában álló, míg a *Družina českosloven-*

249 Az Oroszország központi területeiről a transzszibériai vasútvonalon Vlagyivosztok felé szállított cseh-szlovák legionáriusok 1918 májusában Cseljabinszkben először az ellenkező irányba tartó magyar és német hadifoglyokkal, majd a helyi szovjet képviselőivel kerültek konfliktusba, s rövid időre elfoglalták a várost is. Az incidenst követően a légiók nyíltan szembefordultak szovjethatalommal, s fegyveres harcot indított ellene. A bolsevik hatalom elleni csehszlovák fellépés jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy antantállamok támogatni kezdték a masaryki emigráció terveit.

250 A legionáriusok kezdeményező szerepet játszottak szinte valamennyi magyar vonatkozású emlékmű és szobor eltávolításában, például a losonci Kossuth-szobor, a nyitrai millenniumi emlékmű vagy a pozsonyi Mária Terézia-lovasszobor ledöntésében is.

251 Šedivý, Ivan.: *Družina československých legionářů v počátcích legionářského hnutí v Československu* In *Sborník k dějinám 19. a 20. st. Praha*, 1993, 94. p.

ských legionářů [Csehszlovák Legionáriusok Csoportja] a jobboldali gondolkodású legionáriusokat tömörítette. Ez utóbbi erősen nemzeti elkötelezettségű volt, s kompromisszumok nélküli eljárást szorgalmazott a németekkel, magyarokkal és minden más „idegennel” szemben.²⁵² 1921-ben több legionárius szervezet összevonásával jött létre a Československá obec legionářská [Csehszlovák Legionárius Közösség], amely a két világháború közötti időszakban a legjelentősebb ilyen szervezetnek számított, s közel 50 ezer tagot tömörített. Ez a szervezet a Masaryk köztársasági elnök köré tömörülő ún. vár-csoport politikájának egyik legmegbízhatóbb társadalmi támasza volt.²⁵³

Az 1919–1920-ban hazaérkező legionáriusok társadalmi presztízse ugyan nagy volt, de további sorsukat illetően megoszlottak a vélemények. Csehszlovákia első pénzügyminisztere, Alois Rašin ugyan kijelentette, hogy a hazáért tett szolgálatért nem jár fizetés, a politikai elit többségének akarata azonban más volt. A legionáriusokra továbbra is a köztársaság legszilárdabb támaszaiként számítottak, így megjutalmazásuk nem maradhatott el. A forradalmi nemzetgyűlésben külön legionáriusbizottságot hoztak létre, s a legionáriusok foglalkoztatásáról törvények sem késtek sokáig. Az 1919 májusában elfogadott 282. számú, majd az ennek a kiegészítését szolgáló 462. számú törvény megfogalmazta azt, hogy a legionáriusok igényjogosultak arra, hogy állami vagy közalkalmazásba, ill. az állam által finanszírozott vállalkozásokban munkahelyet kapjanak.²⁵⁴ A törvény meghatározta, hogy a legionáriusoknak mely munkahelyek betöltéséhez van elsőbbségük, illetve kizárólagos joguk (hivatali szolga, fegyőr stb). Érdekeiket azonban nem csupán a fenti, ún. legionáriustörvények által próbálták érvényesíteni, hanem más törvényekbe is bedolgoztak olyan paragrafusokat, amelyek ezeket a célokat szolgálták.

Habár a tisztségviselői állások és a trafikok bizonyára népszerűbbek voltak, a legionáriusok között a földbirtokreform kapcsán megnyíló lehetőségek is vonzóak bizonyultak. A földreform törvényeinek megalkotása során nem is feledkeztek meg róluk, s a hatar menti földbirtokokon való letelepítésük már a földbirtokreform első elképzeléseinek megfogalmazása során felmerült. A földbirtokreform törvényei közül a legionáriusok számára elsősorban az 1920. január 30-án elfogadott ún. kiutalási törvény volt fontos, hiszen ez határozta meg a reform során felosztott földbirtokok igényjogosultjainak kategóriáit. A legionárius szervezetek mindent elkövettek, hogy szempontjaik a törvényben megjelenjenek, s ennek érdekében szisztematikus nyomást gyakoroltak a döntéshozókra. Különösen fontos szerepet kapott ebben a munkában a Nemzetvédelmi Minisztérium mellett működő Csehszlovák Legionáriusok Irodája (CSLI),²⁵⁵ amelyet a törvények kiterjedt jogosítványokkal ruháztak fel. A CSLI már 1919 nyarán memorandumot nyújtott be a nemzetgyűlés földbirtokreformbizottságához, amelyben elsőbbségi jogot és azonnali földosztást kért a legionáriusok számára.²⁵⁶ A bizottságban ugyan jogosnak, de a

252 Uo.

253 Čaplovič, Miroslav: *Branné organizácie v Československu 1918–1939*. Bratislava, 2001, 21. p.

254 Krajčovičová, Natália: K otázke zamestnávania legionárov a štátnych a verejných službách a v prvých rokoch ČSR. *Česko-Slovenská Historická Ročenka*, 1997. 187. p.

255 A CSLI-t 1918 novemberében Klofáč nemzetvédelmi miniszter parancsára hozták létre. Arról, hogy ki számít legionáriusnak, csak a CSLI adhatott ki igazolást.

256 ANS, f. RNS, k. 15, Výbor pro pozemkovou reformu, 29. ülés, 1919. szeptember 12.

törvényesség szempontjából aggályosnak találták ezt a kérést, ezért egy külön legionárius-albizottság létrehozását határozták el, amely majd megfelelő megoldást talál a problémára. Az Állami Földhivatal későbbi elnökének a vita során elhangzott szavai azonban előre borítékolhatóvá tették, hogy a megoldás során a legionáriusok érdekei vagy a törvényesség súlya lesz-e majd nagyobb: *„azt akarjuk, hogy bizonyos, nemzetiségi és politikai szempontból különösen fontos térségekbe olyan emberek települjenek, akik ezeknek a feltételeknek megfelelnek, s úgy gondolom, hogy ez nem mindig a törvény előírásai által, hanem inkább via facti fog történni.”*²⁵⁷

Az 1920 januárjában elfogadott kiutalási törvény mégis csalódást okozott a legionáriusok számára, hiszen első paragrafusa ugyan a legionáriusokat is az igényjogosultak közé sorolta, de elsőbbségi jogukat nem állapította meg. A Csehszlovák Nemzeti Tanács már említett přerovi vitafórumának résztvevői éles bírálattal illették ezt, és bírálták, hogy a német és magyar nemzetiségű hadirokkantak ugyanolyan eséllyel igényelhetnek földet, mint a legionáriusok. A tanácskozáson elfogadott rezolúcióban a kiutalási törvény olyan irányú módosítását javasolták, amely jobban elősegíti a kolonizációt, s egyértelműen előnyös helyzetbe hozza a legionáriusokat.²⁵⁸ Ezzel a problémával a legionárius törvények betartását és a legionáriusok érdekeinek figyelembevételét felügyelő tárcaközi bizottság is foglalkozott.²⁵⁹ A bizottság állásfoglalása szerint a legionáriusok esetében „liberális felfogásban” kell alkalmazni a kiutalási törvényt, vagyis az eredetileg nem földműves igénylők számára is nagyobb lehetőségeket kell nyújtani. A bizottság továbbá egy a legionárius és hadirokkant földigénylőket érintő kormányrendelet kiadását is javasolta. A kormány a Nemzetvédelmi Minisztérium által előterjesztett javaslatot végül elfogadta. Az 1922. április 6-án kiadott 117-es számú kormányrendelet előírta, hogy a kiutalásokról szóló döntéseknél a legionáriusok és hadirokkantak elsőbbséget élvezzenek függetlenül attól, hogy földművesek-e eredetileg vagy nem. Hasonlóképp elsőbbséget biztosított legionáriusoknak a kormányrendelet a kolonizációs során. A legionárius igénylők esetében nem számított hátránynak, ha nem rendelkeztek a földműveléshez szükséges épületekkel, eszközökkel. Ezek a változtatások a földreform agrár-szempontjainak elsikkadását és más, a mezőgazdasággal össze nem függő szempontok előtérbe kerülését erősítették.

Az 1919-ben, tehát már a földreform törvényeinek elfogadása előtt létrejött földigénylő szervezetek egyike az amerikai csehszlovák legionáriusok szervezete volt, amely 1919 augusztusában alakult meg, s első felhívásában kolóniák alapításához kért elegendő földet az ÁFH-tól, ill. Szlovákia teljhatalmú miniszterétől.²⁶⁰ Igényeikre a Nemzetvédelmi Minisztérium is felhívta az ÁFH figyelmét. A földhivatal pozitívan fogadta a javaslatot, s a Nemzetvédelmi Minisztériumnak küldött válaszában az *„ellenséges lakosság által lakott határ menti területek biztonságának megerősítésében”* jelölte meg a legionáriusok letelepítésének jelentőségét.²⁶¹ Az ÁFH arra kérte az amerikai csehszlovák

257 Uo.

258 NA ČR, f. NRČ, k. 413, č. 237.

259 Krajčovičová: K otázke... I. m. 192. p. Az említett bizottság a Nemzetvédelmi Minisztérium mellett működő Csehszlovák Legionáriusok Irodája javaslatára jött létre, s 1921. június 30-án tartotta első ülését.

260 *Slovenská Domovina*, 1919. szeptember 1.

261 NA ČR, f. SPU-VŠ, k. 244, č. 2557/20.

legionáriusok szövetségét, hogy készítse el a földet igénylő legionáriusok listáját, valamint jelöljön ki egy személyt, akinek a feladata a kapcsolattartás lesz.

Habár a kolonizáció irányítása az Állami Földhivatal feladata volt, a legionáriusok letelepítéséből a kezdetektől fogva jelentős részt vállalt a Csehszlovák Legionáriusok Irodája. A CSLI keretén belül a Josef Kápar vezetése alatt álló földügyi szakosztály foglalkozott a földreform és ezen belül a kolonizáció kérdésével. Ennek a szakosztálynak volt a feladata a legionáriustelepítések számára megfelelő objektumok kiválasztása, a legionárius földigénylők jegyzékének vezetése, valamint a legionáriusoknak a földreform és kolonizáció során nyújtott különféle anyagi támogatások kezelése. A CSLI-nek a kolonizációban betöltött szerepe 1922-től vált egyre hangsúlyosabbá. Az erőteljesebb szerepvállalást valószínűleg a Nemzetvédelmi Minisztérium és a hadsereg legmagasabb helyeiről szorgalmazhatták, s az ő kezdeményezésükre jött létre az a tanácskozás is, amelyre 1922 júniusában került sor az ÁFH és a csehszlovák hadsereg vezérkara között.²⁶² A megbeszélés eredményeként megegyeztek arról, hogy a két érintett fél együttműködik a telepítések végrehajtásában. Ennek érdekében a földhivatal a vezérkar rendelkezésére bocsátotta Szlovákia határ menti területeinek a térképét, amelyen bejelölték a lefoglalásra kijelölt birtokokat. Ennek alapján nevezte meg a vezérkar azokat az objektumokat, amelyeken kolonista telepek létrehozását javasolta, s feltüntette azt is, milyen ütemterv alapján szeretné ezt megvalósítani. Már ezen az előzetes tárgyaláson szóba került a Duna Pozsony és Komárom közötti bal partjának, illetve Losonc környékének a kolonisták általi betelepítése. A vezérkar képviselői azt is hangoztatták, hogy a kiegészítő határőri feladatok szempontjából elsősorban a volt legionáriusok letelepítését javasolják a határ menti területeken. Feltehetően ez a megbeszélés is közrejátszott abban, hogy a hadsereg vezető köreiből egyre határozottabb elképzelés fogalmazódott meg a Nemzetvédelmi Minisztériumnak a kolonizáció folyamatában való szerepvállalásáról. Erről, illetve a CSLI-nek a kolonizációban betöltött szerepéről plasztikus képet ad egy 1925-re datálható összefoglaló, amely a telepítések céljait az alábbiakban fogalmazta meg: „A földbirtokreform egyik, magának a reformnak a küldetéséből fakadó, szükségszerű velejárója az ún. belső kolonizáció. A kolonizáció célja az, hogy a nemzetiségi szempontból veszélyeztetett határ menti területeken és stratégiai szempontból fontos helyeken az állam szempontjából olyan megbízható telepeket és mezőgazdasági objektumokat hozzon létre, amelyek nemcsak belpolitikai feladatokat látnának el, de szükség esetén katonai szerepet is kapnának.”²⁶³ Arról pedig, hogy ez a katonai szerep mi-
ben állna, arról ugyanez a forrás a következőt mondja: „Ha a veszélyeztetett határ menti területeken genezisük által önálló határvédő egységek szervezésére elhivatott kolóniák hálózata fog a katonai parancsnokságok és a vezérkar rendelkezésére állni, akkor nem csupán a mozgósítás szervezetét lehet új alapokra helyezni, hanem a hadsereg készségi potenciálja is nőni fog. A határvédő kolóniák katonai szerepének betöltéséhez a katonai parancsnokságoktól csupán annyi szükségeltetik, hogy a megfelelő időben fegyvert és vezetőket biztosítsanak számukra.”²⁶⁴

262 NA ČR, f. SPU-VŠ, k. 246. Kolonisace na Slovensku. Zřetele vojenské

263 VHA Praha, MNO Pres. k. 654, č. 322/Kleg. Zpráva o stavu kolonisace na Slovensku a Podk. Rusi koncem srpna roku 1924.

264 Uo.

A legionáriusok kolonizálásának anyagi háttérét részben az ÁFH által a telepítésekhez nyújtott hitellehetőségek, részben a speciálisan a legionáriusok részére létrehozott támogatási csatornák segítségével teremtették meg. Az ÁFH által létrehozott és kezelt Csehszlovák Legionáriusok Alapjából kizárólag a legionáriusok részesülhettek, akiket ezenfelül még a CSLI is külön támogatott.

A földbirtokreform első, 1923 végéig tartó szakaszának meghirdetése után megkezdődhetett a legionáriusok letelepítésének gyakorlati végrehajtása. A szlovákiai napilapokban 1920 őszen jelentek meg az első felhívások, amelyekben telepeseket kerestek a legionáriusok közül a Rimaszécs mellett Koburg-birtokon lévő Gernyőpuszta benépesítésére.²⁶⁵ A felhívás szerint elsősorban nős legionáriusok jelentkezését várták, s a földművesek mellett kézművesek, ill. tanítók letelepítésével is számoltak.²⁶⁶ A gernyőpusztai legionáriustelep kiépítése a Nemzetvédelmi Minisztérium CSLI kolonizációs tevékenységének első eredménye és sok szempontból mintapéldája volt. A legionáriusok letelepítésére kiszemelt Gernyőpuszta a szlovák források szerint is 97%-ban magyarok által lakott Feledi járásban, a Losonc–Kassa vasútvonal mentén, a trianoni államhatártól mintegy 3 kilométerre terült el. A 447,11 ha nagyságú birtokrészre 35 legionárius családot (ebből 34 az orosz, egy pedig a francia fronton harcolt) telepítettek le, akiknek az eredeti szándékoktól eltérően, mivel nem volt megfelelő számú jelentkező, csupán a fele volt szlovák (Gömör, Nógrád és Zólyom megyéből, valamint 3 magyarországi reemigráns), míg a legionárius-kolonisták másik fele morva és cseh területekről érkezett. A telepesek, akiknek meglehetősen nagy hányada korábban nem foglalkozott földműveléssel,²⁶⁷ átlagban 11,7 ha birtokot kaptak,²⁶⁸ amelyhez rendkívül jutányosan, hektáronként 1800 korona körüli áron jutottak hozzá.²⁶⁹

A legionáriusok képviselői 1921 májusában tekintették meg a számukra kijelölt birtokot, ami kisebbfajta riadalmat okozott a helyi lakosság, főleg a birtokon dolgozó béresek között. Valószínűleg a telepesek megjelenése váltotta ki azt a tiltakozó gyűlést is, amelyet az Országos Magyar Kisgazda és Földműves Párt szervezett 1921. június 21-én Rimaszécsen,²⁷⁰ amelyen a párt gömöri vezéralakjai szólaltak fel a legionáriusoknak és árvaiknak a helyi lakosság rovására történő földhöz juttatása ellen, ám eredmény nélkül, mivel a telepítés néhány hónappal később ténylegesen megkezdődött.²⁷¹

Az első 5 telepes család még 1921 végén átvette a nekik kiutalt birtokot, a többi család azonban a legionáriusok mobilizációja miatt csupán 1922 tavaszán költözött be

265 A Koburg-birtokok kolonizálásával kapcsolatban lásd a IV.1. fejezet ide vágó passzusait.

266 *Slovenská vlasť*, 1920. december 10.

267 SNA, f. EMZ, k. 122. A jegyzék szerint a Gernyőn letelepített legionáriusok között eredetileg 17 volt földműves, 3 munkás, 2 erdőmunkás, 2 kertész, 3 kőműves valamint 1-1 molnár, pék, gépész, cipész, asztalos, kereskedő és gazdasági hivatalnok.

268 VHA Praha, f. MNO Pres. k. 654, č. 322/Kleg. Zpráva o stavu kolonisace na Slovensku a Podk. Rusí koncem srpna roku 1924.

269 Očovský, Štefan: Poľnohospodárske kolónie v Gemeri-Malohonte. *Obzor Gemera*, 21, 1990. 4. sz. 189–194. p.

270 *Gemer-Malohont*, 1921. június 25.

271 Felszólalása miatt a rimaszombati törvényszék vizsgálatot kezdett a gyűlés egyik vezérszónoka, Nagy Sándor ellen, akit azzal vádoltak, hogy a földhivatal elleni engedetlenségre biztatta a lakosságot. A per végül felmentő ítélettel zárult. Vö. *PMH*, 1922. szeptember 23.

a gernyőpusztai gazdasági udvar épületeibe. A kolónia alapkövének letételére 1922. október 1-jén került sor. Az ünnepségről, amelyen a megye, a földhivatal és a Nemzetvédelmi Minisztérium prominensei is részt vettek, Masaryk elnöknek is táviratot küldtek. Ebben a jelenlévők fogadalmat tettek, hogy „*hűséges őrei lesznek a felszabadított állam határainak*”.²⁷² A legionárius-telepések az első évben a volt majorsági épületekben laktak, s csupán 1923 elején kezdték meg az új lakóházak és gazdasági épületek építését. Az építési munkálatokat a CSLI szervezte: szakembereket biztosított, beszerezte az építkezési anyagokat, biztosította az építkezés szakmai felügyeletét; az építési tervek pedig az ÁFH illetékes osztályai készítették el. A telepések feladata csupán annyi volt, hogy segítsenek a munkálatok során. Az építési költségek egy részére szintén a CSLI nyújtott hitelt, másrészt 1923 nyarán az ÁFH javaslatára a telepések létrehozta egy építési szövetkezetet, amely a Szociális Minisztériumtól az építési költségek 70%-áig terjedő támogatást kapott.²⁷³ A fennmaradt források szerint a kolónia felépítése (3 már meglévő lakóház adaptálása és 31 új ház felépítése) összesen 5 447 000 Kč-ba került, amelyből mintegy 3,8 millió korona hitelt az állam nyújtott.²⁷⁴

A gernyőpusztai telep kiépítésénél egyértelműen felfedezhetők a katonai szempontok. A kolónia centrumát a régi majorsági épületek képezték, itt helyezték el az iskolát, a községházat és a raktárakat, valamint 7 telepés család háza is itt épült fel. A maradék 28 kolonista háza a telep centrumától nyugat felé egy sorban épült ki, a már említett vasútvonallal párhuzamosan úgy, hogy a telepés házak homlokzata a karnyújtásnyira húzódó államhatárra nézett.²⁷⁵ A házak derékszögben, mint megannyi kis erődítmény, fogták közre az udvart úgy, hogy egyik oldalt a lakóhelyiségek és az istálló, a másik oldalt a csűr alkotta. A vastag beton alapokra épített házakban 2 lakószoba, konyha, előszoba, kamra, műhely, tágas padlás, a ház alatt pedig tágas, szükség esetén több tucat személy befogadására alkalmas pince volt található. Az istálló 10-12 szarvasmarha elhelyezésére volt elegendő. A ház falai téglából épültek, amelyeket meglepő módon egy közeli magyarországi téglagyárból szállítottak vasúton az építkezés helyszínére.²⁷⁶ A telepések az építkezéshez a hitelakciókon kívül számos más segítséget is kaptak, a hadsereg például igavonó állatokat kölcsönzött részükre, a Csehszlovák Államvasutak pedig engedélyt adott, hogy az építőanyagot szállító tehervonatokat a kolóniához legközelebbi nyílt pályaszakaszon is megállhassanak.

272 *České Slovo*, 1922. október 7.

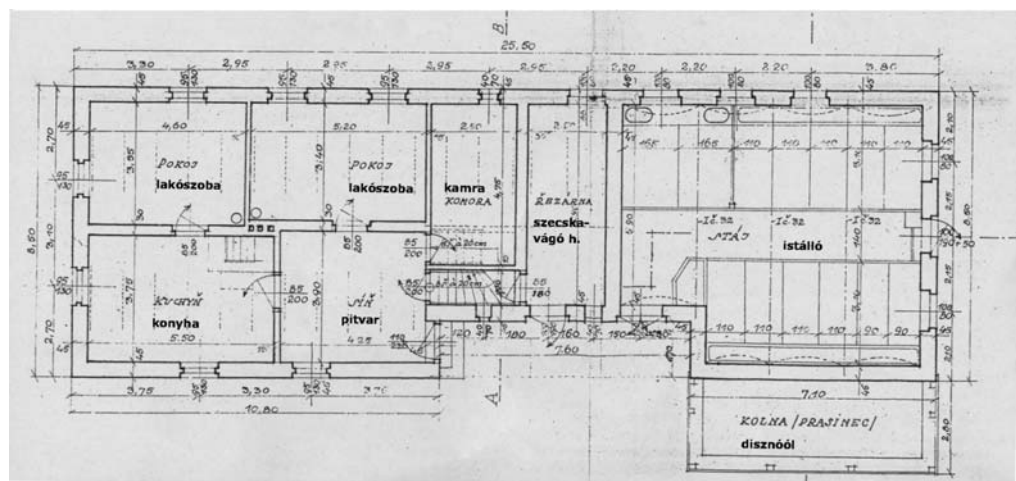
273 VHA Praha, f. MNO Pres. K. 654, č. 322/Kleg. Zpráva o stavu kolonisace na Slovensku a Podk. Rusí koncem srpna roku 1924.

274 *Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Rimavská Sobota*, Obecné prospešné stavebné a bytové družstvo kolonistov zo Slavíkova a Bottova, s. r. o. v Slavíkove. k. 4. č. 44765/II.23.

275 Ezt a szándékot a mezőgazdasági minisztérium által 1924-ben a gernyőpusztai telepről készített jelentés is kiemeli: „*A házak elhelyezésének ilyen lineáris módja mellett stratégiai szempontok is szóltak. Meg kell ugyanis jegyezni, hogy a kolónia 4-6 km-re fekszik a magyar határtól.*” SNA, f. EMZ, k. 122, č. 604. Současný stav kolonie Gernyőpuszta.

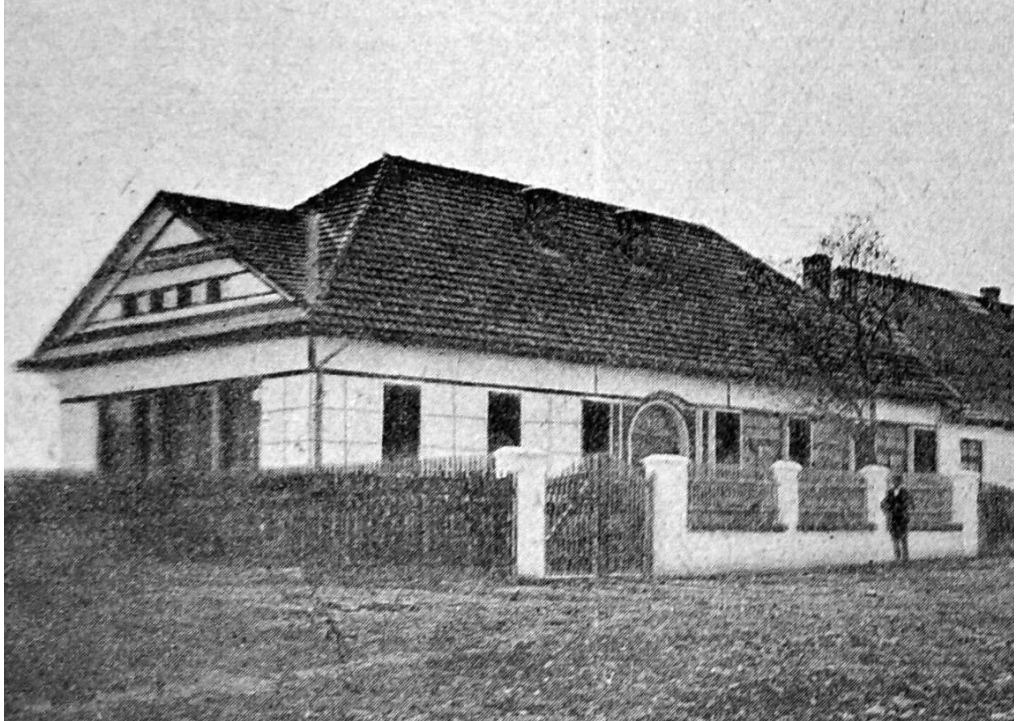
276 A magyarországi téglavásárláshoz a CSLI a Kereskedelmi Minisztériumtól kért engedélyt, amelyben külön hangsúlyozta, hogy az építkezések célja „*az államhatárok megbízható lakosság általi biztosítása*”. NA ČR, f. SPU-VŠ, k. 249.

8. és 9. kép. Gernyőpusztai telepes ház homlokzata és alaprajza

Az egy időre a köztársasági elnökről Masarykovóra (Masarykfalvára) átkeresztelt telep a húszas évek elején gyors fejlődésnek indult. Az állam támogatásának köszönhetően szlovák nyelvű állami iskola nyílt a kolónián, amelybe a gernyőpusztai legionáriusok és a környező szlovák kolóniák gyerekei jártak. Sőt az 1924/25-ös tanévben már a közeli – a 18. században katolikus szlovákokkal újránépesített, de 1910-ben magát színmagyarnak valló – Dobóca községből is ide írtak 20 diákot. 1926-ban belügyminiszeri rendelettel Gernyőpusztát a szomszédos Leánymezőn létrehozott kolóniával összevonták, s a Ludovít Štúr köré tömörülő költők legfiatalabbjáról, Ján Bottórol elnevezve Bottovo néven önálló településsé nyilvánították. A község katasztere, ahol az 1930-as népszámlálás szerint 384 személy élt, ekkor 623 ha-t tett ki.

10. kép. A gernyőpusztai iskola épülete

A gernyőpusztai kolónia kiépítésével párhuzamosan Dél-Szlovákia és Kárpátalja más régióiban is megkezdődött a legionárius telepek alapítása. A hely kiválasztásában a közös nevező általában a vasút volt, hiszen valamennyi nagyobb legionárius telep a fontosabb vasúti csomópontok mellett jött létre. A vasutak szerepe a trianoni határok megállapításában közismert, s az Ipolytól keletre a szlovák–magyar határ meghúzásánál, valamint Kárpátalja Csehszlovákiához való csatolásánál is ez játszotta a döntő szerepet.²⁷⁷ Ezért nem meglepő, hogy a magyar határ menti vasútvonalak és vasúti csomópontok biztosítása a csehszlovák határvédelem egyik prioritása volt. Ennek összefüggésében érthető meg a húszas években alapított nagyobb legionárius kolóniák, a persei, a tizsalamoni, a battyáni, a csatai és a bényi helyszínének a kiválasztása.

A Kassa és Beregszász közötti stratégiai szempontból is kiemelkedő jelentőségű vasútvonal mellett több legionáriustelep is létrehoztak: A Csap melletti vasúti csomópont biztosításának a feladatát látta el a Tizsalamonnál, valamint a Battján és Bély mellett létrehozott legionáriustelepek rendszere. A Kárpátalja területén Bátyu mellett létrehozott Svoboda elnevezésű kolónia viszont a beregszászi és munkácsi vasutak találkozásánál lévő csomópontot biztosította.

277 A vasutak szerepéről a trianoni határok megállapítása során lásd Majdán János: A vasutak szerepe a határok kialakulásában. In Pásztor Cecília (szerk.): „...ahol a határ elválaszt.” *Trianon és következményei a Kárpát-medencében*. Balassagyarmat–Várpalota, Nógrád Megyei Levéltár, 2002, 100–115 p.

11. kép. A battyáni legionárius kolónia építés közben

A Tiszasalamon melletti Cifraszögtanya több mint 430 hektárnyi területére a CSLI eredetileg 23 legionáriuscsaládot készült telepíteni, az ÁFH ungvári körzeti hivatala által 1922-ben végrehajtott telepítés során azonban csupán 7 legionárius kapott itt birtokot. A telepesek által a telepnek adott Stráž (Őrhely) megnevezés azonban nyilvánvalóvá tette, hogy a kolónia szerepe ettől függetlenül változatlan maradt. Ezt alátámasztja Jócsik Lajos közlése is, aki szerint a telep egyik házának falára egy kivont kardú halinás vitéz volt festve az alábbi felirat kíséretében: „*Kdo jak Slovák cíti, nech sa šablů chití!*”²⁷⁸

A csehszlovák állam legnagyobb legionárius kolóniája Bátyu mellett a vasúti pálya két oldalán épült ki Svoboda (Szabadság) néven. Noha kárpátaljai telepről van szó, jelentősége miatt mégis fontosnak tartjuk, hogy röviden ismertessük történetét. Az itt lefoglalt Lónyai-birtokból a CSLI 1600 ha nagyságú termőföldet kapott kolónia létesítése céljára, amely terület eredetileg a trianoni Magyarországon maradt Nagylónya község kataszterébe tartozott. A birtokra az első két telepes 1923 szeptemberében érkezett, az ő feladatuk volt, hogy a többiek számára a letelepedést előkészítsék. Az előzetes tervek alapján három legionárius 50 ha nagyságú maradékbirtokot kapott az államhatár közvetlen közelében lévő Bagolyszálláspusztán, a többieket három helyszínre osztották szét: 25 cseh telepes a volt Nagybakostanyán, 19 morva telepes a volt Kisbakostanyán, míg további 20 cseh és morva legionárius az újonnan létrehozott Dvorce tanyán

278 Magyar fordításban: *Aki szlováknak érzi magát, ragadjon kardot! Jócsik: Idegen... I. m. 61. p.*

kapott birtokot.²⁷⁹ A telepesek a hitelekhez való könnyebb hozzájutás érdekében építési szövetkezetet hoztak létre, s még 1923 decemberében nekiláttak a leendő falu kiépítéséhez. Ehhez, mivel stratégiaileg kiemelt jelentőségű kolóniáról volt szó, az államtól minden segítséget meg is kaptak. Az istállóval egybeépített, lőrészerű ablakokkal ellátott házaik 30 méter hosszúságúak voltak, s a gernyőpusztai kolonisták házaihoz hasonló beosztással rendelkeztek.²⁸⁰ A kolónián, amely 1927-től vált önálló községgé, cseh nyelvű iskola létesült, amely 1926-ban kapott új épületet. Az iskola fejlődését jól mutatja, hogy a kezdetben egyosztályosként 34 tanulóval induló intézményben 1933-ban már 7 osztály volt (ebből 1 orosz nyelvű) és 206 tanuló. Az 1931-es adatok szerint a közben 4316 ha kataszterűvé bővült Svoboda községben 909 lakos élt, ebből 405 cseh, 7 szlovák nemzetiségű, a községhez csatolt tanyákon pedig 184 ruszin, valamint 281 magyar és egy lengyel nemzetiségű személy lakott.²⁸¹

A már említett Losonc–Kassa vasútvonal mentén a gernyőpusztai kolóniától nyugati irányban, légvonalban mintegy 30 km-re Perse falu mellett hozták létre a füleki vasúti csomópontot biztosító Bozita elnevezésű legionárius kolóniát. A CSLI és az ÁFH közötti levelezésből jól követhetők a telepítés előzményei, amelyek általános érvényű tanulságokat is hordoznak.²⁸² A Csehszlovák Legionáriusok Irodája 1922 novemberében jelezte az ÁFH-nak, hogy a Losonc–Fülek–Feled vasútvonal mentén szívesen telepítene le legionáriusokat. A földhivatal támogatásáról biztosította az ötletet, s 1923 februárjában a térségről készült térképet is küldött a CSLI-nek, amelyen 20 olyan birtokot jelöltek ki, amely a földreform hatálya alá esett. Ezek közül a CSLI két birtokot jelölt meg, amelyek közül a választás végül a Koburg család Perse község határában fekvő birtokára esett. Az ÁFH még 1923 májusában jelezte a CSLI-nek, hogy támogatja Bozitapuszta betelepítését, majd az 1924 januárjában keltezett levelében már arra kérte a legionáriusokat képviselő irodát, hogy vegyék át a birtokot az eredeti tulajdonostól, s kezdjék meg a telepítések. Így mintegy két év előkészület után, 1924 végén sor kerülhetett a telep megalapítására. A mintegy kétezer ha nagyságú birtokon 5 legionáriusoknak kiosztott ún. maradékbirtokot hoztak létre, a fennmaradó 528 ha területre pedig 32, többségében cseh legionáriuscsaládot telepítettek. A kolónián 1926-ban iskola létesült, a harmincas években pedig kultúrház is épült. A persepusztai telep jelentőségét mutatja, hogy a CSLI által az 1925-ös évben a földreformra fordított közel 10 millió koronából 2,6 millió korona ennek a legionárius telepnek a kiépítésére volt fordítva.²⁸³

A fentiekben felsorolt kolóniákkal együtt 30 a magyar határ mentén létrehozott szláv telepre költöztek legionáriusok (ebből jelentősebbnek számít még a Párkány–Léva vas-

279 *Kolonie a obec Svoboda. Její vznik a budování.* Red. Kápar, Josef. Praha, 1933.

280 A telep katonai jellege a vidéket meglátogató Balogh Edgárnak is feltűnt, aki a *Hármas kis tükör* című művében (Budapest, Magyar Élet, 1945) a következőket írja: „Hátulról közelítjük meg a ríktőan pirosfedeles telepet, egyelőre nincs előttünk más, mint a betonistállók fehér fala. Furcsa fal, furcsa ablaknyílásokkal. Mintha megannyi erődtítmény állna előttünk, lőrésével vigyázva a széles nagydobronyi legelőt... Nagy katonás négyszögben épült a telep, a közepe hatalmas tér. Olyan, mint valami székértábor.” 27–28. p.

281 Kápar: i. m.

282 SNA, SPU Praha, k. 3216.

283 Šedivý, Ivan.: Legionářská republika? K systému legionářského zákonodárství a sociální péče v meziválečné ČSR. *Historie a vojenství*, (51.) 2002. 1. sz. 176. p.

útvonal mellett felépült Csata és Bény kolónia),²⁸⁴ összesen 224 család, vagyis kb. 1200 személy. Ez nem túlságosan nagy szám ugyan, ám az általuk létrehozott kolóniák nemcsak katonai szempontból voltak fontosak, hanem belpolitikai küldetésűk is volt. A legionáriusok döntő többsége ugyanis cseh, illetve morva nemzetiségűként a szlovák autonomistákkal szemben a prágai centralizmus hívének számított. Az 1923-as helyhatósági választásokon például a gernyőpusztai 95 választásra jogosult személy közül 84 az Agrárpártra adta le voksát, míg 11 személy lakóhelyétől távol lévén, nem szavazott. Ennek következtében a telep anyaközségének, Dobócának a 15 fős képviselő-testületébe három, az Agrárpárt jelöltjeként induló legionárius is bekerült.²⁸⁵ Szintén az Agrárpárt érdekszférájába tartozott a Sedliacká jazda [Parasztlovasság] nevű félkatonai szervezet, amely népszerűnek számított a telepesek, főként a legionáriusok között. Ennek a Csehországból Szlovákiába begyűrűző szervezetnek az egyik fő feladata éppen a vidéki lakosságnak az Agrárpárt irányába való terelése volt. A szervezet tagjai elsősorban a lovaglás gyakorlását tartották fontosnak, de lőgyakorlatokra is jártak. A Parasztlovasság szlovákiai meghonosításában nem csupán politikai szempontok játszottak közre, hanem a köztársaság védelmi szempontjai is. Mivel a szervezet tagjai csehszlovákista érzelműek voltak, egyfajta ellensúlyt képeztek a Szlovákia autonómiáját támogató Hlinka-párti félkatonai szervezettel, a Rodobranával szemben.²⁸⁶

A legionáriustelepek kiemelt katonai szerepe és az, hogy a telepesek, akik otthon is fegyvert tartottak, mintegy a hatalom előőrseinek szerepét töltötték be, állandó feszültséget okozott a helyi lakosság és a telepesek között. Komolyabb incidensről azonban nincs tudomásunk. Ilyenre majd csak 1938 őszén került sor, akkor azonban már teljesen más politikai és hatalmi körülmények közepette.

4.3. A MAGÁNKOLONIZÁCIÓ A HÚSZAS ÉVEK ELSŐ FELÉBEN

A hivatalos állami kolonizáció mellett, sőt azt időben kicsit meg is előzve, a kiutalási törvény elfogadását követően megkezdődött az ún. magánkolonizáció is. A magánkolonizáció lényegét az jelentette, hogy ebben a kolonisták nem az ÁFH által már lefoglalt birtokon kaptak kiutalást, hanem közvetlenül a nagybirtokostól jutottak telepes birtokhoz. A magánkolonizációra a legtöbb esetben a lefoglalási törvény 7. paragrafusa által rögzített ún. rövidített kiutalási eljárás teremtett lehetőséget, de voltak példák arra is, hogy a lefoglalt birtokból a tulajdonosnak visszaengedett birtokrészen, illetve a lefoglalás hatálya alá nem eső birtokokon valósult meg. Az ún. rövidített kiutalási eljárás lehetővé tette, hogy a lefoglalás hatálya alá eső birtokból annak tulajdonosa bizonyos részt közvetlen adásvétel útján értékesíthessen. Ehhez azonban minden esetben a földhivatal jóváhagyása kellett, sőt az adásvételi szerződésbe az oszthatatlan telepes birtokokra vonatkozó tulajdonjogi korlátozások s az ÁFH-nak az ilyen birtokokkal kapcsolatos

284 A fellelhető levéltári források szerint legionáriusok a következő kolóniákon telepedtek le: Bény, Bozita, Gernyőpuszta, Csata, Cifraszögtanya, Dögös, Eklipuszta, Fakópuszta, Galánta, Harcsápuszta, Macháza, Annamajor, Újpuszta, Újvilágmajor, Kacagó, Süly, Szentmihályfa, Bellova Ves, Okánikfalva, Szigetmajor, Sárrétpuszta, Szőgyénmajor, Nemeskosút, Kórószegmajor, Margitmajor, Nagylég, Úrföld, Bély, Battyán, Svoboda

285 SNA, f. EMZ, k. 122, č. 604.

286 A parasztlóvasságról lásd bővebben: Čaplovič: i. m.

egyéb jogosítványai is bekerültek. A rövidített kiutalási eljárástól az ÁFH a termőföld fel-parcellázásának felgyorsítását remélte, miközben ez az eljárás a kolonizáció nemzeti céljainak is megfelelt, hiszen a földreform hagyományos kiutalási formájával szemben ilyen esetben nem kellett kielégíteni a helyi lakosság igényét. Másrészt a birtokos általában csak úgy kapott engedélyt egy-egy birtokrész rövidített kiutalási eljárás általi eladásához, ha az ÁFH által kijelölt személynek vagy szervezetnek adta el azt. A birtokosok számára ez a megoldás leginkább azért volt kedvező, mivel a közvetlen adásvétel útján magasabb áron tudta a birtokát értékesíteni, mintha azért a lefoglalás során kárpótlást kapott volna. Erre a bevételre pedig igencsak rá voltak szorulva, hiszen az állam által nagybirtokokra kivetett rendkívül magas vagyondézsma befizetéséhez készpénzre volt szükségük. Ezt a kényszerhelyzetet az ÁFH tudatosan igyekezett kihasználni arra, hogy a dél-szlovákiai nagybirtok minél gyorsabban cseh és szlovák kézbe kerüljön. Erről a szándékról Holúbek képviselőnek az ÁFH ellenőrző bizottságában elhangzott szavai is tanúskodnak: *„Szlovákiában fontos, kié a föld. Most főleg magyarok és zsidók birtokolják. A mi szándékunk az, hogy minél több kerüljön minél gyorsabban szlovákok kezébe, s ezért el kell távolítani ennek akadályait. A nagybirtokosoknak ugyanis a vagyondézsma miatt készpénzre van szükségük, és a szlovákiai nagybirtokosok szívesen adják el birtokaikat. Sokan a határon túlra akarnak költözni. Mivel az államhoz kevésbé barátságos rétegről van szó, ebben támogatni kell őket. Ezen okok miatt a szlovák képviselői klub támogatja a magánparcelláció lehetővé tételét Szlovákiában... Persze felügyelni kell arra, hogy csupán jogosult igénylők és csupán szlovákok jussanak ilyen módon földhöz.”*²⁸⁷

A magánkolonizáció útján telepes birtokhoz jutottak tehát a rövidített kiutalási eljárást használták ki, miközben a telepes birtok megvásárlásához minden esetben kellett az ÁFH jóváhagyása is. A telepesek ilyen esetben egy nyilatkozatot írtak alá, amelyben vállalták az Állami Földhivatal felé, hogy megszerzett birtokukat alávetik az oszthatatlan parasztbirtokokra vonatkozó megkötéseknek, illetve a szántóként megvásárolt földjeiket nem alakítják át legelővé. A nyilatkozatban a telepesek tudomásul vették azt is, hogy birtokukat az ÁFH akár „vissza” is vásárolhatja tőlük.²⁸⁸ Bár a magántelepesek általában magasabb árat fizetettek a földért, mint az állami telepítések résztvevői, az északi megyék szlovák lakossága mégis szívesen választotta ezt az eljárást. Ennek oka pedig nem csupán az volt, hogy így rövidebb idő alatt jutottak földhöz, hanem az is, hogy a földbirtokossal való közvetlen megegyezésben látták annak biztosítékát, hogy egy esetleges határváltozás esetén a megvásárolt termőfölddel kapcsolatos tulajdonjoguk ne szenvedjen csorbát.

A magánkolonizációban leginkább Szlovákia északnyugati, illetve középső régiójának szlovák lakossága vett részt, míg az állami telepítésekbe nagy számban bekapcsolódó morva lakosság csak elvétve használta ki a kolonizációnak ezt a formáját. A magánkolonizáció sajátos formáját képviselte a kolonizátorok belépése a folyamatba. Ezek különféle szövetkezetek, bankok vagy akár magánszemélyek is lehettek, akik a földhivattal történt megegyezés alapján saját maguk szervezték meg egy-egy nagybirtok kolonizálását. A magánkolonizátorokat a telepítések nemzeti céljai mellett, sőt azok fölött elsősorban saját gazdasági érdekeik vezették, s jól jövedelmező vállalkozásként tekin-

287 NA ČR, f. SPU-VŠ, k. 132, Správný výbor ŠPU, 56. zasedání, 23. 10. 1922

288 SNA, f. EMZ, k. 91, bez č. Osvedčenie

tettek a telepítésekre. Viszonylag kedvező áron (mélyen azok piaci értéke alatt) jutottak ugyanis a lefoglalt birtokokhoz, amelyeket jelentős haszonnal parcellázták fel a telepések között. Ennek köszönhetően a magánkolonizáció során a telepések olykor kétszer, sőt háromszor magasabb árat is fizettek a földért, mint az állami telepítések során. A kolonizáció első szakaszában létrehozott telepék esetében az állami kolóniákon egy hektár termőföld kiutalási ára 2800 korona körül mozgott, addig a magánkolóniák esetében ez 3-4 ezer korona volt, de elérhette akár a 6 ezer Kő-t is.²⁸⁹

A magánkolonizáció változatos formákat ölthetett. A kolonizátorok kizárásával történő földvásárlások során gyakran csupán néhány család települt át a déli területekre, így a kolonizációnak ezt a formáját inkább szórványtelepítésként tarjuk számon. Noha az ÁFH ezeket a magántelepüket sokszor nem is sorolta be a kolonizációról készült nyilvános kimutatásokba, a földhivatal iratanyaga szerint tudomásuk volt róla, sőt ösztönözték ezt a módszert. Különösen Hont, Nógrád és Gömör dimbes-dombos területein tartották hasznosnak a kisebb csoportok letelepedését, hiszen az ottani természeti viszonyok nem tették lehetővé, hogy egy-egy birtokra nagyobb számú telepes családot lehessen költöztetni.²⁹⁰ Hogy a szórványkolonizáció is a földhivatal tudomásával, sőt gyakran annak ösztönzésére történt, arra a Losonc közelében lévő nagyromhányi telepre költözött kolonisták által a Telepítési Hivatalhoz 1933-ban írt levél is tanúskodik. A levélben a telepések a hivatal gazdasági segítségét kérik, miközben megjegyzik, hogy ők annak idején Horák telepítési biztos javaslatára vettek földet Török Béla földbirtokostól, maguktól eszükbe sem jutott volna, hogy magyarok közé telepedjenek.²⁹¹

A magánkolonizáció szempontjából meghatározó volt a két legfontosabb magánkolonizátor, a Szlovák Telepítési Szövetkezet (SZTSZ) és a Szlovák Liga (SZL) tevékenysége. A Szlovák Telepítési Szövetkezet Szlovákia szláv kolonizációjának az egyik legagilisabb szervezője volt. A szövetkezetet az oroszországi légiókban is szolgáló Ivan Daxner alapította eredetileg Legionáriusok és Amerikai Szlovákok Telepítési Szövetkezete néven. Daxner és a szövetkezet célja a szlovákok természetes kolonizációs tevékenységének (ezen a török kiűzése utáni idők dél felé irányuló szlovák migrációját értették) a mesterségesen irányított módon való folytatása volt. A szövetkezet országszerte több tucat kolóniát tervezett kiépíteni, miközben több tízezer szlovák telepes család délre költöztetésével számolt.²⁹² A Daxner által megfogalmazott alapelvek szerint nem az a telepes a jó gazda, aki a készbe beülhet, hanem aki a földet bérbe kapja, s aki megdolgozik annak tulajdonjogáért.²⁹³ A szövetkezet jól kidolgozott elvek szerint folytatta a működését, amelynek legfontosabb pontjai a következők voltak:

289 Vö. Voženílek: *Pozemková reforma...* I. m. 151–153. p.

290 Ezt támasztja alá a Telepítési Hivatal 1925-ből származó leirata, amely felsorol néhány nógrádi és gömöri birtokot, amelyek kapcsán megjegyzi, hogy a terepviszonyok miatt tömeges telepítésre alkalmatlanok, de kisebb szlovák csoportok ideköltözése kívánatos. Vö. SNA, f. KR 39, č. 9296/31 Výber kolonisačnich objektů.

291 SNA, f. KR k. 41. č. 755/33

292 Daxner: i. m.

293 Ezt az elvet az alábbi Daxnertől származó idézet is alátámasztja: „*Senkinek semmit nem ajándékozni, nem az ajándékokra építeni, mert minden ajándék demoralizáló hatású. A demoralizált telepések pedig nem érhetik el a megkívánt nemzeti, politikai, kulturális vagy gazdasági célokat.*” *Slovenský denník*, 1923. április 10.

- házat, valamint a gazdálkodáshoz szükséges eszközöket biztosítani a telepesnek, hogy az az új környezetben is otthon érezze magát, s bizalommal tekintsen a jövőbe;
- ellenőrizni a telepes gazdálkodását, de rábízni a kezdeményezést;
- a szövetkezet jogi és gazdasági eszközeivel serkenteni a telepes gazdasági aktivitását;
- gondoskodni a telepesek szellemi épüléséről is, hogy azok a körülöttük élő magyarok fölé tudjanak emelkedni.²⁹⁴

Ezeknek az elveknek a gyakorlati megvalósítása érdekében a szövetkezet minden telepesnek 25 kh nagyságú birtokot, kész házat és megfelelő gazdasági eszközöket biztosított. A telepesek a szövetkezettől kapott birtok árát több éven keresztül a termés bizonyos hányadának átadásával törlesztették, s a telepes gazdaság csak a teljes összeg lefizetése után kerülhetett a telepes birtokába. Addig azonban a telepes alávettette magát a telepítési szövetkezet gazdasági irányításának, fokozatosan tanulva az új környezet megkívánta gazdálkodás fortélyait. Így a gyakorlatban is megvalósíthatónak vélték Daxner gondolatát, mely szerint „*csupán a független és vagyonos földműves lehet olyan öntudatos, hogy nemcsak ellenálljon a környezete magyarosító hatásának, hanem ő legyen a környék elszlovákosításának forrása*”.²⁹⁵ Daxnerék tevékenységének a csúcspontja a kolonizáció első szakaszára esett, sőt ebben az időszakban arra törekedtek, hogy az SZTSZ kezébe kerüljön minden kolonizációval kapcsolatos kompetencia. Propagandájuk hatására ekkor számos, az ÁFH által alapított kolónia telepesei is beléptek a szövetkezetbe, ezáltal azonban Daxnerék szembekerültek a földhivatallal, amely ellenlépéseket tett, s a Szlovák Telepítési Szövetkezet a húszas évek közepére teljesen kiszorult a telepítések irányításából és lebonyolításából.

A Daxner vezette Szlovák Telepítési Szövetkezet legnagyobb szabású vállalkozása a neves 19. századi szlovák személyiségről Hodžovónak (Hodzafalvának) nevezett kolónia megalapítása volt. A három major (Törömpuszt, Zsemleképuszt és Rakottyápuszt) helyén 1921-től kiépülő új kolónián eredetileg 72 szlovák család telepedett le, akik a szövetkezet elveinek megfelelően átlagban 25 hold nagyságú birtokot kaptak.²⁹⁶ A kolóniát alapító szövetkezet a telepesek számára a majorságokon átvezető út két oldalán egységes tervek alapján építette ki a lakóházakat. A turócszentmártoni Mann és Moravek cég által épített téglaházakban két-két család lelt a korabeli viszonyokhoz képest tágas és kényelmes otthonra.

A Szlovák Telepítési Szövetkezettől is eredményesebb kolonizátornak bizonyult a Szlovák Liga nevezetű társadalmi szervezet, amely 1907-ben alakult meg az USA-ban. 1920-ban az amerikai szervezet mellett létrejött a szlovákiai Szlovák Liga is, amely nyíltan magyarellen és asszimilációs politikát folytatott, s járási szervei csupán Dél-Szlovákia 23 „magyar jellegű” járásban voltak.²⁹⁷ A Liga képviselői már 1919-ben Szlovákiába látogattak, s a reemigráció lehetőségei felől érdeklődtek, 1920-ban pedig Ignác Gessay vezetése alatt információs irodát nyitottak Pozsonyban. Gessay 1920 májusá-

294 AUTGM, f. TGM, Zemědelství, k. 466, Kolonizačné družstvo pre Slovensko.

295 *Slovenský denník*, 1923. április 11.

296 Voženilek: *Pozemková reforma...* i. m. 153. p.

297 Vö. Letz, Róbert: *Dejiny Slovenskej Ligy na Slovensku (1920–1948)*. Martin, Matica slovenská, 2000, 27. p.

tól az Amerikából való hazatérést propagáló folyóiratot is megjelentetett *Americký Slovák* címmel. A lapban folyamatosan jelentek meg az amerikai szlovákokat a hazatérésre s a déli magyar területeken való letelepedésre biztató írások. Ezek egyikének szerzője a „Drang nach Osten!” és a „Tengerre magyar!” jelszavak szellemében a következő jelszót fogalmazza meg: „*Szlovákok, dél felé! A sík vidékre, a Dunához!*”²⁹⁸ Gessay aktivitását mutatja, hogy a Szlovákia igazgatásával megbízott minisztérium mellett megalkult repatriációs bizottság tagjai közé is bekerült, s részt vett a trencsénteplici körzeti földhivatal mellett működő tanácsadó testület munkájában is. Befolyását kihasználva a Gessay által irányított Szlovák Liga az egyik legjelentősebb magánkolonizátorrá vált, s különösen jelentős szerepet játszott a reemigránsok letelepítésében. Gessay nevéhez 5 kolónia, az Alsózsember mellett létrehozott két telep, az Éberhárd melletti Gessayfalva, a Fél melletti Tamásháza és az Ógyalla mellett létrehozott Zöldállás megalkapítása kapcsolható.

Sorban az első kettőt, a Lévától 11 km-re található Alsózsember község határában alapította a Szlovák Liga, amely a budapesti székhelyű Kohner és fia cégtől vette meg a 432 ha (1002 hold) nagyságú területet. A Liga egy magyar holdért az elvetett gabonával és a birtokon található épületekkel együtt 2115 Kő-t fizetett, a telepeseknek viszont átlagban 3200 koronáért adta a termőföld holdját.²⁹⁹ Az itt 1921. áprilisában letelepített 44 kolonista család, amelynek jelentős része az Egyesült Államokból visszatelepült szlovákok közül került ki, a volt nagybirtok két gazdasági udvarában lett elhelyezve. 30 család közvetlenül Alsózsember község szélén települt le, további 14 család pedig a szomszédos Kálnaborfő kataszterébe tartozó s az első kolóniától mintegy két-három km-re lévő Kőhatármajorban kapott telepes birtokot. A kitűnő minőségű termőföld és a közös tulajdonba kapott legelők mellett a telepesek megkapták a közeli kőfejtőt is, amely a telepes családok gazdasági megerősödését volt hivatva szolgálni a nyelvhatáron fekvő községben. A Gessay által alapított harmadik kolónia Csáky Károly birtokán, az Ógyalla melletti Zöldállás majorban alakult Zelený háj néven. A birtok kolonizálását 1922-ben hirdették meg a szlovák sajtóban, kiemelve azt, hogy az ország legjobb minőségű termőföldjéről van szó, ahol kedvezőek a viszonyok nemcsak a gabona, hanem a dohány termesztéséhez is. Az 1922-es aratás után lezajlott kolonizáció során a magánkolónia 252 hektárjára 31 szlovák földműves települt, később azonban a kolónia létszáma 45 családra emelkedett.

Ignác Gessay legnagyobb vállalkozásának a Pozsonyhoz közeli Apponyi-birtokokon alapított két kolónia, Gessayovo és Tamásháza létrehozása volt, ez utóbbi telepet azonban csak a kolonizáció második szakaszában alapították meg. A Csehszlovákiában „persona non grata”-nak kikiáltott Apponyi Albert és Apponyi György birtokait – talán nem véletlenül – juttatta Gessay kezére a földhivatal. A volt Apponyi-birtokból Gessay 1923-ban az Éberhárd melletti birtokrészen 1461 ha nagyságú területet parcellázott a telepesek között. A gazdasági problémák miatt több évre is elhúzódó kolonizáció idején a telepesek száma állandó mozgásban volt. A kezdetben Györgymajor nevet viselő kolóniára elsősorban Szlovákia északi részéről (Terhelyről, Ó- és Újbesztercéről, Csacáról stb.) érkeztek telepesek, akik később Gessayovra (Gessayfalvára) keresztelték el tele-

298 *Americký Slovák*, 2, 1921, 11–12. sz.

299 Vö. *Americký Slovák*, 2, 1921, 9–10. sz.; SNA, f. KR, k. 136, č. 1946/24.

pülésüket. A családok száma kezdetben 30 volt, ez később 86-ra emelkedett, a kivándorlás miatt azonban végül 47-re csökkent le.³⁰⁰

12. kép. Szlovák telepesek Éberhárd kolónián

Noha a szlovák sajtó a kolonizáció önzetlen bajnokaként ünnepelte Ignác Gessayt, az általa alapított kolóniák telepesei korántsem voltak ennyire elégedettek. Gondjaikkal több ízben is panasszal fordultak az ÁFH illetékeseihez. Legnagyobb problémájukat a telepes birtokok viszonylagosan magas vételárának törlesztése jelentette. A zöldállási telepesek viszont nemcsak a kolonizátorra panaszkodtak, de egymás között is torzsalkodtak, mivel a kolónia megalapításakor különböző minőségű lakásokhoz jutottak.³⁰¹ Igaz, akkor meg egyeztek, hogy a különbséget később pénzben kiegyenlítk, de erre végül nem került sor. Az alsózsemeri telepesek pedig egyenesen a Mezőgazdasági Minisztériumhoz fordultak panaszukkal a kolonizátorral szemben.³⁰² A panaszban a telepesek többek között a közös legelőként kiutalt terület felparcellázását kérték, valamint a magas vételárat és a tulajdonjoguk rendezésének lassúságát tették szóvá. A minisztérium közbenjárására végül 1924. május 12-én a Szlovák Liga pozsonyi irodájában megtartott megbeszélésen megegyezés született a telepesek képviselői és Gessay között a vitás kérdések mielőbbi rendezéséről.

300 Vö. SNA, f. KR 136; SNA, f. SL, k. 72, Národnostné pomery v kolóniách na území postúpe-nom Maďarsku podľa sčítania ľudu roku 1930.

301 Uo. 40950/1924, Kolonie Zelený Háj.

302 SNA, f. MPS, k. 115, č. 9693/1923, Žemberovce, kolónia – prídel.

Hasonló, sőt nagyobb gondokkal küzdöttek a csallóközi Millenniumpusztán alapított kolónia lakói is. A kolóniát a pozsonyi székhelyű Pozemkový ústav [Telek Intézet] alapította 1923-ban. A magánkolonizátor a Csilizpatas melletti kolónián 49 morva családot telepített le, akik kivétel nélkül a volt gazdasági udvar épületeiben kaptak elhelyezést. A nagy reményekkel érkező telepesek azonban gyorsan kiábrándultak új lakóhelyükből, s a húszas években többen el is hagyták a kolóniát. Az ÁFH-nak 1924 májusában írt levelükben azt panaszolták fel, hogy a Pozemkový ústav megszegte ígéreteit.³⁰³ Azokban ugyanis a köztársaság legjobb földjeiről (ez a megfogalmazás kedvelt volt a magánkolonizátorok között), olcsó jelzáloghitelről, további birtokszerzési lehetőségekről, szép lakásokról volt szó, a valóság azonban egészen más volt. A termőföld fele ugyanis mocsaras, egyharmada pedig állandó víz alatt állt. Az ígért olcsó jelzáloghitelt sem kapták meg, s újabb területek kolonizálására sincs lehetőségük, miközben ők már drága pénzen igavonó állatokat is vásároltak ehhez. A lakáshelyzetükkel is elégedetlenek, hiszen legtöbbször a volt istállókból átalakított lakásokban kénytelen élni. A millenniumpusztaiak állandó panaszai miatt az üggyel az ÁFH is kénytelen volt foglalkozni, s hogy valamilyen segítsen a telepeseken, 1925-ben a később Milenovicének elnevezett telepet az ÁFH hivatalos kolóniák közé sorolta át. Ez azonban csupán a telepesek megsegélyezésének lehetőségeit bővítette, lényegi javulást nem hozott azok életében.

A kolonizáció első szakaszában a két felsorolt kolonizátor mellé még a kulantói telepet létesítő Bars Megyei Népbank és a nógrádi Csőrepusztát kolonizáló Légióbank iratkozott fel, a magántelepek nagyobb része azonban a kolonisták és a nagybirtokos közötti közvetlen megegyezés útján jött létre. Ezek általában jóval kisebb nagyságúak voltak, mint az eddig ismertetett kolóniák, és a rajtuk letelepített családok száma ritkán haladta meg a 30-at. Nagyobb létszámú magánkolóniák leginkább Nógrádban jöttek létre, ahol különösen erős volt a telepítési hajlam. A Ragyolc községben létrehozott kolóniára 51, a közeli fülekpilis Kis- és Nagyromhánypusztára 43, a Rárósmulyad melletti Parlagpusztára pedig 45 család települt le. A nógrádi magánkolonizáció erejére jellemző, hogy a térségben az 1923 végéig létrehozott mintegy tucatnyi magánkolóniára több mint 250 család települt le. Nógrádhoz hasonlóan Gömörben is erőteljes volt a magánkolonizáció. Itt a legnagyobb telepet a nyelvhatáron fekvő Osgyán közelében lévő Molnárkapuszta melletti majorságokban hozták létre, ahová 43 család érkezett, míg a szintén közeli Széplakpusztára 34 telepes költözött. Ezekből csupán pár kilométerre, a Rimaszombat mellett Dúsa községben is létrehoztak egy magántelepet. Az 1922-ben alapított kolónia a volt Keiszler-birtok helyén jött létre. A 20, többségében Zólyom megyei szlovák család összességében 375,02 ha-t vásárolt meg az ÁFH engedélyével Dúsa és Kisgömöri település kataszterében. A birtok adásvétel során özv. Keiszler Gusztávnét dr. Pörös rimaszombati ügyvéd képviselte. A telepesek 4000 korona átlagáron vettek egy hold birtokrészt. A vételárat készpénzben fizették, részben saját zsebükből, részben pedig rimaszombati bankok által nyújtott kölcsönökből. Noha a telepesek a bankkölcsönök miatt eladósodtak, és éveken keresztül komoly gazdasági nehézségekkel küszködtek, az ÁFH illetékesei sikeresnek ítélték a telepítést, mivel a faluban pár év alatt oly mértékben megváltozott a helyzet, hogy a szlovák iskolába íratottak száma meghaladta a magyar iskolások számát.³⁰⁴

303 SNA, f. ŠPU Praha, k. 3216. č. 9525/24, Kolonie Milleniumpuszta.

304 Vö. SNA, f. KR, k. 136, valamint f. SPU, k. 3259.

A magánkolonizáció hiányos állami nyilvántartása miatt rendkívül nehéz a magánkolóniák és a telepesek pontos számának a felmérése. Ahhoz, hogy a kolonizáció első, 1923 végéig tartó szakaszának eredményeit felmérjük, némi segítséget a Mezőgazdasági Minisztérium pozsonyi kirendeltsége által közzétett adatok nyújtanak. A kirendeltség telepítési ügyosztályának élén álló Jiří Brandejs egy 1924 februárjában közzétett dolgozatában 24 állami és 56 magánkolónia megalapítását említi³⁰⁵ anélkül, hogy név szerint felsorolná őket. Szerencsére a kirendeltség iratanyagában fellelhető egy 1923 végére datálható anyag, amely fel is sorolja az első szakaszban létrehozott kolóniákat.³⁰⁶ Igaz, ez az előbb említett forrással ellentétben 53 magánkolóniát említ. Noha ez a lista mindenképpen segítséget jelent a kutatók számára, számos tévedést is rejt, hiszen néhány olyan kolóniát is felsorol, amelyek még Trianon előtt, a magyar kormányzat vagy valamely nagybirtokos jóvoltából jöttek létre, így semmiképpen sem kapcsolhatók a csehszlovák földreformhoz. De szerepelnek olyan nagybirtokok is a listán, amelyek ugyan lefoglalás alatt álltak, s amelyeket feltehetően kolonizálni kívántak, de ez valamilyen okból nem valósult meg. A felsorolt forrásokat kellő kritikával kezelve és más forrásokkal összevetve, az 1923 végéig létrehozott magánkolóniák számát 47-re tehetjük. Ezeket a kolóniákat 1009 telepes család települt le, a telepes birtokok nagysága pedig 13 800 ha körül mozgott.

Az eddig ismertetett adatokból is nyilvánvaló, hogy a telepítések a kezdeti nehézségek ellenére is megfelelő ütemben folytak. Ezt támasztják alá Pavol Blaho képviselőnek az 1924-es költségvetés nemzetgyűlési vitájában elhangzott beszámolója, aki a telepítések addigi eredményeit értékelve 1923 novemberéig 77 kolónia létrehozásáról szolt, amelyekre 1700 családot telepítettek le, s a kolóniák összterülete elérte a 34 ezer kat. holdat (cca. 19 500 ha).³⁰⁷ Magunk a fellelhető levéltári források alapján ettől némileg eltérve, de nagyságrendekben megegyezve úgy véljük, hogy 1923 végéig 66 kolónia létesült,³⁰⁸ amelyeken összesen mintegy 1600 család, vagyis 8-9 ezer fő telepedett le. A kolonizáció által érintett terület nagysága pedig valamivel meghaladhatta a 20 ezer ha-t (34 700 kh).

4.4. A TELEPÍTÉSEK NEHÉZSÉGEI

Bár az ÁFH látszólag minden segítséget megadott a telepeseknek, a telepes gazdaságok jelentős része mégis komoly nehézségekkel küzdött. Ennek okai sokfélék voltak, s csupán részben származtak az áttelepülés és új lakóhely alapításának szükségszerű anyagi nehézségeiből. Alapvető gondot jelentett, hogy a telepesek kiválasztása során csak a legkritikább esetben ügyeltek arra, hogy a kolonisták a lakóhelyük viszonyaihoz hasonló körülmények közé érkezzenek. Így az eredeti lakhelyüktől eltérő gazdálkodási feltételek, az ott megszokottól eltérő klíma és a termőföld sajátosságai egyaránt megnehezítették mind a magán, mind pedig az állami kolóniák lakóinak életét. A Mezőgazdasági Minisztérium értékelése egyenesen azt említette ezzel kapcsolatban, hogy a Csalóközbe érkező telepesekben olyan erős volt a föld utáni vágy, hogy nem is törődtek azal, hogy előre megismerjék az ottani viszonyokat és körülményeket.³⁰⁹ A többnyire északi,

305 *Slovenský denník*, 1924. február 23.

306 SNA, f. EMZ k. 91, č. 578/1923, Přehled kolónii na Slovensku.

8. táblázat. A telepítések első szakaszában létrehozott magánkolóniák

	A kolónia szlovák megnevezése	A kolónia magyar neve	Az alapítás éve	A telepes birtokok száma	Birtok-nagyság (ha-ban)
1.	Hébecmajer	Hébecpuszta	1919	5	130
2.	Pezerňa	Pezernyepuszta	1919	11	207
3.	Bodor	Bodorpuszta	1920	6	125
4.	Ďurkovce	Gyürki	1920	10	121
5.	Nemce	Hontnémeti	1920	12	150
6.	Rakovce	Hontrákóc	1920	12	184
7.	Ivanovo	Ivánfala	1920	11	96
8.	Lontov	Lontó	1920	7	86
9.	Selany	Szelény	1920	8	155
10.	Slov. Kľačany	Tótkelecsény	1920	9	105
11.	Dolná Strehová	Alsósztrégova	1921	35	540
12.	Dolné Žemberovce	Alsózsember	1921	32	306
13.	Bikrét	Bükkrétpuszta	1921	27	551
14.	Csőrepuszta	Csőrepuszta	1921	19	273
15.	Dúžava	Dúsa	1921	19	443
16.	Hodžovo	Hodzsafalva	1921	79	1 050
17.	Tompa	Kistompa	1921	3	31
18.	Kamenný Chotár	Kőhatármajor	1921	14	159
19.	Močiar	Mocsárpuszta	1921	19	320
20.	Ružiná	Rózsaszállás	1921	21	212
21.	Prieloh	Parlagpuszta	1921	45	384
22.	Kamenec	Kamenecpuszta	1922	12	157
23.	Polina	Ilonahalma	1922	16	225
24.	Jelenie	Jelenepuszta	1922	10	143
25.	Kováčmajer	Kovácsmajor	1922	5	69
26.	Kulantov	Kulantómajor	1922	17	250
27.	Lél Vel'ký	Nagylé	1922	22	?
28.	Nenince	Lukanénye	1922	8	173
29.	Slatina	Szalatnya	1922	9	215
30.	Zelený Háj	Zöldálláspuszta	1922	45	493
31.	Svätý Kríž	Szentkeresztpuszta	1922	11	119
32.	Széplak	Széplakpuszta	1922	34	285
33.	Seleška	Szőlőske	1922	14	210
34.	Baroš majer	Barossmajor	1923	23	301
35.	Jánošovce	Jánosipuszta	1923	17	168
36.	Jurajov dvor	Györgymajor	1923	86	1 461
37.	Jakubie	Jakabmajor	1923	8	97
38.	Malý Romhán	Kis- és Nagyromhánypuszta	1923	48	428
39.	Margitpusta	Margitpuszta	1923	12	?
40.	Milenovice	Millenniumpuszta	1923	49	738
41.	Rovne	Rovne	1923	5	64
42.	Molnárika	Molnárkapuszta	1923	43	?
43.	Telka	Telkipuszta	1923	6	?
44.	Žihlava	Csalányos	?	18	312
45.	Csomor	Csomorpuszta	?	27	104
46.	Radzovce	Ragyolc	?	51	1 028
47.	Šátorošpustatina	Sátorospuszta	?	9	104
		Összesen		1 009	13 800

hegyvidéki térségből érkező telepések nehezen alkalmazkodtak az intenzív gazdálkodást igénylő körülményekhez, s eleinte a vártnál kisebb termést takarítottak be. Súlyosan érintették a telepéseket az 1922-es év természeti csapásai: főleg a Csallóköz térségét sújtó jégverés, a hatalmas szárazság és a viharok. Ehhez még a mezőgazdasági termékek árának visszaesése is hozzájárult, így a telepések csak olyan alacsony áron tudták értékesíteni termékeiket, hogy nem maradt miből befizetni az adóikat. Az általuk megtermelt javak értékesítését nehezítette az is, hogy a kolóniák általában távol voltak a nagyobb piacoktól, a helyi lakossággal pedig még nem alakult ki olyan viszonyuk, amely megkönnyítette volna a köztük lévő kereskedelmet. A rendezetlen tulajdonviszonyok miatt az ÁFH által nyújtott hitelek kivül máshonnan nem tudtak bankkölcsönhöz jutni, s így többségük állandó készpénzhiánnyal küszködött, s a korona árfolyamának ingadozása is negatívan hatott anyagi helyzetükre.

Bár a hivatalos propagandában ezekről a nehézségekről nem esett szó, az 1923-as év parlamenti költségvetési vitájában Pavol Blaho szlovák képviselő már megkongatta a vészharangot. Felszólalásában felsorolta a telepések problémáit, majd ezeket összegezve egyenesen a telepítési akció teljes csődjéről beszélt: *„A kolonizáció vezérmotívuma az, hogy Szlovákiának azon az intenzív gazdálkodást igénylő vidékein, amelyeket a múltban a magyarosítás által eloroztak, s amelyet most szerzünk vissza, néhány tipikusan szlovák jellegű mintaközséget építsünk ki. Ki kell azonban mondanunk, hogy ezt a célt a kolonizáció nem érte el, s csalódást okozott. Az, ami eddig történt, jó példája annak, hogyan nem kell kolonizálni.”*³¹⁰ Felszólalásában Blaho a kolóniák nemzeti jelentőségére hivatkozva segítséget kért a telepések számára, miközben arra hívta fel a figyelmet, hogy a földhivatal mellett az e célból alakult kolonizációs alap még egy fillér segítséget sem nyújtott a telepéseknek. Ezért a helyzet megoldásaként javasolta, hogy a telepítések irányítását egyetlen állami intézménybe összpontosítsák, legyen az az ÁFH mellett létrehozandó Telepítési Bizottság, a Mezőgazdasági Minisztérium vagy más hivatal. Felszólalása végén a szlovák képviselő egymillió korona elkülönítését kérte az 1923-as év költségvetéséből, amely a telepések megsegítését szolgálta volna.³¹¹

A Blaho képviselő által említett gondokat meglétét más források is megerősítik. 1923-ban a szlovákiai lapok (pl. a Hodža mögött álló *Slovenský týždenník*) is egyre többet foglalkoztak a telepések egy részének áldatlan helyzetével. A telepítésekkel kapcsolatban megjelent cikkekben a telepések a hivatalos szervek közönyéről, a pénztelenségről és a környékbeli magyar lakosság ellenséges magatartásáról panaszkodtak. Visszatérő motívum a lapok írásaiban, hogy a helyi magyarok kinevetik és kigúnyolják a telepéseket azok szegénysége és elesettsége miatt.³¹²

307 Digitální knihovna, NS RČS 1920–1925, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly. 235. ülés, 1923. november 29.

308 Az eltérést annak tulajdonítjuk, hogy a minisztérium már említett lajstromában (amely feltehetően Blaho számára is kiindulópontot jelentett) néhány olyan kolónia is szerepelt, amely 1918 előtt jött létre, illetve amelynek létrehozását ugyan tervezték, de amelynek megvalósulásáról nincsenek forrásaink.

309 SNA, f. MPS, k. 114., č. 3635/23, Zpráva o kolonisaci na Slovensku a návrhy na její úpravu.

310 Digitální knihovna, NS RČS 1920–1925, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly. 175. ülés, 1922. november 29.

311 Uo.

312 *Slovenský týždenník*, 1923. április 19.

Az egyre szaporodó panaszokkal párhuzamosan a hivatalos szervek érdeklődése is megélénkült a kolonizáció iránt. Ez részben annak is köszönhető, hogy az 1922 októberében újraalakított kormányban a szlovák Milan Hodža kapta a mezőgazdasági tárcát. Hodža nagy érdeklődést tanúsított a telepítések iránt, s miniszterként is mindent megtett annak sikeréért. Az 1923 decemberében České Budějovicében elhangzott beszéde nem is hagyott kétséget afelől, hogy a telepítéseket nemzeti prioritásnak tartotta: *„Ar-ra kell törekednünk – mondta a szlovák politikus –, hogy a Dunát gazdasági és kulturális politikánk minden erejével köztársaságunk szerves részévé változtassuk. Szlovákiában a Duna mentén van a legtöbb nagybirtok. [...] Szlovákia ezen övezetébe már jóval a háború előtt, sőt már évszázadok óta behatolt a magyar kultúra és a folyamatos magyarosítás. Amikor tehát mi ezeket a nagybirtokokat betelepítjük saját embereinkkel, akkor nem csinálunk semmi egyebet, mint visszahódítjuk azt a földet, amelyről erőszakkal ki voltunk szorítva, s ezért cselekedeteink jogosságának teljes tudatában tovább fogjuk ezt az erőfeszítésünket folytatni.”*³¹³ Hodžának köszönhető az a 1 millió 200 ezer koronát kitevő összeg is, amelyet a Mezőgazdasági Minisztérium saját költségvetéséből a telepesek támogatására elkülönített, s amelyet a Szlovák Mezőgazdasági Tanácsnak (SZMT) kiutaltak. Arra a tényre, hogy ezt az összeget nem az ÁFH kapta, már N. Krajčovičová is felhívta a figyelmet.³¹⁴ Ennek okát minden bizonnyal a Hodžának a földhivattal kapcsolatos ellenérzéseiben kell keresnünk. A szlovák politikus ugyanis a kezdetektől fogva bírálta az ÁFH következetlen és nem elég hatékony működését, valamint a szervezet túlságosan centralizált szervezeti felépítését, mert az szerinte akadályozta, hogy a reform során a szlovák érdekeket is figyelembe vegyék. Hodža és más szlovák politikusok a trencsénteplinci körzeti földhivatal és a mellette létrehozott tanácsadó testület működésével is fölöttébb elégedetlenek voltak. Hodža tevékenysége alapján az feltételezhető, s ezt Blaho idézett felszólalása is alátámasztani látszik, hogy a szlovák politika befolyásos körei a prágai irányítás alatt lévő körzeti földhivatalok helyett olyan hivatalokra akarták átruházni a földreform és ezen belül a kolonizáció kompetenciáit, amelyekben jobban érvényesülhetett a szlovák befolyás. Ilyennek számított a már említett Szlovák Mezőgazdasági Tanács és a Mezőgazdasági Minisztérium pozsonyi kirendeltsége is, amelyen belül egy telepítési ügyosztályt is létrehozta Hodža által kinevezett Jiří Brandejs vezetésével. A kirendeltség aktivitását bizonyítja az a felmérés is, amelyet 30 szlovákiai kolónián végeztek el, felmérve azok adottságait és helyzetét. Az aprólékos felmérés a klimatikus és természeti viszonyok mellett főleg a telepesek személyével foglalkozott: gazdasági helyzetükkel, társadalmi aktivitásukkal, vallási hovatartozásukkal.

A szlovák szervek aktivitásának jegyében az SZMT 1923 tavaszán javaslatot terjesztett be a minisztérium és az ÁFH elé, amelyben azt kezdeményezte, hogy a telepítések hatékonyságának érdekében minden ezzel kapcsolatos kompetenciát a Szlovák Mezőgazdasági Tanácsra ruházzanak át.³¹⁵ Javasolták továbbá azt, hogy a telepesek kapjanak azonnali jelzaloghitelt, és gyorsítsák fel a kolonista parasztbirtokok telekkönyvezését. A Mezőgazdasági Minisztérium pozsonyi kirendeltsége a telepeseket is igyekezett maga mögé állítani, s 1923. május 12-ére összehívta a kolonisták képviselőinek első

313 *Slovenský denník*, 1923. december 13.

314 Vö. Krajčovičová: *Prejavy nespokojnosti...* I. m. 833. p.

315 SUA Praha, SPU-VŠ 249. doboz, i. sz. 19841/23.

átfogó gyűlését, amelyen 21 nagyobb kolónia (köztük néhány magánkolónia is) 52 küldötte, valamint a telepítésekben érdekelt állami és társadalmi szervezetek képviselői vettek részt. A megbeszélés alaphangját Ivan Daxnernek, a Szlovák Telepítési Szövetkezet elnökének beszámolója adta meg, aki számba vette a telepítések addigi eredményeit, felsorolta a legégetőbb gondokat, és javaslatokat tett azok megoldására. Daxner és az értekezlet résztvevői szerint a telepítések fő problémáit a telepesek anyagi gondjai, a kolóniák rossz közlekedési viszonyai, a megfelelő lakóépületek és középületek hiánya, illetve az építkezési nehézségek, a kolóniák közigazgatási problémái, illetve a kolóniákon lévő iskolák hiánya jelentették. Ezért a megbeszélésen megszületett javaslat a telepítések anyagi támogatásának javítását, vasutak, közutak, iskolák építését, a települések önállósítását tartalmazta, valamint kérték azt is, hogy a telepeket hivatalos szlovák településnévvel lássák el.³¹⁶

A telepek helyzetének felmérése mellett a Mezőgazdasági Minisztérium nem kis anyagi segítséget is nyújtott a kolonistáknak. Ez a segítség elsősorban nem készpénzt jelentett, hanem vetőmag, gyümölcsfák, tenyészállatok ajándékozását. Így csupán 1923-ban 18 kolónia kapott összesen több mint 600 ezer Kč értékben gyümölcsfákat, 17 kolónia 253 ezer Kč értékben műtrágyát, 6 kolóniának adtak tenyészbikát, 4 kolónián pedig sertésenyészetet alapítottak.³¹⁷

A telepesek nehéz helyzete és a kolóniák iránt megélt érdeklődés az ÁFH-t is konkrét lépésekre ösztönözte. Ennek első jeleként 1923. június 2-ára tárcaközi megbeszélést hívtak össze, amelynek egyetlen pontja épp a dél-szlovákiai telepítések kérdése volt. A megbeszélésen meglepéssel konstataáltak a telepítések eddigi eredményeit, nem hallgatták el azonban a felmerülő gondokat sem. Noha elismerték, hogy a kolóniák helyzete azonnali intézkedéseket követel, a Szlovák Mezőgazdasági Tanácsnak a kolonizációval kapcsolatos – korábban már ismertetett – javaslatát határozottan elutasították. Eközben arra hivatkoztak, hogy mivel a telepítéseket nem lehet elválasztani a földreform egyéb szegmenseitől, így a kolonizációnak is a földhivatal irányítása alatt kell maradnia.³¹⁸ A megbeszélésről készült jelentés hosszasan tárgyalja a Daxner-féle Szlovák Telepítési Szövetkezet tevékenységét is, s azt az ÁFH kompetenciáival szembenállónak minősíti. Daxnerék képviselői ugyanis végigjárták a kolóniákat, és különböző ígéretekkel a Telepítési Szövetkezetbe való belépésre biztatták azok lakóit. Az ÁFH veszélyesnek ítélte meg Daxneréknek ezt a tevékenységét, s kételyét fejezte ki a telepítési szövetkezet jóhiszeműségével és önzetlen szándékaival kapcsolatban. Feltételezésük szerint – alighanem helyesen értékelve a helyzetet – ugyanis a Szlovák Telepítési Szövetkezet képviselői a telepesek érdekei helyett saját meggazdagodásukat tartották szem előtt.³¹⁹

316 SNA, f. EMZ, k. 91, Protokoll.

317 *Slovenský denník*, 1924. február 23.

318 NA ČR, f. SPU-Vš, k. 249, 0997/24 pres.

319 A Szlovák Telepítési Szövetkezet tevékenysége kapcsán más fórumokon is kételyek merültek fel. A Mezőgazdasági Minisztérium például azt kifogásolta, hogy a szövetkezet a minisztérium által átutalt támogatást ugyan a kolonisták megsegítésére fordította, nem világos azonban, hogy a telepesek ingyen kapták-e a gépeket és vetőmagot, vagy vissza kell fizetniük ezek árát. Szintén kifogásolták azt, hogy a szövetkezet biankó csekket íratott alá a telepesekkel, s fennáll a veszélye annak, hogy ezekkel még valaki visszaélhet. Vö. SNA, f. EMZ, k. 91.

Szintén az ÁFH kiűtkeresését mutatja az a javaslat, amelyet a trencsénteplinci körzeti földhivatal illetékesei készítettek. Eszerint a hivatalhoz tartozó kolóniák helyzete azonnali közbelépést igényel, amely segítségnek három lehetséges módozatát vázolták fel: a hosszú lejáratú hitelek minél előbbi folyósítását, a túlságosan kis területű telepes birtokok kiegészítését és az alkalmatlan telepesek eltávolítását.³²⁰ Ez utóbbit, amire a kiutalási törvény lehetőséget adott, a javaslat szerint az 1925-ös aratás után kellett volna végrehajtani. Azonban sem ebből az időből, sem pedig a későbbi időszakból nincs tudomásunk arról, hogy az ÁFH valakit is megfosztott volna a kolonizáció során kapott birtokától.

Ebben az időszakban az Állami Földhivatal és a Mezőgazdasági Minisztérium pozsonyi kirendeltsége szinte egymással versengve próbálták maguknak vindikálni a kolóniák ügyét, s e versengés mögött fel-felfeslettek a prágai centralizmus és a szlovák politika közötti ellentétek száalai is. Mindenesetre a földhivatal intézkedéseire rálicítva 1923 végén a minisztérium az addiginál aktívabb állami fellépést javasolt.³²¹ A minisztertanács elé terjesztett javaslatban kamatmentes állami építkezési és üzemeltetési hiteleket kért a telepesek számára valamint azt, hogy a telepítések aprólékosan kidolgozott állami tervek szerint folyjanak, s ezeket a terveket Dél-Szlovákia viszonyaihoz kell igazítani.

A kolonizáció első szakasza összességében a telepítések sikeres elindulása mellett számos problémát is a felszínre hozott. Csak a kolonizáció megkezdése után vált nyilvánvalóvá, hogy a több ezer családot érintő akció sikeres lebonyolításához még nem adottak a feltételek: hiányzik egy olyan testület, amely a telepítések összes kompetenciáját birtokolná, nincs biztosítva a telepítések teljes anyagi háttere, legfőképp pedig megoldatlan a telepesekről való gazdasági gondoskodás. A hiányosságok kiküszöbölése érdekében már ekkor felvetődött, hogy a telepítések sikere érdekében tárcaközi összefogásra van szükség. Noha – mint utólag megítélhető – a kolonizációval kapcsolatos minisztériumok közötti együttműködés leginkább csak papíron valósult meg, az ÁFH és a Mezőgazdasági Minisztérium aktivitása is azt bizonyítja, hogy felismerték a változtatások szükségességét, s mindent megtettek a telepítések felgyorsításának érdekében.

320 SNA, f. KR, k. 34.

321 SNA, f. MPS, k. 114., č. 3635/23, Zpráva o kolonisaci na Slovensku a návrhy na její úpravu.

5. AZ ÁLLAMI TELEPÍTÉSEK ARANYKORA

5.1. ÁLLAMI TELEPÍTÉSEK A TELEPÍTÉSI HIVATAL MEGALAPÍTÁSA UTÁN

Az 1924-es év több szempontból is fordulópontra a telepítések történetében. Az ÁFH a földreform első éveinek tapasztalatai alapján az 1924-es évvel kezdődően hirdette meg a földbirtokreform második szakaszát, amelynek ütemtervét az ÁFH felügyelőbizottságának 1924. január 3-i ülésén fogadták el.³²² A tervezet a reform végrehajtásának felgyorsítását s egyben 1927 végéig való befejezését ígérte. Az ÁFH illetékeseinek a reform második szakaszával kapcsolatos nyilatkozataiból pedig jól kivehető volt az a szándék, amely szerint az első szakasszal szemben, amely során főleg a cseh országrészekben volt erőteljes a földosztás, most Szlovákiára kívánták helyezni a reform súlypontját. A második szakasz programjának fontos elemét képezte az a szándék, amely szerint a szlovákiai földreform során az addiginál is kiemeltebben kívántak foglalkozni a kolonizáció kérdésével.³²³

Ettől kezdődően a telepítések szervezeti hátterében és végrehajtásában is számos változás történt. Ezt az első évek tapasztalatai, részben a Mezőgazdasági Minisztérium pozsonyi kirendeltsége és más a kolonizációban érintett szervezetek, illetve néhány befolyásos politikus által is megfogalmazott kritikák tették szükségessé. A szlovák politika ugyanis a telepítések nemzeti jelentőségéhez mérten elégtelennek tartotta a kolonizáció eredményeit. Érveik szerint a kolonizáció elsősorban szlovák ügy, ezért olyan egységes irányítást igényel, amelynek központja csak Szlovákiában lehet. A szlovák politika elégedetlenségének az adott hangsúlyos hátteret, hogy a kompetenciák Prágáról Pozsonyra való átruházását Milan Hodža, mezőgazdasági miniszter is támogatta. Ennek is köszönhető, hogy az ÁFH 1924. december 9-i rendelete alapján a kolonizáció egységes és hatékonyabb irányítása érdekében létrehozták a Telepítési Hivatalt (TH), amelynek székhelyül Pozsonyt jelölték ki.³²⁴ A hivatal kompetenciája a kezdeti időkből a kolonizációs területen, vagyis Dél-Szlovákiában található minden olyan nagybirtokra kiterjedt, amely a földbirtokreform hatálya alá esett, a későbbiekben viszont csak azokra, amelyeket érintett a kolonizáció. Ennek érdekében a TH minden a telepítésekkel kapcsolatos tevékenységet átvett az ÁFH-től. A Telepítési Hivatal hatásköre elsősorban az alábbi feladatok elvégzésére terjedt ki:

322 *Pozemková reforma*, 4, 1924. 1. sz.

323 Ezt a szándékot Švehla miniszterelnök 1925 végén ismertetett kormányprogramja is tartalmazta, amelyben a kormányfő ígéretet tett, hogy a földreform súlypontja Szlovákiára és Kárpátaljára fog helyeződni, s a kormány gondoskodni fog a kolonizációs akció fellendítéséről. Vö. *Pozemková reforma*, 6, 1925. december, 12. sz.

324 A Telepítési Hivatal végül túlélte az 1935-ben megszüntetett ÁFH-t, s 1939 elejéig végezte munkáját.

1. a telepes birtokok kiutalása;
2. a nagybirtokok alkalmazottjairól való gondoskodás;
3. a kiutalások telekkönyvezése;
4. a telepes birtokok fölötti gazdasági felügyelet;
5. a földadóval kapcsolatos problémák;
6. a telepesek pénzügyi támogatása;
7. a telepesek építkezésekkel kapcsolatos gondjainak megoldása;
8. a kolóniák önállósodása;
9. az iskolák, könyvtárak, a művelődés a kolóniákon;
10. ellenőrző tevékenység.

A TH megszervezésével egy időben két annak alárendelt Telepítési Biztosi Hivatalt is létrehoztak Dél-Szlovákiában. A Léván és Királyhelmeceken megszervezett hivatalok azonban nem váltak be, s néhány hetes működés után feloszlatták őket.³²⁵

A telepítések első szakaszának tapasztalatai, elsősorban a kolonisták rossz gazdasági helyzetének tudatosítása több más változást is szükségessé tett. Alapelveként fogalmazták meg például azt, hogy a korábbinál is nagyobb hangsúlyt helyeznek majd az állami telepítésekre, míg a magánkolonizációt (amelynek az ÁFH részéről történő támogatási lehetőségei behatároltak voltak) igyekeznek visszafogni. Ezt a szándékot elsősorban a Telepítési Hivatal által nyújtandó építési és jelzáloghitelek nyújtásával próbálták alátámasztani. Nagyobb figyelmet kívántak fordítani a kolóniák gazdasági ellenőrzésére is, s ezért megerősítették a kolóniák már 1923-ban létrehozott a gazdasági felügyeletét biztosító ügyosztályt.

A szervezeti változások nem csupán a telepítések felgyorsítását, illetve a telepesek gazdasági megsegítését voltak hivatottak szolgálni, hanem általuk kívánták elősegíteni a kolonizálandó terület nagyságának és a kolonisták számának növelését is. A fellelhető források ugyanis azt támasztják alá, hogy a kolonizáció nagyságát illetően az első szakasz eredményeit jóval túllépő elképzelések fogalmazódtak meg. Az ÁFH közlönyében megjelentetett információk szerint a Telepítési Hivatal az addig kolonizált 36 ezer kataszteri holdon (kb. 20 ezer ha) felül még további 120 ezer kat. holdra (kb. 70 ezer ha) kívánt kolonistákat telepíteni.³²⁶ Bár a letelepítendő családok számát a közlöny nem tüntette fel, az első szakaszban kiosztott telepes birtokok átlagos 12 hektárját alapul véve ez a terület több mint újabb 5 ezer telepes család letelepítéséhez lett volna elegendő. Noha ezek a számok a telepítések végeredmények ismeretében talán eltúlzottnak tűnnek, szándékok kétségtávolul léteztek. Ezt támasztja alá a Telepítési Hivatal által 1926-ra beterjesztett telepítési terve is, amelyben az 1926-os évre összesen 38 kolónia telepítési munkálatait irányozták elő.³²⁷ Ez 31 új kolónia alapjainak lerakását és 7 már létező kolónia kiegészítését jelentette volna. A tervszerint csupán ebben az évben valamivel több mint 900 család letelepítésével számoltak. Utólag már megállapít-

325 Apró, de nem tanulság nélküli adalék, hogy a telepítési hivatal iratanyagában fellelt kimutató szerint a hivatal 25 felsorolt alkalmazottjából kb. a fele tudott németül, magyarul viszont egy sem. Ez nemcsak a magyarok mellőzését bizonyítja, de feltételezi azt, hogy a hivatal alkalmazottainak többsége a cseh országrészekből jött. SNA, f. KR, k. 30.

326 *Pozemková reforma*, 7, 1926. 7–8. sz.

327 SNA, f. KR, k. 34, Kolonisační program pro rok 1926.

ható, hogy ez a terv csak részben valósult meg. A már meglévő kolóniák kiegészítése megtörtént ugyan, ám a tervezett 31 új telepből ebben az évben csupán 13 állami vagy magánkolónia létrehozására került sor, míg 9-et a következő években alapítottak meg. Szintén 9-re tehető azon tervezett kolóniák száma, amelynek megvalósulásáról nincs információnk.

A nagyszabású telepítési tervek megvalósulását feltehetően két tényező akadályozta: a pénzhiány, illetve a lefoglalt nagybirtokok átvételének körülményes és meglehetősen lassú előrehaladása. Ennek is köszönhető, hogy noha ezekben az években a Telepítési Hivatalt szinte elárasztották a jelentkezések és földigénylések, számos érdeklődőt arra hivatkozva kellett visszautasítani, hogy nincs elegendő kiosztásra váró birtok. Mindezek ellenére a földhivatalon belüli szervezeti változások és a felerősödő politikai támogatás meghozta az eredményét: az 1925–1927 közötti éveket joggal nevezhetjük az állami kolonizáció aranykorának, amely idő alatt elsősorban a letelepített családok számát tekintve történt jelentős előrelépés a korábbi szakaszhoz képest.

A ciklus első éve, 1924 még inkább csak a felkészülés évének bizonyult, hiszen ekkor mindössze 4 állami kolónia jött létre. Ezek közül egy, a bodrogi Battyán mellett létrehozott legionárius telep Kelet-Szlovákiában, a másik három pedig a telepítések fő „csapásán”, a Pozsony és Érsekújvár közötti Duna menti térségben jött létre. Közülük a legkisebb az Izsa mellett létrehozott Harcsápuszta kolónia Komárom mellett, Macháza kolónia a Csallóközben, a józsefmajori telep pedig Nyitrától délre lett kialakítva.

Az Ürmény község határában található Józsefmajor 1924-es kolonizálása két szempontból is új szakaszt nyitott a telepítések történetében. Egyrészt ezzel megkezdődött a Nyitra és Érsekújvár közötti etnikai határmezsgye betelepítése, másrészt Józsefmajor betelepítésével vette kezdetét a reemigránsoknak az addigénél is nagyobb mértékű és tervszerű bekapcsolása a kolonizáció folyamatába. A külföldről hazatérni kívánó cseheknek és szlovákoknak a bevonásával a kezdetektől fogva számoltak a telepítések irányítói, melynek alapjául leginkább az a vélekedés szolgált, hogy ők a hazaiaknál nagyobb nemzeti öntudattal rendelkeznek, s hajlandóságuk is nagyobb, hogy más nyelvű közegbe telepedjenek. Különösen az amerikai szlovákság hazatérését övezte nagy várakozás, hiszen a csupán az 1899 és 1913 közötti időszakban közel 400 ezer szlovák keresett munkát a tengerentúlon, akiknek 70%-a kinn is maradt.³²⁸ A demokratikusabb amerikai viszonyok között élő szlovákok pedig az otthon élőkől erősebb polgári és nemzeti tudattal rendelkeztek. Nem csoda tehát, hogy az illetékes csehszlovák szervek úgy gondolták, hogy a közös cseh-szlovák állam megteremtése újabb impulzust fog adni a reemigrációnak. Ebbe a várakozásba az is belejátszott, hogy a kivándoroltak nagy része olyan egyedülálló férfi volt, aki nem a végleges letelepedés szándékával indult munka után. Többségük csupán annyi pénzt szeretett volna megkeresni, hogy hazatérve földet vásárolhasson, és tovább folytathassa a hagyományos paraszti életformáját.

A földhivatal illetékesei azonban nemcsak azt remélték, hogy a hazai lakosságnál vagyonszerőbb reemigránsok nagy számban vásárolnak majd termőföldet, hanem azt is, hogy az amerikai típusú farmgazdálkodás meghonosítóivá válhatnak Szlovákia déli részein. A köztársaság megalakulását követő híradások szerint ugyanis az Amerikában

328 Vö. Kováč, Dušan: *Slovensko v 20. stor.* I. m. 72. p.

élő szlovákság körében nagy érdeklődés mutatkozott a hazatérés iránt. Vavro Šrobár, a Szlovákia igazgatásával megbízott teljhatalmú miniszter 1919-ben két ízben is felhívással fordult az Amerikában élő szlovákokhoz, s hazatérésre szólította fel őket.³²⁹ Az eltűnt várákozást jól példázza, hogy az Amerikában működő Szlovák Liga elnöke, Albert Mamatey 1919 novemberében kelt levelében 100 ezer szlovák várható hazatéréséről írt,³³⁰ a földhivatal illetékesei pedig egyenesen információs irodák létrehozását tervezték a nagyobb európai kikötőkben: Hamburgban, Amszterdamban, Rotterdamban, Bresztben, hogy a hazatérők tömegeit irányítani tudják.³³¹

Mindezek ellenére a várt nagy roham elmaradt, és 1918-tól 1923-ig mindössze 34 181 szlovák költözött vissza az USA-ból Szlovákia területére.³³² Az amerikai szlovákok hazatérésében nem kis szerepe volt a Szlovák Ligának, amely a reemigráció fő szervezője volt, s amely Gessay tevékenysége révén több magánkolónia létesítésében játszott szerepet. Az utazási nehézségek és a Csehszlovákiában tapasztalt viszonyok is közrejátszottak azonban abban, hogy az amerikai szlovákok hazaköltözésének folyamata néhány év után kifulladásra, s az első évek lelkesedését meglehetősen korán kiábrándultság váltotta fel. Az idő múltával pedig egyre több volt az olyan reemigráns, aki másodszor is a tengerentúlra indult, így 1921-ben a kivándorlók száma már meghaladta a hazatérőkéit.

Az amerikai reemigrációja mellett Magyarországról, Romániából, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságból, Lengyelországból, Ausztriából, Németországból és Oroszországból érkeztek reemigránsok Szlovákiába, akik egy része a kolonizáció keretén belül Dél-Szlovákiában telepedett le. Noha az ÁFH kezdetben az összes külföldön élő szlovák hazatelepülését szorgalmazta, későbbiekben már csak a vagyonosabb szlovákok és csehek hazatelepülését támogatták, s ez számos letelepülni vágyó hazatérési tervét húzta keresztül.³³³

A Lengyelországhoz került települések optánsainak a Rimaszécs melletti Koburg-birtokokra való – már tárgyalt – letelepítését nem számítva, a kolonizáció első szakaszában számottevő reemigráns kolonizálásáról nem beszélhetünk, noha a délszláv királyságból és Magyarországról ebben a szakaszban is érkeztek telepesek – többek között Margitmajor és Annamajor kolóniákra. 1924 után viszont viszonylag folyamatos volt a reemigránsok kolonizálása. Az ÁFH statisztikái szerint a Szlovákia területén létrehozott állami kolóniákon összesen 226 (más források szerint 223) reemigráns kapott kiutalást.³³⁴ Figyelembe véve azonban azt, hogy külföldi szlovákok a magánkolonizációból

329 Jakešová, Elena: Niektoré otázky mobility obyvateľstva Slovenska po vzniku Československej republiky. *Slováci v zahraničí*, 10, 1984. 79 p.

330 Bielík, František: *Slovenské vysťahovalectvo. Dokumenty III. 1893–1939*. Martin, 1976, 169. p.

331 NA ČR, f. SPU-VŠ, k. 244, pres. 2557/20.

332 Az amerikai statisztikákra támaszkodva idézi Jakešová, Elena: Reemigrácia a vysťahovalectvo obyvateľstva Slovenska v období po vzniku Československej republiky. *Slováci v zahraničí*, 14, 1990. 101. p.

333 Az 1923-ban a németországi szlovákoknak és cseheknek küldött információs anyagok például külön hangsúlyozták a kolonizáció anyagi terheit, s azt, hogy mindent a telepeseknek kell fizetniük. Amikor pedig 1924–1925-ben oroszországi szlovákok szerettek volna földet kapni a kolonizáció keretén belül, legtöbbjüket a megfelelő anyagaik hiányával utasították vissza. Vö. NA ČR, f. NRČ, k. 470, Záležitosti kolonizační a emigrační, č. 22702/23.

334 NA ČR, f. SPU-VŠ, k. 118, č. 1580; SNA, f. KR, k. 8, Seznam kolonistů reemigrantů.

is kivették részüket, így összességében mintegy 350 főre becsülhetjük a kolonizáció során letelepített reemigránsok számát. Közülük az egyik legnagyobb csoportot a délszláv államból áttelepült szlovákok alkották, akik többsége Délnyugat-Szlovákia térségében talált új otthonra. A telepítések második szakaszában a 26 bácskai szlovák számára új otthonot teremtő Józsefmajor mellett többek között Újdögösmajor, Taksony, Galánta, Aradpredium, Miklósháza és Úrföld kolóniákra érkezett jelentősebb számú jugoszláviai repatriáns. Romániából Nagylak mellől érkeztek szlovák családok, akik a Csallóközben, az Alistál melletti Tőnyepusztán (9 család), ill. a Nagymagyar kataszterébe tartozó Újvársárpusztán (4 család) telepedtek le.³³⁵

A reemigránsok letelepítése az 1925-ös évben is folytatódott. Ebben az évben az állami telepítések egyik központja a Csallóköz volt, ahol két nagyobb és két kisebb állami kolóniát alapítottak. A Pozsonyt a Csallóköztől elszigetelő korridor részeként Csütörtök kataszterében hozták létre az erzsébetmajori telepet, ahová 38 család települt le. A később Holubkovo nevet felvevő kolónián a szlovák többség mellett 16 evangélikus cseh reemigráns család is telepes birtokot kapott. Ez utóbbiak letelepítését egy csehországi evangélikus szervezet, a Kostnícka jednota szervezte meg, amely nemzeti gyűjtést indított a Lengyelország és Németország területén élő evangélikus családok reemigrációjának biztosítására. A tervek szerint a reemigránsok részére Morvaország németek által lakott déli részén építettek volna fel egy mintafalut, amelyet a nagy pedagógusról, Comeniusról készültek elnevezni. Noha a tervet Masaryk elnök is támogatásáról biztosította, az állam által nyújtott támogatás és a közadakozásból befolyt összeg kevésnek bizonyult a tervezett több mint 4 ezer személy áttelepítésének megvalósításához.³³⁶ Így csupán azok a jelentkezők jöhettek számításba, akik megfelelő vagyonnal rendelkeztek. Végül 92 földműves- és 25 munkáscsaládot sikerült Csehszlovákiába áttelepíteni, akiket különböző csehországi birtokokon helyeztek el, néhány család pedig a Csallóközbe került.³³⁷

A Kis-Dunától délre eső területen hozták létre a Csallóköz legnagyobb, több mint 900 ha nagyságú telepét, Sárrépusztát (későbbi neve Blahova Dedina). A telepre 69 szlovákot, illetve csehet telepítettek, akik mellett néhány magyar család (a volt nagybirtok alkalmazottai) is földet kapott – igaz ők csupán egy-két hektáryit, míg a szláv telepesek átlagban 14 ha nagyságú.

A Csallóközben 1925-ben alapított kolóniák közé tartozik még a Duna közvetlen szomszédságában, Súly község mellett létrehozott telep, ahová többségében morva telepesek érkeztek, valamint az Alistál melletti Tőnyepusztá, ahová romániai szlovák családok költöztek.

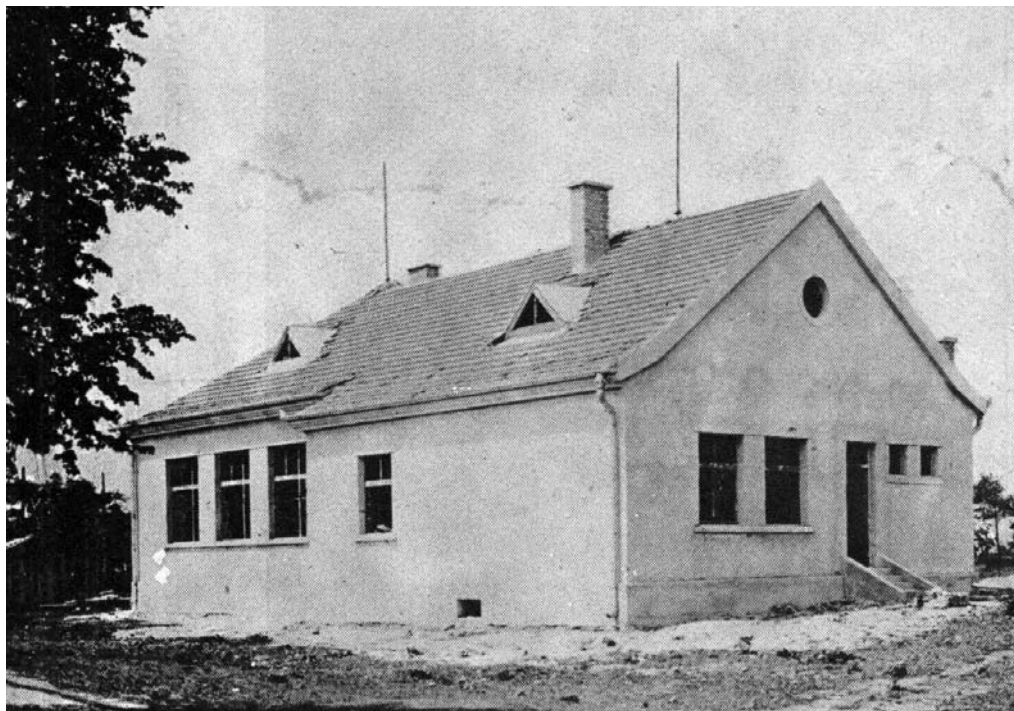
Ugyanebben az évben Nógrádban is megkezdődött az állami telepítés, elsősorban Losonc közvetlen környezetében. A legnagyobb nógrádi telep alapításáról, a legionáriusok által betelepített Bozítapuszta megalakításáról már szó esett. A Gács melletti Szoliszkópusztán, illetve az államhatár közvetlen közelében, a Tórincs község kataszterébe tartozó Sárpusztán viszonylag kis számú család telepedett le: az előbbin 8, az utóbbin mindössze 4 szlovák család kapott birtokot.

335 Vö. Jančovič, Ján: Slováci – kolonisti z Dolnej zeme usadení v medzivojnovom období na južnom Slovensku. *Slováci v zahraničí*, 15, 1989. 101–116 p.

336 Vaculík, Jaroslav: Participace zahraničních Čechů na československé pozemkové reformě ve dvátých letech. In Frolec: i. m. 75–76 p.

337 NA ČR, f. NRČ, k. 470, Záležitosti kolonisační a emigrační, č. 22702/23.

13. kép. A frissen elkészült erzsébetmajori iskola

Sáripusztához viszonylag közel, a Gömörbe tartozó Várgede melletti Durendapusztán létrehozott kolóniára egy vargabetű megtételével érkeztek a szlovák telepesek, akik eredetileg a közeli Csomán vásároltak szabad kéz alatt földet. A szerződések körüli problémáik miatt azonban kénytelenek voltak az ÁFH segítségét kérni, amely végül Durendapusztára kolonizálta át a 18 családot.

1925-ben még a mátyusföldi Nemeskosúton, illetve a Párkány–Léva vasútvonal mellett, Csatán alapított az ÁFH kolóniát. Az elsőre szlovák telepesek, a másodikra pedig cseh legionáriusok érkeztek, akik az oroszai cukorgyár közelségének köszönhetően elsősorban a cukorrépa-termesztésre alapozták gazdasági tevékenységüket.

Az 1926-ban létrehozott 8 kolónia – egy kivételével – Délnyugat-Szlovákiát: a Csallóközt, a Mátyusföldet és Párkány térségét érintette. Az Úszor és Béke község határából kihalított fakópusztai kolóniát a vörösmajori teleptől alig két kilométerre hozták létre. Feladata így ennek is a Felső-Csallóköz etnikai viszonyainak megváltoztatása volt. A Csallóköz addig színmagyar belső területein Somorja és Dunaszerdahely között két, Dunaszerdahely és Komárom között pedig egy telep is létrejött 1926-ban. A nagylégi és az attól csupán néhány kilométerre fekvő szentmihályfai kolóniára többségében jól gazdálkodó morva családok érkeztek, akik hamarosan prosperáló gazdaságokat építettek ki, az alsócsallóközi Eklipusztára pedig szlovák családok lettek letelepítve.

Tovább folytatta az ÁFH a dél-szlovákiai vasútvonalak etnikai biztosítását is. A Párkánytól északra 1926-ban létrehozott bényi legionárius telep feladata a Párkány–Léva vasútvonal biztosítása volt, Aradpuszta kolónia pedig a Párkány–Érsekújvár vonal mel-

lett épült ki. A Pozsony–Érsekújvár között futó vasút mellett, Galánta közvetlen szomszédságában hozták létre a galántai kolóniát. Az 1926-ban alapított telepek közül az utolsó, Ágotamajor, már az Ipoly vonzaskörzetébe tartozik, s a térség egyetlen állami alapítású kolóniájának számít.

1927 az állami telepítések csúcspontját jelenti, hiszen ebben az évben összesen 11 kolóniát hozott létre az ÁFH. Az ebben az évben alapított telepek esetében azonban már jól követhető a területi hangsúlyok eltolódása, hiszen a korábban legerőteljesebben preferált Csallóközben csak egy kisebb kolónia (Balázsfő) alakult, míg a kolóniák többségét a Mátyusföldön, illetve ezek folytatásaként az Érsekújvár és Nyitra közötti térségben hozták létre. Ezenkívül egy-egy állami telep megalapítására került sor Barsban, Nógrádban és a Bodroghözben is.

A Mátyusföldön alapított kolóniák közül a legjelentősebbnek a Pozsony–Érsekújvár vonal mellé telepített tornóci telep bizonyult, ahová 46 szlovák és cseh telepes került, akik közül néhányan már korábban is a helyi nagybirtok alkalmazottai voltak. A Nagyfődémés kataszteréből kihasított szőgyénmajori és hajmápusztai telepek közepes nagyságúaknak számítottak, a pallócpusztai és újvilágmajori kolóniák viszont a legkisebbek közé tartoztak, hiszen az elsőn csupán két, a másodikon pedig kilenc család kapott birtokot.

A mezőkeszi (Polný Kesov) és nagyfalui (Dolina Velká) kolóniák létrehozásával folytatódott a Nyitra és Érsekújvár közötti térség kolonizálása. Az itt kialakított telepek országos viszonylatban is a legnagyobbaknak számítottak, s mivel vegyes etnikai területről volt szó, a telepesek jó része a lefoglalásra került nagybirtokok volt szlovák nemzetiségű alkalmazottai közül került ki. Igaz, ők csupán egy-két hektár nagyságú birtokhoz jutottak. Így az Űrmény kataszterében létrehozott Dolina Velká kolónián 80 telepes csupán átlagban 3 ha alatti gazdaságot kapott, az északabbról ide költözött „valódi telepesek” birtokai viszont meghaladták akár a 20 ha nagyságot is. Hasonló volt a helyzet a közeli Mezőkeszi kolónián is, ahol a 150 telepes birtokból mintegy százat a volt nagybirtok alkalmazottai kaptak.

Az 1927-ben létrehozott további állami telep közül a garamdamásdi, a már korábban megalapított bényi és csatai kolóniákkal együtt, a Párkány és Léva közötti, a Bodroghözben megalapított bélyi legionárius telep pedig a Kassától Kárpátalja irányába vezető vasútvonalat biztosította. Ugyanebben az évben Szilassy Béla losonci nagybirtokán jutott telepes birtokhoz a Telepítési Hivatal egyetlen szlovák családot, létrehozva így az ország legkisebb, mindössze 18 hektár nagyságú kolóniáját.

1928-tól már a telepítések levezető szakaszáról beszélhetünk, noha ebben az évben jött létre Szlovákia legnagyobb kolóniája a Komját községhez tartozó Újdögösmajor helyén. A kolónia számára kihasított 1150 hektárnyi területen 166, javarészt szlovák család jutott földhöz. A közeli mezőkeszi és Dolina Velká-i telephez hasonlóan azonban a újdögösmajori (Degeš) kolónián is többségben voltak a csupán három hektár alatti jutásban részesülő volt alkalmazottak. A legionárius telepítések záróakkordjának számított az ebben az évben létrehozott köbölküti telep, ahová Oroszországból hazatérő telepesek költözhettek.

Az 1929-ben alapított három állami kolónia közül már csupán a Zselízi járásba tartozó bimbolapusztai számít jelentősebb beruházásnak, ahol összesen 41 család kapott telepes birtokot. A Bodrogszerdahely melletti telepre 14 család érkezett, a csallóközi Etrekarcsa telep pedig csak kis jóindulattal tekinthető valódi kolóniának, hiszen az érintett 5 család nem egy helyen, hanem a lefoglalásra került Bartal-birtok egymástól távol eső helyein kapott kiutalást.

Az állami telepítések lezárását Miklósháza kolónia 1930-ban történt megalapítása jelentette. A Komárom és Érsekújvár között húzódó vasútvonal mellett létrehozott telep-re 18 család települt.

9. táblázat. A telepítések második szakaszában létrehozott állami kolóniák

	A kolónia szlovák neve	A kolónia magyar neve	Az alapítás éve	A telepes birtokok száma	A telepes birtokok nagysága (ha-ban)	A közös tulajdon (ha-ban)
1.	Boťany	Battyán	1924	18	396,99	52,37
2.	Harcápuszta	Harcásapusta	1924	6	79,62	3,13
3.	Macov	Macháza	1924	26	352,71	22,16
4.	Jozefmajer	Józsefmajor	1924	26	274,44	16,96
5.	Blahová Dedina	Sárrépuszta	1925	69	811,24	18,27
6.	Bozita	Bozítapuszta	1925	34	528,65	98,00
7.	Čata	Csata	1925	18	322,52	39,20
8.	Alžbetin majer	Erzsébetmajor	1925	38	537,32	–
9.	Halič	Szoliszkómajor	1925	8	144,25	65,44
10.	Hodejovo	Durendapuszta	1925	14	215,93	3,31
11.	Košúty	Nemeskosút	1925	6	121,64	1,02
12.	Süly	Süly	1925	24	365,46	48,16
13.	Tõňská pustatina	Tönyepuszta	1925	9	261,41	11,04
14.	Trenčov	Törincs	1925	4	87,2	124,97
45.	Agota	Ágotamajor	1926	11	305,71	42,05
16.	Aradpraedium	Aradpuszta	1926	27	438,21	18,5
17.	Bíňa	Bény	1926	30	485,68	31,51
18.	Fakov	Fakópuszta	1926	31	366,53	13,00
19.	Galanta	Galánta	1926	12	178,12	5,00
20.	Svätý Michal	Szentmihályfa	1926	30	633,42	10,09
21.	Okánikovo	Okánikfalva	1926	31	347,97	60,70
22.	Veľký Lég	Nagylég	1926	19	262,91	15,01
23.	Biel	Bély	1927	14	326,44	76,21
24.	Blažov	Balázsfá	1927	18	250,83	6,40
25.	Domaša	Garamdamásd	1927	10	139,65	4,83
26.	Dolína Veľká	Nagyfalu	1927	102	470,82	69,33
27.	Hajmáš	Hajmápuszta	1927	22	366,72	40,55
28.	Lučenec	Losonc	1927	1	18,66	–
29.	Nový Svet	Újvilág	1927	9	141,37	–
30.	Pallóc	Pallócpuszta	1927	2	58,70	–
31.	Polný Kesov	Mezőkeszi	1927	150	1 042,99	141,46
32.	Sedín	Szőgyénmajor	1927	26	390,32	43,1
33.	Trnovec	Tornóc	1927	46	588,79	21,05
34.	Degeš	Újdögösmajor	1928	166	1 154,33	89,30
35.	Köbölkút	Köbölkút	1928	31	730,05	38,94
36.	Bimbola	Bimbolamajor	1929	41	528,22	21,08
37.	Etrekarča	Etrekarsa	1929	5	118,28	–
38.	Streda nad Bodrogom	Bodrogszerdahely	1929	14	146,54	–
39.	Miklósháza	Miklósháza	1930	18	536,72	1 491,32
	Összesen			1 166	14 527,36	2 743,46

5.2. A MAGÁNKOLONIZÁCIÓ MÁSODIK SZAKASZA

Noha az ÁFH már a kolonizáció második szakaszának megkezdése előtt úgy döntött, hogy kizárólag az állami telepítésekre fogják helyezni a hangsúlyt, a magánkolonizáció 1924 után is tovább folytatódott. A második szakasz magántelepítései azonban mértékükben és jellegükben számos tekintetben különböznek a korábbi időszakétól, ami elsősorban az állami szervek által nyújtott támogatás megszűnésének tudható be. A magántelepítések továbbra is az ÁFH, illetve később a Telepítési Hivatal ellenőrzése mellett történtek, s a nagyobb magánkolóniák helyszínének kiválasztásában továbbra is megfigyelhető egyfajta tudatosság, amely valamiféle központi irányítást feltételez. Határozó állami hátszél hiányában viszont az ún. kolonizátorok (telepítési szövetkezetek, a Szlovák Liga, bankok) kivonultak a kolonizáció folyamatából, s így a magánkolonizáció szinte teljes mértékben az ÁFH által engedélyezett szabad kéz alatti földvásárlásban merült ki. Ennek köszönhető, hogy a földreform második szakaszában létrejött magánkolóniák között csak elvétve találni nagyobb létszámút, míg többségük a néhány családos szórványtelepítés kategóriájába tartozik.

A telepítések második szakaszában, az első szakaszhoz hasonlóan, a magántelepítések súlypontja továbbra is a Duna menti területektől keletre, az Ipoly menetére, Nógrádra és Gömörre esett. Igaz a dimbes-dombos honti, nógrádi és gömöri vidékeken létrehozott telepek legtöbb esetben alig néhány családot fogadtak be csupán.

Alapításának idejét tekintve a második, jellegét véve azonban még az első korszak terméke a Fél község kataszterébe tartozó Tamásháza majorság mellett létrehozott telep, amelyet Ignác Gessay alapított még a kolonizációból való kivonulása előtt, 1924 folyamán. A Kis-Duna közelében felépült telepre 23 kolonista érkezett, akik 259 ha területen osztoztak meg.³³⁸ Noha Tamásháza kolónia a termékeny csallóközi táj szélén helyezkedett el, a telepések meglehetősen elégedetlenek voltak letelepedésük körülményeivel. Ez részben a kolonizátor és a telepések által a termőföldért fizetett árkülönbségből, részben Gessay ígéretének a be nem teljesüléséből fakadt. Gessay ugyanis kétezer koronáért vette a termőföld holdját, a telepéseknek viszont 3200 koronáért adta tovább.³³⁹ A tamásházaiak 1924 márciusában az ÁFH-nak küldött levelükben azt is elpanaszolták, hogy a birtokot még mindig nem írárták át a nevükre, s így nem tudnak hitelleket felvenni, valamint azt, hogy a nekik kiutalt földek egy része a közeli Kis-Duna miatt vízenyős, ráadásul a gát miatt elegendő építkezési területük sincs. Szintén kifogásolták azt, miszerint Gessay nekik ígérte a Kis-Dunán közlekedő komp jövedelmét, de azon osztozniuk kell az anyaközségük magyarjaival.³⁴⁰ Amikor pedig az ÁFH panaszukra azt válaszolta, hogy magánkolóniáról lévén szó, nem kíván a kolonizátor és a telepések közötti vitába beavatkozni, a telepések azzal védekeztek, hogy őket senki sem világosította fel arról, hogy mi különbség van az állami és a magánkolonizáció között.

A második korszak legnagyobb magánkolóniáját 1929-ben alapították a Dunaradvány község kataszterébe tartozó Baloghpusztán. Igaz, ebben az esetben Csehszlovák Néppárt Martin Mičura vezette szlovák szekciója állt a telepítések mögött. Ők szervezték

338 SNA, f. KR, k. 32.

339 SNA, ŠPU Praha 3259. doboz, Výstavba súkromných kolónii, č. 23884/26.

340 SNA, f. ŠPU Praha, k. 3216. č. 27939/24., Stížnost kolonistů z Tomášova dvoru u Eberhartu.

meg a 44 kisucaújhelyi telepes család Duna melletti kolonizálását. A nagyobb magán-telepek közé tartozott a mátyusföldi Tallós község mellett Úrföldmajorban 1927-ben létrehozott telep is, ahová 29 szlovák család lett letelepítve.

10. táblázat. A telepítések második szakaszában létrehozott magánkolóniák

	A kolónia szlovák megnevezése	A kolónia magyar neve	Az alapítás éve	A telepes-birtokok száma	Birtok-nagyság (ha-ban)
1.	Ablonci	Abloncipusztá	?	8	?
2.	Abovce	Abafala	1928	2	33
3.	And'alka	Angyalka	1926	1	?
4.	Asód	Aszódpuszta	1927	7	383
5.	Bakta	Baktipusztá	?	11	?
6.	Balogh-pustatina	Baloghpusztá	1929	44	170
7.	Bart-pustatina	Bartipusztá	1926	6	?
8.	Belín	Bellény	1924	17	168
9.	Bémajer	Bémajor	1925	10	?
10.	Bendőpuszta	Bendőpusztá	1928	3	?
11.	Bodóháza	Bodóháza	1927	7	130
12.	Csécsepusztá	Csécsepusztá	1928	5	?
13.	Dolný Taráň	Alsótárány	1924	14	393
14.	Horné Semrovce	Felsőszemeré	1926	6	?
15.	Filakovo	Fülek	?	18	277
16.	Vrbina	Füzespusztá	1928	43	1204
17.	Tekovská Nová Ves	Garamújfalú	?	9	112
18.	Hodejovo	Hodospusztá	1925	14	205
19.	Ivanka	Ivánkamajor	1925	12	?
20.	Borša	Karlatanya	1928	7	358
21.	Kleňany	Kelenye	1926	2	?
22.	Kotliba	Kotlibamajor	1928	5	?
23.	Nový Trh	Újvásárpusztá	1927	4	?
24.	Opatová	Pálháza	1927	12	116
25.	Porboka	Porbokapusztá	1926	5	234
26.	Skároš	Szkáros	1929	2	29
27.	Streda nad Bodrogom	Bodrogszerdahely	1929	19	228
28.	Sakáloš	Szakállaspusztá	1926	5	?
29.	Szentkirály	Szentkirály	1931	1	12
30.	Iškorňa	Szkornypusztá	1924	11	207
31.	Taksony	Taksony	1924	9	112
32.	Těška	Téskipusztá	1927	2	40
33.	Tomášov	Tamásháza	1924	23	259
34.	Túzok-pustatina	Túzokpusztá	1927	9	328
35.	Panské Pole	Úrföldmajor	1927	29	653
36.	Uzovská Panica	Uzapanyit	?	12	162
37.	Valice	Felsővály	1928	3	48
38.	Veliká	Vilke	?	8	230
39.	Winklermajer	Winklermajor	1924	6	121
		Összesen		411	6 500*

* becsült adat

Nógrádban és Gömörben általában kis létszámú telepek jöttek létre, amelyek között a füleki kolónia a maga 18 telepeseivel, az Apátújfalu melletti Pálháza (17 telepese), a hodospusztai telep 14 telepessel és az uzapanyiti (12 kolonistacsalád) számít jelentősebbnek. Ez említett telepek közül Hodospusztá érdemel figyelmet, amely Szabó László várgedei birtokán jött létre 1926-ban, amikor a birtokos mintegy 200 ha nagyságú területet adott el gyetvai földműveseknek. A telepesek feltehetően a Telepítési Hivatal ösztönzésére érkeztek ide, hiszen Hodospusztá közvetlenül a már a Szabó-birtokon korábban létrehozott durendapusztai állami kolónia mellett lett létrehozva, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy a magyar közegben létrehozott szlovák nyelvszigetet tovább erősítse. A magánkolónia létrehozását követően nem sokkal a Telepítési Hivatal össze is vonta a két kolóniát, amely 1955-ben Čierný potok (Feketepatak) néven önálló községgé alakult.

Kelet-Szlovákia térségét az első korszakhoz hasonlóan szinte alig érintették a magántelepítések, s itt a kolonizáció egész időszakát illetően csupán két magántelep létrehozásáról van tudomásunk. Bodrogszerdahely mellett az ott már létező állami kolónia megerősítését szolgálta a Vécsey- és Majláth-birtokokon lefolytatott telepítés, amely során a Telepítési Hivatal közbenjárásával 19 szlovák család vásárolt magának birtokot. A Borsi község kataszterébe tartozó Karlatanyára pedig 7 szlovák család érkezett.

Bár a magánkolonizáció ugyan 1930 után sem szűnt meg teljesen, érdemben a húszas évek végére az állami telepítésekkel egy időben abbamaradt. S bár mértékét illetően pontos adatokkal nem rendelkezünk, a jelenleg birtokunkban lévő források szerint a kolonizáció második szakaszában 39 helyszínen történt magántelepítés, amely során 411 család telepedett le. A telepesek által megvásárolt földterület nagysága pedig elérte az 6500 hektárt.

6. GAZDÁLKODÁS ÉS ÉLET A KOLÓNIAKON

6.1. A KOLONISTÁK LETELEPÍTÉSE

Mint ahogy az előző fejezetekben már felvázoltuk, a telepítések során több ezer személy hagyta el addigi lakóhelyét, és indult új otthont alapítani magának. E folyamat megszerzése, lebonyolítása a földreformban és a kolonizációban résztvevő hivatalok és szervezetek összehangolt munkáját igényelte. Az alábbiakban a telepítések menetét vázoljuk fel, az adott nagybirtok felosztásának meghirdetésétől a telepeseknek az új otthonukba való beilleszkedéséig.

A kolonizáció végrehajtó testületei ugyanazok voltak, mint a földbirtokreform hagyományos formái esetében: a körzeti földhivatalok és a kiutalási biztosok hálózata, s csupán 1925-től, a Telepítési Hivatal megalakulásától beszélhetünk bizonyos mértékű szervezeti elkülönülésről. A lényeges elvi döntések azonban továbbra is a földhivatal központi testületeiben születtek, a végrehajtás legfontosabb szereplői pedig továbbra is a kiutalási biztosok maradtak. A telepítések első fontos lépését a telepek helyének kijelölése jelentette, amely a kolonizáció irányítói által megfogalmazott nemzetpolitikai elveket figyelembe véve történt. A kolonizálásra alkalmas birtokok kiválasztása a kiutalási biztosok feladata volt, akik a helyi viszonyok ismeretében a nagybirtokokat érintő éves lefoglalási tervekbe ezt mindig bejegyezték. Annak feltétele, hogy egy nagybirtokot kolonizálásra alkalmasnak találjanak, legfőképp az volt, hogy az érintet birtokrész magyar nyelvterületen vagy legalább a nyelvhatáron feküdjön, másrészt megfelelő mennyiségű és jó minőségű termőfölddel bírjon. Kivételek természetesen mindkét feltétel alól akadtak. A kolonizáció során egy-két esetben szlovák nyelvterületre hoztak telepeseket (ezek azonban kivételes esetek voltak), illetve a nemzetpolitikai szempontok olykor annyira felülírták a gazdaságiakat, hogy egy-két telep számára viszonylag rossz adottságokkal rendelkező nagybirtokot választottak ki.

A kiutalási biztosok javaslata alapján jelölték ki a körzeti hivatalok a kolonizálandó birtokrészeket. Az ezzel kapcsolatos információkat a sajtóban is közzétették, illetve az ÁFH szervezeti hálózatán keresztül juttatták el a lakossághoz. Közltek, mely felosztásra kerülő nagybirtokra várják az igénylők jelentkezését, mely települések kataszterébe tartozik a termőföld, mikor esedékes a juttatásban részesülők letelepítése s milyen feltételek mellett. A felhívásokban azonban nemcsak a Dél-Szlovákiába való település lehetőségére hívták fel az érdeklődők figyelmét, hanem figyelmeztették őket a kolonizációval járó nehézségekre: a telepes birtok megvásárlásához szükséges induló összeg nagyságára, a magas építési költségekre, a hitellehetőségekre, a megszokottól eltérő gazdálkodási feltételekre vagy épp a helyi lakosság elutasító magatartására.

A telepes birtokok iránt azonban ennek ellenére nagy volt az érdeklődés, s a körzeti földhivatalokba, majd később a pozsonyi Telepítési Hivatalba folyamatosan érkeztek a kérelmek. Ezeken a kérelmezőknek fel kellett tüntetniük eredeti lakóhelyüket, foglalkozásukat, vallásukat, a családtagjaik számát, és azt, hogy a kérelem beadásának ide-

jén milyen ingatlannal és ingóságokkal (állatállomány, földművelési eszközök), valamint forgótőkével rendelkeztek. A jelentkezés részét képezte az állampolgárságról, a lakóhelyi illetőségről és a katonai szolgálatról szóló igazolások felmutatása. Mintegy a jelentkezés komolyságának jeleként minden telepítésre jelentkezőnek 1000 korona kauciót kellett lefizetnie az illetékes körzeti földhivatal (később a Telepítési Hivatal) részére. Az igénylők által benyújtott jelentkezések vagy egy-egy konkrét nagybirtokra vonatkoztak, vagy pedig csak általánosan fogalmazták meg azt, hogy mely térségben kívánnak letelepülni. Mint a Telepítési Hivatalhoz beérkezett levelekből kiderül, a jelentkezők ismerőseik, rokonaik révén általában már rendelkeztek valamiféle információval a dél-szlovákiai viszonyokról, s ha ezek kedvezőek voltak, akkor ugyanazon vidéken szerettek volna letelepedni, amelyen információforrásuk már megtálalta számítását.

A kolonizálandó birtokokra a hivatal választotta ki a megfelelő telepese csoportokat, lehetőség szerint figyelembe véve azok eredeti lakóhelyét, vallását, a földművelésben szerzett tapasztalatait. A telepések kiválasztását követően a kiutalási biztos készítette el a kiutalási javaslatot, amely már tartalmazta, hogy az egyes igénylők milyen nagyságú és minőségű földet kapnak. Erről a jelentkezőket is értesítették, s miután ők ezt elfogadták – a leendő kolonisták olykor csoportosan tekintették meg a kijelölt birtokrészeket, más esetekben meghatalmaztak erre maguk közül valakit –, akkor hozta meg a végleges döntést a TH. A kiutalási biztos feladata a továbbiakban a kiutalandó birtokok bonitációjának elvégzése, a kiutalási ár kiszámítása, a kiutalások pontos formájának meghatározása volt, amit a kiutalások grafikus tervének elkészítése követett. Ekkor fizették be a telepese birtokokban részesülők a kiutalási ár első részletét, amely a teljes ár 10%-át tette ki, majd miután a kiutalt birtokok határait is kijelölték, az igénylők átvehették az őket megillető birtokrészeket.

A kolonizáció sikerének egyik záloga a telepések kiválasztása volt, amely során több szempontot is figyelembe vettek: a jelentkezők gazdasági tapasztalatait, anyagi helyzetét, állampolgári megbízhatóságát. A kiutalási törvény értelmében ugyan csak csehszlovák állampolgárok juthattak telepese birtokokhoz, ám a reemigránsok ez alól kivételt kaptak. Tőlük azt várták el, hogy hazatelepedésük után két éven belül megszerezzék az állampolgárságot, ami csak ritka esetben valósult meg.

A telepese birtokokra jelentkezők nemzetiségét viszont nem szabták meg a törvények, noha a nemzetvédő szervezetek nyomására a földhivatal a kiutalási törvény korrekciójára irányuló egyik javaslatában az oszthatatlan parasztbirtokokról szóló passzusok olyan megváltoztatását irányozta elő, miszerint „az oszthatatlan parasztbirtok tulajdonosa a továbbiakban csak csehszlovák nemzetiségű polgár lehet”. S bár a módosításra nem került sor, a telepítések célkitűzésével összhangban Szlovákiában csak cseh és szlovák, Kárpátalján pedig ezen kívül rutén nemzetiségű személyek jelentkezését fogadták el. Németek és magyarok telepese birtokokhoz jutásáról csupán egy tucat esetet illetően van tudomásunk, mintegy kivételként erősítve a fentieket. Az ÁFH-nak a húszas évek végéről származó hivatalos kimutatása szerint Szlovákia területén az állami kolóniákon telepesként földet kapók közül mindössze négy volt magyar és tíz német nemzetiségű.³⁴¹ Noha a németek vagy magyarok

341 SNA, f. KR, k. 8. A valóságban a kolóniákon ettől több magyar család is földhöz jutott, ők azonban a felosztott nagybirtok volt alkalmazottjai közül kerültek ki, akiknek kárpótlásként mértek ki mindössze egy-két hektár nagyságú telket.

14. kép. Egy morva telepes jelentkezési lapja

mojau v telepes

Form. 16*)

STÁTNÍ POZEMKOVÝ ÚŘAD.

Podací číslo obecního úřadu
 Podací číslo přiděl. komisaře

Žadatel bydlí v:
 obci *Neuilly* čis. domu *22*
 soudním okresu *Komorní*
 polit. okresu *+*

Žádá o přiděl *44 jako kolonistu*
 velkostatku *10000 Bratřov*
 dvora *na Kovenst*

Vyplni přiděl. komisař:	
Návrh na	přiděl:
	zamítnutí:

STÁTNÍ POZEMKOVÝ ÚŘAD V PRAZE
 Číslo 78948
 DOŠL: 30. VI. 1925
 PŘÍJ.

Příhláška

pro uchazeče o přiděl zabraného majetku.

1. Jméno a příjmení uchazeče (i jméno manželky, žádají-li o přiděl do společného vlastnictví)		<i>Společně teněk a Novák</i>	
2. Stáří a stav (ženat či svobodn)		<i>44 let ~ ženat 13 let</i>	
3. Domovská obec a polit. okres		<i>Neuilly - Komorní</i>	
4. Jaké jest hlavní zaměstnání uchazeče?		<i>Zemědělský</i>	
5. Jaké jest vedlejší zaměstnání uchazeče?		/	
6. Provozuje-li žadatel zemědělství, jak dlouho?		<i>od svého mládí jako samostatný 30 let</i>	
7. Odborné zemědělské či jinaké vzdělání žadatele		<i>obecní a měst. škola na příkladem práce v národním podnikání</i>	
8. Počet dětí žadatele	<i>4</i>	Počet práce schopných členů rodiny, žijících ve společné domácnosti	<i>5</i>
		Počet veškerých členů rodiny, žijících ve společné domácnosti	<i>6</i>
9. Ve které legii žadatel sloužil? Od které doby? Průkaz!		/	
10. Jest žadatel válečným invalidou? V jakém stupni?		/	
11. Jinaké údaje o poměru vojenském, týkající se žadatele nebo členů jeho rodiny		<i>sloužil poem rásas rátky na vojné</i>	
12. Jest žadatel vracejícím se vystěhovalcem? Odkud?		/	

*) K instrukci z 25./X. 1922, č. j. 25864/22 pres.

csak rendkívüli esetekben jutottak telepés birtokhoz, még ezeket az eseteket is egyfajta „nemzeti felháborodás” kísérte. Ilyen jellegű panasz érkezett az aranyosmaróti kiutalási biztoshoz is azzal kapcsolatban, hogy a kislejtő telepen németeket telepítettek le, s ezáltal ott erősödik a német elem.³⁴² A kiutalási biztos kivizsgálta a bejelentést, majd azt állapította meg, hogy a Turóc megye déli részeiről Kislejtőre letelepített hét német család csak azért kaphatott telepés birtokot, mivel a kolóniára nem volt elegendő szlovák jelentkező. A jelentés beszámol arról is, hogy a kislejtő kolóniára telepített németek nem veszélyeztetik a kolonizáció nemzeti célkitűzéseit, mivel nemcsak jó gazdák és rendes emberek, de gyermekeiket szlovák iskolába járatják, s már házasság is szövődött egyikük lánya és egy szlovák nemzetiségű személy között, vagyis asszimilációjuk jó úton halad.

Noha törvényileg nem volt szabályozva, minden telepésnek teljesítenie kellett nemzeti kötelességeit, s akár a kiutalt telepés birtokának visszaadása árán is hozzá kellett járulnia a nemzeti célkitűzésekhez teljesüléséhez.³⁴³ Ha szükséges volt, a jelentkezők nemzeti elkötelezettségét, illetve nyelvtudását is ellenőrizték. Ezt példázza annak a somorjai lakosnak az esete, aki a Bellova Ves-i kolónia részét képező Csörgepusztára jelentkezett telepésnek. S bár ő „igazi szlováknak” vallotta magát, jelentkezését visszautasították. A hivatalos indoklás szerint az elutasítás oka a szabad telek hiánya volt, ám a hivatalnok a kérelmlapra írt megjegyzése szerint a kérelem valójában azért lett elutasítva, mivel a kérelmező „nem tud szlováku”.³⁴⁴

A telepések kiválasztása során elsőbbséget élveztek a legionáriusok, valamint a külföldről hazatérők, a reemigránsok és az optánsok. Fontos – de a legionáriusok esetében mellőzhető – szempont volt, hogy a jelentkezők mezőgazdasági tapasztalatokkal rendelkezzenek, noha az egyes kolóniákra igyekeztek kisiparosokat is letelepíteni. Szintén előnyben részesítették a családosokat, hiszen általuk volt biztosítva az, hogy a birtokok továbbra is a „csehszlovák” nemzetiségű telepések kezében maradnak. Noha a telepítések támogatására létrehozott pénzügyi alapok és a telepésekre szabott hitellehetőségek a szegényebbek földhöz jutását is lehetővé tették, a földhivatal igyekezett olyanokat kiválasztani, akik megfelelő gazdasági háttérrel rendelkeztek.

A földhivatal vezetői által több ízben is megfogalmazott elv szerint az általában hegyvidéki körzetekből érkező és a síkvidéki gazdálkodásban tapasztalatlan szlovák telepések közé morva és cseh kolonistákat is telepítettek. Az ő feladatuk volt az, hogy egyfajta civilizációs feladatot is teljesítve vagyunkat és nagyobb gazdálkodási tapasztalataikat kamatoztatva természetes autoritásai legyenek a kialakított telepés falvaknak. A cseh és morva gazdák amúgy is nagy számban jelentkeztek, míg a szlovák falvak lakossága nem szívesen költözött új lakóhelyre. Az ő mobilitási kedvük alacsonyabb volt az Amerikából hazatérő szlovák reemigránsokénál is, akik a külföldön megtakarított pénzükből legszívesebben szülőfalujukban vásároltak volna birtokot.³⁴⁵

342 SNA, f. KR, k. 3216, č. 6073/24.

343 SNA, f. KR, k. 1, č. 2256/29.

344 SNA, f. KR, k. č. 3216.

345 A Szlovák Liga prominense, Ignác Gessay az amerikai szlovákokhoz címzett egyik írásában panaszkolt, hogy a szlovákság (beleértve az Amerikából hazatérőket is) saját szülőfalujában szeretne földhöz jutni, holott ott nincs elegendő kiosztásra váró föld, miközben a magyarok által lakott délen elegendő föld lenne mindenkinek. Vö. *Americký Slovák*, 1921. 3–5. sz.

A jelentkezések általában az adott naptári év első hónapjaiban érkeztek be az illetékes hivatalokba, a telepesek pedig kiutalási eljárás lefolytatását követően az aratás utáni időszakban, az őszi folyamán foglalhatták el új lakóhelyüket. Ilyenkor sokszor csupán átvették a birtokot, elvégezték a legszükségesebb őszi munkákat, majd télre, a nagyobb tavaszi munkák kezdetéig visszamentek szülőfalujukba. Ennek oka nemcsak a szülőfalutól való elszakadás nehézségében keresendő, hanem abban, hogy a telepesek által megvásárolt birtokokon sokszor nem volt megfelelő lakóépület, új építésébe viszont a tél beállta előtt már nem lehetett belekezdeni. A telepesek igazából tavasztól vették tényleges birtokukba új lakóhelyüket. Nemcsak azzal, hogy a tél elmúltával láttak hozzá új otthonuk felépítéséhez, esetleg a készen kapott lakóépületek adaptálásához, hanem azáltal is, hogy ekkor kezdték ténylegesen megművelni a földet, amely ettől kezdve megélhetést adott nekik. Egy-egy kolónia kiépítése azonban nem ment egyik pillanatról a másikra: a lakó- és gazdasági épületek felépítése csak ez első lépése volt egy folyamatnak. Ahhoz, hogy egy-egy kolónia igazi településsé váljon, iskola, templom, temető, községháza, kultúrház, könyvtár stb. kellett, nem beszélve az utak kiépítéséről, amely a kolóniát összekötötte a külvilággal.

15. kép. Bény kolóniai utcakép

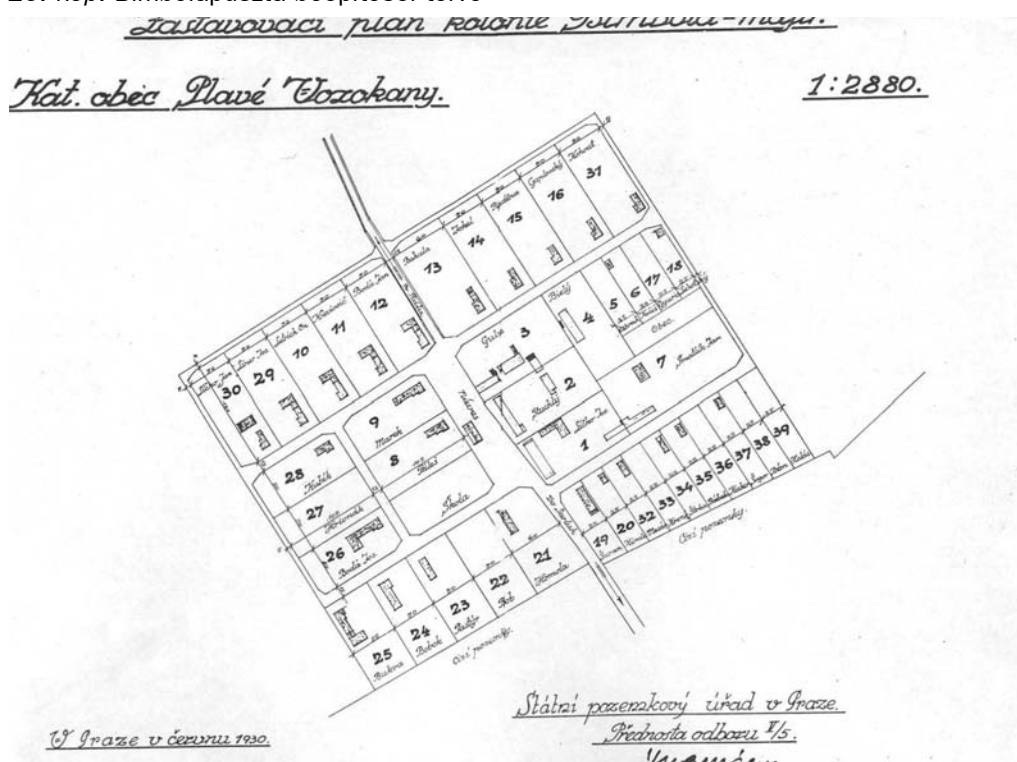

A Dél-Szlovákiában létrehozott kolóniák elhelyezkedésüket tekintve alapvetően két típusba tartoztak. A leggyakoribb az volt, hogy a telepesek csoportja a kolonizálásra kijelölt anyaközségtől távolabb, a felosztásra került nagybirtok egyik majorságában vagy gazdasági udvara mellett kezdte kiépíteni új lakóhelyét. Ha az ilyen telepre nagyobb számú telepes érkezett, akkor a kolóniák a hagyományos falu formáját felvéve önálló településsé fejlődtek (például Szigetmajor, Gernyőpuszta stb.). Ha azonban csak néhány család települt oda, abban az esetben a kolónia megtartotta a majorságokra és tanyákra jellemző formát.

A telepítések egy kisebb hányadában a telepesek egy már létező község belterületén, általában az adott település szélén kaptak belső telket és házhelyet. A telepesek otthonai így a község szerves részeként fejlődtek, attól sem közigazgatásilag, sem földrajzilag nem különültek el. A kolonizációnak ez a formája viszonylag ritka volt. Ilyen volt például a nagykaposi kolónia, ahol a telepes családok a város szélén kaptak telekhelyet.

Ha a Szlovákiában létrehozott kolóniákat megtekintjük, könnyen felfedezhetjük a települések szerkezetében, valamint a telepesek házaiban fellelhető hasonlóságokat. Ennek az okát abban kell keresni, hogy a földhivatal által alapított kolóniák beépítési terveit és az egyes lakóházak és gazdasági épületek terveit is az ÁFH dolgozta ki, ha pedig valaki külön építésszel készítette el az új ház tervét, azt jóvá kellett hagyni a földhivatal illetékeseivel. A kolóniák kiépítésével az ÁFH V. ügyosztálya foglalkozott, amely a kiépítendő kolónia természeti viszonyainak, közlekedési lehetőségeinek és egyéb adottságoknak a figyelembevételével dolgozta ki a kolónia beépítési tervét. Mivel a legtöbb állami kolónia a Csallóköz sík vidékein, egy-egy volt gazdasági udvar köré épült ki, ezek a falvak általában szabályos alaprajzú településekké fejlődtek. A volt gazdasági udvar környéke jelentette a kolónia központját, itt épült az iskola, a templom, itt voltak a raktárak és a különféle gazdasági épületek. A kolónia centrumát pedig a telepes házak sora vette körül, olykor teljesen szabályos elrendezésű utcákkal. Ilyen elrendezésű kolóniának mondható többek között a Szigetmajor helyén felépült Hurbanova Ves, Bimbolapuszta vagy a Taksony melletti Štefánikovo kolónia.

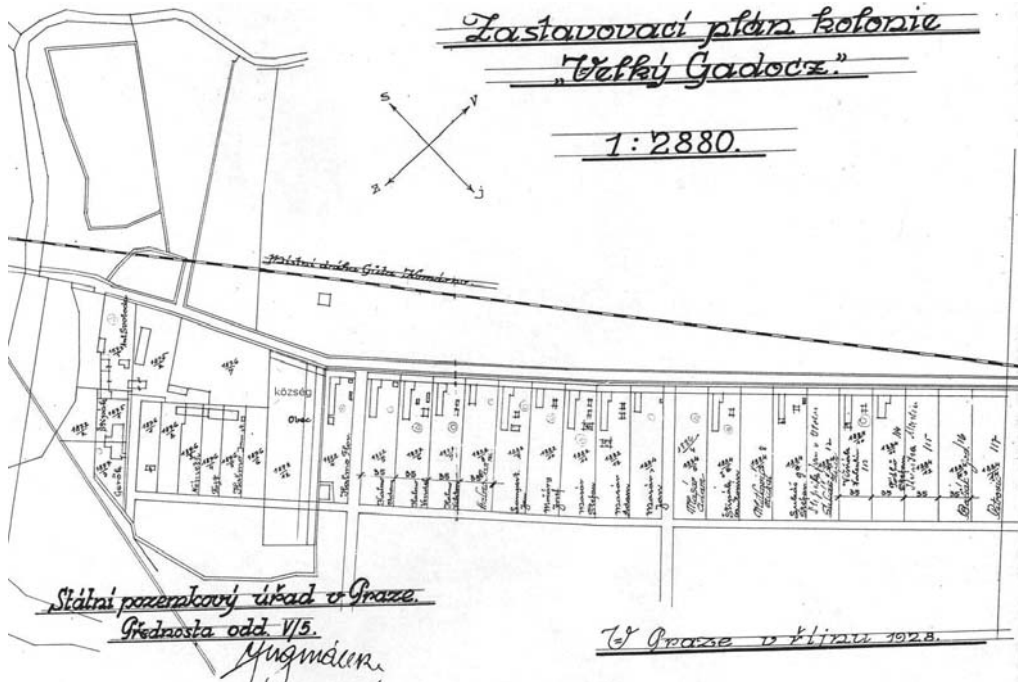
16. kép. Bimbolapuszta beépítési terve

A felosztott nagybirtok adottságai, a telepesek tapasztalatai és magukkal hozott hagyományai is befolyásolták a kialakuló kolónia alaprajzát. A hosszúkás alakú birtokokon olykor szabályos szalagtelkes típusú települések épültek ki, ahol kolonista házak hosszan egy sorban egymás mellett feküdtek. Ilyen elrendezésű Hodžovo, Kísfajkúrt, Eklipuszta, Gadóc vagy Gernyőpuszta kolónia. E két utóbbi esetben a birtok alakján kívül

a vasút jelenléte is meghatározta a kolónia szerkezetét. A házakat ugyanis a vasútvonallal párhuzamosan építették fel úgy, hogy a telepes házak homlokzata a csupán néhány kilométerre fekvő államhatárra nézett.

17. kép. A gadóci kolónia beépítési terve

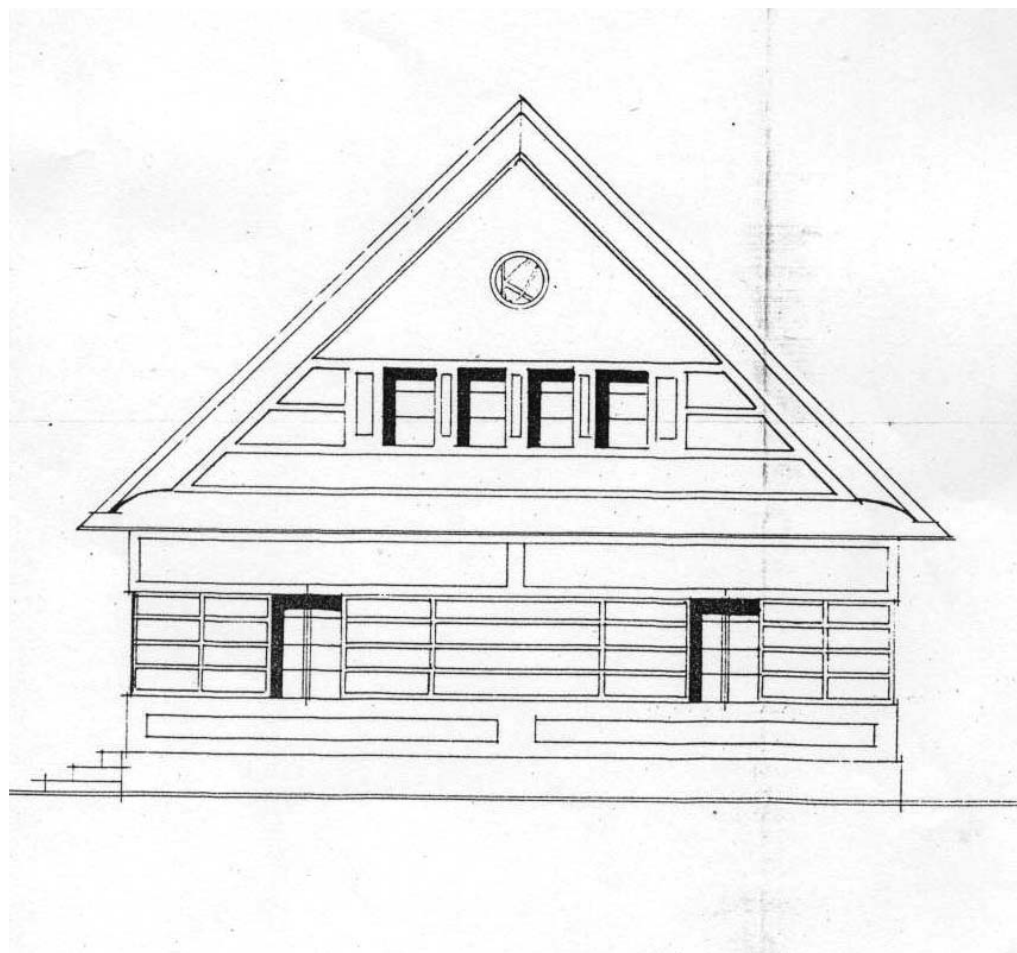
Az északi hegyvidék szlovák lakosainak magánkolonizációja során az újonnan kiépült kolóniák olykor a hegyvidéki patak völgyekben hosszan elterülő irtástelepülések szerkezetét másolták. Ilyenkor a telepések házai egymástól meglehetősen távol helyezkedtek el, a településnek pedig nem volt valódi centruma. Ilyen szerkezetű például a nőgrádi Rárósmulyad melletti dombok között kiépült parlagpusztai kolónia, amelyet 1921-ben alapítottak, s amely a mai napig őrzi tájidegen szerkezetét.

Sajátos esete volt a telepes községeknek Millennium kolónia, amely egyáltalán nem rendelkezett egy hagyományos település jellemző jegyeivel. Az ide morva telepeseket költöztető kolonizátor ugyanis a kolónia teljes lakosságát a volt nagybirtok majorságának zárt négyzetet alkotó épülettömbjeiben helyezte el. A telepesek lakásait a volt istállóépületekben alakították ki, az iskola, a kocsmá, a gazdasági iroda pedig a volt intézői lakásba került.

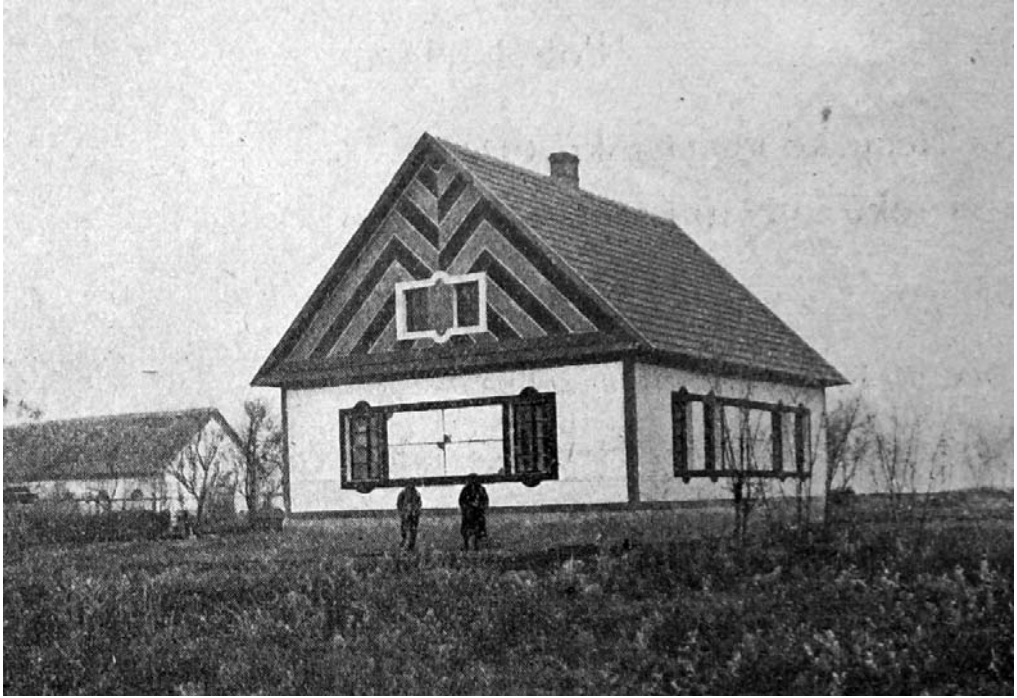
Az állami kolóniákon általában 45 méter széles és 100 méter hosszú belső telkeket mértek ki, amelyeken a telepések lakó-, illetve gazdasági épületeiket felépíthették. A földhivatal 37 háztípus tervét dolgozta ki a kolóniák részére, amelyek közül 19 háztípus volt az, amelyet leggyakrabban alkalmaztak.³⁴⁶ Jellemző módon egy-egy kolóniát egysé-

ges tervek alapján csupán egy-két háztípust alkalmazva építették ki. Ennek érdekében az ÁFH az építkezések folyamán végig felügyeletet gyakorolt. Szintén az ÁFH irányította a nagyobb kolóniákon épülő templomok, iskolák, gazdasági épületek építését. Az újonnan felépített, s a típustól függően, de a korabeli viszonyokhoz képest mindenképpen rendkívül tágasnak mondható, 100–260 négyzetméter alapterületű telepes házakban leggyakrabban két lakószoba, konyha, kamra, tágas pince, valamint gazdasági jellegű helyiségek voltak. A lakórészek általában egybeépültek a gazdasági épületekkel: a szecs-kavágóhelyiséggel, az átlagosan 14 szarvasmarha befogadását lehetővé tevő istállóval, a fészerező és disznóóllal. A házak mellett külön álló csűr is épült. Egy-egy ilyen tágas ház építési költsége 110 000 korona körül mozgott, amelybe a csűr költségei nincsenek beleszámítva. A kolóniák többségében téglából építették a házakat, bár a telepítések kezdetén néhány telepen vályogból is építkeztek. A telepes házak teljesen eltértek a déli magyar területeken használatos hagyományos építkezésektől, s a morva dombvidékre vagy az észak-szlovákiai falvakra jellemző háztípusokat honosítottak meg itt.

18. kép. Csobánkapusztai árvai telepesek házának homlokzati terve

19. kép. Telepes ház Bozítapusztán

A kolóniák kiépítésének fontos és a telepítésekkel foglalkozó szervezetek (lásd pl. Daxner tervezetét) javaslatainak visszatérő elemét képezte a telepekre vezető utak kiépítésének kérdése. Az, hogy a kolóniák általában a lakott településektől félre eső majorságok köré épültek ki, ahová kiépített utak nem vezettek, jelentősen megnehezítette a telepesek életét. Megfelelő utak hiányában ugyanis a telepesek csak nehezen tudták piacra szállítani termékeiket, s nehezen tudták tartani a kapcsolatot a világgal. Különösen a telepesek kulturális életére volt ez negatív hatással, hiszen – mint a Telepítési Hivatal egyik jelentése megjegyzi – utak hiányában leginkább csak a kulturálatlanabb réteg telepszik ilyen helyekre, a tanító elmenekül a sárból, a pap pedig nem tud eljönni még temetni sem. Szintén nem jönnek a kisiparosok és kereskedők, s nemcsak a telepesek gazdálkodása válik belterjessé, hanem házasodási szokásaik is.³⁴⁷ Bár ezek s más hasonló gondok az AFH illetékesei számára sem voltak ismeretlenek, komolyabban mégis csak a húszas évek végén kezdtek foglalkozni a kolóniákra vezető utak kiépítésével. A legnagyobb gondot az jelentette, hogy ennek a feladatnak nem igazán akadt gazdája. A telepesektől hiábavaló lett volna elvárni, hogy ők vállalják a költségeket, a magyar anyaközségeik (hiszen ekkor még csupán egy-két kolónia volt önálló település) mereven elzárkóztak olyan beruházásoktól, amelyek nem az ő érdekeiket szolgálták, a földhivatalnak pedig nem volt kerete az útépítésre. Ezért a Népjóléti Minisztérium egy 1927-ben megfogalmazott levelében inkább azt javasolta, hogy a leendő kolóniákat

347 SNA, f. KR, k. 26, 17444/38.

lehetőleg kiépített utak mellé telepítsék.³⁴⁸ Mivel ez a már meglévő kolóniák helyzetét nem oldotta volna meg, az ÁFH 1929-ben a kormányzat hozzájárulását kérte a kolóniákra vezető úthálózat kiépítésére, ill. javítására.³⁴⁹ Kérelmében az utak kiépítését egyenesen életbe vágó jelentőségűnek nevezte az érintett telepek számára. A javaslat összesen 130 km út kiépítésével számolt, amely közül a legfontosabbnak a Felső-Csallóközti észak–déli irányban átszelő 20 km hosszúra tervezett Nagylég–Bellova Ves–Blahova Dedina–Szőgyénmajor–Hajmáspuszta–Nagyfödémes utat nevezte meg, amely a Kis-Dunát is átszelte volna, s mind a Pozsony–Komárom, mind pedig a Pozsony–Galánta útvonalra (közútra és vasútra egyaránt) rákötötte volna az érintett telepeket.

A világgazdasági válság azonban a tervek megvalósulását jórészt keresztülhúzta, így 1938-ig csupán alig több mint 50 km út készült el. Így amikor az utak építésének kérdése 1938-ban újból terítékre került, nem volt sokkal jobb a helyzet, mint egy évtizeddel korábban. Egy ekkor készült tervezet összesen 13, a kolóniákra vezető vagy azokat összekötő út kiépítését célozta meg, amelyek együttes hossza 75 km lett volna.³⁵⁰ A tervezet optimális variánsa hagyományos közutak kiépítésével számolt, amely esetében egy km út építésének költségei elérték volna a 250 ezer Kc-t, a második variáns pedig ún. egyszerűsített technológia alkalmazását helyezte kilátásba, amely esetben az új utak kilométere csupán 130 ezer Kc-t tett volna ki. A Telepítési Hivatal a első (drágább) megoldás megvalósulását támogatta, s mint megjegyezte, a tervezett utak kiépülésével tulajdonképpen lezárná a kolóniák kiépítésének folyamatát. Amíg 1929-ben a világgazdasági válság, addig 1938-ban a köztársaság válsága és a trianoni határok revíziója akadályozta meg a tervezett utak kiépítését, így a fenti tervek – igaz, ekkor is csak részben – csupán a második világháború után valósulhattak meg.

Az állami és magánkolóniákat érintő gondok közül az egyik legégetőbb a kolóniák önállóságának kérdése volt. A telepések visszatérő panasza volt az, hogy a magyar falvak, amelyekhez a kolóniák tartoznak, nem törődnek velük, s nem segítik a telepek fejlődését. Szintén felrötték azt, hogy a magyar lakossághoz képest ők kisebbségben vannak, így a helyhatósági választások során nem tudják érvényesíteni akarataikat. A Csehszlovák Nemzetiszocialista Párt szlovák prominense, Igor Hrušovský képviselő a kolonizáció egyik legnagyobb gondját látta abban, hogy a kolóniák kisebb létszámúak a tervezettnél, ami akadályozza önállósodásukat, s így a magyarok befolyással bírnak fölöttük.³⁵¹ Nem csoda, hogy a témával már a telepések 1923. május 12-én megtartott pozsonyi tanácskozása is foglalkozott. A tanácskozáson többek között az a követelés is elhangzott, hogy a kolóniák még az adott naptári évben legyenek önálló községgé nyilvánítva, s azokat neves szlovák személyiségekről nevezzék el. Ezzel összhangban Szlovákia Teljhatalmú Minisztériuma is foglalkozott a kolóniák megnevezésével, s konkrét javaslatokat is tett ezekre. A 14 javasolt településnévből 13 szlovák történelmi vagy irodalmi személyiség neve, s csupán egy (Bezriečna – magyarul 'folyó nélküli') utal a ter-

348 SNA, f. KR, k. 26, č. 8267/27.

349 Uo. č. 7954/29.

350 Uo. č. 17444/38. A tervezett utak közé tartozott többek között a már említett Nagylég–Nagyfödémes úton kívül a Nagymegyerről Millenniumpusztára, a Bimbolamajorból a Nagysalló–Fakóvezekény közútra és a Barsbeséről Setétkútra vezető út.

351 *Slovenský denník*, 1923. július 19.

mészeti viszonyokra.³⁵² Telepes falvat kívántak elnevezni például Andrej Sládkovič, Pavol Országh Hviezdoslav, Ján Kollár költőkről, Milan Rastislav Štefánik és Jozef Miloslav Hurban politikusokról, de Nagymorávia fejedelméről Szvatozlukról is. A javaslattevők természetesen nem véletlenül igyekeztek személynevekkel ellátni a kolóniákat, amit indoklásukban azzal magyaráztak, hogy olyan településneveket igyekeztek javasolni, hogy „*a helyi földrajzi neveket ellentétben ne lehessen lefordítani őket*”.³⁵³ Az egyes kolóniák is gyakran álltak elő olyan ötletekkel, hogy településüket akár élő személyiségekről nevezzék el. A gernyőpusztaiak például a köztársasági elnök katonai irodájával folytattak hosszas levelezést, mivel T. G. Masaryk nevét szerették volna településüknek adni. Noha a Köztársasági Elnöki Irodától erre hivatalosan nem kaptak engedélyt, néhány évig mégis a Masarykovónak nevezték községüket. Egy másik település viszont az akkor külügyminiszterként ténykedő Edvard Beneš nevét szerette volna – mint végül kiderült, eredménytelenül – felvenni.

Végül hivatalosan 10 állami és 2 magánkolóniát neveztek el valamelyik szlovák történelmi személyiségről: Eklipusztát Okánikovónak, Kórószegmajort Štefánikovónak, Margitmajort Štúrovának, az összevont Gernyőpusztát és Leánymezőt Bottovónak, Setétkutat Jesenskének, Szigetmajort Hurbanova Ves-nek, Szilospusztát Šrobárovának, Újpusztát Mudroňovónak, Vörösmajort Hviezdoslavovnak, Anamajort Miloslavovnak, Rakottyáspusztát Hodžovónak, Éberhárd kolóniát Gessayovnak.

Az önállóság hiánya jelentős gondokat okozott a kolóniák belső életében, hiszen a telepek így nem rendelkeztek olyan autoritással bíró testülettel, amely szabályozta volna a mindennapjaikat. Ennek a problémának a megoldása már a kezdetektől foglalkoztatta az illetékeseket, akik – mivel nem tartották praktikusnak, hogy a kolóniákkal azok magyar anyaközségeiken keresztül kommunikáljanak – minden telepés községben létrehozták az ún. gazdasági bizottságokat. Ám a kiutalási törvény és más közigazgatási rendeletek alapján életrehívott gazdasági bizottságok szerepe leginkább a telepések közös vagyonának gondozásában és az adott kolónia és a Telepítési Hivatal közötti kapcsolattartásban merült ki, a kolóniák effektív irányítását viszont nem tette lehetővé.³⁵⁴ Mivel erre a helyzetre megoldást kellett keresni, a Mezőgazdasági Minisztérium pozsonyi kirendeltsége 1925-ben szorgalmazni kezdte a nagyobb telepek önállósulását. Javaslatát azzal támasztotta alá, hogy a kolóniák magyar községek határában jöttek létre, azok pedig nem törődnek velük.³⁵⁵ Javaslatában azt is felvetette, hogy az 1894-es magyarországi telepítési törvény alapján a kolóniakon ideiglenes – 12 fős – községi bizottságokat hozzanak létre. Erre azonban csak a Somorjai járás néhány telepén került

352 A Szlovákiai Teljhatalmú Minisztérium javaslatai a következők voltak: Rakottyáspusztá – Hodžova, Szilospusztá – Vlastislava, Kulantómajor – Hurbanovo, Újmajor – Mudroňova, Margitmajor – Štúrova, Setétkút – Kollárovo, Újgyalla – Svätoplukovo, Kisromhánypusztá – Sládkovičovo, Taksony – Štefánikovo, Csőrepusztá – Bottovo, Leánymező és Csobánka – Kmeťovo, Annamajor – Miloslavov, Vörösmajor – Hviezdoslavov, valamint Kacagómajor – Bezriečna. SNA, f. ŠPU Praha, k. 3322.

353 Uo.

354 A gazdasági bizottságok öttagúak voltak, amelynek elnökét és tagjait a Telepítési Hivatal nevezte ki.

355 SNA, f. KR, k. 9, Osamostatnění kolonií.

sor, s mivel ez a megoldás a hatályos törvényi előírásoknak sem felelt meg teljesen, hamarosan ettől is elálltak. Egyedüli megoldásnak továbbra is a telepés községek teljes önállósítása mutatkozott. Ezt jogilag továbbra is a magyar országgyűlés által 1880-ban elfogadott XXII. tc. szabályozta. Eszerint egy-egy települést akkor lehetett önálló községgé nyilvánítani, ha legalább 50 család bír állandó lakhellyel az illető helyen, ha van a településen iskolának és községi hivatalnak megfelelő épület s az anyagi feltételek is adottak az önállósághoz. A kolóniák esetében általában a létszám jelentette a legnagyobb gondot, hiszen a telepés családok száma csak ritka esetben érte el a kívánt mértéket. Néhány telep esetében azonban más okok is akadályozták az önállósulást. A szenci alsómajori kolóniának az ÁFH illetékeseinek indoklása szerint azért kellett a város közigazgatásának keretén belül maradnia, hogy ezáltal kiindulópontját képezze Szenc elszlovákosításának.³⁵⁶ Olykor a telepések közötti viszályok akadályozták az önállósulást, mint Annamajor és Erzsébetmajor esetében. A két egymástól alig egy km-re kialakított telepből a Telepítési Hivatal és a Járási Hivatal már a húszas évek végétől egyetlen önálló községet kívánt létrehozni, az erzsébetmajori telepések azonban több alkalommal, szóban és petíciókkal is tiltakoztak ez ellen, ami meglehetősen lelassította az önállósulást.³⁵⁷

Nem utolsósorban a magyar lakosságúanyaközségek is igyekeztek akadályozni a kolóniák önállóságát, hiszen az kataszterük egy részének elvesztésével s így jelentős vagyonszétválással járt együtt, másrészt a telepés községek önállósítása bonyolult bürokratikus eljárás volt, amely akár több évet is igénybe vehetett. Részben ennek is köszönhető, hogy a harmincas évek végéig csupán 16 kolónia (kettő kivételével mind állami telep) nyerte el az önállóságát: Bottovo (Gernyőpuszta és Leánymező), Slávikovo (Kacagó és Csobánka), Mudroňovo (Újpuszta), Šrobárová (Szilospuszt) és Hodžovo (Hodzsafalva) 1926-ban, Jesenské (Setétkút) és Švehlovo (Hajmáspuszt) 1927-ben, Taráň (Józsefmajor) 1935-ben, Bozita (Bozítapuszt), Degeš (Újdögösmajor), Hviezdoslavov (Vörösmajor), Miloslavov (Annamajor), Gessayov (Éberhard) és Stráž (Cifraszögtanya) 1936-ban, valamint Malý Fajkúrt (Kisfajkúrt) és Štefánikov (Kőrösszegmajor) 1937-ben.³⁵⁸ Ezenfelül további közel egy tucat település önállósítása volt folyamatban, erre azonban az első bécsi döntés miatt már nem kerülhetett sor.

6.2. A kolonizáció gazdasági-pénzügyi háttere

A telepítések egyik legnagyobb gondját a viszonylag magas költségek jelentették. A telepés birtokok ára vidékenként és a termőföld minőségétől változott. Az ÁFH által alapított kolóniákra érkező telepések a termőföld hektárjáért átlagban két-három ezer koronát fizettek, a magánkolonizáció esetében azonban általában többet is. Így egy 12 ha nagyságú telepés birtok megvásárlásához mintegy 35 ezer korona szükségeltetett. A legnagyobb terhet azonban nem ez, hanem az új lakó- és gazdasági épületek felépítése jelentette. Az ÁFH kimutatása szerint egy 15 ha nagyságú telepés birtok létrehozásához átlagban 247 000 Kč szükségeltetett. Ebből 45 000 Kč-t tett ki a föld vételára, 150 000 Kč-t az építési költségek, 52 000 Kč-t pedig az üzemeltetési költségek. Ennek

356 SNA, f. KR, k. 34, č. 4322/33.

357 SNA, f. KR, k. 9, Osamostatnění kolonií.

358 *Pozemková reforma*, 19, 1938. 1. sz.

átlagosan 35-40%-át a telepés készpénzben tudta fedezni, 60-65%-át viszont az állam által nyújtott hitelekkel állta.³⁵⁹ Nem csoda tehát, hogy mivel a telepítésre jelentkezők döntő többsége jelentősebb tőkével nem rendelkezett, a kolonizáció sikerének egyik záloga a megfelelő hitelehetőségek és egyéb támogatások rendszerének a kialakítása volt.

A földreform érintettjeinek, így a telepéseknek nyújtandó hitelehetőségek törvényi háttérét az ún. hiteltörvény 1920. márciusi elfogadása által teremtették meg. A hiteltörvény 18. paragrafusának értelmében a kolonizáció támogatására az ÁFH mellett létrehozták a Belső Kolonizáció Általános Alapját (BKAA), amelynek alaptőkéjét az állam által egyszeri 20 millió Kč értékű dotáció adta, állandó jövedelmeit pedig a földreform végrehajtása során kivetett különféle illetékek képezték. A BKAA mellett a kolonizáció finanszírozását az ÁFH mellett létrehozott Csehszlovák Legionáriusok Alapja és a Nemzetvédelmi Minisztérium mellett működő Csehszlovák Legionáriusok Irodája (CSLI) biztosította, ezek azonban csak a legionáriusok letelepedéséhez nyújtottak segítséget.

A fenti alapokból a telepések állam által garantált hosszú lejáratú, alacsony kamattal terhelt hitelekhez juthattak, mégpedig az alábbi célokra:

a) *telepés birtok létrehozásához*: a föld vételárának 90%-áig, a kiutalt birtokokon lévő épületek megvásárlásához, felújításához vagy új épületek építéséhez pedig annak 50%-áig;

b) *telepés birtok üzemeltetéséhez*: a gazdálkodáshoz szükséges termelőeszközök, az igás- és tenyészállatok, vetőmag, trágya stb. beszerzéséhez;

c) *lakó- és gazdasági épületek felépítéséhez, ill. helyrehozásához*: ez a segítség csupán a telepések által létrehozott közhasznú építési szövetkezeteknek járt, amelyből Szlovákiában hat működött.³⁶⁰

A telepések leginkább új otthonaik felépítéséhez igényelték a hiteleket, amelyek új épületek építésére, illetve a már meglévő épületek átalakítására egyaránt felhasználhatók voltak. Az ÁFH kimutatásai szerint a kolonisták négyötöde volt kénytelen új lakóházat építeni magának, a maradék a kiutalt birtokon található épületeket alakította át. Hogy az építési költségeket szolgáló hitelekhez könnyebben hozzájussanak, Szlovákiában hat általánosan közhasznú építési szövetkezetet hoztak létre. Ezek közül az egyik legjelentősebb az Obecne prospešné kolonizačné a stavebné družstvo [Általánosan Közhasznú Kolonizációs és Építési Szövetkezet] volt, amelyet 1923. május 12-én az ÁFH trencsényi körzeti hivatala mellett hoztak létre.³⁶¹

Hitelekhez juthattak még a telepések a gyümölcsfák kiültetéséhez, a termőföld meliorációjához is. A későbbi években az ÁFH a birtokvásárláshoz és a házépítéshez nyújtott hitelt egyetlen jelzáloghitellé vonta össze, amelyet 33 évig kellett 66 részletben törleszteni.

A telepéseknek nyújtott anyagi segítség mértékéről az ÁFH által nyilvánosságra hozott adatok árulkodnak.³⁶² Ezek szerint 1929 végéig Szlovákiában és Kárpátalján a földhivatal mintegy 162 millió csehszlovák koronát fordított a telepítésekre, elsősorban a telepéseknek nyújtott hitelek formájában. Ebből az összegből 90 milliót a telepés birtok-

359 Málek, Josef. et. al.: Kolonisace v čl. Pozemkové reformě. *Pozemková reforma*, XVI. 54. p.

360 Málek: i. m. 8. p.

361 Leková, Andrea: Úverovanie kolonistov na Slovensku z obdobia prvej pozemkovej reformy v rokoch 1922–1948. *Historický zborník*, 16. 2006, 1–2. sz. 45–55. p.

362 Voženilek: *Predbežné výsledky...* I. m. 64. p.

kok megvásárlására, 67 milliót építési hitelekre, 5 milliót pedig a birtokok üzemeltetését szolgáló hitelek tették ki. A különféle hitellehetőségek mellett a telepesek a támogatás számos más formáját is élvezhették.³⁶³ Az adókedvezmények közül a legfontosabbnak a házadó elengedése számít, amelyben azok a telepesek részesülhettek, akik új lakóépületet építettek maguknak. A kedvezmény 25–35 év időtartamra szólt. További adókedvezményként az egyenes adókról szóló 76/1927. számú törvény értelmében a telepesek 1928. január 1-jei hatállyal hat év időtartamra mentesültek a földadó befizetése alól is. A telepeseknek nyújtott segítség egyéb formái közé az állami juttatások, a különféle illetékek alóli felmentések és a segélyakciók tartoztak.

6.3. A TELEPESEK GAZDÁLKODÁSA

A kolonizáció nemzetpolitikai sikereinek egyik alapfeltételét a telepes gazdaságok gazdasági prosperitása és életképessége jelentette. Ez számos tényezőtől függött, így a telepek helyének megfelelően körültekintő kiválasztásától, a telepesek megválogatásától, a telepeseknek nyújtott gazdasági segítségtől stb. A telepes gazdaságok gazdasági helyzetéről ezért nem is lehet általános képet nyújtani, hiszen míg egyes kolóniákat kiváló minőségű termőföldre telepítették, ahonnan jól kiépített utakon lehetett megközelíteni a piachelyeket, addig más telepek a külvilágtól elzárt majorságokra, esetleg mocsaras, nehezen művelhető földterületre épültek rá. Fontos volt ezenkívül a telepesek pénzügyi háttere, képzettsége, gazdasági rátermettsége is. Nagy különbségek mutatkoztak az állami és magánalapítású kolóniák között is, hiszen az utóbbiak esetében sem a kolóniák helyének kiválasztásánál nem érvényesültek a gazdasági szempontok, sem a telepesek megválogatása során, nem beszélve a telepes gazdaságok fölötti gazdasági ellenőrzésről, illetve segítségről, amely inkább csak az állami kolóniákon működött.

A telepesek gazdálkodásában nagy szerepet kapott a Telepítési Hivatal által a kolóniák fölött gyakorolt gazdasági felügyelet, amelyet még 1923-ban hoztak létre, majd egy évvel később teljesen új szervezeti alapokra helyeztek. A gazdasági felügyelet létrehozásának, illetve szerepe erősítésének az ÁFH megfogalmazása szerint elsősorban az volt az oka, hogy a telepesek nem ismerik a kolóniák környékének helyi viszonyait (ég-hajlatát, a termőföld sajátosságait), s ennél fogva nincsenek tisztában az itt alkalmazandó termelési módszerekkel, illetve helyi kereskedelmi lehetőségekkel.³⁶⁴ Ezért a felügyelet legfontosabb célja a kolóniák gazdasági életének irányítása volt. A gazdasági felügyelet minél hatékonyabb munkájának érdekében a szlovákiai kolóniákat két csoportba sorolták be. A Pozsonytól Komáromig terjedő szakasz képezte az I. körzetet, az ettől keletre eső telepek pedig a második körzetbe tartoztak. A gazdasági felügyelet ellenőrizte az egyes kolóniák közös vagyonának kezelését, felügyelte a kolóniákon létrehozott szövetkezetek tevékenységét, a közös gyümölcsösök, tenyészállatok tartását, iskolák építését. Másrészt minden egyes telepesről külön aktát nyitottak, amelybe a havi rendszerességgel végrehajtott ellenőrzések eredményeit és tapasztalatait jegyezték be. A telepes gazdaságok meglátogatása során ellenőrizték, hogy a telepes saját maga műveli-e a földet, rendelkezik-e a megfelelő eszközökkel, milyen állapotban van az állatál-

³⁶³ Málek: i. m. 8. p.

³⁶⁴ NA ČR, f. SPU-VŠ, k. 247, Zpráva o provedení hospodářského dozoru na koloniách, založených Státním pozemkovým úřadem na Slovensku a Podkarpatskej Rusi.

lománya, időben elvégzi-e a szezonális munkákat, fizeti-e a törlesztőrészleteket stb. A gazdasági felügyelet nemcsak ellenőrző, de egyfajta tanácsadó testület is volt: a megfelelő vetési eljárásokkal, a vetőmag kiválasztásával, a trágyázással, a gyümölcsstermesztéssel, az állattenyésztéssel kapcsolatban igyekeztek tanácsokat nyújtani a telepéseknek, s alkalmanként gazdasági tanfolyamokat szerveztek számukra.

Abban, hogy a húszas évek közepére számos kolónia virágzásnak indult, nem kis szerepe volt az állam által is támogatott szövetkezeti mozgalomnak. A szövetkezetek alapításában elsősorban a nagyobb lélekszámú és a cseh és morva telepésekkel betelepített kolóniák jártak az élen. Az elérhető források alapján az állami kolóniákon mintegy 35 telepesszövetkezet működött, az érintett kolóniák száma azonban magasabb volt, hiszen egy-egy szövetkezet hatásköre több egymáshoz közel lévő telepre is kiterjedt. Így a hajmápusztai szeszfőzde a szőgyénmajori, lencsehelyi, nemeskosúti és sárreői kolonisták közös vállalkozása volt, a garamdamásdi, bényi és csatai telepések pedig közösen hoztak létre építési szövetkezetet. A szövetkezetek közül a legtöbb, szám szerint kilenc, hitelszövetkezet volt, összesen nyolc telepen állattenyésztéssel foglalkozó szövetkezetet hoztak létre, öt kolónián működött tejgazdaság, négyen pedig szövetkezeti szeszfőzde.³⁶⁵ Ezenkívül az egyes kolóniákon még meliorációs, építési és általános gazdasági szövetkezetek is működtek.

Noha a telepek mindegyike a termékeny dél-szlovákiai térség gabona-, esetleg répa-termő vidéken jött létre, az egyes kolóniák adottságai között nagy különbségek mutatkoztak. A Csallóköz könnyű homokos talaja nemcsak a gabonának kedvezett, de a gyümölcs- és zöldségtermesztésnek is. Ezt az előnyt azonban leginkább csak azok a kolóniák tudták kihasználni, amelyek a vasúthoz, illetve a piachelyekhez való közelségükből is profitálni tudtak. Erre jó példa a Tornócon telepes birtokban részesülő F. Jančík gazdasága. A morva telepésnek nem csupán prosperáló zöldségkertészete volt, de külhoni országokban is ismert paprikaőrlő és konzervgyártó kisüzeme is, amelyekben mintegy 30-40 főt foglalkoztatott. A csallóközi telepek közül kitűnő adottságokkal rendelkezett a Somorjához közeli Fakópuszta, ahonnan a helyben lévő vasútállomásnak köszönhetően a pozsonyi piacok is könnyen elérhetőek voltak. Ezért a helyi telepések intenzíven foglalkoztak a jól jövedelmező zöldség-, illetve gyümölcsstermesztéssel. A František Konrád által alapított gyümölcsfaiskolából külföldre is szállítottak, de más fakópusztai telepések is jó nevet szereztek maguknak a gyümölcsstermesztéssel.

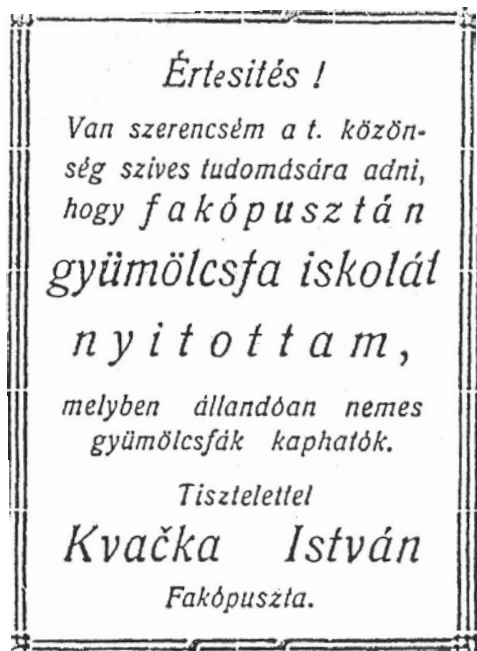
A közeli Macháza kolónia ugyan kevésbé jó adottságokkal rendelkezett, hiszen itt a talaj kötöttebb volt, a vasút pedig három kilométernyire húzódott, ám az ide települt morva telepések mindezt kompenzálni tudták. Eredeti lakóhelyükről hozott tapasztalataikat felhasználva takarmányrépát termesztettek, valamint szarvasmarha-, illetve sertésenyésztéssel is foglalkoztak, s ebben a csallóközi gazdákkal összehasonlítva is kiváló eredményeket értek el.³⁶⁶ Nem csoda, hogy a macházai kolónia megalapításának 10. évfordulóján a kolóniára látogató Metod Bella, a Szlovákiai Mezőgazdasági Tanács elnöke az egyik telepes prosperáló gazdaságát meglátogatva egyenesen azt mondta: „ez nem is telepes, ez már igazi nemes!”³⁶⁷

365 NA ČR, f. SPU-Vš, k. 118, DI/8, Statistika pozemkové reformy z různých hledisk, č. 6277/33.

366 NA ČR, f. PÚČM, k. 241, č. 14420 – Povšechná zpráva o stavu kolonií.

367 NA ČR, f. SPU-Vš, k. 116, BVIII/2, Oslavy a výročí.

20. kép. Egy fakópusztai telepes hirdetése a Felsőcsallóköz c. lapban

A Macházához, illetve Fakópusztához viszonylag közeli Bellova Ves-i telep is hasonló minőségű termőföldekkel rendelkezett, ám közúton csak nehezen volt megközelíthető, a legközelebbi vasútállomás pedig csak kétórányi járásra volt. Ez pedig lehetetlenné tette, hogy friss termékeket (például tejet) szállítsanak az amúgy nem túl távoli Pozsony piacaira. S mivel a kolonisták többségét kitevő szlovák telepesek idegenkedtek attól, hogy a gabonatermesztés mellett jövedelmüket állattenyésztéssel is kiegészítsék,³⁶⁸ így az ittenieknek korántsem ment olyan jól, mint a macházaiaknak vagy a fakópusztaiaknak.

Ám a Csallóközben sem települt minden kolónia kitűnő termőtalajra, hiszen a legjobb minőségű földekhez általában a politikai kapcsolatokkal rendelkező maradékbirtokok jutottak hozzá. A Dunához közeli Millenniumpusztai telepeseknek többségében vízyenyős, a belvizektől veszélyeztetett birtok jutott, de hasonló gondokkal kellett megküzdeni más alsó-csallóközi kolóniákon, így Füzespusztán, Okánikovón és Štúrova kolónián is. Ezzel szemben a felső-csallóközi telepek egy része (Miloslava, Hviezdoslavov, Bellova Ves) túlságosan homokos, száraz földekre lett rátelepítve, ami megnehezítette a telepesek gazdálkodását, hiszen a kevésbé jó termőföld nemcsak kisebb terméshozamokat, de nagyobb üzemeltetési költségeket is igényelt. Erre Hviezdoslavov kolónia esetében Szlovákia Teljhatalmú Minisztériuma is felfigyelt, amely 1923-ban végzett vizsgálatot a telepen.³⁶⁹ A vizsgálat szerint az itteni termőföld rossz minőségű, a talajszint alatt 30 cm-es mélységben már homok található. Az épületek rosszak, nincs erdő,

³⁶⁸ Uo.

³⁶⁹ SNA, f. MPS, k. 118, 11232/23, Zpráva o kolonii Hviezdoslavov.

amely tüzelőfát adhatna, nincsenek gyümölcsfák. A telepések a vizsgálat szerint túl magas árat fizettek a földért, s így egy átgondolatlan kísérlet szenvedő alanyaivá váltak. Zárásként a jelentés azt jegyezte meg, hogy ha a helyieket megkérdezték volna, azok bizonyára elmondták volna, hogy Vörösmajor rossz föld, ahol eddig mindenki, aki ott gazdálkodni kezdett, tönkrement.

21. kép. A fakópusztai Konrád-féle kertészet egy korabeli képeslapon

A változó viszonyok a Csallóközön kívül is jellemzőek voltak. Kitűnő termőtalaj jutott például a Nyitra folyóhoz közeli józsefmajori, a mátyusföldi štefánikovói vagy a Szensz melletti Újvilágmajori telepéseknek, kevésbé voltak viszont szerencsések a Verebélyi járásba tartozó Kisfajkúrt kolónia telepesei, akiknek az agyagos, vizes termőfölddel is meg kellett küzdeniük.

Egyes kolóniák számára a jó termőföld mellett a közeli cukorgyárak jelentették a megélhetést. A diószegi cukorgyár vonzáskörzetébe tartozó és kitűnő termőtalajra ráültetett nemeskosúti kolónia telepesei, illetve az oroszai cukorgyárhoz közeli csatai és bényi kolonisták számára éppen ezért a cukorrépa termesztése jelentette a megélhetés és a prosperitás egyik fontos forrását. A telepes gazdaságok más csoportjainak a dohánytermesztés jelentett jövedelmet. Mivel a két világháború közötti Csehszlovákiában szigorú kvótákban szabták meg a dohányföldek nagyságát, az állam protekcionista gyakorlata szerint Dél-Szlovákiában általában telepések kapták meg az engedélyt a dohánytermesztésre, sőt állami támogatással több kolónián dohányszárítót is építettek számukra. Különösen a legionárius telepek esetében volt gyakori, hogy dohánykoncessziót kaptak. Ez jelentette a prosperitás egyik forrását a bényi, csatai, miklósházai, a bélyi és battányi, illetve balázsfai telepések számára.

Jelentős állami támogatást kapott a telepés gazdaságokon folyó gyümölcsstermesztés is. A Morvaországból és a Délvidékről érkező telepések amúgy is meglepődve tapasztalták, hogy a csallóközi lakosság alig foglalkozik gyümölcsstermesztéssel. A telepések viszont – köszönhetően részben az állam részéről kapott nagyvonalú támogatásnak – otthonról hozott tapasztalataiknak köszönhetően azonnal nemesített gyümölcsfákat telepítettek: cseresznyét, meggyet, sárgabarackot, diót stb. A megtermelt gyümölcsöt részben piacra vitték, részben a pozsonyi élelmiszerfeldolgozó üzemekbe adták el.

A legjobban gazdálkodó rétegnek a morvaországi, otthonról az intenzív gazdálkodás gyakorlatát magával hozó telepések bizonyultak, akik megfelelő anyagi háttérrel is rendelkeztek. Ők a gyümölcsstermesztésben vagy például a tenyésztésben tartásában a helyi magyar lakosság számára is követendő példát mutattak, s ezzel elismerést is vívtak ki maguknak.

Szintén új elemekkel gazdagították a régió mezőgazdaságát a Délvidékről érkező reemigránsok, akik az Érsekújvár és Nyitra közötti térségben kenderstermesztéssel és -feldolgozással kezdtek foglalkozni. A Bácska térségéből származó és a Józsefmajorban, Erzsébetmajorban, illetve Štefánikovo kolónián letelepedő családok pedig az első között voltak, akik Dél-Szlovákiában komlót termesztettek.³⁷⁰ Igyekezetüket azonban nem mindig követte siker. Az Erzsébetmajorban élő telepések által alapított komlóföldeket, noha azokon kitűnő minőségű komló termelt, hamarosan fel kellett számolni, mivel a telepések nem tudták értékesíteni a megtermelt komlót. Ennek azonban korántsem ők voltak az okai, hanem sokkal inkább a csehországi konkurencia.

6.4. A VILÁGGAZDASÁGI VÁLSÁG HATÁSA A TELEPÍTÉSEKRE

Annak ellenére, hogy a húszas évek második fele a telepítések virágkorának tekinthető, már ekkor észlelhetőek voltak azok a válságjelek, amelyek teljes valóságukban csupán a nagy világgazdasági válság idején mutatkoztak meg, s amelyek a korábbi szándékokkal ellentétben idejekorán szükségessé tették a telepítési akció befejezését. A telepés gazdaságokat sújtó gazdasági problémák jórészt azonosak voltak a térség mezőgazdasági lakosságának egészét sújtó gondokkal, noha a helyi magyar földműveseknek sokkal kevesebb lehetőségük volt arra, hogy állami segítségek kapjanak problémáikra, mint a telepéseknek. Az alábbiakban azonban inkább csak a telepés gazdaságokat sújtó speciális gondokkal kívánunk foglalkozni.

Komolyabb gondok először a magántelepések között jelentkeztek, akik között nem mindenki vetette magát alá az oszthatatlan parasztbirtokokra vonatkozó megkötéseknek, s így kevesebb támogatáshoz jutott. Ezért részükben már a húszas évek közepétől felmerült az igény, hogy ők is kaphassanak meg a hivatalos telepések státusát, s így ugyanazokra a támogatásokra formálhassanak igényt, mint az ÁFH által alapított kolóniák lakói. Az ÁFH ezeket a kérelmeket igyekezett alaposan kivizsgálni, s ha a telepés megfelelt a követelményeknek, akkor eleget is tett a kérelemnek. A telepéseknek azonban viszonzásul alá kellett magukat vetniük a telepés birtokokra érvényes tulajdonjogi korlátozásoknak.

A telepéseknek kijáró státus megszerzése nem volt könnyen járható út. A Telepítési Hivatalban és a telepítéseket ellenőrző egyéb szervezetekben is folyamatos vita folyt ar-

370 Jančovič: i. m. 104. p.

ról, ki tekinthető telepesnek. A gyakorlat szerint azt a földreform során a kiutalási törvény alapján földbirtokhoz jutó személyt tekintették telepesnek, aki birtokát alávetette az önellátó parasztbirtokokra vonatkozó megkötéseknek, birtokának nagysága 3 és 30 hektár között mozgott, s birtoka az ún. telepítési területen – vagyis a magyar nyelvterületen – belül feküdt.³⁷¹ Például a Tótmegyer község mellé letelepült szlovák családok kérelmét, hogy azokat a telepesek közé sorolják át, azért utasította vissza az ÁFH, mivel Tótmegyer már szlovák község volt.³⁷²

A húszas évek második felében szaporodó gazdasági problémák azonban nem csupán a magántelepeket érintették, hanem általánosabb jellegűek voltak. A legnagyobb jelentőséget a gazdasági jellegű gondok kapták, de az adminisztratív problémák sem voltak elhanyagolhatóak. Meglehetősen lassan haladt például a telepes birtokok telekkönyvezése, amelyet megnehezített, hogy a cseh országrészek és Szlovákia elétérő telekkönyvezési rendszert örökölt a Monarchiától. A különböző törvényeket ugyan az 1927-ben elfogadott kataszteri törvény megpróbálta egyesíteni, ám az unifikációt csak 1950-ig kellett volna befejezni, s így az meglehetősen vontatottan haladt. Mindez pedig természetesen visszahatott a gazdasági kérdésekre is, hiszen tulajdonjoguk rendezése hiányában a telepesek nehezebben jutottak banki hitelekhez.

A felmerülő problémák a földhivatal szervezetét is az eddiginél határozottabb fellépésre ösztönözték. Ebben vélhetően közrejátszott az is, hogy 1926-ban az alapításától elnöklő Vyškovskýt az agilisabb és a telepítések problémáját jobban ismerő Jan Voženílek váltotta fel, aki felismerte, hogy a halmozódó problémákat sem a Telepítési Hivatal, sem pedig az Állami Földhivatal nem tudja egyedül orvosolni. Ennek köszönhetően hosszas előkészületek után 1928 tavaszán sikerült megalapítani a Telepítésekkel Foglalkozó Tárcaközi Bizottságot.³⁷³ A bizottság munkájában az ÁFH képviselői mellett az egyes minisztériumok képviselői vettek részt. A bizottság hivatalos megalakulására 1928. március 23-án került sor. A tárcaközi bizottság a hatékonyabb munka érdekében öt albizottságot hozott létre: a mezőgazdaságit, az adókkal foglalkozót, a közigazgatásit, az építési-műszakit és kulturálist, amelyek mindegyike a telepítések egyes részproblémáival foglalkozott. Az adóügyi albizottság feladata a telepesek adózási ügyeinek rendezése s a részükre nyújtott adókedvezmények kidolgozása volt. A mezőgazdasági albizottság a telepeken folyó növénytermesztés és állattenyésztés támogatását vállalta. Az építési-műszaki albizottság feladata elsősorban a telepekre vezető közutak, a kolóniákon építendő templomok, iskolák és más középületek kérdése, az elektrifikálás, a kanalizáció és meliorizáció támogatása volt. A közigazgatási albizottság kompetenciájába a telepesek egészségügyi ellátásával kapcsolatos kérdések, a postaügyek, a tömegközlekedés megoldása és a kolóniák önállósodásának problémaköre tartozott. Az általános kulturális albizottság elsősorban az oktatással, a könyvtárakkal és egyéb, a közművelődéssel kapcsolatos kérdéseket felügyelte.

Noha a tárcaközi bizottság megalakulása hatékonyabbá tette a telepesek gondjainak enyhítésére irányuló akciókat, a telepesek ezt nem nagyon érezhették. Ez azon a tanácskozáson is nyilvánvalóvá vált, amelyet az ÁFH hívott össze 1929. december 13-ára, s amelyen nagy számban vettek részt a telepesek képviselői is. Ők, miután meghallgatták a földhivatal elnökének beszámolóját a tárcaközi bizottság munkájáról, követeléseiket 29 pont-

371 NA ČR, f. ŠPU-Vš, k. 246, Smernice při přiznávání charakteru kolonistu.

372 SNA, f. KR, k. 29, č. 62724/29.

373 Vö. *Pozemková reforma*, 9, 1928. 5–6. sz.

ban foglalták össze.³⁷⁴ A javaslatok legnagyobb csoportját a pénzügyi problémáik megoldására irányuló pontok jelentették: a kiutalási ár csökkentését, a kamatok elengedését, hosszabb lejáratú hiteleket kértek. Javasolták a kolóniákra vezető utak kiépítését, a telepések szövetkezeteinek nagyobb állami támogatását, a telepés gazdaságok legelőikkel és erdőkkel való kiegészítését, a kolóniák önállósítását, iskolák, posták építését stb.

A tárcaközi bizottság létrehozásakor még senki nem sejtette, hogy hamarosan minden korábbi felülmúló világgazdasági válság veszi kezdetét, a következő években a bizottság legfontosabb feladata épp a válság hatásainak enyhítése, a válság hatására a csőd szélére került telepés gazdaságok megmentése lett. A gazdasági válság idején a mezőgazdasági termékek árának csökkenése miatt a földművesek egyre kevésbé tudták jövedelmezővé tenni termelésüket. S noha az intenzív módon gazdálkodó, a gyümölcs- vagy dohánytermesztéssel foglalkozó telepés gazdaságok egy része viszonylag nagyobb gondok nélkül átvészelte ezeket az éveket, a krízis a telepések többségét mégis negatívan érintette. Egy 1931-ben készült kimutatás szerint a szlovákiai és kárpátaljai telepés gazdaságok közül csak minden harmadiknak volt esélye a túlélésre, míg a telepés gazdaságok több mint fele csak a központi segítség növelése árán maradhatott volna fenn.³⁷⁵ A telepés birtokok 16%-a esetében viszont azt állapította meg a vizsgálat, hogy azokon már semmiféle támogatás nem segíthetett. Ekkoriban a Telepítési Hivatalt már szinte elárasztották a telepések kérelmei, akik segítséget kértek. Ezekben főleg az adóterhek könnyítését kérték, és hiteleket igényeltek. A korabeli szokásoknak megfelelően a kérelmek egy részét nemzeti retorika jellemezte, például a telepések gyakran hivatkoztak saját nemzeti szerepükre, arra, amit egy ürményi kolonista ekképp fejezett ki: *„ha mi elveszünk, odaveszik a hazafiasság, és győz a kommunizmus jelmezebe öltözött irredenta.”*³⁷⁶

A helyzet súlyosságát mutatta, hogy több helyről olyan hírek is érkeztek a Telepítési Hivatalba, hogy a telepések el akarják adni birtokukat, s visszaköltöznének eredeti lakhelyükre. Ezért a hivatal körlevélben hívta fel a telepések figyelmét, hogy ez ellentétes a kiutalási törvény szellemével, s a telepések az ÁFH engedélye nélkül nem adhatják el, illetve adhatják bérbe birtokukat. Azt, hogy az ÁFH figyelmeztetése ellenére mégis akadtak olyanok, akik elvándoroltak, a Sarló 1931-es kongresszusán a földkérdéssel kapcsolatban elhangzott felszólalások is megerősítik: *„A csallóközi kis kolonisták helyzete szintén siralmas. Nagyrészt kölcsönbefektetéssel kezdték gazdálkodásukat. Mindenük meg van terhelve adósággal, a kamatokért dolgoznak családotul, munkást alkalmazni nem tudnak. Sokan minden vagyonukat hátrahagyva menekülnek, csak ingóságukat mentik, ahogy tudják – éjjente.”*³⁷⁷

Ebben a helyzetben a tárcaközi bizottság és más szervek döntései alapján érkező állami segélyakciók csupán „felületi kezelést” jelenthettek. Ezek a segélyek a dél-szlovákiai agrárium s benne a telepés gazdaságok gondjait meg nem oldhatták, esetleg csak

374 NA ČR, f. SPU-VŠ, k. 246, Požiadavky kolonistov.

375 NA ČR, f. SPU-VŠ, k. 246, č. 15505/31.

376 SNA, f. KR, k. 29. č. 9178/31.

377 A Sarló jegyében. Az új arcú magyaroktól a magyar szocialistákig. A Sarló 1931-iki pozsonyi kongresszusának vitaanyaga. Pozsony, 1932, 59. p.

enyhíthették. A segítség egyik formájaként az ÁFH egyszeri segélyként 25 millió Kč nagyságú összeget írt le a telepes birtokok kiutalási árából; ennek az összegnek mintegy kétharmada a Szlovákiában és Kárpátalján létrehozott kolóniákat érintette.³⁷⁸ A pénzügyi segítség másik formáját a földadó hat év időtartamra való elengedése jelentette, amelyet a telepések 1930. január 1-jei hatállyal vehettek igénybe. Ezt a lehetőséget az ÁFH adatai szerint 1932-ig azonban csak a szlovákiai és kárpátaljai telepes gazdaságok 18,3%-a használta ki.³⁷⁹

1931-ben az ÁFH kezdeményezésére központi akció indult a gazdasági válság által sújtott tepes birtokok megsegítésére. A segítség többek között a kiutalási ár csökkentését, újabb hitelek nyújtását és az elmaradt törlesztések elengedését, iskolák építését, gazdasági tanfolyamok indítását, a rosszul gazdálkodó és alkalmatlan telepések „lecserélését”, a telepes birtokok telegkönyvezésének felgyorsítását foglalta magában. A segítségnyújtás fontos elemét képezte a telepések gazdálkodásának megsegítése, amelyet a növénytermesztés és állattenyésztés támogatásával, a talajvíz elvezetésével, új utak kiépítésével kívántak elősegíteni.

A telepes birtokoknak nyújtott közvetlen segítség közül az egyik leghatékonyabb az a gyümölcsfaakció volt, amely során a szlovákiai telepések 144 ezer Kčs értékben kaptak facsemetéket, leginkább alma-, körte-, szilva- és cseresznyefákat. Az 1931-es év katasztrofális termését követően pedig az ÁFH közel 4 ezer q búzát, 3 ezer q árpát és 190 q zabot juttatott vetőmagként a szlovákiai telepéseknek.³⁸⁰ Az állattenyésztés megsegítése érdekében pedig a válság éveiben több mint 200 tenyészállatot (ebből 184 tehenet és 38 bikát) juttattak a dél-szlovákiai kolóniákra.

Mivel a kolonista birtokok egy részének a helyzete továbbra is válságos volt, az ÁFH 1932-ben a Zemská Banka pozsonyi kirendeltségében egy külön számlát nyitott, amelyből kamatmentes, illetve alacsony kamatú hiteleket nyújtottak a rászoruló telepéseknek. A hároméves törlesztési időre nyújtott hitel nagysága nem haladhatta meg az 1500 koronát, ha azonban 1000 korona alatt maradt, akkor kamatmentes volt.³⁸¹

Bár a világgazdasági válság jelentősen behatárolta azoknak a lépéseknek a lehetőségét, amelyeket a telepések érdekében az állam megtehetett, a telepések helyzete a harmincas évek elejének kiútkeresései során is állandóan napirenden volt. S mivel az illetékesek is észlelték azt, hogy a gazdák helyzetében a különféle segélyakciók csupán átmeneti könnyítést hozhatnak, más megoldásokat is kerestek. Ezért vetődött fel a kiutalási törvény megváltoztatásának a lehetősége, amelynek legfontosabb elemeként fel kívánták oldani az oszthatatlan parasztgazdaságokra vonatkozó korlátozásokat, vagyis meg kívánták engedni ezek szabad adásvételét és örökítését. Ez lehetővé tette volna, hogy a gazdasági csőd felé haladó telepések eladhassák birtokaikat, s más tevékenységbe kezdjenek. Az ÁFH 1931. február 21-i ülésén, ahol szóba került a parasztbirtokokra vonatkozó megkötések feloldása, úgy becsülték, hogy ebben az esetben kb. ezer telepes válna meg birtokától, s költözne új lakóhelyre, feltehetően vissza eredeti

378 NA ČR, f. SPU-Vš, k. 246, Zpráva pre pána prezidenta.

379 *Pozemková reforma*, 12, 1932. 6. sz. 109. p.

380 Uo.

381 *Pozemková reforma*, 12, 1932. 3–4. sz. 64. p.

otthonába.³⁸² Mivel ez nagyjából a telepesek harmadát jelentette, a kolonista gazdaságok általános helyzete nem lehetett túl rózsás. A következő elnökségi ülésen a földhivatal vezérkara mégis véglegesen elvetette a javaslatot.³⁸³ Döntésüket feltehetően a kolonisták újbóli északra költözésétől és ezáltal a telepítések nemzeti céljának teljes csődjétől való félelem motiválta. Így az 1931. május 27-én elfogadott ún. kis kiutalási törvény a telepes birtokok esetében nem oldotta fel az oszthatatlan parasztgazdaságokra vonatkozó tulajdonjogi korlátozásokat.

6.5. NEMZETNEVELÉS ÉS KULTÚRA A KOLÓNIÁKON

Mivel a telepítések nem titkoltan nemzetpolitikai célkitűzéseket követtek, a kolonizáció folyamatában végig létkérdést jelentett a telepesek művelődési és oktatási gondjainak megoldása. A magyar közegbe ültetett cseh-szlovák telepek olykor kimondott, máskor titkolt célja a térség etnikai viszonyainak megváltoztatása volt ugyan, ám a környező magyar lakosság túlsúlya miatt ez a cél folyamatos központi támogatást igényelt volna. Ehelyett maguk a telepesek éltek az elmagyarosodás fenyegetettségében.

Éppen ezért a telepítések irányítói a kolonizáció sikerének egyik zálogát a gazdaságilag erős telepes gazdaságokban látták. Az ÁFH által a kolóniák gazdasági rendjéről kibocsátott körlevele is kimondta, hogy a telepes birtokok *„kiutalása során gondoskodva volt arról, hogy az őket körülölelő magyar tengerbe ne vesszenek bele, s attól függetlenül tudjanak maradni. Ezt egyrészt a megfelelő nagyságú önálló birtokokkal, másrészt az ún. közös telepes birtokokkal érték el, amelyek haszna kizárólag a telepesek kulturális és társadalmi életét szolgálja. A kolóniákon megfelelő terület lett kijelölve az iskoláknak, könyvtáraknak, a kulturális tevékenységet szolgáló épületeknek, sportegyesületeknek és különböző gazdasági társulásoknak.*”³⁸⁴

A körlevél által idézettekkel összhangban az állami telepítések esetében már a kolóniák beépítési tervének elkészítésekor gondoskodtak arról, hogy a leendő kultúrház, templom, iskola építésére is kijelöljenek megfelelő nagyságú telket. Ellentétes erőként hatott viszont az, hogy számos kolónia a külvilágtól meglehetősen elszigetelt helyen épült ki, s még inkább az, hogy a telepeseknek nem csupán a környező magyar lakosság idegenkedésével kellett megküzdeniük, de maguk is rendkívül differenciáltak voltak: egy-egy kolónián belül vegyesen telepedtek le szlovákok, csehek, morvák, katolikusok, evangélikusok vagy épp ateisták. Ez pedig szemmel láthatóan akadályozta egy erős és a telepítések irányítóinak szándéka szerinti expanzív nemzeti kulturális élet kialakulását. Különösen a hagyományokhoz erőteljesen ragaszkodó, többnyire katolikus szlovák telepesek és a sokszor a vallásosságtól már elfordult és a szlovákokétól teljesen eltérő mentalitást magukkal hozó cseh legionáriusok közötti különbségek voltak erőteljesek, s lettek számos településen viták és belső viszályok forrásaivá.

382 SNA, f. Kr, 7. doboz, i. sz. 2300/31.

383 Uo.

384 SNA, f. KR, k. 1. č. 2256/29.

22. kép. A Somorja és Vidéke című lap címlapja

Samorin-Somorja	V. évfolyam 31. szám	1932. július 30.
<p>SOMORJA ÉS VIDÉKE</p> <p>Társadalmi, közgazdasági és szépirodalmi lap</p>		
Felolvasó szerkesztő: Császár István	Kiadó: Goldstein József	
Szerkesztőség: SOMORJA A LAP SZELLEMI RÉSZÉT ILLETO KÖZLEMENYEI IDE KÖLDENDŐK	MEGJELENIK MINDEN SZOMBATON	Kiadóhivatal: SOMORJA ELOSZTERESEI EGER SZER. 42. SZ. FEL. EYRE 24. SZ. NYERD. EYRE 42. SZ.

Csallóközi telepések

Az államfordulat utáni időkben emlékeztetesen nagy megrázkódást okozott a földreform kérdése, amelyet olyként vettek keresztül, hogy a régi nagy- és középirtokosok ingatlanainak legnagyobb részét egy erre a célra hozott törvény alapján elvették, bizonyos anyagi ellenszolgáltatással azonban mely ellenszolgáltatás azonban korántsem felelt meg a kérdéses ingatlanok értékének. Ekkor a csehszlovák politikusok és egyéb korifeusok bizonyos része u. n. maradványbirtokot kapott, amely jogilag és törvényileg vétele, valójában vére, éppen az ellenszolgáltatás nevével egészen minimális volta miatt ajándékszámba ment, hazafias érdemek jutalmazására. A maradványbirtokokon kívüli ingatlanokat nem az arra valóban rászoruló magyar földművelésügyi kaptak meg – és ha kaptak – immáron itt-ott valaki belőle, tudja jól, hogy miért kaptak – hanem mások, nem magyarok.

A telepések.

Néhány ezer szlovákot, morvát és csehet hoztak ide a Csallóközbe, azzal a céllal, hogy láncszert telepeket alkotta, megbontsák a csallóközi magyarság addig töretlen etnográfia egységét. Bársonnyra is nem óhajtottak kitérni ennek az akciónak a politikai oldalára, nyilatkozni, amit különben a legjobboldalibb csehszlovák lapok, illetve politikusok is beismernek, hogy ez volt a cél, ezt tagadnivaló nem lehet. És a telepések jöttek. Szlovénok, felső részről, Magyarországról, Amerikából és számos egyéb helyről, azzal, hogy itt boldogulni fognak. Végére is, ha valakinek valamit, pláne majdnem ingyen kínálnak, ritka eset, hogy el ne fogadjon. A legtöbben némi pénzt is hoztak magukkal. Értékeseit előbbi vagyonukjukat, amelyet pénzre tettek, hogy itt új életet kezdjenek, a Csallóközben, a haza néhai paradicsomában.

Szegény csallóközi magyarok állított a szemécskére, olyan házakat építettek, azaz az állam épített a részükre. Istállókat, amelyek paloták-

nak is beillenek. Itt, ahol kemény fűdészetben is van, ami higiénikus szempontból nagyon helyes és méltánylandó dolog, de azt hisszük, hogy a csehszlovák állampolgárság magyar földműves társadalommal is lehetett volna töredni ennyi nagylelkűség mellett, azzal a földműveléssel, amely földközragadt szegény voltánál fogva konyhákban és kucákban lakik, az ablakaikkal csufolt szelvényükön nem jön be friss levegő és a tuberkulózis olyan dühbenes arányokat ölt, hogy immár a népszavastágnál is sorra kerül ennek a kérdésnek a megvitatása. Emellett a mi földművesünk, akik keserves, becsületos munkával turják a földet tavasztól télig, adóval sokkal súlyosabban vannak megterhelve, mint a telepések.

Teltek, multak az évek. A gazdasági válság lassacskán már előrevetette bajjainkat árnyékát. A telepéseket felszólították a fizetésre, legelőszörban a természetbeni felzárkózás összegének a túllétesítésére. Aztán jöttek a külföldi adók. Aztán, amikorra a telepések legnagyobb része természetesen bátralekben volt, a fizetési meghagyások. Egyre erősebben. Végre a foglalások, végrehajtások, végzetül pedig több helyen az árverések.

És megtörtént az, amit már előre is megjósoltak, hogy sok telepés megátokozza azt a pervet, amikor engedett a hívásnak és lejött Csallóköz földjére. Mert ezen a földön már sokan csalódtak és nagyon sokan töprementek. Csallóköz már nem annyikertje az országnak, mint annak idején elneveztek. Felsőcsallóközben a szárazság, Alsócsallóközben pedig a belvizek okoznak évente hatalmas károkat. Azok, akiknek egész családjuk ezen a földön dolgozott, azok még valamiképpen megbirkóznak a földdel, de aki idején, nem mindégüknek sikerül aratnia.

És látnunk vonatokat, ahol minden reményükben keservesen csalódtak és anyagilag teljesen töprement telepések távoztak el innen, hogy

semmitféle ígéretre többé ide vissza ne jöjjenek. Akik itt maradtak, azok is nehezen küzdöknek.

Dólesallókör telepesei Dunaszerdahelyen gyűlést tartottak, amelynek rezolúcióját eljuttatták Prágába, küldöttéileg. A rezolúcióban feltárták katasztrófális helyzetüket. Ismétlen olcsó vetőmagot, műtrágyát és adóelengedést kértek és kérésüket a rossz gazdasági évekkel, a szárazsággal, a külföldi gabona nagy konkurenciájával és a mezőgazdasági termények árának alacsony voltával indokolták.

A mi földműveseink nem kaptak palotaszert – házakat, olcsó hitelt, mezőgazdasági gépeket, élőállatot és egyéb jót, de kaptak – adófizetési meghagyásokat. Elismertük, hogy a telepések is élni akarnak, becsületos munkával keresik a kenyerüket, de hol marad a demokrácia, amikor Csallóköz északosságával szemben egy réteget privilégizálunk? A mi földművelőink sincsenek jobb helyzetben, tehát a demokrácia elvénél fogva magától értetődő, hogy amennyiben a telepések segélyt kapnak, bármilyen, valamint adóelengedést, ebben ugyanolyan arányban részesítsék Csallóköz gazdaságadalmát is. Mert a törvény nem intézkedik arra vonatkozólag, hogy a demokrácia rovására kivételes elhárításban részesítsenek egyeseket, vagy csoportokat. Ehez semmiféle minisztériumnak, de még minisztertanácsnak sincs joga. És ha mégis így volna, ott van még mindig a legfelsőbb közigazgatási bíróság, amelynek kötelessége a törvény igazságossága felett őrködni!

Ki akar lesülni?
az csak VITEK-től

Nubian krém
használgon.

Az azonnal lesüli és megvédi bőrét a foltosság ellen.
1 tubus ára Ké 6,-
Mindenütt kapható!

Készíti: Central drogeria
VITEK FRANT. és TÁRSA
Praha II. Vodičkova 33.

A telepítések irányítói – nem véletlenül – kiemelt szerepet tulajdonították a kolóniákon alapított iskoláknak. S noha Ivan Daxner véleménye szerint a „kolóniák nem maradhatnak iskola nélkül, hiszen azok a telepek egészséges fejlődésének alapját jelentik”,³⁸⁵ a telepes iskolák hálózatának kiépítése meglehetősen vontatottan kezdődött meg. Ezt az anyagiak mellett leginkább a kompetenciák tisztázatlansága gátolta, mivel ezt feladatot sem az ÁFH, sem pedig az állam nem érezte teljesen a magáénak, a telepesek pedig nem rendelkeztek az iskolák fenntartásához szükséges anyagi fedezettel. De gondot jelentett a megfelelően képzett tanerők hiánya is.

A kolóniákon sorrendben az első iskolát a Hviezdoslavovnak elnevezett vörösmajori telepen alapították 1922 folyamán, s ebből az alkalomból ültették a községben a máig meglévő „szabadság hársfája” nevet viselő fát. Az első fecske azonban ezúttal nem csírált nyarat, így a Szlovákia kolonizációjáról 1923 májusában rendezett tanácskozáson Ivan Daxner keserűen állapította meg, hogy tanácskozás időpontjáig mindössze négy kolónián (Kisromhánypuszta, Štefanikovo, Miloslavov és Hviezdoslavov) sikerült megindítani az oktatást, igaz, csupán ideiglenesen berendezett tantermekben, Csőrepusztán pedig egy idős telepes vállalta, hogy dologidőn kívül foglalkozni fog a gyerekek oktatásával.³⁸⁶ Daxner éppen ezért hét pontban foglalta össze a kolóniákkal kapcsolatos iskolai kérdések megoldását: követelte, hogy minden olyan kolónián, ahol elegendő iskolaköteles gyerek van, szlovák nemzeti iskola épüljön; a telepesek anyagi megterheltsége miatt az iskolákat az ÁFH, illetve a magánkolonizátor építse fel; az iskolák építése során a telepeseket alkalmazzák munkaerőként; az iskolaépületek a hagyományos szlovák nemzeti sajátosságokat tükrözzék vissza; az iskolaépület mellett tanítólakás, játszótér, iskolakert, könyvtár is létesüljön; a kolóniákra lehetőleg olyan férfi tanerőket küldjenek, akik nők, földműves családból származnak, és megfelelő képesítéssel rendelkeznek; az iskolák fenntartási költségeit az állam vállalja át.

Az érintett tanácskozáson a telepesek azt is javasolták, hogy kolóniákon létrehozandó iskolákra lehetőleg gazdasági jellegű középiskolák végzőseit helyezték tanítóként, akik így nemcsak a gyerekeket oktathatnák, de a kolóniák gazdasági életében is vezető szerepet játszhatnának. Ezt a javaslatot azonban az illetékes minisztérium elutasította.³⁸⁷

A kolóniák iskolaügyének az igazi lendületet a Szlovák Liga aktivizálódása hozta meg, amelyen belül 1922-ben létrehozták az iskolaügyi szakosztályt, amelyet 1923-ban Školská Matica [Iskolaügyi Matica] néven szerveztek újjá.³⁸⁸ Ennek a szervezetnek a fő feladata az ún. „kisebbségi iskolahálózat” kiépítése volt, amely alatt a magyar nyelvterületen létrehozott szlovák iskolákat értették. A Školská Matica a kisebbségi iskolák kategóriáján belül is kiemelt figyelemmel kezelte a kolóniák iskoláinak kiépítését, s ennek köszönhetően 1927-ben már 18, az ÁFH által létesített kolónián működött szlovák iskola, s több helyen folyamatban volt a létrehozásuk.

385 Daxner: i. m. 12. p.

386 SNA, f. EMZ, k. 91, Protokoll

387 SNA, f. EMZ, k. 91.

388 Vö. Brestenský, V.–Kolísek, A. (red.): *Za tú našu slovenčinu. 10 rokov Slovenskej ligy na Slovensku*. Bratislava, 1931, 314. p.

23. kép. A szentmihályfai kolónián felépült jubileumi iskola

Talán nem véletlen, hogy a Liga első iskoláját a Gessay által megszervezett éberhardi kolónián létesítették. A helyszín jelentőségét ugyanis az adta, hogy a birtok eredetileg annak az Apponyi Albertnek a tulajdonában volt, akit a szlovák köztudat az 1907-es törvények miatt a szlovák iskolák elmagyarosítójaként tart számon. A Szlovák Liga iskola-alapító tevékenysége különösen a húszas évek második felében lendült fel, az 1928-ra meghirdetett ún. jubileumi év kapcsán. A Csehszlovákia megalakulásának tízéves jubileuma alkalmából a Szlovák Liga emlékművek állítása és emlékkönyvek kiadása mellett 30 új iskola felépítését határozta el, s ehhez az állam támogatását is megnyerte. Az akció sikerének érdekében nemzeti gyűjtés indult: a tervet támogatni szándékozók egy csehszlovák korona értékű téglajegyek vásárlásával járulhattak hozzá a jubileumi iskola felépítéséhez. Az iskolaépítési akció 1927-ben vette kezdetét, s 1930-ra fejeződött be. A felépített harminc iskola egy kivételével³⁸⁹ mind magyar nyelvterületen feküdt, s ebből 18 egyenesen valamelyik kolónián vagy pedig a telepítések által közvetetten érintett alábbi községekben: Erzsébetmajor, Bakti, Bény, Feketepatak (Durenda- és Hodospusztai kolóniák), Gadóc, Molnárkapuszta, Lontó, Okánikovo, Osgyán, Parlagpuszta, Pezernyepusztai, Újhely, Újdögösmajor, Sárretpusztai, Szentmihályfa, Süly, Margitmajor, Uzapanyit.³⁹⁰ A kisebbségi iskolák alapítása azonban nem csupán a jubileumi év feladata volt. Így az 1930-as évek elején már közel 60 olyan a Szlovák Liga által alapított „kisebbségi” iskola működött, amely a kolonizáció által érintett településeken jött létre.³⁹¹

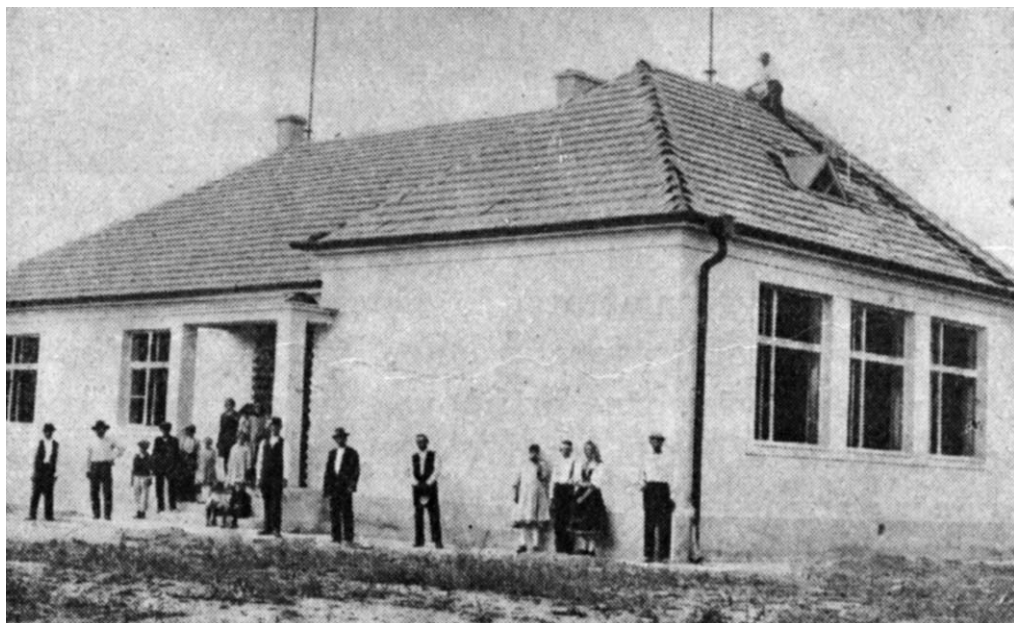
389 Egyedüli olyan jubileumi iskola, amely szlovák nyelvterületen létesült, a nemzeti hősként számon tartott Milan Rastislav Štefánik szülőfalujában, Berezón [Brezová pod Bradlom] épült fel.

390 Vö. Brestenský–Kolísek: i. m. 361–388. p.

391 Uo. 342–345. p.

A kolonista településeken létesített szlovák iskolák helyzete a kezdeti években nem volt könnyű, hiszen legtöbbször csupán alkalmi megoldásokkal kellett beéniük. Általában valamelyik telepes házában, esetleg a volt majorsági épületekben rendeztek be osztálytermet. A pedagógusok sem szívesen költöztek a nehezen megközelíthető, félig kiépítetlen kolóniákra. A sokszor Csehszágából érkező tanítók tevékenységére a környező magyar lakosság is gyanakvással tekintett.³⁹² A húszas évek közepén azonban új és modern iskolák építése kezdődött meg. Ezek az egy-két osztályos téglapépületek világos, egészséges tantermekkel és külön tanítólakással rendelkeztek. Felszereltségük – az állam támogatásának köszönhetően – messze meghaladta a környező magyar iskolák felszereltségét. Részben ennek is köszönhető, hogy ezekbe az iskolákba egyre több magyar szülő is beíratta gyermekét. A Szentmihályfán felépített modern iskolába – amelynek alapkövére az „*amit a kard kiharcolt, azt az iskola megőrzi!*” feliratot vészték – az 1929/1930-as tanévben a 24 cseh és szlovák gyerek mellett már 14 magyar gyerek járt.³⁹³ Sülyben ugyanebben az évben a 40 diáknak mintegy kétharmada volt magyar. A szlovák iskolát főként a szegényebb magyar családok választották, míg a gazdagabb parasztcsaládok továbbra is magyar iskolába járaták gyermeküket.

24. kép. Épül az eklipusztai iskola modern épülete

Hogy a kolóniákon tanító pedagógusok tisztában voltak azzal, hogy nemzeti szempontból fontos feladatot látnak el, a csallóközi kisebbségi iskolák pedagógusainak 1930-

392 A Slovenský denník című napilap szerint a Vörösmajorban létesített kolonista iskola morva származású tanítóját, František Šukelt egy ízben botokkal és kövekkel támadták meg a féli magyarok. Vö. Slovenský denník, 1923. április 19.

393 Brestenský: i. m. 380. p.

ban megrendezett tanácskozásán elfogadott nyilatkozat is bizonyítja. Ebben a nyilatkozatban ugyanis nemcsak a kolonista iskolák további fejlesztését kérték, hanem a kolóniákon tanítók nagyobb anyagi megbecsülését is: telepés gazdaság kiutalását minden tanítónak, valamint törvényileg garantált külön pénzjutalmat. Igényüket szavaik szerint az indokolta, hogy *„egyedül mi, kisebbségi tanítók vagyunk azok, akik a Dunáig tolják előre az etnográfiai határt, és mi vagyunk a Duna menti első vonal őrei”*.³⁹⁴

Az iskolák kiépítésével párhuzamosan néhány kolónián templomépítésbe kezdtek, a Telepítési Hivatal pedig megkezdte a kolóniák könyvtárhálózatának szervezését. Mivel anyagiak hiányában arra nem volt lehetőség, hogy minden kolónián könyvtárat létesítsenek, ún. mozgókönyvtárak létrehozásával próbálták biztosítani a telepések könyvigényét. Összesen hét ilyen mozgókönyvtárat hoztak létre, amelynek könyvvállománya különféle adományokból állt össze (elsősorban mezőgazdasági szakkönyvek, szépirodalom, cseh és szlovák szerzőktől származó politikai irodalom).³⁹⁵ A hét vándorkönyvtár mindegyike egy-egy térség kolóniáit látta el, mégpedig úgy, hogy a könyvvállományt időnként továbbszállították egy másik kolóniára. Ez a rendszer azonban a gyakorlatban nem működött megfelelően. Sok gondot okozott a könyvek továbbszállításának megoldása, valamint az, hogy a telepések nem nagyon érdeklődtek a művelődés ilyen formája iránt. Miloslavov kolónia például 1933-ban azzal fordult a Telepítési Hivatalhoz, hogy már egy ideje náluk vannak a könyvek, ám hiába ajánlották azt a szomszédos telepeknek, senki sem akarja elszállítani.³⁹⁶ A nagyobb és önálló településsé váló kolóniákon a harmincas években állandó községi könyvtárak is létrejöttek, ám ez csupán a telepek kis részét érintette. A korszakot lezáró 1938-as évben összesen 18 telepés községben működött állandó könyvtár, ebből kettőben olyan, amelyet a község a Szlovák Ligával együttműködve alapított.³⁹⁷

394 SNA, f. KR, k. 36, č. 6944/30.

395 Vö. SNA, f. KR, k. 26.

396 Uo.

397 A könyvtárral rendelkező kolóniák a következők voltak: Aradpuszta, Bellova Ves, Blahova Dedina, Bozita, Újgyalla, Dögös, Fakópuszta, Hodžovo, Hviezdoslavov, Kesov Polny, Mileniumpuszta, Miloslavov, Mudroňovo, Okánikovo, Stráž, Štefánikovo, Štúrová, Svoboda. Uo.

7. A TELEPÍTÉSEK A POLITIKA KERESZTTÜZÉBEN

A két világháború közötti Csehszlovák Köztársaságban az állam egységét és területei sérthetetlenségét érintő kérdéseken kívül bármely témáról viszonylag nyílt vita folyhatott. Cenzúra ugyan létezett, s az ellenzéki lapok egy-egy számát olykor be is vonták, illetve a kifogásolt részeket kivették, és helyét üresen hagyták, de a képviselők parlamenti felszólalásait megkötések nélkül közölhették a lapok. A parlamentben, ahol a nemzeti képviselők anyanyelvükön mondták el beszédeiket, egymást nem kímélő viták folytak a kormánypártok és az ellenzék között. Ezek a viták a prága központú csehszlovák politikai szemléletet tükrözve a kommunisták által folyamatosan életben tartott szociális kérdések mellett leginkább a cseh–német, illetve a szlovák–cseh viszonyról szóltak. A cseh politika szempontjából marginális kérdésként kezelt telepítések viszont ritkán kerültek elő, s ha igen, akkor is inkább csak a német vagy a magyar kisebbség sérelmeként. Az ilyen vitákban a cseh és szlovák pártok egyértelműen felsorakoztak a telepítési politika mögé, a kisebbségek képpviselői (néhány aktivista kivételével) viszont határozottan elutasították a kolonizációt.

7.1. A TELEPÍTÉSEK BÍRÁLATA A SZLOVÁK POLITIKA RÉSZÉRŐL

A telepítések kérdése azonban nemcsak az államalkotó nemzet és a kisebbségek között okozott konfliktust, hanem felszínre hozta a cseh centralizmus és a szlovák autonómia közötti törésvonalat is. A telepítések terveinek kidolgozását és a kolonizáció végrehajtását kezében tartó ÁFH-ban és alárendelt intézményeiben kezdettől fogva a csehszlovákista orientációjú Agrárpárt befolyása volt a meghatározó. Noha a párton belüli szlovák érdekcsoport, amelyet Hodža vezetett, szerette volna a földhivatal szlovákiai szerveinek a kompetenciáját bővíteni, s a döntések egy részét Pozsonyban meghozni, a földreform irányítása és végrehajtása végig Prága elképzelései szerint történt. Ebben a Telepítési Hivatal létrehozása sem okozott lényegi változást, hiszen a pozsonyi hivatalban csupán a végrehajtás szálai futottak össze, a lényegi döntéseket továbbra is Prágában hozták.

Az ÁFH centralista felépítésének és a kolonizáció végrehajtásának legélesebb bírálója az autonomista Hlinka Szlovák Néppártja volt, amely a földreform és a kolonizáció elleni kifogásait szervesen beépítette a prágai központú csehszlovákizmus elleni küzdelmébe. A Hlinka-párt a földreformmal és a kolonizációval kapcsolatos véleményét már 1921 elején, a terncsénteplaci körzeti földhivatal mellett működő tanácsadó testület összehívása kapcsán megfogalmazta. A párt által kiadott határozatban a reform igazságos és pártsemleges végrehajtását szorgalmazták, miközben hangsúlyozták, hogy a szlovák földnek szlovák kézbe kell kerülnie. Noha a telepítések az említett határozat megfogalmazása idején jóformán még el sem kezdődtek, a Néppárt már ekkor élesen

elítélte azt, hogy a földhivatal a csehek szlovákiai kolonizációját szorgalmazza.³⁹⁸ A Hlinka-párt rezolúciója kapcsán a tanácsadó testületben kibontakozott vitában a résztvevők egyetértettek abban, hogy a „*a nem szláv elemek kolonizációja*” elfogadhatatlan. Megegyeztek abban is, hogy ha van elegendő szlovák jelentkező, akkor azokat kell előnyben részesíteni, s cseheket csak rendkívüli esetekben kell Szlovákiába telepíteni.³⁹⁹ Az ÁFH prágai felügyelőtanácsában viszont, ahol a szlovákok kisebbségben voltak, ez a fellépés meglehetősen negatív visszhangot váltott ki. A rezolúcióra válaszul néhány cseh képviselő éles támadást intézett Ferdinand Juriga néppárti szlovák képviselő ellen. Az éles szóváltás során a cseh pártok képviselői károsnak minősítették a Hlinka-párt kifogásait, miközben arra hivatkoztak, hogy „*mindig jobb egy cseh telepes, mint egy magyar*”. A néppárti képviselőket pedig a cseh kultúrfőlényre utalva próbálták meggyőzni, azt hangsúlyozva, hogy a Hlinka-pártnak inkább örülnie kellene a cseh telepeseknek, mert azok haladást és civilizációt hoznak Szlovákiába.⁴⁰⁰ Az ilyen szlovák, illetve cseh megnyilvánulások nem járultak hozzá a kedélyek megnyugvásához, így a felügyelőtanács megbeszélései a későbbiekben sem voltak mentesek a vitáktól. Juriga képviselő még számos alkalommal tette szövé a szlovák érdekek elsikkadását, illetve azt, hogy az ÁFH leginkább csak a reform csehországi lefolyásával foglalkozik.

A néppárti kifogások egy része valóban jogos volt, hiszen az ÁFH döntéseit általában a cseh–német viszony szempontjai határozták meg, ami a szlovák érdekek elsikkadását vonta maga után. Különösen élesen bírálta a szlovák képviselő azt, hogy a reformmal kapcsolatos döntések, főként a maradékbirtokok kiutalásának kérdése, fokozatosan kicsúsztak a felügyelőtanács kezéből, s a parlamenti „ötök” intézményének mintájára a kormánypártok képviselőiből létrehozott „földreform ötök” kezébe kerültek.⁴⁰¹ Ebben pedig szlovák politikus nem kapott helyet. Ennek ellenére a szlovák fél oldaláról érkező kifogások legtöbbször inkább csak a párt csehek iránti főbiáját bizonyították, mintsem valós helyzeten alapultak. Az ÁFH felügyelőbizottságának egyik 1925. novemberi ülésén Juriga például azt vetette a földhivatal illetékesének a szemére, hogy a kolonizáció során a szlovák földművesek csak a legvégső esetben jutnak földhöz, miközben a csehek és a reemigránsok is elsőbbséget élveznek velük szemben. Ez azonban nem fedte a valóságot, mint ahogyan Jurigának azt a véleményét is fenntartásokkal kell fogadnunk, miszerint ÁFH illetékesei felekezeti alapon is különbséget tettek az igénylők között, s a katolikusokat háttérbe szorítva elsősorban evangélikus vallásúaknak utaltak ki telepes birtokokat.⁴⁰² A Hlinka-pártnak a kolonizáció végrehajtásával kapcsolatos bírálatának a párt sajtóorgánuma, a *Slovák* is gyakran adott hangot. A húszas évek közepén a lap több esetben is szélsőséges hangvételű írásokban számolt be arról, hogy miközben a szlovák parasztság éheznek, az ÁFH egy új cseh nemesség létrehozását és Szlovákia gyarmatosítását szorgalmazza.⁴⁰³

398 NA ČR, f. SPU-Vš, k. 167, Poradný sbor pre Slovensko.

399 Uo.

400 NA ČR, f. SPU-Vš, k. 132, Správní výbor SPU, 37. ülés, 1921. május 4.

401 Vö. NA ČR, f. SPU-Vš, k. 133, Správní výbor SPU, 110. ülés, 1925. január 28.

402 Uo. 124. ülés, 1925. november 11.

403 Vö. *Slovák*, 1925. március 20.; 1927. február 23.

Az ilyen és hasonló megnyilvánulások állandó feszültség forrásai voltak a két nemzet politikai reprezentációja között, noha az ÁFH – különösen a húszas évek közepétől – egyre inkább igyekezett olyan politikát folytatni, hogy az a szlovák félnek is megfeleljen. A földreform második szakaszában egyértelműen a szlovákiai nagybirtokokra helyezték a hangsúlyt, s a Telepítési Hivatal létrehozásával is gesztust igyekeztek gyakorolni a szlovákok felé. Hogy Szlovákia cseh kolonizációjának a vádjait elkerüljék, az ÁFH 1925-ben hivatalosan is megfogalmazta azt, hogy *„ügyelni kell arra, hogy a szlovákok előnyt élvezzenek a telepések kiválasztása során. A cseh jelentkezőkre csak különösen indokolt esetekben kerüljön sor.”*⁴⁰⁴

A Hlinka-féle Néppárt képviselői azonban továbbra is kételkedtek a telepítések hatékonyságát illetően, sőt voltak köztük olyanok is, akik látva annak fonákságait, a telepítések nemzeti célkitűzéseivel sem értettek egyet maradéktalanul. A párt képviselője, dr. Vojtech Ravasz az 1928. októberi költségvetési vitában helytelenítette azt, hogy az ÁFH délre telepíti a szlovák parasztokat, ahol az amúgy is gyenge anyagi háttérrel rendelkező szlovák telepeseeknek az ott élő magyarok ellenséges magatartásával is meg kell küzdeniük.⁴⁰⁵ Ravasz szerint a szlovák földművesek legszívesebben saját szülőföldjükön maradnának, s lenne is ott számukra föld, de a földhivatal más politikát folytat. A Hlinka-párti képviselő ezért azt javasolta, hogy a földreform során elsősorban a helyi lakosság igényeit elégítsék ki, s csak az azután is üresen maradt majorokba kellene szlovák telepéseket költöztetni, s így a helyi lakosság sem viseltetne ellenségesen a kolonistákkal szemben.

Azt, hogy a húszas évek végén megnövekedtek a telepések gazdasági nehézségei, a szlovák politika gyakran használta fel az Agrárpárt elleni támadásra is. Amint arról a *Felsőcsallóköz* című lap egyik 1928-as száma tudósított, a *Národný denník* című pozsonyi napilap a rossz minőségű földek miatt egyenesen a kolonizáció teljes balsikeréről írt, kifejtve, hogy a kolóniák rossz minőségű talajra épültek, a kiosztott föld ára és a lakóházak építési költsége pedig aránytalanul magas. *„A kolonisták ma csak fizetnek, és nem tudják, mire, miért, és minden fizetés ellenére sem tudják, mi és mikor lesz az övék”* – írta a szlovák lap, utalva a telekkönyvezés lassúságára és akadályaira.

Szintén kemény bírálattal illették a kommunisták is a kolonizációt, noha pontosan kidolgozott agrárprogram hiányában a pártnak a földreformmal kapcsolatos álláspontja a húszas években meglehetősen képlékeny volt. A pártajtóban a reform ügye csupán kampányszerűen, a választások előtt vagy valamilyen konkrét sérelem miatt jelent meg, az ezzel kapcsolatos írások azonban legtöbbször megelégedtek a kormány földbirtok-politikájának bírálatával vagy éppen az Országos Keresztényszocialista Párt szapulásával, saját programot azonban nem vázoltak fel. A földhivatalt a cseh sovinizmus és imperializmus megtestesítőjének nevezték, a telepítéseket általában éles hangnemben ítélték el, az azokat lehetővé tevő törvényeket pedig olyan „imperialista törvényeknek” nevezték, amelyek lehetővé teszik a nemzetiségi területek csehszlovák kolonizációját.⁴⁰⁶ A *Munkás* című lap például a kezdetektől fogva bírálta a kolonizációt, annak nemzetpolitikai szándékait és a

404 SNA, f. KR, k. 9. č. 64615/25.

405 Digitální knihovna, NS RČS, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly, 166. ülés, 1928. október 19.

406 Vö. *Pravda*, 1925. október.10; *Pravda chudoby*, 1925. július 17.

telepítéseket pedig a cseh imperializmus olyan kísérleteként értékelte, amelynek egyedüli célja az, „*hogya a cseh nagytőke és nagybirtok uralmát minden körülmények között biztosítsa*”.⁴⁰⁷ A telepítések témáját elsősorban magyar etnikai területen tartott népgyűléseken vetették fel, ahol a földreform során kisemmizett magyar béreseket és mezőgazdasági munkások elégedetlensége megfelelő táptalajt teremtett agitációjuk sikeréhez.⁴⁰⁸

A húszas évek közepén, amikor már a CSKP is egyre nagyobb jelentőséget kezdett tulajdonítani a mezőgazdaság problémájának, a telepítésekkel kapcsolatos kommunista megnyilvánulásokban is egyre több tudatosság volt felfedezhető. A CSKP központi szervei ekkor már arra hívták fel területi szerveket, hogy a kommunista pártnak a nemzeti lakosság telepítésekkel szembeni mozgalmának az élére kell állnia. Ezzel pedig nem csupán azt szerették volna elérni, hogy a telepítések elleni politikai harc irányítását átvegyék a „burzsoá nemzetiségi pártoktól”, hanem azt is, hogy a kommunista párt „megfelelő manőverezéssel a nemzetiségi lakosság legszélesebb rétegeire tudjon hatást gyakorolni”.⁴⁰⁹ Hogy a „nemzetiségi elnyomást” szolgáló kolonizáció elleni harc hatékonyabb legyen, a CSKP a nemzetiségi területeken különleges mezőgazdasági bizottságok felállítását is tervezte, illetve azt, hogy a nagyobb hatás érdekében a telepítések kritikájának a nemzetközi sajtóban is hangot kívánnak adni. S bár a CSKP-nak a mezőgazdasági kérdéssel és a faluval kapcsolatos magatartása ekkor még eléggé kiforratlan volt, a telepítések, a földreform és a kolonizáció nyilvánvaló nacionalista szándékai olyan érveket adtak a párt kezébe, amelyeket az így is megfelelően tudott kamatoztatni. S ez mindenképpen hozzájárult ahhoz, hogy a CSKP a húszas évek közepére Szlovákiában épp a magyarok területeken rendelkezett a legerősebb bázissal.

7.2. A MAGYAR PÁRTOK ÉS A TELEPÍTÉSEK

Míg a cseh és szlovák pártok vagy teljes mellszélességgel a földreform és kolonizáció mögött álltak, illetve csupán annak végrehajtásának bizonyos aspektusait bírálták, a német és magyar kisebbség pártjai a kezdetektől fogva élesen szembefordultak a földreformmal és a telepítési politikával. A kormány telepítési politikájának bírálatában különösen a csehországi német pártok képviselői tűntek ki, akik miután az 1920-as választások után bekerültek a parlamentbe, nem hagytak ki egyetlen lehetőséget sem, hogy szembenállásukat ki ne fejezzék. Mintegy a német kifogások összegzését tartalmazta az a meglehetősen terjedelmes interpelláció, amelyet Wolfgang Zierhut képviselő nyújtott be a parlament elé 1925. június 12-én,⁴¹⁰ s amelyet 23 másik német mellett 6 magyar képviselő is aláírt.⁴¹¹ Az interpelláció első része a földreform és a telepítések álta-

407 *Munkás*, 1925. június 26.

408 A csallóközi Várkonyi községben 1926 februárjában tartott gyűlésen a neves magyar kommunista politikus, Steiner Gábor ítélte el a cseh telepítési politikát és a magyar lakosság kisemmizését. Lásd SNA, f. MPS Prez. I. (Szlovákiai Teljhatalmú Minisztérium, elnökségi iratok) k. 205.

409 ŠOBA Bratislava, f. Bratislavská župa II., č. 2051/1925prez.

410 Digitální knihovna NS RČS, Tisky k těsnopiseckým zprávám o schůzích Národního shromáždění republiky Československé. R. 1925. Tisk č. IV/5394.

411 Az interpellációt az alábbi agyar képviselők írták alá: Körmeny-Ékes Lajos, Jabloniczky János, Lelley Jenő, Palkovich Viktor az OKP részéről, Füssy Kálmán a kisgazdák képviselőjében és Korláth Endre, aki a ruszinszkói közös pártlistát képviselte.

lános bírálatát tartalmazta, második fele pedig a konkrét német sérelmeket sorolta fel. A szöveg megfogalmazása szerint a földreform a „német területek erőszakos elnemzetlenítését” szolgálja, amelyet az interpellálók barbár cselekedetnek, a cseh nemzeti sovinizmus megtestesülésének minősítettek.

Míg a német képviselők már az első parlamenti ciklusban is számtalan interpellációt intéztek a földreform és a telepítések ügyében a kormányhoz, addig magyar politika jóval kevesebb aktivitást mutatott fel ezen a téren. A telepítések veszélyére először a vidék problémáira amúgy is jobban figyelő Kisgazdapárt hívta fel a figyelmet, hiszen a párt hivatalos fórumának számító *Barázda* című lapban már 1920 őszén – tehát a telepítések előkészítésének fázisában – megjelent az a jelszó, amely végigkísérte a pártnak a témával kapcsolatos megnyilatkozásait: „*Magyar lakta területeken csak magyarok részesüljenek a reform előnyeiből!*”⁴¹² Amikor pedig az első telepesek Gömörben, illetve a Csallóközben megjelentek, azonnal riadót fújt a párt, és Rimaszécsen tömeggyűlést szervezett. Szintén azonnal reagált a párt a csallóközi telepítések megkezdésére, amellyel szarkasztikus hangvételű cikkben foglalkozott a *Barázda*, s jegyezte meg, hogy a földreform irányítói „*már a színtiszta magyar Csallóközre is rávetették szemüket, hova legionáriusokat és felvidéki hegylakókat telepítenek*”.⁴¹³

A *Barázda* különösen a telepítések első szakaszában, 1922-ben és 1923-ban foglalkozott sokat a kolonizációval, miközben a reformmal kapcsolatos írásaiban igyekezett a magyar lakosság figyelmét felhívni arra, hogyan kapcsolódhatna be a földosztás folyamatába. A párt politikusai közül különösen két komáromi, Füssy Kálmán nemzetgyűlési képviselő, és ifj. Koczor Gyula lépett fel aktívan. Az előbbi 1922. november 28-án a nemzetgyűlés költségvetési vitájában a magyar képviselők közül először szólalt fel a telepítések kapcsán. Felszólalásában bírálta azt, hogy a déli területeken végrehajtott földreform csak a telepítésekre szorítkozik, miközben a helyi magyarok nem jutnak földhöz.⁴¹⁴ Az 1923. január 17–18-án Léván megtartott kisgazda pártnapokon ifj. Koczor Gyula szólalt fel a földreform tárgyában. Véleménye szerint a földhivatal politikáját az az elv irányítja, miszerint „*a magyarnak nem jár föld, ami a kezében van, azt is el kell venni... A földreform fő célja magyar lakta vidéken telepeket létesíteni, s ezzel ezeket a vidékeket magyar jellegtől megfosztani, vegyes vidéken pedig az ott élő magyarságot teljesen megsemmisíteni.*”⁴¹⁵ Különösen határozottan reagáltak a kisgazdák Hodža földművelésügyi miniszter 1923 decemberében a dél-csehországi České Budějovicében elhangzott beszédére, amelyben a szlovák politikus a kolonizáció kapcsán a Duna menti területek elszlovákosításának nyílt programját hirdette meg.⁴¹⁶ A miniszterhez címzett nyílt levelében Koczor szembeállította a kormány ígéreteit Hodža szavaival, majd hét pontba foglalta össze a magyarok követeléseit. A megfogalmazott követelések között figyelemre méltó az, hogy Koczor az ÁFH feloszlata mellett azt kérte, hogy a földkiutalásoknál a telepítések lehetőségét megszüntetve csak a helyi igénylők kérelmeit lehessen figyelembe venni.⁴¹⁷

412 *Barázda*, 1920. november 7.

413 *Barázda*, 1921. augusztus 7.

414 Vö. Digitální knihovna, NS RČS, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly, 174. ülés, 1922. nov. 28.

415 *Barázda*, 1923. március 4.

416 Lásd a 313. jegyzetet.

417 *Barázda*, 1924. március 30.

1923-tól a Kiszgazdák és az OKP erőteljesebb együttműködésének jegyében a pártközi megbeszéléseken a földreform és a telepítések ügye is egyre gyakrabban terítékre került, s a két párt a közvélemény felé is erőteljesebben adott hangot a kolonizációt elutasító véleményének. Ennek oka nemcsak a földhivatal egyre intenzívebb telepítési politikája volt, hanem a kormányzatnak az a kísérlete is, hogy az ellenzéki magyar pártok szavazóbázisát épp a földosztás ígéretével s földosztást ígérő magyar párt alapításával (lásd a Csánki-párttól korábban már jelzettek) próbálja megosztani és meggyengíteni. Az ellenzéki magyar pártok természetesen igyekeztek ellenpropagandát kifejteni, s ennek egyik eleme a földreform tényleges szándékait leleplező erőteljesebb fellépés és hangvétel volt. A hangsúlyosabb fellépés egyben a két magyar párt véleményének közeledését is jelentette, miközben az OKSZP egyre inkább átvette a kiszgazdák radikálisabb hangvételét. A Szlovenszói és Ruszinszói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Közös Bizottságának 1924 februárjában Ótátrafüreden megtartott értekezletén Koczor Gyula terjesztette elő a földreformmal kapcsolatos határozati javaslatot, amely jórészt a kiszgazdák korábbi álláspontját tükrözte. Az elfogadott határozat leszögezte, hogy „a közös bizottság szükségesnek tartja a földreformot, de a telepítések mai módját elítéli, s a földbirtokhivatal mai rendszerét helyteleníti... A földvétel és eladás méltányos áron történjék. A helyi érdeklődők elsősorban veendőik figyelembe. A telepítési szándékokkal kapcsolatban elérni szándékolt nemzeti szempont a földbirtokreformnál teljesen kiküszöbölendő.”⁴¹⁸ Bár a határozat szövege mérsékeltebb hangvételű volt, mint a kiszgazdák néhány korábbi megnyilvánulása, mégis előrelépést jelentett a magyar pártok közös fellépésének folyamatában.

Ami a baloldali erőket illeti, a földbirtokreformra a kezdetektől fogva gyanakvással tekintő magyar szociáldemokrácia már a párt első programjában is fontosnak tartotta leszögezni, hogy „az agrárreformot ne használják fel nemzeti telepítés céljaira.”⁴¹⁹ A párt sajtója szociális szempontból a munkásságnak a földosztásból való kirekesztését bírálta, nemzeti szempontból pedig a telepítéseket. Ezt az álláspontot az 1921 kora nyarán megtartott pártkongresszus is rögzítette, amely kimondta, hogy a párt „tiltakozik az ellen, hogy a földreform örve alatt a kormány olyan nemzeti telepítési politikát akar folytatni, amely csődöt mondott a régi Magyarországon és a német birodalom lengyel részein”.⁴²⁰ A magyar szociáldemokrácia a következő években fokozatosan közeledett majd 1926 folyamán beolvadt az egységes Csehszlovákia Szociáldemokrata Munkáspártba. Ez magával hozta a földreform nemzeti élű bírálatának enyhülését is. Bár azt, hogy a rászoruló magyar földmunkások helyett a sokszor vagyonos morva telepesek kapnak földet a Csallóközben, továbbra is szóvá tették.⁴²¹

A magyar politikai formációk közül egyedül az Agrárpárt magyar szatellitpártjaként működő Köztársasági Magyar Kiszgazdák és Földművesek Szövetsége fogalmazott meg pozitív véleményt a telepítésekkel kapcsolatban. A párt számára – amely népszerűségét a földosztásra igyekezett építeni – létfontosságú volt annak bizonyítása, hogy a földreform a nemzetiségi hovatartozásra való tekintet nélkül egyformán érdeke minden föld-

418 PMH, 1924. február 10.

419 Munkásújság, 1920. december 12.

420 Munkásújság 1921. június 19.

421 Munkásújság, 1926. február 28.

művesnek, s hogy a telepítések nem a magyarság rovására történnek. Ez a feladat azonban valójában megoldhatatlan volt, hiszen az aktivista magyar párt számára sem a telepítések elutasítása, sem pedig annak támogatása nem bizonyulhatott jó megoldásnak. Az első esetben az Agrárpárttal és a csehszlovák kormányzati törekvésekkel került volna szembe, a másodikban pedig saját választóival. Így Csomornak és Csánkinak más, mint a szavakkal való játék, nem nagyon maradt, amit az alábbi, a *Népújság* 1924. évi 2. számában megjelent Csánkitól származó nyilatkozat is alátámaszt: „A telepítésre vonatkozólag nyíltan leszögezem, hogy én erkölcsstelen szájaskodásnak tartom a magyarságban félelmet kelteni a telepítéssel szemben. Erkölcsstelennek, mert azt a butaságot őszintén senki sem hiheti, hogy a magyarságtól teljesen idegen nagybirtokra csak a magyarságnak volna igénye tiszta magyar vidéken is, szájaskodásnak pedig azért, mert ezzel a mindent követeléssel el akarják ütni a magyarságot az elérhető kevesebbtől. Mi nemcsak nem félünk a telepítéstől, sőt testvéri barátsággal annak eredményes fejlesztését tartjuk kívánatosnak, fenntartván azt a felfogásunkat, hogy az okosság és a távolabb nézés is azt parancsolja, hogy minden jogos magyar igénylő is kielégítést kapjon a fölősen rendelkezésére álló nagybirtokból.”⁴²²

Az, hogy a földreform második szakaszának 1924-es megkezdésével és a Telepítési Hivatal létrehozásával az eddiginél erőteljesebbé vált a földhivatal kolonizációs tevékenysége, a magyar pártokat is aktívabb fellépésre ösztönözte. Ennek jele az a két interpelláció is, amelyet 1924 és 1925 folyamán, még a parlamenti választások előtt nyújtottak be a nemzetgyűlés képviselőházában. Az első beadója Füßy Kálmán kisgazda képviselő volt, aki a csallóközi telepítések tárgyában vonta kérdőre a kormányt.⁴²³ Az interpellációban Füßy nemcsak a csehszlovák népesség Csallóközbe való betelepítését támadta, hanem a nagybirtokok magyar cselédjeinek kisemmizését is. A kisgazda képviselő Hodža már említett České Budějovice-i nyilatkozatát is a kormány fejére olvasta, s kinyilvánította, hogy a földreform a jelenlegi formájában a magyarlakta vidékek elnemzetlenítését szolgálja. A következő interpellációt Lelley Jenő nyújtotta be a földhivatal által a magyar nyelvű lakosságon elkövetett sérelmek ügyében.⁴²⁴ A kormányhoz intézett kérdésében Lelley arra a jelenségre kért magyarázatot, hogy a földreform során a magyarok által lakott vidéken miért csak bérbe adják a földeket, míg a szlovák vidékeken magántulajdonba. A kormány az interpellációkra adott válaszaiban tételesen tagadott minden vádat, miközben a telepítéseket azzal magyarázta, hogy a hegyvidéki területeken nincs elegendő termőföld az ott élő lakosság számára.

A telepítések témája az 1925-ös parlamenti választások kampányába is beszívárgott. A csehországi német kisgazdákkal és német iparospárttal közös listán induló Magyar Nemzeti Párt egyik választási jelszava a „magyarlakta vidéken csak magyarok kapjanak földet!” volt. Politikai hirdetéseikben pedig az addig már megalapított kolóniákat Csallóköz térképén feltüntetve igyekeztek mozgósítani a magyar lakosságot a kormány politikája ellen.

422 Nagy Sándor: Hodža és a földbirtokreform. *Magyar Kisebbség*, 3, 5. sz.; 1924. március 1. 224–225. p.

423 Digitální knihovna, NS RČS, Tisky k těsnopiseckým zprávám o schůzích Národního shromáždění republiky Československé. R. 1924. Tisk č. XVI/4892.

424 Digitální knihovna, NS RČS, Tisky k těsnopiseckým zprávám o schůzích Národního shromáždění republiky Československé. R. 1925. Tisk č. XIII/5338.

25. kép. A telepítések mint kortestéma a Magyar Nemzeti Párt *Barázda* című lapjában

6. évfolyam
6. szám
1925. nov. 10.

BARÁZDA

Politikai és közgazdasági hetilap

Az Országos Magyar Kiszgazda, Földmives és Kisiparos Párt hivatalos közlönye
Szerkesztőség és kiadóhivatal: Komárom, Jókai-utca 16.

Magyarok!

Látjátok ezt a rajzot! Ez az eddigi telepítések térképe!

(A német nyelvű a telepék helyét jelöli meg.)

Ha tovább hisztek az ígéreteknek, ha nem saját erőtöktől várjátok jogaitok teljesedésbe menését, úgy a jövő évi telepítési program szerint,

melyre 800 millió koronát szavaztatott meg a kormány, minden föld a telepesek kezébe kerül.

Ne engedjétek magatokat félrevezetni!

Mi becsülettel kívánjuk a földbirtokreformot, de azt követeljük, hogy

magyarlakta vidéken csak magyarok kapjanak földet.

Álljatok mellénk a küzdelemben.

Mi összefogtunk a 3 1/2 millió német néppel s így öt millió emberrel megyünk a harcba! Nekünk győznünk kell! Támogassátok küzdelmünket!

Közös listánk címe:

„Gazdák szövetsége és német iparospárt, a szlovenszkói magyarok és németek nemzeti politikai pártja.“

A lista száma: 27.
A lista száma: 27.

Minden magyarnak, ki jobb jövőt akar, erre szavazni!

A magyar és német politikai erők együttműködésének eredménye volt az a törvényjavaslat, amely a telepítések tényére kívánt reagálni, s amelyet 1926 nyarán Koczor Gyula és további 20 magyar, ill. német képviselő nyújtott be a csehszlovák nemzetgyűlés elé. Noha az 1920. január 30-án kelt 81. sz. ún. kiutalási törvény egyes intézkedéseit meg-

változtatni kívánó javaslatnak nem volt esélye még arra sem, hogy megtárgyalásra kerüljön, mégis jól mutatta, hogy a német és magyar ellenzék milyen jelentőséget tulajdonított a témának. A rövidke törvényjavaslatot benyújtói azzal indokolták, hogy „az állami földhivatal nincs tekintettel a helybeli földigénylők kérelmeire, ha azok nem a csehszlovák nemzetiséghez tartoznak”. A benyújtott törvénykiegészítés szerint a „*német, magyar vagy lengyel kisebbség által lakott területen az összes felosztásra kerülő föld az illető község, illetve járás földműveseinek a legutóbbi népszámlálásban megállapított nemzetiségi számaránya alapján osztatik ki*”.⁴²⁵ Noha a törvényjavaslat a kolonizációt nem említi, az, ha a termőföld az adott település nemzetiségi arányai alapján került volna kiosztásra, már önmagában kizárta volna, hogy máshonnan érkezett telepések földhöz juszanak.

Bár a telepítések kérdése továbbra is a magyar pártok prioritásai közé tartozott, az 1929-ig tartó második választási ciklusban jelentősebb szerepet csupán két esemény kapcsán kapott a téma. Első esetben a MNP ún. aktivista kísérlete kapcsán szükséges róla szólni. A Szent-Ivány József vezette párt, amely úgy látta, hogy merev ellenzéki pozícióból nem tud megfelelő szintű érdekvédelemtörő szerepet betölteni, 1926 és 1927 folyamán több olyan lépést is tett, amely egyfajta aktivista törekvésként értelmezhető, s amelynek az egyik lehetséges eredménye a pártnak a kormányba való belépése lehetett volna.⁴²⁶ A kezdetben sikereket is felmutató⁴²⁷ kísérlet végül kudarcot vallott, s az MNP továbbra is ellenzéki erő maradt. A kormányba való belépésről szóló tárgyalásokon az MNP egyik, sőt egyes vélemények szerint⁴²⁸ legfontosabb feltétele a telepítések leállítás volt. A Švehla miniszterelnöknek átadott kívánságok többek között tartalmazták, hogy az 500 hektártól kisebb szántóterületek és az 5000 ha-nál kisebb erdők ne foglaltassanak le a földreform céljaira, ill. ne kerüljenek államosítás alá. A telepítésekkel kapcsolatban Szent-Ivány azok azonnali leállítását követelte, valamint azt, hogy a magyar lakosság a nemzetiségi számarányoknak megfelelően részesüljön a kiutalásokból.⁴²⁹ A földreform ellenőrzésére céljából a magyar párt egy olyan belső bizottság létrehozását is kérte, amelybe a cseh agrárpárt, a német kisgazdák és az MNP jelölhetett volna tagokat, valamint tagja lett volna az ÁFH elnöke, Jan Voženilek is.⁴³⁰ A nemzeti párt földreformmal kapcsolatos feltételeiről, amelyeket Švehla miniszterelnök reálisnak tartotta, Hodža bevonásával kezdődtek megbeszélések. Ennek kapcsán a szlovák poli-

425 Digitální knihovna, NS RČS, Tisky k těsnopiseckým zprávám o schůzích Národního shromáždění republiky Československé. R. 1926. Tisk č. 574.

426 Az MNP aktivista kísérletével kapcsolatban lásd bővebben Szarka László: Integráció és együttműködés a kisebbségpolitikában. Magyar aktivista kísérlet Csehszlovákiában. In Bardi Nándor–Simon Attila (szerk.): *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006, 23–39. p.

427 Mindenképpen eredménynek lehet elkönyvelni a nyelvtörvény végrehajtó kormányrendeletének elfogadását, valamint az illetőségi törvény elfogadását, amely ha nem is teljesen megnyugtatóan, de részben rendezte az állampolgárság kérdését.

428 A prágai magyar nagykövet a külügyminiszternek küldött rendszeres jelentései egyikében eképp fogalmaz a telepítésekről: „amely ellen Szent-Iványék elsősorban harcolnak és megakarnak dönteni.” Vö. MOL, K 64, 17. csomó, 7. tétel, 582/res/1926.

429 Uo.

430 MOL K 64, 17. csomó, 7. tétel, 497/res/1926.

tikus úgy nyilatkozott, hogy a kolóniákról nem lehet „an block” dönteni, hanem minden kolónia ügyét külön kell megvizsgálni. A prágai magyar nagykövetség Budapestre küldött jelentése idézi Hodža állítólagos kijelentését is, amely szerint a szlovák politikus már le-tett arról, hogy Szlovénia Pozsonytól kezdve végig az egész határ mentén kolonizál-tassék, ilyen kolonizációt csak Komárom és Párkány vidékén tart szükségesnek.⁴³¹

A megbeszélések eredményeként azonban csupán arról született döntés, hogy a földreformmal kapcsolatos magyar feltételekről egy szakértői bizottság fog a továbbiak-ban tárgyalni. Hogy ezek a tárgyalások egyáltalán megkezdődtek-e, nem tudjuk. Mivel azonban ebben az időszakban már egyre távolabb került az MNP kormányba való belé-pésének lehetősége, feltételezhető, hogy a bizottság meg sem kezdte működését. Vé-gül az MNP kormányba lépésének tárgyalanná válásával a földreformot és a telepítése-ket érintő tárgyalások is megszakadtak.

A földreform és ennek kapcsán a kolonizáció témája a Rothermere-ügy miatt került ismét a figyelem középpontjába. A Harold Sidney Harmsworth, Rothermere vikomtja ál-tal a *Daily Mail* című lapban Hungary's place in the Sun. Safety for Central Europe [Ma-gyarország helye a Nap alatt. Biztonságot Közép-Európának] címmel megjelentetett írás kapcsán kibontakozott nemzetközi vita története közismert. Az akció szlovákiai vissz-hangjával és itteni háttérével kapcsolatban azonban még további kutatások szüksége-sek.⁴³² A Rothermere-akció és a telepítések közötti szálak kibogozása ugyan meghalad-já jelen dolgozat kereteit, az azonban nyilvánvaló, s erre már a kortársak is felfigyeltek, hogy a Lord akciója részben az általa nyílt rablásnak tekintett csehszlovákiai földreform-mal függött össze. A Benešnek 1927. szeptember 19-én Genfből küldött táviratában ezt a véleményét Rothermere nyíltan ki is fejtette. A földreformmal kapcsolatos ismereteit Rothermere feltehetően szlovákiai magyar forrásokból szerezte. Ezt a feltételezést támasztja alá az a kérdőíves felmérés is, amelyet az Országos Keresztényszocialista Párt 1927 folyamán a Szlovákiában végzett, s amelyben a válaszadóknak a földreform-mal és a telepítésekkel kapcsolatos 21 kérdésre kellett válaszolniuk. Mint a kérdőívhez csatolt kísérőlevélből kiderül, a feltehetően Szűllő Géza által irányított akció célja az volt, hogy felmérjék a földreform és a kolonizáció által a szlovákiai magyarságon esett sérelmeket, majd azokat nemzetközi úton próbálják orvosolni.⁴³³

A Rothermere-kampány nemcsak az MNP aktivista kísérletének lezárását jelentette, hanem a csehszlovák hivatalos politikával szemben eddigénél is kritikusabb hangvétel megjelenését a magyar pártok részéről. Nem lehet véletlen, hogy a két magyar párt képv-iselői épp 1927 szeptemberében terjesztettek elő egy terjedelmes interpellációt a nemzetgyűlésben, amelynek témája a földbirtokreform során végrehajtott telepítések voltak. A Koczor Gyula és további húsz magyar és német aláíró által benyújtott interpel-láció, amelyet a Rothermere-kampány kapcsán a *Magyar Kisebbség* című nemzetpoliti-

431 MOL K 64, 17. csomó, 7. tétel, 582/res/1926.

432 Michela, Miroslav: Reakcie slovenských politických kruhov a tlače na Rothermerovu akciu (1927–1928). *Historický časopis*, 52, 2004. 2. sz. 503–522. p. Miroslav Michela tanulmá-nya hasznos információkat közöl ugyan a Rothermere-akció szlovákiai vonatkozásairól, a kampány és a szlovákiai magyar politika közötti közvetlen kapcsolattal azonban ő sem fog-lalkozott.

433 NA ČR, f. PMR, k. 574, č. 15699/1927.

kai szemle is közölt, elsősorban a magyar nyelvterületen kiosztott telepés birtokok és maradékbirtokok ügyét firtatta, kifejtve azt a véleményt, hogy mindezek célja, hogy „a magyar területeket vegyessé tegye és elnemzetlenítse”.⁴³⁴ Az interpellációban annak szerzői járasonként tételesen felsorolták a magyar nyelvterületen kiosztott telepés és maradékbirtokok, köztük azokat, amelyeket az Agrárpárt tisztségviselői kaptak. Az írás végén Koczor képviselő a kormányt arra szólította fel, hogy a szüntesse be a földbirtokreformot a magyarság elnemzetlenítésére felhasználni, állítsa le a maradékbirtokok kiutalását, valamint biztosítsa azt, hogy „magyar lakta területeken csak magyarok kaphassanak földet”.⁴³⁵

A Rothermere-kampány lecsendesedését és a telepítések 1929-es befejezését követően a kolonizáció kérdése látszólag kikerült a magyar pártpolitika figyelmének a fókuszából. A harmincas évek elején a két nagy magyar pártban lezajló generációváltás, majd az egyre erőteljesebben feléledő határrevíziós remények más témákat hoztak a felszínre. S noha a földreform és kolonizáció által a szlovákiai magyarságon elkövetett sérelmek orvoslása az 1936-ban megalakult Egységes Magyar Párt programjának is fontos eleme maradt, a téma újabb aktualitást majd csak 1938 őszén és főleg az első bécsi döntést követően kapott.

Összegzésként elmondható tehát, hogy a kolonizáció mint a földreform egyik szegmense jelen volt ugyan a húszas évek csehszlovák politikai vitáiban, de központi szerepet nem kapott bennük. Leginkább a prágai centralizmussal szembeforduló pártok – főleg Hlinka Szlovák Néppártja – igyekeztek előtérbe tolni a témát. Bírálataik egy részével egyet lehet értenünk, hiszen a földhivatal kétségkívül elsősorban cseh érdekek mentén döntött a földreform legfőbb kérdéseiben. Az a vélemény viszont, hogy a szlovákok nem kapnak földet, s a kolóniákon elsősorban csehek telepednek meg, nem felelt meg a valóságnak. Mint ahogy a neves cseh történész, Jan Rychlík megállapítja: Hlinka Szlovák Néppártja alaptalanul támadta a telepítéseket, mivel „a kolonizáció feladata nem az volt, hogy cseh telepeket hozzon létre a szlovák vidékeken, hanem az, hogy csehszlovák kolóniák jöjjenek létre a magyar nyelvterületen”.⁴³⁶

Sokkal inkább jogosnak és valódinak kell viszont minősítenünk a német és a magyar pártok által a telepítésekre zúdított támadásokat. A kolonizáció megindulása segítséget is jelentett a magyar pártpolitikának abban, hogy a földreformmal kapcsolatban addig kissé tétova álláspontján változtatva, határozott véleményt alakítson ki: egyértelműen szembeforduljon a földreform végrehajtásának módjával, az ÁFH kisebbségellenes tevékenységével, s a telepítések leállítását követelje. A viszonylag kis mozgástérrel rendelkező szlovákiai magyar pártpolitikának azonban nem sikerült látható eredményt elérnie ebben a témában, így az általa felsorolt sérelmek orvoslása a harmincas évek végén megvalósult határrevízió feladata maradt.

434 Kinek a kezeire jutottak Szlovenszkóban a Rothermere-vonaltól délre eső földbirtokok? *Magyar Kisebbség*, 4, 18. sz. (1927. szeptember 15.) 654–660 p.

435 Uo. 660. p.

436 Rychlík, Jan: *Češi a Slováci*. i. m. 92 p.

8. A TELEPÍTÉSEK VÉGSŐ MÉRLEGE

Az előző fejezetekben a kolonizáció terveivel, végrehajtásával, politikai visszhangjával foglalkoztunk. Dolgozatunk záró részében arra teszünk kísérletet, hogy megvonjuk a telepítések mérlegét: összegezzük a számszerű eredményeit és területi vonatkozásait, s ezek alapján értékeljük a kolonizáció folyamatát. Persze a kolonizációs folyamat mérlegének végső megvonása nem szűkíthető le csupán a telepítések számszerű eredményének kimutatására. Legalább ennyire fontos megvizsgálni azt, milyen célokat követtek a telepítések, illetve milyen mértékben érte el a kolonizáció a kitervelői által megfogalmazott célokat.

8.1. A KOLONIZÁCIÓ SZÁMSZERŰ EREDMÉNYEI

Az Állami Földhivatal a harmincas évek közepén nyilvánosságra hozta a kolonizációs akció számszerű eredményeit.⁴³⁷ Ezek szerint 1934 végéig Csehszlovákiában összesen 212 kolónia jött létre, amelyből 187 korábban már létező községhez lett csatolva, 9 önálló községgé vált, 16 kolónia esetében pedig folyamatban volt az önállósulás. A 212 kolóniára összesen 2999 telepés család érkezett, akik összesen 41 203 ha területhez – átlagban 12,5 ha-hoz – jutottak.

11. táblázat. A kolonizáció végeredménye Csehszlovákiában az ÁFH hivatalos közlése alapján

	Csehszlovák Köztársaság	Csehország	Morvaország és Szilézia	Szlovákia	Kárpátalja
A kolóniák száma	223	122	23	56	15
A telepés családok száma	2 999	509	212	1 996	282
A kolonizált terület nagysága ha-ban	41 203	6 144	2 370	28 151	4 538

Forrás: *Statistická ročenka republiky českoslovenké 1936.* Praha, 1937. Tab. IV. 34. Stav kolonisace koncem r. 1934.

Noha a földreform ideológiai és törvényi hátterét elsősorban a csehországi viszonyok motiválták, a kolonizáció ottani eredményei Szlovákiához képest annak ellenére meglehetősen szerények voltak, hogy a cseh politika és a propaganda a kezdetekben nagy szerepet tulajdonított a kolonizációnak, amely által meg szeretnék volna erősíteni a cseh nemzeti jelenlétet Cseh- és Morvaország határ menti vidékein. Ám különböző okok miatt a kolonizáció ezekben az országrészekben marginális jelentőségűvé vált. A reemigránsok beharangozott tömeges hazahozatala a magas költségek miatt elakadt, a Csehország belső területein élők pedig nem mutattak túl nagy érdeklődést a homogén né-

⁴³⁷ *Statistická ročenka republiky českoslovenké 1936.* Praha, 1937.

met közegbe való településhez. Mindehhez hozzájárult az is, hogy a szudétánémet területek többnyire hegyes, erdős térségek voltak, amelyeken a 12 ha körüli parasztgazdaságok alapítása korántsem volt olyan vonzó, mint Dél-Szlovákiában. Mindezeknek köszönhetően a kolonizáció cseh- és morvaországi eredményei meglehetősen szerények. Az ÁFH hivatalos adatai szerint a két országrészben összesen 721 telepes gazdaságot hoztak létre, amelyek összterülete 8514 ha volt. Az egy telepes gazdaságra eső átlag 11,8 ha volt. A telepes családok közül 714 volt a cseh vagy morva, s csupán 7 a német.⁴³⁸

Mivel a kárpátaljai kolonizációt illetően jelenleg még az alap kutatások is hiányoznak, az itteni telepítések mértékével kapcsolatban csupán az ÁFH hivatalos adataira támaszkodhatunk. Ezek 11 kolóniát és 282 – többségében cseh és morva, kisebb mértékben ruszin – letelepedett családot mutatnak ki. Ebből kilenc kolónia a Beregszászi járásban (Bátyu, Gát, Hunyaditanya, Újbótrágy, Bótrágy, Beregújfalu, Beregdéda, Somitanya, Sárosoroszi), egy (Kisszeny) az Ungvári járásban és egy (Pusztakerepec) a Munkácsi járásban található. Feltehetően azonban Kárpátalján is folyt kisebb mértékű magántelepítés, amely az ÁFH statisztikáiban nem jelenik meg. Ilyen – főleg ruszinok általi – betelepítés történt Oroszgejőc, Dimicső, Újlak és más községek mellett.⁴³⁹

A kolonizáció szlovákiai végeredményét illetően nemcsak az ÁFH adatsorai szorulnak korrekcióra, hanem az eddigi cseh és szlovák szakirodalom megállapításai is. Annál is inkább, mivel a cseh és szlovák szerzők többsége – önálló levéltári kutatások hiányában – szinte kizárólag az ÁFH által a harmincas években közzétett hivatalos statisztikákra támaszkodik, illetve csupán az állami telepítések eredményeit közli. Így Pavol Martuliak 50 kolóniáról, 1916 telepes családról és 23 395 ha kolonizált területről ír,⁴⁴⁰ míg Natália Krajčovičová a kolóniák számának megjelölése nélkül 2017 telepes birtokról és 28 437 hektárról tesz említést.⁴⁴¹ Ezzel szemben a reprezentatív *Szlovákia krónikája*⁴⁴² pontos számokat nem közölve 8-10 ezer személyre becsüli a kolonizációban résztvevők számát, ami a korabeli családok átlaglétszámát tekintve kétezer telepes családnak sem felel meg.

A kétezer körüli szám a kolonizáció egyfajta szűkített értelmű felfogásából származik, amelyben a magántelepítések nem kaptak helyet. Felfogásunk szerint azonban – s ezt az előző fejezetekben igyekeztünk is alátámasztani – a magántelepítések nem választhatók le a kolonizáció folyamatának egészéről, s a kolonizáció eredményei csak a magánkolonizáció beszámításával tekinthetők teljesnek.

A magántelepítések mértékének felmérésére egyedül Eva Vrabcová vállalkozott. Ő tanulmányában a 61 állami kolónián letelepedett 2017 telepes család és 25 039 ha kolonizált terület mellett 29 magánkolóniáról is említést tesz, amelynek 9735 ha nagyságú területén 689 kolonista telepedett meg, vagyis Vrabcová összesen 2706 telepesről és 34 774 ha kolonizált területről ír.⁴⁴³

438 Sommer: i. m. 75. p.

439 Fedinec Csilla szíves közlése. Vö. Bárdi Nándor–Fedinec Csilla–Szarka László: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet, 2008, 119. p.

440 Martuliak: i. m. 84. p.

441 Krajčovičová: *Predpoklady realizácie*. I. m. 16. p.

442 Kováč, Dušan (red.): *Kronika Slovenska*. 2. Bratislava, Fortuna Print, 1999, 152. p.

443 Vrabcová: i. m. 59. és 64. p.

Az általunk elvégzett kutatások alapján úgy véljük, hogy a telepítések számszerű eredményeit illető megállapítások alapos átértékelésre szorulnak, hiszen a valós számok mind a letelepedett családok számát, mint az általuk kolonizált terület nagyságát tekintve meghaladják az eddigi vélekedéseket. A magasabb számok elsősorban a magánkolonizáció eddig ismerteknél jóval nagyobb mértékének köszönhető, míg az állami telepítések esetében csak a fellelhető források ellentmondásainak köszönhetően vannak kisebb eltérések.

Ha kutatásaink eredményeit összegezzük, elmondható, hogy a kolonizáció során a korabeli Szlovákia területén összesen 59 állami (az ÁFH által alapított) kolónia jött létre, (ebből egy, Millenniumpuszta magántelepként alakult, de a földhivatal később átvette), s ezeken 1953 család települt le. Az állami kolóniák összterülete 27 274 ha (47 375 kat. hold) volt, amelyből 24 326 ha (42 254 kat. hold) a telepes birtokokra esett, a maradék 3675 ha (5121 kat. hold) pedig a kolóniák tulajdonában, ill. a kolonisták közös tulajdonában volt. Az ÁFH kolóniáin a közös tulajdont is beleszámítva egy telepes birtokra átlagban 13,9 ha (24,1 kat. hold) jutott.

A kolonizált területet és a telepesek számát tekintve jelentős különbségek mutathatók ki az egyes kolóniák között. Az 59 állami kolónia közül 13 kolónián maximum 12 család telepedett le, amely a korabeli családnagyságokat számítva mintegy 50 főnek felel meg. A közepes nagyságú kolóniák közé sorolhatók azok, amelyeken 13 és 50 között volt a megtelepedett családok száma, vagyis az összlakossága 60 és 250 fő között mozgott. Ebbe a kategóriába tartozott a kolóniák többsége, szám szerint 37. Végül a nagyméretű kolóniákhoz soroltuk az 50 telepes birtoktól nagyobbakat, amelyekből összesen kilenc volt. Igaz, ezek közül a 100 családot meghaladó három legnagyobb kolónia esetében (Dolina Veľká, Polný Kesov, Degeš) a kiosztott birtokok döntő többsége csupán egy-két hektárnyi, a volt nagybirtok alkalmazottainak juttatott gazdaság volt.

A magántelepítések számszerű eredményének pontos megállapítása ma már szinte lehetetlen. Nem az azóta eltelt idő miatt, hanem sokkal inkább azért, mert e folyamat megítélése már a saját korában is ellentmondásos volt, így a forrásokban fellelhető adatok sok esetben nemcsak hiányosak, de következetlenségektől és hibáktól is terheltek: olykor az államfordulat előtti telepítések is feltűnnek a jegyzékekben (pl. Violinpuszta), máskor a tervezett, de meg nem valósult esetek is bekerülnek azokba, esetleg a maradékbirtokokat is ide könyvelik el. A hiányos adatoknak köszönhetően a magánkolóniák kapcsán néhány esetben csupán az alapítás tényét lehetett megállapítani, de vagy az alapítás éve, vagy a telepesek száma, esetleg a telep nagysága nem volt feltárható. Mindennek köszönhetően a magánkolonizáció számszerű eredményeit illetően csupán becslült adataink vannak, amelyek a Telepítési Hivatal fondjában található forrásokra alapozhatók. S bár ezek legtöbbször következtetlenség, s egymásnak is ellentmondanak, összevetésük alapján úgy véljük, hogy a magánkolonizáció során összesen 85 kolónia létesült, amelyeken 1371 család települt le, akik 18 264 ezer ha nagyságú birtokhoz jutottak hozzá. Az egy telepes családra eső birtoknagyság a magánkolonizáció esetében 13,3 ha volt.

A magánkolóniák a döntő többsége (összesen 52) szórvány jellegű volt, hiszen ezen a telepes családok száma nem haladta meg a tizenkettőt. A közepes nagyságú telepek közé 31 kolónia tartozott, míg 51 családot meghaladó magánkolónia csupán két esetben jött létre (a két nagy kolonizátor, a Daxner-féle telepítési szövetkezet, illetve a Szlovák Liga jóvoltából).

Az állami és a magánkolóniák adatait összesítve tehát 144 kolóniát tudunk kimutatni, amelyeken összesen 3324 család telepedett le. A korabeli családokra eső átlagosan öt-hat főt alapul véve ez megközelítőleg 15-20 ezer főt jelenthetett. A kolóniák összterülete 45 538 ha (79 100 kat. hold) volt, az egy főre eső birtoknagyság pedig elérte a 13,7 ha-t (23,8 kat. hold).

12. táblázat. A kolonizáció végső eredményeinek összegzése

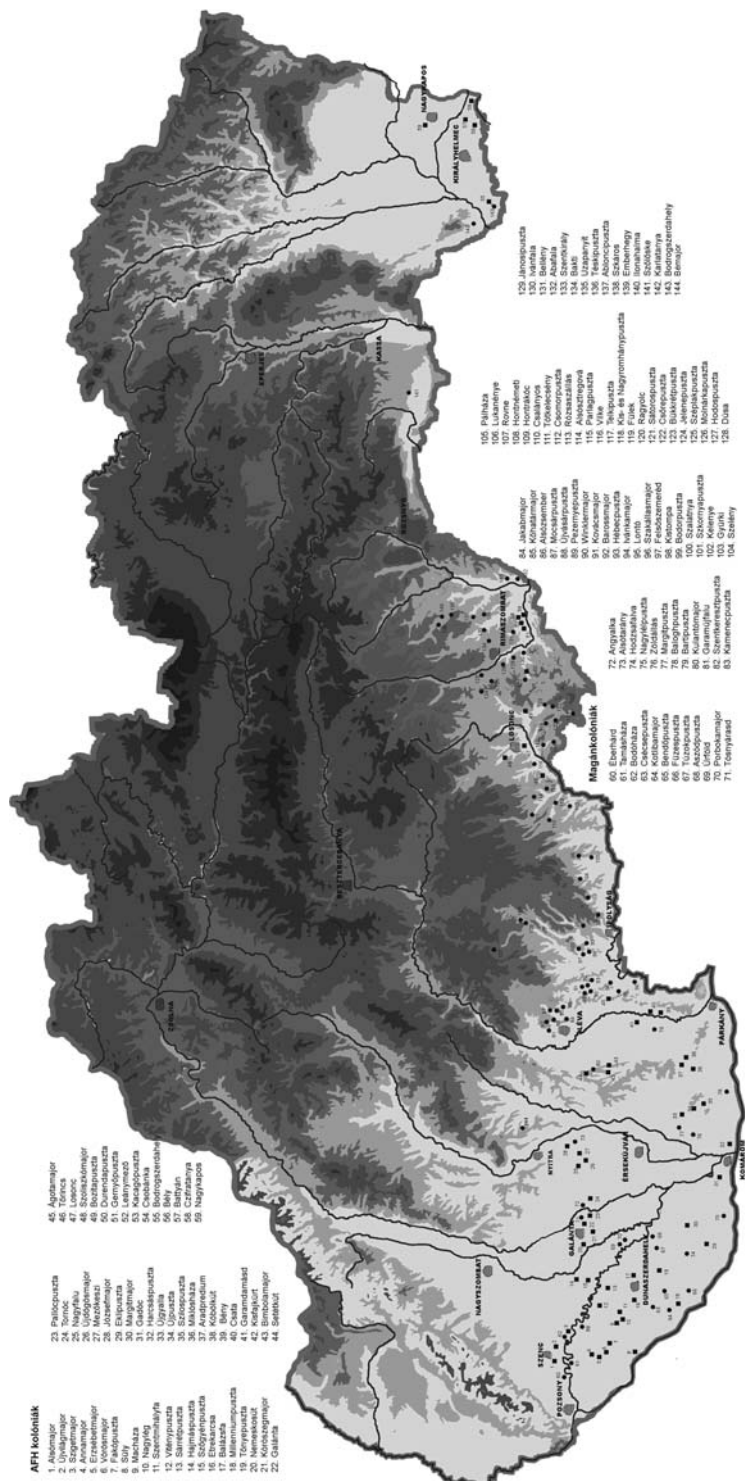
	A kolóniák száma	A telepes birtokok száma	A kolóniák összterülete /ha-ban/
ÁFH-kolóniák	59	1 953	27 274
Magánkolóniák	85	1 371	18 264
A kolóniák összesen	144	3 324	45 538

A telepesek nemzetiségét illetően pontos adataink csupán az állami kolóniákkal kapcsolatban állnak rendelkezésünkre. Az 59 állami kolónián letelepedett telepesek közül 1196 volt a szlovák (61%), 559 a cseh és morva (29%), 176 a magyar (9%), 12 a német és 10 a ruszin.⁴⁴⁴ Fontos azonban megjegyezni, hogy a magyarok szinte kivétel nélkül a két-három hektár juttatásban részesülő volt alkalmazottak közül kerültek ki, akik nem tekinthetők valódi telepeseknek. A magánkolonisták esetében pontos nemzetiségi mutatókkal nem rendelkezünk. A magántelepítések jellegéből adódóan azonban joggal feltételezzük, hogy a telepesek több mint 90%-át szlovákok alkották. Jelentősebb számú morva magántelepese ismereteink szerint csupán Füzespuszta, illetve Bodóháza kolóniára érkezett, valamint néhány további magántelepre egy-két fő. Magyar magántelepessel Szöllőske esetében találkoztunk (2 fő). 12 német család telepedett a Deménd melletti Barossháza majorba, valamint egy német a már említett Szőlőskére. A kolonizáció mindkét formáját tekintve a telepesek 94%-a cseh-szlovák nemzetiségű volt, de köztük egyértelmű volt a szlovákok fölénye. A kisszámú magyar és német részesedése a kolóniákon kiosztott birtokokból inkább kivételként erősítette azt a szabályt, hogy a telepítések egyértelműen a cseh-szlovák elem előretörésének jegyében zajlottak.

A telepítések összesített eredményeként általunk kimutatott számok jelentős elmozdulást jelentenek a szakirodalomban eddig kimutatottakkal szemben, s szükségessé teszi a telepítések mértékével és hatásával kapcsolatban eddig ismert vélemények revízióját. A korábban általánosan elfogadott kétezer kolonista családdal szemben ugyanis megközelítőleg 3300 telepes családról van szó, a feltételezett 10 ezer fővel szemben pedig 15-20 ezer főről. Olyan számú telepesről tehát, amelyek dél-szlovákiai letelepítése már jelentős hatást tudott gyakorolni egy-egy régió gazdasági, népesedési és nem utolsósorban etnikai viszonyaira.

⁴⁴⁴ A fenti adatokat több forrás összevetése alapján kaptuk. A legfontosabb ezek közül SNA, f. KR, k. 26, Seznam kolonistov Slovákov zo zabraného územia.

3. térkép. Kolóniák Dél-Szlovákiában

8.2. GAZDASÁGI VAGY ETNIKAI MOTÍVUMOK – NÉHÁNY SZÓ A TELEPÍTÉSEK OKAIRÓL

A telepítések eredményei mellett érdemes megvizsgálni azok indokait, illetve azt, mennyire tekinthetők megalapozottak azok a vélemények, amely szerint a kolonizációt gazdasági és szociális okok váltották ki.

A szlovák szakirodalom a telepítések etnikai célkitűzéseinek csupán minimális, vagy még annyi figyelmet sem szentelve, leginkább gazdasági, szociális és politikai okokkal indokolja folyamatot. Eva Vrabcová szerint „*az első földreform és a kolonizáció is elsősorban gazdasági és szociális célkitűzéseket követett... Szlovákia és Kárpátalja kolonizációjával sikerült elérni a mezőgazdasági lakosság arányosabb területi elosztását, és azt, hogy egyes területeken megnövekedjen a meglehetősen alacsony népsűrűség. A kolonizációnak azonban nem csupán gazdasági, szociális és népesedési célkitűzései voltak, hanem politikai motívumai is. Az a módszer, ahogyan a telepítések lezajlottak, az Agrárpárt politikájának győzelmét és vidéki pozícióinak megerősödését eredményezte a fiatal köztársaságban.*”⁴⁴⁵ De hasonló megállapításra jutott Pavol Martuliak is, sőt a telepítések célkitűzését mindketten szinte szó szerinti egybehangzással a „*Duna menti és a kelet-szlovákiai alföld, illetve a dél-szlovákiai völgyek félreeső, gyéren lakott térségeinek, nem ritkán a termékeny nagybirtokok elmocsarasodott és erdővel benőtt részeinek*”⁴⁴⁶ a benépesítésében nevezik meg. Ezzel tulajdonképpen azt az okfejtést folytatják, amellyel már az 1920-as években Jan Voženíleknl is találkozhattunk, s amely szerint a kolonizációt elsősorban az északi szlovák vidékek és a déli magyar területek közötti eltérő népesedési és agrárviszonyok tették szükségessé. A földhivatal második elnöke szerint ugyanis „*a szlovák vidékeken meglehetősen alacsony a lefoglalásra került föld nagysága, amely amúgy is rosszabb minőségű, mint a déli sík vidékeken. Emellett az északi területek nagyon sűrűn lakottak, óriási számú földnélküli és kisparaszt él itt. A szlovák közép- és gazdagparasztság száma elenyésző. [...] Ezzel szemben a magyar vidékek területek ritkán lakottak, a lefoglalt mezőgazdasági földből még főként is van, a helyi lakosság – a magyarok – pedig többnyire egzisztenciális szempontból jól bebiztosított kis, közép- és gazdagparasztk. A szlovák régióval összehasonlítva ki lehet jelenteni, hogy a déli területeken gyakorlatilag nincs magyar agrárproletariátus.*”⁴⁴⁷

A Voženílek által megfogalmazott és a szlovák szakirodalom által máig hangoztatott indokok ugyan meggyőzőnek tűnnek, ám ha gondosabban megvizsgáljuk a Trianon előtti magyar agrárstruktúrát, azt kell megállapítanunk, hogy nem felelnek meg a valóságnak. Ennek egyik legszembeötlőbb bizonyítékát épp a Szlovákia déli és északi területei népsűrűségének összehasonlítása adja, hiszen az 1910-es népszámlálás adatai szerint az Árvában kimutatott 39,0, a Trencsén megyei 69,6 és a turóci 49,6 főnyi egy négyzetkilométerre jutó lakossal szemben Nógrád megye 63,3, Komárom 71,2, Pozsony megye pedig 84,3 km²/fő népsűrűséggel rendelkezett. A népsűrűség adataitól is

445 Vrabcová: i. m. 69. p.

446 Martuliak: i. m. 81. p.; vö. Vrabcová: i. m. 58. p.

447 Voženílek: *Studie*. I. m. 145. p.

fontosabbak azonban számunkra a két térség agrárstruktúrájának a jellemzői, amellyel kapcsolatban leginkább Polányi Imre⁴⁴⁸ és Nagy Mariann⁴⁴⁹ munkái nyújtanak támpontot.

Nagy Mariann a magyar agrártörténet-írás szempontjából úttörőnek számító munkájában kvantitatív módszerekkel és a sokváltozós adatelemezés korszerű matematikai-statisztikai eljárásainak alkalmazásával vizsgálta meg a történeti Magyarország mezőgazdaságának regionális szerkezetét. Munkájához többek között az 1910-es népszámlálás, az 1911-es állatszámllálás, az 1895-ös mezőgazdasági statisztika és az 1906 és 1910 közötti évekre vonatkozó növénytermesztési statisztikák adatait használta fel. A mezőgazdaság mindhárom szektorát jellemző adatok és tényezők elemzése alapján a történelmi Magyarországot 21 egymástól eltérő adottságú agrártérségre osztotta fel, kiemelve az egyes térségek közötti különbségeket. Mivel azonban az így kapott agrártérségek sem a mai országhatárokat nem fedik, sem a korabeli etnikai határokat nem követik, az alábbiakban a Nagy Mariann által közzétett megyesoros adatok alapján csupán néhány kiválasztott megyén keresztül próbáljuk bemutatni a szlovák és magyar megyék agrárstruktúrájának jellemzőit. A magyar jellegű megyék közül a kolonizáció célpontjának számító Pozsony, Komárom, Esztergom és Nógrád⁴⁵⁰, az északi megyék közül pedig a telepések eredeti lakóhelyeit magában foglaló Trencsén, Turóc, Árva és Liptó megye adatait vizsgáljuk meg.

Az agrárium fejlettségi szintjét mutató adatok a négy északi megyével szemben a déli megyék kedvezőbb adottságait mutatják. Az agrárhányados, amely azt fejezi ki, hogy a lakosság hány százaléka él mezőgazdaságból, mindkét térségben az országos átlag (66,6) alatt maradt, az északi megyékben 63,6, délen pedig 54,9 volt. Az ezer katasztrális holdra jutó mezőgazdasági népességet kifejező agrársűrűség mutatója szintén délen kedvezőbb, itt 379,5, míg a négy északi megyében 478,5. Ha az egy mezőgazdasági lakosra jutó művelt terület nagyságát nézzük, az északi 2,3 holddal szemben délen 2,7 holdat kapunk.

Más megvilágításba helyezi azonban ezeket az adatokat a földműveléssel foglalkozó lakosság megoszlásának mutatója. Míg ugyanis az északi megyékben a mezőgazdasággal foglalkozó lakosság háromnegyede (76,1%) önálló gazdálkodó volt, s csupán a maradék egynegyede (23,9%) gazdasági cseléd vagy napszámos, addig a négy déli megyében a mezőgazdasággal foglalkozóknak csak alig több mint a fele volt önálló gazdálkodó (55,39%), viszont 44,7%-uk cseléd vagy napszámos.

A paraszti gazdaságok nagyság szerinti megoszlását Polányi Imre vizsgálta, aki a mai Szlovákia területére számította át a félbevágott megyék adatait is. Az ő számításai szerint az öt holdig terjedő törpebirtokok aránya a déli megyékben 59,2%, az északiakban viszont csupán 39,8% volt; az 5-től 20 holdig terjedő kisparaszti gazdaságok esetében viszont fordított volt az arány, ezekből délen volt kevesebb (30,1%) és északon több (48,5%).⁴⁵¹

448 Polányi: i. m.

449 Nagy Mariann: Mariann: *A magyar mezőgazdaság regionális szerkezete a 20. század elején*. Budapest, Gondolat, 2003.

450 A felsorolt megyék Pozsony kivételével csak részben kerültek Csehszlovákiához. Úgy gondoljuk azonban, hogy e megyék agrármutatói így is jól példázzák a kolonizáció célterületének viszonyait.

451 Vö. Polányi: i. m. 64–65. p.

Összességében tehát leszögezhető, hogy noha az északi hegyvidéken élő szlovák lakosság évszázados föld utáni vágya nem hagy kétséget a földreform szükségességére iránt, az északról délre irányuló telepítéseknek a szlovák szakirodalom által hangsúlyozott gazdasági indokltsága mégsem állja meg a helyét. Azt ugyanis, hogy az északi területek igényjogosultjait (nem is beszélve a viszonylag jómódú morva telepesekről) Dél-Szlovákiába telepítették, ahol az északonál magasabb volt a törpebirtokok aránya, a napszámosok és cselédek aránya pedig a mezőgazdaságból élőknek majdnem a felét tette ki, semmiféle gazdasági vagy szociális indokkal nem lehet alátámasztani. A Dél-Szlovákiában élő lakosság ugyanis legalább annyira vagy még inkább rá volt szorulva a felosztásra kerülő földtulajdonra, hiszen a nagybirtok felszámolása az ő egzisztenciájukat közvetlenül is veszélyeztette. Így, ha az ÁFH tényleg gazdasági és szociális megfontolások alapján kívánta volna végrehajtani a reformot, akkor Dél-Szlovákiában elsősorban a helyi lakosságnak juttatott volna belőle. Mivel azonban ez nem így történt, okkal feltételezzük, hogy a telepítések háttérében más, elsősorban nemzetpolitikai és ezzel összefüggésben állambiztonsági célok álltak. Ezekről a korábban már ismertetett kolonizációs elképzelések és tervek mellett elsősorban a kolóniák földrajzi helyszínének tudatos kiválasztása tanúskodik.

8.3. A KOLONIZÁCIÓ TERÜLETI MEGOSZLÁSA. A KOLÓNIAK MINT A NEMZETI TERJESZKEDÉS ESZKÖZEI

Amint az ÁFH és a Telepítési Hivatal iratanyagában több ízben is megfogalmazódott, a kolonizációba azon a földreform során újonnan létrehozott parasztgazdaságok tartoztak bele, amelyek az ún. kolonizációs területen jöttek létre. A kolonizációs terület pontos kijelölése viszont nehezen érhető tetten a telepítések iratanyagában, noha azt több dokumentum is azonosítja a magyarok által lakott térséggel. Egy 1925-ből származó dokumentum, amely *A kolonizációs terület falvai az 1919-es népszéírás alapján*⁴⁵² címet viseli, Szlovákia 30 járásának azt az összesen 640 települését jelöli meg telepítési területként, ahol a magyar lakosság aránya a népszéírás szerint meghaladta az 50%-ot. Ezen a területen a dokumentum szerint az összeírás idején 634 629 személy élt, akik közül 501 101 személy, vagyis az érintett lakosság 79%-a vallotta magát magyar-nak. Noha a jegyzékbe több hiba is csúszott, s jónéhány a jelzett követelménynek megfelelő település kimaradt belőle, mégis hiteles forrásként fogadhatjuk el arra nézve, mi számított telepítési területnek.

A telepítések gyakorlatának ismeretében azonban mégis arra következtethetünk, hogy a telepítési terület határait sohasem jelölték ki ennyire pontosan, hanem nagy általánosságban Dél-Szlovákia magyarok által lakott térségeit értették alatta. Ettől azonban el-eltértek, s a magánkolonizáció esetén néhány esetben előfordult, hogy a nyelvhatár fölötti térségben is telepes birtokként tartottak számon gazdaságokat. Támogatták például a telepítéseket a Léva fölötti szlovák többségű falvak határában, melynek feltehetően a város körüli szlovák etnikum megerősítésének a szándéka volt az oka.

Ha a telepítéseket a két világháború közötti csehszlovák közigazgatás politikai jársai alapján vizsgáljuk, a telepes családok számát és a betelepített termőföld nagyságát

452 SNA, f. KR, k. 39. Obce kolonizačního území na Slovensku dle sčítání lidu z roku 1919.

tekintve is a Felső-Csallóközben lévő Somorjai járás volt a leginkább érintett, ahol összesen 507 telepes birtokot osztottak ki, amelyek összterülete elérte a 7,6 ezer ha-t. A telepítések által erősen érintett járások közé tartozott még a Galántai, a Nyitrai, az Ógyallai, a Komáromi (ezek mind Délnyugat-Szlovákiában találhatóak), valamint a Losonci és Feledi járás, amelyek mindegyikében minimálisan 200 telepes család kapott birtokot. Ennél kevésbé érintették a telepítések a Dunaszerdahelyi, az Érsekújvári, a Párkányi, a Kékkői, a Korponai, a Lévai, a Zselízi, a Verebélyi és a Királyhelmeci járást, de még ezek is 100 körüli vagy afölötti telepes birtokkal bírtak. Csupán néhány tucat telepes család érkezett viszont a Végsellyei, Rimaszombati, a Tornaljai, a Szepsi, a Nagykaposi és a Gálszécsi járásba. A határ menti járások közül egyetlen telepítésről sincs információnk a Rozsnyói és a Kassa vidéki járásból. Ezek az adatok jól mutatják, hogy a telepítések elsősorban a Somorjaitól a Párkányig található Duna menti járásokban összpontosultak, míg a második legérintettebb térség a Kékkői, Losonci és Feledi járás alkotta közép-szlovákiai régió volt.

13. táblázat. A kolonizáció eredményei Dél-Szlovákiában – járások szerinti bontás

Járas	Az ÁFH kolóniái			Magánkolonizáció			Kolóniák összesen		
	kolóniák száma	a telepes birtokok száma	a kolóniák összterülete ha-ban	kolóniák száma	a telepes birtokok száma	a kolóniák összterülete ha-ban	kolóniák száma	a telepes birtokok száma	a kolóniák összterülete ha-ban
Somorjai	9	394	5 598	3	113	2060*	12	507	7 658
Dunaszerdahelyi	6	136	2 443	4	56	1 155*	10	192	3 598
Galántai	8	184	2 632	4	50	1 259	12	234	3 891
Vágsellyei	1	46	610	1	1	13	2	59	623
Érsekújvári	1	166	1 244	1	17	393	2	183	1 637
Nyitrai	3	278	2 016	-	-	-	3	278	2 016
Aranyosmaróti	-	-	-	1	10	120*	1	10	130*
Verebélyi	2	80	754	1	17	250	3	97	1 004
Komáromi	3	92	1 588	4	117	2055*	6	200	3 643
Ógyallai	4	141	1 719	3	101	755*	7	242	2 474
Párkányi	4	106	3 578	1	6	80*	5	112	3 658
Zselízi	4	80	1 403	2	18	293	6	98	1 696
Lévai	-	-	-	7	105	1 270	7	105	1 270
Korponai	-	-	-	14	117	1 533	14	117	1 533
Kékkői	-	-	-	10	189	2 222	10	189	2 222
Losonci	4	47	1 067	8	186	3 035	13	233	4 102
Rimaszombati	-	-	-	4	98	960*	4	98	960
Feledi	5	119	1 779	6	90	1 242	11	209	3 021
Tornaljai	-	-	-	7	34	500*	7	34	500
Rozsnyói	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Szepsi	-	-	-	1	14	210	1	14	210
Kassa vidéki	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gálszécs	-	-	-	1	7	358	1	7	358
Királyhelmeci	4	67	1 332	1	19	228	5	86	1 560
Nagykaposi	1	17	230	-	-	-	1	17	230

* becslő adat

A járási bontás jól kimutatja az állami és a magánkolonizáció közötti regionális eltéréseket is. Az állami kolonizáció esetében még inkább egyértelmű a délnyugat-szlovákiai járások hangsúlyos érintettsége. A telepítéseknek ebben a formájában a legtöbb település a Somorjai járásba érkezett, melyet a Nyitrai (itt leginkább a nagybirtok volt alkalmazottainak kiosztott birtokokról van szó), a Galántai, az Ógyallai, a Párkányi és Dunaszerdahelyi járás követett. A Dunától keletre eső területeken viszont egyedül csak a Feledi járásban mutatható ki számottevő állami telepítés. Ha viszont a magánkolonizációt vizsgáljuk, ennek hangsúlyja egyértelműen a Korponai, a Kékkői és a Losonci járás alkotta honti, nógrádi dombvidékre esik, míg a Duna menti járások ettől kevésbé érintettek.

4. térkép. Az állami kolonizáció sűrűsége az egyes járásokban (a letelepített családok száma alapján)

5. térkép. A magánkolonizáció sűrűsége az egyes járásokban (a letelepített családok száma alapján)

6. térkép. A kolonizáció sűrűsége a telepítések mindkét formája alapján az egyes járá-sokban (a letelepített családok száma alapján)

A Dél-Szlovákiában létrehozott kolóniák földrajzi elhelyezkedésének kapcsán tervszerűség többnyire csak az állami telepítések kapcsán fedezhető fel. Különösen a legionárius telepek helyének, illetve a nagyobb dél-szlovákiai városokat körbeölelő, a magyar nyelvtérülettől elszigetelni hivatott telepek esetében szembetűnő ez a tudatosság. A telepítések gyakorlatába belejátszó egyéb – már említett érdekek és mozzanatok – azonban olykor az állami kolóniák helyének kijelölését is esetlegessé, semmiféle rendszerbe be nem illeszthetővé tették. Nem beszélve a magánkolonizációról, amely – kivéve azokat az eseteket, amikor a Szlovák Liga vagy más kolonizátor által szervezett akcióról volt szó – esetében a tudatosság ritkábban volt kimutatható.

Mint már Daxner elképzelései kapcsán szó esett róla, aoteles csoportokat nem egymástól elszigetelten, hanem tömbökben telepítették le. A telepítések valós szándékainak felmutatásához a kolóniák politikai járások szerinti csoportosítása helyett alkalmasabbnak tűnik az egyes telepítési tömbök figyelembevétele. Az egyes kolóniák térbeli elhelyezkedése és a feltárt forrásanyagok alapján összesen tíz nagyobb telepítési tömböt különböztethetünk meg, amelyeket természetesen még további kisebb csoportokra is fel lehetne osztani.⁴⁵³

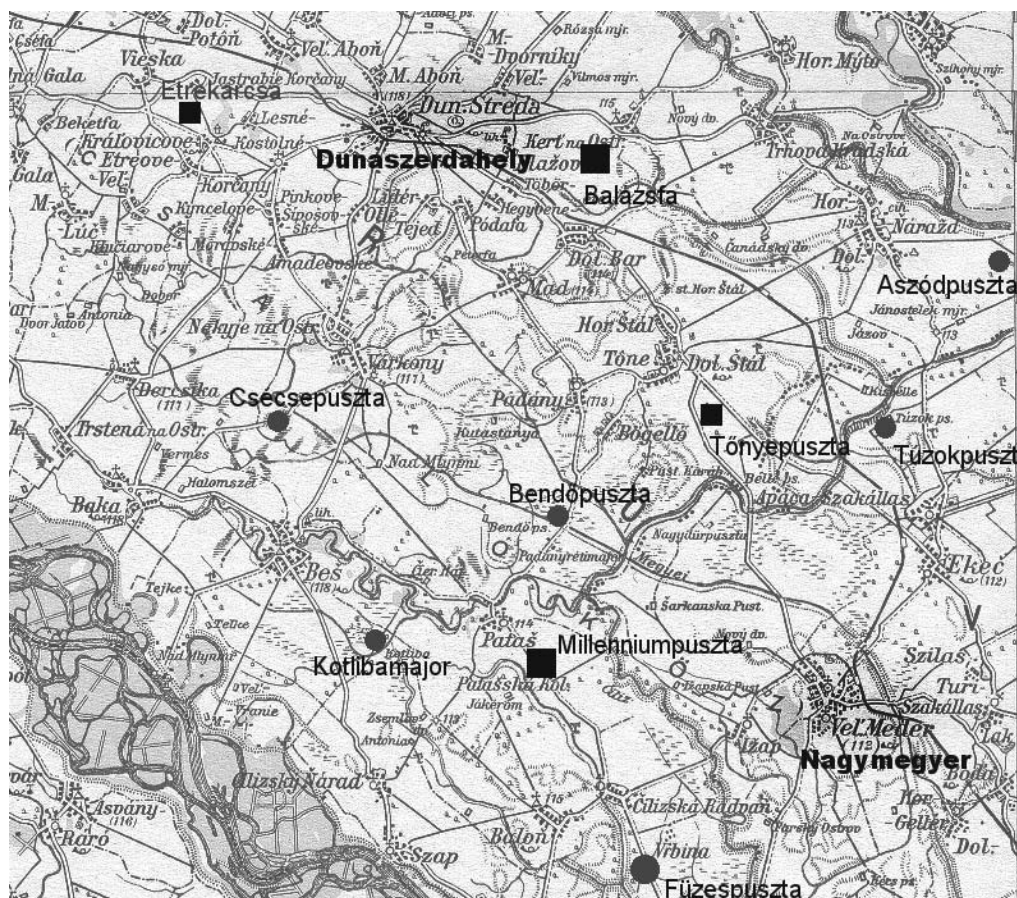
1. A felső-csallóközi telepítési tömb

Ebbe a csoportba 19, a Felső-Csallóközben, illetve attól északra, a Mátyusföld legnyugatibb részén, Szenc alatt létrehozott kolónia tartozik. Ezt a tömböt döntőrészt nagy létszámú állami kolóniák (15 telep, összesen 570oteles családdal és közel 8500 ha nagyságú területtel) alkották, amelyet négy magánkolónia egészített ki (120oteles családdal és mintegy 2000 ha-ral).

453 A Szepesi járásban létrehozott Szőlőskét egyik telepítési tömbhöz sem lehetett besorolni.

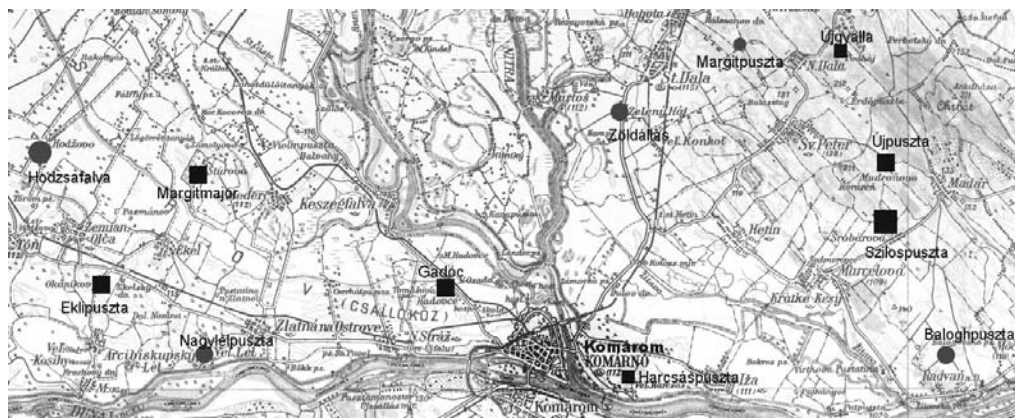
A Csallóköz belső területein, a Dunaszerdahelyi járásban, illetve a Komáromi járás nyugati szegletében inkább csak szórvány jellegű telepítés folyt. Mivel a kis és közepes lét-

számú kolóniák nem voltak közvetlen kapcsolatban a szlovák nyelvterülettel, jelentősebb etnikai változásokat nem lehetett tőlük remélni. Az ide tartozó négy állami kolónia (Etrakarcsa, Balázsfá, Millenniumpuszt, Tőnyepuszt) közül az etrakarcsai csak jóindulattal tekinthető valódi telepnek, de a hat magántelep között is akadt, amelyre csupán néhány telepés család érkezett. Noha a térségbe mindössze 137 család települt le, az egy főre eső birtoknagyság magas volt, így mintegy 3700 ha területen gazdálkodhattak.

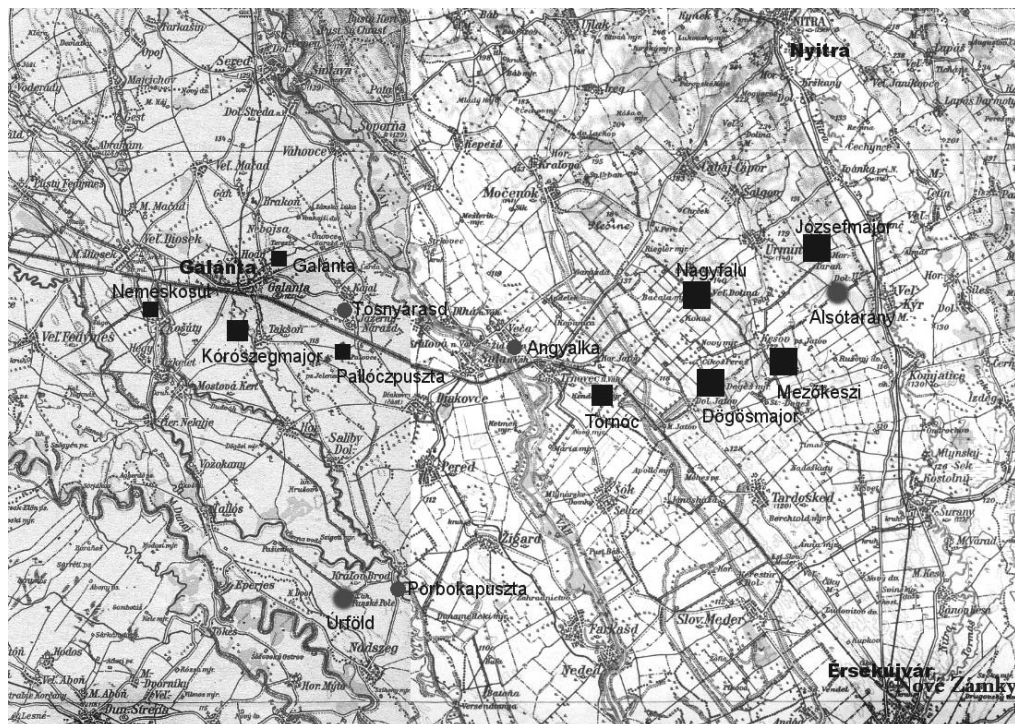
3. A komáromi telepítési tömb

E telepítési tömb hét állami kolóniája (Gadócpuszt, Margitmajor, Eklipuszt, Újpuszt, Szilospuszt, Újgyalla, Harcsáspuszt) és viszonylag nagy létszámú öt magántelepe (Hodzsafalva, Nagylél, Zöldállás, Margitpuszt, Baloghpuszt) a maga közel ötezer hektárnyi területével és 435 telepessel erős tömböt alkotott. Az ide tartozó kolóniák egyik feladata Komárom szláv bekerítése volt. A kolóniacsoport másik célja a Pozsony és Párkány közötti egységes magyar tömb kettévágása, amelyet a nagysurányi szlovák etnikai nyúlványnak a Duna vonaláig terjedő kiterjesztésével kívántak elérni. Az ide irányuló kolonizáció újra kívánta élesztetni a 18. században Ógyalla környékére telepített, közben azonban elmagyarosodott szlovák nyelvszigetet is.

4. A Vág menti telepítési tömb

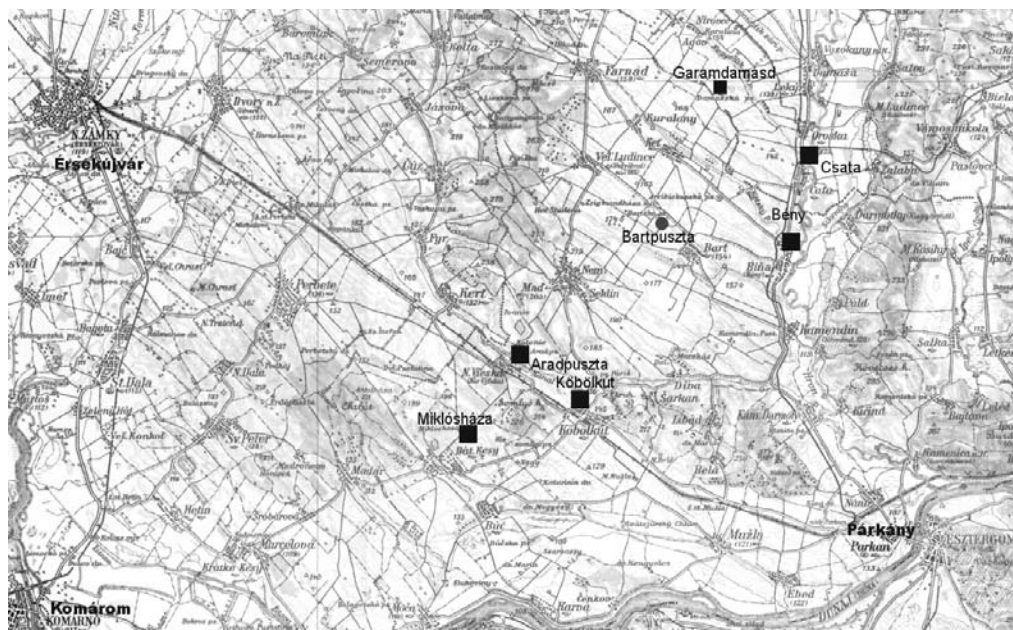
A csoportba tartozó összesen tizenhárom telep valójában két kisebb csoportra bontható. A Pozsony–Érsekújvár vasútvonal mellé telepített öt állami telep (Kőrösszegmájer, Galánta, Nemeskosút, Pallóczpusztá, Tornóc) feladata az említett vasútvonal biztosítása, illetve Galántának a magyar nyelvterületről való elszigetelése lehetett. Ezt egészítette ki a Tósnýárasd és Vágsellye mellett létrehozott két magántelep. A Nyitra és Érsekújvár közötti vegyes lakosságú területen létrehozott négy nagy állami telep (Józsefmájer, Nagyfa, Mezőkeszi, Újdögösmájer) és egy magánkolónia (Alsótarány) megalapítása a

helyi szlovák lakosság megerősítését és a Nyitra és Nagysurány közötti szlovák folyosó helyi szlovák lakosság megerősítését és a Nyitra és Nagysurány közötti szlovák folyosó kibővítését szolgálta. Ehhez a két csoporthoz csak lazán kapcsolódik a Kis-Dunától északra létrehozott két magántelep (Úrföld, Porbokapuszta), valamint a Kolon melletti Bémajor, ahová Árvából érkeztek magántelepeseik. Az ide tartozó kolóniák összterülete meghaladta az ötezer ha-t, a telepés családok száma pedig 565 volt.

5. A Duna menti telepítési tömb

A közepes és kis létszámú hat állami (Aradpuszta, Miklósháza, Köbölkút, Bény, Csata, Garamdamásd) és egy magánkolónia (Bartpuszta) összterülete mintegy 4500 ha, a letelepedett családok száma pedig 140 volt. Az állami telepek elsősorban katonai szerepet kaptak, közülük kettő a Párkány és Érsekújvár közötti vasútvonalat, másik három telep pedig a Párkány és Léva közötti vasutat biztosította. Az ebbe a csoportba tartozó telepek egy részére legionáriusokat telepítettek.

6. A barsi telepítési tömb

A barsi telepítések három állami kolónia (Kisfajkúrt, Bimbolapuszta, Setétkút) mellett nyolc magántelepet (Kulantómajor, Alsózsemszer, Mocsárpuszta, Kóhatármajor, Garamújfalú, Szentkeresztpuszta, Kamenecpuszta, Jakabmajor) foglaltak magukban. Az említett telepek 2900 hektáros területére 233 telepés család érkezett. A 11 kolónia közül a Lévától délnyugatra található három állami és egy magántelep (Kulantómajor) a nagysurányi etnikai nyúlvány keleti irányú kiszélesítését, míg a Lévától északkeleti irányban

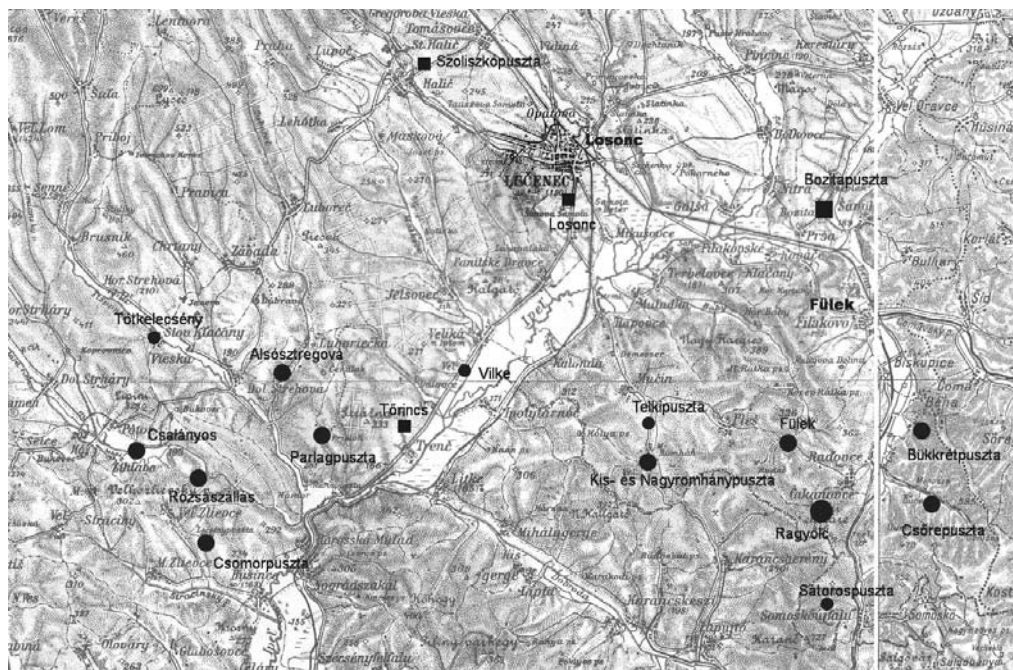
454 Vö. Popély Árpád: A Lévai járás etnikai arculata a csehszlovák telepítési politika és a reszlovakizáció tükrében. *Kisebbségkutatás*, 12, 2003. 1. sz. 69–122. p.

This is a detailed topographic map of a region in Hungary, centered around the town of Devica. The map shows a network of roads, rivers, and numerous smaller settlements. Key locations labeled include Devica, Varsány, Alsószenter, Mocsárpuszta, and Kőhatarmajor. The map also features a scale bar and a north arrow.

Az Ipoly vonzáskörzetébe tartozó telepítések esetében viszonylag kevés tervszerűség fedezhető fel. Az egyetlen állami telep (Ágota) mellett 21 magánkolónia (Bodorpuszta, Hébecpuszta, Kovácsmajor, Barossmajor, Winklerpuszta, Kistompa, Szakállasmajor, Felsőszemeréd, Szkornypuszta, Pezernyepuszta, Lontó, Ivánkamajor, Szalatnya, Kelenye, Lukanénye, Gyürki, Pálháza, Szelény, Hontrákóc, Hontnémeti, Rovne) alkotta csoportba általában kis létszámú, szórványjellegű telepek tartoztak. A Korponához közeli három kolónia (Hontnémeti, Hontrákóc, Rovne) pedig a többi kolóniától északra, szlovák nyelvterületen létesült (a térképre nem kerültek rá – S. A). A térségbe összesen 177 telepes család érkezett, akik összesen mintegy 2500 ha termőföldet vásároltak meg.

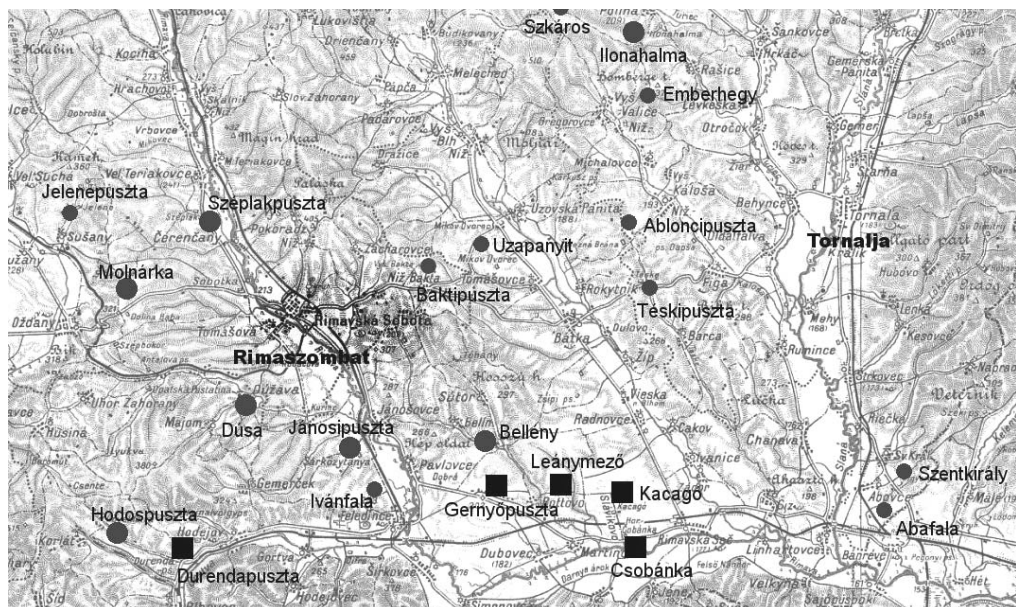
8. A nógrádi telepítési tömb

A felső-csallóközi és a Vág menti kolóniacsoport után a harmadik legerősebb telepítési csoportot a Nógrád megyei telepítések jelentették, amelyekbe többnyire közepes nagyságú kolóniák tartoztak. A Losonc és Fülek, valamint a magyar államhatár közötti térségben összesen négy állami (Losonc, Szolizskópuszta, Bozita, Törincs) és tizennégy magánkolónia (Csalányos, Alsósztrégová, Rózsaszállás, Parlagpuszta, Tótkelecsény, Csomorpuszta, Vilke, Fülek, Telkipuszta, Kisromhánypuszta, Sátorospuszta, Bükkretpuszta, Ragyolc, Csőrepuszta) létesült, összesen 5700 hektár területtel és 384 letelepült családdal. A többnyire közvetlenül az államhatár melletti telepítések az akkor még magyar jellegű Losoncot igyekeztek elszigetelni az anyaországtól, és megbontották a város alatti homogén magyar településterületet. A Kékkői járás vegyes lakosságú vidékein megvalósult telepítések pedig a nyelvhatár fellazítását szolgálták. A Fülek melletti Bozítapusztán létrehozott lezionárius telep feladata a Zólyom és Kassa közötti déli vasútvonal védelme volt.

9. telepítési tömb

Gömör nyugati csücskében összesen 22 kolónia jött létre több mint 3800 ha területtel és 332 letelepült családdal. Az öt állami kolóniát (Gernyőpuszta, Leánymező, Kacagó, Csobánka, Durendapuszta) tizenhét magántelep (Széplakpuszta, Jelenepuszta, Molnárkapuszta, Dúsa, Hodospuszta, Jánosipuszta, Bellény, Bakti, Uzapanyait, Ivánfala, Abloncipuszta, Téskipuszta, Szkáros, Ilonahalma, Szentkirály, Abafalva, Felsővály) egészítette ki. A Várgede melletti állami kolónia (Durendapuszta), valamint további tíz magántelep (Széplakpuszta, Susány, Molnárkapuszta, Dúsa, Hodospuszta, Jánosipuszta, Bellény, Bakti, Uzapanyait, Ivánfala) a nyelvhatáron fekvő Rimaszombat körbeölelését, a Rimaszécs melletti Koburg-birtokon létrejött négy állami kolónia pedig elsősorban az egységes magyar tömb fellazítását és az államhatárok védelmét szolgálták. A Tornaljai járás területén létrehozott hét telep többnyire az apró szóránytelepek kategóriájába tartozott, s komolyabb jelentőséggel nem bírt a térség etnikai arculatának szempontjából.

10. telepítési tömb

A Kassától keletre eső térségben összesen hét kolónia jött létre, ebből öt állami (Bodrogszerdahely, Cifratanya, Battyán, Bély, Nagykapos) és két magánkolónia (Bodrogszerdahely, Karlatanya). Az összesen 2100 hektárt területű kolóniakon 107 család telepedett meg. E kolóniák elsősorban a magyar nyelvterület megbontását szolgálták, másrészt azonban katonai szerepük is volt. Az államhatárok és a Kassától a Kárpátalja felé húzódó vasútvonalak és vasúti csomópontok védelmét is ellátták.

A fentiekben felsoroltakat összegezve a kolóniák helyszínének kijelölésével kapcsolatban az alábbi tanulságok szűrhetők le:

versailles-i határrendezés visszásságai miatt jelentős nemzeti kisebbségekkel bíró Csehszlovákiát egy Prága elképzelése szerinti „csehszlovák” nemzetállammá kívánta átalakítani. A nemzetállami politika eszköztára különböző volt. A forradalmi nemzeti diktatúra időszakában inkább a direkter, míg az 1920-as alkotmány elfogadása után a közvetettebb módszerek jellemezték. A földbirtokreform és a telepítések által a csehszlovák kormányzat a nacionalizmusok már ismert és máshol is alkalmazott eszköztárhoz nyúlt. A valós szociális és gazdasági igények mentén végrehajtott földbirtokreformot a cseh-szlovák etnikum gazdasági és ezáltal politikai és társadalmi hatalmának megszilárdítására is fel kívánta használni. Hogy ez a szándéka a szudétanémetekkel szemben milyen mértékben valósult meg, vitatott. A szlovákiai magyarság gazdasági és társadalmi bázisa viszont jelentősen meggyengült a földreform következtében.

A földreform részeként végrehajtott telepítések a nemzetállami célkitűzések eszköztárának direkter formái közé tartoztak. Amikor tehát Milan Hodža az elmagyarosodott területek (sic!) visszaszlovákosításáról, Jan Voženilek pedig Szlovákia déli határainak biztosításáról beszélt, a telepítések lényegét fejezték ki meglepő őszinteséggel.

A telepítések megtervezésében és végrehajtásában elsősorban olyan nemzetállami szándékok fedezhetők fel, amelyek alapvetően három célkitűzést követtek:

1. A hatalomváltás időszakában még homogénen magyarok által lakott Dél-Szlovákia etnikai arculatának megváltoztatását, a térség fokozatos elszlovákosítását.

2. Az államhatárok biztonságának az ide letelepített államhű népesség általi megerősítését.

3. A termőföld nacionalizálása által a gazdasági és ezáltal a politikai hatalom megszerzését.

A földreform végrehajtása közben lezajlott telepítések összességében tehát azt a csehszlovák törekvést szolgálták, hogy a dél-szlovákiai térség etnikai összetételének megváltoztatásával olyan mértékben átformálják az itteni viszonyokat, hogy ezáltal is legalizálják a trianoni államhatárt.

Hogy ezek a célkitűzések mennyiben valósultak meg, annak eldöntése további elemzéseket igényel. Bár a telepítések szándékai világosnak tűnnek, a csehszlovák demokrácia és az anyagi lehetőségek szabta korlátok behatárolták az akció sikerét. Azoknak, akik a telepítések etnikai hatásának gyors eredményeit remélték, csalódnuk kellett. A telepítések végső, számszerű eredményei meg sem közelítették a Daxner és mások által megálmodott méreteket, a világgazdasági válság pedig nem csupán a szervezett kolonizáció befejezését eredményezte, de a már meglévő telepes gazdaságokat is egzisztenciális válságba sodorta. A kolóniák pedig sem gazdasági, sem nemzeti szempontból nem bizonyultak olyan expanzívnek, mint ahogyan azt egyesek elvárták volna. A telepesek jelentős része ugyanis elsősorban gazdálkodni akart és biztos megélhetést teremteni családjá számára, ami felülírta a mások által számukra megálmodott nemzeti váteszszerepet. Ezt támasztják alá a galántai járási hivatal vezetőjének Nádszeg mellé települt nazarénus szektához tartozó jugoszláviai telepesekkel kapcsolatban 1929-ben elhangzott szavai is: *„Noha az állammal szemben, amely olcsó birtokhoz és jó módhoz segítette őket, szent kötelességük lenne azokat az állami kezdeményezéseket vagy ün-*

nepségeket támogatni, amelyeket ezen a magyar vidéken a nemzeti ébresztés céljával rendeznek, ők ezt nem teszik."⁴⁵⁸

Bár több mint háromezer telepés családról beszélünk, a magyarok által homogénen lakott dél-szlovákiai területek nagyságát és népességét figyelembe véve ez a mennyiség nem tudott asszimilációs erőként működni. Ehhez sem a csehszlovák állam nemzetiségekkel szembeni toleráns magatartása, sem a korabeli magyar lakosság mentalitása és erősen magyar identitása nem teremtett megfelelő táptalajt. Sőt Daxnerék vízióival ellentétben a többség (a helyi magyarság) kezdte asszimilálni a kisebbséget (a telepéseket). Nem a helyi magyarok voltak ugyanis rákényszerülve, hogy szlovákul tanuljanak, hanem a telepéseknek volt szükségük a magyar nyelvre, ha a „magyar tenger” közepette gazdálkodni, kereskedni, élni akartak. Ez ellen ideig-óráig egyfajta elszigetelődéssel lehetett védekezni, ám hosszú távon nem.

A telepések elszigeteltségének egyik forrását házassági szokásaik jelentették. Mint azt a telepek elzártságával foglalkozó 1938-as jelentés is megállapította, a telepések házassági szokásai belterjesek: a környező kolóniákról is ritkán választanak maguknak házastársat, a magyar falvakból pedig még ritkábban. A jelentés idéz egy szólást is, mely szerint az a mondás, hogy a zene és a szerelem nemzetközi, a telepések esetében a szerelemre nem érvényes.⁴⁵⁹ A harmincas években azonban egy-egy vegyes házasság már kezdte megbontani ezt az elszigeteltséget, bár – amint az a Telepítési Hivatal elemzéséből kiderül – Pozsonyban az ilyen kapcsolatoknak nem nagyon örültek: „A telepítések által Szlovákia valamennyi határ menti járásában kialakult egy gyenge szlovák kisebbség, amely azonban állami és nemzeti céljaink biztosításához nem elegendő. Olyan mértékű megszorítására van szükség, hogy erőben és számban is hosszú távon expanzív lehessen. Már ma is előfordulnak vegyes házasságok, amely mint jelenség, az eddigi tapasztalatok alapján nemzeti szempontból nem kívánatos. Egyes kolóniák jelentős számbeli növekedést mutatnak. Minél hamarabb meg kell oldani a kolóniákon élő gyerekek helyzetét. Másik különben az a veszély fenyeget, hogy az erős és ravasz többség asszimilálja őket. A természetes szaporulat belátható időn belül a nagyobb, hosszabb távon pedig a kisebb telepés gazdaságok megosztását teszi szükségessé. Ez azonban nem lesz elegendő, s így a telepések számára további földeket kell szerezni. A cél pedig továbbra is az marad, hogy a gyenge kisebbséget minden tekintetben erős többségévé változtassuk.”⁴⁶⁰

A telepítések direkt hatását vizsgálva tehát a csehszlovák nemzetállami szándékok egyértelmű kudarcáról lehet beszélni. Hosszú távon azonban mégis felfedezhetők azok a változások, amelyet a kolonizáció a térség etnikai struktúrájában elindított. Mint azt Popély Árpád is kimutatta, a kolonizáció számos település etnikai arculatát változtatta meg.⁴⁶¹ Adatai szerint az 1910 és 1930 között abszolút magyar többségét elvesztő 123 szlovákiai község közül a kolonizáció idézte elő ezt a folyamatot Előpatonyban, Kurtakesziben, Tornócon, Fülekpilisen, Persén, Dúsán és Bellényben,⁴⁶² de a telepíté-

459 SNA, f. KR, k. 26, 17444/38.

460 SNA, f. KR, k. 40, č. 6228/35, Nutnosť hospodárskeho dozoru na kolóniách i po zaknihovaní.

461 Popély Árpád: A kolonizáció területi vonatkozásai és etnikai következményei. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 5, 2003. 2. sz. 83–102. p.

462 Valójában Előpatony és Kurtakeszi esetében nem maguk az anyaközségek továbbra is magyar többségűek maradtak.

sek okolhatók a magyarság kisebbségbe szorulásáért Osgyánban is. A statisztikai elszlovákosodás azonban néhány településen csak ideiglenes volt, hiszen pl. Előpatony vagy Kurtakeszi – miután a kataszterükben létesített kolóniák önálló községgé váltak – a harmincas évek végére ismét visszanyerte magyar többségét. A közvetlenül a magyar etnikumú községekbe történő telepítések közül sok volt viszont az olyan, amelyik ugyan magyar többségű maradt, de etnikai homogenitását véglegesen elveszítve vegyes nyelvűvé vált.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni a telepítések által érintett falvakban alapított ún. kisebbségi iskolák hatását sem. Ezeknek az állam által kiemelten támogatott intézményeknek ugyanis már a kezdetektől fogva sikerült a helyi magyar gyerekek egy részét is magukhoz csábítaniuk. Ezek az iskolák bocsátották ki majdan a szlovákiai magyaroknak azt az első generációját, amely sem a közéletben, sem az iskolában nem találkozott a magyar kultúrával, így azt ők már a saját gyermekeiknek nem is tudták továbbadni.

A dél-szlovákiai kolonizáció már a harmincas években érezhető hatását példázza a nagykaposi kolonisták 1933-ban, tehát tíz évvel a letelepedésük után megfogalmazott levele is, amely ugyan feltehetően eltúlozza a telepítések eredményeit, de így is jól mutatja, milyen társadalmi-etnikai folyamatok indultak meg a telepítések következtében. *„A szlovák iskola virágzik, a magyar viszont visszaesik. A szlovák iskolában négy, a magyarban csak egy tanító van. Eleinte Nagykaposon csak 12 gyerek járt szlovák iskolába, ma már több mint 130. Nagykapos a többi magyar falu számára is jó példa lehet.... Nagykapos szlovák szempontból már 100 százalékkal jobb helyzetben van, mint azelőtt. Csak próbálták volna meg uraim, amit mi megpróbáltunk, megtudnák azt, milyen nagy különbség van Nagykapos tíz évvel ezelőtti és mostani lakossága között. Ezek az emberek a legnagyobb ellenségeink voltak, s ha a mi ellenségeink, akkor az állam ellenségei is. Ma pedig köztársasági gondolkodásúak. Csak vegyük azt, hogy amikor ideköltöztünk, Nagykaposnak az a része, ahol mi, a kolonisták élünk, teljesen magyar volt. A gyerekek csak magyarul beszéltek. Ma már nem hallani a gyereket, akik a kolónián laknak, legyenek akár szlovákok vagy magyarok, másképpen, mint szlovákul beszélni.”*⁴⁶³

A telepítések olyan folyamat kezdetét jelentették tehát, amelyek a második világháború utáni események által felgyorsulva oda vezettek, hogy a korábban homogénen magyarok által lakott Dél-Szlovákia vegyes nemzetiségű régióvá vált.

9. TELEPESEK A TÖRTÉNELEM VIHARÁBAN

A kolóniák alapításának folyamata 1930-ra lezárult, s a későbbi években már csupán szórvány jellegű magántelepítésekről van tudomásunk. Továbbra is működött azonban a Telepítési Hivatal, amely túlélte az első köztársaságot, s a szlovák autonómia idején, 1939. január 5-én szűnt meg. Feladatai a harmincas években a kolóniák gazdasági felügyelete mellett leginkább a kolóniákra vezető utak kiépítésére, a telepés birtokok telekkönyvezése körüli teendőkre, a kolóniák kulturális életének megszervezésére irányultak, miközben az illetékes testületek továbbra sem mondtak le arról, hogy a telepítések által megerősítsék a szlovákság pozícióit Dél-Szlovákiában. Ez a célkitűzés motiválhatta a földhivatal nemzetgazdasági szakosztályának javaslatát, amely alapján az ÁFH elnökségében döntés született a kolonizációs területen szabad kéz alatt történő földvásárlások hitelekkel való támogatásáról.⁴⁶⁴ A javaslat szerint elsősorban a már ott élő telepések gyerekei, rokonai kapnának ilyen támogatást akkor, ha alávetik magukat az oszthatatlan parasztbirtokokra vonatkozó megkötéseknek, és ha olyan jelentkezőkről van szó, akik nemzeti és erkölcsi szempontból is megfelelnek az elvárásoknak. Noha látszólag csupán szociális intézkedésről volt szó, a végül nem realizált intézkedés által a kolonizáció rejtett és az állam számára olcsó formáját kívánták volna meghonosítani.

A világgazdasági válság kifulladásával egy időben, a harmincas évek közepétől egyre többször merült fel egy újabb, a korabeli szóhasználatban belső kolonizációnak nevezett második telepítési hullám megkezdése, amely a rossz gazdasági és szociális helyzetben lévő paraszti rétegek megsegítését szolgálta volna. A kolonizáció második hullámának céljaira elsősorban a földreform során kisajátított, de még ki nem utalt birtokokat, valamint az állam kezelésében hagyott maradékbirtokokat szánták.⁴⁶⁵ Az újabb települési hullám egyik szorgalmazója az 1932-től 1935-ig, miniszterelnöki kinevezéséig a mezőgazdasági tárcát vezető Milan Hodža volt. A terv mögé felsorakozott a Hodžát vezérének tekintő a *Zem* [Föld] című lap köré tömörülő radikális fiatal szlovák értelmiség is, akik elsősorban a zsidó és magyar kézen lévő nagybirtokok kolonizációját javasolták.⁴⁶⁶ Bár a fennmaradt források alapján a tervezett kolonizáció elsősorban gazdasági és szociális indíttatású volt, s nem korlátozódott volna a magyarok által lakott területekre, a csehszlovák államot működtető nemzetállami logika szerint etnikai célokra is szerették volna felhasználni. Ezzel függ össze a kolonizációval foglalkozó állandó tárcaközi bizottság 1936. október 12-én kelt javaslata, amely a déli államhatárok védelmével kapcsolatban újabb kolóniák létrehozását helyezte kilátásba.⁴⁶⁷ A tárcaközi bizottság ennek érdekében egy olyan albizottság létrehozására is javaslatot tett, amely a katonai szempontokat figyelembe véve jelölné ki azokat az objektumokat, amelyeket tele-

464 NA ČR, f. SPU-Vš, k. 246, F. XVI/3, č. 23818 pres.

465 SNA, f. KR, k. 2. č. 287520/1935.

466 Vö. Cambel, Samuel: *Štátnik a národohospodár Milan Hodža*. Bratislava, Veda, 2001.

467 SNA, f. KR, k. 2, č. 6997/36.

pítések céljából ki kellene sajátítani. A tervezett kolonizáció azonban az első köztársaság időszakában már nem valósult meg, mivel az 1938-as év eseményei nem csupán az ilyen terveket, de magát az első Csehszlovák Köztársaságot is elsöpörték.

9.1. A TELEPESEK ÜGYE AZ 1938-AS CSEHSZLOVÁK VÁLSÁG IDEJÉN

Noha számottevő új telepítés a harmincas években már nem volt, a szlovákiai magyarok politikai képviselete a két világháború közötti időszak teljes időszakában megpróbálta napirenden tartani a kolonizáció ügyét. Így amikor 1938-ban a Hodža miniszterelnök által a nemzetiségi státútumról kezdett tárgyalások kapcsán az EMP benyújtotta eredetileg 67 pontot tartalmazó, majd később 81 pontossá duzzadt memorandumát, a telepítések revíziójának követelése abban is helyet kapott: *„szükségesnek tartjuk, hogy a földreform által létesített olyan csehszlovák telepek földje, amelyeket minden oldalról magyar többséggel bíró községek határolnak, újból magyar földtulajdonosok kezére kerüljön...”*⁴⁶⁸ Szintén előkerült a telepítések témája az 1938 májusában, illetve júniusában lezajlott községi választások kampányában is,⁴⁶⁹ de aztán a nyár végétől kibontakozó belpolitikai válság már a telepítések revízióján jóval túlmutató témákat helyezett a politikai diskurzusok középpontjába. Ám ha napi események feledtették is a kolóniák témáját, azt azonban mindenki tudta, hogy egy esetleges határrevízió után Budapest és az Egységes Magyar Párt ragaszkodni fognak a telepítések előtti birtokviszonyok visszaállításához.

1938 szeptemberében az addig nyugodt Dél-Szlovákiában is feszültebbé vált a helyzet. A nemzetiségi státútumról folyó tárgyalások végleges megszakadása, s a szudétanémet határszéli történet események már jelezték, hogy a kisebbségi kérdés Csehszlovákián belüli rendezésére kevés esély maradt. A szudétanémetek és a prágai kormány közötti nyílt szakadásra, valamint a szudétanémet kérdésnek az európai diplomácia fókuszába kerülésére az EMP képviselői klubja a szeptember 17-én megfogalmazott nyilatkozatával reagált. A nyilatkozatban az EMP azt követelte, hogy „adassék meg a lehetőség arra, hogy a magyar népcsoport népszavazással dönthesse el, miként kíván elhelyezkedni a közép-európai térben”, vagyis a megváltozott helyzetre reagálva immár nyíltan megfogalmazta a határrevízió igényét. Az 1938. szeptember 29–30-i müncheni konferencia precedens értékű döntése a trianoni Magyarországon és a Dél-Szlovákiában élő magyarok között is a mielőbbi határrevízió reményét keltették. A magyar diplomácia azonnal mozgásba lendült, s október 1-jén a kétoldalú tárgyalások mielőbbi megkezdését sürgető jegyzéket intézett Prágához.⁴⁷⁰ Október 3-án pedig újabb jegyzékben fordult a csehszlovák félhez, amelyben tárgyalások feltételeként a magyar nemzetiségű politikai foglyok szabadon bocsátását, a magyar nemzetiségű katonák leszerelését és hazarendelését, vegyes etnikumú rendfenntartó erők létrehozását és a területátadás szim-

468 MOL, KÜM, K 64, 1938-7-43.

469 Az EMP választási gyűlései közül kampánytéma volt a telepítés Osgyánban, Karván, Lekéren stb. Az 1938-as községi választásokkal kapcsolatban bővebben lásd Simon Attila: Az 1938-as csehszlovákiai községi választások és a szlovákiai magyar politika. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 8, 2006. 1. sz. 111–134. p.

470 A bécsi döntés diplomáciai előzményeiről lásd Sallai Gergely: *Az első bécsi döntés*. Budapest, Osiris, 2002.

bolikus jeleként két-három város azonnali visszaadását követelte. Miután München miatt Csehszlovákiában belpolitikai válság alakult ki, amelyet Beneš elnök lemondása, majd a szlovák autonómia kihirdetése tovább mélyített, a határatadásról szóló tárgyalások végül csupán október 9-én kezdődhettek meg Komáromban.

A müncheni döntés és következményei nem csak a diplomáciát hozták mozgásba. A versailles-i határok összeomlása, valamint a csehszlovák kormányzat bejelentése, miszerint nem akadályozza az ország területén élő nemzeti kisebbségek önrendelkezési jogának érvényesülését, az egyik pillanatról a másikra heves érzelmekeket váltott ki Dél-Szlovákia lakosságából. Az itt élő magyarok és szlovákok ekkor tudatosították, hogy a trianoni határok revíziója bármelyik nap megtörténhet, s e felismerés hatására az addig nyugodt régió szinte egy emberként mozdult meg. Október 3-tól Dél-Szlovákia szinte valamennyi régiójában az önrendelkezési jogot, és a közelgő visszacsatolást éltető demonstrációkra került sor, amelyek során a lakosság húsz év óta először szabadon használhatta a magyar nemzeti szimbólumokat: énekelte a nemzeti himnuszot, viselte a kokárdát, nemzeti színű zászlóval lobogóztatta fel a magyar többségű városokat és falvakat.⁴⁷¹

A magyar–szlovák államhatár megváltoztatásáról október 9–13-a között Komáromban zajló tárgyalásokat az egész szlovákiai közvélemény élénk figyelemmel kísérte, Ipolyság és Sátoraljaújhely Magyarországnak való átadását pedig mindenki annak a jeleként értelmezte, hogy a trianoni határok napjai meg vannak számlálva. Ezen a hangulaton a tárgyalások megszakadása és a Dél-Szlovákiában október 14-én kihirdetett szükségállapot ténye sem változtatott, így a kérdés október második felében már nem úgy fogalmazódott meg, vajon lesz-e, hanem úgy, milyen mértékű lesz a határkorrekció.

Az egyre inkább realitássá váló határváltozás a telepítésekkel kapcsolatban is azonnali lépésekre készítette mind a magyar, mind pedig a csehszlovák kormányzatot. Magyar oldalon a csehszlovák földreform revíziójának jogi előkészítése kezdődött meg, csehszlovák részről pedig megkezdtek a telepések evakuálásának a tervezését és a várható károk minimalizálásának a biztosítását. Mivel a magyar kormányzat célja az volt, hogy rövid úton megszabaduljon minden olyan személytől, aki Trianon után költözött a visszacsatolandó területekre, nem keltett meglepetést, hogy a budapesti Földművelésügyi Minisztérium által a csehszlovák földreform felülvizsgálata tárgyában 1938 októberének első napjaiban elfogadott *Földbirtokpolitikai teendők a felszabaduló Felvidéken* című tervezet is ezt helyezte kilátásba.⁴⁷² A dokumentum a „magyar birtokos középosztály tönkretételét” szolgáló csehszlovák földreform orvoslását több szakaszban képzelte el, miközben az első és legfontosabb lépést a „magyar lakosság közé 1918. október 31-ike után betelepített idegen telepések mező (erdő) gazdasági ingatlanainak és házas belsőségeinek a megszerzése és ezeknek az ingatlanoknak a magyar földbirtokreformot szabályozó törvényes rendelkezések szerint megbízható magyar birtokos kezébe való juttatása”⁴⁷³ jelentette. A tervezet szólt a jelzett cél elérésének mikéntjéről is. Az első lépésnek az 1938. október 31-e utáni birtokszerezések felmérését nevezte meg. Ezt egy olyan jogszabály elfogadása követné, amely lehetőséget teremtene arra, hogy az őslakos juttatottak megtarthassák a földreform során kapott földjeiket, míg a betelepítettek

471 A dél-szlovákiai eseményekről lásd bővebben Simon Attila: A várakozás hetei. A szlovákiai magyarok az első bécsi döntés előtt. *Limes*, 20, 2007. 2. sz. 5–20. p.

472 MOL, FM, K 184, 1939-35-22303

473 Uo.

től – kártérítés mellett – el lehessen azokat venni. Figyelmet érdemel azonban az, hogy a tervezet bizonyos mértékig különbséget kívánt tenni a telepesek között, hiszen a cseh telepesekkel ellentétben a szlovák kolonisták egy részének a helyben maradását nem zárta ki – ha maradásuk a helyi őslakosság érdekeit nem sérti. A javaslat a revízió alá került és hatálytalanított földjuttatásokat elsősorban a helyi magyar lakosság és a vitézek kielégítésére kívánta felhasználni.

Budapesten azonban azt is felismerték, hogy a csehszlovák földreform eredményeinek felszámolása kizárólagosan jogi eszközökkel nem érhető el. Ezért a kormányzati körök a körülményesnek tűnő s számos problémát felvető jogi megoldás mellett, illetve helyett a direktebb és az erőszakot sem mellőző megoldásokat sem zárták ki. Abban reménykedtek, hogy a magyarlakta területek visszacsatolást követően bevezetendő katonai közigazgatás olyan helyzetet teremt majd, amely a telepesek döntő többségét távozásra bírja. Ebből a szempontból a magyar kormányzatnak kapóra jött a Dél-Szlovákiában a müncheni döntést követően kialakult hangulat, amely a telepesek elbizonytalanodásához vezetett. Ebbe az irányban hatott az 1938 őszi a magyar–szlovák államhatár térségében bekövetkezett legnagyobb fegyveres konfliktus is, amelyre október 5-én került sor. A kacagópusztai incidensként elhíresült események során a Rimaszombat alatti határszakasz magyarországi oldalán állomásozó hangonyi határbiztosító század egységei 1938. október 5-én a hajnali órákban áttörték a csehszlovák határvédelem első vonalát, s néhány óra időtartamra hat, magyarok általa lakott települést (Harmac, Jéne, Darnya, Serke, Simonyi, Velkenye) elfoglaltak.⁴⁷⁴ Felcsíki Gábor százados önhatalmú és kalandor támadása, amely során kilenc támadó esett el és tizennégyen kerültek csehszlovák fogságba, végül megtört a harmincas évek második felében a határszakaszon kiépített betonbunkerek géppuskatűzében, a támadók pedig visszavonultak a határ mögé. Mint Felcsíki visszaemlékezéséből kiderül, a százados a támadást egy általános Csehszlovákia elleni háború első lépésének szánta, miközben közvetlen célja az államhatártól mintegy négy km-re található – árvai szlovák optánsokkal és cseh legionáriusokkal betelepített – négy kolónia, Kacagópuszta, Gernyőpuszta, Leánymező és Csobánkapuszta elfoglalása, a telepesek elűzése, a telepes birtokok megszerzése volt. Felcsíki szavai szerint „a sok-sok telepes ház piros cserepes teteje kihívóan piroslott a kukoricaföldek között, amikor a trianoni határszélről távcsöveztük azokat. Katonáim – sokgyermekes családapák, napszámosok, zsellérek, munkások, nincstelenek – irigykedve nézték ezeket a légionista telepeket.”⁴⁷⁵ A százados az elfoglalt telepes birtokokat saját katonái között osztotta volna ki (egy, a civil életben szolgabíróként tevékenykedő karpaszományos vadászt már meg is bízott az „új honfoglalás” telekkönyvi rendezésével), remélve azt, hogy „a háború zűrzavarában egy kis »hivataltal hatáskör túllépés« észre sem vevődik”.⁴⁷⁶

A támadás nem kis riadalmat keltett a telepesek között, akik közül (elsősorban a legionárius múlttal rendelkezők) többen a határvédelem első vonalát alkotó Államvédelmi

474 Az esetről részletesen lásd Simon Attila: Síppal, dobbal, nagybőgővel – avagy kísérlet a „Felvidék visszafoglalására” 1938. október 5-én. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 8, 2006. 4. sz. 145–159. p.

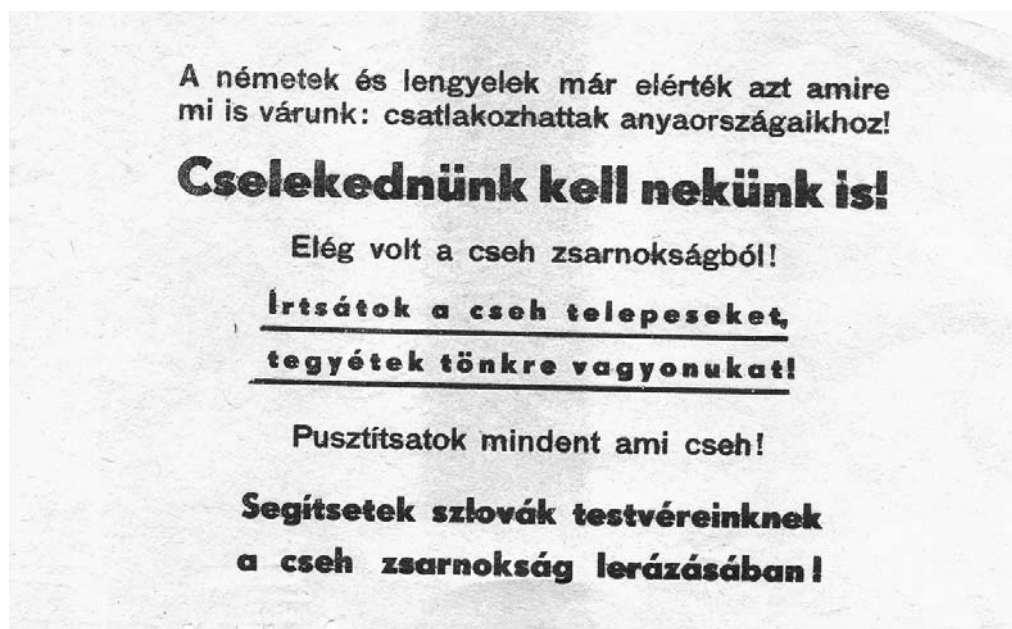
475 HL, TGY-2893, 10. p.

476 Uo.

Őrség⁴⁷⁷ soraiban szolgáltak, s közvetlenül is részt vettek a harcokban.⁴⁷⁸ A támadók visszavonulását követően a hatóságok – egy újabb támadástól tartva – az érintett kolóniákon lakó nőket, gyerekeket, időseket a határtól mintegy tíz km-re lévő Nemesradnót község mellé evakuálták, ahol azok öt napot töltöttek el a szabad ég alatt, s csak ezután térhettek vissza lakhelyükre.

Noha a szlovák sajtó csak röviden számolt be a kacagópusztai betörésről, a kolóniák megtámadásának híre különböző informális csatornákon keresztül eljuthatott a dél-szlovákiai telepés falvak többségébe, amelyekben amúgy is nagy nyugtalantságot okozott a Magyarországról feléjük irányuló hivatalos és nem hivatalos propaganda. A különböző irredenta szervezetek által átjuttatott szórólapok esetenként nem csupán a csehszlovák földbirtokreform eredményeinek megsemmisítését helyezték kilátásba, de olykor nyílt fellépést szorgalmaztak a telepések, különösen a csehországiak ellen.

26. kép. Az 1938 októberében Dél-Szlovákiába Magyarországról áthozott röplapok egyike

Mindezek fényében nem lehet csodálkozni azon, hogy a Dél-Szlovákia rövid időn belüli visszacsatolásának lázában égő magyarok között élő telepések nyugtalanokká és bi-

477 Az Államvédelmi Őrség [Stráž obrany štátu – SOŠ] az 1936-os honvédelmi reform egyik elemeként jött létre. A SOŠ állományának gerincét a határ menti járásokban szolgáló vámőr-ség, rendőrség és csendőrség tagjai képezték, de besorolták közéjük az állam szempontjából megbízható fegyverviselő civileket is, így pl. a telepéseket. A veszély esetén aktivizált egységek az államhatár közvetlen közelében láttak el határvédő feladatokat. Feladatuk a támadóknak a reguláris egységek megérkezéséig való feltartóztatása volt.

478 A szlovák források húsz, a harcokban részt vevő telepést említenek, akik közül négy egy időre a támadók fogságába is esett. SNA, f. MH, k. 950, č. 14/38 taj.

zonytalanná váltak. Ennek első jeleként a Dunaszerdahelyi Járási Hivatalban október 3-án megjelentek az Ekecs község mellé került kolonisták képviselői, akik már ekkor távozásuk esetleges körülményei felől érdeklődtek.⁴⁷⁹ A csehszlovák kormányzat természetesen igyekezett megfelelő ellenpropagandát kifejteni, s azzal agitált a szlovák, de a magyar lakosság körében is, hogy a határváltozás esetén a földreform során földhöz jutottaktól – nemcsak a csehektől és szlovákoktól, de a magyaroktól is – elveszik majd a földet, s a nagybirtokosoknak adják vissza azt. Ezek a hírek az őslakosok között oly mértékű nyugtalanságot váltottak ki, hogy a pozsonyi magyar konzul október 6-án megfogalmazott jelentésében külön kérte, hogy a budapesti rádióban több ízben is olvassák be, hogy csupán a „csehektől” fogják elvenni a földet.⁴⁸⁰

A telepesek ügyét az az október 5-én keltezett memorandum is tartalmazta, amelyet ismeretlen szlovákiai magyar szerzők fogalmaztak meg a visszacsatolással kapcsolatos elvárásaikról. Ebben többek között azt kérték, hogy a felvidéki területek visszacsatolása után a megüresedő állásokat ne magyarországi tisztségviselőkkel, hanem itteni magyarokkal töltsék be; méltányos áron történjék a csehszlovák pénz beváltása; a magyar állam vegye át a tanítókat, és ne rövidítse meg illetményüket; az eltévelyedett szocialista és kommunista érzelmű magyarokat ne érje retorzió; a munkanélkülieket pedig munkanélküli segély hiányában juttassák munkához.⁴⁸¹ A memorandum a telepítéseket a szlovákiai magyarokat ért nagy sérelemnek nevezte, s azt javasolta, hogy a telepesek térjenek vissza eredeti lakóhelyükre, a telepesek birtokait pedig megfelelő térítés fejében helyi magyarok kapják meg.

A komáromi tárgyalásokon tanúsított merev, a megegyezést nem szolgáló (cseh)szlovák magatartás ellenére a prágai és pozsonyi kormányzat már október elején megkezdte előkészíteni Szlovákia déli területeinek evakuálását. Ennek első lépéseként az érintett területeken lévő üzemek és hivatalok elszállítása kezdődött meg, október közepétől pedig a szudétánémet területek kiürítésének tapasztalatait felhasználva megkezdődött az itt élő csehszlovák lakosság tömeges elköltöztetésének a megszervezése is. Az evakuációs előkészületek a telepes lakosságot közvetlenül érintették, hiszen a szlovák hatóságok előtt sem volt ismeretlen Budapestnek a kolóniákkal kapcsolatos álláspontja. A Mezőgazdasági Minisztérium mellett működő Telepítési Hivatal közvetlenül a komáromi tárgyalások befejezése után készítette el a szlovákiai kolóniák kiürítési tervét, amelyet október 18-án juttatott el a Gazdasági Minisztériumba.⁴⁸² Az evakuációs terv 49 kolónia összesen 1847 családjának elköltöztetésével számolt, ám nyilvánvalóan nem volt teljes, hiszen nemcsak a Tisza melletti telepek hiányoztak róla, hanem a magánkolóniák döntő többsége is. A telepesek ideiglenes szálláshelyét Szlovákia 17 járásában jelölték ki, többnyire olyanokban, amelyek közvetlenül a nyelvhatár fölött feküdtek, bár a Turócszentmártoni, a Privigyei, a Pöstyéni, a Szenici, a Báni és a Vágújhelyi járás is felbukkan a jegyzékben. Átmeneti szállásként elsősorban olyan a vasúthoz közel eső állami gazdaságokat, maradékbirtokokat és egyéb nagybirtokokat jelöltek ki, ahol elegendő gazdasági épület áll rendelkezésre a telepesek állatainak elhelyezésére.

479 SNA, f. KÚ, k. 255, č. 62119/1938 prez.

480 MOL, KÜM, K 64, 79. cs, 65. tétel, 1148/1938.

481 MOL, Flachbart Ernő miniszteri tanácsos, K 763, Mikrofilm 16532, d. dosszié.

482 SNA, f. MH, k. 950, č. 14/38 taj. Evakuácia kolonistov z územia ktoré bude prípadne odstúpené Maďarsku.

14. táblázat. Az ÁFH által alapított kolóniák evakuálási terve⁴⁸³

Sorszám	A kolónia megnevezése	A családok száma	A berakodóállomás	Az átmeneti szállásként kijelölt járás
1.	Miloslavov	77	Csütörtök	Szokolca
2.	Hviezdoslavov, Fakópuszta	100	Úszor	Szenic
3.	Nagylég	19	Nagylég	Malacka
4.	Macháza	26	Nagylég	Malacka
5.	Süly	24	Dunaszerdahely	Szenic
6.	Sárrépuszta	69	Nagylég	Nagyszombat
7.	Viténypuszta	61	Nagylég	Galgóc
8.	Enyedpuszta	18	Dunaszerdahely	Pozsony vidék
9.	Etrekarcsa	5	Dunaszerdahely	Nagyszombat
10.	Mihályfa	30	Diósförgepatony	Vágújhely
11.	Millenniumpuszta	28	Nagymegyer	Nagyszombat
12.	Tőnyepuszta	9	Alistál	Pozsony vidék
13.	Margitmajor	39	Ekel	Nagyszombat
14.	Gadóc	22	Komárom	Privigye
15.	Hodžovo	78	Hodzsafalva	Nagytapolcsány
16.	Okánikovo	31	Ekel	Nyitra
17.	Harcáspuszta	6	Komárom	Bán
18.	Úgyalla	8	Ógyalla	Bán
19.	Mudroňovo	41	Hetény	Galgóc
20.	Szilospuszta	86	Hetény	Nyitra
21.	Aradpuszta	27	Köbölkút	Galgóc
22.	Bény	30	Bény	Galgóc
23.	Köbölkút	31	Köbölkút	Galgóc
24.	Miklósháza	26	Köbölkút	Galgóc
25.	Bart	6	Bény	Nagytapolcsány
26.	Ágotamajor	11	Ipolyszakállos	Nagytapolcsány
27.	Csata	18	Oroszka	Nagytapolcsány
28.	Bimbolamajor	41	Nagysalló	Galgóc
29.	Damásd	10	Oroszka	Nyitra
30.	Bozitapuszta	32	Perse	Zólyom
31.	Halics	8	Halics	Nagytapolcsány
32.	Losonc	1	Losonc	nincs feltüntetve
33.	Törincpuszta	4	Losonc	Turócszentmárton
34.	Slávikovo	nincs adat	Feled	Zólyom
35.	Bottovo	31	Feled	Zólyom
36.	Újdögösmajor	166	Alsójátó, Tardoskedd	Galánta
37.	Galánta	12	Galánta	Galánta
38.	Švehlovo	48	Diószeg	Galánta
39.	Hurbanova Ves	42	Szenc	Modor
40.	Nemeskosút	6	Diószeg	Nagyszombat
41.	Újvilágmajor	9	Szenc	Bán
42.	Szenc	64	Szenc	Galánta
43.	Štefánikovo	43	Galánta	Nagyszombat
44.	Tornóc	46	Tornóc	Galgóc
45.	Kisfajkúrt	62	Pozba	Pöstyén
46.	Setétkút	18	Barsbese	Vágújhely
47.	Nagyfalu	102	Nyitraivánka	Nyitra
48.	Tarány	26	Nyitraivánka	Galgóc
49.	Mezőkeszi	150	Komját, Tornóc	Nyitra

⁴⁸³ Uo.

Noha az evakuálási terv szélsőséges esetben az összes kolonista elköltözését is lehetővé tette volna, a hatóságok csupán az állami telepesek egy részének – a határvédelemben és nemzetvédő szervezetekben magukat exponált kolonistáknak – az elköltözésével számoltak. A többieket, különösen a magánkolonistákat, maradásra szerették volna bírni.⁴⁸⁴ Ezt a szándékot tükrözi a Tartományi Hivatal elnöke által a dél-szlovákiai járási hivatalokba küldött körlevél is, amelyben arra kéri azokat, hogy hassanak oda, hogy a telepesek a helyükön maradjanak. A körlevél arra is felszólítja a járási hivatalokat, hogy végezzenek felmérést, hány telepes elköltözésével lehet számolni, s hány vasúti kocsit igényelnek ehhez.⁴⁸⁵ Mindezek szellemében a következő napokban, majd pedig a bécsi döntés kihirdetését követően mind Pozsony, mind a helyi szervek több ízben is maradásra szólították fel a telepeseket, ami mögött részben az a szándék is meghúzódott, hogy a magyar féllel majdan a telepesekkel kapcsolatban folytatódó tárgyalásokon minél jobb pozíciói legyenek Szlovákiának. Ezért a telepesek figyelmét felhívták arra, hogy optálásra a visszacsatolás után is lesz lehetőség, s ez lehetővé tenné, hogy a telepesek kártérítést kapjanak ingóságaikért. Ha azonban önként és még a magyar csapatok bevonulása előtt távoznak, elhagyott vagyonukért nem kapnak kárpótlást.

Mivel a volt legionáriusok határvédő szerepe mindenki számára nyilvánvaló volt, az ő evakuálásuk különösképp sürgetőnek tűnt. Ennek megszervezését a Nemzetvédelmi Minisztérium mellett működő Csehszlovák Legionáriusok Irodája vállalta fel, amely már október 14-én a vezérkar segítségét kérte: el szeretne volna érni, hogy az Államvédelmi Őrség kötelékeiben határőrszolgálatot teljesítő legionárius telepesek családjuk elköltöztetése idejére felmentést kapjanak a szolgálat alól, valamint azt, hogy a szállításhoz szükséges járműveket a területileg illetékes katonai parancsnokságok bocsássák a telepesek rendelkezésére.⁴⁸⁶ A feszült kül- és belpolitikai helyzetben azonban a hadsereg vezetői nem akartak olyan lépéseket tenni, amely bármilyen szempontból is gyengítette volna a határvédelmet, így a CSLI kéréseinek nem tudtak eleget tenni, szükséges szállítóeszközöket pedig a Belügyminisztériumtól kívántak szerezni.

Az események azonban ekkor már kezdtek kicsúszni Pozsony, illetve Prága ellenőrzése alól, s ebben a prágai központi kormányzat és a pozsonyi autonóm kormány közötti tisztázatlan kompetenciák és a közöttük lévő ellentétek is szerepet játszottak. Miután a telepesek is észlelték, hogy – noha a határokról még nem született döntés – megkezdődött a magyarok által lakott területeken lévő hivatalok, hivatali személyzet és a stratégiai fontosságú üzemek evakuálása, ők is csomagolni kezdtek. Ehhez azonban a hatóságoktól – akik maradásra akarták őket bírni – csak minimális segítséget kaptak. Tanácsalanságukat és kiszolgáltatottságukat pedig növelte, hogy szorult helyzetükkel ügyeskedők próbálták visszaélni. Sárreputstán például már október 21-én megjelent egy idegen, aki arra biztatta a telepeseket, hogy minél előbb adják el ingatlanjaikat és ingóságaikat is. Másnap pedig egy teherautó érkezett a községbe, amely vágóállatokat vásárolt fel a telepesektől – feltehetően a szokásos árnál jóval olcsóbban.⁴⁸⁷

484 SNA, f. MH, k. 950. č. 14/38 taj. Evakuácia kolonistov z územia, ktoré bude pripadne odstúpené Maďarsku.

485 ŠOA Rožňava, f. OÚ Rožňava, k. 48, č. 2994/1938 prez.; SNA, f. MH, k. 3, č. 122/1938. Evakuácia územia s obyvateľstvom maďarskej národnosti. Umiestnenie kolonistov.

486 VHA Praha, f. Hlavný štáb, k. 283, č. 193, Evakuace movitého majetku leg. kolonii na Slovensku.

487 SNA, f. PR Bratislava, k. 596, č. 20802/1938 prez. Kolonisti – odpredaj majetku.

A telepésekre nézve az egyik legnagyobb gondot a telepés birtokok telekkönyvezetlensége jelentette. Az autonóm Szlovákia Gazdasági Minisztériumában készült kimutatás szerint az első bécsi döntésig csak a telepés birtokok 27%-a került telekkönyvezésre.⁴⁸⁸ A listán szereplő 50 kolónia közül csupán 9, elsősorban kisebb és közepes nagyságú kolónia akadt, amelyen minden telepés birtok telekkönyvezve volt, és 10 olyan kolónia, ahol a telepés birtokok több mint 50%-a telekkönyvezve lett. 23 volt viszont azon kolóniák száma, amelyeken 50% alatt volt a telekkönyvezés mértéke, és 8 azoknak a kolóniáknak a száma, ahol a telekkönyvezés még el sem kezdődött.⁴⁸⁹ A Telepítési Hivatal azonban csupán a visszacsatolás előtti hetekben tudatosította, hogy a telepés birtokok jogi helyzete rendezetlen. Erre Pavol Fábry pozsonyi ügyvéd is felhívta az illetékesek figyelmét, aki a bécsi döntés előtt kidolgozott szakvéleményében jelezte, hogy mivel a telepés birtokok jelentős része nincs a telekkönyvben az új tulajdonosok nevére átírva, így azok jogilag az állam tulajdonaként jelennek meg. Ez pedig azt jelenti, hogy egy esetleges határmódosítást követően a magyar állam tulajdonába szállnak majd át.⁴⁹⁰ Ez pedig Fábry szerint már a „katonai megszállás” első napjaiban tragikus következménnyel járhat a telepésekre nézve. Ezt is figyelembe véve a Mezőgazdasági Minisztérium október folyamán ugyan rendeletet adott ki a telepés birtokok gyorsított eljárásban való telekkönyvezéséről, ám az idő rövidsége miatt ennek már kevés eredménye volt.

Ugyancsak problémát jelentett, hogy az oszthatatlan parasztbirtokokként kiutalt telepés gazdaságokat nem lehetett eladni. A határváltozástól féltő telepések közül azonban sokan mégis szabadulni akartak volna birtokuktól. Ezt észelve a Mezőgazdasági Minisztérium olyan szellemű körlevelet küldött a járási hivatalokhoz, amely szerint a telepések esetében az oszthatatlan parasztbirtokokra vonatkozó összes megkötés feloldható,⁴⁹¹ s ez lehetővé tette volna a telepés birtokok eladását. Ez a későn jött intézkedés azonban a gyakorlatban már semmiféle következménnyel nem járt.

9.2. A TELEPESEK ELŰZÉSE A BÉCSI DÖNTÉSEL MAGYARORSZÁGHÓZ CSATOLT TERÜLETEKRL

Miután a Csehszlovákia és Magyarország között az új államhatárról diplomáciai jegyzékváltások útján folyó tárgyalások sem vezettek eredményre, a tárgyaló felek nemzetközi döntőbíráskodást kértek, s egyben nyilatkozatban garantálták, hogy az arbiterek döntését magukra nézve kötelezőnek fogják tartani. A döntőbíráskodásra 1938. november 2-án került sor a bécsi Belvedere-ben. A Ribbentrop német és Ciano olasz külügyminiszter által megállapított határok jórészt a magyar–szlovák etnikai határvonalat követték. A döntés következtében Magyarország 11 927 km² nagyságú területet kapott vissza Csehszlovákiától,

488 SNA, f. MH, k. 1, 544/1938 prez.

489 Még sem kezdődött a telekkönyvezés például olyan nagyobb telepeken, mint a kiskajkúrti, viténypusztai, a szilospusztai és mezőkeszi.

490 AMZV ČR, f. PrS, k. 65, fasc. 4, č. 158891/VI/4/1938; Vö. Deák, Ladislav: *Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty III. (3. november–4. apríl 1939)*. Martin, Matica slovenská, 2005, 19. sz. dokumentum, 51–52. p.

491 SNA, f. KR, k. 41, č. 8171/38.

amelyen 1 027 450 lakos élt. Az érintett területen a visszacsatolása után végzett 1938. decemberi összeírás szerint a visszatért lakosság 84,4 %-a vallotta magát magyarnak.⁴⁹²

A bécsi döntés bejelentését szlovák részről látványos csalódás és elkeseredettség kísérte. Az autonóm szlovák kormány feje, Jozef Tiso a döntés estéjén a pozsonyi rádióban sugárzott beszédében a csalódottság mellett azonban annak is hangot adott, hogy a szlovákok végre saját elképzelésük szerint alakíthatják életüket. A szlovák miniszterelnök röviden szólt a telepesekről is. Arra kérte őket, hogy a visszacsatolt területek más szlovák lakosaihoz hasonlóan maradjanak a helyükön, mivel később, ha szükség úgy hozza, lehetőségük lesz az optálásra.⁴⁹³ Tiso megnyilatkozása lényegében egybeesett a szlovák kormányzati szervek által már október közepétől hangoztatott állásponttal, miszerint azok, akik önként hagyják el a telepeket, később nem számíthatnak kártérítésre, azok viszont, akik bevárják a magyar honvédséget, lehetőséget kapnak az optálásra. A döntést követő napokban több szlovák politikus is körutat tett Dél-Szlovákiában, hogy személyes jelenlétével nyugtassa meg az ott élő szlovákokat, s maradásra bírja őket.⁴⁹⁴

Mindezek ellenére a telepesek többsége meglehetősen bizonytalan és tanácstalan volt, hiszen az ellenük irányuló magyarországi propaganda előttük sem volt ismeretlen, s a bécsi döntés bejelentése következtében a magyarokból kitörő érzelmek feltehetően a telepesekkel szembeni negatív megnyilvánulásokat is a felszínre hoztak. Hogy a telepek többsége mégis maradt, az elsősorban a már jelzett csehszlovák propagandának (a Tartományi Hivatal még ezekben a napokban is körlevélben szőlította fel őket a maradásra⁴⁹⁵), illetve a megélhetésüket jelentő földhöz való ragaszkodásnak köszönhető. Egy kisebb részük viszont november első napjaiban összecsomagolta holmiját, és elhagyta a kolóniákat. Megfelelő források híján ma még lehetetlen felmérni, hogy az első bécsi döntés kihirdetése és a magyar honvédek bevonulása közötti időszakban hány telepes indult útnak, s ez hány telepet érintett. Bizonyosnak látszik, hogy a legionáriusok, az Államvédelmi Őrség tagjai, illetve a cseh és morva telepesek jórészt elhagyták Dél-Szlovákiát. Helyén maradt viszont a magántelepeselek döntő többsége, az ÁFH által alapított kolóniák szlovák lakosságának jelentős része, sőt több kolónián a cseh-morva telepesek egy része is. A CSLI felszólítására a legionárius telepek közül a battányi, a gernyőpusztai kolónia teljesen kiürült, Bélyben, Csatán, Bényben vagy Kőbölküton viszont – ha néhányan útnak is indultak – a legionárius telepesek egy része a helyén maradt. Ezekben a napokban indult útnak néhány aradpusztai cseh telepes, s egy család kivételével elhagyták a telepet a millenniumpusztai morva kolonisták is. Nem volt ritka az a megoldás sem, hogy a család felnőtt férfi tagjai (akik legionáriusok voltak vagy az Államvédelmi Őrségben szolgáltak) elhagyták a telepet, a család többi tagja viszont ma-

492 A szlovák szakirodalom az 1930-as csehszlovákiai népszámlálás eredményeire hivatkozva ennél jóval eltérő adatokat ad meg.

493 „Magánvállalkozók, földművesek, kereskedők stb. ne essenek pánikba, ne hagyják el birtokaikat, hiszen az elcsatolt területek minden lakosának lehetősége lesz az optálásra, s így nincs ok az elhamarkodott menekülésre. Erre szeretném felhívni a magyar etnikai területen élő szlovák telepeseink figyelmét is. A szlovák kormány minden lakosnak megfelelő segítséget és védelmet biztosít.” Idézi Deák: i. m. III. 29.

494 Deák, Ladislav: *Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty II. (2. november–14. marec 1939)*. Matica slovenská, 2003, 88. dokumentum, 115. p.; 177. dokumentum, 214. p.

495 Uo. 11.

radt, illetve ha el is költözött a család, az otthagytott ingatlan őrzésére maradt valaki.⁴⁹⁶ A kolóniákat ebben az időszakban elhagyók pontos számát csupán megközelítőleg lehet megállapítani. Ha elfogadjuk azt, hogy a legionáriusok döntő többsége, a cseh és morva telepéseknek pedig mintegy fele már ekkor útra kelt, akkor a távozók családok számát mintegy 3-400-ra becsülhetjük.

A telepések távozása meglehetősen zűrzavaros időszakban történt. A csehszlovák közigazgatás saját maga elköltöztetésével volt elfoglalva, ráadásul továbbra is azon a véleményen volt, hogy a telepések maradjanak a helyükön, így a hatóságok szinte csak minimális segítséget tudtak nyújtani a magukat költözésre szánó kolonistáknak. A vasút a közigazgatás, a belügyi szervek és a hadsereg evakuálása miatt szinte teljesen leterhelt volt, így a telepések ingóságainak elszállítása nagy nehézségekbe ütközött. A csatai telepések például már a bécsi döntést megelőző napokban elküldték értéktárgyaikat a rokonaihoz, majd november első napjaiban megpróbálták eladni fölösleges készleteiket, háziállataikat, nehezen szállítható bútorait, eszközeit.⁴⁹⁷ Szorult helyzetük miatt azonban ingóságait csupán meglehetősen alacsony áron tudták értékesíteni. Minden család megtartott azonban egy-két tehenet, ekét, boronát, vetőmagot – mindazt, ami a gazdálkodáshoz minimálisan szükséges. A csatai kolóniát november 5-én a helyi Magyar Nemzeti Tanács polgárőrsége szállta meg, amely akadályokat gördített az elé, hogy a telepések minden ingóságukat magukkal vigyék. A kolónia 18 legionárius családja közül a többség a honvédség megérkezése előtti napon az oroszai vasútállomáson vagonírozta be maradék vagyonát, s a Telepítési Hivatal által kijelölt evakuálási helyszínre utazott. A telepen hat család maradt, de általában a távozók is hagytak valakit az elhagyott házban, hogy az a helyben maradt ingatlanra felügyeljen. A telepések vezetője által az evakuálásról írt jelentésből arra is fény derül, hogy a szlovák hatóságok gyakorlatilag semmi segítséget nem nyújtottak az elköltözéshez. Nem voltak hajlandók csendőröket küldeni, akik biztosították volna a telepések probléma nélküli eltávozását, s a telepések által összeállított vagyoni jegyzékek hitelességét sem voltak hajlandók igazolni.⁴⁹⁸

A bécsi döntés értelmében a magyar honvédség alakulatai 1938. november 5–10-e között vették birtokukba az átcsatolásra kijelölt területeket. A visszacsatolás folyamata a területátadásról kötött forgatókönyv szerint nagyobb problémák nélkül ment végbe. A honvédség pompázatos díszletek között való bevonulását követően megkezdődött a visszacsatolt területeknek az anyaországba való beillesztése. Ennek első szakaszában a visszacsatolt területeken katonai közigazgatást vezettek be, amelyet december 22-én váltott fel a polgári közigazgatás, s ekkor került sor a visszatért területek visszaillesztésére a magyarországi megyerendszer keretei közé is.

Mivel az első bécsi döntés során alapvetően az etnikai elvek érvényesültek, a magyar nyelvterületen fekvő kolóniák döntő többsége Magyarországhoz került. Vitára csupán a nyelvhatáron fekvő néhány telep hovatartozása adhatott okot. Ezek esetében a gondot a delimitációs tárgyalások során a magyar küldöttség által szorgalmazott kataszteri elv alkalmazása jelentette. A magyar fél ugyanis csak az 1918 előtti községeket ismerte el, így az ezek határából kihasított telepeket automatikusan az anyaközség kataszterébe sorolta. Ez azonban azzal járt volna, hogy jónéhány kolónia annak ellenére is

496 Vö. Deák, Ladislav: i. m. III. 39. sz. dokumentum, 69. p., 40. dokumentum, 71. p.

497 SNA, f. MH, k. 950, č. 8701/1938. Evakuácia kolonistov zo Slovenska.

498 Uo.

Magyarországhoz került volna, hogy a néprajzi határon feküdt, s a lakossága is szlovák volt. Végül az ún. „Eigentumsgrenze” elv alkalmazása és némi területcsere árán a szlovák küldöttségnek sikerült elérnie, hogy hat állami kolónia (Mezőkeszi, Újdögösmajor, Józsefmajor és Nagyfalu, Erzsébetmajor és Annamajor), valamint mintegy tucatnyi magántelep (az Éberhárd melletti Gessayov, a Lévától északra és keletre található Szentkeresztpuszta, Kamenecpuszta, Mocsárpuszta, Alsózsemler, Kőhatármajor, Kálnaborfő, a nőgrádi Tótelecsény, Alsósztregova stb.) Szlovákiában maradt. Sajátos helyzet alakult ki a Rárósmulyad melletti Parlagpusztával kapcsolatban, amelyet a Bécsben kijelölt demarkációs vonal úgy vágott ketté, hogy a telep nagyobbik része Szlovákiában maradt, kisebbik része viszont Magyarországhoz került.⁴⁹⁹ A telepesek vallomásai szerint a magyar katonák több ízben is átlépték a demarkációs vonalat, s arra akarták rábírní a telepeseket, hogy kérjék a Magyarországhoz való csatolásukat.⁵⁰⁰

A delimitációs tárgyalások során pontosított államhatár azt eredményezte, hogy a kolonizáció mindkét formája során letelepített 3300 telepesnek valamivel több mint 70%-a, mintegy 2400 család került Magyarországhoz. Mivel ezek egy része – mint ahogyan már jeleztük – még a bevonuló honvédség előtt eltávozott, így a Magyar Királyság fennhatósága alá ténylegesen mintegy kétezer telepes család kerülhetett.

A Magyarországhoz került kolóniák lakossága különbözőképpen reagált a honvédcsapatok bevonulására. A fejleményeknek sem szlovákként/csehként, sem telepesként nem tudtak örülni, ám – félve az esetleges ellenlépésektől – érzelmeiket többnyire leplezték. A magyar falvakban élő telepesek szintén ott álltak a díszkapuk mellett, házaikra magyar lobogót tűztek ki, az önálló kolóniákon pedig díszkaput is állítottak. Bellova Ves (Viténypuszta) kolónián a falu szélén felállított díszkapu mellett szlovák nyelvű üdvözlő szöveggel fogadták a bevonuló honvédséget, majd este táncmulatságot szerveztek a tiszteletükre.⁵⁰¹ Máshol inkább visszahúzódtak a házaikba, igyekeztek úgy viselkedni, hogy ne keltsenek feltűnést. Ennek és a bevonuló csapatok magatartásának is köszönhető, hogy a visszacsatolás első egy-két napja általában incidensek nélkül telt el. A visszaemlékezések szerint a magyar honvédek, ha nem is viselkedtek szívélyesen a telepesekkel szemben, de sem szóval, sem fizikailag nem bántották azokat.⁵⁰² Kivéteklént említhetjük Tamásháza kolóniát, ahol a 10-én bevonuló katonák fegyvert keresve házkutatást tartottak a telepesek házaiban, egyiküket pedig megfenyegették, így az kénytelen volt a Kis-Dunán keresztül Szlovákiába távozni.⁵⁰³ Szintén a honvédcsapatok bevonulásához kapcsolható az a köbölküti eset is, amely a maga nemében a területátcsatolás legsúlyosabb incidensének számít. Az itt történt események jórészt feltáratlanok. A szlovák források, amelyek az eseményeket a magyar katonák egyoldalú és brutális fellépéseként tüntetik fel, három legionárius telepes haláláról szólnak, akiket a

499 Mivel az ideköltözött szlovák lakosság az északi hegyvidék hagyományos falutípusát magával hozva egymástól meglehetősen távol, az észak–déli tájolású völgyben szétterülve építette fel házait, így a község meglehetősen nagy területen feküdt.

500 Deák, Ladislav: i. m. II., 73. sz. dokumentum, 98–9. p.; 96. sz. dokumentum, 123. p.; 100. sz. dokumentum, 127. p.

501 Uo. II., 123. sz. dokumentum, 153. p.

502 A Deák által összegyűjtött dokumentumok közül több tanúskodik erről. Vö. Deák, Ladislav: i. m. II., 106. sz. dokumentum, 131–132. p.; 123. sz. dokumentum, 153. p.

503 Uo. 28. sz. dokumentum, 61.; 30. sz. dokumentum, 63. p.

magyar honvédek végeztek ki.⁵⁰⁴ A számos tekintetben ellentmondásos és pontatlan korabeli sajtóhíreket részben cáfolta Alexandr Machnak, vezető szlovák politikusnak egy decemberi nyilatkozata, aki az egyik állítólagosan agyonlőtt telepest élve látta.⁵⁰⁵ A köbölküti telepések halálát a magyar források is megerősítik, eltérően értelmezik azonban az incidens okait. Rakovszky György altábornagy visszaemlékezése szerint a lövöldözésre az adott okot, „hogyan a telepések közül egyesek az ott beszállásolt csapatok részeire az éj sötétjében tüzeltek”.⁵⁰⁶ Magunk leginkább a helyi forrásoknak adunk hitelt, amelyek szerint a magyar csapatok bevonulása után négy telepés veszítette életét, haláluk okozói azonban nem a reguláris erők katonái, hanem az ún. szabadcsapatok tagjai voltak.⁵⁰⁷ A köbölküti incidens semmiképpen sem tekinthető általános érvényű eseménynek, hiszen az átadott területek visszacsatolása többnyire békés körülmények közepette zajlott le. Az azonban, hogy ilyen tragédiára épp az egyik kolónián került sor, jelzi, hogy a telepések jelenléte magában hordozta az ilyen incidensek potenciális lehetőségét.

A telepések visszacsatolás utáni sorsa több különböző s olykor egymással szemben ható tényező függvénye volt. Leginkább a magyar kormányzat szándékai határozták meg, amelyek arra az elvi megokolásra épültek, miszerint a csehszlovák földbirtokreform keretén belül lebonyolított telepítések ellentétben álltak a trianoni békeszerződésben vállaltakkal és a nemzetközi joggal, hiszen az érintett területek etnikai képének megváltoztatását szolgálták. Ezért a magyar kormány a telepéseket nem tekintette jogszerű birtokosnak, s birtokszerzésük hatálytalanítása a magyar felfogás szerint nem járt volna semmiféle kártérítési kötelezettséggel. Mivel a magyar döntéshozók meg voltak róla győződve, hogy a katonai közigazgatás időszakában a telepések többsége viszonylag könnyen és nagyobb feltűnés nélkül kimozdítható helyéről, a honvédség bevonulását követően egy-két nappal már meg is kezdődtek a kolonisták elleni akciók. A honvédség számára a felsőbb katonai vezetés által kiadott utasítások a cseh és morva telepések azonnali eltávolításáról szóltak, kitértek azonban arra, hogy a szlovák kolonisták további utasításig a helyükön maradhatnak.⁵⁰⁸ Az események azonban másként alakultak,

504 Uo. 23. sz. dokumentum, 58. p.; 41. sz. dokumentum, 72. p.; 42. sz. dokumentum, 73–74. p.; 114. sz. dokumentum, 143. p.

505 *Slovák*, 1938. december 7.

506 MOL, KÜM, Békeelőkészítő osztály, 40. doboz, XIX-J-1-a-IV-52-h1255per Bé-1945.

507 Vö. Kovács Ferenc: *Szülőfalunk Köbölkút. A keltáktól a 3. évezredig*. Köbölkút–Gbelce, 1988, 72. p., valamint Kovács Ferenc szóbeli közlése.

508 MOL, KÜM, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, 640. cs. 1938, VI. dosszié. A csehszlovák telepések ügye; A Magyar Királyi 2. Vegyesdandár Polgári Osztálya által a somorjai járási parancsnokságnak november 10-én küldött utasításában a következő olvasható: „a betelepített cseh állampolgárok és azok hozzátartozói eltávolítandók.” ŠOA Šala, f. Hlavnoslúžňovský úrad v Šamoríne (1938–1945), k. 10, 95/1938. Cseh állampolgárok és hozzátartozók kiutasítása. Sebestyén Pál, aki 1938-ban a Miniszterelnöki Hivatal munkatársa volt, a bevonuló honvédség a következő utasítást kapta: „ki kell telepíteni azokat a cseh nemzetiségű személyeket, akik a volt Magyarország területén kívül eső helyekről (tehát Cseh- és Morvaországból) költöztek az átcsatolt területekre. Enyhébb elbánásban kell részesíteni, tehát ha különös okok ellene nem szólnak, lakóhelyükön kell hagyni azokat a személyeket, akik a volt magyar területekről költöztek a visszacsatolt területekre, és feltétlenül a lakóhelyükön kell hagyni azokat a személyeket, akik az átcsatolt területeknek u. n. őslakói, ezeket csak különösen súlyos esetekben szabad kiutasítani.” MOL-KÜM, Békeelőkészítő osztály, 40. doboz, XIX-J-1-a-IV-52-h1255per Bé-1945.

hiszen a cseh és morva telepek szisztematikus elűldözésével egy időben számos kolónián a szlovák telepeket is olyan inzultusok érték, amelyek következtében azok is elhagyni kényszerültek a visszacsatolt területeket.

27. kép. A szlovák lapok (jelen esetben a *Slovenská Politika*) nem ritkán túlzásokról hemzsegő tudósításokban számoltak be a telepek magyarországi sorsáról

Maďari neslýchane týrali našich kolonistov.

Úž na 2000 utečencov v Bratislave.

V Bratislave 14. novembra. Slovenský denník venoval dosť pozornosti našim kolonistom, ktorých teraz po obsadení maďarských krajov honvodi i miestni maďarskí obyvatelia. Vydávajú po predbežnom týždni lakmer bez groša. Naši slovenskí kolonisti, ale s nimi aj českí, prichádzajú do Bratislavy, kde hľadajú prvú pomoc a radu.

V sobotu večer prišlo do Bratislavy na 500 ďalších utečencov zo Zlínskeho ostrova vlašmi a pozvoľna. Sirotnáčkovi sa zbyšcia na jednom nádrži Bratislavskom a pohľad na nich bol veľmi žalosný. Mnohí prišli so svojimi deťmi a len v málo prípadoch s najpotrebnejšími vecami, ktoré im maďarské vojsko dovolilo odniesť z majetku, ktorý má hodnotu často aj niekoľko 100.000 Kčs. Zeleníky mali vyplašeno oči, trúsili sa zimou a s vďačnosťou prijímali teplo čaj, poskytnutý FVČO ako bratislavskými študentmi. Všetkým utečencom bolo možno vyčítať z očí hrúzu, ktorú museli v poslednom týždni v okupovanom území prežiť.

Utečenci súhlasne rozprávali — ako im maďarské obyvateľstvo po odchode česko-slovenského vojska, začalo rozbiť okná a v domoch rabovať. Krajom putovaly sa vraj teroristické tlupy, ktoré vyhrážali nelen kolonistom Slovákom a Čechom, ale aj Židom. Širokého ľudského obchodníka L. u. a. v Korčencoch, ktorí sympatizovali s česko-slovenskou vecou, vraj tieto tlupy zavraždili a jeho ženu tak ťažko zranili, že veľmi skoro v nemocnici v Dunajskej Strede svojím zranením podľahla. Keď potom prišlo maďarské vojsko, začalo pátrať po zbraňoch a beďa bola tomu, u ktorého našlo čo len tí najnevinnější zbraň. Bez milosti putovali do väzenia.

Neobyčajne ťažko boli postihnutí kolonisti vo Várkonyi pri Dunajskej Strede. S tamajším obyvateľstvom žili kolonisti po mnoho rokov v úplnej shode, keď však minútu nedeľa obsadila obec maďarské vojsko, nastal obrát. Ešte tej istej noci vyrabovali maďarské obyvateľstvo a kolonistov, rozbiľo ich príslušky, pri čom strelalo aj z revolverov. Rabovňa trvala plné štyri hodiny. Keď si kolonisti druhého dňa šli sťahovať na čítnicu stánok v Dunajskej Strede a žiadať o pomoc, dostali sa im odpovedi: „Ne, dáno už máte byť od-

tiať! Pôda je tu maďarská, tu nemáte čo robiť!“ Ešte horšie dopadli kolonisti u vojenského veliteľstva v Dunajskej Strede. Veliteľ dôstojník na ich sťažnosti odpovedal: „Súne, dobre sa vám stalo!“ Rozkázal potom kolonistom, aby sa postavili do rady, dal ich po dvoch sväzkať za ruky a uvrhnúť d o väzenia, v ktorom sotvali od štvrtka do piatka večera. Keď v piatok prišli kolonisti hľadať ženy, uvrhli aj tieto do väzenia k nim. V piatok večer vykonali maďarské vojsko u väzených kolonistov telesnú prehliadku, odobrali im všetky peniaze a brutálne ich pri tom ešte zbili a stýrali. Peniaze, ktoré im vzali, boli dosť známe, keďže kolonisti, obhajujúci sa najhoršieho, vzali k seba všetky svoje hotovosti. Tak jednému vzali vyše 3000 Kčs, druhému 8000 Kčs a tretiemu dokonca 17.000 Kčs. Neskoršie vrátili každému 200 Kčs s poznámkou, že im to na cestu postačí, lebo sa o nich už Česko-Slovensko postará.

Do Bratislavy prišlo údajne už na 2000 utečencov. Koľko ich ešte príde, nie je ani približne možno odhadnúť.

Utečenci prichádzajú veľmi zbežne a bez náradí. Pri rabovňách pozostávajú Maďari len nevídaných „buta fótov“. Niektorí utečenci majú výrazné zuby, iní krivujú od zranení. V Köbölkite údajne maďarské vojsko popravilo troch kolonistov. Mnoho kolonistov, Slovákov i Čechov, Maďari zatkli a väzili v Ostríhomci. Utečenci, ktorí zachránili iba holý život, nevedia zvlášť ani o osude svojich rodín.

V kolónii Sveholovo, žilo 22 kolonistov. Keď sa vedelo, že kolónia prípadne Maďarsku, maďarské obyvateľstvo chcelo rabovať. Kolonisti postavili sa na odpor a čakali na príchod maďarského vojska. Sklamaní sa, lebo s maďarským vojskom prišlo asi 100 maďarských občanov, ktorí pod ochranou vojska rabovali. Keď kolonisti bránili svoj majetok, zakročilo vojsko a kolonistov vzalo do „ochrannej väzby“. Postavilo ich k plotu, kde ich s nasadenými bodákmi strážiť vojak a kolonistom nezostalo, len diviť sa, ako maďarské obyvateľstvo v ich domoch rabuje. Po skončení rabovne zostali v domoch iba holé múry. Maďarskí vojaci pýtali sa po zbraňoch, guľonôch, puškách atď. Keď kolonisti odvetili, že nič nemajú

začali ich vojak biť pažbami pušiek a napokon ich rozsekli. Z 22 kolonistov zostali doma iba dvaja starci s ťažkými zraneniami, tými ostatní ušli peši až do Pušthého Fedyimosa a odišli do Bratislavy.

Poďonáh vcei zabil kolonisti aj v Seľdine. V Aradpridume žilo 27 kolonistov, z nich 23 Slovákov. Maďarské vojsko tu rabovalo a znásilňovalo aj ženy a mužov ohrozovalo na životoch.

V Taksoni, neďaleko Galanty žije 8 Slovákov z Békésházy v Maďarsku, ktorých donútili domáci Rulda, aby vyzdobili svoje domy maďarskými prápormi a vitáli maďarské vojsko. Keď to urobili, nadávali, zahňali ich domov a začali im rozbiť okná. Maďarské vojsko potom pátralo po zbraňoch, bezvýsledne a po nich civilné obyvateľstvo rabovalo. Maďarskí vojak i čítnici na rabovňu pújali a neďaleko sa potkali.

V kolónii Štefánikovo bola neobyčajne surová rabovňa a obyvateľstvo týrali a bili tak, že plač a krik detí bolo počuť až v Taksoni. Z majetku kolonistov nezostali iba holé múry. Maďarských vojakov šiel na slovenských kolonistov aj bývalý zamestnanec CSO Rolko.

Nebezpečné dobrodružstvo zažil istý roľník z Hurbanovej v pri Senci 9. novembra. Na ceste ho strhol maďarský vojak s bicykla, sotil do jamy a keď prišiel istý dôstojník, spýtal sa ho, aké je národnosť. Keď odpovedal, že Moravan, vybil ho a potom ho odvieľ v správe dvoch čítnikov k Čiernej vode, kde ho jeden z čítnikov uderil od chrupu po hlave, takže spadol; potom ho dokopali a napokon hodili do vody, kde za nim dva razy aj vystrelili. Predtým vzali mu peňaženku s 240 Kč. Nešťastník sa zachránil a v Bratislave našiel svoju manželku, ktorá prešla tiež nebezpečné dobrodružstvo. Štyria maďarskí vojaci sobrali jej 17-ročného chlapca a odvieľli k vode, kde už držali osem miestnych roľníkov. Chlapca sa vrátil len druhého dňa doplnudnia a za pol hodiny odišiel do Česko-Slovenska.

Maďarské vojsko v Biaznejove pri Dunajskej Strede vyzvalo kolonistov, odovzdať zbraň. Keď kolonisti odvetili, že ich nemajú, boli postavení d radu a maďarskí dôstojníci pýtali ich biť revolvermi po ústach tak, že niekoľkým vytkli zuby. Keď vojsko odišlo, bola rabovňa.

A telepek sorsát illetően hiba lenne bármiféle általánosításba esni, hiszen az egyes kolóniák sorsában egymástól meglehetően nagy különbségeket lehet kimutatni. Míg néhány településről az összes telepet elűzték (pl. Macháza, Köbölkút), addig más helyeken gyakorlatilag valamennyi telepes család a helyén maradhatott a háború végéig (Duredapuszta, Hodospuszta, Kórószegmajor). Máshogy viselkedtek a fegyveres erők és a hatóságok a cseh és morva telepekkel és máshogy a szlovákokkal, eltérő volt a hatóságok magatartása az egyes régiókban, s különbségek mutathatók ki abban a tekintetben is, vajon az ÁFH által létrehozott telepekről vagy magánkolóniákról volt-e szó, miközben a források leginkább csak az ÁFH által létrehozott telepek sorsát dokumentálják. A magyar-szlovák határt önszántukból vagy erőszak hatására átlépő telepek vallomásaiból⁵⁰⁹ mindazonáltal leszűrhetők olyan tapasztalatok, amelyek hűen tükrözik a magyar hatóságoknak a telepekkel szembeni magatartását.

509. A pozsonyi országos rendőr-főkapitányság 1938. november 14-én kiadott rendeletében a Magyarországhoz csatolt területről Szlovákiába menekülő személyek kihallgatását és ennek jegyzőkönyvezését rendelte el. Ezekből a jegyzőkönyvekből ad gazdag, de szubjektív válogatást Deák: i. m. II.

28. kép. A pozsonyi Új Hírek cáfolja a telepések megkínzását

Felülőn körök keresztették a szlovák telepések kínzásáról szóló rémmeséket

Valótlannak bizonyultak a híradások, amelyek a magyar katonaság és az átszállított magyar lakosság kegyetlenkedéséről szóltak - Mach Sándor propagandafőnök feltűnést keltő nyilatkozata

POZSONY. — A Magyarországhoz csatolt délszláv területek megszállása óta a legutóbbi ideig szinte napról-napra jelent meg a szlovák lapokban cikkek arról, hogy a magyar katonaság és a helyi lakosság milyen borzalmas módon megkínnozza a csallókódi és az egyéb vidékeken élő cseh és szlovák telepéseket. Ezeknek a híradásoknak a magunk részéről érthető okokból meg kellene nem adnunk helyet, mert ellenőrizhetetlen és hihetetlenek voltak, hanem azért is, mert nem akartunk előre vágni a bevezetett vizsgálataik eredményéig sem. Most azonban örömmel állapíthatunk meg, hogy ezeknek a rémmeseknek csaknem száz százaléka valóban csak kigondolt és meg nem történt rémmese volt, melyet bizonyos körök és személyek azzal a céllal szövegettek, hogy az ezeket mintirt csináltak magukból és így jussanak meg nem érdemelt előnyökhöz, részünt pedig azért verjenek a magyar és a szlovák német közé. Hogy ez így van, bizonyítja a legteljesebb tényezőnek, Mach Sándor szlovák propagandafőnöknek a nyilatkozata, aki a Szlovák Távírti Rádió munkatársai előtt beszélt a rémmesekről a következőket mondotta:

— Különböző felülbírók körök és titkos szabadkőműves és szűz összeesküvők idegesen tekintenek a szlovák kormány sülereire és a nép lelkes hangulataira a kormány mellett. Ezért különféle zavart keltő híreket szórnak el a népi elnyúlást keltőnek. Kibőlt híreket eretnek a levegőre és így állítják a nyilvánosság elé, hogy a valószínűség látszatát bírnak.

A szlovák kormány képtelen lesz ebben a tekintetben kíméletlenül eljárni, meg abban az esetben is, ha nem tudatos büntettről, hanem könnyelműséggel vagy pletykáról van szó. Nem lehet túrni, hogy tovább is keingjenek Pozsonyban és Szlovákiaiban hasonló hírek, mint az utóbbi napokban.

Suttogni kezdtek arról, hogy megmit fognak megszállni, mások meg a saját szemükhöz láttak idegen katonákat, mások meg bizony tudják, hogy már megszállottak ezt meg azt a községünket. Egyesek pedig lázadóknak tudtak. Sok semirekeltő kigondolt dolgokat, csak hogy a magyarokat felbőszítse a szlovák ellen és viszont. Beigazolodott, hogy mindezek a hírek vagy teljesen alapatlanok voltak, vagy pedig fantasztikusnak felmagyítottak azokat.

Sikerült elterjesztetni és olyan komoly formába öltetni ezt a hírt, hogy az az újságokba és a rádiókba is bekerült, és pedig több szlovák lap az ágyonövéseiről Magyarországon. Többek között szaranyra kelt egy részletes híradás arról, hogy ötlet meg Kibőlton Králítek szlovák huzait és legionárius, Birtokunkban vannak Králítek, valamint több tanu közevetlen adták, hogy tegnap látták őt és hogy szabadon el Kibőltonban. Más híreket viszont magis, nem szlovák urak, hanem magyarok terjesztettek a szlovák telepések gyilkolásáról.

bevezetésekkel. Sok dolgot adott nekünk, amíg megállapítottuk, hogy ezek vagy kigondolt, vagy kigondított hírek. Úgynevezik a magyar kormány előtt tennéket rendeztek és a tennéket között olyan személyeket is megállapítottunk, hogy az ember megdermedt a cseh körök ruffinosságán és azon, milyen esztázissal akarták elfordítani a szlovákok figyelmét a szlovák nemzett legfontosabb kérdéseiről. Mindez izgal a vi-

lágos cáll történi, hogy a szlovákokat és a magyarokat egymás ellen ingereltek és azután beleavakorhassanak a dolgokba a régi rezsim urai. A tenné esztázisok rezsim egyes tennézői szerették az egész kormány valamennyi egyesület és az egész nemzett munkáját összpontosítani a cseh telepések védelmére. Elismertük, hogy a telepések szörnyű tragédiák élnek át. Nekünk is fáj ez a tragédia, azonban a másik oldalon el tudjuk képzel-

ni, milyen volt a magyarok élete a szlovák vidéken, akik több-ságukban föld nélkül maradtak. — a Gomorcon kívül, — és akik a cseh szőlőtelek szőlőit is voltak. Maguk a szlovákok is voltak akarnak teremteni nem egytlen nemetelők maradtak birtokosokkal, akik tízszer szlovák vidéken, baszkodik a szlovák nép fölött, amelynek viszont a földreform után csak morzsa jutottak.

A telepések elhúzótt dolg volt, főként az a telepéses, a

Megindult a nyomozás a lapásgyarmati földbirtokos ellen elkövetett gyilkos merénylet ügyében

NYITRA. — Sajátunkatársunkok! Napok óta előtörtént adunk arról, hogy a közeli Lapásgyarmat községben ismeretlen ártók egy-egy merényletet követtek el Sándor Sándor, Richard Sándorok ellen, akiknek alaklaktól több lövészt alkalt be a földbirtokos és a szlovákban tartózkodó leánya szerelmét szeretett meg. A csehszlovák elnyúlást nyomozást indított a gyilkosok meg-

let ügyében, melynek során megállapítást nyert, hogy a lövéseket Manlicher jéggyveréből adták le, melynek 12 méter távolságból. Az egyik golyó a földbirtokos fejébe szült a nyakába fordult, míg a másik leánya fejébe szült az agy deszkájába csapódott, a harmadik a falat és 7 centiméter mélységben fúródott a falba. A helyi szem-

birtokos valamelyik ellensége követte el.

A merénylet színhelyén két üres tülszövetet találtak, míg a harmadik nyilván a merénylet gyegyverében maradt. A gyilkos kísérlet tettesének sikerült az ügyet elcsúsztatni. A vizsgáló megértelemük. A vizsgáló nagy errefel folyik tovább és várható, hogy a tettes rövidesen csomókára kerül.

Pozsony husz- és zsirellátása javulás előtt Rövidesen megszűnnek a szállítási nehézségek

POZSONY. — Az utóbbi időben megint elterjedt annak a híre, hogy Pozsonyban és Szlovákiaiban vélelhetően forgó, azonban mint megbízható hírtől eltekintve, egy aggodalmat okozó hínesen, mert ahogy a szállítási zavarok megszűnnek, ami rövidesen megtörténik, újból lesz elegendő valónna, hisz az szlovák piac.

Beszéltünk pozsonyi nagyvállalkozókkal, akik a helyzetet egyáltalában nem iték meg tragikusnak. Tény az, hogy készen a husz és szaranyra.

— Koronával drágult, azonban ezt is csak átmenetnek tekintik.

Nagyon érdekes, hogy a szlovákiai vállalkozások min-égleg a

szlováccsattolt területek felől, mint a legújabb gyengébb leán, valamint a kereslet az állítja, hogy az igazi finom szalmit csak a magyar sertés husából lehet előállítani.

A jogosítványból és Romániából importált sertés husa nem felel meg teljesen a szalmitgyártás követelményeinek.

A pozsonyi magyar társadalom akciója a magyar nélkülsz iskolák gyermekeikért

POZSONY. — A politikai élet viharfellegeinek elvonulása után a szlovákiai magyar társadalom megfogva bar, de torje nem ismét visszatért nemzetelleneskedelmében az úgynevezett apór munkához. Tekintünk ujja a magyar jövő záloga: a magyar gyermek. Felé fordul és legnagyobb nemzeti kötelesség a feltételezettben fokozott felbőszítés feljűk minden igaz magyar emberben, akiben el a napi kötelesség gondolata. A magyar gyermek lelki és testi nélkülözésén segítenek, akárcsak egy jutott el naponta. — A nélkülözött magyar gyermekek felkelt és telet megkeresíteni az el küldözökre nemzeti társadalmunk legfontosabb kötelessége közé tartozik. Önmagát állapíthatjuk meg, hogy

magyar iskolásgyermekek elvezethet.

Ebben a nagyjelentőségű szociális munkában csatlakozni önkénteskedelmében a pozsonyi magyar társadalom költségvetés, akiknek elsősorban érdekük, ha a his-magyarok közt a szlovákban előbb tudni egy szlovák fogja megadni, hogy mi a nélkülözés, mert

a magyar társadalom mindent elkövet, hogy a magyar gyermekek egymás közt csak azt érezzék: valamennyien testvérek egymással az ittmár magyar iskolában. — A szénitri magyar iskolába járó, negyvenhét dornkapitány szegény gyermekek minden iskolában a pozsonyi magyar gyermekvédő fiók gondoskodik lecsúszott husz és szaranyra.

gu újabb gyerekecsoporthat a napi megvendégeléséhez az Egyesült Magyar Párt szociális bizottsága 1400 koronával járult hozzá a többi pedig a rózsaszínű magyar elemi iskola szűlt tanácsnak akciója felezi. A Dornkapitányban most szeptemberben megnyitott magyar elemi iskolát eddig kb. száz iskolásgyermekek járt, akik természetesen mind szegénysorsú szűlt gyermekek. Az Egyesült Párt szociális bizottsága egyelőre naponta cipőt ad, de egyenkénti segítyben is részesít a társulról gyermekek. Az Egyesült Magyar Párt szociális bizottságának egyébként tegnap egy magát megvezetni nem akaró jóttevő vagyon túfizat és 5000 koronát adományozott.

melyet a cseh-szlovák népi csejálte.

Egy igazán elhúzótt dolog volt: kidobni 18 milliót arra, hogy szlovákiai vidékeken gyönyörű palatákat építsenek (többek cseh, vagy akár szlovák iskolásgyermekek részére. Ezek a paloták most a cseh-szlovák bölcsész butaságának adaként a magyar állam birtokába jutottak. Ugyanakkor viszont tízszer szlovák közegében Szlovákiaiban neves volt a házasság, lakóik a mi gyermekeink részére. Ez mind meg kell érteni és nem farzusz szemforgatással fogadni azokat az eseményeket, amelyek cseh-szlovák hibákból kifolyólag keletkeztek. Minthát nem lehet jóvá akarnak tenni mindent, amit meg jóvá lehet tenni, ha nem kapuk a kezünkbe hajó hatalmat.

A jóvátételre irányuló igyekezetünk elgáncsolhatják az összevont csehszlovák hazafiak, akik itt könnyen demonstrálnak parafés uniformisában, meg klubokban és kávéházakban. Nem tudom, mit mondanának ezek a hazafiak, ha az ő börtörükbe jártak és ha ők állnának szemben a felkorbáczolt indulatokkal.

Ezeket az indulatokat ki akarjuk irtani. A magyar telekés körök is segítőkészségnek vannak ebben a munkában és hivatkoztunk már bizonyos emberekre, amelyekről a rádióban beszéltünk. A szlovák telepések nagy része továbbra is békésen élhet és gazdálkodik majd a földjén.

Más kérdés viszont a magyar vidékeken lévő maradekbirtokosok ügye, ez azonban nem érdekel bennünket. Ezt a kérdést a maradekbirtokos urak intézzék el maguk a magyarokkal. Mi viszont leszámolunk azokkal a maradekbirtokosokkal, akik ami nyakunkon maradtak Szlovákiaiban.

A magyar közvélemény névben örömmel és megelégedéssel nyugtatja Mach Sándor nyilatkozatát és örömmel adunk helyet a Szlovák Távírti Rádió egy másik jelentésének is, amely szerint megjelent a szlovák propagandahivatalban a Kibőltoni iskola igazgatója, valamint dr. Öpögöndi Érsekújvárról és megérkezett, hogy

az átengedett területekről származó hírek nagyrészt, melyeket bizonyos körök terjesztettek a nemzetiségük egymás ellen való feltérgetése céljából, kóholmány.

Ha a telepéseknél az átengedett területek megszállása során akadtak is kellemetlenségek ezek nagyrészt a helyi lakosság személyben bosszújából redő cselekedetek voltak így teljesen valótlannak bizonyult annak a cseh menekültek az elbűszése, amely szerint őt a magyar katonák megverték, a Dunába dobták és megölték. Valójában Kibőltonban bizonytalan a Csekszlovák jött intelligens emberek az állítása arról, hogy a magyar katonák ott több ember szeméket kuszáltak. Hasonló Holokorok Csekszlovák sem tít. Ugrancsák és átengedett területéről jött egy bizonyos J. M. nevű úr, aki előadta, hogy ő szlovákja miatt a magyarok kiutasították.

Beigazolodott, hogy az illető ur az egész kiutasítást maga gondolta ki, azért, hogy mártír címsínnal magából és így juttatni nem engedett előnyökhöz jusszon.

A Szlovák Távírti Rádió jelentése szerint a csehszlovák elkövetői, árnyékeltettek, ártanak a szlovák nemzeti ügynek és azért

A visszacsatolást követő hetekre a telepesek szervezett formát öltő eltávolítása volt jellemző, s ezen intézkedések végrehajtásában – helytől függően – éppúgy részt vettek a reguláris katonai egységek, mint a telepesek vallomásaiban szabadcsapatoknak nevezett félkatonai egységek, de a csendőrség és a civil lakosság közreműködése is kimutatható. Az erőszakos elűldözés leginkább a cseh és morva telepeseket érintette, de sok esetben a szlovák kolonisták is elszenvedői voltak. Noha a szlovák hatóságok által az elmenekült telepesektől felvett vallomásokban gyakran szögeznek le a vallomástevőket, hogy „fizikai erőszakot nem követtek el ellenem”, a telepesek eltávolítása – különösen a bevonulást követő első hetekben – olykor a fizikai erőszaktól sem volt mentes. A november 2-án helyükön maradó bodrogközi cseh és morva telepeseket – több egybehangzó vallomás szerint – a november 6-án bevonuló honvédcsepapatok ugyan békén hagyták, ám 11-én csendőrök jöttek értük, akik fegyvereket kerestek náluk, majd a királyhalmeci csendőrőrsre vitték őket. Ott a katonaviselt férfiakat vallatni kezdték, miközben egyeseket kézzel, másokat gumibottal vertek. A vallatás után a családokat autóbuszra rakták, majd Ungvár térségében áttették őket a határon: „Tegnap este magyar csendőrök jöttek a birtokomra, és a családommal együtt Királyhelmecekre vittek. Összekötözve vittek bennünket. A pénzem nem tudták elvenni, mivel azt néhány nappal ezelőtt Prágába küldtem. A királyhalmeci csendőrőrsön először a személyes adataimat vették fel, majd a katonai viszonyomra kérdezték rá. Miután megtudták, hogy legionárius vagyok, szidni kezdtek, cseh dísznőnek neveztek, és kínozni kezdtek. Egy padhoz kötözték, és a meztelen talpamat gumibottal verték. Az egyik civil rám ült, és öklözni kezdett, a fejem pedig a padba verte. Mikor már nagyon elgyötört voltam, és ájuldozni kezdtem, másik helyiségbe löktek át, ahol egy magas beosztású csendőr tartózkodott. Az olyan erősen felpofozott, hogy a földre estem. A továbbiakról azt tudom mondani, hogy valamenynyünket egy autóbuszra raktak, és a szlovák határra vittek bennünket. Amikor ott kiszálltunk, puskatussal estek nekünk, s rettenetesen ellátták a bajunkat.”⁵¹⁰ Kevésbé erőszakos, de mégis hasonló eszközök alkalmazása ismerhető fel a Garam mentén lévő kolóniák esetében is. A bényi, bátorkeszi (Miklósháza kolónia), aradpusztai és köbölküti telepesek egy részét a visszacsatolás utáni napokban a párkányánai laktanyában gyűjtötték össze, ahol mintegy egy hétig tartották őket. Innen különböző szállítóeszközökkel Léván keresztül az államhatárra szállították a telepes családokat, ahol átadták őket a szlovák hatóságoknak. A szlovák források szerint a jelzett határszakaszon november 18-án összesen 66 személyt adtak át a magyar hatóságok a szlovákoknak.⁵¹¹ Az elűzöttek három kivételével csehek és morva telepesek voltak: negyvenen Köbölkútról, hatan Bátorkesziről, tizenketten Aradpusztáról és nyolcan Bényből.

Más formában történt a felsőcsallóközi cseh és morva telepesek elűzése. Itt általában a hadsereg vagy a csendőrség egységei felszólították a telepeseket, hogy azok záros határidőn belül hagyják el a telepet és Magyarországot, mert máskülönben nem garantálják a biztonságukat. Ezzel párhuzamosan pedig az anyaországból átjövő félkatonai egységeknek, illetve néhány helyen a helyi lakosságnak a telepesekkel szembeni ellenséges viselkedése olyan légkört teremtett, hogy a legtöbb telepes eleget tett a felszólításnak, s kénytelen volt elhagyni a kolóniát. A kolonisták ilyen módon való elűzése

510 Részlet Jozef D. bényi cseh telepes vallomásából. Deák: i. m. II., 12. sz. dokumentum, 43–47. p. Lásd még a 19. sz. dokumentum, 54–55. p.; 160. sz. dokumentum, 193–195. p.

511 Deák, i. m. II., 42. sz. dokumentum, 73–74. p.

már egy-két nappal a Csallóköz visszacsatolása után megkezdődött. A macházi telepéseket november 7-én, a légieket november 10-én űzték el. A fennmaradt forrásokból viszonylag jól követhető a két szomszédos felső-csallóközi telep, Bellova Ves és Blahova Dedina telepeseivel való bánásmód. A bevonuló honvédek 8-án még díszkapuval és táncmulatsággal fogadó viténypusztai (Bellova Ves) telepre két nappal később három egyenruhás személy érkezett, akik arra szólították fel a kolonistákat, hogy adjanak el mindent, mert másnap ki lesznek üldözve. A következő nap délelőtt újból katonák érkeztek, akik kidoboltatták, hogy a telepéseknek (beleértve a szlovákokat is) három órájuk van arra, hogy összecsomagoljanak, és elhagyják a kolóniát. Magukkal csupán annyit vihetnek, amit a kezükben el tudnak vinni. Közben reggeltől már a környék lakossága is a telepen gyülekezett, akik rendkívül olcsón tudták megvásárolni a telepések ingóságait. Ezt követően a délutáni órákban a telepések csoportjai elhagyták a kolóniát, miközben a kiürítést irányító tisztek külön engedélyével az államhatárig szekereken vihették magukkal holmijukat. Onnan azonban a szállítóeszközöket visszafordították, így a határon már gyalogszerrel kellett átmenniük: *„1938. november 11-én úgy 9.00 óra tájban a községi szolga, Pap Dezider kidobolta, hogy az összes telepés – szlovák, cseh vagy morva – köteles egy óráig, vagyis 13.00-ig elköltözni a telepről. Összecsomagoltam az ágyneműt és valamennyi ruhát, mivel az volt mondva, hogy mindenki annyit vihet magával, amit el tud vinni. Mindezt és a családomat szekerre raktam. Egy magyart hívtam magammal, hogy jöjjön velünk, és majd hozza vissza a kocsit a lovakkal. Aztán mindannyian elmentünk Csütörtök irányába. A kolóniáról azért költöztem el, mert féltem, mivel a községi szolga azt is kidobolta, hogy aki nem hagyja el a kolóniát, annak nem garantálják a biztonságát. A házban mintegy 6000 Kč értékben hagytam élő és holt ingóságokat, amelyeket nem vihettem magammal. Erőszakot nem követtem el rajtam, s az életem sem volt veszélyben.”*⁵¹² Másnap ugyanezzel a módszerrel távolították el a sárrépusztai (Blahová dedina) telepéseket is.

A szervezett akcióknak köszönhetően a felső-csallóközi telepek november közepére jórészt kiürültek. A már jelzett központi parancsokkal ellentétben (bár korántsem helyi kezdeményezésre) azonban nem csupán a cseh és morva telepéseket űzték el, hanem a szlovákok egy részét is. A somorjai járási katonai parancsnokság november 19-én kelt jelentése szerint a járás területén található kolóniák közül a jelzett időpontig a vörösmajori, a fakói, a németsoói és a macházi telepek teljesen elnéptelenedett (noha azok mind vegyes cseh-szlovák lakosságúak voltak), a tamásházi, a szigetmajori, az újvásárpusztai, rónyaipusztai, viténypusztai és a sárréti telepek szlovák kolonistái azonban teljesen vagy részben a helyükön maradtak.⁵¹³ Egy három nappal később keltezett levélben a somorjai járási katonai parancsnok arról számol be, hogy a járás területéről az összes cseh és morva telepés (szám szerint 214 család) elköltözött, a szlovákok közül azonban még maradt mintegy 100 család.⁵¹⁴ Mivel a somorjai járás Magyarországhoz került telepeseinek száma mintegy 340 lehetett, jogosan feltételezzük, hogy az itteni telepeket november közepéig a csehek mellett mintegy 20-30 szlovák család is kénytelen volt elhagyni.

512 Jozef K. Bellova Ves-i telepés vallomása. Deák: i. m. II., 15. sz. dokumentum, 49–50. p. Lásd még a 78. sz. dokumentum, 103–104. p.; 123. sz. dokumentum, 153–154. p.; ŠOA Šaľa, f. Hlavnoslúžňovský úrad v Šamoríne (1938–1945), k. 10, 162/1938.

513 ŠOA Šaľa, f. Hlavnoslúžňovský úrad v Šamoríne (1938–1945), k. 10, 118/1938.

514 ŠOA Šaľa, f. Hlavnoslúžňovský úrad v Šamoríne (1938–1945), k. 10, 856/1938.

29. kép. Menekülő csallóközi telepesek

A csallóközi telepesek elvándorlása azonban ezzel még nem fejeződött be. A helyükön maradt szlovák kolonistákat a hatóságok és a környezetük részéről a továbbiakban is számos sérelem érte. Az egyik etrekarcsai telepesnél – annak vallomása szerint – például november végéig összesen nyolc alkalommal végeztek házkutatást a csendőrök, miközben ő maga és családja is folyamatos szóbeli inzultálásnak volt kitéve.⁵¹⁵ A szlovák telepesek egy része a velük szemben tanúsított sértő magatartás miatt végül a távozás mellett döntött, s november utolsó napjaiban és december elején elhagyta Magyarország területét.

Azt, hogy a cseh és morva telepesektől eltérően a szlovák kolonisták elűzése általában nem direkt módon, hanem közvetettebb eszközök segítségével történt, a Komárom környéki koloniák sorsa példázza. Felső-csallóközi sorstársaiktól eltérően az itteni telepesek 1938 végéig a helyükön maradtak.⁵¹⁶ A hatóságok magatartása (amely itt a Somorja környéki telepekhez képest a telepesek nemzetisége miatt visszafogottabb volt) azonban fokozatosan őket is arra az elhatározásra bírta, hogy el kell hagyniuk Magyarországot területét. Erről tanúskodnak azok a nyilatkozatok és kérelmek, amelyeket november második és december első felében tömegesen adtak be a járási katonai parancsnokságra, s amelyekben azt kéri a hatóságoktól, hogy azok engedélyezzék

515 Vö. Deák: i. m. II., 166. sz. dokumentum, 203–204. p.

516 Ezt a levéltári források mellett a visszacsatolt területeken december folyamán végrehajtott népszélelés eredményei is alátámasztják.

kitelepülésüket.⁵¹⁷ A nyilatkozatokban a telepések hangsúlyozzák ugyan, hogy önszántukból döntöttek a kitelepülésről, ám nem kétséges, hogy a döntés hátterében a telepésekkel szemben kialakult közhangulat éppúgy szerepet játszott, mint a hatóságok zaklatásai. A már novemberben beadott kitelepülési kérelmek ellenére a december közepén végrehajtott felvidéki nép-, földbirtok- és állatösszeírás még a helyén találta a Komáromhoz közeli nagyobb telepeket (Hodzsafalva, Stúrová, Okánikovo, Mudroňovo, Šrobárová) telepeseit. Tömeges és szervezett elköltözésük (ingóságait: bútorait, háziállataikat is vitték) végül december utolsó napjaiban és januárban zajlott le.

A telepések elűldözésében a helyi lakosság döntő többsége nem kívánt részt venni, s tevékenyen nem is járult hozzá. A csehszlovák földreform során átélt kisemmizettség érzése, valamint személyes sérelmek is hozzájárultak viszont ahhoz, hogy a kolonisták elűzését általában jogosnak tartották, s kevés szolidaritást mutattak fel azok irányában (noha kivételek természetesen ez esetben is akadtak). Sokan nem tudnak ellenállni annak a csábításnak, amit a telepés vagyon könnyű megszerzésének a lehetősége jelentett. Mivel a katonai közigazgatás parancsára több községben is kidobolták, hogy a távozó telepések vagyonát meg lehet vásárolni, tömegesen igyekeztek kihasználni azok szorult helyzetét, hogy fillérekért hozzájussanak a bútorokhoz, élőállathoz, használati eszközökhöz. Sőt a felheccelt lumpenrétegek néhány helyen a még a helyükön lévő telepések fosztogatásától sem riadtak vissza. Ilyen eseményre került sor a csehszlovák időkben Švehlovóra átkeresztelt hajmápusztai kolónián, ahová a szemtanúk állításai szerint november 9-én mintegy 50 környékbeli civil (feketenyékiek és nagyfödémesiek) jött, akik válogatás nélkül fosztogatni kezdték a többnyire cseh nemzetiségű telepések házait,⁵¹⁸ majd a közben megérkező katonai egységek csendes asszisztálása mellett elvitték a telepések gabonáját, vágóállatait, a telepés házak ablakait pedig betörték.

Általánosabb jelenségnek mondható a már elhagyott telepés birtokok fosztogatása, amelyben azonban nem feltétlenül csak a helyi lakosság legszegényebb rétegei vettek részt, hanem sok esetben a gazdatársadalom színe-java is. A somorjai járási katonai parancsnokság vizsgálata szerint miután a macházai telepések távozni kényszerültek, helyben hagyott ingóságait a helyi lakosság szinte egy-két nap alatt széthordta.⁵¹⁹ A vizsgálat összesen 13 családnál talált a telepés birtokokról származó vagyontárgyakat. Igaz, az érintettek egy része – nem túl hihetően – azt nyilatkozta, hogy ők csak arra azért vették magukhoz az állatokat és eszközöket, mert azokat a telepések nem tudták magukkal vinni, ha viszont azok visszajönnek, mindent vissza kívánnak szolgáltatni, illetve mindennek ki akarják fizetni az árát. A jelentés szerint még további személyeknél is voltak eltulajdonított tárgyak, ám ezek felkutatása nehézségekbe ütközött, mivel a falu előjárósága is részt vett a telepés vagyon széthordásában, s így szinte lehetetlen volt bizalmas értesítéseket és segítséget szerezni a tárgyak felkutatásához.

A macházai telep kifosztása nem egyedi jelenség volt, s így a katonai közigazgatás egyik legerősebb feladatát a teljesen vagy részben kiürült telepek vagyoni biztonságának a megőrzése jelentette. A már több ízben is idézett somorjai járási katonai parancsnokság november 13-án arról számolt be fölöttes szerveinek, hogy a hatáskörébe tartozó

517 ŠOA Komárno, f. MKOVV, k. 2, 262/1938.

518 Uo. 9. sz. dokumentum, 41. p., 40. sz. dokumentum, 70–72. p.

519 ŠOA Šafa, f. Hlavnoslúžňovský úrad v Šamoríne (1938-1945), k. 10, 162/1938.

telepek őrzését saját erőiből nem tudja biztosítani, s mivel a polgárőrök megbízhatósága ebben a tekintetben kétséges, a csapattesttől kér őrséget kirendelni.⁵²⁰ Két nappal később viszont már arról küldött értesítést a községi hivatalokba, hogy a kolonista gazdaságok őrzését az adott községi előjáróságoknak kell biztosítaniuk.⁵²¹ A körlevélben a járási katonai parancsnok szigorú büntetést helyezett kilátásba mindazok ellen, akik a közrendet megbontják, a magántulajdont rongálják, a telepeseket fosztogatják. Ezek az intézkedések azonban nem hozták meg a várt eredményt. Az elhagyott telepes gazdaságok továbbra is szabad prédának bizonyultak a lopásra, fosztogatásra hajlamos elemek előtt. Ebben feltehetően az a cinkos elnézés is közrejátszott, amellyel a lakosság és az illetékes hatóságok a telepes vagyon elleni bűncselekményeket szemléltek.

A telepések kiutasítása és elűldözése élénk visszhangot váltott ki a szlovák közvéleményben, és jelentős mértékben meghatározta a két ország között folytatott párbeszéd témáját és jellegét is. Amint azt Ladislav Deák jogosan megállapítja, a bécsi döntést követő szlovák–magyar tárgyalások során – a várakozással ellentétben – nem az új államhatár kijelölésének a kérdése vetette fel a legtöbb problémát, hanem a telepések sorsa.⁵²² A bécsi döntés végrehajtását felügyelő cseh-szlovák–magyar vegyes bizottság 1938. november 8-án Budapesten tartotta első ülését, ahol négy albizottság (delimitációs, gazdasági, jogi és kisebbségi) létrehozásában állapodtak meg.⁵²³ A határok pontos kijelölését végző delimitációs albizottság még aznap, a többi pedig a következő napokban megkezdte munkáját. A telepések kiutasításának ügye a következő hetekben szinte visszatérő témája lett a jogi albizottság üléseinek, ahol a témát első ízben november 11-én vetette fel a bizottság szlovák társelnöke, Martin Mičura. Még ugyanaz nap a cseh-szlovák küldöttség vezetője, Miloš Kobr nagykövet tiltakozó levelet küldött az ügyben Teleki Pálnak, a magyar tárgyalóküldöttség vezetőjének.⁵²⁴ A levélben Kobr a jogi albizottságon belül egy további bizottság létrehozását javasolta, amely végül a létrejötté után egyfajta panaszalbizottságként működött, s amelyben a telepések ügyének számos komponensét tárgyalták. Mivel azonban Kobr levelére a cseh-szlovák felet megnyugtató válasz nem érkezett, a telepések kiutasításáról pedig naponta érkeztek hírek Pozsonyba, Kobr november 15-én újabb levélben fordult Telekihez. A levélben a nagykövet a telepéseket ért „embertelenségek, rablás és gyilkosságok” ellen emelte fel a szavát, miközben konkrétan kitért a Kőbölküton meggyilkolt kolonisták esetére. Kobr a telepések elleni intézkedések leállítását és a telepések életének és vagyonának biztosítását, illetve azt követelte a magyar féltől, hogy a már elűldözött kolonisták bántatlanul visszatérhessenek birtokaikra, és ott élhessenek tovább.⁵²⁵ Ugyanezen a napon került sor a panaszalbizottság ülésére is, amelyen a cseh-szlovák küldöttség a magyar küldöttség elé terjesztette a visszacsatolt területekről a magyar katonai közigazgatás által elűzött csehszlovák állampolgárok jegyzékét.⁵²⁶ A magyar fél a cseh-szlovák küldöttség is-

520 ŠOA Šaľa, f. Hlavnoslúžňovský úrad v Šamoríne (1938–1945), k. 10, 118/1938.

521 ŠOA Šaľa, f. Hlavnoslúžňovský úrad v Šamoríne (1938–01945), k. 10, 104/1938.

522 Vö. Deák: i. m. II., 19. p.

523 Vö. Deák: i. m. III., 14. sz. dokumentum, 43–44. p.

524 Vö. Deák: i. m. III., 19. és 20. sz. dokumentum, 51–54. p.

525 Uo. 26. sz. dokumentum, 63–65.

526 A jegyzék 81 nevet tartalmazott, akik egy-két kivétellel mind telepések voltak, főleg Nagylég, Macháza és más csallóközi kolóniáról. Vö. uo. 28. sz. dokumentum, 66–72. p.

méltódnak panaszait tudomásul vette, konkrét válaszokat azonban nem adott azokra. A telepések kiűzését nyilvánvalóan nem lehetett tagadni, kifogásként pedig leginkább azt hozták fel, hogy a kolonisták jogilag nem birtokosai a telepés gazdaságoknak, másrészt pedig azt, hogy a cseh-szlovák fél is hasonló eszközökhöz folyamodott. Kevésbé köztudott ugyan, de az Adolf Eichmannal is konzultáló szlovák vezetés, Tiso miniszterelnök közvetlen utasítására, két nappal az első bécsi döntés kihirdetését követően a vagyontalan szlovákiai zsidóknak az elcsatolt területekre való deportálást rendelte el, amelyet a szlovák hatóságok a Hlinka Gárda közreműködésével november 4-én hajtottak végre.⁵²⁷ A lakásukból elhurcolt zsidókat (akik mindössze 50 korona készpénzt vihettek magukkal) még aznap éjjel a másnaptól Magyarországhoz csatolandó területekre szállították. Az akció során mintegy 7000 személyt deportáltak a Magyarországhoz csatolandó területekre.⁵²⁸ A magyar hatóságok azonban a kitoloncolt zsidók átvételét elutasították, így azok többségét a szlovák hatóságok kénytelenek voltak visszafogadni. Mintegy 900 zsidó személy (férfiak, nők, gyermekek) rekedt azonban a két állam közötti „senki földjén” létrehozott ideiglenes táborokban, köztük a Miloslavov kolónia mellett kialakítottban is. Ők csak december közepén hagyhatták el ezeket a táborokat, s térhettek vissza Szlovákiába.

Miközben Budapest november közepéig inkább csak kitérő válaszokat adott a pozsonyi jegyzékekre, a jogi albizottság november 21-i ülésén a magyar küldöttség bejelentette, hogy szándékában áll a Magyarország területén lévő összes telepést kiutasítani, a már eltávozott telepéseknek viszont lehetőséget ad arra, hogy itt hagyott ingóságaiért visszatérhessenek, és elvigyék azt.⁵²⁹ A tárgyalás Ladislav Deák által ismertetett jegyzőkönyve szerint a magyar küldöttség tagja, Sebestyén Pál a telepések eltávolítását elsősorban azzal indokolta, hogy a kolóniák erőszakos beavatkozást jelentettek az érintett térség etnikai viszonyaiba, a megszálló hatalmat szimbolizáló telepések kihívóan viselkedtek a bevonuló honvédekkel szemben, helyben maradásukkal pedig további viszályok forrásává válnának. A magyar bejelentésre a cseh-szlovák küldöttség ellenlépések megtételét helyezte kilátásba, amelynek egyik elemeként azonnal megkezdődött a Szlovákiában élő magyar állampolgárok földbirtokvagyonának az összeírása. Az egyoldalú magyar bejelentés tovább növelte a két ország közötti feszültséget, s vétlen polgárok elleni intézkedések lavináját indította el. Az autonóm szlovák kormány már másnap a Szlovákia területén élő magyar állampolgárok, illetve az összes olyan szlovákiai magyar kiutasítását elrendelte, akinek a visszacsatolt területen volt bejelentett lakhelye. A rendelet a Szlovákiában élő magyarok százainak azonnali kiűzését eredményezte, különösen Kárpátaljáról, illetve Pozsonyból. A szlovák–magyar vegyes bizottság panaszalbizottságában november 26-án benyújtott magyar jegyzék szerint a cseh-szlovák hatóságok

527 Vö. Nižňanský, Eduard–Slneková, Veronika: Deportácia židov za autonómie Slovenska 4.–5. 11. 1938. *Studia Historica Nitriensia*, 5, 1996, 66–184. p.; Nižňanský, Eduard: *Prvé deportácia židov z územia Slovenska v novembri 1938 a úloha Jozefa Falátha a Adolfa Eichmanna*. http://www.dejiny.sk/Whois/Nizn/Articles%2024.htm#_ftnref8.

528 A Pozsonyból deportáltak között olyan katolikus vallású magyarok is voltak, akik ugyan nem rendelkeztek csehszlovák állampolgársággal, de már húsz éve Pozsonyban éltek. Vö. MOL, K 132, 22. cs., I/9. tétel, 360/1938.

529 Vö. Deák: i. m. III., 42. sz. dokumentum, 99–100. p.

néhány napon belül mintegy 700-800 magyar és ruszin nemzetiségű polgárt utasítottak ki Cseh-Szlovákiából, akiket minden ingó és ingatlan vagyonuktól megfosztottak. A cseh-szlovák fél ugyan a kiutasítások tényét nem tagadta, a kiutasítottak számát és a kiutasítás módszereit illetően azonban ellenvéleményt fogalmazott meg. Ezzel párhuzamosan természetesen új erőre kapott a telepesek kiutasítása is. A Galánta környéki telepeket illetően a csendőrség már 21-én a telepek elhagyására felszólító parancsot adott ki a kolonistáknak. A szőgyénmajori és nemeskosúti kolóniáról még aznap mintegy 60 személynek kellett csupán kézcsomaggal távoznia. Szintén 21-én kaptak parancsot a távozásra a galántai telepesek is, másnap pedig a tornóci kolonisták.⁵³⁰

Valójában azonban egyik országnak sem volt érdeke az ellentétek vég nélküli kiélezése. S mivel különböző okokból ugyan, de mind a magyar, mind a szlovák fél a vitás kérdések gyors lezárását akarta, így néhány nap után a kiutasítások helyett ismét a tárgyalásoké lett a főszerep. Ehhez az első lépést a reciprocitás elvének alkalmazásával és a szlovákiai magyarok elleni intézkedések kilátásba helyezésével sarokba szorított magyar fél tette meg, amely a panaszalbizottság december 1-jei ülésén a telepesek kérdésének új alapokon való megoldását javasolta. A magyar javaslat leszögezte ugyan, hogy az önszántukból vagy kényszer hatására eltávozott telepesek tartós visszatérésére már nincs lehetőség, ám megengedte, hogy a telepesek visszatérhessenek hátrahagyott vagyontárgyaikért, és azt magukkal vihessék. Azokat a telepeseket illetően, akik még mindig a helyükön voltak, a magyar kormányzat fenntartotta a kiutasítás lehetőségét, ám azzal, hogy ezek a telepesek már eleve magukkal vihetik minden ingóságukat. A magyar javaslatban az új elemet leginkább az jelentette, hogy Budapest hajlandónak mutatkozott a telepes birtokok kisajátításának jogi következményeiről tárgyalni, sőt kilátásba helyezte a telepesek részbeni kárpótlását is.⁵³¹ Ez a javaslat pozitív fordulatot váltott ki a kétoldali kapcsolatokban, s még ugyanezen a napon mindkét fél bejelentette, hogy leállítja a kiutasításokat. A szlovák küldöttség pedig már másnap átadta a magyar félnek Tiso miniszterelnök meghívását, aki december 5-re Pozsonyba javasolt a telepesek kérdéséről kétoldali tárgyalásokat. A meghívást a magyar fél elfogadta.

A kiutasítások kölcsönös leállítását és a tárgyalásos megoldás előtérbe kerülését az addig merev magyar és szlovák álláspontok elmozdulása tette lehetővé. A telepesekkel szembeni intranzigens magyar fellépés hatására a szlovákok kénytelenek voltak elfogadni, hogy a telepesek magyarországi maradásának nincs realitása, s maguknak a kolonistáknak az érdeke is azt kívánja meg, hogy kiutasításuk ne önkényesen, hanem jogi és gazdasági szempontból tiszta viszonyok között történjen.⁵³² Ehhez pedig meg kell

530 Vö. Deák: i. m. II., 70. sz. dokumentum, 96–97. p.; 146. sz. dokumentum, 178–179. p.

531 AMZV ČR, PrS, k. 65, fasc. 12, č. 171412/VI-4/38; Vö. Deák: i. m. III., 59. sz. dokumentum, 129–131. p.

532 A szlovák álláspontban való változást jól mutatja az albizottságok szlovák elnökeinek a szlovák kormányfővel és az igazságügyi miniszterrel december 3-án folytatott megbeszélésén készült jegyzőkönyv. A megbeszélésen Martin Mičura beszámolt a telepeskérdés addigi alakulásáról, majd azt a véleményt fejtette ki, hogy Szlovákiának az összes telepest át kell vennie, hiszen elegendő föld áll a rendelkezésre azok hazai letelepítéséhez. Ragaszkodni kell viszont ahhoz, hogy Magyarország kárpótlást fizessen a telepesek otthagyt vagyonáért. A jegyzőkönyv szerint ezzel az állásponttal valamennyi résztvevő egyetértett. Vö. Deák: i. m. II., 103. sz. dokumentum, 129–130. p.

állapodniuk a magyar féllel. A magyar fél pedig abba volt kénytelen belenyugodni, hogy a kiutasított telepéseket nem foszthatja meg teljesen a vagyonuktól. Ez volt az ára annak, hogy a szlovákok ne foganatosítsanak ellenintézkedéseket a szlovákiai magyar birtokosokkal szemben, illetve hogy a telepések kiűzése ne rontsa tovább a két ország amúgy sem megnyugtató viszonyát.⁵³³

Ettől kezdve a telepésekről folyó kétoldalú tárgyalások tékje és témája tehát már nem a telepések maradása vagy kiutasítása volt, hanem annak megszervezése, hogyan térhetnek vissza maradék vagyonukért, illetve milyen formában kaphatnak kárpótlást. Ezek a témák jelentették a gerincét az 1938. december 5–7-e közötti pozsonyi tárgyalásoknak, amelyen új elemként jelent meg a szlovák félnek az a javaslata, amely szerint annak fejében, hogy Cseh-Szlovákia az összes telepés átvételére hajlandó, a magyar fél is vegyen át meghatározott számú szlovákiai magyart.⁵³⁴ A lakosságcsere ötletét a cseh-szlovák fél a panaszbizottság december 14–15-i ülésén pontosította, ahol a szlovák fél által feltételezett 2007 Magyarországra került telepés család ellenében összesen 8 ezer szlovákiai magyar átvételét kérte a magyar féltől.⁵³⁵ Az némileg meglepve reagált a javaslatra, hiszen ilyen magas számra nem számított. Budapest ugyanis, noha bizonyos számú Szlovákiában élő magyar átvételét nem utasította el, attól me-reven elzárkózott, hogy a szlovákiai magyarok átvételét összekössék a telepeskérdéssel, illetve hogy olyan szlovákiai magyarokat is átvegyen, akik Szlovákia területén őslakosnak számítottak (1918. október 28-a előtt is ott laktak). Azt azonban, hogy december közepén ismét megszakadtak a reményteli tárgyalások, mégsem a „lakosságcsere” ötletének az egyoldalú felvetése okozta, hanem sokkal inkább a magyarországi nemzetiségi politika szlovákok elleni túlkapásai, a cseh-szlovák területen fekvő Nagyszalánc község elleni magyar támadás, illetve a nagysurányi szlovákok elleni brutális rendőri fellépés.⁵³⁶

Így – ha nem is a korábbi méreteken, de – folytatódtak a kölcsönös kiutasítások is. A somorjai főszolgabíró jelentése szerint december 20-a és január 11-e között csak Pozsonyból 300 magyart utasítottak ki a szlovák hatóságok.⁵³⁷ A telepések magyar hatóságok általi direkt kiutasítása is tovább folytatódott ugyan,⁵³⁸ ám ekkor már inkább a kolonisták „önkéntes távozása” volt napirenden. Az önkéntes jelzőt azonban fentartásokkal kell kezelnünk, hiszen a telepések elköltözése mögött legtöbb esetben az a lég-

533 Az 1939. február 10-i budapesti minisztertanácson a telepések ügyében kezdett tárgyalásokat az alábbiakkal indokolják: „...az a megfontolás, hogy a telepések ügyében tanúsított esetleges merev magatartásunk a cseh-szlovákiai tekintélyes magyar ingatlan és ingó vagyon sorsát komolyan veszélyeztetheti, arra indította a magyar királyi kormányt, hogy a kérdés rendezését barátságos tárgyalások útján, a bécsi döntőbírói határozat végrehajtását hivatott bizottságokban kísérelje meg.” MOL, K 27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1939. február 10.

534 Vö. Deák: i. m. III., 65. sz. dokumentum, 147. p.

535 Vö. Deák: i. m. III., 74. sz. dokumentum, 173. p.

536 December 25-én a magyar csendőrök a város Magyarországhoz való csatolása ellen tüntető szlovákok közé lőttek, amely során egy fiatal lány meghalt, többen pedig megsebesültek.

537 ŠOA Šafa, f. Hlavnoslúžňovský úrad v Šamoríne (1938–1945), k. 14, 281/1939.

538 A hatóságok felszólítására hagyták el december 12-én Magyarország területét a Zselízhez közeli Ágotapuszta telepesei.

kör állt, amelyet egyes járásokban a magyar hatóságok teremtettek, s amelyet az öntudatosabb szlovák telepesek csak nehezen tudtak elviselni. Tanulságos ebből a szempontból Šrobárová kolónia telepeseinek Hlinka Szlovák Néppártjának pozsonyi központi titkárságára küldött levele, amelyben Szlovákiába való átköltözésükhöz kérnek segítséget. A levélben többek között z alábbiakat írták a magyar hatóságok által őket ért sérelmekről: „1. Feloszlatták a községi képviselőtestületünket, elkobozták a községi pénztárt. Egy magyar faluból neveztek ki számunkra új polgármestert, aki az egyik telepes birtokra költözött be; 2. Postásnak egy magyart neveztek ki, s a kisbírónk is egy magyar lett, aki szlovákul sem tud; 3. Két magyar tanítót kaptunk, az egyik valamennyire beszél a szlovákot. [...] Ha valamilyen hivatalba hívnak bennünket, egyetlen hivatalnok sem akar velünk szlovákul beszélni, noha tudjuk, tudnak szlovákul. Ezért tolmácsot kell magunkkal vinnünk. [...] Ha baromfit vagy valami hasonlót viszünk Komáromba eladni, és észreveszik, hogy szlovákok vagyunk, akkor azt mondják, hogy a telepesektől semmit nem vesznek. Ezek az apróságok is igazolják, hogy további ittlétünk elképzelhetetlen.”⁵³⁹ A Komáromi járásból az 1938-as év utolsó, illetve 1939 első heteiben a számukra elfogadhatatlan körülmények hatására tömegesen költöztek el a szilospusztai, a margitmajori és a hodzsafalvai telepesek. Esetükben a hatóságok csak akkor bocsátottak az ingóságok elszállításához szükséges vasúti kocsikat a rendelkezésükre, ha a telepesek olyan tartalmú nyilatkozatot írnak alá, amelyben kijelentik, hogy önként választották a távozást, s amelyben lemondanak ingatlan vagyonukról.⁵⁴⁰

A konfliktusok ellenére a kétoldalú tárgyalások végül mégis eredményre vezettek, s 1939. február 18-án Martin Mičura, a jogi albizottság szlovák elnöke és Tomcsányi Kálmán államtitkár Budapesten aláírta a telepesekről szóló kétoldalú egyezményt. A megállapodás alapján Cseh-Szlovákia vállalta, hogy 1939. október 31-ig az összes eddig már Magyarország területét elhagyó vagy onnan ezután elköltöző telepest befogadja, s állampolgárságot ad nekik.⁵⁴¹ Ennek fejében Magyarország lehetővé teszi, hogy a már eltávozott személyek maximum 5 nap időtartamra visszatérhessenek ingóságaikért, s elszállítsák azokat. A telepeseknek a telephelyükre való visszatérése az egyezmény mellékletében meghatározott két szakaszban történik, az ingóságok berakodása pedig a mellékletben kijelölt vasútállomásokon zajlik. Mind a visszatérő telepesek, mind pedig az egyezmény aláírása után elköltöző telepesek vám- és illetékmentesen vihetik magukkal minden ingóságukat (állataikat, gazdasági felszerelésüket stb.). Az egyezmény szerint a telepesek kárpótlását egy későbbi megállapodás fogja rendezni.

Németország expanzív tervei és a szélsőséges szlovák szeparatizmus azonban hamarosan átírták a körülményeket. 1939. március 14-én Hitler unszolásának engedve az autonóm szlovák törvényhozás kikiáltotta Szlovákia függetlenségét, s ezt a helyzetet kihasználva egy nappal később a német csapatok megszállták Csehországot, s Cseh-Morva Protekturátus néven a Birodalomhoz csatolták. Még ugyanezen a napon magyar honvédség vonult be Kárpátaljára, s csatolta azt Magyarországhoz. Ezek a fejlemények a telepesek ügyét illetően is új helyzetet teremtettek, hiszen a cseh-morva telepesek ügye elkülönült a szlovákokétól, s a birodalmi kormány hatálya alá került, miközben a Cseh-Szlovákia által kötött egyezséget sem a német, sem pedig a szlovák kormány nem

539 Deák: i. m. II., 140. sz. dokumentum, 171–172. p.

540 Vö. Deák: i. m. II., 128. sz. dokumentum, 158. p.; 140. sz. dokumentum, 267. p.

541 MOL, K 28, 1939-L-16103.

érezte magára nézve kötelezőnek. Mivel ekkorra már szinte valamennyi cseh és morva telepés elhagyta Magyarország területét, esetükben csupán az itt hagyott ingóságok elszállításának és az elveszített vagyon kárpótlásának a kérdését kellett megoldani. A Sebestyén Pál miniszteri tanácsos és von Schack birodalmi követ vezetésével folyó tárgyalások a kezdeti bizalmatlanság és eltérő álláspontok ellenére végül gyorsan sikerre vezettek,⁵⁴² s a két ország 1940. május 29-én egyezményt kötött a Magyarország területéről már elköltözött és még elköltözendő birodalmi állampolgárok vagyonának kérdéséről, amelyet ugyanezen év október 16-án a két ország között létrejött újabb megállapodás egészített ki. Ennek értelmében Magyarország az összesen 36 ezer kataszteri hold összterületben kisajátított cseh-morva ingatlanokért (ebbe a telepés birtokokon kívül a maradékbirtokok is beleszámítottak) 135 millió korona kártérítést fizet: egy részét azonnali átutalással, maradékát részletfizetéssel.⁵⁴³

Nehezebb volt azonban a megegyezés a szlovák kormánnyal, hiszen nemcsak a még helyükön maradt telepések ügye bonyolította a tárgyalásokat, hanem az sem kedvezett neki, hogy a német féllel szemben – érthető módon – a szlovákok sokkal érzékenyebben viszonyultak a kérdéshez. Az 1939. április 13-án a szlovák miniszterelnöki hivatalban megtartott tanácskozáson a szlovák kormányzat az 1939. februárjában megkötött egyezményvel ellentétben már arra az álláspontra helyezkedett, hogy a még el nem költözött telepéseknek a helyükön kell maradniuk, az elűdözötteknek pedig a szlovákiai magyarok birtokaiból kell kárpótlást nyújtani.⁵⁴⁴ Sőt hamarosan elrendelték a magyar és zsidó tulajdonban lévő birtokok bejelentési kötelezettségét is.

Mint ahogy az Tilkovszky Lóránt kutatásaiból kiderül, a reciprocitás politikájának ez a fajta alkalmazása meglehetősen zavart és ellentéteket váltott ki a budapesti kormánykörökben. Jaross Andor tárca nélküli miniszter és az 1939 januárjában a Földművelésügyi Minisztérium felvidéki földbirtokrendezési ügyeinek élére kormánybiztosnak kinevezett Szilassy Béla ugyanis a Szlovákiában maradt magyarok érdekeire való tekintet nélkül a szlovák telepések következetes eltávolítását szorgalmazta.⁵⁴⁵ Ennek érdekében Szilassy a kompromisszumot kereső kétoldalú tárgyalások aláaknázásától sem riadt vissza, s 1939. október 15-én önhatalmúlag közölte Ján Spišiák budapesti szlovák követtel, hogy a magyar kormányzat a következő hónap elejéig az összes szlovák telepest eltávolítja helyéről.⁵⁴⁶ Teleki Pál miniszterelnök viszont kül- és nemzetpolitikai érdekek-

542 A Sebestyén által gróf Csáky István külügyminiszternek készített jelentés alapján a nehézségeket részben az okozta, hogy a németek a tárgyalások kezdetén a korábbi cseh (szlovák) szakértők anyagait tekintették tárgyalási alapnak. A magyar álláspontot megismerve azonban – mely elsősorban nem kárpótlási, hanem likvidációs kérdésként kezelte az ügyet – a német álláspont megváltozott, ami magyar részről is lehetőséget nyújtott a kompromisszumok elfogadásához. Vö. MOL, K 200, FFÜK, 30303.

543 Tilkovszky Lóránd: A csehszlovák földreform magyar revíziója az első bécsi döntéssel átcsatolt területen (1938–1945). *Agrártörténeti Szemle*, 1964. 1–2. sz. 113–140. p.

544 Rychlík, Jan: Pozemková reforma z let 1919–1938 a zmeny v pozemkové držbe za druhé světové války. *ČSCH*, 37, 1989. 2. sz. 193. p.

545 A kormánynak számos gondot okozó Szilassyt végül úgy tudták félreállítani, hogy a minisztertanács 1941. július 15-én hozott döntésével a kormánybiztosi tisztelet megszüntette. MOL, K 27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1940. július 15.

546 Tilkovszky: A csehszlovák... i. m. 125. p.

től vezérelve a szlovák féllel való kölcsönös megegyezés híve volt. Szilassyt személyesen bírta rá már említett bejelentése cáfolatára, s személyesen ő dolgozta ki azokat az irányelveket is, amelyeket a magyar kormányzat a telepesek ügyében a következő időben alkalmazni kívánt. Az 1940. április 12-i budapesti minisztertanács előtt ismertetett és jóváhagyott kormányfői javaslat szerint a szlovák féllel újrainduló tárgyalásokon a magyar küldöttség olyan megoldást kívánt keresni, amely a szlovák félnek is megfelel. Ennek érdekében az adott időpontban még helyükön lévő mintegy kétezer szlovák családot illetően (ebbe a számba feltehetően nem csupán telepesek tartoztak) a következőket javasolta: 300 telepes család esetében a magyar kormány nem élne a hatálytalanítási jogával, így ezek a családok továbbra is a helyükön maradhatnak. Mintegy 1400 család birtokszerzését hatálytalanítanak ugyan, ám őket Magyarország más területein kiutalt birtokokkal kárpótolná, s csupán 353 családot (akiket nemzetpolitikai okokból nemkívánatosnak minősítettek) köteleznének arra, hogy Szlovákiába költözzenek át.⁵⁴⁷ Teleki azt is szerette volna elérni, hogy a Magyarországról elűldözött telepesek kárpótlása Szlovákiában elsősorban zsidó birtokosok kárára történjék meg, sőt a szlovákiai magyar birtoktestek megmentése érdekében még az elűldözött telepesek egy részének visszafogadására is hajlandó lett volna.

A belpolitikai okokból a szlovákiai magyar birtokok egy részének kisajátításához rágaskodó szlovák kormány azonban nehéz tárgyalópartnernek bizonyult. A kompromisszum érdekében a magyar fél az 1941. július 8-án megtartott kormányülésen elhatározottak alapján azt is felajánlotta, hogy a visszacsatolt területeken még szlovák kézben lévő 82 ezer kataszteri holdból csupán a maradékbirtokosokra eső 14 ezer kh-t fogja hatálytalanítani, míg a kisjuttatásban részesülő szlovák őslakosok, illetve a telepes birtokosok esetében a háború időtartama alatt ilyen beavatkozásra nem kerülne sor.⁵⁴⁸ A két ország közötti földbirtokpolitikai megállapodást végül 1941. augusztus 2-án sikerült aláírni. Az egyezmény alapján a magyar kormány továbbra is fenntartotta a jogát a már elköltözött telepesek ingatlanszerzésének hatálytalanítására (ha az eddig nem történt meg), miközben vállalta hogy ennek fejében mintegy 155 millió szlovák korona összegű kártalanítást fizet a szlovák félnek. A még Magyarországon lévő szlovák telepesek esetében vállalta, hogy csak azok 20 kataszteri holdat meghaladó birtokszerzését fogja hatálytalanítani, az őslakosok esetében pedig 35 kh-t kívánt azoknak meghagyni.⁵⁴⁹ A telepesek kérdésének, illetve a földbirtoktulajdonlási kérdések ügyében fennálló vitákat azonban ez a megállapodás sem tudta megnyugtatóan lezárni. A megegyezés végrehajtása késlekedett, így a két ország közötti tárgyalások tulajdonképpen 1944 őszéig tovább folytatódtak, amikor is a háború alakulása véget vetett azoknak.

A telepeskérdés máig pontosan megválaszolatlan fejezetét jelenti annak tisztázása, hogy számszerűen hány telepes hagyta el a visszacsatolt területeket, illetve mennyi maradt ott a világháború végéig. Ennek a kérdésnek a megválaszolását nemcsak a hiányos források nehezítik, de az is, hogy a szlovák, illetve a magyar fél a saját érdekeiknek megfelelően más-más értelmet tulajdonított a telepes kifejezésnek, illetve azt aktuálpolitikai érdekeinek megfelelően igyekezett értelmezni

547 MOL, K 27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1940. április 12.

548 MOL, K 27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1941. július 8.

549 MOL, K 27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1941. augusztus 5.

A korábban már tárgyalt levéltári források kétségtelenné teszik, hogy állami telepések döntő többsége elhagyta a visszacsatolt területeket. Egy részük (elsősorban a legiónáriusok, illetve a cseh és morva nemzetiségűek egy része) már a magyar csapatok megérkezése előtt, többségük azonban csupán a honvédség bevonulása után. Ahhoz sem fér kétség, hogy noha a fizikai erőszak alkalmazása inkább csak helyi túlkapásokként jelentkezett, a telepések jó része valamiféle kényszer hatására hagyta el a kolóniákat, és költözött Szlovákiába. Kényszernek tekintjük ebből a szempontból nem csupán a hatóságok általi felszólítást, de azt a társadalmi légkört is, amely a telepésekkel szemben kialakult. Ha hitelesnek fogadjuk el a Teleki Pál által a minisztertanács elé 1941. július 8-án beterjesztett adatokat, akkor 1941 nyarán még mindig 28 ezer kh volt a telepések tulajdonában, ami a telepésbirokok átlagos 23 kh nagyságát alapul véve mintegy 1200 telepés családnak felel meg. Ebben az esetben viszont a honvédek bevonulása után eltávozott telepés családok száma nem érhetett el az ezret, s 800 körül mozoghatott. Noha ez a becslés egy kicsit magasabb a Tilkovszky Lóránt által megadott 647 családnál,⁵⁵⁰ nagyságrendileg nem tér attól el. A helyükön maradt telepések többsége bizonyára magánkolonista volt, de a jelentősebb állami kolóniákon is maradtak telepések: a Galánta melletti Štefánikóv telepesei közül például mindössze egy család távozott, a maradék mintegy félszáz család helyben várta ki a háború végét.⁵⁵¹

Az elköltözött telepések hátrahagyott földjeit a magyar kormányzat „*megbízható magyar birtokosok kezére*” kívánta juttatni.⁵⁵² Hogy a birtokok folyamatos megművelése biztosított legyen, s a helyi lakosság – a visszacsatolás előtt terjesztett magyarországi szórólapok által is felszórólt – földigényét is minél gyorsabban kielégítsék, a telepésektől megszerzett birtokokat maximum egyéves időtartamra ideiglenes haszonbérletbe adták.⁵⁵³ Tilkovszky Lóránt adatai szerint 1939 végéig összesen 41 ezer kh földterület került ilyen formában a tömegesen jelentkező magyar parasztság kezébe.⁵⁵⁴ A volt telepés birtokok végleges sorsáról a felvidéki földbirtokrendezési ügyek kormánybiztosának, Szilassy Béla államtitkárnak volt feladata dönten. A csehszlovák földbirtokreform hatálytalanítása ügyében a Szilassy és Jaross által kidolgozott tervezet a csehszlovák földreform végrehajtása során a magyar lakosságot ért hátrányok kiegyenlítését és a magyar–szlovák és magyar–ruszin nyelvhatáron élő magyar népi rétegek megerősítését volt hivatott szolgálni.⁵⁵⁵ Ennek érdekében az eltávolított cseh és szlovák telepések birtokait részben a helyi magyar lakosság kapta, részben pedig vitézi telkek formájában osztották ki, illetve az ONCSA-akció keretén belül nagycsaládosoknak juttatták. Kormányzati körökben a visszacsatolt területek egy részének magyar telepések általi megerősítése is szóba jött, erre azonban a háborús körülmények között végül nem került sor.⁵⁵⁶ A szlovák telepések

550 Tilkovszky Lóránt: *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938–1941)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967, 75. p.

551 Vö. Pukkai Ladislav: *Dejiny Javorinky*. Galanta, 2006. 38. p.

552 MOL, FM, K-184, 1939-22303, Földbirtokpolitikai teendők a visszacsatolt Felvidéken.

553 Vö. ŠOA Šafa, f. Hlavnoslúžňovský úrad v Šamoríne (1938-1945), k. 13, 922/1938; Tilkovszky: *Revízió és ...* i. m. 71. p.

554 Vö. Tilkovszky, *Revízió és...* i. m. 71. p. A 41 ezer kh nagyságú összterület a telepés birtokok mellett minden bizonnyal a hatálytalanított maradékbirtokok területét is magába foglalta.

555 MOL, K 27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1939. június 9.

556 Vö. Tilkovszky, *Revízió és...* i. m. 82. p.

től elvett birtokok további sorsát, mint ahogyan az egész felvidéki birtokrendezést, a kezdetektől számos visszasság és tisztázatlan ügy kísérte. A Jaross és Szilassy által irányított akció során nem csupán a telepesektől vettek el birtokokat, de számos magyar nemzetiségű kiscgazdától is. A Képviselőház 1939. október 11-i ülésén Csóka Lajos intézett interpellációt ebben az ügyben a miniszterelnökhöz,⁵⁵⁷ elsősorban azt panaszolva fel, hogy a földbirtokrendezéssel foglalkozó minisztériumi ügyosztály jogorvoslat lehetősége nélkül kobozza el magyar emberek földjeit a visszacsatolt területeken. Noha Csóka fel szólalása ellen épp a volt szlovákiai magyar politikusok (pl. Vozáry Aladár, Füssy Kálmán) tiltakoztak a leghangosabban, Teleki – akinek, mint már utaltunk rá, fenntartásai voltak Szilassy tevékenységével kapcsolatban – a panaszok kivizsgálását és a jogszerűség visszaállítását ígérte meg. Ő sem zárta ki azonban annak a lehetőségét, hogy a földbirtokpolitikát az állam jutalmazásra vagy épp büntetésre akarná felhasználni, vagyis nyitva hagyta annak a lehetőségét, hogy a Csehszlovák Köztársasággal pozitív viszonyt ápoló magyaroktól is el lehessen venni a reform során kiutalt birtokokat.

A volt telepes birtokok további sorsát illetően még nem történtek meg az alapkutatások. A történet érdekes mozzanata azonban az, hogy 1939 őszén a gömöri Gernyőpuszta legionáriusok után üresen maradt házaiba lengyelországi menekülteket költöztettek, s a volt kolónia így egyike volt azoknak az ideiglenes menekülttáboroknak, amelyek közül sokat épp a volt magyar–szlovák határvonal üresen maradt objektumaiban (határőrlaktányák stb.) alakítottak ki.⁵⁵⁸

9.3. A VISSZACSATOLT TERÜLETEKET ELHAGYÓ TELEPESEK TOVÁBBI SORSA

A kolóniák területét önként vagy kényszer hatására elhagyó telepesek megpróbáltatásai azzal, hogy telepes birtokaikat elhagyták, még nem szűntek meg, hiszen az autonóm szlovák kormányzat velük kapcsolatos magatartása korántsem volt egyértelmű.

Az már az első bécsi döntés előtt világos volt Pozsony számára, hogy ha megindul a telepesek áradata, elhelyezésük komoly nehézségeket fog okozni. Igaz ugyan, hogy október második felére elkészült a telepek evakuálási terve, ám valószínűleg annak készítői is érezték, hogy az csak korlátozott számú menekült rövid idejű elhelyezésére lehet megoldás. Az események igazolták is a félelmeket. Alapvető gondot jelentett az, hogy a telepesek egy része – különösen az északi megyékből származó szlovákokra érvényes ez – a társadalom legszegényebb rétegeiből került ki. Ők ahhoz, hogy Dél-Szlovákiában telepes birtokhoz juthassanak, eredeti lakóhelyükön lévő ingatlanjaikat értékesítették, s így 1938 őszén nem volt hová visszatérniük. Ez is közrejátszott abban, hogy a visszacsatolás után őket ért sérelmek ellenére, ameddig lehetett, ragaszkodtak a telepes birtokukhoz.

Viszonylag legjobban még azok a telepesek jártak, akik a magyar honvédség bevonulása előtt önként és jórészt szervezeten hagyták el a visszacsatolt területeket. Ők vasúton szállíthatták el ingóságait az eredeti otthonaikba vagy a hatóságok által kijelölt

557 Képviselőházi napló, II, 1939, 36. ülés, 1939. október 11.

558 A témával kapcsolatban lásd Gniazdowski, Matusz: Lengyel háborús menekültek az első bécsi döntés után Magyarországhoz csatolt szlovákiai területeken. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 5, 2003, 1. sz. 35–50. p.

kényszerlakhelyekre. A november és december folyamán elűzött telepések viszont általában minden szállítóeszköz nélkül, csak a kezükben magukkal vihető ingóságokkal kényszerültek útnak indulni. Őket átmenetileg a határhoz közel eső gazdaságokban helyezték el, ahonnan eredeti otthonaikba vagy más, a hatóságok által kijelölt kényszerlakhely felé folytathatták útjukat.

A visszacsatolás után elűzött telepések további sorsát illetően lehetetlenség általánosítani. A menekülők az első napokban a határ szlovák oldalán lévő falvakban húzták meg magukat. Így vált csallóközi telepés családok tucatjainak átmeneti lakóhelyévé Erzsébetmajor, ahol a korabeli tudósítások szerint, szinte minden udvar a magyar uralom alá került telepés falvak kolonistáinak holmijaival, a házak összes szobája pedig magukkal a menekülőkkel voltak teli.⁵⁵⁹ Innen a szerencsésebbek eredeti lakóhelyükre vagy rokonaikhoz utaztak, míg a többiek a már korábban kidolgozott evakuálási tervek szerint az előre kijelölt gazdaságokban igyekeztek elhelyezni. A fennmaradt források azonban azt bizonyítják, hogy a menekült telepés családok egy része még 1939 tavaszán is Erzsébetmajorban élt, miközben a határt illegálisan átlépve vissza-visszatértek a magyar oldalon maradt birtokaikra. Néhányan felszántották az új magyar tulajdonos által bevetett földet, s voltak, akik azzal fenyegetőztek, hogy felgyújtják majd a magyar tulajdonos termését.⁵⁶⁰ Sőt május 22-én a magyar határőrség fegyveres incidensbe is keveredett a határon átgázoló, s a volt telepés birtokát lekaszálni kívánó szlovákokkal. Az eset során egy határsértő halálos sérülést is szenvedett.

Különösen nehéz helyzetbe kerültek a cseh és morva telepések, akik az őket segítő kezek helyet sokszor a feljűk irányuló ellenszenvvel találkoztak Szlovákiában. Az autonómia kikiáltása és az azt követő „rendszerváltás” a szlovák társadalom egy részéből a csehek iránti intolerancia elemeit hozta a felszínre. Az autonóm kormány azonnal megkezdte a cseh hivatalnokok szervezett lecserélését, ám ezzel egy időben a Hlinka-párti radikálisok kezébe került és október folyamán létrejött helyi nemzeti bizottságok kezdeményezésére a „Češi peši do Prahy” [„Csehek gyalog Prágába!”] jelszó jegyében megkezdődött a cseh nemzetiségű állami alkalmazottak és mások Szlovákiából való kiűzése.⁵⁶¹ Ez a csehellenes hangulat a cseh és morva telepésekkel kapcsolatos szlovák magatartásban is megnyilvánult, s az állampárttá váló Hlinka-féle Néppárt hivatalos szócsövének számító *Slovák* című lapban már november 6-án a menekült telepések ellen uszító írás jelent meg.⁵⁶² Az írás szerint a cseh telepéseknek semmiféle joguk nem volt ahhoz, hogy kolonistaként „szlovák földön” (sic!) telepedjenek meg, s a szlovák földművesektől elvegyék a kenyeret. Azért az írás szerzője leszögezi, hogy a szlovákok sohasem fogják megengedni, hogy a menekült telepések Szlovákiában maradjanak, s felszólítja őket, hogy távozzanak Morvaországba.

Ezt a hangulatot a telepek elhagyását követően maguk a telepések is tapasztalhatták. A kényszerlakhelyként kijelölt helyek ugyanis a legtöbb esetben alkalmatlanok voltak céljukra. Erről egybehangzóan nyilatkoznak a Zólyomhoz közeli Végles mellé költöztetett bozítapusztai, illetve bottovói cseh telepés legionáriusok, valamint a Nyitrától

559 *Slovenský denník*, 1938. november 13.

560 MOL, K 28, 18. cs., 59. t.

561 Vö. Rychlík: Češi a Slováci... I. m. 154–157. p.

562 *Slovák*, 1938. november 6.

északra található Vicsápapáti mellé evakuált csatai kolonisták.⁵⁶³ Ezeket a telepeseket azonban nem csupán az áttelelésre alkalmatlan szükség szállások zavarták, hanem a helyi lakosság hozzájuk fűződő viszonya is. A bottovói telepesek levele szerint „*Gyetva vidékén, ahol a szállásunk van, nem szívesen látják a cseheket, és állandó a Ki a csehekkel! jelszó is*”. Az evakuált csataiak vezetője szerint pedig nemcsak az a baj, hogy a kijelölt kényszerlakhely alkalmatlan, hanem az is, hogy a szlovák lakosság szét akarja rabolni a cseh és morva menekültek vagyonát.⁵⁶⁴

A menekülő cseh és morva telepesek helyzetével az autonóm szlovák kormánynak is foglalkoznia kellett, amely november 12-i ülésén az erősödő szlovák nacionalizmus jegyében úgy döntött, hogy a szlovák telepeseket ideiglenesen a Szlovákország⁵⁶⁵ határszélén található állami és magángazdaságokban helyezik el, a cseh telepeseknek viszont eredeti lakóhelyükre (vagyis Cseh- és Morvaországba) kell költözniük. A kormány döntését egy néhány nappal később kiadott kormányrendelet pontosította, amely szerint a cseh és morva telepesek csehországi elhelyezését a prágai központi kormánynak kell biztosítania.⁵⁶⁶ A cseh-morva és a szlovák telepesek sorsa ettől kezdve szétvált egymástól, hiszen az előbbieket, amint utazásukat meg tudták oldani, elhagyták Szlovákia területét. A menekült telepesekkel szembeni türelmetlenségnek azonban nem csupán etnikai, hanem gazdasági és más okai is lehettek, hiszen mint azt a Nyitrai járás példája mutatja, számos helyen a menekült szlovák kolonisták is a helyiek ellenszenvével találják szembe magukat. Degeš községben mintegy 150 főnyi helyi lakos támadt rá a menekült telepesek elhelyezését szervező hivatalokra, Assakürt községben pedig a kolonisták az ideiglenes elhelyezésük ellen tiltakozó helyiek között robbant ki összetűzés.⁵⁶⁷

Abban tehát, hogy a visszacsatolt területeket egyre nagyobb számban elhagyó szlovák családok elhelyezése komoly nehézségekbe ütközött, a helyhiányon kívül olykor a helyi lakosság magatartása is belejátszott. Ez a gond különösen akkor vált akuttá, amikor valószínűvé vált, hogy a magyar kormányzat az összes telepes távozásához ragaszkodni fog. Ekkor már a szlovák kormánysszervek számára is nyilvánvalóvá vált, hogy az októberben elkészült evakuálási tervben megjelölt helyszíneken az összes telepest nem fogják tudni elhelyezni. Ezért a Tartományi Hivatal már 1938. december 21-én kiadott körlevelében arra szólította fel a Járási Hivatalokat, hogy állapítsák meg, járásukban hány telepes családot lehetne elhelyezni.⁵⁶⁸ A Járási Hivataloknak december 31-ig kellett jegyzéket készíteniük erről, feltüntetve a szóba jöhető kényszerlakhely helyszínét és tulajdonosát, a kirakodó állomás nevét, valamint azt, hogy hány család és hány háziállat helyezhető el a jelzett birtokon.

563 SNA, f. MH, k. 950, č. 44997-Kleg. 1938., Evakuace kolonistov zo Slovenska.

564 Uo.

565 Az autonómia idején Szlovákia általánosan használt megnevezése Slovenská krajina (Szlovákország) volt.

566 Deák: i. m. III., 20. sz. dokumentum, 54. p.

567 Vö. Hetényi, Martin: Náčrt problematiky utečencov z Maďarska v okrese Nitra 1938–1945. In *Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov IV*. Red. Šmigel, M.–Mičko, P. Banská Bystrica, 2005, 438–439. p.

568 SNA, f. MH, k. 32, č. 1910/prez. 1938. Evakuácia územia odstúpeného Maďarsku. Premiesterenie kolonistov.

A Magyarországról elmenekült telepések helyzete végül 1939 kora nyarára jutott nyugvópontra. Ekkorra már valamennyi menekült családnak sikerült úgy-ahogy megnyugtató elhelyezést találnia (döntő többségük eredeti lakóhelyére tért vissza), s mivel az összes kolonista kiutasítására mégsem került sor, így újabb menekülők már nem érkeztek Szlovákiába.

A telepések 1938-as sorsa számos tanulsággal szolgál. Egyrészt igazolja azt, hogy az egyik igazságtalanságot egy másik igazságtalansággal nem lehet felszámolni, s hogy az erőszak nem igazolható sem vélt, sem valós sérelmekkel. Másrészt a helyi magyar társadalom telepésekkel szembeni állásfoglalása igazolta azokat a félelmeket is, amelyeket maguk a telepések is éreztek, de amelyek a telepítéseket irányító testületekben csak közvetlenül az első köztársaság utolsó hónapjaiban fogalmazódtak meg. Ez a félelem pedig abból származott, hogy a telepítések mesterséges beavatkozást jelentettek egy régió etnikai, szociális viszonyaiba, s a kolonistákat érintő protekcionista állami politika eleve szembefordítja majd velük a helyi lakosságot. Így a helyi magyar lakosság sohasem fogja elfogadni a telepéseket, s az első adandó alkalommal szembefordul azokkal. A Telepítési Hivatal egy 1938-as jelentésében már érzékelhető ez a félelem. A jelentés szerint ugyanis *„a kolóniákat nem szabad a privilegizált helyzetű falvak szerepébe kényszeríteni, a telepésekből pedig nem szabad a többi földműves közül és a társadalomból kiemelt pretoriánust alkotni. A kolóniáknak be kell épülniük abba a környezetbe, amelyben létrejöttek, s lehetővé kell nekik tenni, hogy közeleti, gazdasági és kulturális szempontból is betagozódjanak a környező világba.”* Ezeknek a szavaknak a megkésettisége szintén magyarázat lehet arra, ami 1938-ban a telepésekkel történt.

10. EPILOGUS

Az első csehszlovák földreform keretén belül Dél-Szlovákiában letelepített kolonisták történetének utolsó fejezete a második világháború befejezését követően zajlott le. Az 1938-ban Magyarországhoz csatolt területeknek a felújított Csehszlovákiához való visszatérése újabb fordulatot hozott a telepés falvak történetében, hiszen a régi-új hatalom azonnal megkezdte az első bécsi döntés óta történtek semmissé tételét, s a visszaszacsatolt területekre 1938. november 1-je után letelepedett magyar lakosság elűzését. A Szlovák Nemzeti Tanács 1945. június 6-án hozott rendeletével érvénytelenített minden olyan vagyoni jogi változást, amelyre a fenti időpont után került sor,⁵⁶⁹ a Földművelésügyi és Földreformügyi Megbízotti Hivatal pedig június 16-án felhívást adott ki, amelyben a volt telepések jelentkezését kérte. Amennyiben a jelentkezők a megadott szeptember 30-ai határidőig igazolták jogosultságukat, azonnal visszakapták telepés birtokukat annak minden ingóságával együtt. A háború utáni zűrzavarnak, illetve az elégtelen tájékoztatásnak köszönhetően azonban a fenti terminus tarthatatlannak bizonyult, s két ízben is meg kellett hosszabbítani. Különösen a csehországi telepések késték le a határidőket, amit Vadkerty Katalin részben annak tulajdonít, hogy a szlovák hatóságok a „Szlovákia a szlovákoké” jelszó jegyében arra törekedtek, hogy azok ne is térjenek vissza Dél-Szlovákiába, s így volt birtokaikat szlovák igénylőknek utalhassák ki.⁵⁷⁰ Végül a jelentkezéseket csak az eredeti időpont után egy évvel, 1946. szeptember 30-án zárták le. Pontos adatokkal arra nézve, hogy az 1938-ban eltávozott telepések hány százaléka jött vissza, nem rendelkezünk. A fellelhető források azonban azt a vélekedést igazolják, hogy a szlovákok többsége ismét megjelent Dél-Szlovákiában, csupán a cseh és morva telepések egy része nem kívánt újból a „veszélyeztetett” határszélre költözni.⁵⁷¹

A telepések visszatérése még akkor sem ment gond nélkül, ha a közben a birtokaikba beültetett magyarok egy részét a csehszlovák kormányzat addigra már elűldözte. A telepés birtokokon élő magyarok ugyanis birtokaik jogos tulajdonosának érezték magukat, hiszen ahhoz szabályszerűen jutottak hozzá, másrészt pedig a birtokokból kirakva föld és megélhetés nélkül találták magukat. Ellenállásuk láttán a komáromi járási hivatal 1945 nyarán azt a véleményt fogalmazta meg, hogy feltehetően katonai erő alkalmazására lesz szükség, hogy a telepések visszakaphassák birtokaikat.⁵⁷²

A telepések visszatéréseivel párhuzamosan a Belügyi Megbízotti Hivatal körlevelet bocsátott ki, amelyben a „magyar megszállás” alatt elszervezett károk felmérését és bejelentését kérte a szlovák lakosságtól (közte a telepésektől is). A bejelentőlapokra rá

569 Vrabcová: i. m. 68. p.

570 Vadkerty Katalin: *A kitelepítéstől a reszlovakizációig. Trilógia a csehszlovákiai magyarság 1945–1948 közötti történetéről*. Pozsony, Kalligram, 2001, 152. p.

571 ŠOA Komárno, f. ONV KN prez., 37/1945 prez.

572 Uo.

kellett vezetni a kár leírását, meg kellett nevezni a kár okozóját és a kár becsült értékét is.⁵⁷³

Azok a telepes birtokok, amelyekre nem tértek vissza a volt kolonisták, az állam kezelésébe kerültek, amely egy újabb földreform céljaira kívánta ezeket felhasználni. Ez a szándék azonban már részét képezte azoknak a kassai kormányprogramban megfogalmazott nemzetállami szándékoknak, amelyek a szlovákiai magyarság teljes jogfosztottságát és egy csehszlovák nemzetállam megteremtését célozták meg. Ebben a folyamatban pedig, amikor már nem néhány ezer főnyi telepes magyar vidékre való letelepítése, hanem a szlovákiai magyarság teljes egészének kitelepítések és reszlovakizáció általi felszámolása és Dél-Szlovákia végleges elszlovákosítása volt a cél, a két világháború közötti telepesek kérdése sokdrangú problémává vált. Az 1945-től a szlovákiai magyarok ellen foganatosított intézkedések új, a korábbiaknál feszültséggel telítettebb korszakot nyitottak Dél-Szlovákia és az itt egymás mellett élő magyarok és szlovákok történetében. Erről azonban nem a két világháború között itt új otthont találó szlovák, morva és cseh telepesek tehettek. Ők csupán eszközei, olykor haszonélvezői vagy – mint 1938 esetében láttuk – elszennvedői voltak a korszak szűklátókörű és nacionalista politikájának.

573 ŠOA Komárno, f. ONV KN prez., 260/1945 prez. A telepesek általában 250-300 ezer koronányi kárt tüntettek fel, noha voltak olyanok, akik 600, sőt 900 ezres nagyságrendű kárt is kimutattak. Ezek az összegek nyilvánvalóan messze meghaladták a valóságot.

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Levéltári és más nem publikált források

Archív Ministerstva zahraničních věcí – Praha (AMZV)

Právní sekce (PrS.)

Archív národního shromáždění (ANS)

Revoluční národní shromáždění (RNS)

Digitální knihovna NS RČS

Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly

Poslanecká sněmovna – tisky

Hadtörténelmi Levéltár – Budapest (HL)

Tanulmánygyűjtemény (TGy)

Magyar Országos Levéltár (MOL)

K 28 Miniszterelnökség. Nemzeti s Kisebbségi Osztály iratai

K 763 Miniszterelnökség. Flachbart Ernő miniszteri tanácsos

K 63 Külügyminisztérium. A Politikai Osztály iratai

K 64 Külügyminisztérium. A Politikai Osztály Rezervált iratai

Külügyminisztérium. Békeelőkészítő Osztály

K 69 Külügyminisztérium. Gazdaságpolitikai Osztály

K 200 Földművelésügyi Minisztérium. Felvidéki Földbirtokrendezési Ügyek Kormánybiztosa (FFÜK)

Národní archiv České Republiky (NA ČR)

Národní rada česká 1918–1938 (NRČ)

Státní pozemkový úřad, Všeobecné spisy (SPU-VŠ)

Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu (PÚČM)

Předsednictvo ministerské rady, Praha (PMR)

Slovenský národný archív (SNA)

Expozitúra ministerstva земеделства (EMZ)

Kolonizačný referát Štátneho pozemkového úradu v Bratislave, 1921–1938 (KR)

Krajinský úrad – Bratislava (KÚ)

Minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska, 1918–1927 (MPS)

Ministerstvo hospodárstva, 1938–1945 (MH)

Policajné riaditeľstvo – Bratislava (PR)

Slovenská Līga (SL)

Štátny pozemkový úrad v Prahe, 1919–1938 (ŠPU Praha)

Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Rimavská Sobota (ŠOA Rimavská Sobota)

Obecné prospešné stavebné a bytové družstvo kolonistov zo Slavíkova a Bottova, s. r. o. v Slavíkove

Štátny archív v Košiciach, pobočka Rožňava (ŠOA Rožňava)

Okresný úrad v Rožňave (OÚ Rožňava)

Štátny archív v Bratislave (ŠOBA)

Bratislavská župa II. (1923–1928)

Štátny archív v Bratislave, pobočka Šala (ŠOA Šala)

Hlavnoslúžňovský úrad v Samoríne (1938–1945)

Štátny archív v Nitre, pobočka Komárno (ŠOA Komárno)

Okresný úrad v Komárne (OÚ Komárno)

Okresný národný výbor Komárno (ONV KN)
 Okresné vojenské veliteľstvo v Komárne (MKOVV)
 Vojenský ústrední archív – Praha (VÚA – Praha)
 Hlavný štáb (HŠ)
 Ministerstvo národnej obrany, presidium (MNO pres.)
 Vojenská kancelária prezidenta republiky (VKPR)
 Pamätná kniha obce Miloslavy. Obecny úrad Miloslavov
 Teleki László Intézet. Kézirattár.

Publikált források

Angyal Béla (szerk.): *Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez 1919–1936*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, 2004.

Bielik, František: *Slovenské výstahovalectvo. Dokumenty III. 1893–1939*. Martin, 1976.

Pálesch Ervin (szerk.): *Cseh-szlovák Törvények és Rendeletek gyűjteménye*. 1920. évfolyam. Prešov (Eperjes), Molnár Jenő könyvkereskedő kiadása, é. n.

Deák, Ladislav: *Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty I. (20. september–2. november 1938)*. Martin, Matica slovenská, 2002.

Deák, Ladislav: *Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty II. (2. november–14. marec 1939)*. Martin, Matica slovenská, 2003.

Deák, Ladislav: *Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty III. (3. november–4. apríl 1939)*. Martin, Matica slovenská, 2005.

Hodža, Milan: *Články, reči, štúdie. Zv. III*. Praha, Novina, 1931. 415. p.

Kemény G. Gábor: *Iratok a nemzetiség kérdés történetéhez Magyarországon a Dualizmus korában*. III. 1900–1903. Budapest, Tankönyvkiadó, 1964, 342–343. p.

Sbírka zákonů a nařízení států československého. Praha, Státní tiskárna, 1918–1939.

Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. Československá statistika, svazek 23. Praha, 1927.

Statistická ročenka republiky českoslovenké 1936. Praha, 1937

Periodikus sajtó

Americký Slovák, 1920, 1921
 Barázda
 České Slovo, 1922
 Československý zemědělec, 1924
 Felsőcsallóköz, 1928, 1929
 Gemer-Malohont, 1921
 Magyar Gazdák Szemléje, 1938
 Munkásújság, 1920, 1921, 1926
 Prágai Magyar Hírlap
 Pozemková reforma
 Pravda, 1925, 1926
 Pravda chudoby, 1925
 Slovák,
 Slovenská domovina, 1919
 Slovenská vlast, 1920
 Slovenský denník
 Slovenský Týždenník, 1909, 1919, 1923
 Venkov, 1919

Korabeli kiadványok, feldolgozások, emlékiratok

- Anketa o pozemkové reformě.* Praha, Tisk odbor Čsl. nár. demokr., 1922.
- Balogh Edgár: *Hármas kis tükör.* Budapest, Magyar Élet, 1945.
- Bartůněk, Josef: *Lidový výklad parcellačního zákona přidělového.* Brno, Vydavatelství Hospodářsko-politické knižnice, 1921.
- Brandejs, Jiří: Kolonizační problém Slovenska. *Československý zemědělec*, 6, 1924. 2. sz. 13–25. p.
- Brestenský, V.–Kolísek, A. (red.): *Za tú našu slovenčinu. 10 rokov Slovenskej ligy na Slovensku.* Bratislava, 1931.
- Daxner, Ivan: *Vnútrohá kolonizácia na Slovensku.* Bratislava, 1924.
- Dérier, Ivan: *Katechizmus pozemkovej reformy.* Bratislava, Čs. soc. dem. strana rob. 1925.
- Dvacet let československého zemědělství.* Ministerstvo zemědělství, Praha, 1938.
- A felvidéki magyarság húsz éve.* Budapest, Magyar Statisztikai Társaság Államtudományi Intézete, 1938.
- Hantos László: A szlovákiai magyar mezőgazdaság helyzete. *Magyar Gazdák Szemléje*, 1938. szeptember 395–404. p.
- Jaross Andor: Csehszlovák maradvérbirtokok a köztársaság magyar etnikumában. *Magyar Kisebbség*, 11, 19–20. sz. (1932. október 16.)
- Jócsik Lajos: A felvidéki föld sorsa. In *A Közép-Dunamedence Közgazdasága.* Budapest, Magyar Élet, 1944.
- Jócsik Lajos: *Idegen igában.* Budapest, Atheneum, 1940.
- Kinek a kezeire jutottak Szlovénzkóban a Rothermere-vonaltól délre eső földbirtokok? *Magyar Kisebbség*, 4, 18. sz. (1927. szeptember 15.) 654–660 p.
- Kápar, Josef (red.): *Kolonie a obec Svoboda. Její vznik a budování.* Praha, 1933.
- Málek, Josef et. al.: Kolonisace v čsl. Pozemkové reformě. *Pozemková reforma*, 16, 1935.
- Medvecký, Karol Anton: *Slovenský prevrat. zv. I–IV.* Trnava, Spolok sv. Vojtecha, 1931.
- Nagy Sándor: Hodzsa és a földbirtokreform. *Magyar Kisebbség*, 3, 5. sz. (1924. március 1.) 224–225. p.
- Národní shromáždění republiky československé v prvním desetiletí.* Praha, 1928.
- Pavel, Antonín: Československá pozemková reforma. *Pozemková reforma*, 19, 1938. 3. sz. 33–41. p.
- Pekař, Josef: *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy.* Praha, Vesmír, 1923.
- Peroutka, Ferdinand: *Budování státu. I–II., III–IV.* Praha, Academia, 2003 [1921].
- Pour, Bohuslav: Výsledky pozemkové reformy v krajine Slovenskej za 20 rokov štátnej samostatnosti. *Pozemková reforma*, 19, 1938. 4. sz. 51–63. p.
- Reich, Edvard: *Základy organizace zemědělství Československé republiky.* Praha, Ministerstvo zemědělství, 1934.
- Révay István: A demográfia tükrében. In Borsody István (szerk.): *Magyarok Csehszlovákiában 1918–1938.* Budapest, 1938, 23–35. p.
- A Sarló jegyében. Az új arcú magyaroktól a magyar szocialistákig. A Sarló 1931-iki pozsonyi kongresszusának vitaanyaga.* Pozsony, 1932.
- Surányi Géza–Várad Aladár: *Magyar múlt és jelen. Különös tekintettel a magyar kisebbség helyzetére a Csehszlovák Köztársaságban.* Bratislava, Pocisk, J., 1928.
- Šrobár, Vavro: *Oslobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918–1920. Sväzok prvý.* Praha, Čin, 1928.
- Voženílek, Jan: *O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonisace v Československé republice.* Praha, Česká agrární společnost, 1919.
- Voženílek, Jan: *Pozemková reforma v Československé Republice.* Praha, 1924.
- Voženílek, Jan: *Predbežné výsledky Československé pozemkové reformy. Země Slovenská a Podkarpátorská.* Praha, 1932.

- Voženilek, Jan: Studie k pozemkové reformě na cukrovarských statcích na jižním Slovensku. *Pozemková reforma*, 6, 1925. 10., 11., 12. sz.
- Worliczek, Camillo: *Die Tschechoslowakische Bodenreform*. H. Laupp, Tübingen, 1926.
- Worliczek, Camillo: *Grundlagen, Grundgedanken und Kritik der tschechoslowakischen Bodenreform*. Reichenberg, Gebrüder Stiepel, 1925.

1945 UTÁNI FELDOLGOZÁSOK

Monográfiák

- Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918–1938*. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Intézet–Lilium Aurum, 2002.
- Bárdi Nándor–Fedinec Csilla–Szarka László: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet, 2008.
- Cambel, Samuel a kol.: *Dejiny Slovenska*. IV. Bratislava, Veda, 1986.
- Cambel, Samuel: *Slovenská agrárna otázka 1944–1948*. Bratislava, Pravda, 1972.
- Cambel, Samuel: *Štátnik a národohospodár Milan Hodža*. Bratislava, Veda, 2001.
- Čaplovič, Miroslav: *Branné organizácie v Československu 1918–1939*. Bratislava, 2001.
- Faltus, Jozef–Průcha, Václav: *Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918–1945*. Bratislava, Vydav. pol. literatúry, 1967.
- Galandauer, Jan: *Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, perspektivy*. Praha, Svoboda, 1988.
- Hviezdoslavov. *Pozoruhodnosti*. Komárno, Komárňanské tlačiarne a vydavateľstvo, 1996.
- Kaposi Zoltán: *Magyarország gazdaságtörténete 1700–2000*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2002.
- Kárník, Zdeněk: *České země v éře první republiky (1918–1938). Díl I. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Praha, Libri, 2003.
- Keményfi Róbert: *Gömöri etnikai témozaik. A történeti Gömör és Kis-Hont vármegye etnikai térszerkezetének változása – különös tekintettel a szlovák–magyar etnikai határ futására*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002.
- Kirschbaum, Jozef: *Krvácajúca hranica*. Prievidza, Matica slovenská, 1994.
- Koťátko, Jiří: *Pozemková reforma v Československu*. Praha, Min. inf. a osv. 1949.
- Kováč, Dušan et. al.: *Slovensko v 20. storočí. Na začiatku storočia 1901–1914*. Bratislava, Veda, 2004.
- Kovács Attila: *Földreform és kolonizáció a Lendva-vidéken a két világháború között*. Lendva, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, 2004.
- Kovács Ferenc: *Szülfalunk Köbölkút. A keltáktól a 3. évezredig*. Köbölkút–Gbelce, 1988.
- Kováč, Dušan (red.): *Kronika Slovenska*. 2. Bratislava, Fortuna Print, 1999.
- Letz, Róbert: *Dejiny Slovenskej Lígy na Slovensku (1920–1948)*. Martin, Matica slovenská, 2000.
- Majtán, Milan: *Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773–1997)*. Bratislava, Veda, 1998.
- Miller, Daniel E.: *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*. Praha, Argo, 2001.
- Nagy Mariann: *A magyar mezőgazdaság regionális szerkezet a 20. század elején*. Budapest, Gondolat, 2003.
- Otáhal, Milan: *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*. Praha, ČSAV, 1963.
- Polányi Imre: *A szlovák társadalom és polgári nemzeti mozgalom a századfordulón (1895–1905)*. Budapest, Akadémiai, 1987.
- Popély Gyula: *Ellenzélben. A felvidéki magyar kisebbség első éve a Csehszlovák Köztársaságban (1918–1925)*. Pozsony, Kalligram, 1995.
- Pukkai Ladislav: *Dejiny Javorinky. Mestská časť Galanta*. Galanta, 2006.

- Rychlík, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914–1945*. Bratislava, AEP, 1997.
- Sallai Gergely: *Az első bécsi döntés*. Budapest, Osiris, 2002.
- Sándor János: Kolon. *Egy falu Zboralján*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 2004.
- Seibt, Ferdinand: *Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*. Praha, Academia, 1996.
- Šrobárová. *Pozoruhodnosti*. Komárno, Komárňanské tlačiarne a vydavateľstvo, 1996.
- Szarka László: *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867–1918*. Pozsony, Kalligram, 1995.
- Tilkovszky, Lőránt: *Južné Slovensko v rokoch 1938–1945*. Bratislava, SAV, 1972.
- Tilkovszky Lőránt: *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon. 1938–1941*. Budapest, Akadémiai, 1967.
- Vadkerty Katalin: *A kitelepítéstől a reszlovakizációig. Trilógia a csehszlovákiai magyarság 1945–1948 közötti történetéről*. Pozsony, Kalligram, 2001.

Tanulmányok

- Aradi Gábor: A San Remo-i tárgyalások magyarországi előkészületei. *Levéltári Szemle*, 52, 2002. 3. sz. 24–38. p.
- Balcar, Jaromir: Instrument im Volkstumskampf? Die Anfänge der Bodenreform in der Tschechoslowakei 1919/20. *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 46, 1998. 3. sz. 391–428. p.
- Cambel, Samuel: Výsledky prvej československej pozemkovej reformy na Slovensku a ich dopad v ďalšom vývoji. In Frolec, Ivo (red.): *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště, Slovácké muzeum, 1994, 51–59. p.
- Čerešňák, Bedřich: Ke klíčovému aspektu hodnocení První pozemkové reformy v Československé republice. In Frolec, Ivo (red.): *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště, Slovácké muzeum, 1994, 39–42. p.
- Dolmányos István: A kelet-európai földreformok néhány problémája (1917–1939). IV. Csehszlovákia. *Agrártörténeti Szemle*, 7, 1963. 3. sz. 3487–364. p.
- Gniazdowski, Matusz: Lengyel háborús menekültek az első bécsi döntés után Magyarországhoz csatolt szlovákiai területeken. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 5, 2003. 1. sz. 35–50. p.
- Hahn, Fred: Bylo Československo 1918–1938 národní nebo národnostní stát? *Střední Evropa*, 10, 1994. 42. sz. 25–35. p.
- Hetényi, Martin: Náčrt problematiky utečencov z Maďarska v okrese Nitra 1938–1945. In Šmigel, M.–Mičko, P. (red.): *Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov IV*. Banská Bystrica, 2005.
- Holec, Roman: Agrárne hnutie na Slovensku v kontexte česko-slovenských vzťahov do vzniku ČSR. *Československá historická ročenka*, 4, 1999. 59–75. p.
- Holec, Roman: Slovenský agrarizmus ako súčasť česko-slovenských vzťahov pred znikom ČSR. In Šouša, Jiří et. al. (ed.) *K úloze a významu agrárního hnutí v Československých dějinách*. Karolinum, Praha, 2001, 99–108. p.
- Jakešová, Elena: Niektoré otázky mobility obyvateľstva Slovenska po vzniku Československej republiky. *Slováci v zahraničí*, 10, 1984. 72–90. p.
- Jakešová, Elena: Reemigrácia a vysťahovalecvo obyvateľstva Slovenska v období po vzniku Československej republiky. *Slováci v zahraničí*, 14, 1990. 90–111. p.
- Jančovič Ján: Slováci – kolonisti z Dolnej zeme usadení v medzivojnovom období na južnom Slovensku. *Slováci v zahraničí*, 15, 1989. 101–116 p.
- Kárník, Zdeněk: Volby na jaře 1920. Československo na ceste od národně revoluční diktatury k parlamentní demokracii. In *Acta contemporanea. K pětadesátinám Viléma Prečana*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. 95–131. p.

- Korpás Árpád: A két világháború közti (cseh)szlovákiai agrárpárti magyar mozgalom sajtója és politikai koncepciója a földreform kezdete idején (vázlat). In *Somorjai disputa (1.) Az élő szlovákiai magyar írásbeliség c. szimpózium előadásai*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2003, 179–187. p.
- Kövér György: Piacgazdaság – polgárosodás – demokrácia. A mai magyar átalakulás történelmi perspektívából. In uő: *A felhalmozás éve*. Budapest, Új Mandátum, 2002, 13–27. p.
- Krajčovičová Natália: Hranice prvej ČSR a pozemková reforma. *Historické štúdie*, 43, 2004. 223–233. p.
- Krajčovičová, Natália: K otázke zamestnávania legionárov a štátnych a verejných službách a v prvých rokoch ČSR. *Česko-slovenská historická ročenka*, 1997. 187–200.
- Krajčovičová, Natália: Kritika a prejavy odporu voči realizácii pozemkovej reformy v prvej polovici dvadsiatich rokov. *Historický časopis*, 37, 1989. 6. sz. 822. p.
- Krajčovičová, Natália: Predpoklady realizácie pozemkovej reformy na Slovensku v medzivojnovom období. In Frolec, Ivo (red.): *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště, Slováké múzeum, 1994, 13–20. p.
- Krajčovičová, Natália: Realizácia pozemkovej reformy na Slovensku v rokoch 1923–1927. *Historický časopis*, 38, 1990. 6. sz., 787–805. p.
- Krajčovičová, Natália: Začiatky pozemkovej reformy na Slovensku v dvadsiatych rokoch. *Historický časopis*, 32, 1984. 4. sz. 547–619. p.
- Lacina, Vlastislav: Boj o uzákonění pozemkové reformy v letech 1918 a 1919. In *Sborník k dějinám 19. a 20. stol.* Praha, 1978, 123–144. p.
- Leková, Andrea: Úverovanie kolonistov na Slovensku z obdobia prvej pozemkovej reformy v rokoch 1922–1948. *Historický zborník*, 16, 2006. 1–2. sz. 45–55. p.
- Majdán János: A vasutak szerepe a határok kialakulásában. In Pásztor Cecília (szerk.): „... ahol a határ elvált.” *Trianon és következményei a Kárpát-medencében*. Balassagyarmat –Várpalota, Nógrád Megyei Levéltár, 2002, 100–115 p.
- Martuliak, Pavol: Kolonizácia akcia pri I. pozemkovej reforme na Slovensku. In Frolec, Ivo (red.): *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště, Slováké múzeum, 1994, 81–85. p.
- Martuliak, Pavol: Pozemková reforma v politike dominantných politických strán na Slovensku v období 1. ČSR (s ťažiskom v 20. rokoch). In Šuchová, Xénia (red.): *Ludáci a komunisti: Súperi? Spojenci? Protivníci?* Prešov, 2006, 61–75. p.
- Martuliak, Pavol: Vývoj poľnohospodárstva na Slovensku v dvadsiatych rokoch. In *Bibliográfia článkov zo slovenských novín a časopisov 1918–1945. Odbor 24. Poľnohospodárstvo. Zv. 1. Poľnohospodárstvo na Slovensku 1918–1928. Diel 1a. Poľnohospodárstvo všeobecne. Pozemková reforma*. Martin, Matica Slovenská, 1982, 37–128. p.
- Michela, Miroslav: Reakcie slovenských politických kruhov a tlače na Rothermerovu akciu (1927–1928). *Historický časopis*, 52, 2004. 2. sz. 503–522. p.
- Miller, E. Daniel: Kolonisace jako alternativa pozemkové reformy v prvních letech Československé republiky. In Souša, Jiří et. al. (ed.): *K úloze a významu agrárního hnutí v Československých dějinách*. Praha, Karolinum, 2001, 279–288. p.
- Müller, Uwe: Landreformen und Wirtschaftsnationalismus in Ostmitteleuropa. In Jajesniak-Quast, D.–Lorenz, T.–Müller, U.–Stoklosa, K. (Hrsg.): *Soziale Konflikte und nationale Grenzen in Ostmitteleuropa. Festschrift für Helga Schultz zum 65. Geburtstag*. Berlin, 2006, 171–188. p.
- Nižňanský, Eduard–Slneková, Veronika: Deportácia židov za autonómia Slovesnka 4.–5. 11. 1938. *Studia Historica Nitriensia*, 5, 1996. 66–184. p.;
- Nižňanský, Eduard: Prvé deportácia židov z územia Slovenska v novembri 1938 a úloha Jozefa Falátha a Adolfa Eichmanna. http://www.dejiny.sk/Whois/Nizn/Articles%2024.htm#_ftnref8.
- Očovský, Štefan: Vplyv prvej pozemkovej reformy na osídlenie Slovenska. *Geographica Slovaca*, 9, 1995. 63–70. p.

- Popély Árpád: A kolonizáció területi vonatkozásai és etnikai következményei. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 5, 2003. 2. sz. 83–102. p.
- Popély Árpád: A Lévai járás etnikai arculata a csehszlovák telepítési politika és a reszlovakizáció tükrében. *Kisebbségkutatás*, 12, 2003. 1. sz. 69–122. p.
- Popély Árpád: *A nemzeti terjeszkedés szolgálatában. A felvidéki magyar nyelvterület etnikai összetételének átalakulása 1944–1949*. PhD-disszertáció, Budapest, ELTE, 2002.
- Popély Árpád: Trianon etnikai következményei a Felvidéken, különös tekintettel a magyar nyelvterület szláv kolonizálásra. *Studia Caroliensia*, 2003. 1–2. sz. 43–60. p.
- Puttkamer, Joachim von: Die tschechoslowakische Bodenreform von 1919: soziale Umgestaltung als Fundament der Republik. *Bohemia*, 46, 2005 (2007), 315–342. p.
- Růžička, Jan: Úloha Domovin v agrárním hnutí na počátku jejich existence. In *Sborník k dějinám 19. a 20. století*. Praha, 1993, 225–247. p.
- Rychlík, Jan: Memorandum R.W. Setona-Watsona o postavení maďarskej menšiny na Slovensku z r. 1928. *Historický časopis*, 41, 1993. 1. sz. 81–84. p.
- Rychlík, Jan: Pozemková reforma z let 1919–1938 a zmeny v pozemkové držbe za druhé světové války. *ČSCH*, 37, 1989. 2. sz. 187–207. p.
- Rychlík, Jan: Příprava a priebeh pozemkovej reformy na Slovensku v rokoch 1938–1945. *Agrikultúra*, 22, 1989, 143–165. p.
- Rychlík, Jan: Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu. In Frolec, Ivo (red.): *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště, Slovákcké múzeum, 1994, 43–50. p.
- Šedivý, Ivan: Družina československých legionářů v počátcích legionářského hnutí v Československu In *Sborník k dějinám 19. a 20. st.* Praha, 1993, 93–113. p.
- Šedivý, Ivan.: Legionářská republika? K systému legionářského zákonodárství a sociální péče v meziválečné ČSR. *Historie a vojenství*, 51, 2002. 1. sz. 158–184. p.
- Simon Attila: Az 1938-as csehszlovákiai községi választások és a szlovákiai magyar politika. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 8, 2006. 1. sz. 111–134. p.
- Simon Attila: Cseh és szlovák kolonisták betelepítése Dél-Gömör falvaiba a két háború közötti időszakban. *Gömörország*, 5, 2004. 1. sz. 40–45. p.
- Simon Attila: Elképzelések és tervek Dél-Szlovákia szláv betelepítésére az első köztársaságban lezajlott földreform keretén belül. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 5, 2003. 2. sz. 103–118. p.
- Simon Attila: Etnické aspekty kolonizácie na južnom Slovensku v období prvej republiky. *Slovenský prehľad. Review for Central and Southeastern European History*, 92, 2006. 1. sz. 11–24. p.
- Simon Attila: Földreform és kolonizáció, mint a csehszlovák nemzetállam kiépítésének eszköze. In Ablonczy Balázs–Fedinec Csilla (szerk.): *Folyamatok a változásban*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2005, 161–178. p.
- Simon Attila: K niektorým aspektom kolonizácie južného Slovenska v období prvej republiky. *Historický časopis*, 55, 2007. 2. sz. 289–308. p.
- Simon Attila: Legionárius telepítések Dél-Szlovákiában a két háború közötti időszakban. *Századok*, 138, 2004. 6. sz. 1361–1380. p.
- Simon Attila: Lelley Jenő aktivista kísérlete a húszas évek végén. In Simon Attila (szerk.): *Acta Historica Danubiensia. I.* Komárom, Selye János Egyetem, 2007, 36–46. p.
- Simon Attila: A nemzetállami szempontok érvényesülése az első csehszlovák köztársaságban lezajlott során (Különös tekintettel a Dél-Szlovákiában lezajlott telepítésekre). In Jobbágy István (szerk.): *Válogatott tanulmányok Szlovákia gazdaságtörténetéhez*. Komárom, Pont Kutatóintézet, 2004, 8–40. p.
- Simon Attila: Plány na slovanskú expanziu v pohraničných oblastiach Československa. Nacionálne momenty počas realizácie pozemkovej reformy a kolonizácie v medzivojnovom období. In Hrodek, Dominik et al. (red.): *Slovanství ve středoevropském prostoru. Iluze, deziluze a realita*. Praha, Libri, 2005, 372–381. p.

- Simon Attila: Síppal, dobbal, nagybőgővel – avagy kísérlet a „Felvidék visszafoglalására” 1938. október 5-én. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 7, 2006. 4. sz. 145–159. p.
- Simon Attila: Telepítések Dél-Szlovákiában a két világháború között. *Korall*, 2004. december, 18. sz. 30–47 p.
- Simon Attila: A várakozás hetei. A szlovákiai magyarok az első bécsi döntés előtt. *Limes*, 20, 2007. 2. sz. 5–20. p.
- Slezák, Lubomír: Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce. Brno, Blok, 1978.
- Sommer, Karel: Průběh a výsledky pozemkové reformy v pohraničí českých zemí. In Sommer, Karel (red.): *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*. Olomouc, Tilia, 2003, 36–106. p.
- Sveton, Ján: *Vývoj obyvateľstva na Slovensku*. Bratislava, Epoque, 1969.
- Szarka László: A (cseh)szlovákiai magyarság nyolc évtizede 1918–1998. Történeti vázlat. In A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998. I. Budapest, Ister, 1998.
- Szarka László: Integráció és együttműködés a kisebbségpolitikában. Magyar aktivista kísérlet Csehszlovákiában. In Bárdi Nándor–Simon Attila (szerk.): *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006, 23–39. p.
- Tilkovszky Lóránt: A csehszlovák földreform magyar revíziója az első bécsi döntéssel átszatolt területen (1938–1945). *Agrártörténeti Szemle*, 8, 1964. 1–2. sz. 113–142. p.
- Vaculík, Jaroslav: Participace zahraničních Čechů na československé pozemkové reformě ve dvacátých letech. In Frolec, Ivo (red.): *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště, Slováké múzeum, 1994, 75–76. p.
- Vadkerty Katalin: A Csehszlovák Köztársaság gazdaságtörténete (1918–1938). In *Fejezetek a csehszlovákiai magyarság történetéből*. Pozsony, Lakkigram, 1993, 175–216. p.
- Vadkerty Katalin: Utószó. In Machnyik Andor: *Csallóköz*. Pozsony, Kalligram, 1993, 203–213. p.
- Vrabcová, Eva: Kolonizácia južného Slovenska a Podkarpatskej Rusi v Československej pozemkovej reforme. *Slovenská Archivistika*, 37, 2002. 1–2. sz. 57–74., 55–80. p.
- Zuberec, Vladimír: Úloha slovenských politických strán a skupín v politickom boji o spôsob a uskutočnenie prvej pozemkovej reformy v Československu. In *Agrikultúra*, 1968. 7. sz. 55–70. p.

MELLÉKLETEK

1. MELLÉKLET. A KOLONIZÁCIÓS TERÜLETEN TERVEZETT, ILLETVE A MÁR MEGVALÓSULT KOLONIÁK ÁTTEKINTŐ JEGYZÉKE (1926)*

Település-csoport	Az ide tervezett kolóniák	Az érintett gazdaságok neve és tulajdonosa	A megvalósultság állapota	A megvalósulás éve
I.	1. Miloslava	Annamajor – Wiener Welten Rudolf Erzsébetmajor – Wiener Welten Rudolf	létrehozva létrehozva	1921 1925
	2. Hideghét	Fél – Strasser Rudolf	javaslat	1927
	3. Hviezdoslavov	Vörösmajor – Pálffy János Józsefmajor – Wiener Welten Rudolf Németsók – Wiener Welten Rudolf	létrehozva létrehozva létrehozva	1921 1925 1926
	4. Fakópuszta	Fakópuszta – Pongrácz Frigyes Sámotpuszta – Pozsonyi Káptalan Sámotpuszta – Pozsonyi Hitegylet	javaslat javaslat javaslat	1926 1926 1926
II	5. Gessayovo	Éberhárd – Apponyi Albert	létrehozva	1923
	6. Tamásháza	Tamásháza – Apponyi Albert	létrehozva	1923
	7. Sáp	Sáp – Pálffy János hagyatéka	javaslat	1927
III.	8. Szenc	Szenc Alsómajor – Esterházy M. hitb. Botszegimajor – Pálffy János Szenc Felsőmajor – Esterházy M. hitb.	létrehozva létrehozva javaslat	1923 1924 1926
XXIV.	9. Bodóháza	Bodóháza – Pálffy János hagyatéka Zonc – Pálffy szeniorátus	javaslat javaslat	1926 1926
	10. Hurbanova Ves	Szigetmajor – Pálffy Béláné Péntekszúr – Pálffy szeniorátus Maholánypuszta – Pálffy J. hagyatéka	létrehozva létrehozva javaslat	1923 1923 1926
IV.	11. Újvásárpuszta	Újvásárpuszta – Pálffy Béláné	javaslat	1926
	12. Nagyborsa	Nagyborsa – Gülcher Jakab	javaslat	1927
V.	13. Újvilág	Újvilág – Müller Adolf Réte a Szenc – Diószegi cukorgyár	javaslat javaslat	1926 1927
	14. Jánosháza	Jánosházimajor – Pálffy J. hagyatéka	javaslat	1927
	15. Pusztafödémés	Zichy József Dr.	javaslat	1927
VI.	16. Bellova Ves	Vitényipuszta – Pálffy Béláné Rónyaiipuszta – Pálffy Béláné Csörgepuszta – Pálffy Béláné Illésháza – Pálffy Béláné	létrehozva létrehozva létrehozva javaslat	1923 1923 1923 1926
	17. Sárrét	Tőzsemajor – Bacsák Zsigmond Sárrétpuszta – Benyovszky Lajos Elindpuszta – Bacsák Pál	javaslat létrehozva javaslat	1927 1925 1926
		Nagyhegy – Pálffy szeniorátus	javaslat	1926
		Nagyfödémés – Pálffy szeniorátus	javaslat	1926
	18. Nagyfödémés	Hajmás – Pálffy szeniorátus	javaslat	1926
		Szedin – Pálffy szeniorátus	javaslat	1926
		Lencsehely – Pálffy szeniorátus	javaslat	1926
		Bácspuszta – Pálffy J. hagyatéka	javaslat	1927

* A táblázatban szereplő személy- és földrajzi neveket a magyar szokásmód és helyesírás szerint közöljük. Az eredeti dokumentum minden kolóniacsoporthoz rövid jellemzést is tartalmaz.

VII.	19. Szentmihályfa	Szentmihályfa – Pongrácz Frigyes Diósörgepatony – Pálffy szeniorátus Kerítés – Pálffy szeniorátus	javaslat javaslat javaslat	1926 1926 1926
VIII.	20. Macháza	Macháza – Pálffy szeniorátus Nagylég – Benyovszky Lajos hagyatéka Szász – Bacsák Pál Szász – Bacsák Zsigmond Sárosfa – Bittó Dénes Sárosfa – Bittó István Tárnok – Pongrácz Frigyes	létrehozva javaslat javaslat javaslat javaslat javaslat javaslat	1924 1926 1926 1926 1926 1926 1926
	21. Nagyszarva	Nagyszarva – Pongrácz Frigyes Sárosfa – Bittó Dénes Sárosfa – Bittó István	javaslat javaslat javaslat	1926 1926 1926
	22. Süly	Felbár-Süly – Bethlen Aladár Nagyszarva – Pongrácz Frigyes	létrehozva javaslat	1925 1926
IX.	23. Štefánikovo	Taksony – Esterházy Vera Taksony – Esterházy Vera Taksony – Esterházy Vera Kosút – Diószegi cukorgyár Tósnýárasd – Diószegi cukorgyár Vízkelet – Izraelita Társaság	létrehozva létrehozva szabad kéz alatt eladva létrehozva létrehozva létrehozva	1921 1924 1924 1925 1925 1925
	24. Kosút	Kosút – Diószegi cukorgyár Vízkelet – Izraelita Társaság Nemeskosút-Nyék – Diószegi cukorgyár	létrehozva létrehozva javaslat	1925 1925 1926
	25. Galánta	Galánta – Esterházy László Galánta – Diószegi cukorgyár	javaslat javaslat	1926 1927
	26. Gelencepuszta	Gelencepuszta – Pannonthalmi Apátság Pallócpuszt – Ohrenstein György	javaslat javaslat	1927 1927
	27. Deáki	Deáki – Pannonthalmi Apátság Újmajor – Pálffy J. hagyatéka	javaslat javaslat	1927 1927
X.	28. Hidaskürt	Hidaskürt – Estreházy Vera Feketenyék – Cereseto Mária Aggerdó – Pálffy szeniorátus Dögösmajor – Cereseto Mária	javaslat javaslat javaslat javaslat	1926 1927 1926 1927
	29. Körtvélyes	Felsőszeli – Cereseto Mária	javaslat	1927
	30. Úrföld	Tallós – Cereseto Mária	javaslat	1927
XI.	Sikabony-Gombotás	Sikabony – Pálffy szeniorátus Dunaszerdahely – Dukes és Herzog	javaslat javaslat	1927 1927
	Marcsásháza	Tőkés – Dukes és Herzog Nagyudvarnok – Dukes és Herzog Nagyudvarnok – Braun Bernád	javaslat javaslat javaslat	1927 1927 1927
	Balázsfá	Enyedpuszta – Fuchs Gyula	javaslat	1926
	Tájlókimajor	Tájlókimajor – Pálffy J. hagyatéka	javaslat	1927
XII.	35. Várkony	Csőrepuszt – Pfeiffer Mátyás	javaslat	1928
	36. Bős	Bős – Uchritz Amadé Bendő – Pfeiffer Mátyás	javaslat javaslat	1928 1928
	37. Millennium	Millennium – Rt. Izsapimajor – Hikisch Károly Nagygye – Kálnoky Sándor	létrehozva javaslat javaslat	1924 1926 1926
	38. Újmajor	Nagygye – Kálnoky Sándor Sárkánypuszt – Eggenhoffer Gyula	javaslat javaslat	1926 1927
	39. Füzespuszta	Füzespuszt – Bethlen Aladár	javaslat	1927
XIII.	40. Jánostelek	Jánostelekimajor – Pálffy J. hagyatéka Túzkopuszt – Kálnoky Sándor	javaslat javaslat	1927 1927
	41. Vásárút	Vásárút – Pozsonyi káptalan Alsónyárasd – Pálffy J. hagyatéka	javaslat javaslat	1927 1927
	42. Nádszegpuszta	Nádszegpuszt – Diószegi cukorgyár	javaslat	1927

	43. Turiszakállás	Aszódpusztá – Kálnoky Sándor Turiszakállás – Nagy Vilmos Madarét – Jankovich Arisztid	javaslat javaslat javaslat	1927 1927 1927
XIV.	44. Hodžovo 45. Kócs 46. Ronka 47. Ekel 48. Margitmajor 49. Violinpusztá	Töröm, Zsemlekés, Rakottvás – Kálnoky S. Kócspusztá – Kálnoky Sándor Komáromfüss – Balogh Kálmánné Komáromfüss – Pannonhalmi Apátság Nagykeszi – Fejérváry Gézáne Margitmajor – Nagylél Rt. Margitmajor – Nagylél Rt. Zámolyipusztá – Fejérváry Gézáne Zámolyipusztá – Fejérváry Gézáne Zámolyipusztá – Malcolmes Lívia A kolónia még az államfordulat előtti	létrehozva javaslat javaslat javaslat javaslat létrehozva létrehozva létrehozva javaslat javaslat	1923 1928 1928 1928 1928 1922 1924 1924 1926 1926
XV.	50. Gadócpusztá 51. Lándorpusztá 52. Kolozsmajor 53. Harcsápusztá 54. Zöldállás 55. Vökpusztá	Nagyadóc – Darányi Ignác Őrsújfalu – Darányi Ignác Lándorpusztá – Esztergomi Érsekség Vátföldpusztá – Schuzdok Jakab Kolozsmajor – Esztergomi Érsekség Harcsápusztá – Gyürki Viktória Zöldállás – Bacher Emil Konkoly – Szövetkezeti Hitelintézet A kolónia még az államfordulat előtti	létrehozva javaslat javaslat javaslat javaslat létrehozva létrehozva javaslat	1923 1927 1927 1926 1927 1924 1922 1927
XVI.	56. Szilospusztá 57. Újpusztá 58. Pappusztá 59. Újgyalla	Szilospusztá – Pálffy Miklós hitbiz. Vadászlakmajor – Baranyai Lajos Kurtakeszi – Baranyai Géza Újpusztá – Pálffy Miklós hitbiz. Vadászlakmajor – Baranyai Lajos Erdőpusztá – Kissdy-Vásárhelyi A. Marcelháza – Pálffy Miklós hitbiz. Újgyalla – Bacher Emil	létrehozva létrehozva létrehozva létrehozva létrehozva létrehozva javaslat létrehozva	1921 1925 1925 1921 1925 1925 1926 1923
XVII.	60. Anyalapusztá 61. Farkasdpusztá 62. Ürgemajor 63. Szentmiklóspusztá 64. Margitpusztá 65. Pálpusztá	Anyalapusztá, Öguta és Jánosháza – Esztergomi Érsekség Farkasdpusztá – Esztergomi Érsekség Ürgemajor – Esztergomi Érsekség Szentmiklóspusztá – Esztergomi Káptalan magánkolónia 1920-ból Pálpusztá – Jankovich Arisztid Bagota – Erdődy Béla	javaslat javaslat javaslat javaslat javaslat javaslat	1927 1928 1928 1928 javaslat 1926 1926
XVIII.	66. Kövecsespusztá 67. Zsigárd 68. Kopanica 69. Felsőjattó 70. Kenderespusztá 71. Mezőkeszi 72. Józsefmajor 73. Alsótarány 74. Dögös 75. Újmajor 76. Jánosháza 77. Lajosműve 78. Annamajor 79. Károlyimajor	Kövecsespusztá – Schej Pál Dunamelléki major – Esztergomi Érsekség Bufa – Károlyi Lajos Tornok – Hunyadi László Garázdmajor – Nyitrai Püspökség Felsőjattó – Springer Gusztáv Kenderespusztá – Schwarc Miksa Alsójattó – László J és A. Mezőkeszi – Hunyadi László Józsefmajor – Hunyadi László Alsótarány – Nemes János Újdögös-major – Nemes János Újmajor – Hunyadi László Jánosháza – Esztergomi Érsekség Bábimajor – Károlyi Lajos Lajosműve – Károlyi Lajos Annamajor – Károlyi Lajos Károlyimajor – Hunyadi Terézia	javaslat javaslat javaslat javaslat javaslat javaslat javaslat javaslat javaslat létrehozva magánkolónia javaslat javaslat javaslat javaslat javaslat javaslat javaslat magánkolónia	1927 1926 1926 1927 1927 1927 1926 1926 1926 1926 1925 1925 1927 1927 1927 1927 1927 1927 1925
XIX.	80. Káptalanpusztá 81. Szentistván	Káptalanpusztá – Esztergomi Érsekség Szentistván – Esztergomi Érsekség	javaslat javaslat	1928 1928

	82. Aradprédium	Rifotpuszta – Pálffy Miklós hitbiz. Aradprédium – Ullmann Adolf	javaslat javaslat	1928 1926
	83. Kőbölkút	Magyarszögyén – Esztergomi Érsekség Kőbölkút – Pálffy Miklós hitbiz.	javaslat javaslat	1926 1927
	84. Miklósháza	Miklósháza – Pálffy Miklós hitbiz.	javaslat	1927
	85. Bélapuszta	Bélapuszta - Lucenberger Pál Sárkány – Léderer Ferenc	javaslat javaslat	1927 1927
		Béla – Ullmann Adolf	javaslat	1927
	86. Csenkepuszta	Csenkepuszta – Esztergomi Érsekség	javaslat	1928
	87. Nána-Tatapuszta	Káptalan és Kistatapuszta – Esztergomi É.	javaslat	1928
XX.	88. Kéméndipuszta	Kéméndipuszta – Esztergomi Érsekség	javaslat	1928
	89. Bény	Bény – Pálffy Miklós hitbiz. Kétypuszta – Esztergomi Érsekség	javaslat javaslat	1926 1927
		Csata – Egyházi Alap	javaslat	1926
	90. Bartipuszta	Bartipuszta – Esztergomi Érsekség	javaslat	1928
	91. Csata	Csata – Pálffy Miklós hitbiz.	javaslat	1926
XXI.	92. Kisfajkúrt	Kisfajkúrt – Mirbach Emília Baracskamajor – Mirbach Emília	létrehozva javaslat	1921 1926
	93. Baracskamajor	Baracskamajor – Nagysurányi Cukorgyár Baracska – Mirbach Emília	javaslat javaslat	1927 1927
	94. Kulantó	Magánkolónia		1923
	95. Setétkút	Setétkút – Mirbach Emília	létrehozva	1921
	96. Kovácsimajor	Kovácsimajor – Schöller és társa	javaslat	1927
	97. Sándorhalma	Sándorhalma – Schöller és társa	javaslat	1927
	98. Garamlök	Garamlök – Schöller és társa	javaslat	1928
	99. Genyedobogó	Genyedobogó – Schöller és társa	javaslat	1928
XXII.	100. Bimbolamajor	Bimbolamajor – Mirbach Emília Fakóvezekény – Mirbach Emília	javaslat javaslat	1926 1926
		Zalogospuszta – Esztergomi Érsekség	javaslat	1926
	101. Nagysáró	Nagysáró – Frankl Eduárd Nagysáró – Frankl Frigyes	javaslat javaslat	1927 1927
		Szódo – Frankl József	javaslat	1927
	102. Nagypuszta	Nagypuszta – Coudenrove Ernestsztina	javaslat	1928
	103. Zseliz	Zseliz – Coudenrove Ernestsztina	javaslat	1928
XXXIII.	104. Lontó	Lontó – Wertheim és Nágel Lontó – Flesenburg E.	javaslat javaslat	1926 1926
		Szete – Millman Gézáné	javaslat	1926
		Lontó – Talián Dénesné	javaslat	1926
		Szakállas – Huszár Tibor	javaslat	1926
	105. Ágotamajor	Ágotamajor – Coudenrove Ernestsztina	javaslat	1926
		Százd – Wilczek Vilmos	javaslat	1926
	106. Ivánkamajor	Ivánkamajor – Ivánka László	javaslat	1926
		Százd – Wilczek Vilmos	javaslat	1926
	107. Viskimajor	Viskimajor – Coudenrove Ernestsztina	javaslat	1926
XXIV.	108. Torna	Torna – Pallavicini János	javaslat	1926
	109. Somodi	Somodi – Rozsnyói Püspökség	javaslat	1926
	110. Nagyida	Nagyida – Schell Gyula	javaslat	1927
		Gombospuszta – Piatnik Nándor	javaslat	1927
XXV.	111. Borsi	Borsi – Windischgrätz Lajos	javaslat	1926
	112.	Bodrogszerdahely – Vécsy Béla	javaslat	1927
	Bodrogszerdahely	Bodrogszerdahely – Mailoth Nándor	javaslat	1927
XXVI.	113. Feszemajor	Lelesz – jászói pemontreiek	javaslat	1927
	114. Bély-Battyán	Sennyei Béla	javaslat	1926
	115. Cifratanya	Odeschalchi Zoárd	létrehozva	1922
XXVII.	116. Nagybakos	Bátyú – Lónyai	létrehozva	1923
	117. Nagybakos	Bátyú – Lónyai	létrehozva	1923
	118. Bátú	Bátú – Lónyai	létrehozva	1923
	119. Bótrágy	Bótrágy – Bótrágy Rt.	javaslat	1926
		Beregsom – Kass Ivorné	javaslat	1926

120. Bótrágy	Bótrágy Rt.	javaslat	1926
	Beregsom – Kass Ivorné	javaslat	1926
121. Bótrágy	Bótrágy – Wetzler Bernát	javaslat	1926
	Csarondahát – Jasztrebszky Kálmán	javaslat	1926

Forrás: SNA, f. KR, k. 39, Přehledný seznam projektovaných kolonií včetně, kolonií již hotových v území kolonisačním.

2. MELLÉKLET. A SZLOVÁKIA TERÜLETÉN LÉTREHOZOTT KOLÓNIÁK JEGYZÉKE

Az Állami Földhivatal által létrehozott kolóniák

Ágotamajor (korabeli szlovák megnevezése szerint: Ágota) – Ágotamajor kolóniát 1926-ban hozták létre a Zselízi járásba tartozó Nagypeszek és Lontó község kataszterében. A telepet Flesenburg Jenőné, Huszár Tibor és Talián Dénesné birtokából hasították ki. A 347,8 ha nagyságú kolóniára 11 szlovák család (köztük néhány Magyarországról ide települt) telepedett le, akik mindnyájan 20 ha fölötti telepes birtokhoz jutottak. Az 1930-as népszámlálás idején 74 lakos élt a kolónián.

Alsómajor (Dolný major) – a Szensz kataszterébe tartozó kolónia Esterházy Miklós cseklési birtokából lett kihasítva 1923-ban. 1926-ban ehhez még hozzácsatolták Pálffy János királyfai birtokának egy részét is, így a kolónia összerülete 836,2 ha-ra emelkedett. A telepen 64 család telepedett le, akik közül 23 volt szlovák, 32 morva, 4 cseh és 4 magyar. A kolonisták között 15 a volt nagybirtok alkalmazottja, 6 reemigráns és 1 legionárius volt. A telepesek közül nyolc személy 3 ha alatti, ötven 3–20 ha közötti, hat család pedig 20 ha fölötti birtokot kapott. Az 1930-as népszavazás 335 személyt mutatott ki a kolónián.

Annamajor (Miloslavov) – a Wiener-Welten család birtokába tartozó Annamajor kolonizálása 1921-ben kezdődött, amikor a Csehszlovák Legionáriusok Közösségének felhívására az első legionárius telepesek a majorba megérkeztek. A Csütörtök kataszterébe tartozó 609 ha nagyságú területre összesen 39 telepes család érkezett. A telepesek között 31 szlovák és 8 morva nemzetiségű volt. A telepen alakult meg az egyik első szlovák nyelvű iskola a Csallóközben. 1929-ben 254, többségében evangélikus és baptista vallású személy lakta Annamajort. A nem túl jó minőségű termőföldnek köszönhetően az annamajori telepesek állandó gazdasági gondokkal küszködtek. A kolónia a húszas években felvette a Miloslavov (később Miloslava) nevet, majd 1936-ban önálló településsé vált. A harmincas évek végén a közeli Erzsébetmajor kolóniát is Miloslavovhoz csatolták.

Aradpuszta (Aradpedium) – a kolónia a Párkányi járásban Ullmann Adolf béli, az esztergomi érsekség bajcsi és az Agrícola Rt. bátorkeszi birtokain jött létre 1926-ban. A kolónia területét Szőgyén, Kisújfalu és Kürt község határából hasították ki, a telep anyaközsége Kisújfalu volt. A 456,7 ha összerületű kolónián 27, többségében evangélikus család települt le, amelyből 22 család volt szlovák (közülük nyolc romániai, illetve jugoszláviai repatriáns), 2 a cseh és 3 a morva. Az összes telepes birtok 3–20 ha közötti nagyságú volt. Az 1930-as népszámlálás adatai szerint a kolónián 135 személy élt. A kolónián 1928-ban egyosztályos szlovák iskola nyílt.

Balázsfá (Blažov) – a kolónia Fuchs Gyula Dunaszerdahelytől négy kilométerre lévő enyedpusztai birtokán jött létre. A 257,2 ha nagyságú kolónián 18-an kaptak birtokot, ebből öt volt a birtok korábbi magyar alkalmazottja, akik átlagban 1,2 ha nagyságú birtokot kaptak. A szlovák (7 fő) és morva (5 fő) kolonisták közül 7 család 20 ha fölötti, 5 pedig 3–20 ha közötti telepes birtokhoz jutott. A telepesek közül egy német nemzetiségű volt. A kolónián, amely Balázsfá kataszterébe tartozott, 1930-ban 65 személy élt.

Battyán (Boťany) – Egyike a Királyhelmecei járásban létrehozott legionárius kolóniáknak. A Sennyei Béla birtokán 1924-ben létrehozott telep 449,4 ha nagyságú területére 18 család települt. A kolónián 16 cseh legionárius mellett 2 ruszin földműves kapott telepes birtokot, amelyek közül 15 birtok 20 hektár fölötti, 3 pedig 3–20 ha közötti nagyságú volt. A telep három község, Battyán, Ágcsernyő és Nagytárkány kataszterében terült el, közigazgatásilag pedig Battyán községhez tartozott. A telepesek dohánytermesztéssel is foglalkoztak.

Bély (Biel) – A Királyhelmecei járásba tartozó kolóniát 1927-ben alapították Sennyei Béla birtokán. A 402,6 ha nagyságú kolóniára, amely Bély és Nagytárkány község kataszteréhez tartozott, 14 többségében morvaországi legionárius családot telepítettek le (a telepesek között 4 volt a szlovák). Közülük 13 telepes 20 ha fölötti, egy pedig 3–20 ha közötti nagyságú birtokot kapott. A kolónián 1930-ban 48 személy élt.

Bény (Bříná) – Az 1926-ban létrehozott telepet Pálffy Miklós volt nagybirtokához tartozó Leándipusztán hozták létre. A Párkányi járásbeli Bény község kataszterébe tartozó kolóniára letelepült 30 birtokos közül 23 morva és 2 cseh legionárius volt, akiken kívül 4 szlovák (köztük 2 legionárius) és a nagybirtok egy volt magyar nemzetiségű alkalmazottja kapott kiutalást. Az egy ideig a Hospodárska kolónia (Gazdasági kolónia) nevet viselő 517,2 hektár nagyságú kolónián 1930-ban 163 személy élt. A kolónián jubileumi iskola épült, amely 1930-ban kezdte meg működését. A telepen az egyik oroszországi legionárius alapításában gyümölcsfanevelde működött.

Bimbolapuszta (Bimbola) – a Zselízi járásban a Fakóvezekény és Kissalló kataszterébe tartozó kolóniát Mirbach Emília barsbaracscai birtokán hozták létre 1929-ben. Az 549,3 ha nagyságú kolóniára 41 család települt le, akik közül hárman 20 ha fölötti, 28 család 3–20 ha közötti, a maradék 10 család pedig 3 ha alatti nagyságú birtokhoz jutottak. A telepesek közül 30 szlovák, 11 pedig magyar volt. A kolónián 1930-ban 93 személy lakott, akik kivétel nélkül csehszlovák nemzetiségűnek vallották magukat.

Bodrogszerdahely (Streda nad Bodrogom) – a Vécsey Béla és Maillóth Nándor birtokain létrehozott kolóniára 14 család települt, akik 146,5 hektáron gazdálkodtak. A telepesek közül 13 szlovák, 1 pedig cseh volt. A Királyhelmecei járásba tartozó Bodrogszerdahely kataszterébe tartozó telepen 1930-ban 118, döntő többségében szlovák nemzetiségű család élt.

Bozítapuszta (Bozita) – a Losonchoz közeli Perse községhez tartozó Bozítapuszta eredetileg a Koburgok birtoka volt. Az 1925-ben végrehajtott kolonizáció során 34 telepes birtokot és 5 maradvérbirtokot hoztak létre a volt nagybirtok helyén. A kolonisták között 5 szlovák, 12 cseh és 17 morva volt. A telepesek nagy része legionárius volt (31), 2 reemigráns, 1 pedig a nagybirtok volt alkalmazottja. A kolonisták közül 31 család 14–16 hektáros, 3 pedig 29–31 hektáros birtokot kapott. A kolónia összterülete 626,6 ha volt. A Perse, Nagyardóc és Ipolygalsa község kataszteréből kihasított kolónián, amely 1936-ban önálló községgé vált, 1926-ban iskolát, 1936-ban pedig kultúrházat adtak át. Bozítapusztán 1930-ban 405 személy élt. A kolóniából kialakult község hivatalos neve 1957-től Buzitka.

Cifraszögtanya (Stráž) – az Odeschalchi család tiszasalamoni birtokán létrehozott telep megalakítására 1923-ban került sor. A 333,1 hektár nagyságú kolóniára 21 család települt, akik közül 13 cseh, 8 pedig ruszin volt. A kolonisták közül 7 volt legionárius. A telepesek egy része dohánytermesztéssel foglalkozott. A telepen 1930-ban szlovák iskola létesült. 1930-ban 128 személy élt a kolónián. Cifraszögtanya eredetileg a Királyhelmecei járásához tartozott, a második világháborút követően azonban Kárpátalja részeként a Szovjetunióhoz került.

Csata (Čata) – Az 1925-ben Csata és Ipolypásztó község területéből kihasított kolóniát Pálffy Miklós és Pongrácz Vilmosné birtokain hozták létre. A Zselízi járásba tartozó kolónián a 7 cseh és

11 morva legionárius összesen 361,7 ha területet kapott. A telepések gabonatermesztés mellett répa és kukoricatermesztéssel foglalkoztak. A kolónián 1930-ban 293 személy élt.

Csobánka (Čobánka) – az 1921-ben a Koburgok Rimaszécs melletti birtokán megalapított kolóniát a Lengyelországhoz csatolt árvai falvak repatriánsaival népesítették be. A 17 telepés (15 szlovák és 2 cseh) összesen 288 ha területet kapott. 1926-ban a kolóniát egyesítették a közeli kagápusztai kolóniával, s Slávikovo néven önálló községgé nyilvánították. A két kolóniából létrehozott községben 1930-ban 269 személy élt.

Durendapuszta (Durenda) – a Feledi járásba tartozó Várgede község mellett létrehozott kolónia 1925-ben jött létre 14 telepessel és 219,2 ha összterülettel. A Szabó László birtokára letelepedett szlovák családok eredetileg a közeli Csoma mellett vásároltak szabad kéz alatt birtokot maguknak, de a szerződés körüli problémáik miatt kénytelenek voltak az ÁFH segítségét kérni, amely Durendapusztára kolonizálta őket át. A kolóniát a húszas évek második felében a közeli hodospusztai kolóniával összekapcsolták, és Feketepatak (Čierny Potok) névre keresztelték át. A kolónián 1928-ban jubileumi iskolát adtak át. A telepen 1930-ban 117 személy élt.

Eklipuszta (Okánikovo) – Fejérváry Gézáné nagykeszi és Nagy Nándor nemesőcsai birtokán 1926-ban alapítottak kolóniát, amelynek területe 408,7 ha nagyságú volt. A Nagykeszi, Nemesőcsa és Ekel község kataszterét érintő telepre 31 család települt, akik közül 21 szlovák, 4 morva és 6 magyar volt. Az 1930-as népszámlálás 142 személyt talált a kolónián, amelyet ekkor már Okánikovónak neveztek. A telepen 1928-ban egyosztályos iskola nyílt, a következő évben pedig jubileumi iskolát adtak át rendeltetésének. A harmincas évek folyamán a kolóniát összevonták a közeli Margitmajorban létrehozott teleppel, s a Štúrová nevet adták neki.

Erzsébetmajor (Alžbetin major, Holúbkov) – az 1925-ben Wiener-Welten Rudolf béke-gombai nagybirtokán létrehozott kolónia 537,3 ha nagyságú volt. A Csütörtök kataszteréből kihasított kolónián 38 családot telepítettek le, akik közül 16 volt szlovák és 22 cseh. A közben Holúbkovóra átkeresztelt kolónián letelepített csehek a Kostnícka Jednota által Németországból hazahozott evangélikus reemigránsok voltak. A kolónián 1930-ban 234 személy élt. A kolónián 1926-ban iskola nyílt, majd 1930-ban új jubileumi iskolát adtak át. Erzsébetmajort 1938-ban a közeli Miloslavov (Annamajor) kolóniához csatolták. A telepen 1926-tól a Szlovák Liga helyi szervezete fejtett ki tevékenységet.

Etrekarcsa (Etrekarča) – a Bartal Ferenc nagybirtokán létrehozott 118 ha nagyságú kolónián mindössze 4 szlovák és 1 morva család telepedett le, akik közül hárman 20 ha fölötti, 2 telepés pedig 20 ha alatti birtokot kapott. A csallóközi Etrekarcsa, Kirrályfiakarcsa, Egyházkarcsa, Amadékarcsa és Nagylúcs kataszterében kialakult telep 1929-ben alakult meg. Etrekarcsa kolónia földjei nem egy tagban terültek el, a telepések is különböző helyeken laktak, így csak megszorításokkal lehet valódi kolóniának tekinteni.

Fakópuszta (Fakov) – Pongrácz Frigyes nagyszarvai birtokán 1926-ban alakult meg a 379,5 ha nagyságú kolónia, amelyen 31 telepés birtokot osztottak ki. Az Úszor és Béke község határából kihasított kolónián 7 telepés 20 ha fölötti, 14 telepés 3–20 ha közötti, 10 telepés pedig 3 ha alatti nagyságú birtokot kapott. A kolónián, ahol 1930-ban 189 személy élt, 5 szlovák, 5 cseh, 12 morva és 9 magyar kapott birtokot. A kolónián 1928-ban egyosztályos iskola nyílt. A kolónián, ahol többen gyümölcsstermesztéssel foglalkoztak, jól jövedelmező kertészetet is működtettek.

Gadócpuszta (Hadovce) – a Komárom közvetlen szomszédságában Örsújfalú község kataszterében kialakított kolónia 1923-ban alakult meg. A Darányi Ignác birtokából lefoglalt 448,6 ha nagyságú kolónián 22 család telepedett meg, akik közül 9 a volt nagybirtok alkalmazottai közül került ki. A telepések közül 18 volt szlovák, 2-2 pedig morva, illetve magyar. Az 1930-as népszámlálás

158 személyt mutatott ki. Az egy időben Žitná névre keresztelt telepen 1927-től működött szlovák iskola, 1929-ben pedig jubileumi iskolát adtak át a rendeltetésének.

Galánta (Galanta) – az 1926-ban létrehozott kolónia Esterházy László birtokán jött létre 183,1 hektáros területen. A 12 kolonista között, akik 3–20 ha közötti birtokhoz jutottak, 8 szlovák és 4 morva nemzetiségű volt. 1930-ban 78 személy élt a kolónián.

Garamdamásd (Damaša) – az 1927-ben létrehozott 144,5 ha nagyságú kolónián 10 család települt le, akik közül egy 20 ha fölötti, 9 pedig 3–20 ha közötti nagyságú birtokot kapott. Az esztergomi káptalan volt birtokán letelepített családok közül 8 volt a szlovák, 2 pedig morva. A Zselízi járásba tartozó kolónián 1930-ban 51 személy élt.

Gernyőpuszta (Gerňov) – a Feledi járásban 1921-ben létrehozott kolónia 447,1 hektárnyi területére 34, többségében cseh és morva legionárius telepedett le. A Masarykfalva (Masarykovo) nevet is viselő telep a Koburgok rimaszécsi és Kitzing Ilona jánosi birtokán lett kialakítva, s Dobóca község kataszteréhez tartozott. 1926-ban Gernyőpusztát összevonták a közeli Leánymező kolóniával, s Bottovo néven önálló községgé nyilvánították. 1930-ban 384 személy élt Bottovón. Gernyőpusztán a húszas évek közepén állami népiskola alakult.

Hajmápuszta (Hajmáš) – a Galántai járásba tartozó kolóniát 1927-ben alapították a Pálffy család beketfai és királyfai birtokain. A Hajmápuszta és Lencsehelymajor helyén kiépülő kolónia Nagyfödemes kataszteréből lett kihasítva. Összterülete 407,2 ha volt, amelyen 22 telepes kapott birtokot. A telepesek között 7 szlovák, 8 morva, 6 magyar és 1 német volt. Az önálló községgé vált kolóniát 1927-ben az Agrárpárt vezéralakjáról Svehlafalvának (Švehlovo) nevezték el, 1938-ban pedig összevonták a közeli Szőgyénmajori teleppel. 1930-ban 135 személy élt a kolónián. A falu hivatalos nevét 1951-ben Nové Osadyra változtatták, 1976-ban azonban a községet Nagyfödemeshez csatolták.

Harcáspuszta (Harčášpusta) – a Komáromi járásba tartozó kolónia 1924-ben létesült Gyürki Viktor örököseinek birtokán. Az Izsza község kataszterében létrehozott telep 82,7 hektárnyi területére 6 család: 2-2 szlovák, morva és magyar települt, akik közül 5 telepes 3–20 ha közötti, egy pedig 3 ha alatti birtokot kapott. Az 1930-as népszámlálás idején 28 személy élt a kolónián.

Józsefmajor (Taráň) – a kolónia Hunyadi László ürményi birtokának felparcellázásakor, 1924-ben jött létre, az Ürmény községhez tartozó Józsefmajor és Felsőtaránypuszta, valamint a Komjáthoz tartozó Alsótaránypuszta kolonizálásával. A 291,4 ha nagyságú kolónián 26 Bácskából érkező reemigráns szlovák család telepedett le. Hat telepes 3 ha alatti, 16 telepes 3–20 ha közötti, 5 telepes pedig 20 ha fölötti birtokot kapott. A kolónián 1927-től iskola működött. 1930-ban 372 személy élt a kolónián. A kolónia 1935-től Taráň néven önálló községgé vált, 1948-tól pedig a Štefanovičová nevet viseli.

Kacagópuszta (Kacagó) – a Koburg Fülöp birtokain kialakított kolónia 1921-ben jött létre az árvai repatriánsok letelepítése által. A kolónia 561 hektáros területére 31 szlovák család települt. A Rimaszécs és Cakó határából kihasított kolóniát 1926-ban összevonták Csobánkával, s önálló települést hoztak létre belőlük, amelyet Slávikóvnak neveztek el.

Kisfajkúrt (Malý Fajkúrt) – a Verebélyi járásba tartozó Fajkúrt és Barsbaracska község határából kihasított kolóniát Mirbach Emília barsbaracscai, Petrikovits Mátyás fajkúrti és Szulyovszky Amália fajkúrti birtokain hozták létre 1921-ben. A 451,9 ha területre 62 család települt, akik közül 9 német, 53 szlovák volt. A kolónián 1924-től kétosztályos szlovák iskola működött. 1930-ban 303 személy élt a kolónián, akik közül 302 csehszlováknak, 1 pedig németnek vallotta magát. A kolónián 1926-ban a Szlovák Liga helyi szervezetet alapított. A kolóniát 1937-ben Malý Fajkúrt né-

ven önálló községé nyilvánították. A település 1948-tól 1960-ig a Hurbanovce nevet viselte, ma pedig Dedinka a hivatalos neve.

Kőrösszegmajor (Štefánikov) – a Taksonyfalvai melletti Sárditelep köré kiépülő kolóniát az Esterházyak galántai birtokán, a szeredi Ohrenstein család birtokán, a vízkeleti Izraelita Társaság és a diószegi cukorgyár birtokán 1922-ben hozták létre. A 449,3 ha nagyságú kolónia Vízkelet, Nemeskosút, Galánta és Taksonyfalva kataszterét érintette. A kolóniára 41 szlovák és 2 morva család települt. A kolónián 1926-ban egyosztályos iskola kezdte meg működését. Az 1930-as népszámlálás 325 személyt mutatott ki a kolónián, amely 1937-ben vált el Taksonyfavától, s lett Štefánikov néven önálló községgé. Ekkoriban azonban már 54 család élt a telepen. A telepen 1927-ben alakult meg a Szlovák Liga helyi szervezete. A kolónia ma Javorinka néven Galánta része.

Köbölkút (Köbölkút) – az 1928-ban alapított kolónia a bátorkeszi Agricola Rt. és a szintén Bátorkeszi Földművelési Rt. birtokain jött létre. A 769 hektáros telep Bátorkeszi és Kisújfalu kataszteréből lett kihasítva. A kolóniára 31 család települt, amelyből 2 szlovák, 29 pedig morva nemzetiségű volt. A kolónián 1929-ben háromosztályos szlovák iskola kezdte meg működését. A kolonisták három kivétellel oroszországi reemigránsok voltak. 1930-ban a kolónián 128 személy élt.

Leánymező (Dievčenské pole) – a Dobóca és Cakó kataszteréből kihasított kolónia 1921-ben az árvai repatriánsok letelepítésével jött létre. Koburg Fülöp feleli járásbeli birtokára 23 szlovák család települt le, akik 264 hektáron gazdálkodtak. A telepesek között 11 reemigráns volt. A kolóniát 1926-ban összevonták Gernyőpusztával, s Bottovo néven önálló községgé nyilvánították.

Losonc (Lučenec) – Szilassy Béla nagybirtokán 1927-ben telepített le az ÁFH mindössze egyetlen szlovák családot, amely 18,6 hektáron gazdálkodott.

Macháza (Macov) – Macháza kolónia 1924-ben jött létre Bittó István sárosfai, Pálffy János beketfai és Pongrácz Frigyes nagyszarvai birtokain. A 374,9 hektárt kitevő telep Macháza, Nagypaka, Sárosfa, Csallóköztárnok és Nagyszarva község határából lett kiszakítva. A kolónián 2 szlovák, 3 cseh, 14 morva és 7 magyar család települt le. A kolónián 1925-től szlovák iskola működött, s ugyanebben az évben alakult meg a Szlovák Liga helyi szervezete is. A kolonisták között 5 legionárius volt. Az 1930-as népszámlálás idején 299 személy élt a kolónián.

Margitmajor (Štúrová) – Ekel és Megyerics község kataszterében a Komáromi járásban 1922-ben hozták létre a Štúrová elnevezésű telepet, amely a volt Fejérváry, Malcolmes és Singer birtokok, valamint a Nagylél Rt. birtokainak egy részét foglalta magában. A 730,3 ha nagyságú kolónián 39 telepes kapott birtokot. Két volt magyar nemzetiségű alkalmazott 3 ha alatti, 23 telepes 3–20 ha közötti és 14 telepes 20 ha fölötti birtokhoz jutott. A telepesek között az említett két magyar nemzetiségűn kívül 18 szlovák és 19 morva volt. A kolónián 1929-ben jubileumi iskola kezdte meg működését. 1930-ban 186 személy élt a kolónián.

Mezőkeszi (Polný Kesov) – az 1927-ben alapított kolónia Nemes János komjáti, Hunyadi László ürményi és a László család alsójátói birtokain jött létre. Az Ürmény, Tardoskedd és Komját község határáiból kihasított telep a közeli Alsómezőkeszi településsel összeolvadva 1940-ben vált önálló községgé. Az 1184,4 ha nagyságú birtokon 150 család telepedett le, akik közül száz 3 ha alatti, huszonhat 3–20 ha közötti, 24 pedig 20 ha fölötti birtokot kapott. A telepesek között 125 volt a szlovák, 5 a morva és 20 a magyar. A kolónián 1927-ben háromosztályos iskola nyílt. Az 1930-as adatok szerint 548 személy élt a kolónián, akik közül 10 magyar és 1 német személyen kívül mindenki csehszlováknak vallotta magát. A telepen 1927-ben alakult meg a Szlovák Liga helyi szervezete.

Miklósháza (Miklášháza) – a Bátorkeszi Földművelési Rt. birtokán létrehozott kolónia az ÁFH által alapított telepek közül utolsónak, 1930-ban jött létre. Az 1843,7 ha nagyságú birtokrészre 17

szlovák és 1 morva család települt le. A községben 1930-ban szlovák iskola kezdte meg működését. A kolónián, amely Bátorkeszi község kataszterébe tartozott, az 1930-as népszámlálás idején 106 személy élt.

Millenniumpuszta (Milenovice) – a kolóniát a pozsonyi székhelyű Pozemkový Ústav alapította 1923-ban, amely a Dunaszerdahelyi járásba tartozó puszta 49 családot telepített le, akik közül 46 morva, 1 cseh és 2 magyar volt. A Csilizpatas község kataszterébe tartozó kolónia összterülete 738 ha volt. A kolónia a Millennium Rt., valamint Kálnoky Sándor, Hikisch Károly, Üchtritz Amadé Emil és Pucher János birtokainak egy részéből jött létre, s Nagymegyer, Izsap, Bős, Várkony és Csilizpatas kataszterét érintette. A kolónián 1924-ben iskola létesült. A magánkolóniaként alapított, de jelentős gazdasági gondokkal küszködő telepet 1925-ben az ÁFH az állami kolóniák közé sorolta át. Millenniumpusztán 1930-ban 225 személy élt.

Nagyfalu (Dolina Veľká) – a nyitrai járásbeli Ürmény község kataszterében lévő Hunyadimajorban 1927-ben alapítottak kolóniát, Hunyadi László és Hunyadi Teréz birtokán. A 102 telepes 540,1 ha nagyságú területen gazdálkodhatott. A kolonisták közül, akik a volt nagybirtok alkalmazottjai közül kerültek ki, 80 család 3 ha alatti, 12 család 3–20 ha közötti, 10 pedig 20 ha fölötti nagyságú birtokot kapott. A telepen 1930-ban 593 személy élt, akik két személy kivételével szlováknak vallották magukat.

Nagykapos (Kapušany Veľké) – a jászói premontrei rend nagykaposi és a Hadik-Barkóczy család pálóci birtokain létrehozott kolónia megalapítására 1923-ban került sor. A Nagykapos és Veskóc kataszteréből kihasított telep 230 ha területén 17 kolonista – 14 szlovák és 3 magyar – települt meg. Nagykaposon 1929-ben kénosztályos szlovák iskola kezdte meg működését. A kolónián 1930-ban 144 személy élt.

Nagylég (Veľký Lág) – a Nagylég község kataszterébe tartozó Kondorospusztá központtal 1926-ban létrehozott kolónia 3 nagybirtok (a Bittó István sárosfai, Benyovszky Lajos légi és Bacsák Miklós szászi birtokának) felosztása útján jött létre. A Nagylég, Előpatony és Cséfa község határából kihasított telep 277,9 hektáros területére 19 család települt le, amelyből 5 szlovák, 3 cseh, 5 pedig morva nemzetiségű volt. A telepesek között 3 reemigráns és 2 legionárius volt. 1930-ban a kolónián 80 személy élt.

Nemeskosút (Košúty) – a vízkeleti székhelyű Izraelita Társaság és a diószegi cukorgyár birtokain létrehozott kolónia mindössze 122,6 ha nagyságú volt, s 6 telepes kapott rajta birtokot, akik közül 2 szlovák, 1 cseh, 3 pedig morva volt. A Nemeskosút és Vízkelet katasztereiből kihasított telepen 1930-ban 26 személy élt.

Pallócpusztá (Pallóc) – a Galántai járáshoz tartozó Taksonyfalva község határában létrehozott telepre 1927-ben mindössze 2 morva család (összesen 7 személy) telepedett le. A kolóniát az Ohrenstein család szeredi birtokán hozták létre. Pallócpusztá kolóniát 1936-ban a közeli kóroszegmajori kolóniához csatolták.

Sárrétpusztá (Blahova Dedina) – a Benyovszky Lajos, Pálffy János, Bacsák Pál és Prachar Károly lefoglalt birtokaiból kialakított kolónián 1925-ben telepedtek le a kolonisták, akik összesen 929,5 ha nagyságú területen gazdálkodhattak. A 69 családból 33 volt a szlovák, 25 pedig a morva, akik mellett 11 volt magyar alkalmazott is 3 ha alatti birtokhoz juthatott. A Nagylég, Elő-, Benke-, Csécsény-, Lőgépatony és Tonkháza kataszteréből kihasított kolónián élénk tevékenységet fejtett ki a Szlovák Liga 1925-ben megalakult helyi szervezete, amelynek kezdeményezésére 1927-ben jubileumi iskola építését kezdték meg, amelyet 1930-ban adtak át a rendeltetésének. A telepen az 1930-as népszámlálás szerint 386 személy élt, köztük 152 magyar. A kolóniát 1951-ben Blahová néven nyilvánították önálló községgé.

Setétkút (Jesenské) – Mirbach Irén barsbaracsakai birtokán 1921-ben alapították meg a kolóniát, amelynek összterülete 302,2 ha-t tett ki. A Barsbese és Ény községek kataszteréből kihalított telep már 1927-ben önálló községgé vált, noha viszonylag kevés, mindössze 18 család telepedett itt le. A 17 szlovák és 1 morva telepes közül egy 3 ha alatti, egy 20 ha fölötti a többi pedig 3–20 ha közötti nagyságú birtokot kapott. 1924-ben szlovák iskola alakult a telepen. A kolónián 1930-ban 125 személy élt. A kolóniát a második világháborút követően ismét Barsbeséhez csatolták.

Súly (Šúly) – a Bethlen Aladár felbári és Pongrácz Frigyes nagyszarvai birtokán kialakított kolónia megalapítása 1925-re tehető. A 413,6 hektár összterületű kolóniára ekkor költöztek az első kolonisták. A Súly, Felbár, Nagyszarva, Csallóköztárnok, Csölösztő község határából kihalított telepre összesen 24 kolonista érkezett. Többségük Morvaországból (15), akik mellett 5 szlovák és 4 magyar jutott birtokhoz. A kolonisták közül 2 kapott 3 ha alatti, 17 család 3–20 ha közötti, 5 család pedig 20 ha fölötti birtokot. A kolónia anyaközségében, Súlyben 1926-ban szlovák iskola nyílt, amely 1929-ben a jubileumi iskolaépítési akció keretében új, modern épületet kapott. A kolónián 1926-ban a Szlovák Liga alapított helyi szervezetet. Az 1930-as népszámlálás szerint a kolónián 56 személy élt, akik közül 1 magyarnak és 55 csehszlováknak vallotta magát.

Szentmihályfa (Svätý Michal na Ostrove) – a Pálffy János beketfai és Pongrácz Frigyes nagyszarvai birtokain létesített kolóniát 1926-ban alapították. A 643,5 ha nagyságú telep Szentmihályfa, Diósförgepatony és Bögölypatony kataszteréből lett kihalítva. A kolóniára 30 család települt, amelyből 3 szlovák, 2 cseh, 21 morva, 4 pedig magyar volt. A kolonisták közül tizenegy 3–19 ha közötti, 20 pedig 20 ha fölötti birtokot kapott. A telepeseknek mintegy a fele reemigráns volt, s néhány legionárius is birtokot kapott itt. A kolónián 1927-ben szlovák iskola nyílt, 1929-ben pedig jubileumi iskolát adtak át. Szentmihályfa kolónián 1930-ban 141 személy élt.

Szigetmajor (Hurbanova Ves) – az 1923-ban létrejött kolónia Pálffy Béla somorjai és beketfai, valamint Pálffy János királyfai birtokán, Szigetmajor és Maholánkapusza körül hozták létre. A Jányok, Nagymagyar, Pénteksúr és Egyházfa kataszteréből kihalított telepet a húszas évek második felében a neves szlovák történelmi családról Hurbanova Vesnek (Hurbanfalvának) nevezték el. A 473,6 hektáros kolóniára 42 család (18 szlovák, 3 cseh, 4 morva és 14 magyar) települt. Az utóbbiak a volt alkalmazottak közül kerültek ki, s csupán 3 ha alatti birtokrészeket kaptak. A kolónián 1923-ban nyílt meg a szlovák iskola. Az 1930-as népszámlálás 190 személyt talált a kolónián. A telepen 1924-től helyi szervezete működött a Szlovák Ligának. A kolónia 1956-tól önálló községként létezik.

Szilospusztá (Šrobárová) – a Pálffy Miklós és Baranyai Géza birtokain Marcelháza, Madar és Kurtakeszi kataszteréből kihalított kolónia 1921-ben jött létre. Az 1024 hektáros kolónián 86 telepes birtokot mértek szét, amelyek közül hat 3 ha alatti, 80 pedig 3–20 ha közötti nagyságú volt. A telepes családok közül 75 szlovák, 1 cseh, 2 morva és 8 magyar béres család volt. 1930-ban 581 személy élt a kolónián. 1926-ban a kolónia Šrobárová (Srobárfalva) néven vált önálló községgé. A telepen 1925-ben helyi szervezete alakult a Szlovák Ligának.

Szoliszkópusztá (Halič) – a kolóniát a Forgách család vilkei birtokán, a Gács község kataszterébe tartozó Szoliszkópusztán hozták létre 1925-ben. A Losonchoz közeli telep 209,7 ha területére 8 szlovák család telepedett, akik közül egy 20 ha fölötti, a többiek pedig 3–20 ha közötti telepes birtokot kaptak. Az 1930-as népszámlálás idején 50 személy élt a kolónián.

Szőgyénmajor (Sedín) – az 1927-ben alapított kolónia a Pálffy János beketfai birtokán jött létre, s Nagyfödemes községhez tartozott, miközben érintette Lőgérpatony, Vízkelet és Tonkháza kataszterét is. A 433,4 ha nagyságú kolóniára 26 család települt, köztük 9 szlovák, 2 cseh és 15 mor-

va. A kolónián 1929-ben szlovák iskola létesült. Az 1930-as népszámlálás 201 személyt mutatott ki. 1938-ban Szőnyénmajor kolóniát egyesítették a közeli hajmáspusztai kolóniával.

Tornóc (Tmovec nad Váhom) – a telep a Hunyadi László úrményi birtokán található majorságok kolonizálásával keletkezett 1927-ben. A Tornóc, Vágvecse és Szelőce kataszteréből kihasított kolónia összterülete 609,8 ha volt, ahova 46 kolonista (22 szlovák, a 3 cseh, 4 morva és 14 magyar) települt. A telepesek közül 19-en 3 ha alatti, 12-en 3–20 ha közötti, 15-en pedig 20 ha fölötti birtokhoz jutottak. A 3 ha alatti juttatásban részesülő magyarok és szlovákok a volt nagybirtok alkalmazottai közül kerültek ki. 1930-ban 122 személy élt a kolónián, akik közül 118 cseh-szlováknak és 4 magyarnak vallotta magát.

Tőnyepusztá (Tőnye) – a Pálffy Blanka somorjai birtokán Alistál község kataszterében létrehozott kolónia megalapítására 1925-ben került sor. A 272,4 hektár összterületű kolóniára 9 romániai szlovák reemigráns telepes érkezett. 1926-ban a telepen helyi szervezete alakult a Szlovák Ligának. A kolónián 1930-ban 51 személy élt.

Tórincs (Trenčov) – a Forgách család vilkei birtokán 1925-ben hozták létre a kolóniát. A Tórincs község kataszterébe tartozó Sáripusztán 4 szlovák család összesen 212,1 ha nagyságú területhez jutott, amelyből 125 ha közös birtok volt. A kolónián 1930-ban 35 személy élt.

Újdögősmajor (Degeš) – az 1928-ban alapított kolónia Nemes János komjáti birtokán jött létre, a Komjáti községhez tartozó Újdögősmajor helyén. A dögösi kolónia a legnagyobb volt az összes közül, területe 1243,6 ha volt, s 166 család kapott rajta birtokot, akiknek kétharmada a volt nagybirtok alkalmazottai közül került ki. Rajtuk kívül 12 legionárius és néhány Jugoszláviából érkezett reemigráns is letelepedett a kolónián. A kolonisták közül 152 volt szlovák, 3 cseh, 11 pedig magyar. A kolónián, amely a harmincas évek második felében önálló község rangjára emelkedett, 1927-ben háromosztályos iskola kezdte meg működését, amely 1929-ben a jubileumi iskolaakció keretében új épületet kapott. A kolónián az 1930-as népszámlálás idején 1109 személy élt. A telep 1936-ban önálló községgé vált, 1948-tól pedig Rastislavice a hivatalos neve.

Újgyalla (Ďala Nová) – Bacher Emil ógyallai birtokára 1922-ben telepedtek le az első kolonisták. Az Újgyalla község kataszterébe tartozó Rókalyukmajor és Kővágómajor köré kiépült kolónia összterülete 114,5 ha volt. A kolónián 8 szlovák telepes család kapott 3–20 ha közötti birtokot. A telepen 1930-ban 37 személy élt.

Újpusztá (Mudroňovo) – a Baranyai Lajos, Baranyai Géza, Pálffy Miklós és Kisdy-Vásárhelyi Árpád birtokain létrehozott kolóniát Madar, Kurtakeszi és Szentpéter határából hasították ki 1921-ben. Az Ógyallai járásban fekvő kolónia 1926-ban Mudroňovo néven vált önálló községgé. A kolónia összterülete 497,8 ha volt. A 41 telepesből 40 szlovák, 1 pedig magyar volt. A nagybirtok volt alkalmazottai közül 2 személy kapott telepes birtokot. A kolónián 1923-ban szlovák iskolát alapítottak. Az 1930-as népszámlálás 229 személyt talált a községben.

Újvilágmajor (Svet Nový) – a Müller Adold birtokán Szenc kataszterében 1927-ben létrehozott kolónia összterülete 141,3 ha volt. A 9 ide telepített kolonista közül 7 szlovák, 2 pedig cseh anyanyelvű volt. A kolonisták közül nyolcan 3–20 ha közötti, egy telepes pedig 20 ha fölötti birtokot kapott. A második világháború után Réte község kataszterébe átsorolt kolónián 1930-ban 149 személy élt.

Viténypusztá (Bellova Ves) – a kolóniát 1923-ban alapították, amikor a Somorjai járásba tartozó Tonkháza kataszterébe tartozó Viténypusztára az első telepesek megérkeztek. A kolóniát 1925-ben a Csenke községhez tartozó Csörgepusztá és a Bélvatahoz tartozó Rónyaipusztával bővítették. A nyolc csallóközi község (Tonkháza, Csenke, Bélvata, Vajaszvata, Nagylég, Előpatony, Ben-

kepatony és Lőgérpatony) kataszteréből kihasított kolónia Pálffy Blanka somorjai, Benyovszky Lajos légi és Pálffy János beketfai birtokain jött létre, s Tonkháza községhez tartozott. Összterülete 830,2 ha volt, amelyre 61 család telepedett le. A 25 szlovák, 1 cseh és 26 morva család mellett 9 olyan helyi magyar család is birtokot kapott, amely korábban alkalmazottként szolgált a lefoglalásra került nagybirtokokon. A kolónián, ahol 1925-ben kétéosztályos szlovák iskolát létesítettek, 1930-ban 262 személy élt.

Vörösmajor (Hviezdoslavov) – a Pálffy János királyfai, Wiener-Welten Rudolf béke-gombai és Pongrácz Frigyes nagyszarvai birtokain létrehozott kolónia három korábbi gazdasági udvar – Vörösmajor, Németsók és Józsefmajor – körül alakult ki. A Csütörtök és Béke község határából kihasított kolóniát az első között, 1921-ben alapították. A kolónia ekkor azonban még csak a volt Vörösmajorra terjedt ki, a további részeket csupán a húszas évek közepén kapcsolták hozzá. A kolónia összterülete 837,4 ha volt, a letelepedett telepesek száma pedig 69. A kolonisták közül, akik között a volt nagybirtok alkalmazottai mellett 7 reemigráns is volt, 21 volt szlovák, 15 cseh, 18 morva, 14 magyar és 1 német. A telepesek közül 12-en 3 ha alatti, 49-en 3–20 ha közötti, 8-an pedig 20 ha fölötti nagyságú birtokot kaptak. A kolónián már 1922-ben szlovák iskola nyílt. Az 1930-as népszámlálás 333 lakost talált a kolónián, amely 1936-ban vált önálló községgé.

A magánkolóniák jegyzéke

Abafala (Abovce) – a Tornaljai járás kisközségében 1928-ban telepedett meg 2 szlovák család, akik 33 ha nagyságú birtokrészt vásároltak Szabó László birtokából.

Abloncipusztá (Ablonci) – a Tornaljai járásba tartozó Gömörmihályfalva kataszterébe tartozó pusztára a húszas évek közepén Forgáchfalva környékéről érkezett 8 szlovák család.

Alsósztergova (Dolná Strehová) – a Kékkői járásba tartozó község melletti Bukóc- és Dúbravapusztán összesen 31 család települt le, akik 540 ha nagyságú terület birtokába jutottak.

Alsótarány (Dolný Tarán) – Nemes János Komját és Ürmény kataszterébe tartozó birtokából 1924-ben 14 szlovák család vásárolt összesen 393 ha nagyságú birtokrészt.

Alsózsemszer (Dolné Žemberovce) – a telepet a Szlovák Liga alapította 1921-ben, amely a Kohner és fiai cégtől vásárolta meg az Alsózsemszer határában lévő birtokot. A Lévai járásba tartozó 306 ha nagyságú kolóniára 32, többségében az USA-ból hazatelepült családot telepítettek le.

Angyalka (Andľalka) – a Vágvecse kataszterébe tartozó pusztára 1926-ban 1 bácskai szlovák telepes család költözött.

Aszódpusztá (Aszód) – a Komáromi járásba tartozó Aszódpusztára 7 család telepedett le. Aszódpusztá Ekecs kataszterébe tartozott.

Bakti (Bakta) – a Rimaszombat melletti faluba 11 szlovák család érkezett. A községben 1927-ben szlovák iskolát létesítettek, majd Szlovák Ligának köszönhetően 1930-ban modern jubileumi iskolát adtak át, amelyhez a kolonisták ajánlották fel a telket.

Baloghpusztá (Balogh-pustatina) – az Ógyallai járásba tartozó Dunaradvány melletti Baloghpusztára 1929-ben érkeztek telepesek, akik Práger Szeráfina birtokából vásároltak meg 170 ha nagyságú területet. A Kiszucaújhelyi járásból érkező 44 kolonista család áttelepülése mögött a Csehszlovák Néppárt Martin Mičura vezette szlovák szekciója állt. A meglehetősen kis telepes birtok

kok (átlagban 3,8 ha) és a nagyfokú eladósodás miatt a kolónia állandó gondokkal küzdött, s a harmincas évek végén a Telepítési Hivatal felvetette annak a lehetőségét, hogy más helyre telepítik át a kolonistákat. Erre azonban a 38-as események miatt már nem került sor.

Barossmajor (Baroš major) – a Deménd község kataszterébe tartozó majorba 1923-ban 23 család költözött, akik összesen 301 ha területet vásároltak meg. A telepesek között 11 szlovák mellett 12 német család volt.

Bartipusztá (Bartská pusta) – a Párkányi járásba tartozó Bart község mellé 1926-ban hat szlovák család költözött.

Bémajor (Bémajor) – az Aranyosmaróti járásba tartozó Kolon község melletti Lindelof-birtokra 1925-ben érkeztek szlovák telepesek. A 10 család Árva megyéből származott.

Bellény (Belín) – Butsy Kálmán Feledi járásba tartozó birtokára 1924-ben települtek Gyetva környéki kolonisták. A kolonizáció közvetítője Batya Michal várgedei lakos volt. A 17 kolonista összesen 168 ha nagyságú birtokot vásárolt meg. A kolónián 1929-ben egyosztályos szlovák iskola létesült.

Bendőpusztá (Bendő) – a dunaszerdahelyi járási Várkony község melletti területre 1928-ban költözött 3 szlovák család.

Bodóháza (Kráľová) – Pálffy János királyfai birtokán 1928-ban telepedett le 7 cseh kolonista, akik összesen 130 ha nagyságú termőföldet vásároltak. 1930-ban 34 személy élt a kolónián.

Bodorpusztá (Bodor major) – a Korponai járásba tartozó Felsőtúr község mellett 1920-ban szlovák 6 telepes család telepedett le, akik összesen 125 ha földet műveltek.

Bodrogszerdahely (Streda nad Bodrogom) – a kolónia létrehozására 1929–1930-ban került sor, amikor is az ÁFH közvetítésével a Mailloth Ferdinánd birtokából 13, Vécsey Béla birtokából pedig 6 család vásárolt magának termőföldet. A Királyhelmecei járásba tartozó kolónia összterülete 228 ha volt.

Bükkrétpusztá (Bikrét) – a Losonci járásba tartozó Ragyolc község kataszterében található Bikrét-pusztára 27 kolonista telepedett, akik 551 ha nagyságú területen gazdálkodtak. A telepítésre 1921-ben került sor.

Csalányos (Vátovce) – a Szentiványiak birtokára a Kékkői járásba tartozó Csalányos község mellé 18 család települt, akik összesen 312 ha nagyságú birtokhoz jutottak.

Csécsepusztá (Csécse) – Pucher József Várkony község kataszterébe tartozó birtokából 1928-ban 5 család vásárolt telepes birtokot.

Csomorpusztá (Veľké Zlievce) – a Kékkői járásban található Felsőzellő melletti pusztára 27 család települt, akik összesen 104 ha területen gazdálkodtak.

Csőrepusztá (Čöře) – a losonci járási Ragyolc község kataszterébe tartozó birtokrészt 1921-ben a cseh Legióbank segítségével vásárolta meg 19 szlovák kolonista Fajt Ilona birtokából. A kolónia területe 273 ha volt.

Dúsa (Důžava) – Keiszler Gusztávné Rimaszombat mellett található birtokát 1921-ben vásárolta meg 19 Zólyom megyei szlovák család. A Dúsa és Kisgömöri kataszteréből kihalított kolónia összterülete 443 ha volt.

Éberhárd (Gessayov) – Apponyi Albert éberhárdi birtokán a Szlovák Liga alapított kolóniát, amely 1923-ban 1461 ha nagyságú területet parcellázott fel a kolonisták között. A kolónián összesen 86 telepes birtokot hoztak létre. A kolónián még ugyanebben az évben kétosztályos szlovák iskolát alapítottak. Éberhárd kolónia 1936-ban Gessayov néven önálló községgé vált. A kolónián az 1930-as népszámlálás idején 318 szlovák és cseh személy élt. 1928-ban a településen megalakult a Szlovák Liga helyi szervezete, amely az Éberhárd mellett kiépült két telep, Gessayov és Tamásháza nemzeti, kulturális életének volt meghatározó szereplője.

Emberhegy (Valice) – a Tornaljai járásba tartozó Felsővály község melletti Emberhegypusztán Beélik István birtokán három kolonista család telepedett le 1928-ban. A telepesek összesen 48 ha nagyságú birtokot vásároltak meg.

Felsőszemeréd (Horné Semerovce) – a Korponai járásba tartozó faluban 1926-ban hat telepes család vásárolt birtokot.

Fülek (Fifakovo) – Stephani Ervin Fülek és Csákányháza kataszterébe tartozó birtokára 18 szlovák kolonista család települt le. A kolónia 277 ha kiterjedésű volt.

Fűzespusztá (Vrbina) – a Dunaszerdahelyi járásba tartozó Csilizradvány mellett kialakított telep a nagyobb magánkolóniák közé tartozott. Bethlen Aladár birtokából a kolonisták 1204 ha nagyságú területet vásároltak meg. A kolóniára 43, többségében morva telepes költözött. A kolónián 1928-ban egyosztályos iskola nyílt.

Garamújfalu (Tekovská Nová Ves) – a Lévai járásba tartozó szlovák község mellett kilenc szlovák család vásárolt összesen 112 ha nagyságú birtokot.

Gyűrki (Ďurkovce) – a Kékkői járásba tartozó Gyűrki község melletti kolóniára 1920-ban települt tíz szlovák család, akik összesen 121 ha nagyságú területet vásároltak meg.

Hébecpusztá (Hébec) – a Korponai járásba tartozó Deménd mellett található, búcsújárárhelyként ismert pusztára 1919-ben öt család települt, akik 130 ha nagyságú területhez jutottak.

Hodospusztá (Hodoš) – Szabó László várgedei birtokos, 1926-ban adta el birtokának egy részét a Gyetva környékéről érkező telepeseknek. Hodospusztá az ÁFH által korábban már kolonizált Durendapusztá közvetlen közelében terült el. Hodospusztára 14 kolonista érkezett, akik 205 ha nagyságú területet vásároltak meg. Hodos- és Durendapusztá kolóniákat később összevonták, és a Feketepatak (Čierny Potok) névre keresztelték.

Hodzsafalva (Hodžovo) – Kálnoky Sándor csicsói és Nagy Vilmos turizsakállasi birtokain 1921-ben kezdődött meg a kolonizáció, amelyet a Daxner-féle Telepítési Szövetkezett irányított. A kolónia Tany, Bogya és Turizsakállás kataszteréből kihalított Rakottyápusztára, Zsemleképusztára és Törömpusztára ráépülve jött létre. Az összesen 1050 ha nagyságú kolónián 79 szlovák család telepedett le. A kolónia Hodzsafalva (Hodžovo) néven már 1926-ban önálló községgé vált. A kolónián 1924-ben szlovák iskola létesült. Az 1930-as népszámlálás 565 lakost mutatott ki a kolónián. A község 1951-től a Lipové nevet viseli.

Hontnémeti (Nemce) – A Korponai járásba tartozó szlovák ajkú község mellé 1920-ban 12 család érkezett, akik 150 ha nagyságú területet vásároltak.

Hontrákóc (Rakovce) – a Korponai járásban található Osgyáni-birtokon 1920-ban 12 család telepedett le, akik 184 ha területet műveltek.

Ilonahalma (Polina) – a Tornaljai járásba tartozó Alsófalú mellé 1922-ben 16 család települt. A kolonisták összesen 225 ha nagyságú területet vásároltak meg a Szervánszky-birtokból.

Ivánfala (Ivanovo) – a Schwantner család birtokához tartozó Feledhez közeli pusztára 1920-ban 10 szlovák és 1 magyar család érkezett, akik 96 ha földet vásároltak meg.

Ivánkamajor (Ivanka) – A Korponai járásba tartozó Százd község mellé 1926-ban 12 telepes család érkezett.

Jakabmajor (Jakubie) – a Lévai járásba tartozó Nagykereskény község melletti Majláth-birtokra 1923-ban 8 család telepedett. Birtokaik nagysága 97 ha volt.

Jánosipusztá (Jánošovce) – Kövér Péter birtokának felparcellázásakor 17 család települt le a Feledi járásba tartozó Jánosi községhez tartozó pusztán. Az 1923–1924-ben lezajlott telepítés során összesen 168 ha nagyságú birtokot vásároltak a telepesek.

Jelenepusztá (Jelenie) – Luzsénszky Henrik osgyáni birtokára tíz szlovák család költözött. A 143 ha nagyságú kolónia a Rimaszombati járásban található Susány község kataszterébe tartozott.

Kamenecpusztá (Kamenec) – a Garamújfalu határába tartozó pusztára 1921-ben 12 reemigráns család települt, akik 157 ha nagyságú birtokot vásároltak meg, Markly József birtokából.

Karlatanya (Karlov) – a Borsi község határában létrehozott telep a Gálszécsi járás egyedüli magánkolóniája volt. Az államhatárhoz közeli telepre 1928-ban érkezett hét család, akik Windichgrätz Lajos birtokából összesen 358 ha nagyságú területet vásároltak meg.

Kelenye (Kleňany) – a Korponai járásba tartozó település mellett két szlovák család vásárolt 1926-ban birtokot a Glück családtól.

Kis- és Nagyromhánypusztá (Malý Romhaň) – a Török Béla nagybirtokán létrehozott, Fülekpilis kataszterébe tartozó kolóniára 1923-ban 48 család települt, akik 428 ha területet vásároltak meg. A Losonci járásba tartozó kolónián szlovák iskola is alakult. A kolónia 1952-től Lipovany néven önálló község.

Kistompa (Tupá) – a Korponai járásbeli községbe 1921-ben három szlovák kolonista települt, akik 31 ha területet vásároltak meg.

Kotlibamajor (Kotliba) – a Dunaszerdahelyi járásba tartozó Bős község mellé összesen öt család települt 1928-ban, akik az Amadé család birtokából vásároltak maguknak gazdaságot. A kolónia nagysága kérdéses, a telepesek között valószínűleg maradékbirtokosok is voltak.

Kovácsmajor (Kováčmajer) – a Deménd község melletti majorságban 1921-ben öt család vásárolt birtokot, összesen 69 ha nagyságban.

Kőhatármajor (Kamenný Chotár) – a Kálnaborfő községhez tartozó majorba a Szlovák Liga telepített kolonistákat. A Kohner és fiai égtől megvásárolt 159 hektáros birtokrészre 14 szlovák család települt le. A telepítésre 1921-ben került sor. A kolónián 1927-től egyosztályos iskola működött.

Kulantómajor (Kulantov) – a Hunyadi Ferenc alsópélli birtokából megvásárolt 250 ha nagyságú kolóniára 17 Besztercebánya környékéről érkező evangélikus vallású szlovák család települt le 1922-ben. A kolonistáknak a Bars Megyei Népbank nyújtott hitelt a birtok megvásárlásához. A kolónia Verebélyi járásbeli Barsbese kataszterébe tartozott. 1930-ban a kolónián 115 személy élt.

Lontó (Lontov) – a Zselízi járásba tartozó Lontó község mellé 1920-ban hét család települt, akik 86 ha területet műveltek. A községben 1929-ben jubileumi iskolát adtak át a rendeltetésének.

Lukanénye (Nenince) – a Kékkői járásban található Lukanénye községbe nyolc szlovák család települt, akik 1922 folyamán 137 ha nagyságú területet vásároltak a Strompf-birtokból.

Margitpuszta (Margitpuszta) – az Ógyallához közeli Bagota melletti Margitpusztán 12 morva kolonista család telepedett meg, akiknek a letelepülését a brünni székhelyű Severomoravské kolonizace družstvo (Északmorvaországi Telepítési Szövetkezet) közvetítette.

Mocsárpuszta (Močiar) – a Felsőzsember kataszterében létrejött kolóniára 1921 folyamán 19 család települt. A kolónia összterülete 320 ha volt. A földet a telepesek a Szirmay család nagybirtokából vásárolták meg.

Molnárkapuszta (Kružná-Molnáрка) – a Rimaszombati járásba tartozó kolóniára 1920 és 1924 között 43 Zólyom megyei szlovák telepes költözött. A kolónián, amely Susány község kataszterébe tartozott, 1927-ben iskola létesült, majd 1930-ba jubileumi iskolát adtak át.

Nagylél (Lél Velký) – a komáromi járási Csallóközarányos kataszterébe tartozó kolónián 22 telepes birtok volt. A kolonistákat a Daxner-féle Telepítési Szövetkezet telepítette le. Nagylélpusztán 1930-ban 120 lakos élt.

Pálháza (Pálháza) – az Apátújfaluhoz tartozó pusztán 1927-ben létrejött kolónia nagysága 116 ha volt. A Kékkői járásba tartozó Kóczián-birtokra 12 család érkezett.

Parlagpuszta (Priehov) – a Kékkői járáshoz tartozó Rárósmulyad melletti kolónia megalapítására 1921-ben került sor. A Kiss János nagybirtokán létrehozott kolónia területe 384 ha, lakosainak száma 45 volt. 1930-ban 190 személy élt a kolónián. A telepen 1928-tól szlovák iskola működött, 1929-ben pedig jubileumi iskolát adtak át. Az első bécsi döntést követően hosszas huzavona kezdődött a delimitációs vonal által kettészelt kolónia hovatarozásáról. A telep végül Szlovákiában maradt.

Pezerenyepuszta (Pezerňa) – a Felsőfegyvernekhez tartozó Pezerenyepuszta kolónia megalapítására már 1919-ben sor került. Az eredetileg Neumann Adolf birtokát képező kolónia 207 hektáros területét 11 telepes vette meg. A Zselízi járásba tartozó telepen 1927-től működött szlovák iskola, 1929-ben pedig jubileumi iskolát adtak át.

Porbokapuszta (Porboka) – a Nádszeg községhez tartozó Porbokapusztára, amely a reform előtt Esterházy Mária tulajdona volt, öt (más források szerint négy) jugoszláviai szlovák kolonista települt, akik 234 hektárt vásároltak meg. 1930-ban 57 személy élt a kolónián.

Ragyolc (Radzovce) – a Losonci járásba tartozó nógrádi község mellett létrehozott kolónia területe 1028 ha volt, amelyre 51 telepes költözött.

Rovne (Rovne) – a Szentantal község mellett létrehozott telep teljes mértékben szlovák nyelvtérületen, a jelentős magyar kisebbséggel nem rendelkező Selmebányai járásban létesült. Az 1923-ban itt a Koburgok felparcellázott birtokán letelepedett öt család 64 ha birtokába jutott.

Rózsaszállítás (Ružiná) – a Kékkői járásba tartozó Felsőzellő határában letelepedett 21 család 212 ha birtokába jutott. A többségében Gyetva környéki telepesek a Slovenská Banka segítségével kolonizálták Büchler Ámin birtokát.

Sátorospuszt (Šátoroš) – a Ragyolc község alatt, közvetlenül az országhatár mentén létrehozott kolóniára kilenc család települt, akik 104 ha területen gazdálkodtak. A kolónia Benyovits Lajos volt birtokán lett megalapítva.

Szakállasmajor (Sakáľoš) – Az Ipolyszakállos kataszterébe tartozón majorba, amely eredetileg Huszár Tibor birtokához tartozott, öt telepes család érkezett 1926-ban.

Szalatnya (Slatina) – a Korponai járásba tartozó községben felparcellázott Koburg-birtokra kilenc szlovák kolonista érkezett 1922-ben, akik 201 hektár területen gazdálkodtak.

Szelény (Sefany) – a Kékkői járásba tartozó község kolóniájának megalapítására 1920-ban került sor. Szabó Gyula birtokából a nyolc telepes 155 ha nagyságú részt vásárolt meg.

Szentkeresztpuszta (Kříž Svätý) – a Garamújfalú kataszterébe tartozó pusztán 1922-ben alakult ki a kolónia. A 11 telepes összesen 119 ha területet vásárolt meg Dőry Béla birtokából.

Szentkirály (Kráľ) – a Tornaljai járásba tartozó községben egy telepes vásárolt Szilárd Béla birtokából 12 ha földet 1930-ban.

Széplakpuszta (Széplak) – a Rimaszombati járásba tartozó Bakostörék kataszterébe 1922-ben érkeztek az első telepesek. A 34 család az osztrák Lúzsenszky-birtokból a Morva-Szlovák Bank segítségével vásárolt összesen 285 ha nagyságú területet.

Skáros (Skárošovec) – a Tornaljai járásba tartozó kisközség mellé 1929-ben két telepes család költözött, akik összesen 29 ha területet vásároltak meg a Dapsy családtól.

Szkornypuszt (Iskorňa) – a Korponai járásba tartozó palást községtől délre található pusztán 1924-ben 11, a Palásttól északra fekvő szlovák nyelvű Alsóakonca községből jövő kolonista telepedett le, akik 207 ha területhez jutottak.

Szólóske (Seleška) – a Szepsi járásba tartozó Csécs község határában 1922-ben alakult meg a kolónia. A 14 telepes család, akik közül 11 volt a szlovák, 2 a magyar és 1 a német, 210 ha területű birtokon gazdálkodott.

Takonyfalva (Matúškovo) – a Galántai járásba tartozó község mellé 1924-ben telepedett kilenc szlovák család, akik közül hat a délszláv királyságból érkező reemigráns volt. A telepesek összesen 112 ha nagyságú földhöz jutottak.

Tamásháza (Tomášov) – a kolóniát a Szlovák Liga alapította a húszas évek közepén. Az Apponyi család volt birtokaira 23 telepes érkezett, akik 259 ha nagyságú területet vásároltak meg. A kolónia Fél község kataszterébe tartozott. Az 1930-as népszámlálás 121 személyt mutatott ki a kolónián.

Telkipuszt (Telka) – a Losonci járásba tartozó Mucsény község mellé 1923-ban települt hat Zólyom és Újbánya környéki kolonista család.

Téskipuszt (Téška) – a Tornaljai járáshoz tartozó Alsókállosa község kataszterébe 1927-ben két család érkezett, akik Dudás József birtokából összesen 40 ha területet vásároltak meg.

Tótkelecsény (Kľačany) – a Kékkői járásba tartozó községbe 1920-ban kilenc család települt, akik 105 ha területet vásároltak a Rudnyánszky-birtokból.

Túzokpuszta (Túzok) – az Ekecs község kataszterébe tartozó pusztára kilenc telepes család érkezett 1927-ben, akik Kálnoky Sándor birtokából jutottak 328 ha nagyságú területhez.

Újvásárpuszta (Nový Trh) – a Nagymagyarhoz tartozó pusztára 1927-ben érkezett négy nagylaki (romániai) reemigráns szlovák család.

Úrföld (Panské Pole) – a Galántai járásba tartozó Tallós község mellett 1927-ben jött létre magánkolónia. A 29 szlovák család összesen 653 ha termőterületet vásárolt meg. A kolónián 1927-ben szlovák iskola alakult. 1930-ban 198 személy élt a kolónián. A kolónián 1926-ban helyi szervezete alakult a Szlovák Ligának.

Uzapanyit (Uzovská Panica) – a Feledi járásba tartozó község mellett található Kápolnapuszta és Mikóháza majorba 12 kolonista települt, akik 162 ha nagyságú területet vásároltak meg a Koburg-birtokból. A községben 1927-től szlovák iskola működött, 1929-ben pedig jubileumi iskolát adtak át.

Vilke (Dálovce Velké) – a Forgách család birtokából nyolc kolonista család összesen 230 ha nagyságú területet vásárolt. A kolónia a Losonci járásban volt található.

Winklermajor (Winklermajor) – a Deménd község melletti majorba 1924-ban öt család telepedett, akik Kovács János birtokából jutottak 121 ha nagyságú területhez.

Zöldálláspuszta (Zelený Háj) – az Ógyalla kataszterébe tartozó kolóniát a Szlovák Liga hozta létre 1922-ben Csáky Károly birtokán. A 45 letelepülő család, akik Gyetva környékéről érkeztek, összesen 493 ha termőföld birtokába jutott. A kolónián a Szlovák Liga helyi szervezete működött, valamint szlovák iskola létesült, amely 1928-ban új, modern épületet kapott. 1930-ban 237 személy élt a kolónián.

3. MELLÉKLET. A KÖTETBEN SZEREPLŐ FONTOSABB SZEMÉLYISÉGEK RÖVID ÉLETRAJZA

Auerhan, Jan (1880–1942) – cseh statisztikus, egyetemi tanár. Egyik alapítója volt a prágai Állami Statisztikai Hivatalnak, majd 1929 és 1938 között elnöke. 1942-ben a nácik kivégezték.

Bechyně, Rudolf (1881–1948) – cseh politikus, újságíró, a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt egyik meghatározó alakja. A húszas években a csehszlovák politikát irányító ötéves egyike volt. 1925 és 1938 között a legtöbb csehszlovák kormánynak a tagja volt. Elsősorban vasútügyi miniszterként jelentős a tevékenysége. A müncheni egyezmény után emigrációba vonult. A második világháború idején a Beneš mellett tanácsadó szerepet betöltő Államtanács elnökeként tevékenykedett.

Bella, Metod (1869–1946) – evangélikus lelkész, politikus, a szlovák szövetkezeti mozgalom egyik elindítója. Az államfordulat után az Agrárpárt egyik vezető szlovák politikusának számított, hosszú évekig pozsonyi ispán, majd a Szlovákiai Mezőgazdasági Tanács elnöke volt.

Beneš, Edvard (1884–1948) – cseh politikus, egyetemi tanár. Az első világháború idején T. G. Masarykkal együtt a Csehszlovák Nemzeti Tanács irányítója volt. Részt vett a versailles-i békekonferencián, s jelentős szerepe volt Csehszlovákia határainak kialakításában. Csehszlovákia megalakulásától 1935-ig folyamatosan ő töltötte be a külügyminiszeri tisztséget, közben egy rövid időre miniszterelnök is volt. Masaryk lemondását követően 1935-től Csehszlovákia köztársasági elnöki tisztségét töltötte be, miközben továbbra is nagy befolyása volt a külpolitika alakítására. A müncheni egyezményt követően lemondott köztársasági elnöki tisztségéről, és londoni emigrációba vonult. A második világháború kitörése után megszervezte és elismertette a szövetséges hatalmakkal a londoni emigráns kormányt, magát pedig újból köztársasági elnöknek nyilvánította. Törvényhozó testület híján 1940 és 1946 között 141 törvényerejű elnöki dekrétumot adott ki. A háború befejezését követően 1948-ig Csehszlovákia köztársasági elnöke volt, miközben a Szovjetunió irányában mutatott engedékeny magatartásával jelentősen hozzájárult Csehszlovákia szovjetizálásához.

Blaho, Pavel (1867–1927) – szlovák orvos, politikus, újságíró. A szlovák szövetkezeti mozgalom egyik elindítója, a *Hlas* című folyóirat köré csoportosuló értelmiség vezéralakja volt. 1906-tól 1918-ig képviselő volt a budapesti Országgyűlésben. Egyik aláírója volt a turócszentmártoni deklarációnak. 1920-tól haláláig az Agrárpárt képviselőjeként ült a csehszlovák nemzetgyűlésben.

Csánki Aladár (?–?) – ügyvéd, politikus. Az őszirózsás forradalom után Bars megye főispánja volt. 1923-ban Hodža támogatásával Köztársasági Magyar Kisgazdák és Földművesek Szövetsége néven aktivista pártalakulatot szervezett. A párt irányításából azonban rövidesen kiszorult. Az 1930-as évek közepén az Edvard Beneš és Václav Klobučák nevével fémjelzett Csehszlovák Nemzetiszocialista Párt magyar szekciójának megszervezésével próbálkozott, de sikertelenül.

Daxner, Ivan (1860–1935) – szlovák politikus, publicista. Az első világháború előtt a turócszentmártoni Tátra Bank igazgatója volt. A háború idején az USA-ban élt, ahol az amerikai Szlovák Liga főtákará, s mint ilyen a pittsburghi egyezmény egyik aláírója volt. Csehszlovákia megalakulása után a Szlovák Telepítési Szövetkezet elnökeként fontos szerepet játszott a Dél-Szlovákia kolonizációjában.

Dérier, Ivan (1884–1973) – szlovák politikus, jogász, újságíró. A turócszentmártoni deklaráció egyik aláírója, a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt vezető – csehszlovákista elveket valló – szlovák politikusa volt. Az első köztársaság teljes időszaka alatt nemzetgyűlési képviselő, több kormányban pedig miniszter (az oktatási és igazságügyi tárca vezetője) volt. A második világháború idején Prágában élt, ahol bekapcsolódott az ellenállásba, amiért 1944-ben koncentrációs táborba hurcolták. 1946-tól a kommunista hatalomátvételig a Legfelsőbb Bíróság elnöke volt. Az ötvenes évek elején letartóztatták. 1955-ös szabadulása után a politikától visszavonulva élt.

Gessay, Ignác (1874–1928) – szlovák újságíró, politikus. 1898-ban az Egyesült Államokba vándorolt, ahol újságot szerkesztett, bekapcsolódott a Szlovák Liga munkájába, és egyik aláírója volt a pittsburghi egyezménynek. 1920-ban tért vissza Szlovákiába, ahol részt vett a szlovákiai Szlovák Liga megalapításában, s szervezte az amerikai szlovákok hazatérését. A húszas években több jelentős társadalmi tisztséget is betöltött.

Hantos László (1910–1983) – szlovákiai magyar gazdasági szakember. Egy ideig a Hanza szövetkezeti újság szakírója, majd pedig tudományos kutató volt. A második világháború után Budapesten telepedett le.

Hodža, Milan (1878–1944) – szlovák politikus, újságíró. A szlovák agrármozgalom egyik megalapítója, 1905-től a budapesti Országgyűlés tagja volt. Az egyik aláírója volt a turócszentmártoni deklarációnak. Az első köztársaságban a legbefolyásosabb szlovák politikusnak számított. Az Agrárpárt tagjaként parlamenti képviselő, több ízben földművelésügyi, illetve oktatási miniszter. 1935-től 1938 őszéig Csehszlovákia első szlovák nemzetiségű miniszterelnöke volt. Nevéhez fűződik a szudétanémet kisebbség pacifikálását megcélzó nemzetiségi státútum előterjesztése. Az első köztársaság bukását követően emigrációba vonult, ahol Beneš csehszlovák nemzetállami terveivel szembefordulva kidolgozta a Duna menti államok konföderációjának tervét.

Jaross Andor (1896–1946) – szlovákiai magyar politikus. A húszas évek közepétől a Magyar Nemzeti Párt egyik vezető személyisége, 1933-tól pedig a párt ügyvezető elnöke volt. Az 1936-os pártegyesítés követően az Egyesült Magyar Párt országos elnökévé választották. Az első bécsi döntést követően a felvidéki ügyek tárca nélküli minisztere (a tisztséget 1940 áprilisáig töltötte be). 1940-ben Imrédyvel együtt megalakította a szélsőjobboldali Magyar Megújulás Pártját. A Sztójay-kormány belügyminisztereként a zsidóüldözések egyik irányítója volt. 1944 decemberétől 1945 márciusáig a szélsőjobboldali képviselőket tömörítő Törvényhozók Nemzeti Szövetsége elnöki tisztjét töltötte be. 1946-ban a népbíróság háborús bűnösneként halálra ítélte, és kivégezték.

Jócsik Lajos (1910–1980) – szlovákiai magyar író, közgazdász. A harmincas években a Sarló mozgalom egyik vezéralakja és a prágai rádió szerkesztője volt, aki főleg a *Korunk* című folyóiratban publikálta tanulmányait. *Egy nemzedék élete húsz éves kisebbségben* (1939) című művét Babits Mihály Baumgarten-díjra javasolta. 1940-től 1942-ig a *Kélet Népe* szerkesztője, 1945-től 1948-ig pedig országgyűlési képviselő volt. Később a Nemzeti Parasztpárt budapesti titkára, 1946–1947-ben szövetkezetügyi államtitkár, 1947–1948-ban a csehszlovákiai magyarok áttelepítésének kormánybiztosa volt. 1949 után vállalati igazgatóként, majd főmérnökként dolgozott.

Juriga, Ferdinand (Ferdiš) (1874–1950) – szlovák politikus, publicista, római katolikus pap. A Szlovák Néppárt politikusaként 1905-től 1918-ig a magyar Országgyűlés képviselője volt. 1918-tól a csehszlovák nemzetgyűlés képviselője volt. Miután a Tuka-affér miatt szembefordult Hlinka Szlovák Néppártjának vezetésével, kizárták a pártból, s ezzel ki is került a politika élvonalából.

Kálal, Karel (1860–1930) – cseh tanár, író. A Csehszláv Egység nevű szervezet egyik vezető személyisége, a csehek és szlovákok kulturális és politikai együttműködésének egyik szószólója.

Kramář, Karel (1860–1937) – cseh politikus. A Monarchia idején az Ifjúcsehek Pártjának képviselője, akit Ausztria-ellenes és oroszbarát nézetei miatt az első világháború elején hazaárulás vádjával halálra ítélték, majd az ítéletet életfogytiglani fegyházra módosították. 1918 őszén őt választották a Csehszlovák Köztársaság első miniszterelnökévé. A húszas években a Nemzeti Demokrata Párt elnöke volt, aki nacionalista, jobboldali retorikát folytatva támadta Masaryk elnököt. A harmincas években Kramář fokozatosan a politikai élet periferiájára sodródott.

Lelley Jenő (1870–1949) – szlovákiai magyar ügyvéd, politikus. Az Országos Keresztényszocialista Párt egyik alapítója, s 1920-tól 1925-ig első elnöke volt. Miután belső viták után eltávolították a párt éléről, Nyugatszlovenszkoí Keresztényszocialista Párt néven új politikai pártot alapításával kísérletezett – sikertelenül. A húszas évek végétől az ellenzéki magatartást feladva aktivista politikát folytatott, de jelentősebb szerepet már nem

töltött be a szlovákiai magyar politikai életben. Több pártalapítási kísérlete is volt, de mind eredménytelenül végződött. A második világháború után Ligetfalura internáltak, lakását és vagyonát elkobozták.

Mach, Alexander (1902–1980) – szlovák politikus. A húszas évek közepétől 1939-ig a Hlinka-féle Szlovák Néppárt lapjának a Slováknak a főszerkesztője volt. A párt radikális vonalához tartozott. A szlovák állam időszakában belügyminiszter, illetve a Hlinka Gárda főparancsnoka volt, s így jelentős felelősség terheli a szlovák zsidók holokausztjáért és más törvényteleniségeikért. 1947-ben 30 év börtönbüntetésre ítélték. 1968-ban amnesztiával szabadult.

Machnyik Andor (1888–1955) – szlovákiai magyar agrármérnök, gazdasági szakíró. 1921–1937-ben a komáromi, 1938–1944-ben a rimaszombati magyar földműves szakiskolában tanított. 1945 után nyugdíjaztatásáig (1948) a pozsonyi Statisztikai Hivatal munkatársa volt.

Masaryk, Tomáš Garrigue (1850–1937) – cseh filozófus, politikus. A dualizmus időszakában prágai egyetem filozófiaprofesszora, a cseh tartományi gyűlés, illetve a birodalmi gyűlés képviselője volt. 1914-ben Nyugatra emigrált, ahol politikai harcot indított a csehszlovák állam megteremtéséért. Az 1916-ban Párizsban létrehozott Csehszlovák Nemzeti Tanács elnöke volt. 1918-ban a frissen kikiáltott Csehszlovák Köztársaság elnökévé választották, s ezt a tisztséget 1935-ös lemondásáig töltötte be.

Mičura, Martin (1883–1946) – szlovák jogász, politikus. Egyike volt a turócszentmártoni deklaráció aláíróinak. Az államfordulat után Bars és Nyitra megye ispánja, majd Szlovákia tejhatalmú minisztere volt. Alapítója és irányítója volt a Csehszlovák Néppárt szlovákiai tagozatának. 1939 és 1943 között a Legfelsőbb Bíróság elnöki tisztjét töltötte be.

Pekař, Josef (1870–1937) – konzervatív cseh történész, a prágai egyetem tanára, harminc éven keresztül a *Český časopis historický* [Cseh Történelmi Folyóirat] szerkesztője. Nézetei állandó viták tárgyát képezték: a kortársaitól eltérően negatívan ítélte meg a huszitizmus szerepét a cseh történelemben, pozitívan vélekedett viszont a fehérhegyi csata utáni időszakról. Hosszú éveken át húzódó nyilvános vitát folytatott T. G. Masaryk köztársasági elnökkel a cseh történelem vezérelvéréről, amelyet ő Masarykkal ellentétben nem a vallásban, hanem a nemzeti érzésekben vélte felfedezni.

Peroutka, Ferdinand (1895–1978) – cseh publicista, történész. Az első köztársaság idején a Masaryk köré csoportosuló vezető értelmiségiek egyike volt. A második világháború idején a nácik koncentrációs táborba hurcolták. 1945–1946-ban az ideiglenes nemzeti gyűlés tagja volt, aki a nyugati típusú demokrácia és a szovjet rendszer valamiféle szintézisét kívánta megteremteni. Az 1948-as kommunista fordulatot követően Nyugatra emigrált, s hosszú évekig vezette a Szabad Európa Rádió cseh nyelvű adását.

Prášek, Karel (1868–1932) – cseh politikus. Az Agrárpárt képviselőjeként az első csehszlovák kormány földművelésügyi minisztere volt, 1920–1924 között pedig a Szenátus elnökének tisztjét töltötte be.

Rašín, Alois (1895–1923) – cseh közgazdász, politikus. A világháború előtt az Ifjúcsehek Pártjában politizált, a világháború kitörését követően pedig a Maffia nevezetű cseh ellenállási szervezet tagja volt. Tevékenysége miatt halálra ítélték, de 1917-ben amnesztiában részesült. Egyike volt az 1918. október 28-i fordulat vezető személyiségeinek. Az

első csehszlovák kormány pénzügyminisztereként az önálló csehszlovák nemzetgazdaság megteremtésének egyik kulcsfigurája volt. Merénylet áldozata lett.

Révay István (1899–1989) – szlovákiai magyar publicista, demográfus. Jelentős szerepet töltött be a két világháború közötti szlovákiai magyar közéletben. A Szlovenszkoí Magyar Kultúregyesület egyik vezetője, a Csehszlovákiai Magyar Testnevelési Szövetség elnöke volt. A revíziós sikerek után, 1941–1944-ben tagja a volt az országgyűlés Felsőházának. Mint nemzetiségi és kisebbségi szakértő 1945 és 1949 között a Teleki Pál Intézet igazgatója volt. A magyar béke delegációban szakértőként vett részt. 1949-ben Nyugatra távozott, s az USA-ban telepedett le. Megalakulásától részt vett a Magyar Nemzeti Bizottmány munkájában. 1951 és 1958 között a Szabad Európa Bizottság kutatóosztályán dolgozott. Miután 1967-ben Ausztriába költözött, történészként a csehszlovákiai, romániai, jugoszláviai és kárpátaljai magyar kisebbség problémáival foglalkozott.

Spišiak, Ján (1901–1981) – szlovák jogász, diplomata. 1939-től 1944-ig a Szlovák Köztársaság követe volt Budapesten. A háború után a szovjetek elhurcolták. 1947-ben felmentették az őt ért vádak alól. Nyugdíjba vonulásáig egyetemi oktatóként tevékenykedett.

Šrámek, Ján (1870–1956) – morva politikus, katolikus pap. A főleg a morvaországi katolikus lakosság körében népszerű Csehszlovák Néppárt alapítója és 1919 és 1938, illetve 1945 és 1948 között elnöke volt. Az első köztársaság egyik legbefolyásosabb politikusaként 1919 és 1939 között valamennyi kormánynak tagja volt. 1939-ben emigrált, s ő volt a londoni emigráns csehszlovák kormány feje. Az 1948-as kommunista fordulat után félreállították.

Šrobár, Vavro (1867–1950) – szlovák orvos, publicista, politikus. Az államfordulat előtt Liptószentmiklóson orvosi praxist folytató Šrobár a csehszlovakizmus egyik legaktívabb szlovák képviselője volt. 1918-ban ő képviselte a szlovákokat a CSNB elnökségében, majd Szlovákia Teljhatalmú Minisztériumának irányításával bízták meg. 1922-től fokozatosan kiszorult a politikai életből, ahová csak 1945 után tért vissza, amikor ismét miniszteri állást vállalt. A két világháború közötti polgári politikusok közül szinte egyedülként az 1948-as kommunista puccs után is politikai szerepet vállalt, és egy ideig a Gottwald-kormány tagja volt.

Stříbrný, Jiří (1880–1955) – cseh újságíró és politikus. A Cseh Nemzeti Bizottság tagjaként az 1918. október 28-i államfordulat egyik irányítója volt. 1918-tól 1935-ig nemzetgyűlési képviselő, több kormány minisztere volt. A harmincas években a cseh szélsőjobb egyik vezető személyiségeként a fasiszta Nemzeti Egység alelnöke volt. A háború után kollaboránsként börtönbüntetésre ítélték.

Švehla, Antonín (1873–1933) – cseh politikus, a húszas évek csehszlovák politikájának meghatározó alakja. Az első világháború idején a cseh Maffia tagja, majd egyike volt az államfordulatot levezénylő személyiségeknek. Az Agrárpárt politikusaként 1918-tól 1920-ig belügyminiszter, 1922-től 1929-ig pedig (egy rövid időszak kivételével) miniszterelnök volt. Tagja volt az ötök testületének.

Szent-Ivány József (1884–1941) – földbirtokos, politikus, író, a két világháború közötti szlovákiai magyar politika és közélet egyik kiemelkedő személyisége. Az államfordulatot követően az Országos Magyar Kisgazda, Földműves és Kisiparos Párt (a későbbi MNP) alapítója és első elnöke volt. Noha a pártelnöki tisztséget 1925-ben Törköly Józsefnek adta át, a harmincas évek közepéig a párt tényleges vezetője ő maradt. Az első bécsi

döntés után a magyar parlament behívott képviselője lett. Publicisztikai tevékenysége mellett Zerdahelyi néven elbeszéléseket is írt. Elnöke volt a Kazinczy Könyvkiadó vállalatnak, és az ő kezdeményezte a Szentiváni Kúriának nevezett írói szervezkedés létrejöttét.

Szilassy Béla (1881–1962) – szlovákiai magyar földbirtokos, politikus. Egyik alapítója volt az Országos Magyar Kisgazda-, Földműves és Kisiparos Pártnak Az MNP 1925-ös megalakulásakor annak egyik alelnöke lett. 1929-től 1935-ig az MNP, 1937–1938-ban pedig az EMP szenátora volt a prágai törvényhozásban. Az első bécsi döntés után a magyar parlament behívott képviselője, a Felvidéki Minisztérium államtitkára és az első csehszlovák földreform revízióját lebonyolító Felvidéki Földbirtokrendezési Ügyek kormánybiztosa lett. 1944 decemberében Németországba távozott, s Regensburgban telepedett le. 1948-ban Münchenben alapító elnöke lett a Csehszlovákiai Magyarok Nemzeti Bizottmányának. 1950-ben az USA-ba költözött át, ahol haláláig a Magyar Felszabadító Bizottság egyik vezetőjeként tevékenykedett.

Teleki Pál (1879–1941) – a trianoni Magyarország egyik meghatározó személyisége. 1920–1921-ben Magyarország miniszterelnöke volt, a nagypolitikába újból azonban csak 1938-ban tért vissza, amikor kultuszminiszter lett. Részt vett a komáromi tárgyalásokon, majd a bécsi döntést követő csehszlovák–magyar vegyes biztosság tárgyalásain a magyar delegáció vezetője volt. 1939-től 1941-ig miniszterelnök. Jugoszlávia lerohanása után öngyilkosságot követett el.

Voženilek, Jan (1888–1953) – cseh nemzetgazdasági szakember, aki az Agrárpárt politikusaként fontos szerepet kapott a földreform törvényeinek kidolgozásában, majd az ÁFH egyik vezető munkatársaként annak végrehajtásában. 1926-tól az Állami Földhivatal második, egyben utolsó elnökének tisztségét töltötte be.

Viškovský, Karel (1868–1932) – agrárpárti cseh politikus, nemzetgyűlési képviselő. 1922-től 1926-ig az ÁFH elnöke volt. 1929-től 1932-ig nemzetvédelmi miniszter volt.

4. MELLÉKLET. KÉPEK

1. Bozítapusztai telepes ház

2. Árvai telepes háza Csobánkán

3. Telepes ház Gernyőpusztán

4. Jómódú legionárius háza Kőbölkúton

5. Szépen rendbe hozott sárrépusztai telepes ház

6. Morva telepés sírja Erzsébetmajorban

7. Szlovák telepes házaspár sírja Vörösmajorban

8. Az éberhárdi telepések emlékművet állítottak annak emlékére, hogy Gessayovo 1938 őszén Szlovákia területén maradt.

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

Adolf Eichmann → Eichmann, Adolf
Albert Mamatey → Mamatey, Albert
Alexandr Mach → Mach, Alexandr
Alice Masaryková → Masaryková, Alice
Alois Rašín → Rašín, Alois
Andrej Kubal → Kubal, Andrej
Andrej Sládkovič → Sládkovič, Andrej
Angyal Béla 55
Antonín Pavel → Pavel, Antonín
Antonín Švehla → Švehla, Antonín
Apponyi Albert 104, 149
Apponyi Anna 83
Apponyi György 104
Auerhan, Jan 33, 247
Baar, Josef 69
Baart, Josef 43
Balcar, Jaromír 18
Balogh Edgár 99
Bárdi Nándor 9
Bechyně, Rudolf 29, 35, 247
Bella, Metod 43, 139, 247
Beneš, Edvard 7, 25, 26, 28, 31, 90, 135, 162, 189, 248
Blaho, Pavel 33, 43, 64, 85, 107, 109, 110, 248
Botto, Ján 96
Brandejs, Jiří 73, 74, 107, 110
Cambel, Samuel 19, 20
Camillo Worliczek → Worliczek, Camillo
Ciano 195
Comenius 117
Csáky István gróf 211
Csáky Károly 104
Csánki Aladár 54, 159, 248
Csóka Lajos 214
Csomor István 55, 159
D., Jozef 202
Darányi Ignác 62, 88
Daxner, Ivan 74, 75, 76, 77, 88, 102, 103, 111, 133, 148, 175, 183, 184, 248
Deák, Ladislav 206, 207

- Dérer, Ivan 56, 70, 248
 Diera, Ignác 43
 Dolmányos István 21
 Edvard Beneš → Beneš, Edvard
 Eichmann, Adolf 207
 Esterházy Mihály 88
 Eva Vrabcová → Vrabcová, Eva
 F. Jančík lásd. Jančík, F.
 Fábry, Pavol 195
 Faltus 17
 Feilitzsch Artúr 63
 Felcsíki 190
 Ferdinand Juriga → Juriga, Ferdinand
 Ferdinand Peroutka → Peroutka, Ferdinand
 Ferdiš Juriga → Juriga, Ferdinand
 František Konrád → Konrád, František
 František Modráček → Modráček, František
 František Soukup → Soukup, František
 František Staněk → Staněk, František
 František Šukel → Šukel, František
 František Udržal → Udržal, František
 Füssy Kálmán 156, 157, 159, 214
 Gaucsík István 9
 Gessay, Ignác 43, 103, 104, 105, 116, 121, 128, 149, 248
 Hantos László 15, 59, 62, 248
 Harold Sidney Harmsworth, Rothermere → Rothermere, Harold Sidney Harmsworth
 Hitler 210
 Hlinka 25, 37, 42
 Hodža, Milan 13, 19, 33, 34, 37, 38, 42, 43, 45, 54, 55, 65, 67, 74, 110, 113, 153,
 157, 159, 161, 162, 184, 187, 188, 249
 Holec, Roman 9, 33, 64
 Horthy Miklós 54
 Hrušovský, Igor 43, 134
 Hurban, Jozef 88
 Hurban, Jozef Miloslav 135
 Hviezdoslav, Pavol Országh 84, 135
 Ignác Diera → Diera, Ignác
 Ignác Gessay → Gessay, Ignác
 Igor Hrušovský → Hrušovský, Igor
 Iva Dérer → Dérer, Ivan
 Ivan Daxner → Daxner, Ivan
 Ivan Markovič → Markovič, Ivan
 Ivanka 31
 Jabloniczky János 156
 Jan Auerhan → Auerhan, Jan
 Ján Botto → Botto, Ján

Ján Kollár → Kollár, Ján
 Jan Petrovič → Petrovič, Jan
 Jan Rychlík → Rychlík, Jan
 Ján Spišiak → Spišiak, Ján
 Jan Šrámek → Šrámek, Jan
 Ján Viškovský → Viškovský, Ján
 Jan Voženílek → Voženílek, Jan
 Jančík, F. 139
 Jaromír Balcar → Balcar, Jaromír
 Jaross Andor 56, 58, 211, 213, 214, 249
 Jiří Brandejs → Brandejs, Jiří
 Jiří Koťátko → Koťátko, Jiří
 Jiří Pachta → Pachta, Jiří
 Jiří Stříbrný → Stříbrný, Jiří
 Jócsik Lajos 15, 59, 249
 Josef Baar → Baar, Josef
 Josef Baart → Baart, Josef
 Josef Kápar → Kápar, Josef
 Josef Pekař → Pekař, Josef
 Jozef D. → D., Jozef
 Jozef Hurban → Hurban, Jozef
 Jozef K., → K., Jozef
 Jozef Miloslav Hurban → Hurban, Jozef Miloslav
 Jozef Tiso → Tiso, Jozef
 Július Klimko → Klimko, Július
 Július Reisz → Reisz, Július
 Juraj Stanek → Stanek, Juraj
 Juriga, Ferdinand 33, 37, 42, 70, 154, 249
 K., Jozef 203
 Kálal, Karel 64, 249
 Kápar, Josef 93
 Karel Kálal → Kálal, Karel
 Karel Kramář → Kramář, Karel
 Karel Prášek → Prášek, Karol
 Karel Sommer → Sommer, Karel
 Karel Viškovský → Viškovský, Karel
 Kárník, Zdeněk 18, 24, 26
 Keiszler Gusztávné özv. 106
 Klimko, Július 43
 Knapp Vince 52
 Kobr, Miloš 206
 Koczor Gyula 157, 158, 160, 162, 163
 Kollár, Ján 135
 Konrád, František 139
 Korláth Endre 156
 Koťátko, Jiří 16

Körmendy-Ékes Lajos 156
Krajčovičová, Natália 19, 44
Kramář, Karel 25, 35, 249
Kubal, Andrej 43
Kusy Ferenc 9
Lacina, Vlastislav 16, 35
Ladislav Deák → Deák, Ladislav
Lelley Jenő 51, 52, 56, 156, 159, 249
Lovci, Štefan 83
Ľudovít Medvecký → Medvecký, Ľudovít
Ľudovít Štúr → Štúr, Ľudovít
Mach, Alexandr 199, 250
Machnyik Andor 15, 21, 250
Majdán János 9
Mamatey, Albert 116
Markovič, Ivan 43
Martin Mičura → Mičura, Martin
Martuliak, Pavol 17, 19, 20, 21, 170
Masaryk, Tomáš Garrigue 24, 25, 29, 36, 40, 90, 91, 95, 117, 135, 250
Masaryková, Alice 25
Medvecký, Ľudovít 69
Metod Bella → Bella, Metod
Michalus, Vinco 43
Michela, Miroslav 162
Mičura, Martin 122, 206, 208, 210, 250
Milan Hodža → Hodža, Milan
Milan Otáhal → Otáhal, Milan
Milan Rastislav Štefánik → Štefánik, Milan Rastislav
Miloš Kobr lásd. Kobr, Miloš
Miroslav Michela → Michela, Miroslav
Modráček, František 35, 41
Mudroň, Pavol 85
Nagy Mariann 171
Nagy Sándor 94
Natália Krajčovičová → Krajčovičová, Natália
Ormos Mária 9
Otáhal, Milan 16
Pachta, Jiří 43
Pálffy Béla 88
Pálffy Miklós 56, 85
Palkovich Viktor 156
Pap Dezider 203
Pavel Blaho → Blaho, Pavel
Pavel, Antonín 51
Pavol Fábry → Fábry, Pavol
Pavol Martuliak → Martuliak, Pavol

Pavol Mudroň → Mudroň, Pavol
 Pavol Országh Hviezdoslav → Hviezdoslav, Pavol Országh
 Pekař, Josef 14, 250
 Peroutka, Ferdinand 14, 29, 41, 250
 Petrovič, Jan 43
 Pilát, Rudolf 64
 Polányi Imre 171
 Pongrácz Frigyes 84
 Popély Árpád 9, 21, 185
 Popély Gyula 7, 9, 21, 36
 Pörös dr. 106
 Prášek, Karol 35, 40, 70, 250
 Průcha, Václav 17
 Rakovszky György 199
 Rašín, Alois 24, 29, 91, 250
 Ravasz, Vojtech 155
 Reisz Gyula → Reisz, Július
 Reisz, Július 43
 Révay István 15, 251
 Ribbentrop 195
 Roman Holec → Holec, Roman
 Rothermere, Harold Sidney Harmsworth 162
 Rudolf Bechyně → Bechyně, Rudolf
 Rudolf Pilát → Pilát, Rudolf
 Rychlík, Jan 18, 43, 47, 163
 Samuel Cambel → Cambel, Samuel
 Sebestyén Pál 199, 207, 211
 Sládkovič, Andrej 135
 Sommer, Karel 19
 Soukup, František 24
 Spišiak, Ján 211, 251
 Šrámek, Jan 29, 251
 Šrobár, Vavro 24, 25, 31, 70, 85, 116, 251
 Staněk, František 70
 Stanek, Juraj 84
 Štefan Lovci → Lovci, Štefan
 Štefánik, Milan Rastislav 84, 135, 149
 Steiner Gábor 156
 Stříbrný, Jiří 24, 29, 251
 Štúr, Ľudovít 96
 Šukel, František 150
 Surányi Géza 15
 Švehla, Antonín 24, 27, 29, 35, 64, 113, 161, 251
 Szabó László 123
 Szarka László 9, 29
 Szent-Ivány József 52, 54, 161, 251

Szilassy Béla 119, 211, 212, 213, 214, 252
Teleki Pál 206, 211, 212, 213, 214, 252
Tilkovszky Lóránt 21, 211, 213
Tiso, Jozef 196, 207, 208
Tomáš Garrigue Masaryk → Masaryk, Tomáš Garrigue
Tomcsányi Kálmán 210
Török Béla 102
Udržal, František 33
Vadkerty Katalin 7, 9, 21, 219
Váradi Aladár 15
Vavro Šrobár → Šrobár, Vavro
Vincó Michalus → Michalus, Vincó
Viškovský, Karel 42, 70, 143, 252
Vladimír Zuberec → Zuberec, Vladimír
Vlastislav Lacina → Lacina, Vlastislav
Vojtech Ravasz → Ravasz, Vojtech
Vozáry Aladár 214
Voženílek, Jan 13, 50, 56, 66, 69, 70, 71, 72, 74, 143, 161, 170, 184
Vrabcová, Eva 20, 21, 166, 170
Wolfgang Zierhut → Zierhut, Wolfgang
Worliczek, Camillo 14
Zdenek Kárnik → Kárnik, Zdenek
Zierhut, Wolfgang 48, 156
Zuberec, Vladimír 16

HELYNÉVMUTATÓ

Abafala (Abovce) 122, 182, 241
Abloncipusztá (Ablonci) 122, 182, 241
Ágcsernyő (Čierna) 234
Agota → Ágotamajor
Ágotamajor (Agáta) 119, 120, 181, 193, 209, 232, 233
Alistál (Dolný Štál) 117, 193, 240
Alsó-Csallóköz 140
Alsófalú (Polina) 108, 244
Alsójató (Dolný Jatov) 193, 231, 237
Alsókálós (Nižná Kaloša) 246
Alsómajor (Dolný Majer) 88, 89, 100, 136, 176, 229, 233
Alsómezőkeszi 237
Alsónyárasd 230
Alsópél (Dolný Pál) 244
Alsórakonca (Dolné Rykynčice) 246
Alsósztrégova (Dolná Strehová) 108, 181, 198, 241
Alsótárány (Dolný Taraň) 122, 178, 231, 236, 241
Alsózseber (Dolné Žemberovce) 104, 105, 108, 179, 198, 241
Alžbetin majer → Erzsébetmajor
Amadékarcsa (Amadého Kračany) 235
Amerika → Egyesült Államok
Amszterdam 115
Angyalka (And'alka) 122, 241
Annamajor 83, 84, 85, 89, 116, 135, 136, 140, 148, 151, 176, 193, 198, 229, 233, 235
Annamajor 231
Anyalapuszta 231
Apátújfalu (Opatovská Nová Ves) 123, 245
Aradpredium → Aradpuszta
Aradpuszta (Arad) 117, 118, 120, 151, 179, 193, 196, 202, 232, 233
Aranyosmarót (Zlaté Moravce) 44, 128
Árva 85, 86
Assakürt (Nové Sady) 216
Aszódpuszta (Asód) 122, 231, 241
Ausztia 116, 249, 251
Bábmajor 231
Bácska 117, 142
Bácpuszta 229
Bagolyzállápuszta → Svoboda

- Bagota (Bohatá) 231, 245
 Bajcs (Bajč) 233
 Bakostörék (Veľké Teriakovce) 246
 Bakti (Bakta) 149, 182, 122, 241
 Baktipusztá → Bakti
 Balázsfa (Blažov) 9, 119, 120, 141, 177, 193, 230, 233
 Balázsfa-Kolónia → Balázsfa
 Baloghpusztá (Bystrica) 121, 122, 177, 241
 Baracska (Barsbaracska – Bardoňovo) 232, 233, 236, 239
 Baracskamajor 232
 Baroš major → Barossmajor
 Barossmajor 108, 168, 181, 242
 Bars 86, 119, 179
 Barsbese (Beša) 134, 193, 239, 245
 Bart (Bruty) 242
 Bartipusztá (Bratská Pusta) 122, 179, 193, 232
 Bart-pustatina → Bartipusztá
 Bátka (Bátka) 7
 Bátorkeszi (Bátorové Kosihy) 202, 233, 237, 238
 Battyán (Boňany) 97, 98, 100, 115, 120, 141, 183, 196, 232, 234
 Bályu (Batyovo – Ukrajna) 97, 98, 166, 232
 Bécs 60, 136, 188, 195, 196, 197, 198, 206, 207, 209, 249, 251, 252
 Bély (Biel) 97, 100, 119, 120, 141, 183, 196, 202, 232, 234
 Béke (Mierovo) 118, 235, 241
 Békéscsaba 83
 Beketfa (Beketfa) 236, 237, 239, 241
 Béla (Belá) 232
 Bélapusztá 232
 Bélvata (Vojtechovce) 240
 Bellény (Belín) 122, 182, 185, 242
 Bellova Ves 88, 89, 100, 128, 134, 140, 151, 176, 193, 195, 198, 203, 229, 240
 Bémajor (Bémajer) 122, 179, 242
 Bendő → Bendőpusztá
 Bendőpusztá 122, 230, 242
 Benkepatony (Benkova Potôň) 238, 240
 Bény (Bíňa) 100, 118, 119, 120, 129, 139, 141, 149, 179, 193, 196, 202, 232, 234
 Beregdéda (Deda – Ukrajna) 166
 Beregsom (Som – Ukrajna) 232
 Beregszász (Berehove - Ukrajna) 97
 Beregújfalu (Beregújfalu – Ukrajna) 166
 Berezó (Brezová pod Bradlom) 149
 Besztercebánya (Banská Bystrica) 244
 Bimbolamajor → Bimbolapusztá
 Bimbolapusztá (Medvecké) 119, 120, 130, 134, 179, 193, 232, 233
 Blahova Dedina → Sárrétpusztá

- Bodóháza (Bodov) 122, 168, 176, 229, 242
 Bodorpuszta (Bodor) 108, 181, 242
 Bodrogszerdahely (Streda nad Bodrogom) 119, 120, 122, 123, 183, 232, 234, 242
 Bogya (Bodza) 243
 Borsi (Borša) 122, 123, 232, 244
 Boľany → Battyán
 Bótrágy (Batragy – Ukrajna) 166, 232
 Botszegimajor 229
 Bottovo 7, 96, 135, 136, 193, 215, 216, 236, 237
 Bozita → Bozitapuszta
 Bozitapuszta (Buzitka) 99, 100, 117, 120, 133, 136, 151, 181, 193, 215, 234, 253
 Bögölypatony (Dolná Potôň) 239
 Bős (Gabčíkovo) 230, 238, 244
 Breszt 116
 Brünn (Brno – Csehország) 245
 Budapest 50, 58, 104, 162, 189, 192, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 248, 249, 251
 Bufa 231
 Bukócpuszta 241
 Bulgária 83,
 Bükkrétpuszta (Bikrét) 108, 181, 242
 Čakó (Čakov) 236, 237
 České Budejovice 157, 159
 Cífratanya (Stráž) 89, 98, 100, 136, 151, 183, 234
 Cífraszögtanya → Cífratanya
 Csaca (Čadca) 87, 104
 Csákányháza (Čakanovce) 243
 Csalányos (Žihlava) 108, 181, 242
 Csallóköz (Žitný ostrov) 7, 56, 62, 67, 71, 82, 83, 85, 86, 97, 106, 107, 109, 117, 118, 119, 130, 139, 140, 144, 156, 157, 158, 159, 176, 203, 204, 215, 233, 235
 Csallóközarányos (Zlatná na Ostrove) 245
 Csallóköztárnok (Trnávka) 230, 237, 239
 Csap (Csop) 97
 Csarondahát (Cservone – Ukrajna) 233
 Csata (Čata) 100, 118, 119, 120, 139, 141, 179, 193, 196, 197, 232, 234
 Csécs (Čečjovce) 246
 Csécsepuszta 122, 242
 Cséfa (Cséfalva – Čechová) 238
 Csehország 48, 100, 117, 149, 165, 191, 199, 210, 216, 219,
 Csehszlovákia 42, 46, 47, 49, 57, 66, 67, 69, 78, 85, 90, 91, 116, 117, 141, 149, 153, 165, 184, 188, 189, 190, 195, 208, 219, 248, 249, 250
 Csehszlovák Köztársaság → Csehszlovákia
 Cseklész (Bernolákovo) 88, 176
 Csenke (Čenkovce) 240

Csenkepuszta 232
 Cseljabinszk 90,
 Csilizpatas (Pataš) 106, 238
 Csilizradvány (Čiližská Radvaň) 243
 Csobánka (Čobánka) 86, 89, 132, 135, 136, 182, 190, 235, 235, 237, 254
 Csobánkapuszta → Csobánka
 Csoma (Csomatelke, Čamovce) 118, 235
 Csomor → Csomorpuszta
 Csomorpuszta (Čomor) 108, 181, 242
 Csölösztő (Čilistov) 239
 Csőrepuszta 106, 108, 135, 148, 181, 230, 242
 Csörgepuszta → Bellova Ves
 Csütörtök (Štvrtek na Ostrove) 117, 193, 203, 235, 241
 Ďala Nová → Újgyalla
 Damásd → Garamdamásd
 Darnya (Drňa) 190
 Deáki (Diakovce) 230
 Degeš → Újdögösmajor
 Délnyugat-Szlovákia 117, 118, 173
 Dél-Szlovákia 50, 57, 60, 62, 63, 69, 71, 72, 77, 78, 79, 81, 85, 90, 97, 101, 103,
 112, 113, 114, 116, 125, 129, 141, 142, 166, 168, 169, 170, 172, 173, 175,
 184, 186, 188, 189, 190, 191, 194, 196, 214, 219, 220, 248
 Deménd (Demandice) 168, 242, 243, 247
 Dimicső (Demecsi – Ukrajna) 166
 Diósförgepatony (Orechová Potôň) 193, 230, 239
 Diószeg (Sládkovičovo) 71, 141, 193, 229, 230, 237, 238
 Dievčenské pole → Leánymező
 Dobóca (Dubovec) 96, 100, 236, 237
 Dolina Veľká → Nagyfalu
 Domaša → Garamdamásd
 Dögös → Újdögösmajor
 Dúbravapuszta 241
 Dunamellékimajor 230
 Dunaradvány (Radvaň nad Dunajom) 121, 241
 Dunaszerdahely (Dunajská Streda) 118, 193, 230, 233
 Durendapuszta (Durenda) 118, 120, 123, 149, 182, 200, 235, 243
 Dúsa (Dúžava) 106, 108, 182, 185, 242
 Dvorce → Svoboda
 Éberhárd (Malinovo) 104, 105, 135, 149, 176, 198, 229, 243, 258
 Egyesült Államok 92, 103, 104, 115, 116, 128, 241, 248, 251
 Egyházfa (Kostolná pri Dunaji) 239
 Egyházkarcsa (Kostolné Kračany) 235
 Ekecs (Okoč) 192, 241, 247
 Ekel (Okoličná na Ostrove) 87, 193, 231, 235, 237
 Eklipuszta (Okánikovo) 100, 118, 120, 130, 135, 140, 149, 150, 177, 193, 205,
 235

Elindpusza 229
 Előpatony (Masníkovo) 185, 238, 240
 Emberhegy 243
 Enyedpuszta → Balázsfá
 Eperjes (Prešov) 42
 Erdély 50, 53
 Erdőpuszta 231
 Érsekújvár (Nové Zámky) 44, 115, 118, 119, 120, 142, 178, 179
 Erzsébetmajor (Alžbetin major) 83, 84, 117, 118, 120, 136, 142, 176, 198, 215, 229, 233, 235, 256
 Észak-Szlovákia 87, 132
 Etrekarcsa (Etreove Kračany) 119, 120, 177, 193, 204, 235
 Fajkürt (Dedinka) 86, 193, 236
 Fajkürt Malý → Kisfajkürt
 Fakópuszta (Fakov) 83, 100, 118, 120, 139, 140, 151, 176, 193, 229, 235
 Fakov → Fakópuszta
 Fakóvezekény (Plavé Vozokany) 134, 232, 233
 Farkasdpuszta 231
 Fehérhegy (Bílá Hora – Csehország) 14, 31, 41, 67
 Feketenyék (Čierna Voda) 205
 Feketepatak (Čierný Potok) 123, 149, 235, 243
 Feketepuszta 87
 Fél (Tomášov) 104, 121, 229, 246
 Felbár (Horný Bar) 230, 239
 Feled (Jesenské) 86, 99, 193, 243
 Felső-Csallóköz 88, 118, 134, 140, 173, 175, 204
 Felsőfegyvernek (Zbrojníky) 245
 Felsőjátó (Horný Jatov) 231
 Felső-Magyarország 64
 Felsőmajor 229
 Felsőszemeréd (Horné Semerovce) 122, 181, 243
 Felsőtarány 236
 Felsőtúr (Horné Turovce) 242
 Felsővály (Vyšné Valice) 182, 243
 Felsőzellő (Veľké Zlievce) 242, 246
 Felsőzsemer (Žemberovce) 244
 Felvidék 50, 58, 60, 65, 192, 205
 Feszestanya 232
 Forgáchfalva /Forgácsfalva/ (Lom nad Rimavicou) 241
 Franciaország 90
 Fülek (Fiľakovo) 99, 122, 181, 243, 244
 Fülekpilis (Pleš) 185
 Füzespuszta (Vrbina) 122, 140, 168, 230, 243
 Gács (Halič) 117, 239
 Gadóc (Hadovce) 88, 89, 130, 131, 149, 177, 193, 231, 235
 Gadócpuszta → Gadóc

Galánta 67, 100, 117, 119, 120, 134, 178, 193, 208, 213, 230, 236, 237
Garamdamásd (Domaša) 120, 139, 179, 193, 236
Garamlök (Lok) 232
Garamújfalu (Tekovská Nová Ves) 122, 179, 243, 244, 246
Garázdamajor 231
Gát 166
Gelencepuszta 230
Genf 162
Genyedobogó 232
Gernyőpuszta 86, 89, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 129, 130, 135, 136, 182, 190, 196, 214, 236, 254
Gessayfalva → Gessayov
Gessayov (Gessayovo) 104, 108, 135, 198, 229, 243, 258
Gomba (Hubice) 235, 241
Gombospuszta 232
Gömör (Gemer) 7, 78, 85, 89, 102, 106, 118, 121, 123, 157, 182, 214
Gömörmihályfalva (Gemerské Michalovce) 241
Gúta 55, 88
Gyetva (Detva) 123, 216, 242, 243, 247
Györgymajor (Jurajov Dvor) → Gessayov
Gyűrki (Ďurkovce) 108, 181, 243
Hajmás → Hajmáspuszta
Hajmáspuszta 119, 120, 134, 136, 139, 205, 229, 236, 240
Halics (Halič) 193
Hamburg 116,
Hangony 190,
Harcsáspuszta (Harčáš) 100, 115, 120, 177, 193, 231, 236
Harmac (Chrámec) 190
Hébec major → Hébecpuszta
Hébecpuszta (Hébec) 108, 181, 243
Hetény (Chotín) 193
Hibbe (Hybe) 87
Hidaskürt (Mostová) 230
Hideghét 229
Hladovka 86
Hodospuszta (Hodoš) 122, 123, 149, 182, 200, 235, 243
Hodžovo (Lipové) 103, 108, 130, 135, 136, 151, 177, 193, 205, 210, 231, 243
Hodzsafalva → Hodžovo
Hont 78, 102
Hontnémeti (Hontianske Nemce) 108, 181, 243
Hontrákóc (Rakovec) 108, 181, 243
Hunyaditánya 166
Hurbanova Ves → Szigetmajor
Hviezdoslavov → Vörösmajor
Illésháza (Eliášovce) 229
Ilonahalma (Polina) 108, 182, 244

- Ipolygalsa (Holiša) 234
 Ipolypásztó 234
 Ipolyság (Šahy) 44
 Ipolyszakállos (Ipeľský Sokolec) 246
 Iskorňa → Szkornypusztá
 Ivánfala (Ivanovo) 108, 182, 244
 Ivanka → Ivánkamajor
 Ivánkamajor 122, 181, 232, 244
 Ivanovo → Ivánfala
 Izsa (Iža) 115, 236
 Izsap (Ižop) 238
 Izsapimajor 230
 Jakabmajor (Jakubie) 108, 179, 244
 Jakubie → Jakabmajor
 Jánosháza 229
 Jánosháza 231
 Jánosházimajor → Jánosháza
 Jánosi (Rimavské Janovce) 244
 Jánosipusztá (Jánošíky) 108, 182, 244
 Jánošovce → Jánosipusztá
 Jánostelek 230
 Jánostelekimajor → Jánostelek
 Jányok (Janíky) 239
 Jászó (Jasov) 238
 Jelenepusztá (Jelenie) 108, 182, 244
 Jelenie → Jelenepusztá
 Jéne (Janice) 190
 Jesenské → Setétkút
 Jolsva (Jelšava) 44
 Józsefmajor (Taráň) 85, 115, 117, 120, 136, 141, 142, 178, 193, 198, 231, 236
 Józsefmajor 229, 241
 Jugoszlávia → Szerb-Horvát-Szlovén Királyság
 Kacagó → Kacagópusztá
 Kacagópusztá 86, 87, 89, 100, 135, 136, 182, 190, 191, 235, 236
 Kálnaborfő (Horné Brhlovce) 104, 198
 Kamenec → Kamenecpusztá
 Kamenecpusztá (Kamenec) 108, 179, 198, 244
 Kamenný Chtotár → Kóhatármajor Kápolnapusztá 247
 Káptalanpusztá 231, 232
 Kapušany Velké → Nagykapos
 Karlatanya 122, 183, 244
 Károlyimajor 231
 Kárpátalja 58, 59, 60, 78, 89, 97, 113, 119, 126, 137, 145, 165, 166, 170, 183, 207, 234
 Karva (Kravany nad Dunajom) 188
 Kassa (Košice) 65, 94, 99, 119, 181, 183

Kelenye (Kleňany) 122, 181, 244
Kelet-Közép-Európa 63
Kelet-Szlovákia 115, 123
Kéméndpuszta 232
Kenderespuszta 231
Kerítés 230
Kétypusztá 232
Királyfa (Kráľová pri Senci) 236, 239, 242
Királyfiakarcsa (Kráľovičove Kračany) 235
Királyhelmece (Kráľovský Chlmec) 114, 202, 234
Kisbakostanya → Svoboda
Kiseszeny (Petrivka – Ukrajna) 166,
Kisfajkúrt (Hurbanovce) 86, 89, 128, 130, 136, 141, 179, 195, 232, 236
Kisgömöri (Gemerček) 242
Kiskőrös 83
Kissalló (Malé Šarluhy) 233
Kistatapusztá 232
Kistompa (Tupá) 108, 181, 244
Kisromhánypusztá (Lipovany) 102, 106, 108, 135, 148, 181, 244
Kisújfalu (Nová Vieska) 233, 237
Kiszucaújhely (Kysucké Nové Mesto) 122
Kócs 231
Kócspusztá 231
Kolon (Kolínany) 179, 242
Koložsmajor 231
Komját (Komjatice) 119, 193, 237, 240, 241
Komárom (Komárno) 13, 62, 67, 76, 77, 85, 87, 88, 93, 115, 118, 120, 134, 138,
162, 176, 177, 189, 192, 193, 204, 210, 235, 252
Komáromfűss (Trávník) 231
Komáromszentpéter (Svätý Peter) 85, 240
Kondorospusztá 238
Kopanica 231
Kórószegmajor → Štefánikovo
Korpona (Krupina) 181
Kosút → Nemeskosút
Košúty → Nemeskosút
Koszovó 64
Kováčmajor → Kovácsmajor
Kovácsmajor 232
Kovácsmajor 108, 181, 244
Kotliba → Kotlibamajor
Kotlibamajor (Kotliba) 122, 244
Köbölkút (Gbelce) 120, 179, 193, 196, 198, 199, 200, 202, 206, 232, 237, 255
Kőhatármajor (Kamenný Chotár) 104, 108, 179, 198, 244
Körtvélyes 230
Kővágómajor 87, 240

- Kövecsespuszta 231
 Közép-Európa 85
 Král → Szentkirály
 Kulantó → Kulantómajor
 Kulantómajor (Kulantov) 108, 135, 179, 232, 244
 Kulantov → Kulantómajor
 Kurtakeszi (Krátke Kesy) 85, 185, 231, 239, 240
 Kürt (Strekov) 233
 Lajosműve 231
 Lándorpuszta 231
 Leándipuszta 234
 Leánymező (Dievčenské pole) 86, 89, 135, 136, 182, 190, 236, 237
 Lekér (Hronovce) 188
 Lelesz (Leles) 232
 Léi Velký → Nagylélmajor
 Lencsehely 139, 229, 236
 Lendva (Lendava – Szlovénia) 64,
 Lengyelország 63, 85, 86, 116, 117, 235
 Léva (Levice) 99, 104, 114, 118, 119, 157, 172, 179, 198, 202
 Ligetfalu (Petržalka) 250
 Liptó 85
 Liptószentmiklós (Liptovský Mikuláš) 251
 London 248, 251
 Lontó (Lontov) 108, 149, 181, 232, 233, 245
 Lontov → Lontó
 Losonc (Lučenec) 44, 90, 93, 94, 99, 102, 117, 119, 120, 181, 193, 234, 237, 239
 Lőgépatony (Horná Potôň) 238, 239, 241
 Lukanénye (Nenince) 108, 181, 245
 Macháza (Macov) 100, 115, 120, 139, 140, 176, 193, 200, 203, 205, 206, 230, 237
 Macov → Macháza
 Madar (Modrany) 85, 239, 240
 Madarét 231
 Magyarfalu (Uhorská Ves) 71,
 Magyarország 46, 47, 57, 64, 65, 83, 98, 116, 135, 171, 189, 191, 195, 197, 198, 199, 200, 202, 204, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 217, 219, 233, 252
 Magyarszógyén → Szógyén
 Maholánkapuszta → Maholánypuszta
 Maholánypuszta 88, 229, 239
 Malý Romhán → Kisromhánypuszta
 Marcelháza (Marcelová) 231, 239
 Marcsásháza 230
 Margitmajor (Štúrová) 87, 88, 89, 100, 116, 135, 140, 149, 151, 177, 205, 210, 231, 235, 237
 Margitpuszta 108, 177, 231, 245

Masarykovo → Gernyőpuszta
Mátyusföld 62, 86, 87, 118, 119, 175
Megyerics (Čalovec) 87, 237
Mezőkeszi (Polný Kesov) 119, 120, 151, 167, 178, 195, 198, 231, 237
Miava (Myjava) 83
Miklősháza 117, 120, 141, 179, 193, 202, 232, 237
Mikóháza 247
Millennium → Millenniumpuszta
Milenovice → Millenniumpuszta
Millenniumpuszta (Milenovice) 106, 108, 131, 134, 140, 151, 167, 177, 193, 196, 230, 238
Miloslavova (Miloslava) → Annamajor
Močiar → Mocsárpuszta
Mocsárpuszta (Močiar) 108, 179, 198, 245
Molnárka → Molnárkapuszta
Molnárkapuszta (Kružná-Molnárka) 106, 108, 149, 182, 245
Morvaország 70, 117, 142, 165, 199, 215, 216, 251
Mucsény (Mučín) 246
Mudroňovo → Újpuszta
München 188, 189, 247, 248, 252
Nádszeg (Trstice) 184, 245
Nádszegpuszta 230
Nagybakostanya → Svoboda
Nagyborsa (Hrubá Borša) 229
Nagydaróc (Veľké Dravce) 234
Nagydobrony (Velika Dobrony) 99
Nagyfalu (Dolina Veľká) 119, 120, 167, 178, 193, 198, 238
Nagyfödemes (Veľké Úľany) 119, 134, 205, 229, 239
Nagyhegy 229
Nagyida (Veľká Ida) 232
Nagykapos (Veľké Kapušany) 89, 183, 186, 238
Nagykereskény (Krškany) 244
Nagykeszi (Veľké Kosihy) 231, 235
Nagylak (Nádlac - Románia) 117,
Nagylég (Lehnice) 100, 118, 120, 134, 176, 193, 206, 229, 238, 240
Nagylél (Lél Veľký) 108, 177, 245
Nagylónya 98
Nagylúcs (Veľká Lúč) 235
Nagymagyar (Zlaté Klasy) 117, 239, 247
Nagymegyer (Veľký Meder) 134, 230, 238
Nagypeszek (Veľký Pesek) 233
Nagypuszta 232
Nagyromhány → Kisromhánypuszta
Nagysalló (Tekovské Lužany) 134, 193
Nagysáró (Šarovce) 232
Nagysurány (Šurany) 71, 177, 178, 209

- Nagyszalánc (Slanec) 209
 Nagyszarva (Rohovce) 84, 235, 237, 239, 241
 Nagyszombat (Trnava) 71
 Nagytapolcsány (Topolčany) 71
 Nagytárkány (Veľké Trakany) 234
 Nagyudavrnok (Veľké Dvorníky) 230
 Nána-Tatapuszta 232
 Nedec (Niedzica – Lengyelország) 86,
 Nemce → Hontnémeti
 Nemeskosút (Košúty) 100, 118, 120, 139, 141, 178, 193, 208, 230, 237, 238
 Nemesócsa (Zemianská Olča) 235
 Nemesradnót (Radnovce) 191
 Németország 116, 117, 210
 Németcsók 83, 84, 241
 Nenince → Lukanénye
 Nógrád 78, 102, 106, 117, 119, 121, 123, 131, 181
 Nový Svet → Újvilágmajor
 Nový Trh → Újvásárpuszta
 Nyitra (Nitra) 90, 115, 119, 142, 178, 215
 Nyitrabánya (Handlová) 86,
 Nyitraivánka (Ivanka pri Nitre) 193
 Óbeszterce (Stará Bystrica) 104
 Ógúta 231
 Ógyalla (Stará Ďala) 104, 177, 193, 240, 245, 247
 Okánikfalva → Okánikovo
 Okánikovo → Eklipuszta
 Olaszország 90,
 Opatová → Pálháza
 Oroszgejőc (Ruszi Hejivci – Ukrajna) 166
 Oroszka 71, 118, 141, 193, 197
 Oroszország 90, 102, 116, 119, 237
 Osgyán (Ožďany) 106, 149, 186, 189, 244, 246
 Őrsújfalu (Nová Stráž) 62, 88, 235
 Palást (Plášťovce)
 Pálháza 122, 123, 181, 245
 Pallóc → Pallócpuszta
 Pallócpuszta 119, 120, 178, 230, 238
 Pálpuszta 231
 Panské Pole → Úrföld
 Pappuszta 231
 Párizs 250
 Párkány (Štúrovo) 99, 118, 119, 162, 173, 177, 179
 Parlagpuszta (Prieloň) 106, 108, 131, 149, 181, 198, 245
 Pénteksúr 229, 239
 Perse (Prša) 99, 185, 193, 234
 Pezerňa → Pezernyepuszta

Pezernyepusztá (Pezerňa) 108, 149, 181, 245
Pittsburgh 248
Polina → Alsófalú
Polný Kesov → Mezőkeszi
Porboka → Porbokapuszta
Porbokapuszta 122, 179, 245
Poroszország 63, 65,
Pozba (Pozba) 193,
Pozsony (Bratislava) 11, 13, 25, 42, 43, 44, 62, 65, 73, 90, 93, 103, 104, 105, 106, 113, 115, 117, 119, 134, 138, 140, 153, 162, 176, 177, 178, 185, 194, 195, 196, 200, 201, 206, 207, 208, 214, 250
Prága (Praha) 11, 12, 31, 43, 59, 112, 113, 153, 154, 189, 194, 215, 247, 248, 250, 252
Přerov 70, 92
Prieloh → Parlagpuszta
Pusztafödémés (Pusté Úľany) 229
Pusztakerepec 166
Radzovce → Ragyolc
Ragyolc (Radzovce) 106, 108, 181, 242, 245, 246
Rakovce → Hontrákóc
Rakottyáspuszta 103, 243
Rárósmulyad (Muľa) 106, 131, 198, 245
Régensburg 252
Réte (Reca) 229, 240
Rifotpuszta 232
Rimaszécs (Rimavská Seč) 86, 94, 116, 157, 182, 235, 236
Rimaszombat (Rimavská Sobota) 94, 106, 182, 190, 241, 242, 250
Rókalyukmajor 87, 240
Románia 63, 116, 117, 240
Ronka 231
Rónyaipuszta → Bellova Ves
Rotterdam 116
Rovne 108, 181, 245
Rózsahegy (Ružomberok) 25, 42
Rózsaszállás (Ružiná) 108, 181, 246
Ružiná → Rózsaszállás
Saint-Germain-en-Laye 27
Sakáloš → Szakállaspuszta
Sámotpuszta 229
Sándorhalma 232
Sáp (Dunasáp - Dedinka pri Dunaji) 229
Sárditelep 237
Sáripuszta 117, 118, 240
Sárkány 232
Sárkánypuszta 230
Sárosfa (Blatná na Ostrove) 230, 237

Sárosoroszi (Oroszijevo) 166
 Sárkrét → Sárretpusztá
 Sárretpusztá (Blahova Dedina) 100, 117, 120, 134, 139, 149, 151, 176, 194, 203, 229, 238, 255
 Sátoraljaújhely 189,
 Šátorošpustatina → Sátorospusztá
 Sátorospusztá 108, 181, 246
 Sedín → Szőgyénmajor
 Selany → Szelény
 Seleška → Szőlőske
 Serke (Širkovce) 190,
 Setétkút (Jesenské) 86, 89, 134, 135, 136, 179, 232, 239
 Sikabony 230
 Sikabony-Gombotás → Sikabony
 Simonyi (Šimonovce) 190
 Slatina → Szalatnya
 Slávikovo 7, 136, 235
 Slovenské Kľačany → Tótkelecsény
 Somitanya 166
 Somodi (Drienovec) 232
 Somorja (Šamorín) 118, 139, 173, 176, 204, 239, 240
 Stráž 98
 Streda nad Bodrogom → Bodrogszerdahely
 Susány (Šušany) 182, 244, 245
 Süly (Šuľany) 100, 117, 120, 149, 150, 193, 230, 239
 Svätý Kríž → Szentkeresztpusztá
 Svätý Michal → Szentmihályfa
 Svoboda 97, 98, 99, 100, 151, 232
 Šrobárová → Szilospusztá
 Štefánikovo 84, 87, 89, 100, 130, 135, 136, 141, 142, 148, 151, 178, 200, 213, 230, 237
 Štúrová → Margitmajor
 Švehlovo 136, 193, 205, 236
 Szakállas → Szakállaspusztá
 Szakállasmajor → Szakállaspusztá
 Szakállaspusztá 122, 181, 193, 232, 243
 Szalatnya (Slatina) 108, 181, 246
 Szász (Sása) 230, 238
 Százd (Sazdice) 232, 243
 Szelény (Selany) 108, 246
 Szelőce (Selica) 240
 Szenc (Senec) 88, 136, 175, 176, 193, 229, 233, 240
 Szentantal (Svätý Anton) 245
 Szentistván 231
 Szentkeresztpusztá (Svätý Kríž) 108, 179, 198, 246
 Szentkirály (Král') 122, 182, 246

- Szentmihályfa (Michal na Ostrove) 100, 118, 120, 149, 150, 176, 193, 230, 239
 Szentmiklóspusztá 231
 Szentpéter → Komáromszentpéter
 Szepesség (Spiš) 15, 85, 86
 Széplak → Széplakpusztá
 Széplakpusztá 106, 108, 182, 246
 Szerb-Horváth-Szlovén Királyság 63, 64, 87, 116, 117, 240, 245, 252
 Szered (Sered) 71, 237
 Szete (Kubáňovo) 232
 Szigetmajor (Hurbanova Ves) 88, 89, 100, 129, 130, 135, 176, 193, 203, 229, 239
 Szilospusztá (Šrobárová) 85, 89, 135, 136, 151, 177, 193, 195, 205, 210, 231, 239
 Szkáros (Skerešovo) 122, 182, 246
 Szkornypusztá (Iskorňa) 122, 181, 246
 Szlovákia 38, 41, 42, 43, 44, 46, 49, 51, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 64, 67, 68, 70, 71, 74, 77, 81, 85, 89, 90, 93, 94, 100, 101, 102, 104, 109, 110, 113, 115, 116, 126, 137, 139, 145, 148, 154, 155, 156, 162, 163, 165, 166, 167, 170, 171, 172, 183, 184, 185, 192, 194, 195, 198, 200, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 250, 251, 252
 Szlovákország → Szlovákia
 Szlovenszkó → Szlovákia
 Szodó (Svodov) 232
 Szoliszkópusztá 117, 120, 181, 239
 Szovjetunió 234
 Szőgyén (Svodín) 232, 233
 Szőgyénmajor (Sedín) 100, 119, 120, 134, 139, 176, 208, 229, 236, 239, 240
 Szőlőske (Seleška) 108, 168, 175, 246
 Szudéta-vidék 67
 Tájlokimajor 230
 Taksony (Taksonyfalva - Matúškovo) 86, 87, 117, 122, 130, 135, 230, 237, 238, 246
 Tallós (Tomášikovo) 122, 247
 Tamásháza (Tomášov) 104, 121, 122, 176, 198, 203, 229, 243, 246
 Tarány (Taráň) → Józsefmajor
 Tardoskedd (Tvrdošovce) 193, 237
 Tárnok → Csallóköztárnok
 Tatapusztá 232
 Telka → Telkipusztá
 Telkipusztá (Telka) 108, 181, 246
 Terhely (Terchová) 104
 Téska → Téskipusztá
 Téskipusztá (Téska) 122, 182, 246
 Tiszasalamon (Szolomonove – Ukrajna) 89, 97, 98, 234
 Tomášov → Tamásháza
 Tompa → Kistompa
 Tonkháza (Tonkovce) 88, 238, 239, 240, 241

- Tõňská pustatina → Tõnyepusztá
 Torna (Turňa nad Bodvou) 232
 Tornóc (Trnovec nad Váhom) 120, 139, 178, 185, 193, 208, 240
 Tornok 231
 Tõsnýárasd (Topoľnica) 178, 203
 Tõtkelecsény (Slovenské Kľačany) 108, 181, 198, 247
 Tõtmegyer (Palárikovo) 143
 Tõkés (Dunatõkés – Dunajský Klátov) 230
 Tõketerebes (Trebišov) 44
 Tõnyepusztá (Tõnye) 117, 120, 177, 193, 240
 Tõrincs (Trenč) 117, 120, 181, 193, 240
 Tõrõmpusztá 103, 243
 Tõzsemajor 229
 Trenčov → Tõrincs
 Trencsén (Trenčín) 42,
 Trencsénteplic (Trenčianské Teplice) 42, 43, 69, 82
 Trianon 50, 78, 170, 189
 Trnovec → Tornóc
 Turiszakállas 231, 243
 Turócszentmárton (Martin) 248, 249, 250
 Túzokpusztá 122, 230, 247
 Újbeszterce (Nová Bystrica) 104
 Újdõgõsmajor (Rastislavice) 100, 117, 119, 120, 136, 149, 151, 167, 178, 198, 231, 240
 Újgyalla (Dulovce) 87, 89, 135, 193, 231, 240
 Újhely (Slovenské Nové Mesto) 149
 Újlak (Vilok – Kárpátalja) 166
 Újmajor 230
 Újmajor 231
 Újpusztá (Mudroňovo) 85, 89, 100, 135, 136, 151, 177, 193, 205, 231, 240
 Újpusztamajor → Újpusztá
 Újvásárpusztá 117, 176, 203, 229, 247
 Újvilág → Újvilágmajor
 Újvilágmajor (Nový Svet) 100, 119, 120, 141, 176, 193, 229, 240
 Ukrajna 89
 Ungvár (Uzshorod – Ukrajna) 98, 202
 Úrföld (Panské Pole) 100, 117, 122, 179, 230, 247
 Úrföldmajor → Úrföld
 USA → Egyesült Államok
 Úszor (Kvetoslavov) 118, 193, 235
 Usztye (Ústie nad Priehradou) 84
 Uzapanyit (Uzovská Panica) 122, 123, 149, 182, 247
 Uzovská Panica → Uzapanyit
 Ürgemajor 231
 Ürmény 144, 236, 237, 238, 240, 241
 Vadászlakmajor 231

Vágsellye (Šala) 178
Vágvecse (Veča) 240, 241
Vajasvata (Maslovce) 240
Vajdaság 64
Várföldpuszt 231
Várgede (Hodejov) 118, 122, 235, 242, 243
Várkony (Nyékvárkony - Vrakúň) 156, 230, 238, 242
Vásárút (Trhová Hradská) 230
Végles (Víglaš) 215
Veliká → Vilke
Velkenye (Vlkyňa) 190
Veľký Léğ → Nagylég
Versailles 248
Veskóc (Veškovce) 238
Vicsápapáti (Výčapy-Opatovce) 216
Vilke (Veľká nad Ipľom) 122, 181, 240, 247
Violinpuszta (Violin) 231
Viskimajor 232
Viténypuszt → Bellova Ves
Vízkelet (Čierny Brod) 230, 237, 238, 239
Vlagyivosztok 90
Vőkpuszt 231
Vörösmajor (Hviezdoslavov) 83, 84, 85, 89, 118, 135, 136, 140, 141, 148, 150, 176, 193, 229, 241, 257
Vrbina → Füzespuszt
Winklermajor → Winklermajor
Winklermajor 122, 181, 247
Zalogospuszt 232
Zámolyipuszt 231
Zelený Háj → Zöldállás
Zólyom (Zvolen) 42, 85, 181, 215
Zonc 229
Zöldállás (Zelený Háj) 104, 105, 108, 177, 231, 247
Zselíz (Želiezovce) 232
Zsemlekéspuszt 103, 243
Zsigárd (Žihárec) 231
Zsolna (Žilina) 25, 83, 87

ZHRNUTIE

USADLÍCI A KOLÓNIE NA JUŽNOM SLOVENSKU V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ

Pozemková reforma prebiehajúca v 20-tych rokoch 20. storočia bola kľúčovou udalosťou v histórii Československa medzi dvomi svetovými vojnami. Znovurozdelenie vlastníctva pôdy totiž nesledovalo len sociálne a hospodárske ciele, ale malo aj rozhodný národnopolitický účel: posilniť hospodárske a súčasne aj politické pozície českého a slovenského obyvateľstva na úkor nemeckých a maďarských občanov. Jeden zo segmentov pozemkovej reformy predstavovala kolonizácia, v rámci ktorej bola poskytnutá pôda slovenskému obyvateľstvu významného počtu a bolo zabezpečené ich usídlenie na Južnom Slovensku, vtedy ešte homogénne obývanom Maďarmi.

Okrem niekoľkých čiastkových štúdií napísaných na túto tému história kolonizácie je zväčša neprebádaná. Táto práca je snahou o vyplnenie tejto medzery, kým v mnohých pohľadoch aj prehodnocuje výsledky doterajších prieskumov: upresňuje počet rodín usadlíkov zúčastnených v kolonizácii, prehodnocuje zámery ukrývajúce sa v pozadí kolonizácie a spresňuje okolnosti realizácie osídlenia. Najdôležitejšími zdrojmi tejto práce boli doposiaľ málo skúmané materiály uložené v českých a slovenských archívoch, resp. dobová tlač, pritom však predstavovali významnú pomoc aj publikácie a vestník Štátneho pozemkového úradu riadiaceho vtedajšiu pozemkovú reformu a kolonizáciu.

Prvá kapitola monografie obsahuje prehľad archívnych zdrojov a odbornej literatúry pozemkovej reformy a kolonizácie. Autor rozoberá osobitne odbornú literatúru medzivojnového obdobia, marxistickú ako aj najnovšiu literatúru, pričom poukazuje na to, že kým marxistické práce pomerne otvorene hovorili o nacionalistickom motíve kolonizácie, slovenská literatúra po zmene režimu (na rozdiel od českých autorov) odvodzuje tento proces výlučne od ekonomických a sociálnych príčin.

V druhej kapitole autor pri skúmaní úlohy pozemkovej reformy vo vtedajšej československej politike dospieva k záveru, že reforma predstavovala jeden z najvýznamnejších elementov snáh smerujúcich k vytvoreniu československého národného štátu. Síce tento zámer nebol hmatateľný v zákonoch predstavujúcich základy reformy, tým rozhodnejšie sa však prejavil v praxi Štátneho pozemkového úradu vykonávajúceho reformu, ako aj v konečnom výsledku pozemkovej reformy. Realizácia pozemkovej reformy na základe národného princípu bola obzvlášť nevýhodná pre väčšinové maďarské obyvateľstvo, ktoré získalo na ním obývanom Južnom Slovensku len približne 20% prideleného pozemkového majetku, kým ostatná pôda bola pridelená českým a slovenským usadlíkom, ako aj zostatkových statkárov a iných vlastníkov. V dôsledku toho sa hospodárska a politická sila Maďarov žijúcich na Slovensku oslabil a chudobní roľníci pripravení o všetok majetok sa ľahko dostávali do vleku komunistickej strany.

Nasledujúca kapitola sa zaoberá predstavami a plánmi smerujúcimi k slovanskej kolonizácii Južného Slovenska. Slovenská politika (medzi inými aj Milan Hodža) sa usídľovanie snažila zdôvodniť falošným mýtom zatlačania slovenského sedliactva

maďarskými grófmi do hôr. Filozofia a plány kolonizácie boli sformulované rôznymi orgánmi Československej národnej rady, resp. Štátneho pozemkového úradu, pričom J. Brandejs nevylučoval, že počet kolonizujúcich rodín na Južnom Slovensku môže dosiahnuť až 20 tisíc, dokonca Ivan Daxner – značne ďaleko od reality – predpokladal usídlenie hoci aj 100 tisíc rodín.

Štvrtá kapitola monografie predstavuje počiatočné štádium usídľovania, pričom sa osobitne venuje procesu tzv. štátnej a súkromnej kolonizácie. Pri popise štátnej kolonizácie osobitne rozoberá tzv. legionárske usídľovanie, cieľom ktorého bolo, aby do pohraničných oblastí obývaných Maďarmi boli prisťahované k republike lojálne zložky už absolvujúce vojenčinu, ktoré by sa v prípade potreby ujali aj obrany hraníc. Práca kladie osobitný dôraz na popis súkromnej kolonizácie, ktorej sa doterajšia odborná literatúra venuje len marginálne. Táto forma, podľa názoru autora, predstavovala organickú súčasť kolonizácie a nebola nezávislá od zámerov a činnosti Štátneho pozemkového úradu. Je síce pravdou, že súkromní kolonisti si kupovali pozemky bezprostredne od veľkostatkárov, ale kúpa prebiehala so súhlasom Štátneho pozemkového úradu a často z jeho iniciatívy. Významnými účastníkmi súkromnej kolonizácie boli kolonizátori ako napríklad Slovenská liga alebo kolonizačné družstvo Ivana Daxnera, pre ktorého kolonizácia znamenala nielen národný program, ale aj prosperujúcu formu podnikania.

Napriek 66 kolóniám a približne 1600 rodinám usídleným v prvých troch rokoch usídľovania, proces kolonizácie narazil na početné ťažkosti, príčinu ktorých slovenská politika videla najmä v centralizovanej štruktúre Štátneho pozemkového úradu. Čiastočne táto kritika vyvolala založenie bratislavského Kolonizačného referátu, ktorý riadil druhú a zároveň aj prekvitajúcu etapu kolonizácie. V tejto etape, ktorou sa zaoberá piata kapitola, súkromná kolonizácia už zohrávala menšiu úlohu ako v predchádzajúcej. V tejto etape popri Žitnom ostrove sa začala kolonizácia aj Medzibodrožia, regiónu medzi Komáromom a Štúrovom, resp. oblasti medzi Novými Zámkami a Nitrou.

V šiestej kapitole knihy sa dočítame o praxi usídľovania kolonistov, o finančnom pozadí kolonizácie, o hospodárení usadlíkov, resp. o školách založených v kolóniách. V ďalšej časti sa rozoberajú politické diskusie rozvírené kolonizáciu. Kým medzi českými a slovenskými politikmi boli zdrojom sporov kompetencie súvisiace s výkonom kolonizácie, politika Maďarov žijúcich na Slovensku napádala samotný princíp kolonizácie a dožadovala sa – márne – toho, aby sa v oblastiach obývaných Maďarmi dostávali k pôde len Maďari.

Siedma kapitola monografie stanovuje konečnú bilanciu kolonizácie, pričom z viacerých pohľadov prehodnocuje konštatovania odbornej literatúry z predchádzajúcich období. Zásadným rozdielom je to, že oproti 2 tisícom rodín kolonistov odhadovaných doterajšou odbornou literatúrou, autor uvádza počet 3 300 rodín usídlených v rámci kolonizácie na Južnom Slovensku, ktoré takto nadobudli spolu viac ako 45 tisíc hektárov pôdy. Územné rozloženie kolonizácie nebolo rovnomerné. Najhustejšie boli usídlené Horný Žitný Ostrov, okolie Komárna, resp. jednotlivé oblasti Novohradu a Gemera, kým v Honte bolo vytvorených len niekoľko menších súkromných kolónií, a v okolí Rožňavy nedošlo ku kolonizácii vôbec.

Pri pátraní po príčinách kolonizácie autor vyvracia názor ukotvený v slovenskej odbornej literatúre, podľa ktorej kolonizáciu mal zapríčiniť predovšetkým nedostatok pôdy v severných regiónoch Slovenska, čiže v tomto procese mali zaväziť predovšetkým sociálne a ekonomické príčiny. Tomuto však protirečí aj usídľovanie moravských kolonis-

tov na Južné Slovensko, ako aj fakt, že práve v Maďarmi obývaných oblastiach Južného Slovenska bol v čase pozemkovej reformy najvyšší počet neuspokojených nádenníkov a roľníkov.

Podľa názoru autora sa pri plánovaní a realizácii kolonizácie dajú odhaliť predovšetkým tie národnoštátne snahy, ktoré slúžili pre zmenu etnického zloženia Južného Slovenska obývaného v čase štátneho prevratu ešte homogénnym maďarským obyvateľstvom, postupné poslovenčenie tejto oblasti, posilnenie bezpečnosti štátnych hraníc lojálnymi prisťahovalcami; a v konečnom dôsledku získanie ekonomickej a tým aj politickej moci prostredníctvom nacionalizácie poľnohospodárskej pôdy. To však, v akej miere boli tieto ciele naplnené, vyžaduje ďalší výskum.

Poslednú, rozsiahlu kapitolu publikácie predstavuje zobrazenie osudu českých a slovenských kolonistov po revízii hraníc uskutočnenej na základe etnického princípu v dôsledku prvej viedenskej arbitráže. V novembri 1938 bola drvivá väčšina kolónií pričlenená k Maďarsku. Nová moc neskrývala snahu o likvidáciu dôsledkov kolonizácie interpretovanej ako násilné zasahovanie do etnickej štruktúry tohto územia. V dôsledku toho časť usadlíkov opustila svoju kolóniu dobrovoľne, iní odišli na Slovensko v dôsledku násilného zásahu maďarských štátnych orgánov, väčšina však zostala napriek všetkému na mieste. Kalvária na Slovensko odídených usadlíkov sa však týmto neskončila, veď na miestach vyznačených pre nich ako prechodné ubytovanie boli prijatí neraz s odporom, českí usadlíci boli dokonca autonómnou slovenskou vládou priamo vyhostení z krajiny.

Monografia je obohatená bohatým obrazovým materiálom a mapami, zoznamom kolónií založených v rámci všetkých kolonizácií, krátkym životopisom významnejších osôb uvedených v tomto zväzku, ako aj doplnená registrom mien osôb a názvov obcí a miest.

RESUME

COLONISTS AND COLONIES IN SOUTH SLOVAKIA BETWEEN THE TWO WORLD WARS (1918–1938)

The redistribution of land of the 1920's bore cardinal importance in the history of Czechoslovakia between the two world wars. The redistribution of property did not purely follow social and economic targets, but it had exact national political purposes: it intended to strengthen both the economic and political positions of the Czech and Slovak population at the expense of the German and the Hungarian inhabitants. Colonization was one of the land reform's segments. In the course of this reform a significant number of the Slavonic population were given lands and were settled to South Slovakia which was homogenously dwelt by the Hungarians at that time.

With the exception of some essays on the topic the story of colonization is largely unexploited. The present piece of work is intended to remedy this deficiency, whilst it reinterprets the consequence of researches so far from many viewpoints, specifies the number of colonized families; revalues the intentions behind colonization and it discovers the circumstances of the implementation of colonization. The most important sources of the research are taken from Slovak and Czech archives, which were less frequently investigated so far, and of course the then press and the journal of the State Land Registry, which was the commander of the land reform and colonization.

The first part of the monograph gives an overview of the sources and special literature dealing with land reform and colonization. The author separately deals with literature from the period between two world wars, the Marxian literature and the latest special literature, pointing out the openness of the Marxian works, which frankly discussed the nationalistic background of the colonization, whilst the Slovak literature from the post political transformation period (contrastingly with Czech authors) traced this process back to economic and social reasons.

In the second chapter the author examining the role of land reform in the flow of Czechoslovak politics gets to the consideration that the reform was one of the most important elements of the ambitions aiming at the establishment of the Czechoslovak national state. Though this aspect of case was not clearly manifested in the laws giving the basis to the reform, the more definitely it appeared both in the practice of the National Land Registry and in the outcomes of the reform. The accomplishment of the land reform, which was strongly led by national interests, was very disadvantageous for the Hungarian population, who got only 20% of the allocated property in the territory of South Slovakia, which they inhabited in majority, while the other were gained by Czech and Slovak colonists, reminder occupants and other owners. Therefore the political and economic power of the Hungarians living in Slovakia lost their strength, and the dispossessed poor peasantry let themselves be led by the communist party.

The following chapter deals with conceptions and plans aiming at Slavonic colonization of South Slovakia. The Slovak political representation (including Milan Hodža) among others tries to offer motives for the colonization with the false myth of Slovak peasantry being forced to the hills by the Hungarian counts. The philosophy and the plans of the colonization were composed in various levelled public bodies of the Czechoslovak National Council and National Land Registry, whilst J. Brandeys talks about 20 thousand, I. Daxner – quite far from the reality – does not consider impossible the settling of just as 100 thousand colonist families into South Slovakia.

The fourth chapter of the monograph introduces the initial phase of the colonization dealing separately with the process of so called state-organized and private colonizations. In connection with the state-organized colonizations it discusses the so-termed legionary colonizations, whose aim was to settle ex-servicemen who were loyal to the state to the borderlands dwelt by the Hungarians to take a hand in frontier defence in case of emergency. The work deals with special care with private colonizations which have been treated marginally by the previous special literature. These colonizations, according to the author, formed the organic part of the colonization and were not independent from the intentions and deeds of the National Land Registry. It is true though that the private settlers purchased estates for themselves directly from big landowners, but in many cases buying and selling could happen with the permission of the National Land Registry which frequently initiated these trades to happen. Colonizers such as The Slovak League and I. Daxner's department of colonization were important participants of private colonizations. For them colonization did not only mean an important national programme, but it was a profitable undertaking as well.

In spite of the the first three years' 66 colonies and 1600 settled families the process of colonization ran into numerous difficulties, whose main causes - according to the Slovak politics - were to be found in the centralized construction of the National Land Registry. To some extent this critique resulted the establishment of the Colonization Office in Bratislava, which was the controller of the second phase – the golden age of colonization.

In this stage, which is included in the fifth chapter of the work, the private colonization compared to the previous times played a less important role, whilst the emphasis of governmental colonization was fluent too. Alongside the colonization of the Csallóköz (Žitný ostrov) region there started the process in the Bodrožský (Medzibodrožie) territory in the regions between Komárno and Štúrovo and between Nové Zámky and Nitra.

In the 6th chapter of the book we can read about the settling practice and the farming of the colonists, the financial background of the colonization, and about the schools founded in colonies, the next part discusses the political debates around colonization. As long as between the Slovak and Czech political representatives the causes of debates were the competences connected with the accomplishment of colonization, on the other hand the Hungarian politics in Slovakia attacked the concept of colonization and they claimed - with no effect- that in Hungarian regions it should have been the Hungarians to be given lands only.

The 7th chapter of the monograph gives the final balance of the colonization overwriting the statements of earlier special literature from various viewpoints. The fundamental difference is that instead of 2 thousand colonist families it gives the number of

3300 families who settled in South Slovakia, who altogether gained more than 45 thousand hectares of arable land. The territorial devision of the colonization was not equal. The territories of upper part of Csallóköz (Žitný ostrov), Komárno and the areas of Nógrád and Gemer were the most densely colonized, while in Hont only some smaller private colonies were founded, around Rožňava there was no colonization at all.

Investigating the motives of colonization the author disproves the previously inveterated beliefs in the Slovak literature, according to what the primary cause of colonization is the lack of lands in the Northern regions of Slovakia, so it could have had social and economic motives. Both the South Slovakian colonization of the Moravian settlers and the fact of high redundancy of ground-men and day-laboured people living in South Slovakia during the period of land reform contradict this.

In the author's opinion behind the planning and realization of the colonization there are such intentions which put the interests of the nation-state to primary positions to change the ethnic aspects of South Slovakia, which right after the change of the state was homogenously dwelt by Hungarians. Among other intentions there was the gradual Slovakization of the territory, the strengthening of the frontiers by settling there people loyal to the state and the nationalization of arable lands, which served the obtainment of political power. To find out the merits and values of the fulfilment of these objectives needs further research.

The last great chapter of the thesis gives an account of the Czech and Slovak colonists' fate after the ethnic principled border revision in consequence of the Vienna Award. In November, 1938 the greater part of colonist villages got to Hungary. The new power did not conceal their intention to eliminate the colonization's consequences originating from the aggressive intervention to the territory's ethnic structure. Whereupon some of the colonists left voluntarily, other colonists due to the forceful influence of Hungarian authorities abandoned colonies and left to Slovakia, but the majority in spite of all these stayed. The tribulations of the colonists leaving their places did not end, because at places selected for them as temporary abodes they were received with antipathy. Czech colonists were directly banished from the country by the autonomous Slovak régime.

The monograph is enriched by pictures maps, summary of colonial villages, short biographies of significant people appearing in the book and an index of personal names and toponyms.

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Fórum inštitút pre výskum menšín
P. O. Box 52
931 01 Šamorín
WEB: www.foruminst.sk
E-mail: forum@foruminst.sk

Simon Attila
Telepesek és telepés falvak Dél-Szlovákiában
a két világháború között
NOSTRA TEMPORA, 15.
Második kiadás
Felelős kiadó: Tóth Károly
Sorozatszerkesztő: Tóth Károly
Felelős szerkesztő: Fazekas József
Nyomdai előkészítés: Kalligram Typography Kft., Érsekújvár
Nyomta: Expresprint, s.r.o., Partizánske
Kiadta: Fórum Kisebbségkutató Intézet,
Somorja, 2009

Attila Simon
Usadlíci a kolónie na južnom Slovensku
medzi dvoma svetovými vojnami
NOSTRA TEMPORA, 15.
Druhé vydanie
Zodpovedný: Károly Tóth
Redaktor edície: Károly Tóth
Zodpovedný redaktor: József Fazekas
Tlačiarenská príprava: Kalligram Typography, s.r.o., Nové Zámky
Tlač: Expresprint, s.r.o., Partizánske
Vydal: Fórum inštitút pre výskum menšín,
Šamorín, 2009

ISBN 978-80-89249-27-5

Mostanra, mikor ennek a könyvnek az utolsó sorait írom, már számos dél-szlovákiai kolóniát bejártam régi telepes házak, emlékek után kutatva. Elmentem arra a négy gömöri telepre is, amely szülőfalumtól csak néhány kilométerre található, de ahol egész gyerekkoromban egyszer sem jártam. Sőt, mire ez a könyv megjelenik, már új helyen lakom, s otthonom – az élet furcsa fintoraként – az egyik csallóközi telepen, Balázsfa-Kolónián található. A morva telepesek egykori jelenlétére azonban egy-két átépített, de alapjaiban még a kolonisták otthonaira épülő házon kívül más már nem nagyon emlékeztet. A kolóniáról – a helyiek ma is így nevezik a falunak ezt a részét – nemcsak az ide érkező morva telepesek örökösei veszték ki, de nyelvük is. A könyv az ő történetüket is őrzi.

A borító Prohászka István *Csallóközi telepesek* c. festményének felhasználásával készült

ISBN 978-80-89249-27-5

Ára: 8,30 € / 250,- Sk